

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200765

UNIVERSAL
LIBRARY

KANNADA EXPOSITION OF THE GITA

SRIMAD BHAGAVAD GITA

Thriteeya Shatka, Part 3: By C. M. Vijjaraghavachar. (Pp. 1626 to 2220). Author, No. 3. North Public Sq. Road, "Bharadwaja Asram" Basavangudi, Bangalore. Price Rs 4)

Mr. C. M. Vijjaraghavacharya, who, in his 82nd year, is actively engaged in philosophical pursuits, has now placed before the public the third part of his critical and expository discussion of the Gita, according to the "Visishtadvaita" school of traditional interpretation, written in Kannada language. It may be recalled that the first volume of the work known as "Acharya-hridaya-anveshinee" was noticed in The Hindu in 1939 and the second in 1942. Mr. Acharya has kept his own critical and expository discussion strictly close to Ramanuja's "Gita Bhashya" Vedanta Eesikas's "Tatparyachandrika" and Yamuna's "Gita-arthasara". The stanzas of the Gita have been done into Kannada and the import of each is thoroughly and systematically discussed in the light of the classic traditional interpretations. The volume under notice contains as subject matter five chapters of the Gita, 13-14 15-16 and 17, and I learn the 18th chapter could not be included on account of certain printing difficulties. It may be stated without even the slightest exaggeration that the title of the work is fully justified and substantiated in view of the actual performance of the author who has fully assimilated the excellent and unexceptionable contents of the classics of Ramanuja, Vedanta-Desika and Yamuna.

The 13th chapter of the Gita is believed to throw an apple of discord and the vexata quaestio has been what is the correct interpretation of the intriguing term "Kshetrajnya". It is well known that the term has been interpreted by Sankara in support of his Monism or Monistic Absolutism and such an interpretation has been challenged and refuted by Ramanuja and his commentators. After a complete and full dress discussion Mr. Vijjaraghavacharya clinches the matter thus "Ekatma vadavanna helo-varige Sruti Smriti Itihasa Purana vakyagaligella virodhavadaguttadendu vistarisisiheli layitu" (P. 1825). Mr. Acharya maintains that the monistic or absolutistic interpretation of the term "Kshetrajnya" focussed and converging on identity between the finite self (jiva) and the Infinite (Iswara), has to be rejected as being flatly contradictory to the consolidated import of the several sacred texts like Sruti, Smriti, et hoc. Whatever European and American Experimental Psychologists may assert in support of unmitigated Behaviourism, the Vedanta insists on the recognition of a non-material entity or entities subject to the countless vicissitudes of transmigratory career.

As the concluding stanza indicates, the 15th chapter contains an exposition of the valued secret doctrine for the guidance of genuine aspirants. ("Guhyatamam Sastram") This chapter considerably reinforces the conclusions indicated in the 13th, and particularly the two celebrated stanzas "Dhavamau-Purushau. . ." and "Uttamah-Purushastu-anayah. . ." (Chap. 15-16 17) convey the truth that the transmigrating entity is not identical with the Absolute, and summing up the central and cardinal conclusion in illuminating and incisive language, Mr. Acharya points out that unless the erring and struggling finite selves put forth sufficient spiritual endeavour in order to earn the grace of the Supreme Lord of the Universe, they can never hope to secure freedom from apparently endless cycles of births. Such grace, however, cannot be had for the merest asking. It is all hard and uphill task. A programme of spiritual training and practice is sketched in this chapter, (Stanzas 4 and 5 "Tatah-padam....puranee" and "Nirmana moha-avyama-tat"). Mr. Acharya has made it strikingly clear that Ramana's insistence on the practice of the spiritual programme is philosophically uncompromising and withal quite unexceptionable. He writes; "Aatana anugraha ke patraragu vadakke ee Adhyana 4-5 sloka galalli heliruva upaya nusthanavannu madidarene mokshavu " (p. 2033).

Notwithstanding the direct and unequivocal statements contained in the Gita, some have administered a pacifistic orientation to the doctrine that in certain contexts it becomes a sacred duty to fight the forces of evil, hypocrisy and humbug. To every spiritual aspirant two courses of conduct are open. One course is dictated and determined by self-willed egotism or egotistic self-willedness (Kama Kara) The other is revealed and proclaimed by consolidated wisdom of the ages crystallised in sacred scriptures that are understood as the direction and command of the Supreme Lord (Sastravidhi) It is the latter course alone that would lead one to the promised land of spiritual bliss and unalloyed happiness. In the particular context of the Mahabharata Arjuna was told that fight he must as a "Kshatriya" If he ran away, he would be ridiculed as a coward. Expounding the Lord's message to Arjuna, Mr. Acharya forcibly puts the conclusion thus: "Kama karatah neenu pravartisi yuddha madodillavendiruvadu ninage uchita dharma vallavu. Hage madidare neenu Aasura prakritiyagi anarthagalige guriyaguvi.

I shall content myself with only one more citation. The 17th chapter of the Gita contains a masterly analysis of the psychological constitution of three types of personality differing from one another in cognitive, emotive, and conative behaviorism attempted on the basis of the familiar doctrine of the three Gunas. Each type reveals its own characteristic psycho-physical application to environmental study and reactions (Sradha). The threefold

classification of types. cuts across through, ritualistic performances, penances, food and gifts, speech, in fact through all the departments of life. Absolute purity and selflessness or absence of egotistic selfishness are strictly enjoined on aspirants. Arjuna is taught that a course of conduct not in conformity with the Vedic standards and terms of Dharma revealed by the Vedas (Vaidika Dharma and Karma) notwithstanding the virtue of concentrated application, should be studiously shunned, and likewise is to be shunned the course of conduct that is devoid of spiritualised concentration notwithstanding its external conformity with Vedic terms and standards, Emphasising this truth communicated to Arjuna by the Lord, Mr. Vijayaraghavacharya puts the matter effectively in a nut-shell in the following manner: "Saddha yukta-Avidika karmavu Saddha heena Vaidika karmavu eradu nindisalappattavu...." (p. 2214). One might well engage in disruptive and anti-social activity with application, concentration, and diligence and doggedness. Such activity, however, would never rank spiritually higher at all. Not would the adoption of wooden and empty Vedic formalistic routine. Thus the Gita counsels a happy and harmonious combination of spiritually purified and rectified application and concentration (saddha) and loyalty to Vaidik Dharma. The Gitaic ideal is the pursuit of the path of Sattvika Saddha.

Here and there there are typographical errors and departures from strict, orthodox Kannada idiom which I have not here listed, but, none of these could in any way affect the uniformly sustained general excellence and charm of Mr. Acharya's exposition.

R. Naga Raja Sarma.

ಮೈಸೂರು ಚಾಮುಂಡೀಪುರ ಜೋರ್ ನಂ 2940
ತಾ|| 9—3—1948

ಶ್ರೀಮದ್ವೇದಮಾರ್ಗೇತ್ಯಾದಿ ಶುಭಗುಣ ಭೂಷಿತರಾದ ರಾಜಶ್ರೀಯುತರಾದ
ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಗಳನಹಳ್ಳಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯನ
ನತಿಪೂರ್ವಕ ವಿಜ್ಞಾನನಾ.

ತಾವು ಪರಮ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಗೀತಾ ತೃತೀಯ ಪಞ್ಚಾರ್ಥ ಸಂಪುಟವು ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬರೆಸಿದ ಕಾರ್ಡು ಪಹ ಸೇರಿ ಬಹು ಸಂತೋಷಕರವಾಯಿತು. ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೇ ಯಶೋವಿಷ್ಣೋ ಸನ್ನಿಧಾನಂ ಪ್ರಮಾಣಿಕೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕೃಮೇಷಾ ಮಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನಾನುಸಾರ ಈಗಿರುವ ಶ್ರೀಮತಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪೈಕಿ ತಾವು ಹಿರಿಯರು. ಶತ್ವಾಪಿ ಶ್ರೀ ಹರಿ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ, ಗ್ರಂಥರಚನಾರ್ಹತೆ, ತದನುಗುಣ ಬುದ್ಧಿ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿ, ಸ್ವಯಂ ಸುಬೋಧಕ ಲೇಖಕ ಶಕ್ತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸುವ ವಚನಾನುಸಾರ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನವು ಪೂರ್ವೀಕರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದುದು. (ಸನ್ನಿಧಾನಂತು ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವ್ಯಂಜನಂ ಹರೇಃ) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತ್ಯನುಸಾರ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಕಟನೆಗೆ ಸನ್ನಿಧಾನವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿ ಮತವು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಅಂತರಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ತಮ್ಮ ಶರೀರಿ ಆಗಿ ಈ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿದದ್ದನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಶ್ರುತಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇನ್ನು ೧೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ವಂದಾದರೂ ಪಷ್ಠಾತ್ತಯಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹ, ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳ ತತ್ತ್ವ. ಶರಣಾಗತಿ ಎಂಬುದರ ವಿವರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಕ್ಕೇನೆಂದು ಸಂಪುಟವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದು ತ್ತೇನೆ. ಇತರರ ಆ ಛನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಾಷ್ಟಾಕ್ಷರಾಧಿ

ಮಹಾಮಂತ್ರಾರ್ಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಸತ್ಯ ಮಾಡಿಸಿ ಭಗವಂತನು ತಮಗೆ ಆಯಾರೋಗ್ಯಾದಿ ಸಂತತ್ವದನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈಚೆಗೆ ನನಗೆ ಜ್ವರಾದಿ ಭಾಧೆ ಆಗಿ ಇದ್ದು ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮವೀರಾನಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಾನೇ ಅವಕಾಶವಾದಾಗ ಓದಿಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇತಿನತಿಪೂರ್ವಕಾ ವಿಷ್ಣುಪ್ರೀತಿಃ

ಧ. ಹೊ. ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ

ವಿವಿಧವಸ್ತು ಮದೀಯಾಂ ವಿವಿಧವಾ ಮಿದಂ. ನಿರಲವಿಸ್ತವತಂಸಾನಾಂ ಅಸ್ತಿ ಕ ಜನ ಪರಿಬ್ರಧಾನಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಕಾರ ಸಂಪದ ಯ ರಹಸ್ಯವಿದಾ ಯನ್ಮಹೀಮಂಢಲ ಮಂಡ ನಾಯಮಾನ ಕರ್ಣಾಟದೇಶಾರ್ಥ ರತ್ನ ಪಿದ್ಯಗ್ಗಣ ಸಮಲಾಕೃತಾ ಸ್ಥಾನಮಂಟಪಸ್ಥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರಸ್ವ ವಿದ್ಯಾಶಾಖಾಯಾಂ ಅಧ್ಯಾಪ್ಯನಿವೃತ್ತಾಃ ಶ್ರೀವ ದ್ವೇವಮಾರ್ಗ ಪತಿಷ್ಠಾ ಸಕಾಃ ಶ್ರೀಮಂತಃ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲದ ಮಾಃ ಭಾಷಾನ್ಯರೇಷು ನಿಶಿತರ ಸಾಧಾರಣೀಂ ಪ್ರೌಢಸ್ವ ಸದವೀಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಪಿ ಗರ್ವಣ ಭಾಷಾಯಾ ಸುಕೃತಿ ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲನೇನ ಸಾಂಚಿತ್ಯನುಭಗತಾಃ ಅಧಿಕಾರ ಸಮಯೇನಿ ಮುಖಮಾನ ಕಾಲಿಕ ಭಗ ಸ್ವರೂಪ ಲಬ್ಧಚಿತ್ತ ಶುದ್ಧಿದ್ವಾರಾ ಸೇವೋವಿತ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಸಿ ಕೃ ದಿದ್ಯಾ ಭಗವದಾಂಧನ ರೂಪೇ ಣೈಪಾನು ತಿಷ್ಠಂತ ಆರ್ಪಣ. ಇದಮವೀತೋಪ್ಪತ್ತದ್ವೈಕಂ ರುದೇವಂ ವರ್ತಮಾನ. ಏತೇ ಪರಮ ಪುರುಷ ರರಣೀಯಶಾ ಕೇತುಭೂತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣವಿಭೂತಿತಾಃ ಲಗನತಃ ಕೃಮಯಾ ಪರಿಶುದ್ಧಾಂತಃಕರ್ಣಾಃ ಗುರುವರ ಕಟುಕ್ಷಲಬ್ಧ ನಿಗಮಾನಾರ್ಥಾಃ ಜಗದಾಧರಣ ವಕುಳಾ ಭರಣ, ನಾಥ, ಯಾನುನ. ಯತಿವರ, ನಿಗಮಾಂತ ಗುರುತ್ವಂಸಾಂಭಿಃನುಗೃಹೀರ್ತಾ ನಿಷ್ಕೃತ್ತ ತಸ್ಯೈರನುಸಂಧೇಯಾಃ ಅಪ್ಯಗಂಧ ಪ್ರೇದೇಶಿಕಾಃ, ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಾಃ ಅನವರತ ಮನುಸಂಧಾಯ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಲಬ್ಧವನಃ ಪ್ರಸಾದಾಶೀಯನ, ತದೀಯ ಗಭೀರತಮ ಶಾಸ್ತ್ರಶಾಂತಾಸುಧ್ಯೈಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪರಿಚಯ ವಿವರವರ್ತಿನಾ, ಪರಿಚಯ ವತಾಮನಿ ಜನಾನಾಂ ಮುಖಜೋಧಾಯ ಕರ್ಣಾಟ ಭಾಷಯಾ ಸ್ವವೃಣ್ಣ. ಶ್ರೀಮಸ್ವಿಗಮಾನ, ದೇಶಿಕಾನುಗೃಹೀತಾನಾಂ ಸ್ತೋತಾಣಾಂಚ ವಿವೃತಿ ಮಕುರ್ವನ್. ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರ ಪ್ರಬಂಧ ವಿವರಣೆ, ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯ ತಾಪ್ತರ್ಪ ಚಂದ್ರಿಕಯೋ ಏವರಣೇಚ ಮರ್ಪಾ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ. ಆಶ್ವರ್ಯವದಶ್ಚಾಯಂ ಯದ್ಭಗವದ್ಭಕ್ತಕಾರ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕ ಸ್ವಸ್ತಿಪ್ರ ದಾಯಾಃ ಸ್ಫುಟಿತರಂ ಪ್ರಕಾಶಿತಃ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಪರೋಧಾನ ಅರ್ಥಾನ್ತರಾಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಿತಾಃ ಪ್ರತಿಭಾವಿಶೇಷೇಣ. ಆಪಾದಮಸ್ತಕಂ ಶ್ರೀರ ದ್ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯ ಕೃತ ವ್ಯಖ್ಯಾ ಪ್ರಬಂಧ ಪರಿಶೀಲನೇನ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಸಫಲೀ ಕುರ್ವಂತು ಪ್ರೇಕ್ಷಾನತ ಇತ್ಯಭ್ಯರ್ಚಯೇ.

ಜಯಸ್ತು ವಿಬುಧೇಶ್ವರ ಮಾ ವಿಜಯರಾಘವಾರಾಧಭಾಃ

ತದೀಯ ಕೃತಯೋ ಜಯಸ್ತು ಪಸಿಷತ್ಪ್ರದೀಪಾ ಇವ |

ಪರಂತ ಇಹಮಾನವಾಃ ಕೃತಿಸರಾ ಇನಾಃ ಪ್ರಕೃತಾಃ

ಭವಂತಿ ವಿಘುಘೋಪಮಾಃ ಸವದಿ ಸತ್ಯಮುತ್ಪದ್ಭುತಂ |

ಶ್ರೀರಾಮಮಿಶ್ರವಂಶ್ಯಃ

ಕಸ್ತೂರಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಯಃ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತೃತೀಯ ಷಟ್ಪದ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅಕಾರಾದಿಯು

ಅಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

ಅಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

ಆದೇಶಕಾಲೇ ಯದ್ಧಾನಂ ೧೭ ೨೨ ೨೧೯೧
 ಅಧರಂ ಧರ್ಮಮಿತಿನಾ ೧೮ ೩೨ ೨೩೪೩
 ಅಧಿಶ್ಠೋರ್ಧ್ವಕ ೧೫ ೨ ೧೯೪೮
 ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ತಥಾಕರ್ಮ ೧೮ ೧೪ ೨೨೮೭
 ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನನಿತ್ಯತ್ವಂ ೧೩ ೧೧ ೧೭೨೫
 ಅಧ್ಯೇಕ್ಷ್ಯತೇ ಚಯಂ ಇಮಂ ೧೮ ೭೦ ೨೫೬೭
 ಅನಾತಿತ್ವಾನಿರ್ಗುಣತ್ವಾತ್ ೧೩ ೩೧ ೧೮೦೫
 ಅನಿತ್ಯಮಿತ್ಯಂ ಮಿತ್ರಂಚ ೧೮ ೧೨ ೨೩೬೫
 ಅನುದ್ಯೇಗಕರಂ ವಾಕ್ಯಂ ೧೭ ೧೫ ೨೧೮೦
 ಅನುಬಂಧಂ ಹ್ಯಯಂ ೧೮ ೨೫ ೨೩೮೮
 ಅನೇಕಚಿತ್ತವಿಭ್ರಾಂತಾಃ ೧೬ ೧೬ ೨೧೦೨
 ಅನ್ಯೇಷ್ಟೇನ ಮಜಾನನ್ತಃ ೧೩ ೨೫ ೧೭೮೬
 ಅಪ್ರಕಾಶೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ ೧೪ ೧೩ ೧೮೯೦
 ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳಂ ೧೭ ೧೧ ೨೧೭೧
 ಅಭಯಂ ಸತ್ಯಸಂಶುದ್ಧಿಃ ೧೬ ೧ ೨೦೪೩
 ಅಭಿಸಂಧಾಯ ತು ಫಲಂ ೧೬ ೧೨ ೨೧೭೩
 ಅಮಾನಸತ್ವಮದಂಭಿತ್ಯಂ ೧೩ ೭ ೧೬೧೩
 ಅಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ತಬ್ಧಃ ೧೮ ೨೮ ೨೩೩೫
 ಅವಿಭಕ್ತಂಚ ಭೂತೇಷು ೧೩ ೧೬ ೧೭೪೯
 ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂಘೋರಂ ೧೭ ೫ ೨೧೫೪
 ಅಶ್ರದ್ಧಯಾಹುತಂದತ್ರಂ ೧೭ ೨೮ ೨೨೧೧
 ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಸ್ಸರ್ವತ್ರ ೧೮ ೪೯ ೨೪೧೨
 ಅಸಕ್ತಿರನಭಿವ್ಯಂಗೆಃ ೧೩ ೯ ೧೭೧೯
 ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂತೇ ೧೬ ೮ ೨೦೭೬
 ಅಸೌ ಮಯಾ ಹತಶ್ಚಕ್ರುಃ ೧೬ ೧೪ ೨೦೯೭
 ಅಹಂಕಾರಂಬಲಂದರ್ಪಂ ೧೮ ೫೩ ೨೪೧೯
 ಅಹಂಕಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಪಂ ೧೬ ೧೮ ೨೧೦೮
 ಅಹಂವೈಶ್ವಾನರೋಭೂತ್ವಾ ೧೫ ೧೪ ೧೯೯೪
 ಅಹಿಂಸಾಸತ್ಯಮಕ್ರೋಧಃ ೧೬ ೨ ೨೦೪೪

ಅಧ್ಯೋಭಿಜನವಾಸಸ್ಥಿ ೧೬ ೧೫ ೨೧೦೦
 ಆತ್ಮಸಂಧಾವಿಶಾಃಸ್ವಭಾಃ ೧೬ ೧೭ ೨೧೦೪
 ಆಯುಸ್ಸತ್ವಬಲಾರೋಗ್ಯ ೧೭ ೮ ೨೧೬೨
 ಆಶಾಪಾತ ಶತೈರ್ಬದ್ಧಾಃ ೧೬ ೧೨ ೨೭೯೨
 ಆಸುರೀಯೋನಿಮಾಪನ್ನಾ ೧೬ ೨೦ ೨೧೧೭
 ಆಹಾರಸ್ತಾಪಿ ಸತ್ಯಸಃ ೧೭ ೭ ೨೧೬೧

ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಸ್ಸುಖದುಃಖಂ ೬ ೧೭೦೭
 ಇತಿಗುದ್ಯತಮಂಶಾಸ್ತ್ರಂ ೧೫ ೨೦ ೨೦೨೮
 ಇತಿತೇ ಜ್ಞಾನಮಾಖ್ಯಾತಂ ೧೮ ೬೩ ೨೪೮೮
 ಇತಿಕ್ಷೇತ್ರಂ ತಥಾಜ್ಞಾನಂ ೧೩ ೧೮ ೧೭೫೬
 ಇತ್ಯಹಂ ವಾಸದೇವಸ್ಯ ೧೮ ೭೪ ೨೩೯೦
 ಇದಂಜ್ಞಾನದಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ೧೪ ೨ ೧೮೪೨
 ಇದಮನ್ಯಮಯಾಲಬ್ಧಂ ೧೬ ೧೩ ೨೦೯೪
 ಇದಂತೇ ನಾಪತಸ್ಯಾಯ ೧೮ ೬೭ ೨೫೫೪
 ಇದಂಶರೀರಂಕೌನ್ತೇಯ ೧೩ ೧ ೧೬೩೩
 ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥೇಷುವೈರಾಗ್ಯಂ ೮ ೧೭೧೬

ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಾಂ ಉ

ಉತ್ಕಾಮಸ್ತಂಭಿತಂವಾಪಿ ೧೫ ೧೦ ೧೯೮೧
 ಉತ್ತಮಃಪುರುಷಸ್ತ್ವನೈಃ ೧೫ ೧೭ ೨೦೧೧
 ಉದಾಸೀನವದಾಸೀನಃ ೧೪ ೨೩ ೧೯೧೬
 ಉಪದ್ರಷ್ಟಾನುಮನ್ತಾಚ ೧೩ ೨೨ ೧೭೭೬

ಊ

ಊರ್ವ್ವಂ ಚ್ಛನ್ನಿಸತ್ಯಸ್ಥಾಃ ೧೪ ೧೮ ೧೯೦೦
 ಊರ್ಧ್ವಮೂಲಮಧಶ್ಯಖಂ ೧ ೧೯೪೨

ಋ

ಋಷಿಭಿರ್ಬಹುಧಾಗೀತಂ ೧೩ ೪ ೧೬೯೫

ಅ. ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

ಅ. ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

ಏ

ಏತಾನ್ಯಸಿತ ಕರ್ಮಾಣಿ ೧೮ ೬ ೨೨೪೭
ಏತಾಂದೃಷ್ಟಿಮವಷ್ಟಭ್ಯ ೧೬ ೯ ೨೦೮೨
ಏತೈರ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಕಾನ್ತೇಯ ೧೬ ೨೨ ೨೧೨೪

ಓ

ಓಂತತ್ಸವಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ ೧೭ ೨೩ ೨೧೯೩

ಈ

ಈಚ್ಛಿದೇತಚ್ಚುತಂಪಾರ್ಥ ೧೮ ೭೨ ೨೫೬೪
ಈಟ್ಯಮ್ನ ಲವಣಾತ್ಯುಷ್ಣ ೧೭ ೯ ೨೧೬೫
ಈರ್ಷ್ಯಾಸ್ಸ ಕೃತಸ್ಯಾಹುಃ ೧೪ ೧೬ ೧೮೯೬
ಈರ್ಷ್ಯಾಸ್ತಶ್ಚರೀರಸ್ಯಂ ೧೭ ೬ ೨೧೫೪
ಈಮನಾಶ್ರಿತ್ಯದುಷ್ಕಾರಂ ೧೬ ೧೦ ೨೦೮೬
ಈಮ್ಯಾನ್ಯಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ೧೮ ೨ ೨೨೩೧
ಈರ್ಷ್ಯಕಂಠಕೇಶೈಶ್ಚೈ ೧೩ ೨೦ ೧೭೬೨
ಈರ್ಷ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಮುಕ್ತಶ್ಚ ೧೮ ೯ ೨೨೬೨
ಈಷಿಗಾರಕ್ಷ್ಯೈಃ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ೧೮ ೪೪ ೨೩೮೫
ಈಲಿಂಗೈಸ್ತ್ರಗುಣಾನೇತಾರ್ಥ ೧೪ ೧೧ ೧೯೧೨
ಈತೃಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋರೇವಂ ೧೩ ೩೪ ೧೮೨೧
ಈತೃಕ್ಷಂಚಾಪಿ ಮಾಂ ವಿದ್ಧಿ ೧೩ ೨ ೧೬೪೫

ಗ

ಗಾಮಾವಿಶ್ಯ ಚ ಭೂತಾನಿ ೧೫ ೧೩ ೧೯೯೧
ಗುಣಾನೇತಾನತಿತ್ಯತ್ರೀನ್ ೧೪ ೨೦ ೧೯೦೯

ಚ

ಚಿಂತಾಮಪರಿಮೇಯಾಂಚ ೧೬ ೧೧ ೨೦೮೯
ಜೇತಸಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ೧೮ ೫೭ ೨೪೫೨

ಜ

ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಪಿ ತಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ೧೭ ೧೭ ೧೭೫೩
ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಚ ಕರ್ಮಾಚ ೧೮ ೧೯ ೨೩೧೫
ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯ ಪರಿಜ್ಞತಾನಿ ೧೮ ೨೩೧೨
ಜ್ಞೇಯಂಯತ್ತತ್ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ೧೨ ೧೭ ೧೭೨೭

ತ

ತತಃಪದಂ ತತ್ಪರಿಮಾರ್ಗಿ ೧೫ ೪ ೧೯೫೫
ತಚ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತೈಸಂಸ್ಕೃತೈಃ ೧೮ ೭೭ ೨೫೯೯
ತತ್ರ ಸತ್ಸಂ ನಿರ್ಮಲತ್ವಾತ್ ೧೪ ೬ ೧೮೬೭

ತತ್ತ್ವೈಕಂ ಸತಿ ಕೇಂದ್ರಾರಂ ೧೮ ೧೬ ೨೩೦೨
ತತ್ತ್ವಕ್ಷೇತ್ರಂ ಯಚ್ಚ ೧೩ ೩ ೧೬೯೩
ತದಿತ್ಯ ನಭಿಸಂಧಾಯ ೧೭ ೨೫ ೨೨೦೧
ತಮಸ್ತ್ವಜ್ಞಾನಜವಿದ್ಧಿ ೧೪ ೮ ೧೮೭೮
ತಮೇವ ಶರಣಃ ಗಚ್ಛ ೧೮ ೬೨ ೨೪೬೫
ತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಸ್ತಂಪ್ರಮಾಣಂತೇ ೧೮ ೨೧೨೯
ತಸ್ಮಾದೂಮಿತ್ಯದಾಹ್ಯತ್ಯ ೧೭ ೨೪ ೨೧೯೭
ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕೂರೇಣ ೧೯ ೨೧೧೨
ತೇಜಃಕ್ಷಮಾಧೃತಿಶೃಚಂ ೧೬ ೩ ೨೦೬೪
ತಾಜ್ಯಂ ದೋಷವಿತ್ಯೇಕೇ ೧೮ ೩ ೨೨೩೫
ತ್ರಿವಿಧಾಭವತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ೧೭ ೨ ೨೧೪೫
ತ್ರಿವಿಧಂ ನರಕಸ್ಯೇತತ್ ೧೬ ೨೧ ೨೧೨೧

ದ

ದಂಭೋದರ್ಪೋಽತಿಮಾನಶ್ಚ ೧೬ ೪ ೨೦೬೦
ದಾತವ್ಯಮಿತಿ ಯದ್ವಾದನಂ ೧೭ ೨೦ ೨೧೮೭
ದುಃಖಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ೧೮ ೮ ೨೨೫೮
ದೇವದ್ವಿಜಗುರುಪ್ರಾಜ್ಞ ೧೮ ೧೪ ೨೧೭೬
ದೈವೇಸಂಪದ್ವಿನೋಕ್ತಾಯ ೧೬ ೫ ೨೦೬
ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೋ ೧೩ ೧೬ ೨೦೦೪
ದ್ವಾಭೂತಸರ್ಗೋಲೋಕೇಸ್ಥಿ ೧೬ ೬ ೨೦೬೮

ಧ

ಧೃತ್ಯಾಯಯಾಧಾರಯತೇ ೧೮ ೩೩ ೨೩೪೭
ಧ್ಯಾನೇನಾತ್ಮನಿ ಪಶ್ಯಂತಿ ೧೩ ೨೪ ೧೭೮೪

ನ

ನಚತಸ್ಮಾನ್ನನುಷ್ಯೇಷು ೧೮ ೬೯ ೨೫೬೪
ನತದಸ್ತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾ ೧೮ ೪೦ ೨೩೬೫
ನತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ ೧೫ ೬ ೧೯೬೮
ನದ್ವೈಷ್ಟ್ಯ ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ೧೮ ೧೦ ೨೨೬೫
ನರೂಪಮಸ್ಯೇಹ ತಥೋಪ ೧೫ ೩ ೧೯೬೧
ನಷ್ಟೋಮೋಹಃಸ್ಮೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ ೧೮ ೭೩ ೨೫೭೮
ನಹಿದೇಹ ಭೃತಾಶಕ್ಯಂ ೧೮ ೧೧ ೨೨೬೯
ನಾನ್ಯಂಗುಣೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಾರಂ ೧೪ ೧೯ ೧೯೦೩
ನಿಯತಸ್ಯ ತು ಸನ್ಯಾಸಃ ೧೮ ೭ ೨೨೫೦
ನಿಯತಂ ಸಂಗರಹಿತಂ ೧೮ ೨೩ ೨೬೨೫

ನಿರ್ಮಾಣೋಹಾ ಜಿತಸಂಗ ೧೫ ೫ ೧೯೬೪
ನಿಶ್ಚಯಂ ಶ್ವಣುನೇ ತತ್ರ ೧೮ ೪ ೨೨೩೮

ಪ

ಪಂಚೈತಾನಿನ ಹಾಬಾಬೊ ೧೮ ೧೩ ೨೨೫೩
ಪರಂಭೂಯಃಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ೧೪ ೧ ೧೮೩೮
ಪುರುಷಃಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥೋಪಿ ೧೩ ೨೧ ೧೭೭೦
ಪೃಥಕ್ಪ್ರೇನತುಯಜ್ಞಾ ನಂಗಲ ೨೧ ೨೩೨೦
ಪ್ರಕಾಶಂಚ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ೧೪ ೨೨ ೧೯೧೪
ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂಚೈವ ೧೩ ೧೯ ೧೭೫೯
ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ೧೩ ೨೯ ೧೭೯೯
ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ೧೩ ೭ ೨೦೭೨
ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ೧೮ ೩೦ ೨೩೩೯

ಬ

ಬಹಿರನ್ನಶ್ಚ ಭೂತಾನಾಂ ೧೩ ೧೫ ೧೭೪೫
ಬುದ್ಧೇರ್ಬೇಧಂಧೃತೇಶ್ಚೈವಗಲ ೨೯ ೨೩೩೮
ಬುದ್ಧ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಯಾ ೧೮ ೫೧ ೨೪೧೯
ಬ್ರಹ್ಮಣೋಹಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಂ ೧೪ ೨೭ ೧೯೨೬
ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ೧೮ ೫೪ ೨೪೨೪
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯವಿಶಾಂ ೧೮ ೪೧ ೨೩೭೨

ಭ

ಭಕ್ತ್ಯಾ ನಾಮಾಭಿಜ್ಞಾನಂತಿ ೧೮ ೫೫ ೨೪೩೧

ಮ

ಮಚ್ಚಿತ್ತ ಸದ್ವದುರ್ದಾಣಿ ೧೮ ೫೮ ೨೪೫೬
ಮನಃಪ್ರಸಾದಸ್ಸೌಮ್ಯತ್ವಂ ೧೭ ೧೬ ೨೧೮೧
ಮನ್ಮನಾಭವಮದ್ಭಕ್ತಃ ೧೮ ೬೫ ೨೫೦೧
ಮಮಯೋನಿರ್ಮಹದ್ಭ್ರಹ್ಮ ೧೪ ೩ ೧೮೫೦
ಮನೈವಾಂತೋಜೀವ ೧೫ ೭ ೧೯೭೪
ಮಯಿಜಾನಸ್ಯಯೋಗೇನ ೧೩ ೧೦ ೧೭೨೩
ಮಹಾಭೂತಾನ್ಯಕಂಕಾರಃ ೧೩ ೫ ೧೭೦೭
ಮಾಂಚಯೋಽವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ೧೪ ೨೬ ೧೯೨೨
ಮಾನಾವಮಾನಯೋಸ್ತು ೧೪ ೨೫ ೧೯೧೮
ಮುಕ್ತಸಂಗೋಽನಹಂವಾದಿಗಲ ೨೩ ೨೩೨೯
ಮೂಢಗ್ರಾಹೇಣಾತ್ಮನೋ ೧೮ ೧೯ ೨೧೮೫

ಯ

ಯ ಇದಂ ಪರಮಂಗ್ರಹ್ಯಂ ೧೮ ೬೮ ೨೫೫೯
ಯ ಏನಂ ವೇತ್ತಿಪುರುಷಂ ೧೩ ೨೩ ೧೭೮೧
ಯಜುನೇ ಸಾತ್ವಿಕಾದೇವಾಃ ೧೮ ೪ ೨೧೫೧
ಯತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಭೂತಾನಾಂ ೧೮ ೪೫ ೨೪೦೦
ಯತಸ್ತೋಯೋಗಿನಶ್ಚೈವಾ ೧೫ ೧೧ ೧೯೮೫
ಯತ್ರದಗ್ರೇ ವಿಷಮಿವ ೧೮ ೩೭ ೨೩೫೮
ಯತ್ಪ್ರಕಾಶೇಪುಸ್ಸಾನ್ಯಾತ್ಮ ೧೮ ೨೪ ೨೩೩೭
ಯತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವದೇಹಸ್ಮಿನ್ ೧೮ ೨೨ ೨೩೩೨
ಯತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವಕಾರಾರ್ಥಂ ೧೭ ೨೧ ೨೧೯೦
ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃಕೃಷ್ಣಃ ೧೭ ೭೮ ೨೬೦೨
ಯಥಾಪ್ರಕಾಶಯತ್ಯೇಕಃ ೧೩ ೩೩ ೧೮೧೮
ಯಥಾಸರ್ವಗತಂಸಾರ್ವಾತ್ ೧೩ ೩೨ ೧೮೧೪
ಯದಗ್ರೇಚಾನುಬಂಧೇಚ ೧೮ ೩೯ ೨೩೬೪
ಯದ್ಯಹಂಕಾರ ಮಾತ್ರಿತ್ಯ ೧೮ ೫೯ ೨೪೬೦
ಯದಾದಿತ್ಯ ಗತಂತೇಜಃ ೧೫ ೧೨ ೧೯೮೯
ಯದಾ ಭೂತಪ್ರಧಗ್ಭಾವಂ ೧೩ ೩೦ ೧೮೦೨
ಯದಾಸತ್ತೈವಪ್ರವೃದ್ಧಿಃತು ೧೪ ೧೪ ೧೮೯೧
ಯಯಾತುಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥೌ ೧೮ ೩೪ ೨೩೫೦
ಯಯಾಧರ್ಮ ಮಧರ್ಮಂಚ ೧೮ ೩೧ ೨೩೪೨

ಯಯಾಸ್ವಪ್ನಂಭಯಂಭೋಕಂಗಲ ೩೫ ೨೩೫೨
ಯಸ್ಯ ತ್ವನ್ನರಮತೀತೋಹಂ ೧೫ ೧೮ ೨೦೨೦
ಯಸ್ಯನಾಹಂಕೃತೋಬಾವಃ ೧೮ ೧೭ ೨೩೦೫
ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಃಕರ್ಮ ೧೮ ೫ ೨೨೪೨
ಯಜ್ಞೇ ತಪಸಿದಾನೇಚ ೧೮ ೨೨ ೨೨೦೭
ಯಾತಯಾಮಂ ಗತರಸಂ ೧೭ ೧೦ ೨೧೬೭
ಯಾವತ್ಸಂಜಾಯತೇ ೧೩ ೨೩ ೧೭೯೦
ಯೇಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ ಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ೧೭ ೧ ೨೧೪೨
ಯೋನಾಮೇವಮಸಮ್ಮೂಢಃ೧೫ ೧೯ ೨೦೨೪
ಯಃಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ ಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ೧೬ ೨೩ ೨೧೨೬

ರ

ರಜಸ್ತಮಶ್ಚಾಭಿಭೂಯ ೧೪ ೧೦ ೧೮೮೪
ರಜಸಿ ಪ್ರಲಯಂಗತ್ವಾ ೧೪ ೧೫ ೧೮೯೩

೦. ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

೦. ಶ್ಲೋಕ ಪುಟ

ರಜೋರಂಗಾತ್ಮಕಂ ವಿದ್ಧಿ ೧೪ ೭೧ ೩೩
ರಾಗೀಕರ್ಮಫಲ ಪ್ರೇಕ್ಷುಃ ೧೮ ೨೭ ೨೩೩೨
ರ-ಜ್ಞ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ೧೮ ೭೬ ೨೩೯೮
ಲ

ಲೋಭಃಪ್ರವೃತ್ತಿರಾರಂಭಃ ೧೪ ೧೨ ೧೮೮೪
ವ

ವಿಧಿಹೀನ ವಸ್ತುಷ್ಯಾನ್ವಂ ೧೭ ೧೩ ೨೧೭೪
ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ ಲಭ್ಯಾಶೀಃ ೧೮ ೫೧ ೨೪೧೯
ವಿಷಯೇಸ್ಪ್ರಿಯಸಂಯೋಗಾಳ್‌ಗಲ ೩೮ ೨೩೬೨
ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದ ಚ್ಛೇತವ-೯೧೮೭೫ ೨೫೯೪
ಶ

ಶರೋದನುಸ್ತುಪಶೌಚಂ ೧೮ ೪೨ ೨೩೭೭
ಶರೀರ ಯದವಾಪ್ನೋತಿ ೧೫ ೮ ೧೯೭೭
ಶರೀರ ವಾಙ್ಮನೋಭಃ ೧೮ ೧೫ ೨೨೮೭
ಶಾರ್ಯಂತೇಜೋವ್ಯುತಿಃ ೧೮ ೪೩ ೨೩೮೪
ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಪರ ಮಾತಪ್ತಂ ೧೭ ೧೭ ೨೦೮೩
ಶ್ರದ್ಧಾವಾನನಸೂಯತ್ವ ೧೮ ೭೧ ೨೫೫೧
ಶ್ರೀಯಾಸ್ವಧರೋವಿಗುಣಃ ೧೮ ೪೭ ೨೪೦೩
ಕ್ರೋಕ್ತಂ ಚಕ್ಷುಸ್ಸ್ಮರ್ಮನಂಚ ೧೫ ೯ ೧೯೮೦
ಸ

ಸತ್ಯಾಪಮಾನಪೂಜಾರ್ಥಂ ೧೭ ೧೮ ೨೧೮೪
ಸತ್ವಸ್ವಂಜಾಯತೇಜ್ಞಾನಂ೧೪ ೧೭ ೧೮೯೯

ಸತ್ಯಂ ರಜಸ್ತಮ ಇತಿ ೧೪ ೫ ೧೮೬೨
ಸತ್ಯಂಸುಖೇ ಸಂಜಯತಿ ೧೪ ೯ ೧೮೮೨
ಸತ್ಯಾನುರೂಪಾ ಸರಸ್ವತೀ ೧೭ ೩ ೨೧೪೮
ಸದ್ಭಾವೇ ಸಾಧುಭಾವೇಚ ೧೭ ೧೭ ೨೨೦೫
ಸನುದುಃಖಸ ಖಿಃಸ್ವಸ್ಥಃ ೧೪ ೨೪ ೧೯೧೮
ಸಂಪದ ಪಶ್ಯ ಹಿ ಸರಸ್ವತೀ ೧೩ ೨೮ ೧೭೯೭
ಸಮಂ ಸರ್ದೇಷುಭೂತೇಷು ೧೩ ೨೭ ೧೭೯೧
ಸರಸ್ವತೀಂ ಪಿ ಸದಾ ೧೮ ೫೬ ೨೪೫೦
ಸರಸ್ವತೀತಮಂ ಭೂಯಃ ೧೮ ೬೪ ೨೪೯೪
ಸರಸ್ವತೀ ಪಾಣಿ ಪಾದಂತರ್ ೧೩ ೨೩ ೧೭೩೭
ಸರಸ್ವತೀರೇಷು ದೇಹೇಸ್ಥಿ ೧೪ ೧೧ ೧೮೮೬
ಸರಸ್ವತೀ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ೧೮ ೬೬ ೨೫೧೧
ಸರಸ್ವತೀಷು ವಿಸ್ತೇಕಂ ೧೮ ೧೦ ೨೩೧೭
ಸಸ್ಯೋವಿಷಯಕೌಸ್ತೇಯ ೧೪ ೪ ೧೮೫೭
ಸಸ್ಯಸ ಚಾಹಂ ಹೃದಿ ೧೫ ೧೫ ೧೯೯೬
ಸರ್ದೇಂದ್ರಿಯಗುಣಾಭಾಸಂ ೧೩ ೧೪ ೧೭೪೨
ಸಕಟಂ ಕರ್ಮ ಕೌಸ್ತೇಯ ೧೮ ೪೮ ೨೪೦೦
ಸಿದ್ಧಿಂಪ್ರಾಪ್ತೋ ಯಥಾ ೧೮ ೫೦ ೨ ೧೫
ಸುಖಂ ತದಾಭೀಂ ಪ್ರಿವಿಧಂ ೧೮ ೩೬ ೨೩೫೫
ಸನ್ನಿವೃತ್ತಸ್ಯಮಹಾಬಾಹೋ ೧೮ ೧ ೨೨೭೬
ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಕೌಸ್ತೇಯ ೧೮ ೬೦ ೨೪೬೪
ಸ್ವೇಸ್ವೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ ೧೮ ೪೫ ೨೩೯೪

ಭಾ. ಅನ. ಅನನ್ತರಂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಯೋಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸಂನ್ಯಾಸಯೋರೈಕ್ಯಂ, ತ್ಯಾಗಸ್ಯಚಸ್ವರೂಪಂ, ಭಗವತಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಚ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನಂ, ಸತ್ತರಜಸ್ತಮಸಾಂ ಕಾರ್ಯವರ್ಣನೇನ ಸತ್ತ್ವಗುಣಸ್ಥಾನಶ್ಲೋಕಪಾದೇಯತ್ವಂ, ಸ್ವನಿರ್ವೋಚಿತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನಭೂತಾನಾಂ ಪರಮ ಪುರುಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಿರ್ದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾರಃ, ಕೃತ್ಸುಸ್ಯ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಾರಾರ್ಥೋ ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಇತ್ಯೇತೆ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯಂತೇ.

ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ಭೇದ ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಓಂ ತತ್ ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಇತರರು ಓಂ ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಿವು. ಆ ಪದಗಳ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ತೋರುವ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಹಿಂದೆ ೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ, ೨೫, ೨೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದರು; ಓಂ ತತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಓಂ ಸತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲವು. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲದ ಕರ್ಮಗಳು ವಿವಾಹಾದಿಗಳುಂಟು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಓಂ ಸತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕಾಣಲಿಲ್ಲವು. ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರವು; ಮಹರ್ಷಿಯೇ ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶವು ವ್ಯವಹಾರವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಮೇಲುಪಜ್ಜಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುದಯಸಾಧನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳಿದುದು ಆ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಮೈಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದುದರಿಂದ ತತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಆತನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿಟ್ಟು, ಆತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವದರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದಾಗಿ ಸತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಇದೀಗ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃಕರವರೇ “ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ” ಎಂದು ೨೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಅದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ೨೪ರಿಂದ ಅರಂಭಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮುಂದೆ ಈ ಕೊನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—
ಅನನ್ತರಂ—ಈ ೧೬, ೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾದನಂತರ ಈ ೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, (೧) **ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಯೋಃ**—ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, **ತ್ಯಾಗ ಸಂನ್ಯಾಸಯೋರೈಕ್ಯಂ**—ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬಿರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂದೂ, ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಅವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನಮುನಿಗಳ ಸಜ್ಜಿಹ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ “ಈಶ್ವರೇ ಕರ್ಮತಾ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ತತ್ಪೋಪಾದೇಯತಾ ನಿಮೇ | ಸ್ವಕರ್ಮ ಪರಿಣಾಮಶ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾರಾರ್ಥ ಉಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಅವರ ಸಜ್ಜಿಹಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ “ತ್ಯಾಗ ಸಂನ್ಯಾಸಯೋರೈಕ್ಯಂ” ಎಂಬುದು ಸಜ್ಜಿಹಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ “ಈಶ್ವರೇ ಕರ್ಮತಾ ಬುದ್ಧಿಃ” ಎಂಬುದರಲ್ಲೇ ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮಮತಾಫಲ ಸಮರ್ಪಣಗಳು ಸೇರಿದವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನಮುನಿಗಳು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (೨) **ಭಗವತಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಚ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನಂ**—ತಾನು ಮಾಡುವ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ಮವೂ ತನ್ನದಲ್ಲವು,

ಪರಮಶೇಷಿಯಾದ ಸರೋತ್ತರನಾದ ಭಗವಂತನದೇ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವಿರಬೇಕೆಂಬುದೂ, (೩) ಸತ್ಪರಚಸ್ತಮಸಾಂ-ಸತ್ಪರಚಸ್ತಮೋಗುಣಗಳೆಂದಂಟಾದ, ಕಾರ್ಯವರ್ಣನೇನ-ಕಾರ್ಯದ ಒಳ್ಳೇ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟ ಫಲಗಳ ವರ್ಣನೆಯೆಂದ, ಸತ್ಪಗುಣಸ್ವಾತಶ್ಲೋಕಪಾದೇಯತ್ವಂ-ಸತ್ಪಲದಾಯಕವಾದ ಸತ್ಪಗುಣವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬುದೂ, (೪) ಸ್ವವರ್ಣೋಚಿತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ-ತನ್ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನ ಭೂತಾನಾಂ-ಪರಮಪುರುಷನ ಆರಾಧನ ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳಿಗೆ, ಪರಮ ಪುರುಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಿರ್ವರ್ತನಪ್ರಕಾರಃ-ಪರಮಪುರುಷನ ಸಾಯುಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರವೂ, (೫) ಕೃತ್ಯಸ್ಯಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಾರಾರ್ಥಃ ಭಕ್ತಿಯೋಗಃ-ಈ ಸಮಸ್ತವಾದ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಎಂಬುದೂ, ಇದು ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು, ಇತ್ಯೇತೇ-ಹೀಗೆ ಈ ಐದು ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲಾ, ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂತೇ-ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಶ್ರೀ ಯಾಮುನಮುನಿಗಳ ಗೀತಾರ್ಥ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕವಾದ “ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನನ್ಯರಾಗ್ಯ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತ್ಯೈಕ ಗೋಚರಃ” ಎಂಬುದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಗೀತೆಯ ಸಾರಾರ್ಥವು ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅರ್ಜುನನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾಧಿಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಹೋಯಿತು. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ದ್ವಿಜರಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ, “ಮಾಂ ಹಿ ಪಾರ್ಥವ್ಯ ಪಾಶ್ರ್ವತ್ಯ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ “ಸ್ತ್ರಿಯೋನ್ಯಶ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾ ತೇಪಿ ಯಾನ್ತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಪ್ರಪದನವನ್ನೂ ಪರಮಹಿತವಾದ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಗೀ. ೬೬ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅದೂ ಗೀತಾ ಸಾರಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಸೇರಿತು. ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ ಮುನಿಗಳು ಇದನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠೆಯ ಮೂಲಕ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶರಣಾಗತಿ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ಭಜತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೋ, ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಾದ ಉಪಾಸನ, ಪ್ರಪದನವನ್ನು ಎರಡನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು.

(೧) ತ್ಯಾಗ ಸಂನ್ಯಾಸಯೋರೈಕ್ಯಂ-ಇವುಗಳ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮ ಸಂನ್ಯಾಸರೂಪ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮವೇ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸದ್ವಿಧಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗವೂ ಮುಮುಕ್ಷು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವು, ಸದ್ವಿಧಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ರೂಪಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸದಿಂದ ಎದ್ದುಬಿಟ್ಟರೆ, ಅರ್ಜುನನು ತಾನು ಈಗ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿರುವುದು ಸರಿಯೇ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನಾದುದರಿಂದ, ಅವೆರಡೂ ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ೪೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಂದತಿ ಮಾನವಃ” ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸುವುದರಿಂದ, ೭೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟೋಮೋಹಃ ಸ್ವೈತಿ ಲಭ್ಯಾ ಎಂದೂ, ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂತವ ನಿನ್ಯ ಆಜ್ಞೆಯಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಮೋಹಜ್ಞಾನವು ಅಲ್ಲಿವರೆಗೂ ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಇತ್ತೆಂಬುದು ಎರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೋಹಜ್ಞಾನವು ಎಷ್ಟು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೂ ಅನೇಕರಿಗೆ ಬೇಗ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಡುತ್ತದೆ. ಅಂಜನೇಯನು ಸೀತೆಯ ಸಂಶಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಎಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಟ್ಟನೆಂಬುದು ರಾಮಾಯಣ ಸೂಕ್ತ

ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ನೀತೆಯು ಸ್ವರಜ್ಞಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಹಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶೋಕ ವಿಡಂಬನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹಾಗೆ ನಟನೆಯು. ಇವೆರಡು ಪದಗಳೂ ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳವಾದರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಎರಡುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ ಮುನಿಗಳ ಸಜ್ಜಿಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಈಶ್ವರೇ ಕರ್ತೃತಾಬುದ್ಧಿಃ” ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನೇ ಕರ್ತಾವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ, ಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗವೆಂಬ ಭಾವವು.

(೨) ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾದುವು ಈತನಿಗೆ ಏಕಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಲದು, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನೂ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಎಂಬ ಅಭಿಸಂಧಿಯೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಭಗವತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾನು ಸಂಧಾನಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ಮುಂದೆ ದೈವಂ ಜೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಂ (೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಂಟಾಗುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ನಮಾಧಾನವೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

(೩) ಸತ್ಯಗುಣಸ್ಥಾವಶೋಕಸಾದೇಯತ್ವಂ-ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮ, ಬುದ್ಧಿ, ಧೃತಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕವೇ ಉಪಾದೇಯವೆಂದು ಮುಂದೆ ೧೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದನ್ನು ಸಜ್ಜಿಹವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(೪) ಸ್ವವರ್ಣೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನಾರೂಪನೆಂದು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಪರಮ ಪುರುಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ೪೪-೪೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

(೫) ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರಾರ್ಥವು, (೧) ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ೩೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ೧೨-೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ೬೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಗುರೂಪಾಯವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ತನಗಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಸಂತಪ್ತನಾಗಿ ಕಾರ್ಪಣ್ಯವನ್ನೂ ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ತೋರಲಾಗಿ, ಅಂತವನಿಗೆ ಲಘೂಪಾಯವನ್ನು ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ, ಈ ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವೂ ಸಹ ಗೀತಾಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವು. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮತ್ಸರನಾಗಿ ಮದ್ಭಕ್ತನಾಗಿ, ಮದ್ಯಾಜಿಯಾಗಿ, ಸನ್ಮತು ಸಮಸ್ಕರಿಸಿದವನಾಗಿರುವುದು ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಸದನಕ್ಕೂ ಬೇಕಾದವಾದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಕೂಡಿಸಿ, ಪ್ರಸದನವೇ ಗೀತೆಯ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽವತರು, ಸ್ವಗುಹ್ಯತಮವಾದುದು ಎಂದು, ಅದನ್ನು ಪುನಃ ನಿನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ಕೊಡುವೆನು, ಭೂಯಃ ಶೃಣು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

“ಮನ್ನನಾಭವ ಮದ್ಭಕ್ತೋ ಮದ್ಯಾಜೀ ಮಾಂ ನಮಸ್ಕರು |

ಮಾನೇವೈಷ್ಯಸಿ ಸತ್ಯಂ ತೇ ಪ್ರತಿಜಾನೇ ಪ್ರಿಯೋಸಿ ಮೇ

||೬೫||

ಸದ್ಭರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾನೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ |

ಅಹಂತ್ವಾ ಸದ್ವಿಷಾಣೇಭ್ಯೋ ನೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾಶುಚಃ ”

||೬೬||

ಇಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಮಹನೀಯರಾದ ಶ್ರೀ ವೆದವ್ಯಾಸರು ಸ್ವರಜ್ಞನಾದ ಲೀಲಾ ಸಾರಥಿಯ ದಿವ್ಯೋಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ನೋಕ್ಷ ಸಾಧನೋಪಾಯಗಳು ಎರಡೆಂದೂ, (೧)

ಭಾ. ಅನತಾರಿಕೆಯು. ತತ್ರ ತಾವತ್ಯಾಗ ಸನ್ನಾಸಯೋಃ ಪಥಕ್ತ್ಯುಕ್ತ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಣಯಾಯ, ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಣಯಾಯ ಚಾ ಜುಃ ಪೃಚ್ಛತಿ.—

ಮನ್ಯುನಾಭವಮುಖ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವರಮಾತ್ರನೋಪಾಸನವೆಂದೂ ಇದು ಗುರು ಶರ ಉಪಾಯವೆಂದೂ, (೨) ಸ್ವಪ್ನಧರ್ಮ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಭರನಾಸ ಅಥವಾ ಶರಣಾಗತಿ ಎಂದೂ ಇದು ಸುಲಭೋಪಾಯವೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿಯಿಂದಲೂ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದೂ, ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸೋಕ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಹೀಗೆ ಆಮೋಘವಾದವು. ಮೊದಲು ಮನ್ಯುನಾಭವ ಎಂಬ ಉಪಾಸನೋಪಾಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದುಸಲ ಹೇಳಿದರು. ಇದು ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವೇ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶೋಕಿಸಿದನೆಂಬುದು ಮಾತುಚ್ಚೇ ಎಂಬ ಕರುಣಾಪೀಯೂಷ ಜಲಸಿದ್ಧಿಯ ಸಮಾಧಾನೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಹಾಗೆ ಆತನ ಶೋಕಸಿವಾರಣವನ್ನು ಲಘುವಾದ ಉಪಾಯವಾದ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ನಿಗಮನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಗಲಿ ಶರಣಾಗತಿ ವಿವರಣೆಯು ಬೇಡವೋ? ಎಂದರೆ ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲವು; ಯುದ್ಧಕಾಲವು. ಅದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲೇ ಶ್ರೀ ರಾಮಾವತಾರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುವದು. “ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪರಮಯಾ ನಾಪಿ ಪ್ರಪತ್ಯಾನಾ ಮಹಾಮತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಹಂ ನಾನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋ ಮನು ಕೈಚ್ಚುರೈವೈವೈಭಿಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಈ ಗೀತಾಸಾರಭೂತಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ವುನಃ ಚಿಂತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಾಜೀ ಎಂದೂ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಸರ್ವಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿಯು ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಕೆಲವರ ವಾದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು; ಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವು ದಿವ್ಯಮಜ್ಜೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಯುಕ್ತವೆಂದು ಶೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಶೀರ್ವವಾಗಿಯೂ ನಿಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸರಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾಸ್ಯನೆಂಬ ವಾದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು. ಮಾಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನನಾಗಿರುವ ದಿವ್ಯಮಜ್ಜೆಗಳ ವಿಗ್ರಹವೇ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋಹೇ ಬೇರೇ, ಪ್ರಾಪ್ತಾವೇ ಬೇರೇ ಎಂಬುದು ಸ್ಪುಟವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮುಕ್ತದೇಶಿಯ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯು ಎಂಬ ವಾದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು. ಶ್ರೀಮಚ್ಚಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮುಕ್ತಿಯು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವು. ಮಹಾನುಭಾವರು ಮುಕ್ತೈವೈಯನ್ನು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂದರೆ.-ಪರಮಸಾಧಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಒಡುಕಾಲವಗಲಿ, ಆತನನ್ನು ಅನಂತರ ಪತಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಹೇಗೆ ನಿರತಿಶಯಾನಂದವೋ, ಅಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕೋಪದೇಶವು.

ಈ ೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಹಿಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುವ ಅಧ್ಯಾಯವಾದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ೧೭ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಕೊನೆಗೆ ಈ ಅಮೋಘಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಮ ಹಿತರೂಪದ ಸಾಧನೋಪಾಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಪಪಾದಿಸುವದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ತತ್ರ ತಾವತ್ ಅನುಗಳ ಉಪಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು, ತ್ಯಾಗಸನ್ನಾಸಯೋಃ-ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಪೃಥಕ್ತ್ಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯಾಯ-ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳವೇ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಣಯಾಯಚ-ಆ ತ್ಯಾಗಸನ್ನಾಸಗಳ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಜುನಃ ಪ್ರಚ್ಛತಿ-ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಪಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸ ಮತ್ತು ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೂ

ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ.—

ಮೂ. ಸನ್ಯಾಸಸ್ಯ ಮಹಾ ಬಾಹೋ ತತ್ತ್ವ ಮಿಚ್ಛಾಮಿ ವೇದಿತುಮ್ |

ತ್ಯಾಗಸ್ಯಚ ಹೃಷೀಕೇಶ ಪೃಥಕ್ಕೇಶಿ ನಿಷಾದನ

||೧||

ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೇ? ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೇ? ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಣವೇನು? ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಕುತೂಹಲಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವು.

ತತ್ವತಾವತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದವು. ಅವೇ ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸನ್ಯಾಸಶಬ್ದವು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಂತಾದ್ದಾದುದರಿಂದ, ಏನಾದರೂ ಎರಡು ಪದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥವೇನಾದರೂ ಉಳ್ಳವೋ ಎಂಬ ಶಂಭಾವ್ಯದಿಂದಲಾಗಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕಾರಣವೇನಿರಬಹುದೆಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ವಿಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನೆಯು. “ನಿಯತಂ ಕುರುಕರ್ಮತಂ” ಎಂದು ೩-೮ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಮೋಹವು ಕಳೆಯದೆ, ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭವಲ್ಲೂ, “ಸನ್ಯಾಸಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕೃಷ್ಣ ಪುನರ್ಯೋಗಂಚ ತಂಸಸಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಚರ್ಚೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವು. ಈ ಯುದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಅವಕಾಶವಿದೆಯೇ ಎಂದು ನೋಡುಗೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. “ಯೋಗಿನಃ ಕರ್ಮ ಕುರ್ದನ್ತಿ ಸಜ್ಜಂ ತ್ಯಕ್ತಾತ್ಮಶುದ್ಧಯೇ | ಯುಕ್ತಃ ಕರ್ಮ ಫಲಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಶಾನ್ತಿಮಾಪ್ನೋತಿ ನೈಷ್ಠಿಕೀಂ” (ಗೀ. ೫, ೧೧-೧೨) ಎಂದು ಪುನಃ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಭವ್ಯವು ಕಳೆಯಲಿಲ್ಲವು. ಪುನಃ ಅದೇ ಮೋಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏನೆಂದರೆ—ಕರ್ಮ ಸನ್ಯಾಸ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದರೇನು? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ “ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮ್ ಭೈರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿನಿಶ್ಚಿ ಮಾನವಃ | ಸ್ವೇಷ್ಟೇಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ” ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿ, ತನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು, ಅದೇ ಕ್ರಮೇಣ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವಚನವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಅರ್ಜುನನು ಕಡೆಗೆ “ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ” ಎಂದೂ, “ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, ಯುದ್ಧೋಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮೋಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಆದಿಯಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಕಷ್ಟವೆಂಬ ಶೋಕವು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. “ಚಂಚಲ ಹಿ ಮನಃ ಕೃಷ್ಣ” (೬-೩೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿ. ಪುನಃ ೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದೇ ಕಾರಣವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸಮಾಧಾನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನೇ ೯ ರಿಂದ ೧೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಠಾಂಬರಿಸಿ) ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಶೋಕವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಮುಂದೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಹೇ ಮಹಾ ಬಾಹೋ—“ಪಿಶಾಚಾ ದಾನನಾಗ ಯಕ್ಷಾ ವೃಥಿವ್ಯಾಂ ಚೈವ ರಾಕ್ಷಸಾಃ | ಅಜ್ಞುಳ್ಳಗ್ರೀಣ ತಾಗ ಹನ್ಯಾ ಮಿಚ್ಛ ಹರಿಗಣೇ

ಶ್ಲೋಕ ೧ (ರಾ. ಯುದ್ಧ. ೧೮-೨೩) ಎಂದರೆ ಪೃಥುವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿಶಾಚಾದಿ ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ನಾನು ಸಜ್ಜುಲಿಸಿದರೆ, ಒಂದು ಬೆರಳು ತುದಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲನಾಡಿಬಿಡುವೆನೆಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮನು ವತಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಬಾಹು ಪರಾಕ್ರಮ ಉಳ್ಳವನೇ, ಮತ್ತು ೧೪೦೦೦ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ “ ಅರ್ಧಾಧಿಕ ಮುಹೂರ್ತೇನ ರಾಮೇಣ ನಿಶಿತಶ್ಚರೈಃ | ಚತುರ್ದಶ ಸಹ ಸ್ರಾಣಿ ರಶ್ವಸಾಂ ಕಾಮರೂಪಿಣಾವಃ | ಖರದೂಷಣ ಮುಖ್ಯಾನಾಂ ನಿಹತಾನಿ ಮಹಾಹನೇ ” (ರಾ. ಆರ. ೩೦-೩೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದ ಮಹಾಬಾಹೋ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯು. ಅಥವಾ ಸರಕಾಸುರಾದಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯ ರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದವನಾದುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಮಹಾಬಾಹೋ-ಮಹತ್ವದ ಭುಜ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನುಳ್ಳವನೇ! ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ಯ-ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಸನ್ನ್ಯಾಸ ಪದದ ಎಂದರೆ (ಕರ್ಮಕರ್ಮತ್ರ ಮಮತಾ ಫಲ ಸನ್ನ್ಯಾಸದ) ಎಂಬ ಭಾವವು, ತತ್ತ್ವಂ-ಯಥಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ವೇದಿಹುತವರ್-ತೀಯುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಇಚ್ಛಾಮಿ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಹಾಗೆಯೇ ತ್ಯಾಗಸ್ಯ-ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಾಗಶಬ್ದದ, ತತ್ತ್ವಂ ಪೃಥಕ್-ಯಥಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ಎನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ ಸಹ, ಹೇ ಹೃಷೀಕೇಶ-ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವಕೋಟಿಗಳ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೇ! ಹೇ ಕೇಶಿ ನಿಷೂದನ-ಹಂಸನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಶಿ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದವನೇ! ವೇದಿಹು ಮಿಚ್ಛಾಮಿ-ತೀಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಈ ಸನ್ನ್ಯಾಸತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದುವೇಳೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತೀಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ಒಂದೇ ಯಾಗದ್ದರೂ ಆಗಲೂ, ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ತೀಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೇನೋ ಎರಡೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತಗಳೆಂದು ಕೇಳಿರುವೆನು. ಅದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದರೇನು? ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದರೇನು? ದಯಮಾಡಿ ತೀಸು ಎಂದು ಅರ್ಜುನ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇಲ್ಲಿ ಹೃಷೀಕೇಶ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಿಂದ ತೋರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ? ನಿನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳೂ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಒಂದೇ ವಿಧ ಕರ್ಮವು ಸ್ವಲ್ಪ ಭೇದದಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಆಶಾಶ್ವತಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಸೂಚಿತವು. ಇದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಾಗಿಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೧೪-೧೫ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕೇಶಿ ನಿಷೂದನ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವು ನಿನ್ನ ಅವತಾರ ಕರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ದುಷ್ಟನಾದ ಕೇಶಿಯನ್ನು ನೀನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಈಗ ದುರ್ಮೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಅವಸರವಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಈ ಹಸನ ಕರ್ಮವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನನಗೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮವಾಗಿ, ನನಗೆ ಕ್ರವೇಣ ಮೋಕ್ಷ ಹೇತುವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಕರ್ಮ ಸನ್ನ್ಯಾಸ, ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವೇ? ತೀಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ಸಹ ಈ ಕೇಶಿ ನಿಷೂದನ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಹಸನ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಮ್ಮಗಳ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ನೀನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ತೋರಿದ ಕೇಶಿ ನಿಷೂದನನೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಈ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಾಂಗೀಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಂಬೋಧನೆಯೆಂದೂ, ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನೀನೇ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಧರ್ಮನುಷ್ಠಾನ ಹೀಗೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿರುವದರಿಂದ ನಾನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥಾಂಗೀಕಾರ ಭಾವವೂ ಇದರಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾ. ತ್ಯಾಗಸನ್ನ್ಯಾಸೌ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ವಿಹಿತೌ.—(೧) “ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇ ನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ...ವೇದಾಂತ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಾ ಸ್ವನ್ನ್ಯಾಸ ಯೋಗಾದ್ಯತಯ ಶ್ರುದ್ಧಸತ್ತ್ವಾಃ | ಕೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕೇ ಶು ಪರಾಂತಕಾಲೇ ಪರಾಮೃತಾ ತ್ವರಿಮುಚ್ಯಂತಿ ಸರ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿಷು. ಅಸ್ಯ ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ಯ ತ್ಯಾಗಸ್ಯ ಚ ತತ್ತ್ವಂ-ಯಾರ್ಥಾತ್ತ್ವಂ, ಪೃಥಗ್ವೇದಿತು ಮಿಚ್ಛಾಮಿ | ಅಯಮುಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಕಿಮೇತೌ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದೌ ಪೃಥಗರ್ಥೌ ಉತ್ಯೇಕಾರ್ಥಾವೇನ? ಯದಾ ಪೃಥಗರ್ಥೌ ತದಾ ಅನಯೋಃ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪಂ ವೇದಿತು ಮಿಚ್ಛಾಮಿ; ಏಕತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ-ಇತಿ. ||

ಭಾಷ್ಯವು. ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.—ತ್ಯಾಗಸನ್ನ್ಯಾಸೌ-ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಗಳು, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ-ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭಾವವುಳ್ಳವೆಂದು, ವಿಹಿತೌ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯಷ್ಟೇ, ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತೈತ್ತರೀಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.—(೧) ಯತ್ ಅಮೃತತ್ವಂ-ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವನ್ನಯನ್ನು, ಯತಯಃ ಅನಶುಃ-ಯತಿಗಳು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಯಚ್ಚ ಅಮೃತತ್ವಂ-ಮತ್ತು ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವನ್ನಯದರೋ, ಪರೇಣ ನಾಹಂ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಇರುವ ದಿವ್ಯ ಪೈಕುಂಠಲೋಕವು, ಗುಹಾಯಾಂ-ಇಲ್ಲಿನವರೆಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ನಿಹಿತಂ-ಇರುವದಾಗಿ, ವಿಭ್ರಾಜತೇ-ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಶಬ್ದ ಸತ್ಯಮಯವಾಗಿ, ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಶವಾಗದೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ, ತತ್ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆ ಅಮೃತತ್ವವು, ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ ನ ಧನೇನ-ಕೇವಲ ಕರ್ಮಯೋಗಾಸಪ್ತಾನದಿಂದಾಗಲಿ, ಪಿತೃ ಬಂಧನೋಚನಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಜಾವೃದ್ಧಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕೇವಲ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಇಷ್ಟು ಹೇಳಿದುದು ನ ತಪಸಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು; ಕೇವಲ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಾಗಲಿ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಕೇವಲ ಕರ್ಮಯೋಗ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಇನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ಲಭ್ಯವೆಂದರೆ ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ-ಕೆಲವು ಮಹಾನ್ಯ ಭಾವರು ತ್ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳುವರು; ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು. ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವೇನೆಂದರೆ “ಸನ್ಯಾಸಸ್ಯಾಗ ಇತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚರಣಾಗತಿರಿತ್ಯಪಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಭಗವತ್ಚರಣಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಶರಣವರಣ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದು. ಇಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸ, ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಶರಣಾಗತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪದಗಳಾಗಿ ಭಾವನೆಯು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವರು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರೆಂಬರ್ಥವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಿಂದೆಯೇ ೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ನಾಹಂ ವೇದೈರ್ನತಪಸಾ ನದಾನೇನ ನಚೇಜ್ಜಯಾ | ಶಕ್ಯ ಏವಂ ವಿಧೋ ದೃಷ್ಟುಂ ದೃಷ್ಟವಾನಸಿ ಮಾಂ ಯಥಾ” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇನ್ನು ಏತರಿಂದ ಎಂದರೆ “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮ ನನ್ಯಯಾಶಕ್ಯಃ” ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ತೈತ್ತರೀಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಬೇಕಾದ ಭರನ್ಯಾಸವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ಇದರ ಅಧಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಈ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಸರಮುಪರುಷನ ಚರಣಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶರಣಾಗತಿಯು ಗುರು ಲಘು ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿಯೂ ಭರನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಯೂ

ಅವಶ್ಯಕವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವತೀಕರಣೋಪಾಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ತಸ್ಯ ಚ ವತೀಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತೀವ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್ರವರಿಂದ “ಸರ್ವಧರ್ಮಾ” ಎಂಬ ಚರಮ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರಯುಕ್ತವು. ಯತಯಃ-ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು, ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಯೋಗಾತ್-ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನ ಸುಷ್ಠಿಸುವದ ರಿಂದ, ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಕ್‌ನ್ಯಾಸ ಭರನ್ಯಾಸವೆಂದು ಈ ತೈತ್ತರೀಯದಲ್ಲೇ ಮುಂದೆ “ತಸ್ಮಾನ್ನ್ಯಾಸ ನೇಷಾಂ ತಪಸಾ ನುತಿರಿಕ್ತಮಾಹುಃ” ಎಂದು (ತೈ. ನಾರಾ. ೪-೫೦) ಹೇಳಿ, ಆ ನ್ಯಾಸನೆಂಬುದು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ‘ವಸುರಣೋ ವಿಭೂರಸಿ’ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ “ಓ ಮಿತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಯುಜ್ವೀತ, ಏತದ್ವೈ ಮಹೋಪನಿಷ ದಂ ದೇವಾನಾಂ ಗುಹ್ಯಮ್, ಯ ಏವಂ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮಹಿಮಾ ನ ಮಾಪ್ನೋತಿ” ಓ ಎಂದು ತ್ರಿಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದೇ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಅಮೃತತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರು ತ್ತದೆ; ಈ ಯತಿಗಳು ವೇದಾಂತ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಾಃ-ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಯಥಾರ್ಥ ವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತತ್ವಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಾಃ-ಭಕ್ತಿಯೋ ಗಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ವಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣರಾಗಿ ಉಪಾ ಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಅರ್ಹರಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು; ಪರಾನ್ಮಕಾಲೇ-ಶರೀರ ವಿಯೋಗವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ-ಭಗವಂತನ ಲೋಕವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ, ಪರಾನ್ಮತಾತ್-ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸರ್ವೇ ಪರಿಮುಚ್ಯಂತೇ-ಸಮಸ್ತರು ಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಯತಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದ ಲ್ಲವು. ಸನ್ನ್ಯಾಸಿ ಎಂದರೆ ಜನ್ಮಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದವನೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗಿ, ಸ್ತ್ರೀ, ಶೂದ್ರ, ಜಂಡಾಲಾದಿಗಳಿಗೂ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶರಣಾಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು ಎಂದು ಕೊನೆಯ ಚರಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಯೂ ಬೋಧಿತವು. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾ ರ್ಥಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಉದಾಹರಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಿಗಳಿಗೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು “ಕೃತ್ಸ್ನಭಾವಾತ್ತು ಗೃಹಿಣೋಪ ಸಂಹಾರಃ” ಎಂಬ ಮತ್ತೂ “ಮೌನವದಿತರೇಷಾ ಮಪ್ಯುಪದೇಶಾತ್” ಎಂಬ (ಶಿ. ೪. ೪೭-೪೮) ವ್ಯಾಸ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಇತ್ಯಾದಿಷು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇನೋ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲದಾಯಕಗಳೆಂದೂ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದರೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ವಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅಪ ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧನವೆಂದೂ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ತ್ಯಾಗಸನ್ನ್ಯಾಸ ಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಾ. ತ್ಯಾಗವೆಂದರೇನು? ಸನ್ನ್ಯಾಸ ವೆಂದರೇನು? ಎರಡು ಒಂದೆಯೇ ಬೇರೆಯೇ? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ.—ಅಸ್ಯ ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ಯ-ಈ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದ, ತ್ಯಾಗಸ್ಯ-ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದ, ತತ್ತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂ-ಯುಥಾರ್ಥವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಪೃಥಕ್-ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಅದರ ಅರ್ಥವೇನು?

ಭಾ. ಅನ. ಅಥಾನಯೋ ರೇಕಮೇವ ಸ್ವರೂಪಂ, ತಚ್ಚೇದ್ಯತಮಿತಿ ನಿರ್ಣೇತುಂ
ನಾದಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತ್ ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುನಾಚ್—

ಇದರ ಅರ್ಥವೇನು ? ಹೀಗೆ ವೇದಿತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ-ತೀಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪೃಥಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅಯಮಭಿಪ್ರಾಯಃ-ಇದೀಗ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಕಿಮೇತಾ ಸನ್ನಾಸತ್ಯಾಗಶಬ್ದೌ-ಈ ಸನ್ನಾಸ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಗಳೇನು, ಪೃಥಗರ್ಥಾ-ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳವೇ ? ಉತ-ಇಲ್ಲವೇ, ಏಕಾರ್ಥಾವೇವ-ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳವೇ ? ಯದಾ ಪೃಥಗರ್ಥಾ-ಯಾವಾಗ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳವಾದರೆ, ತದಾ-ಆಗ, ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪಂ ವೇದಿತು ಮಿಚ್ಛಾಮಿ-ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತೀಯಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದೀಗ ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಕ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಏಕತ್ವೇಪಿ-ಒಂದುವೇಳೆ ಒಂದೇಯಾಗಿದ್ದರೂ, ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ-ಅದರ ಯಥಾರ್ಥಾರ್ಥವನ್ನೂ, ವಕ್ತವ್ಯಂ-ದಯಮಾಡಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ; ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪೃಥಕ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೃಥಕ್ತ್ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೀಗೆ ಪೃಥಕ್ಕ್ವೆಂದು ತೀಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಹಾಗಾದರೆ ಪೃಥಕ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಏಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಪೃಥಕ್ತ್ವವೇನಾದರೂ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ತೀಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು ಎಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯು ಅರ್ಥವು—ಅಥ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಜುನಪ್ರಶ್ನಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅನಯೋಃ-ಈ ಸನ್ನಾಸತ್ಯಾಗವೆಂಬೆರಡು ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ, ಏಕಮೇವಸ್ವರೂಪಂ-ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು ಎಂದೂ, ಎಂದರೆ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವೆಂದೂ, ತಚ್ಚ-ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣವು, ಈದೃಶಮಿತಿ ನಿರ್ಣೇತುಂ-ಇಂತಾದ್ದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ನಾದಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ-ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ವಾದಿಸುವದರಲ್ಲಂತಾಗುವ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನು, ದರ್ಶಯತ್-ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುನಾಚ್-ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್ವರನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಸನ್ನಾಸತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಆನುಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇತರರು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ೨, ೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಅನುವದಿಸಿ, ಇತರರು ಹೇಳುವ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿ, ಆನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ, ೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇತರರು ಹೇಳುವ ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ, ಅದರ ಅರ್ಥವೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೂ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ೯ ಮತ್ತು ೧೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ, ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರೂ, ಪಾಂಚಜರೂ ಸನ್ನಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಅವು ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಕಾಮ್ಯೋಪಗಮಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಪರಿತ್ಯಾಗವೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್ವರನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಕೆಲವು ತಿಳಿದವರೂ ಕೂಡ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕೆಲವರು ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ವಿಚಕ್ಷಣರೆಂದು ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಚಜರೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ. ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುವಾಚ—

ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯಾಸಂ ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ ಕವಯೋ ವಿದುಃ |

ಸರ್ವಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ

||೨||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕನಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್ರವರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ-ಕೋರಿದ ಐಹಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ, ನ್ಯಾಸಂ-ಸ್ವರೂಪತಃ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಅವುಗಳು ಬಂಧಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು, ಕವಯಃ-ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ-ಕರ್ಮಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂಬದಾಗಿ, ವಿದುಃ-ತೀಯುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗಃ-ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾಮ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವನ್ನು, ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ-ಮೇಲಿನವರಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರು, ತ್ಯಾಗಂ-ತ್ಯಾಗವೆಂದು, ಪ್ರಾಪ್ತುಃ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಸರಿಯಲ್ಲವಾದರೂ, ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ಸ್ವರೂಪತಃ ತ್ಯಾಗವೇ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಕೆಲವರೂ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ- ತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಕವಿಗಳೆಂದೂ ವಿಚಕ್ಷಣರೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡ ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುವವನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೇ ಸರಿ. ಆದರೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೇನಾದರೂ ಉಂಟೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಇವರು ಯೋಚಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವಾಗಿ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಒಬ್ಬನು ಮಾಡುವನು; ಇದನ್ನು ಪ್ರಪನ್ನನುಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಆದರೆ ಉಪಾಯೋಪೇಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವಳಾಗಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ಪ್ರಿಯವಲ್ಲಭೆ ಎಂದು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿ ರಹಿತನಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದರೆ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವು? ಈ ಭಾವವನ್ನು ಆ ಕವಿಗಳು ಯೋಚಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಾದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಉಂಟಾಯಿತು. ಕೆಲವರು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು, ಫಲತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಮಾಡಬಹುದೆಂದರು; ಹೀಗೆ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯವು ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅರ್ಜುನನೇ ತನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಕ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪಂಡಿತರೇ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದೇ, ಯುದ್ಧವೂ ಕಾಮ್ಯವಾಗಿ ಆದುದರಿಂದ ಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟವು ಕೈಗೂಡಿತು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ, ಆತನ ಇಂಗಿತವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಾನ್ಯುಭಾವನು, ನೀನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿಸಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದುದೇನೂ ದೋಷವಲ್ಲವು. ತಿಳಿದವರೇ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪೃಥಕ್ತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವಾಗ ನೀನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪೃಥಕ್ತ್ವಕ್ಕೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವದೇನೂ ಅನುಚಿತವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವರನ್ನು ಕವಿಗಳೆಂದೂ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಕ್ಷಣರೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು. ಮೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಸರ್ವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೂ ಸೇರಿದವಾದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳು ಕೆಲವು ಅಸಿಸದಾಸ್ಥಿಗಳ ಹಾಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡೆದೆ, ಅವುಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಜ್ಞತೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲದ ಸಂಬಂಧ ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿ

ಭಾ. ಕೇಚಿನ ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯಾಸಂ-ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗಂ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ ವಿದುಃ. ಕೇಚಿಚ್ಛ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾನಾಂ ಕಾಮ್ಯಾನಾಂಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಫಲತ್ಯಾಗ ಏವ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಾಹುಃ. ತತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ತ್ಯಾಗಃ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ವಿಷಯಃ, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲ ವಿಷಯ ಇತಿ ವಿವಾದಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತೀ ಏಕತ್ರ ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದ ಫುತರತ್ರತ್ಯಾಗಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಃ. ಅತಸ್ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಯೋ ರೇಕಾರ್ಥತ್ವ ಮಜ್ಜೀಕೃತ ಮಿತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ.

ಸುಮರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣ ಸಜ್ಜಿತಿಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ನಿರಸ್ತವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಎಂದು ಹೇಳುವದ ರಿಂದ, ಈಗ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪಕ್ಷರೂಪವಾದ ಮತ್ತೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಗಳನ್ನು ಉಪನ್ಯಸಿಸಿ, ಅಂತರ ಸಿದ್ಧಾಂತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಇತರರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಸನ್ನ್ಯಾಸತ್ಯಾಗಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥ ಉಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವೆಂದೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಫಲ ತ್ಯಾಗವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ತಮ್ಮ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವು ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬದಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿ ಮುಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೇಚಿನ ವಿದ್ವಾಂಸಃ-ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು, ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ-ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ, ನ್ಯಾಸಂ ಎಂದರೆ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗಂ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸೋಣವೆನ್ನೇ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ ವಿದುಃ-ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಕೇಚಿಚ್ಛ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ-ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವಿಶೇಷಪಂಡಿತರು, ನಿತ್ಯಾನಾಂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾನಾಂ ಕಾಮ್ಯಾನಾಂಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ-ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ, ಫಲತ್ಯಾಗ ಏವ-ಫಲವನ್ನು ಬಿಡೋಣವೆನ್ನೇ, ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ-ತ್ಯಾಗಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು, ಪ್ರಾಹುಃ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿವಾದಾಸ್ಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟವುಟ್ಟಿಗೆ ಉಪಾ ದೇಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕನಯಃ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಾನ್ಯವಲ್ಲವಾದರೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕೇಚಿನ, ಕೇಚಿತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಗಳಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.—

ತತ್ರ-೮ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ತ್ಯಾಗಃ-ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತ್ಯಾಗವು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ವಿಷಯವಾದುದೂ, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ ವಿಷಯವಾದುದೆಂದೂ, ವಿವಾದಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತೀ-ವಿವಾದವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವರಾಗಿ, ಏಕತ್ರ-ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಿಡತಕ್ಕವೆಂಬುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದಂ-ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದವನ್ನೂ ಇತರತ್ರ-ಇನ್ನೊಂದಾದ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದವನ್ನೂ, ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಃ-ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯಾಸಂ ಎಂದು ಹೇಳುವರು ಕವಿಗಳು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ, ಮಿಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವದರಿಂದ ಅವರು ಕವಿಗಳೇ, ಪ್ರಾಜ್ಞರೇ ಎಂಬ ಭಾವವು; ಈ ಪ್ರಾಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೋ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಯೋ, ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೋಷವಲ್ಲ ವೆಂಬುದಾಗಲಿ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದಾಗತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಯ

ಭಾ. ತಥಾ (1) “ ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಮೇ ತತ್ರ ತ್ಯಾಗೇ ಭರತ ಸತ್ತಮು ” ಇತಿ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದೇನೈವ ನಿರ್ಣಯ ವಚನಾತ್”, (2) “ ನಿಯತುಸ್ಕತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಃ

ವನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಉಪಾಸನರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಅದೂ ನಿಶ್ಚಯೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಹಾಗೆ ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅವರು ಕವಯಃ ಎಂದು ಪರಮೌದಾರ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿಶ್ಚಯೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಳು “ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ಚುತೇ ರಶ್ಮವತ್ ” (ಶಾರೀ. ೩. ೪. ೨೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಸ್ವರೂಪಲ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಿಚಕ್ಷಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಫಲಾಭಿಸಂಧಿ ಇದ್ದರಲ್ಲವೇ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ದೋಷಾವಹವು. ಆದುದರಿಂದ ಫಲವನ್ನೇ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದುದಾದರೆ, ದೋಷವೇನು? ಅಂತಹ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನು ಪ್ರೀತನಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ “ ಯೋನಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗ್ಯವಿದಿತ್ವಾ ಸ್ಥಿರೋಕೇ ಜುಹೋತಿ ಯಜತೇ ತಪಸ್ತಪ್ಯತೇ ಬಹೂನಿ ವರ್ಷ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯ ನೈವದೇವಾಸ್ಯ ತದ್ವತಃ... ಯ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ವಿದಿತ್ವಾ ಸ್ಥಿರೋಕಾತ್ಮೈತಿ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ” (ಬೃ. ೫. ೮. ೧೦) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸಿಸದೆ, ಬಹುಕಾಲ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಯಜ್ಞ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲವೆಂದೂ, ಅದನ್ನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿದುದಾದರೆ ಆತನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮುಕ್ತನಾಗುವನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ನಿತ್ಯವಾಗಲಿ ನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಲಿ ಕಾಮ್ಯವಾಗಲಿ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಸರಿಯಲ್ಲವು, ಫಲತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗವು ಎಂದಾದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಕವಿಗಳಿಗಿಂತ ಇವರು ಉತ್ತಮವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ವಿಚಕ್ಷಣರೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹೀಗೆ ಇವರುಗಳು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳವೆಂಬ ವಿವಾದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವವು.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳೆರಡೂ ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಯೋಃ-ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಏಕಾರ್ಥತ್ವಂ-ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಅಬ್ಬೀಕೃತಂ-ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರಿಂದ ಅಬ್ಬೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ-ಎಂಬದಾಗಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ತಥಾ-ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (1) “ ಹೇಭರತ ಸತ್ತಮು-ಓ ಭರತಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ ಮೇ-ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ತತ್ರ-ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗೇ-ತ್ಯಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಿಶ್ಚಯಂ-ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಶೃಣು-ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ. ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದೇನೈವ ನಿರ್ಣಯ ವಚನಾತ್-ತ್ಯಾಗಶಬ್ದ ಒಂದನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಆ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ, ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತ್ಯಾಗವೀಗ ತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಅವುಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ (೧) ಕರ್ಮಫಲ ತ್ಯಾಗವು, (೨) ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗವು, (೩) ಪರ ಮೇಶ್ವರನೇ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕರ್ಮತ್ವ ತ್ಯಾಗವು; ಹೀಗೆ ಮೂರರ ತ್ಯಾಗವೀಗತ್ಯಾಗವು

ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ನೋಹಾತ್ಮಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ತಾನುಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ", (3) "ಅನಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂಚ ತ್ರಿವಿಧಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಮ್ | ಭವತ್ಯತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ನ ತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್" ಇತಿ ಪರಸ್ಪರ ಪರ್ಯಾಯತಾ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ತಯೋ ರೇಕಾರ್ಥತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತ ಇತಿ ನಿಶ್ಚೀಯತೇ.

ಎಂಬ ಭಾವವು; ಸನ್ನ್ಯಾಸದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವಾಗ ತ್ಯಾಗ ಒಂದನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇವು ಮೂರರ ತ್ಯಾಗವೇ ಸನ್ನ್ಯಾಸವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬ ಭಾವವು." (೨) "ನಿಯತಸ್ಯತು ಕರ್ಮಣಃ"-ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಧಿ ವಿಹಿತಗಳಾಗಿ ನಿಯತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳ, ಸನ್ನ್ಯಾಸ-ತ್ಯಾಗ ಮಾಡೋಣವು, ನೋಪಪದ್ಯತೇ-ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು, ನೋಹಾತ್ಮಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ-ಶಾಸ್ತ್ರಪಜ್ಞೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಬುದ್ಧಿ ಭ್ರಾಮಕದಿಂದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವು ತಾನುಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ-ತಾಮಸವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ." (೩) "ಅನಿಷ್ಟ ಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂಚ-ಅನಿಷ್ಟವು ದುಃಖರೂಪವಾದುದು, ಇಷ್ಟಂ ಸುಖರೂಪವಾದುದು, ಮಿಶ್ರಂ-ಸುಖದುಃಖ ಮಿಶ್ರವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಮ್-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವು, ತ್ರಿವಿಧಂ-ಮೂರು ವಿಧವುಳ್ಳದು; ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ಫಲಗಳೂ ಯಾರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ಭವತಿ-ತ್ಯಾಗ ಮಾಡದವರಿಗೆ ದೇಹ ವಿಯೋಗವಾದನಂತರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಸರಕವೋ, ಸ್ವರ್ಗವೋ, ಇಹಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅಂತೂ ಸಂಸಾರವು ಅವರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು; ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಯಾರೆಂದರೆ-ಕರ್ಮ ಫಲವನ್ನೂ, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯನ್ನೂ, ಕರ್ಮ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವನ್ನೂ ಬಿಡದವರು; ಇಂತವರಿಗೇ ಈ ಅಸ್ತವತ್ತಾದ ಫಲಗಳು; ಆದರೆ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂತು-ಹೀಗೆ ಮೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಿಗಾದರೋ, ನಕ್ಷಚಿತ್-ಇಂತಹ ಅನಿಷ್ಟ, ಇಷ್ಟ, ಮಿಶ್ರ ಫಲಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವು; ಅಂತವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ-ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ತ್ಯಾಗಿನಾಂ-ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ-ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು ಎಂಬ ಭಾವವು." ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ, ಪರಸ್ಪರ ಪರ್ಯಾಯತಾ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ-ಪರಸ್ಪರ ಸಮವಾದ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಾಗಿ ತೋರಿ ಬರುವುದರಿಂದ, ತಯೋರೇಕಾರ್ಥತ್ವಂ-ಈ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗವೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂಬುದು, ಪ್ರತೀಯತೇತಿ-ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂದು ನಿಶ್ಚೀಯತೇ-ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ "ಭಗವತಾ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣೇನ" ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್‌ರವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲವು, ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವು; ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಕರ್ಮಸುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ, ಫಲವನ್ನೂ, ನಾನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಮಮತೆಯನ್ನೂ ಪರಮವುರುಷನು ತಾನೇ ಮಾಡಿದನೇ ಎನಾ ತನಗೆ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪತಃ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೂ ಸನ್ನ್ಯಾಸವಲ್ಲವು; ಸ್ವರ್ಮಕರ್ಮಫಲ ತ್ಯಾಗ ಮಾತ್ರವೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲವು. ಇವರುಗಳು ಸನ್ನ್ಯಾಸ, ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸದಿದ್ದರೂ ಅವರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಮಾನಸೀಯವಾದುದರಿಂದ ಅವರುಗಳನ್ನು ಕವಿಗಳು, ವಿಚಕ್ಷಣರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದರಿಂದ ಲೋಕಗರ್ಹಿತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರು ನಿಂದ್ಯರೇ ಎನಾ, ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದಿದ್ದರೂ

ಮೂ. ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವದಿತ್ಯೇಕೇ ಕರ್ಮ ಸ್ವಾಹು ಮರ್ನೀಷಿಣಃ |

ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಮಿತಿ ಚಾಪರೇ

||೩||

ಲೋಕಗರ್ಹಿತವಲ್ಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಮಹನೀಯರಾಗಿ ಮಾನ್ಯರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರೋತ್ತರನು ತನ್ನ ಉದಾರ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆಯೇ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರೂ ಉದಾರಭಾವದಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳು ಕೂಡದೆಂದೂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತದೆಶೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಿದರೆ, ಒಬ್ಬರು ಆತನೊಂದಿಗೆ ಸಾಯುಜ್ಯವು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಆನಂದದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು, ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ದೇಹ ವಿಯೋಗವಾದನಂತರ ಯಾವುದು ಸರಿ ಎಂಬುದು ಸ್ವತಃ ನೇದ್ಯ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗಾಗಿಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳು ಕೂಡದೆಂಬಂತವು ಇಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಿತವು. ಅಂತವರನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಿಚ್ಛೇದನದಿಂದೇ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣ ದಲ್ಲೂ, ಅವರನ್ನೂ ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರೇ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಅಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರನ್ನು ನಾವು ನಿಂದಿಸಬಹುದೋ? ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದೇ ವಿನಾ, ನಿಂದಿಸಲು ಸ್ವಾಮಿಯ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲವು, ಅಂತವರೂ ಮಾನ್ಯರೇ ಸರಿ. ಸ್ವಾಮಿ ದೇಶಿಕ ರವರೂ “ಆಸಾತ ಶಾನ್ತಿ ಮಧುರಾ ಪುನರಸ್ತದೀಯಾ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ವೈರ ಜನನೀ ವಿಜಹಾತ್ವ ಸೂಯಾ” ಎಂದುಪರಸ್ಪರ ಅಸೂಯೆಯಿಂದ, ಭಿನ್ನಾರ್ಥವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸ ಕೂಡದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವು, ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗ, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಂಧಕವಾಗಿ ಅವು ತ್ಯಾಗವೆಂದೂ, ದೋಷಯುಕ್ತವಲ್ಲವು ಆದುದರಿಂದ ತ್ಯಾಜ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದಗಳು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಜ್ಞರುಗಳ ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೇ ಮನೀಷಿಣಃ-ಕೆಲವು ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತರೂ ಸಹ, ಕರ್ಮ-ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲಾ, ದೋಷವತ್-ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿ ಬಂಧಕಗಳಾದುದರಿಂದ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದವುಗಳ ಹಾಗೆ, ತ್ಯಾಜ್ಯ-ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಿಡತಕ್ಕವು ಎಂದು, ಸ್ವಾಹು-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕವಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹಿನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತವರನ್ನು ಮನೀಷಿಣಃ-ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಿದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಹೇಗೆ ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದರೆ ಅವರುಗಳು ಹೇಳಿರುವುದು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನ್ಯಾಯವೇ. ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವುಂಟು, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿ ಬಂಧಕಗಳಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ “ಪ್ರವೃತ್ತಿಪುನರಾವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಪರಮಾಗತಿಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವರು ಮನೀಷಿಗಳು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳು ವವರೂ ಪ್ರಾಜ್ಞರೇ. ಏಕೆಂದರೆ ನೈತೃ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಾಗಿ ಬಿಡತಕ್ಕ ದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದು ನ್ಯಾಯವೇ ಸರಿ. ಆದರೆ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಇವರುಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದು; ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಧರ್ಮಗಳು ಬಂಧ

ಭಾ. ಏಕೇ ಮನೀಷಿಣಃ-ಕಾಪಿಲಾ ವೈದಿಕಾಶ್ಚ ತನ್ಮತಾನುಸಾರಿಣೋ ರಾಗಾದಿ ದೋಷವತ್ಪಂಥಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಂ ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾಂ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಮಿತಿ ಪ್ರಾಹುಃ. ಅಪರೇ ಪಣಿತಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯ ಮಿತಿ ಪ್ರಾಹುಃ |

ಕವಾಗದೆ “ನಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಕರ್ಮಲೇಪ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪಸಿದ್ಧಾ ನ್ತವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇವು ಯಾವುವೂ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ “ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣುಮೇ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದ ನಂತರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ ಗಳು ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂಬವಾದವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕೆಲವರ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ; ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಡುವದು ಏಕೆ? ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಏಕೆ? ಎಂದು ಕೇಳುವರು. “ಪ್ರಕ್ಷಾಳನಾದ್ವಿ ಪಜ್ಯಸ್ಯ ದೂರಾದಸ್ವರ್ತನಂ ವರಮ್” ಎಂಬುದು ಅವರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವು ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಕೆಸರು ಮುಟ್ಟಿದಹಾಗಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾದ್ಯಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ, ಪಾವನರೂಪವಾಗಿ, ಉಪಾಯಾ ನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಪರೇ-ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಏಕೇ ಮನೀ ಷಿಣಃ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಪರೇ ಎಂದರೆ ಅಪರೇ ಮನೀಷಿಣಃ-ಇತರ ಪಂಡಿತರು, ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳು, ದೋಷವತ್ತಾದವು, ಬಂಧಕಗಳೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಸತ್ಯಾಜ್ಯನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪತಃ ಬಿಡತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲವೆಂದು, ಪ್ರಾಹುಃ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರುಗಳೂ ಈ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೋ ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾ ದುದೇ. ಆದರೆ ಅದು ಹೇಗೆ ದೋಷವತ್ತಾದುದಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನೇ ಇನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಉಪ ಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿದರೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಸ್ತ ದೇಶಿಕರವರು ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ||೩||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗ ಕೂಡದು; ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು ಫಲತ್ಯಾಗವೆಂದೂ ವಿವಾ ದವು; ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿ ದೋಷಯುಕ್ತವೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ದೋಷಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದೂ, ವಿವಾದ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೇ ಮನೀಷಿಣಃ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಪಂಡಿತರು, ಅವರು ಯಾರೆಂದರೆ ಕಾಪಿಲಾ ವೈದಿಕಾಶ್ಚ-ವೇದಬಾಹ್ಯರಾದ ಕಾಪಿಲ ಮತ್ತು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲವು ವೈದಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಸಹ, ಎಂದರೆ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ನೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೂ ಎಂಬ ಭಾವವು. ತನ್ಮತಾನು ಸಾರಿಣಃ-೨ ಮತಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಇತರರೂ ಸಹ, ರಾಗಾದಿ ದೋಷವತ್- ಸಭಿವೂ ಅದರಲ್ಲೇ ಮಮತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಹಾಗೆ, ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳೇ ದೋಷಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಎಂದೂ, ಮೂಲದ ದೋಷವತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡ

ಬಹುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬಂಧಕತ್ವಾತ್-ಪುನಃ ಪುನಃ ಬಂಧಕ ಲಕ್ಷಣ ವುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಂ ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ-ಸಮಸ್ತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವು, ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ, ತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ-ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು, ಪ್ರಾಹುಃ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಕಾಪಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞದ ಪಶುಹಿಂಸೆಯು ನಿಸಿದವು ; ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಿದ್ಧಾಂತಾನುಸಾರ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಬಂಧಕಗಳು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವಾಕ್ಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಿ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವ್ರ್ತಿಸಿರುವನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಪ್ರಸನ್ನನಿಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳೂ ಪಂಚಮಹಾ ಯಜ್ಞಗಳೂ, ಯಾವುವೂ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದು ಶಾಪಿಸಿರುವಾಗ ವೇದಬಾಹ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೋ ಎಂದರೆ ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೂ ಈಶಾವಾಸ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ, ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೂ ಎಲ್ಲವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುವ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಾದ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಸನ್ಮಾಸನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಕಾಪೀರನ್ನು ಏಕೆ ಅದೇ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಡದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ವೇದಬಾಹ್ಯರಾದ ಕಾಪಿರನ್ನೂ, ಅನಂತರ ವೈದಿಕಾಶ್ವ, ವೇದಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೂ ವೇದವಿಧಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವ ವೈದಿಕರೆಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದರೆ ಅವರುಗಳು ಪಂಡಿತರು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ರಾಗಾದಿ ದೋಷದ ಹಾಗೆ ಬಂಧಕಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವು ಕೂಡದು ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದಲ್ಲ, ಬಂಧಕಗಳಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು ? ಅವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ವಿಧಿಯು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಭಾವವು. ಅಥವಾ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಜೃಂಭಣೆಯು ; ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವದರಿಂದಲೇ ಬಂಧಕವೆಂಬ ಭಾವವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಬುಬುಕ್ಷುಃವಿನ ಕರ್ಮವೂ ಪರಮ ಭಾಗವತನಾಗಿ ಏರಕ್ಕೆ ಭಾವದಲ್ಲಿರುವ ಮುಮುಕ್ಷುಃವಿನ ಕರ್ಮವೂ ಏರಡೂ ಎಂದಿಗಾದರೂ ಒಂದೇ ಆದೀತೇ ? ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಪರಸ್ಪರೋಚಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕರ್ಮವೆಂದಿರುತ್ತದೆ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಕರ್ಮವು ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಸ್ವರಂ ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು; ಹಾಗೆಯೇ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪ ಕರ್ಮಗಳೂ ತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ವೇದಸಮ್ಮತವಾದ ಮತ್ತು ಲೋಕಸಮ್ಮತವಾದ ಉಪದೇಶವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉಪದೇಶಕರನ್ನು ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ—ಅಪರೇ ಪಣಿತಾಃ-ಬೇರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪಂಗಡದ ಪಂಡಿತರು, ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ-ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ, ಕರ್ಮ-ಕರ್ಮವು, ನತ್ಯಾಜ್ಯ ಮಿತಿಪ್ರಾಹುಃ-ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪರೇ ಎಂದರೆ ಅಪರೇ ಪಣಿತಾಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇವರೂ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾಜ ಸವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮೂ. ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಮೇ ತತ್ರ ತ್ಯಾಗೇ ಭರತಸತ್ತಮ |

ತ್ಯಾಗೋ ಹಿ ಪುರುಷ ವ್ಯಾಘ್ರ ತ್ರಿವಿಧ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ

||೪||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ತ್ಯಾಗ ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳು ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವರಾಗಿ, ಮೊದಲು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದದ ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಹೇ ಭರತ ಸತ್ತಮ-ಓ ಭರತವಂಶಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ಅದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಂಶವಾದುದರಿಂದ ತಾವು ಈಗ ಪರಮ ಕೃಪಯಾ ಮಾಡುವ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಲು ನಿನಗೆ ಅರ್ಹತೆಯುಂಟೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು, ತತ್ರ-ಈ ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ತ್ಯಾಗ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗೇ-ತ್ಯಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಮೇ-ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಂ-ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾಗಿ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಶೃಣು-ಕೇಳು; ಹೇ ಪುರುಷ ವ್ಯಾಘ್ರ-ಓ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ತ್ಯಾಗೋಹಿ-ತ್ಯಾಗವಾದರೋ, ತ್ರಿವಿಧಃ-ಮೂರು ವಿಧವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವದೆಂದು, ಹಿಂದೆಯೇ ೩. ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೂ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ, ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ-ನಿನಗೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವುಗಳನ್ನು ನೀನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹಾಗೆ ಮುಂದೆ ೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೇ ಶೃಣು ಎಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ-ಸರ್ವಜ್ಞನಾದುದರಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಬಲ್ಲೆನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೇಳು; ಇತರಪಂಡಿತರೂ ಹೇಳಿದುದಾದರೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ಉಂಟು; ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇ ಶೃಣು-ನನ್ನಿಂದಲೇ ಕೇಳು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ತಾನೇ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ; ಅರ್ಜುನನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ; ಹೀಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೇ ಶೃಣು ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವೇ ವೇದವಾಕ್ಯವೇ ಯಥಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ಭಾವವು. ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ, ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳವೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಆತನ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಿಂದೆ ೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅನಾಶ್ರಿತ ಕರ್ಮಫಲಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಕರೋತಿಯಃ | ಸಸನ್ಮಾಸ್ಯ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾಸ್ಯತ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗವು ಯಾವ ಮೂರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದರೆ “ಮಾ ಕರ್ಮ ಫಲ ಹೇತು ಭೋಜ” (ಗೀ. ೨. ೪೭) ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಫಲಕ್ಕೂ ತಾನು ಹೇತು ಎಲ್ಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ, ಹಾಗಾದರೆ ಇನ್ನು ಯಾರು ಹೇತುವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕೆಂದರೆ—“ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿಃ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪರಮ ಪುರುಷನೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಕಾರಣನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆತನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆತನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಉಪದೇಶವು “ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ” (ಗೀ. ೩. ೩೦) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುವ್ಯಕ್ತವು; ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ, ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕೀರ್ತಿತಃ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ತಾವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನೀನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬ ಭಾವವು

ಭಾ. ತತ್ರ—ಏವಂ ನಾದಿ ನಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇ, ತ್ಯಾಗೇ, ತ್ಯಾಗ ವಿಷಯ ನಿಶ್ಚಯಂ
ಮತ್ತ ಶೃಣು.—ತ್ಯಾಗಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷ್ಟೇವ ವೈದಿಕೇಷು ಕರ್ಮಸು ಫಲ

ಸೂಚಿಸಿದ ಹಾಗೆ ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನೃಪ್ಯ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ದಿಂದಲೇ, ಸನ್ನಾಸನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದರಿಂದ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇನೋ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಆತನ ಆರಾಧನಾರೂಪವೆಂದು ಸಮರ್ಪಿಸ ತಕ್ಕದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದರಿಂದಲೇ ಸನ್ನಾಸನ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಅವು ಮೂರು ಯಾವುವೆಂದರೆ, (1) ಕರ್ಮವನ್ನು ತಾನು ಮಾಡಿ ಸಾಧಿ ಸಿದೆ ಎಂಬ ಮಮತೆಯ ತ್ಯಾಗವು, (2) ತನಗೆ ಫಲವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಫಲತ್ಯಾಗವು, (3) ಸರೈಶ್ವರನೇ ಮಾಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಕರ್ಮೈತ್ಯತ್ಯಾಗವು; ಹೀಗೆ ತ್ಯಾಗವು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು. ಅದೇ ಸನ್ನಾಸನವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದೀಗ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಈಷದಪಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಬೇಕಿಲ್ಲವು, ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವಾಗಿಯೇ ನೀನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿ ಯುವದರಿಂದ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೇ ಶೃಣು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋ ಗವು. ಅಥವಾ ತಾನು ಪರಮ ಪುರುಷನೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹರಡಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನ ವಿನೇಕಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಮೇ, ನಿಶ್ಚಯಂ-ನನ್ನ ಯಥಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು, ತತ್ರ-ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೃಣು-ಕೇಳು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಮ್ಮಿಯು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಜನ್ಮಾಗ ಮನಸ್ಸು ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸನ್ನೃಪ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವೂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಅನೇಕಸಾರಿ ಹೇಳಿ, ಯುದ್ಧಸ್ಯ ವಿಕತ ಜ್ವರಃ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ, ಭ್ರಮೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಎಂದು ಸಂತಯಾವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಸನ್ನಾಸನ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು. ಪೃಥಕ್ಕೇ-ಭಿನ್ನಾರ್ಥ ಉಳ್ಳವು ಗಳೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಯಾಸ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪರಮ ದಯಾಳುವಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತುಂಬಾ ಭಕ್ತಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಹೇ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಆತನ ದಯಾ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಔದಾರ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಧಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೇ ವರೂ ತಾಮಸಾದಿ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವೂ ತ್ಯಾಗವೇ? ಮುಂದೆ ೫-೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿಯಲ್ಲವೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು? ನಮಗಾದರೋ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವು ತ್ಯಾಗವಲ್ಲವು; ಆದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗ ವನ್ನೇನೋ ಹೇಳುವದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಅದನ್ನು ಗೀ. ೩-೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಉಪಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿರ-ವದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕ ಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ನಿಶ್ಚಯವಾದವುಗಳಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ತ್ಯಾಗೋಹಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೋರುವಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು, ನೀನು ಗಮನಿಸಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ನೀನು ಈಗ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೇ? ಹಿಂದೆಯೇ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೆವಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಪಜ್ಞಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರೇ ಪೂರೈಪಕ್ಷವಾದವರನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಾಗ ಅಂತಹ ಸಂದ

ವಿಷಯತಯಾ, ಕರ್ಮತ್ವ ವಿಷಯತಯಾ ಚ, ಪೂರ್ವಮೇವ ಹಿ ಮಯಾ,
ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ—(೧) ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮ
ಚೇತಸಾ | ನಿರಾಶೀರ್ ನಿರ್ಮಮನೋ ಭೂತ್ವಾ ಯುದ್ಧ ಸ್ವ ವಿಕತಜ್ವರಃ ” ಇತಿ;

ಭಗವಂತನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾಗಿ ಲೋಕಗುರುವಾಗಿರುವ ನಾನು ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿ
ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಭರತಸತ್ತಮನಾಗಿರುವ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸುವೆನು ನನ್ನ ಇತಿ ಕರ್ಮವ್ಯತಯಾದುದರಿಂದ
ಅದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತತ್ತ್ವ ಎಂದರೆ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಯಾವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಏನಂ ನಾದಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇ-ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥವು
ತೀಯದೇ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಉಂಟಾಗಿ ಇರುವ, ತ್ಯಾಗೇ-ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗವಿಷಯ
ನಿಶ್ಚಯಂ-ತ್ಯಾಗ ವಿಷಯವಾದ ನಿಶ್ಚಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಮತ್ತೇ ಲೋಕಗುರುವಾಗಿ
ಸರಜ್ಜನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಮೆ ವಿಪ್ರಲಂಭಾದಿಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದ ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ
ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ, ಶೃಣು-ಕೇಳು; ಅದೇನೆಂದರೆ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ತ್ಯಾಗಃ-ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು, ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷ್ಟೇವ-ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಯೇ
ಇರುವ, ವೈದಿಕೇಷು ಕರ್ಮಸು-ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಫಲ ವಿಷಯತಯಾ-ಫಲ ವಿಷಯ
ದಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮ ವಿಷಯತಯಾ-ಕರ್ಮ ವಿಷಯದಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮತ್ವ ವಿಷಯತಾಚ-
ಕರ್ಮತ್ವ ವಿಷಯದಿಂದಲೂ ಸಹ, ಪೂರ್ವ ಮೇವ ಹಿ-ಹಿಂದೆಯೇನೇ, ತ್ರಿವಿಧಃ-ಮೂರು
ವಿಧವುಳ್ಳದೆಂದೂ, ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ-ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನೀನು
ಅದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೀಯೇ. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ, ವೈದಿಕವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂ
ಬರ್ಥವು ಎಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲವು. ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ (೧) ಆ ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾ
ಗುವ ಫಲವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು; ಅವುಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲಗಳು ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರಗಳಾದವು ;
ಯದ್ಯಪಿ ಏಕಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವದಾಗಿದ್ದರೂ ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ
ಬೇಕಾದವಲ್ಲವು, ಆದುದರಿಂದ ಫಲತ್ಯಾಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; (೨) ಕರ್ಮವಿಷಯವಾದ ತ್ಯಾಗ
ಎಂದರೆ ನಾನುಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಮಮತಾತ್ಯಾಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; (೩) ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗವು,
ಪರಮ ಪುರುಷನ ಸಜ್ಜಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವು ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ತನಗೆ
ಕರ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಪರಮ ಪುರುಷನೇ ನಡೆಸಿದನೆಂಬ ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗ ವಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ
(೧) ಕರ್ಮತ್ವ (೨) ಮಮತಾ (೩) ಫಲ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದೇ ತ್ಯಾಗವು
ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆಯೇ
ವಿಶದವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ; ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು
ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯಲ್ಲದೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆ
ನೆಂಬ ಭಾವವು. ಎಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣಶೋಧಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—“ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮ ಚೇತಸಾ | ನಿರಾ
ಶೀರ್ ನಿರ್ಮಮನೋ ಭೂತ್ವಾ ಯುದ್ಧ ಸ್ವ ವಿಕತಜ್ವರಃ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವೆವು
ಗೀ. ೩. ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ; ಸಜ್ಜನವಾಗಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವೇನೆಂ
ದರೆ—ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾಗಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿ, ಸರ್ವ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರ
ಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಶರೀರವು; ಇಂತಹ ಅಂತರ್ರಾಮಿಯ ಪ್ರೇರಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ತಾನು
ಮಾಡತಕ್ಕ ವೈದಿಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಎಂದರೆ
ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಪರಮ ಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗ
ಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಕರ್ಮವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೇನೆಂಬ ಮಮಕಾರವನ್ನು ತೊರೆದು,

ಕರ್ಮಜನ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ ಫಲಂ ಮಮನಸ್ಯಾದಿತಿ ಫಲತ್ಯಾಗಃ ; ಮದೀಯ
ಫಲ ಸಾಧನತಯಾ ಮದೀಯ ಮಿದಂ ಕರ್ಮೇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾಯಾಃ
ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಕರ್ಮನಿಷಯ ತ್ಯಾಗಃ ; ಸರ್ವೇಶ್ವರೇ ಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನೇ
ನಾತ್ಮನಃ ಕರ್ಮತಾ ತ್ಯಾಗಃ ಕರ್ಮತ್ವ ನಿಷಯಸ್ತ್ಯಾಗಃ. ||೪||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನ ಇತಿ ಕರ್ಮತಾ ರೂಪವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಸ್ವವಿಧ ವ್ಯಾಕುಲತೆಯನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡು ಎಂದು ಉಪದೇಶವು. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಯತಿವರ್ಯರೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಮಯಿಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಂಪೂ
ರ್ಣತ್ಯಾಗವೆಂಬರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಸನ್ನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳೆರಡೂ
ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕರ್ಮದ ಫಲದ ತ್ಯಾಗವೂ, ಮಮತಾ
ತ್ಯಾಗವೂ, ಕರ್ಮತ್ವ ತ್ಯಾಗವೂ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ವಿಹಿತ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಥಾ
ವಿಧಿ ನಡೆಸಿ ಮೂರನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕು ; ಯಾವುವೆಂದರೆ—(೧) ಕರ್ಮಜನ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಾ
ದಿಕಂಫಲಂ ಮಮನಸ್ಯಾದಿತಿ ಫಲತ್ಯಾಗಂ-ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾಗುವ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ,
ಈ ಆದಿಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಐಹಿಕಗಳೂ ಸೇರಿರುವು, ಫಲಗಳು ನನಗೆ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂದು ಫಲವನ್ನು
ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ಬಿಡೋಣವೂ, (೨) ಮದೀಯ ಫಲಸಾಧನತಯಾ-ನನ್ನ
ಸಂಬಂಧವಾದ ಫಲವನ್ನು ಸಾಧಿಕೊಡುವದರ ಮೂಲಕ, ಮದೀಯ ಮಿದಂ ಕರ್ಮೇತಿ-ನನ್ನ
ಸಂಬಂಧವಾದುದೇ ಈ ಕರ್ಮವು ಎಂದು, ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾಯಾಃ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ಮಮತೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದು, ಇದು ಕರ್ಮ ನಿಷಯಸ್ತ್ಯಾಗಃ-
ಇದು ಕರ್ಮನಿಷಯವಾದ ತ್ಯಾಗವು ; (೩) ಸರ್ವೇಶ್ವರೇ ಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನೇನ-ಸರ್ವೇ
ಶ್ವರನಲ್ಲೇ ಕರ್ಮತ್ವವು ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ, ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮತಾ ತ್ಯಾಗಃ-ತನಿಗಿರುವ
ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಬಿಡೋಣವು ಇದು ಕರ್ಮತ್ವನಿಷಯವಾದ ತ್ಯಾಗವು. ತ್ಯಾಗಃ ಕ್ರಿಯ
ಮಾಣೇಷ್ವೇನ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ, ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ
ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವದು ಸರಾಸ್ವತನಾ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ
ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷು ಕರ್ಮಸು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹಾಗಾದರೆ ತ್ಯಾಗವು ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಎಂದರೆ ಫಲ, ಕರ್ಮಮಮತಾ ಕರ್ಮತ್ವಾಫಿ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಗ ತ್ಯಾಗವಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ
ಹಿಂದೆ ಮಯಿಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ (ಗೀ. ೩. ೩೦) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದರು.
ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿನಿಯು ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲ
ವೆಂಬುದು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನೇಕರು ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನದ ವಿಚ್ಛಂಭಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು
ಗೀತಾ ಇತರ ಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಸಕಲ ಉಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಪರಮ ವಿರುದ್ಧವು. ಈಈ
ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಈಈ ಫಲವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಫಲ
ಗಳುಂಟು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಜನ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ ಫಲಂ ಮಮನಸ್ಯಾದಿತಿ ಫಲ
ತ್ಯಾಗಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲಗಳು ನನಗೆ ಬೇಡವೆಂದು
ಭಕ್ತನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಭಕ್ತವತ್ಸಲನಾದ ಪರಮ ಪುರುಷನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನು
ಕೊಡದೆ ನಿರತಿಶಯ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಫಲ ಬೇಕಿ
ಲ್ಲದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಶ್ರಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವದು? ಎಂದರೆ
ಶಾಸ್ತ್ರವು ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.
ರಾಜಸೇವಕರು ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಉಪಚಾರ ರೂಪಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ರಾಜನ ಅಥವಾ

ಮೂ. ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತತ್

||೪||

ಸಚಿವನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಹೇಗೆ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಬಿಟ್ಟರೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೆಂಬ ಭಾವವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಅಭ್ಯವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳು. “ವಿಹಿತತ್ಯಾಜ್ಯಾಶ್ರಮ ಕರಾಪಿ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಮತ್ತು “ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಚ್ಛೇದ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇ ರಶ್ವನತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ನಿಷ್ಠನಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂಬ ಮನುಷ್ಯನು ಕೂಡದು ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನಾಯಿತು ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯರತಕ್ಕದ್ದು. ಇದೀಗ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತ್ಯಾಗಗಾಢಸಂಧಾನವೆಂತಾದೆಂದರೆ, ತನಗೆ ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವಾಮಿದತ್ತ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರೂ ಆದು ಪರಮಪುರುಷಾಯತ್ತವಾಗಿ ಆತನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮುಂದೆ ೧೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಪರಾತ್ಮತತ್ವೈತೇ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾದ ಹಾಗೆ, ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ತ್ಯಾನುಸಂಧಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ, ತನ್ನ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತ್ಯಾಗವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಶರೀರ ತಾನು, ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮೂರಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮರುವಾಗಿ ತನಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಉಂಟಿರುವವನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮ ಪುರುಷಾಯತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

||೪||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು- ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ ಕರ್ಮ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಾದರೂ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದೋ ಎಂದು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಇದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಆತನ ಆಶಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಕರ್ಮ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು, ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯವಾದ ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪೋರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಕರ್ಮವನ್ನು, ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ-ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು, ತತ್-ಆ ಕರ್ಮವು, ಕಾರ್ಯಮೇವ-ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕವು. ಈ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಎಂದಿಗೂ ಕೂಡದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೋಧಿಸಿದ್ದರೂ, ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಸನ್ನನಿಗೆ ಅನಾಮ್ಯಕವೆಂಬ ಕೆಲವರ ಅಭಿಮತವು ಹೇಗೋ ತಿಳಿಯದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದ ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯಾಸಂ ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ ಕವಿಯೋ ವಿದುಃ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಮತ್ತು ದೋಷವತ್ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ನಿರಸ್ತವು. ಅಥವಾ ತತ್ ಇತಿ ಹೇತು ಎಂಬುದನ್ನನು ಸರಿಸಿ. ತತ್-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಮೇವ-ಯಾವಜ್ಞೇವವೂ ಉಪಾಸನದದೊಂದಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ; ಈ ಅರ್ಥವೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಕುತಃ ಎಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ತತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ; ಅನ್ವಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ತಪಸ್ಸುಗಳು ಯತ್ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ. ಸಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ

ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುವದರ ಮೂಲಕ ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುವಗಳೋ, ತತ್-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅವು ಕಾರ್ಯ ಮೇವ-ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕವುಗಳೇ ಎನಾ ಬಿಡತಕ್ಕವುಗಳೆಲ್ಲವು ಎಂಬರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯ ಉಂಟೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾತ್ಮಾಭಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವು, ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ-ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ಪ್ರಭೃತಿ-ಮೊದಲಾದ, ವೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು, ಮುಮುಕ್ಷುಜಾ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ, ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಮ್-ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಅಸಿತು-ಮತ್ತೇನು ಎಂದರೆ, ಆ ಪ್ರಯಾಣಾತ್-ದೇಹ ವಿಯೋಗದವರೆಗೂ, ಅಹರಹಃ-ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ, ಕಾರ್ಯಮೇವ-ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ. ಪ್ರಭೃತಿ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ-ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾಕರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಲ್ಲವು; ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವ ವರ್ತಾ ಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಬಿಡಲು ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಿ, ಮೋಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಿಡಬಹುದೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲಿ ಎಂದೇ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ, ಮುಂದೆ ನನ್ನೋ ಮೋಹಃ ಎಂದೂ, ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಒಪ್ಪಿದನು. “ನಕದಾಚಿದಪಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ-ಮೊದಲು ಬುಬು ಕ್ಷುವಾಗಿರುವಾಗ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು, ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ. ಮುಮುಕ್ಷುವಾದಾಗ ಅವುಗಳು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕೆಲವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಸನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಉಂಟಾದನಂತರವಾಗಲಿ ಬಿಡಬಹುದೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾತ್ಮಾ ಬಾರದಿರುವದಕ್ಕಾಗಿ, ನಕದಾಚಿದಪಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ-ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಇನ್ನೂ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಸಿತು ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ ದೇಹ ವಿಯೋಗದವರೆಗೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. “ಆ ಪ್ರಯಾಣಾತ್ತತ್ಪಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್” (ಶಾರೀ. ೪. ೧. ೧೨) ಎಂಬ ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು, ಈ ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು “ಸಖಿಲ್ವೇವಂ ವರ್ಮಯಾ ಯಾವದಾಯುಷಂ” ಎಂಬ (ಛಾಂ. ೮.೧೫ ೧೦) ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿವರೆಗೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವದಾಯುಷಂ ಆಯುಸ್ಸಿರುವವರೆಗೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರ(೩. ೪. ೨೬)ವಾದ “ಸರ್ವಾ ಸೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇರಶ್ವನತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಮ ಕರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಿಷ್ಠನು ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವಾಗ ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಗೆ ಕಾರಣವೇನಿರುತ್ತದೆ? ಉಪಕಾರಕವಾಗಿ ಬೇಕು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷಃ ಎಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಕರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಸಹಕಾರಿಯು? ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವು ಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವದರಿಂದ; ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಈ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವದಿಲ್ಲವು; “ಪ್ರಯೋಜನ ಮನುದ್ದಿಶ್ಯ ನ ಮನ್ನೋಪಿ ಪ್ರವರ್ಮತೇ” ಎಂದು ಇರುವದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೂ ಕೂಡ ಪ್ರವರ್ಮಿಸುವದಿಲ್ಲವು.

ಭಾ. ಅನ. ಕುತಃ ?

ಮೂ. ಯಜ್ಞೋ ದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ಸಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ

||೫||

ಭಾ. ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಪ್ರಭೃತಿ ವೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ನ ಕದಾಚಿ

ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಆಕ್ಷೇಪವು. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಭಾಷ್ಯಾವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧ ಪೂರೈಕೆಗಳ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದ, ಕಥವಾ? ಹಾಗೆ ನತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗಿ ದೇಹಾವಸೂನದವರೆಗೂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿದಿರಲ್ಲವೇ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಅರ್ಜುನನು ಕೇಳಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ತಾವೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಕುತಃ ಎಂಬ ಅನವತಾರಿಕೆಯು; ಕುತಃ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ?

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಯಜ್ಞಃ-ಯಜ್ಞವೂ, ದಾನಂ-ದಾನವೂ, ತಪಶ್ಚೈವ-ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ, ಮನೀಷಿಣಾಂ-ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಗೆ, ಮನ ಅವಬೋಧನೇ ಎಂಬ ಧಾತೃರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಸರೈಶ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಪಾಯವು ಯಾವದು ಎಂಬ ಅವಬೋಧವನ್ನುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು, ಅಥವಾ ಈಶಾಲಾಂಗಲದಂಡವು, ನೇಗಲಿನ ದಂಡವು, ಅದರ ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದು ಬುದ್ಧಿಯು ಅದನ್ನುಳ್ಳವರು, ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯೇ ಉಪಾಯವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು, ಅವರಿಗಳಿಗೆ ಸಾವನಾನಿ-ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ತನ್ನಿಷ್ಟತ್ತಿಗೂ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ದುರತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸತಕ್ಕವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಗಳು ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಕರ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೋ ದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ಎಂದು ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ ? ಏತಾನಿ ಅಥವಾ ತಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸಾವನಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಪೂರ್ವಾರ್ಥವು ಒಂದೇ ಸಮಾಸಪದವಾಗಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಬೇರೇ ಪದಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಪ್ರಬೀಧಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ವಿಚ್ಛೇದ ಭಾಗವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಾದ (೧) “ ತನೋ ತಂ ನೇದಾನು ವಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ನಾಶಕೇನ ” ಎಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಇದೆ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. “ ಎತಮೇವ ವಿದಿತ್ವಾ ಮುನಿರ್ಭವತಿ ” ಎಂದಿರುವದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಯತಿರಾಜರು, ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದರೆ ಮನನ ಶೀಲಾನಾಂ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಮುನಿರ್ಭವತಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸಕರೇ ಮನನಶೀಲರು ; ವಿದಿತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ “ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವದಿತ್ಯೇಕ ಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತು ಮರ್ನೀಷಿಣಃ ” ಎಂಬ ಪಕ್ಷವು ದೋಷವನ್ನಾರೋಪಿಸಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿರಸ್ತವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಹಿತ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಮಾಡಿಯೇತೀರಬೇಕು ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ

ದಸಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಮ್; ಅಸಿತ್ಯಾಪ್ರಯಾಣಾದ ಹರಹಃ ಕಾರ್ಯಮೇವ. ||

ಭಾ. ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಪ್ರಭೃತೀನಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮನೀ
ಷಿಣಾಂ-ಮನನ ಶೀಲಾನಾಂ, ಪಾವನಾನಿ; ಮನನಂ-ಉಪಾಸನಂ, ಮುಮು
ಕ್ಷೂಣಾಂ ಯಾವಜ್ಜೀವ ಮುಪಾಸನಂ ಕುರ್ವತಾ-ಮುಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ವಿರೋಧಿ
ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮ ವಿನಾಶನೀತ್ಯರ್ಥಃ ||೫||

ದರೆ ಸಾಲದು; ಸಹೇತುಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಜ್ಞಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕಾರಣವನ್ನು
ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ತಿಳಿಸುವಾಗ (1) “ಧರ್ಮೇಣ ಪಾಪಮಪನುದತಿ” “ಕಷಾಯೇ
ಕರ್ಮಭಿಷ್ಕೇ ತತೋಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ” “ಕಷಾಯ ಪಕ್ತಿಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜ್ಞಾನಂತು
ಪರಮಾಗತಿಃ”, “ಅವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತ್ಯುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತಮಶ್ನುತೇ”,
ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವು ಪಾವನಾನಿ-ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ
ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು
ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುತ್ತವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಪ್ರಭೃತೀನಿ-ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೃತೀನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದರು, ಯಜ್ಞವೂ ದಾನವೂ ತಪವೂ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಸಹ. ಇವು ವರ್ಣಾ
ಶ್ರಮ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿರುವ ಕರ್ಮ
ಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದರೆ ಮನನ ಶೀಲಾನಾಂ-ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರಂ
ತರವಾಗಿ ತೈಲಧಾರಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಸಂತತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ ಮನನ ಮಾಡುವ
ಶೀಲವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಪಾವನಾನಿ-ಈ ಮನನ ಮೂಲಕ ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ
ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುವಂತವುಗಳು; ಇಲ್ಲಿ ಮನನವು-ಉಪಾಸನ
ಯು; ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ, ಯಾವಜ್ಜೀವ ಮುಪಾಸನ ಕುರ್ವ
ತಾಂ-ಯಾವಜೀವವೂ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ವಿಧಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಉಪಾಸನ
ೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ, ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ವಿರೋಧಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮವಿನಾಶನೀ
ನೀತ್ಯರ್ಥಃ-ಪಾವನಾನಿ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ-ಉಪಾಸನವು ಕೈಗೂಡಲು ವಿರೋ
ಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುವುವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಮನನ
ವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಆಶಯವೇನು ಎಂದರೆ ಶ್ರವಣಾನಂತರ ಹೇಳುವ ಮನನ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯವಾದ ಏತಮೇವ ವಿದಿತ್ವಾ
ಮುನಿರ್ಭವತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರ ಉಪಾಸನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ಏತಮೇವ ವಿದಿತ್ವಾ ಮುನಿರ್ಭವತಿ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀರಙ್ಗ ರಾಮಾ
ನುಜರ ಭಾಷ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಏತಮೇವಾತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ವಾ ಮುನಿಃ-ಮನನಶೀಲಃ,
ಯೋಗೀ ಭವತಿ, ನಾನ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದಿರುವ ಮೋಕ್ಷಾ
ರ್ಥಿಯು ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅನ್ಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿ
ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಗಂಗಾಮೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದಿರುವವನು ಗಂಗೆಯನ್ನೇ
ಸೋಡುತ್ತಾ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಬೇಕೇ ಏನಾ ಗಂಗೆಯ ಉತ್ತರ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೋಡು
ತ್ತಾ ಹೋದರೆ, ಹೇಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ
ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದರೆ ಮನನಶೀಲಾನಾಂ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮನನವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಪರಮಾ
ತ್ಮೋಪಾಸಕರಿಗೆ ಎಂದು ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು (೧) “ಸ್ರಾಯಣಾನ್ತ ಮೋಜ್ಞಾರ್ಕಾ ನುಭಿಧ್ಯಾಯೀತ ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, “ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋ ಮಿತ್ಯನೇ ನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಮಪುರುಷ ನುಭಿಧ್ಯಾಯೀತ ” ಎಂದು ಪ್ರಶೋದಿಸಿ ಸಹಿಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು (೨) “ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ತತ್ಪಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವಿದುರರೂ “ಯಾವಜ್ಜೀವಂತು ತತ್ಕುರ್ಯಾತ್ ಯೇನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸುಖಂ ವಸೇತ್ ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗ ಉಪಾಸನವು ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕದ್ದೆಂದಾಯಿತೋ, ಅದರ ಅಜ್ಞಾನ ಸಹ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ (೩) “ಸಖಲ್ಲೇವಂ ವರ್ರಯನ್ಯಾ ವದಾಯುಷಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಸಾವನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮಗಳಾದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುವು ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗಿ ಬಹುದೇ ಎನಾ ಬುದಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉತ್ತರಾರ್ಥಗಳು ನಾಶವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು (೪) “ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಯೋ ರಶ್ಚೇಷ ನಿನಾಶೌ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ” ಎಂಬ ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಉಪಾಸನವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಆ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ; ಪ್ರಾಮಾದಿಕವಾಗಿ, ಬುದಿ ಪೂರ್ವಕಗಳಲ್ಲದ ಉಪಾಸನಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳೂ ಅಂಟುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ (೫) “ಏವಂ ಸರ್ವೇ ಸಾಪ್ತಾನಃ ಪ್ರದೂಯಂತೇ ” ಎಂಬ (೬) ಏವಮೇವಂ ವಿದಿ ಸಾಪಂ ಕರ್ಮನಶ್ಚಿತ್ಯತೇ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂಟು.

ಆಪ್ರಸ್ತುತವಾದರೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿಷಯ ಉಂಟು ; ಏನೆಂದರೆ ಶ್ರೀ ರಾಮಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಭರನ್ಯಾಸವೇ ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪರಮೋಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ; ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಸಾರ್ಥಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಉಪಾಸನವು ತನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ; ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಪದನ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೆರಡೂ ಉಪಾಯಗಳು ಎಂದು ಏರ್ಪಟ್ಟವು. ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಅಜ್ಞವೆಂದೂ ಅದು ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಇದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ವಿದ್ಯಾಜ್ಞಗಳಾಗಿ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅನುಷ್ಠಿತ ಲ್ಪಡತಕ್ಕವೆಂದಾಯಿತು. ಭರನ್ಯಾಸಕ್ಕಾದರೂ ಅಜ್ಞಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅದು ಸಕ್ಕದನು ಜ್ಞೇಯವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಕೃತಕೃತ್ಯನು ಅನುಷ್ಠಿತ ತಕ್ಕದ್ದೇ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದೇ ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ, ನಮ್ಮಲ್ಲೇ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂಬ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆಚ್ಛಾ ಕೃಜ್ಞಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಆಚ್ಛಾಣೇದಿಯಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವದರಿಂದ ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಕೃತಕೃತ್ಯನೂ ತನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಭಗವದಾರಾಧನೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕು ಎಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತ ದೇಶಿಕರವರು ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರ ಸ್ತುತ್ರಯಸಾರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ೨೬೪೧ ರಿಂದ ೨೬೭೬ ಪುಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಮಾತು ಏತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ ಇವುಗಳಿಗೂನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಅಜ್ಞಗಳು, ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದದಲ್ಲೇ ಇವುಗಳೂ ಅಂತರ್ಗತಗಳು. ವೈಶ್ವದೇವವುಪಂಚಮಹಾ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಮೂ. ಏತಾನ್ಯಪಿ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಜ್ಜಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಾನಿಚ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ನೀತಿ ಮೇ ಸಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತ ಮುತ್ಸಮಮ್

||೬||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯ ಮಾಡ ತಕ್ಕವು; ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಅವುಗಳು ಈ ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿ ಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಹಿಂದೆ ಮಯಿ ಸರ್ಮಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಹೇಳುವವರಾಗಿ, ಸನ್ನಾಹಿಸೆ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜ, ಫಲ, ಕರ್ಮತ್ವಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಾರ್ಥವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಏತಾನ್ಯಪಿ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ—ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಾದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಅಪಿ ಶಬ್ದವಿರುವದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಇನ್ನು ಯಾವುದನ್ನೋ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದು ಸೂಚಿತವಾಗುವದರಿಂದ ಈತನು ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನದೊಂದಿಗೆ ಇವುಗಳೂ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ತು ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ, ಉಪಾಸನವು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಇವುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಆದುದರಿಂದ ಏತಾನ್ಯಪಿ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ—ಜ್ಞಾನರೂಪ ಉಪಾಸನವು ಹೇಗೆ ದೇಹಾವಸಾನದ ವರೆಗೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೆಂದು ಪಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿತಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ, ಸಜ್ಜಂ—ನಾನು ನಡೆಸಿದನು ಎಂಬ ಕರ್ಮತ್ವ ಮತ್ತು ಅಹಂಭಾವ ಮಮತೆಗಳನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಫಲಾನಿ-ಅವುಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲಗಳನ್ನೂ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಬಿಟ್ಟು, ಅಥವಾ ಇವೆರಡುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಮೂರನೆಯದಾದ ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಕರ್ತವ್ಯಾನೀತಿ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದವುಗಳು, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಉಪಾಸನವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುವುಗಳೆಂಬುದು, ಹೇ ಸಾರ್ಥ-ಓ ವೃಥುವುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ಮೇ-ಸರೋತ್ತರನಾದ ನನ್ನ, ಉತ್ತಮಮ್-ಮತಂ-ಸರೋತ್ತಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಇದ ರಿಂದ ಇತರರು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮಮತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮತವೂ, ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು ದೋಷ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತವೂ, ಉತ್ತಮವಾದವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ನಿಶ್ಚಿತಂ-ನಿಶ್ಚಂದೇಹವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹಿಂದೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಜ್ಜ, ಫಲ, ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗಗಳು ಮೂರೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಸಜ್ಜಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಾನಿಚ ಎಂದು ಎರಡೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಚ ಶಬ್ದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಮೂರ ನೆಯದಾದ ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೇ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ತ್ವವು ತನಗಿಲ್ಲವು, ಪರಮಪುರುಷನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಮೂಲಕ ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಶರೀರದ ಮೂಲಕ ಆತನೇ ಮಾಡಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲೇ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಆತನ ಆರಾಧನಾ ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ ಇವು ಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರಿತೆಂದು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಗಳ ಸಜ್ಜ, ಫಲ, ಕರ್ಮತ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಬ್ದ ಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೋಪಾಧಿಕಾರಸ್ತೇ ಮಾ ಫಲೇಷು ಕದಾಚನ | ಮಾ ಕರ್ಮಫಲೋಪಾ

ಭಾ. ಯಸ್ಮಾನ್ನೀಷಿಣಾಂ ಯಜ್ಞದಾನತಪಃ ಪ್ರಭೃತೀನಿ ಸಾವನಾನಿ, ತಸ್ಮಾದುಪಾಸನವದೇ ತಾನ್ಯಪಿ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮದಾರಾಧನ ರೂಪಾಣಿ,

ಭೂಃ ಮಾತೇ ಸಜ್ಜೋಸ್ತು ಕರ್ಮಣಿ || (೨-೪೭) ಎಂಬ “ಮಯಿ ಸರ್ಮಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ” ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುವಾಗಿ, ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳತಕ್ಕ ಪ್ರಮೇಯವೇನು? ಎಂದರೆ, ಯಾವದಾಯುಷಂ ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಾಸನದೊಂದಿಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ದಾನ್ತಾರ್ಥವೆಂದು ಕಂಠೋಕ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ರಸರು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ವಾಕ್ಯಬನ್ಧಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿರುವ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಇವುಗಳು ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದೂ, ಅಂತವರು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೆಂದೂ ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವೋ ತಿಳಿಯದು. ಸಖಿಲ್ಲೇವಂ ವರ್ತಯ್ಯ ಯಾವದಾಯುಷಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲನಮಾಡಿದುದಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಅರ್ಹಿರಾದಿಗತಿ ಮುಂತಾದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತವೆಂದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವೇ ಏನಾ ಜ್ಞಾನೇಗ್ರೇಸರನಾದ ಪ್ರಸನ್ನನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆಗತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಶಾಂಕರವಾದವು, ಈ ಭಗವದುಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯುತವಿರುದ್ಧವು. “ಕುರ್ಮನ್ನೇ ವೇದಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಷೇಚ್ಛತಗಂ ಸಮಾಃ” (ಈಶಾ. ೨) ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು ಉಪಾಸಕನಾದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಮಾಡುವರನ್ನು ಉಪಾಸನವೆಂತಾದ್ದೆಂದು ಕೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದೂ ಕರ್ಮವಲ್ಲವೇ? ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರವಲ್ಲವೇ? ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ “ನಮಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಜಾತುತಿಷ್ಠತ್ಯ ಕರ್ಮಕೃತ್” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೇ?

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಹಿಂದೆ ಸಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕರ್ಮವ್ಯಾನಿ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಭಾವವೆಂದು ಸಜ್ಜಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಸ್ಮಾತ್, ತಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು. ಹಿಂದೆ ಇನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನೇ ದೃಢೀಕರಿಸಿ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.—ಯಸ್ಮಾತ್-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮನೀಷಿಣಾಂ-ಮನನ ಶೀಲರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ, ಯಜ್ಞದಾನತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಸಾವನಾನಿ-ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ವುಣ್ಯವಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವಗೋ, ತಸ್ಮಾತ್-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉಪಾಸನವದ್ಯೇತಾನ್ಯಪಿ-ಉಪಾಸನದ ಹಾಗೆ ಈ ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ, ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಉಪಾಸನವತ್ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಅಪಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು; ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ, ಉಪಾಸನವತ್ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು; ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಮದಾರಾಧನರೂಪಾಣಿ-ನನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಾಣಿ-ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜಿಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಣಿ ಮುಂತಾಂ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯನ್ನೂ, ಫಲಾನಿಚ್ಛ-ಫಲಗಳನ್ನೂ ಸಹ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ-ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಅಹರಹಃ-ಪ್ರತಿ ದಿನದಲ್ಲೂ, ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್-ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವರೆಗೂ ಎಂದರೆ ಯಾವಜೀವನವೂ, ಉಪಾಸನ ನಿರ್ವೃತ್ತಯೇ-ಉಪಾಸನವು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಮುಮುಕ್ಷುಷಾ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ ಕರ್ಮವ್ಯಾನೀತಿ-ಅನುಷ್ಠಿತತಕ್ಕವುಗಳೆಂಬುದು, ಮಮ-ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ನನ್ನ

ಸಜ್ಜಂ-ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾಂ ಫಲಾನಿಚಿ, ತ್ಯಕ್ತಾ ಅದರಹರಾ ಪ್ರಯಾಣಾ
ದುಪಾಸನ ನಿರ್ವೃತ್ತಯೇ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಕರ್ಮನ್ಯಾನೀತಿ ಮಮ ನಿಶ್ಚಿತ
ಮುತ್ತಮಂ ಮತಮ್ ||೬||

ನಿಶ್ಚಿತಂ-ನಿಶ್ಚಯದಿಂದಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪವಾದ. ಉತ್ತಮಂ ಮತಮ್-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿ
ಪ್ರಾಯವು. ಯಾವಾಗ ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದಾಯಿತೋ, ಆಗ ಇವು
ಹೇಗೆ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವು? ಮಿಕ್ಕವುಗಳಾದ ಈ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡಬಹುದೆಂಬವೇ ನೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಇನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ “ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷ
ವದಿತ್ಯೇಕೇ” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ಉತ್ತಮಮತವೆಂದು
ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ಹೇಳಿದನಂತರ ಮಿಕ್ಕ ಹಿಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಮತಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದಕ್ಕೆ
ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಅನಾದರಣೀಯವೆಂದು
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಯಿತೋ
ಆಗ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ಬೇಡವೆಂಬ
ಭಾವವು. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದರೆ ಆಜ್ಞಾಭೇದಿಯಾಗುವನು; ಅದರಿಂದ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ
ಪಾತ್ರನಾಗುವನೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು. ಉಪಾಸನನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಕೊನೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ
ಆಜ್ಞಾನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೂ ಅಜ್ಞವು ಅನುಸರಿಸಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಅವಶ್ಯಕವು. ನಾಂದೀ
ಪ್ರತಿಸರಗಳು ಉಪಸಯನಕ್ಕೂ ವಿವಾಹಕ್ಕೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ವಿಧಿಪೂರೈಕವಾಗಿದ್ದರೆ,
ಉಪಸಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿವೆ ಎಂದು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು.
ವಿಕೆಂದರೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಹಿಂದಿನ
ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಈಗ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಅದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲೂ
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ವಿಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ನಡೆದಿತ್ತು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಜ್ಞಾನವು
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಉಪಾಸನವು, ಸಖಿಲ್ವೇನಂ ವರ್ತಯು ಯಾವ
ದಾಯುಷಂ ಎಂಬವೇ ನೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾನುಸಾರ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ನಡೆಸತಕ್ಕ
ದ್ದಾದರೂ, ಅದುವರೆಗೂ ಈ ವಿಹಿತಕರಾ ಸುಷ್ಠಾಸವಾದ ಅಜ್ಞವೂ ಅದರೊಂದಿಗೇನೇ ಇರತಕ್ಕ
ದೆಂದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಾಸಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾಣಿ
ಮದಾರಾಧನರೂಪಾಣಿ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ-ಹಿಂದೆಯೇ ಇಂದಿರಲ್ಲಿ ಮದಾ
ರಾಧನಭೂತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಪಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿ
ಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೇ ಪಾವನತ್ತವು ಭಗವಂತನ ಆನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವ
ದಿಲ್ಲವು; ಆ ಅನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಅವು ಆತನ ಆರಾಧನಾರೂಪವಾಗಿ ಆತ
ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡದೆ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿದ್ಧಿಸದು. ಆದುದರಿಂದ ಮದಾರಾಧನರೂಪಾಣಿ
ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಈ ಯಜ್ಞದಾಸತಪಸ್ಸುಗಳು ಕರ್ಮನ್ಯಾನೀತಿ ಮೇ ನಿಶ್ಚಿತಮುತ್ತಮಂ ಎಂದು
ಹೇಳುವಾಗ “ತಮೇತಂ ವೇದಾನುವಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ
ತಪಸಾ ನಾಶಕೇನೇತಿ ಚ” (ಛ. ೬.೪.೨೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ
ಉಪದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ-ತಮೇತಂ-ಇಂತು “ಸರಸ್ವತೀ
ಸರಸ್ವೀಶಾನಃ ಸರಸ್ವಾಧಿಪತಿಃ” ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಶೇಷ

ಮೂ. ನಿಯತಸ್ಯ ತು ಸನ್ನಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ |

ಮೋಹಾತ್ತಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸ್ತಾನುಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ

||೭||

ಯಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ವೇದಾನುವಚನೇನ-ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಅರ್ಥಗ್ರಹಣ ದಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞೇನ-ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಯಾವ ಜ್ಞೇನವುಗ್ಗಿ ಹೋತ್ರಂಜುಹೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಆಶ್ರಮಕರ್ಮ ದಿಂದಲೂ, ದಾನೇನ-ಅನ್ಯ ದಾನ ದ್ರವ್ಯದಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ತಪಸಾ-ಮನ್ತ್ರ ಜಪಾದಿರೂಪ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಅನಾಶಕೇನೇತಿಚ-ಉಪವಾಸದಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ-ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ, ವಿವಿಧಿಷಂತಿ-ಉಪಾಸನಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸು ತ್ತಾರೆ” ಎಂಬರ್ಥವು. ಈ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪೋರೂಪ ವಿಹಿತ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ “ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್” ಎಂದು ಶ್ರೀ ಯತಿ ವರ್ಮರು ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ “ಉಪಾಸನಂ ಯಾವಜ್ಞೇನ ಸಾನುಷ್ಠೇಯ ಮಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಅತಸ್ತದಜ್ಞಮಪಿ ಯಾವಜ್ಞೇನ ಮನುಷ್ಠೇಯಂ” ಎಂದು ವಿಹಿತ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಯಾವಜ್ಞೇನವೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು “ಸಾವನಾನಿ” ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಪಾವನತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಉಪಾಸನ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವದರಿಂದ ಯಾವ ಜ್ಞೇನವೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು “ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇರತ್ತಮತ್” ಎಂಬ (ಶಾರೀ. ೩. ೪. ೨೬) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಇತರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು “ಏವಂ ರೂಪಂಚ ಧ್ಯಾನ ಮಹರಹರನುಷ್ಠೇಯ ಮಾನ್ಯ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪೈಃ ಪರಮ ಪುರುಷ ವ್ಯಾಪೇಣ ಜಾಯತ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದಿನಾ “ವಿವಿಧಿಷಂತಿ” ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ” ಎಂದು “ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾನುಷ್ಠೇಯತೇ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅವರು ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಧಿಪದ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ ಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾದಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಯಾವಜ್ಞೇನವೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರು ತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾಂಕರವ.ತಾವಲಂಛಗಳಿಗೂ ನಮಗೂ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಉಂಟು. ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವುಂಟಾದ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೋ ಯಾವಜ್ಞೇನವೂ ಉಪಾಸನವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾತ್ ರವರ ಉಪದೇಶವನ್ನನುಸರಿಸಿರುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

||೭||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಈ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಮತಾಫಲ ಕರ್ಮಶ್ರುತಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಯಾವದಾಯುಷಂ ಅನು ಷ್ಠಿಸಿ, ಅಹರಹಃ ಆತನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ಇದೇ ಉತ್ತಮಮತ ವೆಂದುಪದೇಶಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಕೂಡದು ಎಂದು, ಅಂತಹ ಈ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳ ಬಿಡೋಣವು ಅಧಮಾಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದೂ, ಅದು ತಾಮಸ ವೆಂದೆನಿಸಿ, ಉಪಾಸನ ಫಲವು ಎಂದಿಗೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಭಗವನ್ನಿಗಿಹವೂ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ನಿತ್ಯಷ್ಟಫಲವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.--ನಿಯತಸ್ಯ ತು ಕರ್ಮಣಃ ಸನ್ನಾಸಃ-ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡೋಣವಾದರೋ, ನೋಪ

ಭಾ. ನಿಯತಸ್ಯ-ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯ ಮಹಾಯಜ್ಞಾದೇ, ಕರ್ಮಣ ಸನ್ನಾಸಃ-
ತ್ಯಾಗೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ, (1) “ಶರೀರಯಾತ್ರಾಪಿ ಚ ತೇ ನಪ್ರಸಿದ್ಧೀದ

ಪದ್ಯತೇ-ಎಂದಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು; ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಮತವೆಂಬ ಭಾವವು. ತು ಶಬ್ದವು
ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಹ ಜ್ಞಾನಸ್ವಾಸ್ತ ಕಾಲಾನಂತರ ತ್ಯಜಿಸಬಹುದೆಂಬ ಸಹ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿ
ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ವಿಹಿತಗಳಲ್ಲದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದರೆ ತ್ಯಾಗ
ಮಾಡಬಹುದೇ ಎನಾ ನಿಯತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ
ಭಾವವು. ಅನಾವಶ್ಯಕಬಂಧಕ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಬಹುದೇ ಎನಾ, ಮೇಲಕ್ಕಾರ್ಥಿಯು
ಉಪಾಸನಾರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದು ಅಜ್ಞವಾದ ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಯಾವಜ್ಞೇವವೂ ಅನುಷ್ಠಿ
ಸಲೇ ಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ವಿಪರೀತ
ಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯಭೇದವಾದುದರಿಂದ ಅದು ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ತಸ್ಯ-ಅಂತಹ
ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮದ, ಮೋಹಾತ್-ಅವುಗಳೂ ಬಂಧಕಗಳೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಪರಿ
ತ್ಯಾಗಃ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ತ್ಯಾಗಮಾಡೋಣವು, ತಾಮಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ-
ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ತಾಮಸವಾದುದರಿಂದ ಅಸುರವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿ, ಅಧೋ
ಗತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ವಿತಕ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ
ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಈ ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಪಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಕಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಹಾಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶವು ಇಲ್ಲವಾದುದ
ರಿಂದ ತಮೋವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿ ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗುವದರಿಂದ ಅಧೋಗತಿಯು;
ಸತ್ಯವೃದ್ಧಿಯು ಆ ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ತಪ್ಪಿ,
ತಮೋವೃದ್ಧಿಗೆ ಹೇತುವಾಯಿತು. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಮೋರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇನು, ಮತ್ತು
ಭಗವದಾಜ್ಞೋಲ್ಲಂಘನಾರೂಪ ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹವೇನು, ಇವೆರಡ
ರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಶ್ಲೋ. ದಿಂದ, ಕೃತ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ
ಶಿಷ್ಯಪರಿವಾಲನ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವು ನಿಯತಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳನ್ನು ಓ ಅರ್ಜುನನೇ
ಮೋಹಾತ್ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡುವದು ತಾಮಸವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರು, ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತ
ಮುತ್ರಮಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇತರಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉತ್ತಮ
ವಾದುವಲ್ಲವು, ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿದೇ ಉತ್ತಮ ಮತವು, ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾ
ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಿಡುವದು ಅನಿಷ್ಟ ಫಲ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ನಿಯತಸ್ಯ-ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯ ಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯ-ನಿತ್ಯಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವಾದ. ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾ
ದೇ-ವೈಶ್ವದೇವವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಜಮಹಾ ಯಜ್ಞಗಳಾದ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ
ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಕರ್ಮಣಃ-ಕರ್ಮದ ಸನ್ನಾಸಃ ಎಂದರೆ ತ್ಯಾಗಃ-
ಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡೋಣವು, ಇಲ್ಲಿ ಸನ್ನಾಸ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ
ವೆಂಬುದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದುದರಿಂದ ಸನ್ನಾಸಃ ಎಂದರೆ ತ್ಯಾಗ
ವೆಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸಕ್ಕೆ ಸನ್ನಾಸಾಶ್ರಮವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು. ನೋಪಪದ್ಯತೇ-
ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿತ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು; ಮೇಲಕ್ಕಾರ್ಥಿಯ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಈ ನಿಯತಗಳಾದ ನಿತ್ಯ
ಸ್ಯಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಉಪಾಸನವು ಯಾವಜ್ಞೇವವೂ “ಸಖ
ಲ್ವೇನಂ ವರ್ತಯ್ಯ ಯಾವದಾಯುಷಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾನುಸಾರ ನಡೆಸಬೇಕಾ

ಕರ್ಮಣಃ " ಇತಿ ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಯಾ ಏವಾ ಸಿದ್ಧೀಃ; ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಹಿ ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಶನೇನ ನಿರ್ವತ್ಯಮಾನಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾಯ ಪ್ರಭವತಿ;

ದುರದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಈ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನರೂಪ ಅಜ್ಞಾನವೂ ಯಾವ ಜೀವನವೂ ಉಪಾಸನ ಸ್ವತ್ತಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದು ವ್ಯಾಪ್ತವಲ್ಲವೆಂಬ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ, " ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷ ವತ್ " ಎಂದು ಹಿಂದೆ ೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರೈಸುವುದಾದವು ನಿರಾಕರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು; **ನೋಪಪದ್ಯತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಶಿಷ್ಟನಾದ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ಅಜ್ಞಾ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡೋಣವು ಹೇಗೆ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ.

(1) " **ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಹಿ ಚ ತೇ ನಪ್ರಸಿದ್ಧೀದ ಕರ್ಮಣಃ** " ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದುದಾದರೆ ನಿನಗೆ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವದಿಲ್ಲವು, ಇತಿ-ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, **ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಯಾ ಏವಾ ಸಿದ್ಧೀಃ**-ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯೇ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವದಿಲ್ಲವಾದುದ ರಿಂದ; **ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಹಿ**-ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯಾದರೂ, **ಯಜ್ಞ ಶಿಷ್ಟಾಶನೇನ**-ನಿತ್ಯ ಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ಪಂಚಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು (ವೈಶ್ವದೇವ) ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅಂತಹ ಯಜ್ಞಶೀಷವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ, **ನಿರ್ವತ್ಯಮಾನಾ**-ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದಾದರೆ, **ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾಯ ಪ್ರಭವತಿ**-ಸತ್ಪರೂಪವಾದ ಒಳ್ಳೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥ ವಾದುದಾಗುತ್ತದೆ; ಇಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಏಕಿಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಗಳೆಂದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನವೇ; ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ. **ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾಯ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ಎಂತಾದ್ದೆಂದು ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (2) " **ಸಂಜ್ಞಾಯತೇ ಯೇನ ತದಸ್ತದೋಷಂ ಶುದ್ಧಂ ಪರಂ ನಿರ್ಮಲ ಮೇಕರೂಪಮ್ | ಸಂದೃಶ್ಯತೇನಾಪ್ಯವಗಮ್ಯತೇನಾ ತದಜ್ಞಾನಮಜ್ಞಾನ ಮತೋನ್ಯ ದುಕ್ತಮ್** " ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನು, ಇನ್ನೂ ಎಂತವನೆಂದರೆ **ತದಸ್ತದೋಷಂ**-ವಿಕಾರದ್ರವ್ಯವಾದ ಅಚಿತ್ತೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ನಿರ್ವಿಕಾರ ವಾಗಿರುವವನು, **ಶುದ್ಧಂ**-ಬದ ಬೇವೆನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಆತನ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ತಿರೋಹಿತ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವವನು, **ಪರಂ ನಿರ್ಮಲಂ**-ಮುಕ್ತನ ಹಾಗೆ ಒಂದುಕಾಲದಲ್ಲೂ ಮಾನಸ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಆತನಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ನಿರ್ಮಲನಾಗಿರುವವನು, **ಏಕರೂಪಂ**-ನಿತ್ಯ ನಿರ್ಮಲವಿಲ್ಲದೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸದಾ ಏಕರೂಪನಾಗಿರುವವನು, ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಜ್ಞಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನೋ, ಮತ್ತು ದರ್ಶನ ಸಮಾ ನಾಕಾರದಿಂದ ಭಕ್ತಿರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವನೋ, ಅದೇ ಒಳ್ಳೇಜ್ಞಾನವು; ಮಿಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲಾ ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದೇ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು **ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾಯ ಪ್ರಭವತಿ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.

ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಏಕತಕ್ಕಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಎಂದಿಗೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯು ಸಿದ್ಧಿ ಸಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಶನ

ಅನ್ಯಥಾ (2) “ತೇ ತ್ವಘಂ ಭುಂಜತೇ ಸಾಸಾಃ” ಇತ್ಯ ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಘರೂಪಾಶನಾಸ್ಯಾಯನಂ ಮನಸೋ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಾಯ ಭವತಿ. (3) “ಅನ್ನಮಯಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯಮನಃ” ಇತ್ಯನ್ನೇನ ಹಿ ಮನ ಆಸ್ಯಾಯತೇ; (4) “ಆಹಾರ

ವಾಗಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಪಿಚ-ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯೂ ಕೂಡ, ಅಕರ್ಮಣಃ-ನಿಯತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನವಲಂಬಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ತೇನನಿಗೆ (ಆರ್ಜುನನಿಗೆ), ನಪ್ರಸಿದ್ಧೋತ್-ಸಿದ್ಧಿ ಸುವದಿಲ್ಲವು. ಇತಿ-ಎಂದು ಹಿಂದೆ ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಹಾಗೆ, ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಯಾವನಾ ಸಿದ್ಧೀಃ ಪ್ರಥಮತಃ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯೇ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು; -ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಹಿ-ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯಾದರೋ, ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಶನೇನ-ಪಂಚ ಮಹಾ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಶೇಷವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ, ನಿರ್ದುರ್ತ್ಯಮಾನಾ-ನಿರ್ದುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದಾದರೆ, ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾಯ-ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕಾತ್ಯುಕ್ತರಲು ಬೇಕಾದ ಒಳ್ಳೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು, ಪ್ರಭವತಿ-ಯೋಗ್ಯವಾದುದಾಗುತ್ತದೆ; ಅನ್ಯಥಾ-ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, “ತೇತ್ವಘಂ ಭುಂಜತೇ ಸಾಸಾಃ”-ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಶನದ ಸೇವನೆಯಿಲ್ಲದವರು, ವಾಪಿಸ್ತರಾಗಿ ವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ವಾಸರೂಪವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನೇ ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ” ಇತಿ-ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇರೆಗೆ, ಅಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಘ ರೂಪಾಶನಾಸ್ಯಾಯನಂ-ಪಂಚ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಶೇಷವಾದುದಲ್ಲದೆ ವಾಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ದೇಹ ಪೋಷಣವು, ಮನಸಃ-ಮನಸ್ಸಿಗೆ, ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಾಯ ಭವತಿ-ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುವದು; ಮನಸ್ಸು ಜಡವು; ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೇನೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಆತ್ಮಾವಿನ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಸುಬಂಧವಿರುವದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಮನಸ್ಸು ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಸತ್ಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳದಾದರೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳದಾದರೆ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಆಹಾರವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಮುಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.—(೩) “ಅನ್ನಮಯಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯಮನಃ” ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನ್ನವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ಒಂದು ಭಾಗವು ಪುರೀಷವಾಗಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಾಗಿ, ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಅದುದರಿಂದ ಮನಃ-ಮನಸ್ಸು, ಹೇಸೋಮ್ಯ, ಅನ್ನಮಯಂ ಹಿ-ಅನ್ನರೂಪವಾದುದು ಸಿದ್ಧವು; ಅನ್ನವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಾಗಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯು “ಆಪೋಮಯಃಪ್ರಾಣಃ, ತೇಜೋಮಯೀವಾಕ್” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ, ಅನ್ನೇನಹಿ-ಅನ್ನದಿಂದಲ್ಲವೇ, ಮನಃ ಆಸ್ಯಾಯತೇ-ಮನಸ್ಸು ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ; ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು ವೈಶ್ವದೇವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ, ತದನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ; ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅನ್ನವು ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟವಲ್ಲದೆ ಅಪವಿತ್ರವಾಗಿ ರಾಜಸ ತಾಮಸವಾದರೆ ಆಗ ಮನಸ್ಸು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಬಂಧಕಗಳಾದ

ಶುದ್ಧೌ ಸತ್ವಶುದ್ಧಿ ಸ್ವತ್ವಶುದ್ಧಿ ಧ್ರುವಾಸ್ತ್ಯುತಿಃ, ಸ್ತ್ಯುತಿಲಮ್ಬೇ ಸರ್ವ
ಗ್ರಂಥೀನಾಂ ವಿಪ್ರಮೋಕ್ಷಃ, " ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ ಮಾಹಾರ
ಶುದ್ಧಾಯುತಂ ಶ್ರೂಯತೇ. ತಸ್ಯಾನ್ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಂ
ಕರ್ಮ ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಯೈವೋಪಾದೇಯಮಿತಿ, ತಸ್ಯ ತ್ಯಾಗೋ

ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. "ಮನೋಹಿ ಹೇತು ಸ್ವರ್ದೇಶಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪ್ರವ
ರ್ತನೇ" (ರಾಮಾ. ಸುಂದರ) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಮನಸ್ಸು
ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೇನೇ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪ
ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೇ ವಿನಾ, ಅಪರಿಶುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ
ದ್ದರೆ ಬಂಧಾಯ ವಿಷಯಾಸಂಗೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತು
ವಾಗಿ ಬಂಧಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವದನ್ನೇ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.
— "ಆಹಾರ ಶುದ್ಧೌ ಸತ್ವ ಶುದ್ಧಿಃ" — ಹಿಂದೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಿ ಈತನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ
ನಿರತಿಶಯ ಸುಖವು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು "ಸರ್ವಗ್ರಂಥಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತಿ ಸರ್ವಮಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಶಃ"
ಎಂದು ಹೇಳಿ, "ಸ ಏಕಧಾ ಭವತಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಪಹತ
ವಾಪ್ತತ್ವಾದಿ ಗುಣಾಷ್ಟಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಸಜ್ಜಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅನೇಕವಿಧ
ಶರೀರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಇಂತಹ ಮುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾ
ಗುವದಕ್ಕೆ ಪರಮವುರೂಪನ ಉಪಾಸನೆಯು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಿ, ಅಂತಹ ಉಪಾಸನ
ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಶುದ್ಧವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದೂ ಅದು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಸಾತ್ವಿಕಾಹಾರ
ದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ವಿನಾ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಹಾರಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಸ್ವರಾತ್ಮನಾ ಲಭಿಸುವದಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವು. ಆಹಾರ ಶುದ್ಧೌ-ಆಹಾರವು ಯಜ್ಞಶೇಷವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕಾ
ಹಾರವುಂಟಾಗಲಾಗಿ, ಸತ್ವ ಶುದ್ಧಿಃ-ಮನಸ್ಸಿನ ಸೈರ್ಮಲ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ವಶುದ್ಧೌ
ಧ್ರುವಾ ಸ್ತ್ಯುತಿಃ-ಮನಸ್ಸು ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಲಾಗಿ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಥುತಿ ಸಂತಾನರೂಪ ಪರ
ಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ; ಸ್ತ್ಯುತಿಲಮ್ಬೇ ಸರ್ವ ಗ್ರಂಥೀನಾಂ ವಿಪ್ರಮೋಕ್ಷಃ-ಹಾಗೆ
ಆತ್ಮಧ್ಯಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೆ, ಸಮಸ್ತಗಳಾಗಿ ಬಂಧಕಗಳಾದ ಗಂಟುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿಚ್ಚಿ ಹೋಗು
ತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನ ವಿಷಯಾದಿ ರಾಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವವು;
ಹೀಗೆ ನಾರದರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವನ್ನು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ
(ಮುಂ ೨. ೨ ೯ರಲ್ಲಿ) "ಭಿಧ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿ ಶಿಥಿಲೈಃ ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ | ಕ್ಷೇಯ
ನೈ ಚಾಸ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ತಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ನೇ ಪರಾವರೇ||" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ ಫಲವು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ "ತಸ್ಯೇವ ಪರಾವರೇ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಇಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ-ಪರಬ್ರಹ್ಮ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಆಹಾರ ಶುದ್ಧಾಯುತಂ-ಆಹಾರ ಶುದ್ಧಿಗೆ ಅಧೀನ
ವಾದುದೆಂದು, ಶ್ರೂಯತೇ-ಮೇಲಿನ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ
ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನವು ಸತ್ಯದಸಂಪ್ರದೇಯವೇ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ
ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ "ಆವೃತ್ತಿ ರಸಕೃದುಪದೇಶಾತ್" ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ
ನೆಯು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಅನುಷ್ಠೇಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಅಹರಹಸ್ತಂಧ್ಯಾನುಪಾ
ಸೀತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕ
ದೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ತಸ್ಯಾತ್-ಆ ಕಾರಣದ ದೇವಿಯಿಂದ, ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ

ಭಾ. ನೋಪಪದ್ಯತೇ ; ಏವಂ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪಾದಿನಃ ಕರ್ಮಣೋ ಬಂಧಕತ್ವ
ನೋಹಾತ್ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸ್ತಾಮಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ; ತನೋ ಮೂಲಸ್ಥಾಗಸ್ತಾ
ಮಸಃ, ತಮಃ ಕಾರ್ಯಜ್ಞಾನ ಮೂಲತ್ವೇನ ತ್ಯಾಗಸ್ಯ ತನೋ ಮೂಲ

ಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವು, ಅಪ್ರಯಾಣಾತ್-ದೇಹ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವವರೆಗೂ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಯೈವ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಉಪಾದೇಯಮಿತಿ-ಅಜ್ಞೇಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದಾದನಂತರ, ತಸ್ಯತ್ಯಾಗಃ-ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸೋಣವು, ನೋಪಪದ್ಯತೇ-ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ನಿಯತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡೋಣವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವದನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಹಾರವು ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞಚಿಷ್ಣುಶನವಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ, ಕೊನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಲ್ಲದೆ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಮನೋ ನೈರ್ಮಲ್ಯ ಉಂಟಾಗದೆ ಅಜ್ಞಾನ, ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನ ವಿಪರಿತಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕರೂಪ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಾವನಾನಿ ಎಂದರೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾಗಿದ್ದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುವವು. ಅವುಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಯಾವಜ್ಞೇವಮಾ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತಸ್ಮಾತ್-ಆಕಾರಣದಿಂದ, ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವು, ಅಪ್ರಯಾಣಾತ್-ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಯೈವ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ, ಉಪಾದೇಯಮಿತಿ-ಅಜ್ಞೇಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದಾದುದರಿಂದ, ತಸ್ಯತ್ಯಾಗೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ-ಅಂತಹ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಬಿಡೋಣವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವೂ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಫಲವು ಲಭಿಸದೆಯೂ ಆಗುವದರಿಂದ, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ; ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದಯವಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏವಂ-ಈಗ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪಾದಿನಃ ಕರ್ಮಣಃ-ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಕರ್ಮಣಃ-ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ನಿಯತ ಕರ್ಮಗಳ, ಬಂಧಕತ್ವ ನೋಹಾತ್ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ-ಬಂಧಕಗಳೆಂಬ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಿತ್ಯಾಗವು, ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸದಿರುವುದು, ತಾಮಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ-ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳು ಹಾಗಿರಲಿ ; ವಿಶೇಷ ಫಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದೋ ? ಎಂಬ ಭಾವವು. ತನೋ ಮೂಲಸ್ಥಾಗಃ ತಾಮಸಃ-ಬಿಡೋಣವು ತಾಮಸವೆಂದರೇನು ? ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಲವಾಗಿ ಬಿಡೋಣವು ಯಾವುದೋ ಅದು ತಾಮಸತ್ವಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ತಮಸಿ ಭವಃ-ತಾಮಸಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು, ತಾಮಸಃ ಎಂದರೆ ತನೋ ಮೂಲಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅದನ್ನೇ ವಿತರೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ತಮಃಕಾರ್ಯ ಜ್ಞಾನಮೂಲತ್ವೇನ ತ್ಯಾಗಸ್ಯ ತನೋ ಮೂಲತ್ವಂ-ಬಿಡೋಣವು ತನೋ ಮೂಲವಾಗಿ ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವಿತಕ್ಕದೆಂದರೆ ತಮಸ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನವು, ಅಂತಹ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾಗಿ ಈ ಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವಾದುದರಿಂದ ತಾಮಸತ್ವಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ತನೋಗುಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವದಲ್ಲವು ; ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಜ್ಞಾನಮೂಲಕ ಮನಸ್ಸಿನ ದ್ವಾರಾಯಾದುದರಿಂದ,

ತಪ್ತಮ್; ತಮೋಹ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮೂಲಂ—(೮) “ಪ್ರಮಾದ ಮೋಹೌ ತಮಸೋ ಭವತೋಽಜ್ಞಾನ ಮೇವಚ” ಇತ್ಯತೋಕ್ತಮ್; ಅಜ್ಞಾನಂತು ಜ್ಞಾನನಿರೋಧಿ ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನಂ; ತಥಾಚ ವಕ್ಷ್ಯತೇ—(೯) “ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮ

ತಮಃ ಕಾರ್ಯವಾದ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾದ ತ್ಯಾಗವು ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹಾಗಾದರೆ, ತಮೋಗುಣವು ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವೆಂದು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತಮೋಹ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮೂಲಮ್—ತಮೋಗುಣವು ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು; (6) “ಪ್ರಮಾದಮೋಹೌ ತಮಸೋ ಭವತೋಽಜ್ಞಾನಮೇವಚ” ಇತ್ಯತೋಕ್ತಮ್—ಪ್ರಮಾದ, ಮೋಹ, ಅಜ್ಞಾನ ಇವೆಲ್ಲಾ ತಮೋಗುಣದಿಂದಂಟಾಗುವವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂೆಯೂ ಇದೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಅಜ್ಞಾನಂತು—ಅಜ್ಞಾನವಾದರೋ ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನನಿರೋಧಿ ವಿಸರೀತ ಜ್ಞಾನಂ—ಒಂದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು; ತಥಾಚ ವಕ್ಷ್ಯತೇ—ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. “ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಮಿತಿ ಯಾ ಮನ್ಯತೇ ತಮಸಾಸ್ತತಾ | ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಿ ವಿಸರೀತಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಸ್ತಾ ಸಾರ್ಥ ತಾನುಸೀ” ಇತಿ—ಎಂಬದಾಗಿ; ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸದುಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಎಂದರೆ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಧರ್ಮವೆಂಬದಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂಬದಾಗಿ, ಇಲ್ಲದಿರುವದನ್ನು ಇರುವದೆಂದೂ, ತುಂಬಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಸ್ತುವನ್ನು ನಿಕೃಷ್ಟವೆಂದೂ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದೂ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ ಎಂದಲ್ಲವೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಂತು ವಿಸರೀತ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ? ಅಜ್ಞಾನ. ಅನ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನವೆಂಬದಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಮೂರುವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ; ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ “ಪ್ರಮಾದಮೋಹೌ ತಮಸೋ ಭವತೋಽಜ್ಞಾನಮೇವಚ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಹಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನವೆಂದೇ, ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಡಿ, ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನವೆಂಬರ್ಥ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡಕೂಡದೆಂದಿರುವದನ್ನು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿದು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದು ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನವೇ; ಅದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅಥವಾ ಅಜ್ಞಾನ, ಅನ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಹೋದರರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಗೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಮೋಹಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾದರೆ, ಅದು ವಿಸರೀತಜ್ಞಾನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಂತರ ಕರ್ಮದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವದು ಮೋಹಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂದು ಮೋಹಾತ್ ತಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮೋಹ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾನೋತ್ಪಾತಕಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಕತ್ವ ಮೋಹಾತ್ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮೂಲಕ, ಮೋಹ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯು ನಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇನರೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಹಾಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ

ಮಿತಿಯಾ ಮನ್ಯತೇ ತಮಸಾವೃತಾ | ಸರ್ವಾರ್ಥಾ ನ್ವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾ
ಸಾರ್ಥ ತಾಮಸೀ ಇತಿ ; ಅತೋ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದೇಃ ಕರ್ಮಣ ಸ್ವಾಗೋ
ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲ ಏನೇತ್ಯರ್ಥಃ. ||೭||

ಗಳು ಫಲ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತೆಗಳ ತ್ಯಾಗಮೂಲಕ ಪರಮಪುರಷಾರಾಧನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಿಂದ, ಅವುಗಳು ಒಂಧಕಗಳಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನಿಗೆ
ಆವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ, ಒಂಧಕವೆನ್ನುವದು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದ ವಿಚ್ಛಂಭಣೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ತಾಮಸ
ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ ತಾಮಸ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕ
ವೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆಂಬುದು ಒಂಧಕವೆಂಬ ಮೋಹ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡೋಣವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಒಂಧಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತ
ದೆಂದು ನಿಯತಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ತ್ಯಾಗವು ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲವೆಂದು
ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿಗಮನವಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ. ನಿತ್ಯಸೈಮಿ
ತ್ತಿಕಾದೇಃ-ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳಾದ, ಕರ್ಮಣಃ-ಕರ್ಮದ ತ್ಯಾಗಃ-ಒಂಧಕವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು
ಬಿಡೋಣವು, ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲಮೋಹೇತ್ಯರ್ಥಃ-ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾ
ದುದೇ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು.
ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತಾಫಲತ್ಯಾಗಮೂಲಕ ಭಗವದಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಹೇಗೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ
ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ, ಮೋಹಜ್ಞಾನ
ಮೂಲಕವಾದುದೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಪರಲಕ್ಷ್ಯೋವ್ರತದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು
ಏಕಕಾದಿ ಫಲಗಳಿಗಾಗಿ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಆರಾಧಿಸುವದು ಸಿದ್ಧವು. ಆದರೆ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ
ರೀತ್ಯಾ ಹಿರಿಯರು ಆಚರಿಸಿದ ವ್ರತವೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಿ,
ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತಾ, ಫಲತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ
ವಿರೂಢವಲ್ಲವು. ಮೋಹದಿಂದ ಹಿರಿಯರನುಷ್ಠಿಸಿದುದನ್ನು ಕಾಮ್ಯವೆಂದು ತ್ಯಾಗಮಾಡು
ವದೂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದ ವಿಚ್ಛಂಭಣೆಯೇ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ ಪಾರಾ
ಯಣವನ್ನೂ ಹಿರಿಯರು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ ರೀತ್ಯಾ ಒಂದುದೆಂದು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಸಾತ್ವಿಕ
ತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೂ ಏಕತವೇ ; ಕಾಮ್ಯ
ವೆಂದು ಅದರ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾದುದು ಎಂಬುದು ಆದಿಶಬ್ಧ
ವ್ರಾಯವು. ಹಾಗೆಯೇ ಪುತ್ರನ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದವರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ,
ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ದೇಶೀಯ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ಅನುಕೂಲ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಸದ್ರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನೂ ಪರಮಪುರಷಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು
ನಡೆಸುವದೂ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲವು ; ಅವುಗಳ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನ ವಿಚ್ಛಂಭಣೆಯು.
ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಭಗವದ್ಭಾಗವತರ ಆರಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ
ತ್ಯಾಗವೂ ಮೋಹಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾದುದು. ಹಿಂದೆಯೇ ಮುಕ್ತಸಜ್ಜನಮಾಚರವೆಂದು
ಅನುಷ್ಠಿಯು ದಯಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೋಹಾತ್ ತಸ್ಯಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಎಂದು
ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಕ್ಕಿಂತ
ಇದು ತುಂಬಾ ದೋಷವಾವವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ರಾಜಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದು ದುಃಖ
ವೆಂದು ಇವು ತ್ಯಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಇದರನ್ನು ದೋಷವಾವವಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು ;
ಏಕೆಂದರೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಾದರೂ ನಡೆಸಿ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ದುಃಖಕರವಾಗಿ ಬಿಡುವದರಿಂದ
ಅಷ್ಟುದೋಷವಾವವಲ್ಲವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಯತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು,

ಮೂ. ದುಃಖ ಮಿತ್ರೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಶ ಭಯಾತ್ಮಜೇತ್ |

ಸ ಕೃತ್ವಾ ರಾಜಸಂ ತ್ಯಾಗಂ ನೈವ ತ್ಯಾಗ ಫಲಂ ಲಭೇತ್

||೮||

ದುಃಖಕರವು ಕಾಯಕ್ಕೆ ಶವು ಎಂದು ತ್ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆಯಾದುದರಿಂದ ತಾಮಸವಲ್ಲದೆ ರಾಜಸವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾಮಸತ್ಯಾಗವು, ದೋಷವತ್ ಎಂದು ಬಂಧಕವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ವಿಪರೀತತ್ಯಾಗವು; ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸುವನು, ಈ ಬಂಧಕಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದೆ, ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ಮೋಕ್ಷ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಅನುಷ್ಠಾನವು ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ತ್ಯಾಗವೆಂದರೇನೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕಾಯಕ್ಕೆ ಶಭಯದಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು ಅನೇಕ ಕಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವದು ಎಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವದು ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.____

ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಃ ಎಂಬ ಕರ್ಮ ಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಯಃ-ಯಾವ ಮುಮುಕ್ಷುವು, ಯತ್ಕರ್ಮ-ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ದುಃಖಮಿತ್ರೇವ-ಧನಾರ್ಜನಾದಿ ಅನೇಕ ದುಃಖಗಳೇನು, ಅನುಷ್ಠಾನರೂಪ ಪ್ರಯಾಸಗಳೇನು, ಇಂತಹ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ ಎಂದು, ಭಾವಿಸಿ, ಕಾಯ ಕೇಶಭಯಾತ್-ಶರೀರಾಯಾಸದ ಭಯದಿಂದ, ಶರೀರಾಯಾಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ, ತ್ಯಜೇತ್-ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾನೋ, ಸಃ-ಅವನು, ರಾಜಸಂ ತ್ಯಾಗಂ-ರಾಜಸತ್ಯಾಗವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ-ಮಾಡಿ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ನೈವತ್ಯಾಗ ಫಲಂ ಲಭೇತ್-ತ್ಯಾಗಫಲವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. (೧) ಪಾವನತ್ವವೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪ ನಿವೃತ್ತಿಯು, (೨) ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯು, (೩) ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇವುಗಳೇ ತ್ಯಾಗಫಲಗಳು. ಈ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳೇನೋ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಗಳಾದುವು, ಅದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವು, ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಾದಿ ದುಃಖಕರಗಳಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದೆಂದರೆ ತುಂಬಾ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಶಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ೧೨ ಘಂಟೆಯವರೆಗೂ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನಲು ಪಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು ಹೀಗೆ ಆಹ್ನಿಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲೇ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಮಿಕ್ಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಕಾಲವಿಲ್ಲುತ್ತದೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಭಯಗಳಿಂದ ಅಂತಹ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದುದು ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯು; ಇದನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಸಾಧಿಸಬಲ್ಲೆನು; ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಗಳು ಏಕೆ? ಎಂದು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಇಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ನೈವತ್ಯಾಗ ಫಲಂ ಲಭೇತ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಅಂತವನು ಮಿಥ್ಯಾಚಾರ ನಾಗುವನೆಂದು ಒನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯ ಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಇಂದ್ರಿಯಾರಾಮನಾಗುವನೆಂದು ೧೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಮರ್ಣಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ೨೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದು ೩೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುವನೆಂದು ೩೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ,

ಭಾ. ಯದ್ಯಪಿ ಪರಂಪರಯಾ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನ ಭೂತಂ ಕರ್ಮ ; ತಥಾಪಿ ದುಃಖಾತ್ಮಕ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ಬಹ್ವಾಯಾಸರೂಪತಯಾ ಕಾಯ

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ನೈವತ್ಯಾಗ ಫಲಂ ಲಭೇತ್ ಎಂದು ತಾಮಸತ್ಯಾಗದ ಹಾಗೆಯೇ, ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೂ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗಾದರೆ ತಾಮಸತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ರಾಜಸತ್ಯಾಗವು ತಾಮಸತ್ಯಾಗದಷ್ಟು ನಿತ್ಯಸ್ಥವಾದುದಲ್ಲವು. “ಪಾವನಾನಿ ಮುನೀಷಿಣಾಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪಾಪ ನಿವಾರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಪಾವನತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಭಗವದನು ಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುವೆಂದು ದೋಷವನ್ನಾ ರೋಪಿಸಿದುದರಿಂದ ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆನಿಸಿತು. ಇದಾದರೋ ಅಷ್ಟು ದೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದೆ, ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವು. ದೇಹಾಯಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ಎಂದು ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಭಾವನೆಯಿಂದ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಷ್ಟು ಭಗವನ್ನು ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೇಗೇ ಆಗಲಿ, ಅಂತೂ ಇಂತು ಕುಸ್ತೀಮಕ್ಕಳಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಲೋಕವಾರ್ತೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಎರಡು ವಿಧ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ಫಲಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಸಿದ್ಧಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೀಯತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ “ನೈವತ್ಯಾಗ ಫಲಂ ಲಭೇತ್” ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ತ್ಯಾಗಫಲವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ತ್ಯಾಗ ಫಲವು ; ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವದು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಗವದನುಗ್ರಹೇ ; ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಬೇಕು ; ಅದು ಆತನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಜ್ಞರೂಪಗಳಾದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ವಿನಾ, ಅನ್ಯಥಾ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು ; ಇದು ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವು. ರಾಜನಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳಿದ್ದರೆ, ಆತನ ಭೃತ್ವನು ಅವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸದೆ ಆತನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ರಾಜನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೇ ? ಅದು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ರಾಜಾಧಿರಾಜನೂ ಸಹ ತನ್ನಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನೋ, ಆಗ ಆತನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಎಂದಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗನು ಎಂಬುದು ಈ ೭ನೆಯ ಮತ್ತು ೮ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಾರ ಭೂತಾರ್ಥವು. ||೮||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ, ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಧಿ ವಿಹಿತತ್ವ ರೂಪ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಬಂಧಕರೂಪ ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ, ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದುದರಿಂದ ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತತ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕದೆ, ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಿರೂಪಿತಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಪಾವನತ್ವ ರೂಪ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞೇಕರಿಸದೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದು ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.—ಆ ತಾಮಸತ್ಯಾಗಕ್ಕಿಂತ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಇರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಯದ್ಯಪಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಮೂಲಕ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಮಾಡುವನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. **ಯದ್ಯಪಿ ಕರ್ಮ-ವಿಹಿತಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ಕರ್ಮವೇನೋ, ಪರಂಪರಯಾ-ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಅಂತೂ ಆತ್ಮ**

ಕ್ಷೇಶಕರತ್ವಾಚ್ಚ ಮನಸೋಽವಸಾದಕರ ಮಿತಿ ತದ್ವೀತ್ಯಾ ಯೋಗ ನಿಷ್ಪ
ತ್ತಯೇ ಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಸ ಏವ ಯತನೀಯ ಇತಿ, ಯೋ ಮಹಾಯಜ್ಞಾದ್ಯಾ
ಶ್ರಮಕರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್, ಸ ರಾಜಸಂ-ರಜೋಮೂಲತ್ಯಾಗಂ ಕೃತ್ವಾ
ತದ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ರೂಪಮಿತಿ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪಂ ತ್ಯಾಗ

ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನ ರೂಪ ಜ್ಞಾನಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ, ಮೋಕ್ಷ
ಸಾಧನೆ ಭೂತವಾದುದು ; ಇದನ್ನು ರಾಜಸತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು ಅಜ್ಞೇಕರಿರುವನೆಂದು
ಭಾವವು, ತಥಾಸಿ-ಹಾಗಾದರೂ, ಎಂದರೆ ಅವುಗಳು ಏಕಿತಕರ್ಮಗಳಾದರೂ. ದುಃಖಾತ್ಮಕ
ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್-ಆ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕಾದರೆ ದ್ರವ್ಯವು
ಬೇಕು, ಹೀಗೆ ದುಃಖರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಬಹ್ವಾ
ಯಾಸರೂಪತಯಾ-ತುಂಬಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಕಾಯಕೇಶ ಕರ
ತ್ವಾಚ್ಚ-ದೇಹಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಮನಸಃ ಅವಸಾದ
ಕರಂ ಮಿತಿ-ಮನಸ್ಸಿಗೆ ದೈನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅದರ ಭಾಸ್ವರತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ
ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತದ್ವೀತ್ಯಾ-ಅಂತಹ ಭೀತಿಯಿಂದ, ಯೋಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಯೇ-ಉಪಾಸನ
ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಸ ಏವ ಯತನೀಯ ಇತಿ-ಜೀವಾತ್ಮನ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಸ್ವರೂಪ
ಚಿಂತನವನ್ನೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವದು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೆಂದು, ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನ
ಭಾಸ್ವರತ್ವವು ಹೋಗಿ, ದೈನ್ಯವುಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಆತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಿಯೂ
ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನವೂ ಎರಡೂ ಲಭಿಸುವದಿಲ್ಲವು, ಆದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕ
ವಾದ ಆತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನವನ್ನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದವನಾಗಿ,
ಯಃ-ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು, ಮಹಾಯಜ್ಞಾದ್ಯಾಶ್ರಮ ಕರ್ಮ-ಇದು ಮೂಲದ
ಕರ್ಮ ಶಬ್ದದ ಉಪಪಾದನೆಯು, ಮಹಾ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಏಕಿತ
ಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಪರಿತ್ಯಜೇತ್-ಅನುಷ್ಠಿಸಿದೇ
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವನೋ, ಸಃ-ಅಂತವನು, ರಾಜಸಂ ರಜೋಮೂಲತ್ಯಾಗಂ-
ರಜೋಗುಣವೇ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ತ್ಯಾಗವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ-ಮಾಡಿ, ತತ್-ಅದು.
ಅಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ರೂಪಮಿತಿ-ಶಾಸ್ತ್ರದ ಯಥಾರ್ಥಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ
ವಾದುದಾಗಿ, ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪಂ ತ್ಯಾಗ ಫಲಂ-ಉಪಾಸನ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮ
ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು, “ಕಷಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿ ಪಕ್ಷೇ ತತೋ
ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನವೇ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವು.
ಅದು ಉಪಾಸನವೂ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೂ, ಸಹ ಎಂದು ತಿಳಿಯ
ತಕ್ಕದ್ದು. ನ ಲಭೇತ್-ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಾತ್ವಿಕ
ತ್ಯಾಗ ಫಲವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ
ಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳು ತೊಲಗಿ ಪಾವನತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಆತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಉಪಾಸನ
ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಇವು ಯಾವುವೂ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಗೆ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಕೈಮುತಿಕನ್ಯಾಯ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ತಾಮಸಿಗೆ ಇಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಈ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಯ ಭಾವನೆಯು
ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಏಕಿತ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ದುಃಖಕರವಾದುದು, ಕಾಯ
ಕ್ಷೇಶಗಳೆಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು ; ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ
ಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಆ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯು ಮಹಾ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದುದೆಂ
ಬುದು ಲೋಕಸಿದ್ಧ ವಿಷಯವು. “ಅರ್ಥಾನಾ ಮಾರ್ಜನೇ ದುಃಖ ಮಾರ್ಜಿತಾನಾಂಚ
ರಕ್ಷಣಿ | ನಾಶೇ ದುಃಖಂ ವ್ಯಯೇ ದುಃಖಂ ಘ್ನಂತಿಚೈವಾರ್ಥಕಾರಣಾತ್” (ಭಾರ.

ಫಲಂ ನ ಲಭೇತ ; (1) “ ಅಯುಧಾವತ್ಸಜಾಸಾತಿ ಬುದ್ಧಿಸ್ಸಾ ಪಾರ್ಥ ತಾನುಸೀ ” ಇತಿ ಹಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ, ನ ಹಿ ಕರ್ಮದೃಷ್ಟದ್ವಾರೇಣ ಮನಃಪ್ರಸಾದ ಹೇತುಃ ; ಅಪಿ ತು ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರೇಣ. ||೮||

ವನ. ೨. ೪೯) “ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವದರಲ್ಲೂ ದುಃಖವು, ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖವು, ಅದು ನಾಶವಾದರೆ ದುಃಖವು, ಖರ್ಚಾದರೆ ದುಃಖವು, ಹೀಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ದುಃಖವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಆ ದ್ರವ್ಯಮೂಲಕವಾಗಿ ತಾನೂ ನಾಶಹೊಂದ ಬಹುದು. ಹೀಗೆ “ ಅನರ್ಥಮುರ್ಥಾಖ್ಯಂ ” (ಭಾಗ. ೧೧. ೨೩. ೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವಾನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಹೇತುವು. ಆದುದರಿಂದ ದುಃಖಮಿತ್ಯೇವವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದುಃಖಾತ್ಮಕ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗ ನಿತ್ಯಸ್ಥಿಮಿತ್ತಿಕಾರಿಗಳು ದೇಹಾಯಾಸಾದಿಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದಾಯಿತೋ ಆಗ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಅವಸಾದವೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಸೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ದೈನ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಾಯಿತು ; ನೋಡು ವ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಉಪಾಸನವು ಸಾಧನ ಸಪ್ತಕಗಳಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ; ಆ ಸಪ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಅವನಸಾದವೂ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಅವಸಾದವು ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಲೇಶವು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು, ಆದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸ್ಥಿಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಉಪಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವದೇ ಸರಿ ಎಂಬುದು, ಈ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂತಹ ಅಯುಧಾರ್ಥವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅಂತವರಿಗೆ ವ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿಯು : ಅದು ಎಂತಾದೆಂಬುದು ಮುಂದೆಯೇ ೩೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಅದರ ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ ಅಯುಧಾವತ್ಸಜಾ ನಾತಿ-ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಹೇಗೆ ಯುಧಾರ್ಥವಾಗಿವೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ಯಾವದೋ. ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಃ-ಬುದ್ಧಿಯು, ಹೇ ಪಾರ್ಥ-ಹಿ ಅರ್ಜುನನೇ, ರಾಜಸೀ-ರಾಜಸೀ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ” ಇತಿಹಿವಕ್ಷ್ಯತೇ-ಹೀಗಲ್ಲವೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಯುಧಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಯ ಶಬ್ದಾನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿಗಮನವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಯಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಕರ್ಮಸುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಮನದ ಸೆಮ್ಮದಿಯು ತೋಲಿಗೆ ಅವಸಾದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಾದದ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೃಷ್ಟದ್ವಾರೇಣ-ಹೇರಗೆ ಕಾಣುವ ಕಾರಣಗಳ ಮೂಲಕ, ಕರ್ಮ-ಕರ್ಮವು. ನಹಿಮನಃ ಪ್ರಸಾದಹೇತುಃ-ಮನಸ್ಸಿನ ಸೆಮ್ಮದಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವು, ಅಪಿತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ, ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರೇಣ-ನಾವು ಮಾಡುವ ಕೃಚ್ಛುರ್ಮಾರ್ಗಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸ್ಥಿಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯ ಮೂಲಕ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸೆಮ್ಮದಿಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ನಾವು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಭಗವತ್ತೀತಿ ಸಂಪಾದಕಗಳಾದರೆ, ಆತನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಅವಸಾದವು ತೋಲಿಗೆ ಅವನವಾದವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವದೇನೆಂದರೆ—ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಬಹ್ವಾಯಾಸಕರವಾಗಿ, ದೇಹತ್ರಮ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡುವದು ರಾಜಸವೇನೋ ಸರಿಯೇ ; ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದು ಬಿಡುವದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ತಿಳಿಯದು. ಇಂತಹ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವದು ತುಂಬಾ ಅಚ್ಚರ್ಯವೇ ಸರಿ.

ಮೂ. ಕಾರ್ಯ ಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ನಿರುತಂ ಕುರುತೇ-ರ್ಜುನ |

ಸಜ್ಜಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಂ ಚೈವ ಸ ತ್ಯಾಗ ಸ್ನಾತ್ತಿಕೋ ಮತಃ

||೯||

೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಹಿಂದಿನ ಉಪದೇಶಗಳ ಅನುವಾದವಾದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಮಾಡಲೇ ಕರ್ಮಯೋಗ ಮಾಡಲೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅದು ಅಜ್ಞವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. (೧೮. ೩. ೪) ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಕ್ಲೇಶಕರವೆಂದು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಇಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬಿಡುವದು ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೊಸ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಕರ್ಮಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗವೂ ಲಭಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಭಕ್ತಿಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲವು. ಇದೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿತವು; ಇದರ ಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲಾ ಇದರೂ, ದುಃಖ ಮತ್ತು ದೇಹಾಯಾಸವನ್ನುಳ್ಳದು. ಕರ್ಮ, ಎಂಬುದು ರಾಜಸತ್ಯಾಗಿಯೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ “ಯದ್ಯಪಿ ಪರಂಪರಯಾ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತಂ ಕರ್ಮ” ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ತಾಮಸತ್ಯಾಗ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಕಷ್ಟವೆಂದಾಗಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಈ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗದಲ್ಲಾದರೋ ನಿಯತ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಯಥಾವಿಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಹಾಗಾದರೆ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ ಸಜ್ಜಂ ಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಜ್ಜಂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗವೂ, ಮತ್ತು ಫಲತ್ಯಾಗವೂ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ.

ಹೇ ಅರ್ಜುನ-ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ನಿರುತಂ ಯತ್ಕರ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಯಾವ ನಿಯಮಿತ ಕರ್ಮಗಳೋ, ಅವುಗಳನ್ನು, ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ-ಭಗವದಾಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕರ್ಮವೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟೇ ಕುರುತೇ-ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ, ಮುಮುಕ್ಷುವು ಉಪಾಯಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆ; ಅದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಜ್ಜಂ-ಮಮತಾ ಮತ್ತು ಕರ್ಮತ್ವರೂಪ ಸಜ್ಜಂವನ್ನು ಮತ್ತು ಫಲಂಚೈವ-ಅದರ ಫಲವನ್ನೂ ಸಹ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ-ಬಿಟ್ಟು; ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ, ಯಾರಿಗೇಯಾಗಲಿ ಆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೇ? ಎಂದರೆ, ಭಗವತ್ತೀತಿ ಸಂಪಾದಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ತಾನೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅದುದರಿಂದ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಯಂಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಯಾವ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮವು ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸತ್ಯಾಗಃ-ಅಂತಹ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಬಿಟ್ಟು, ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲತ್ಯಾಗವು, ಸಾತ್ವಿಕೋ ಮತಃ-ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಮತ್ತು ಪರಮ ಭಾಗವತರಾಗಿ ನನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಮಹನೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಿಂದೆ ೧೮ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ನಿರಸ್ತವು. ಸ್ವಾಮಿಯು ಪರಮ ಕೃಪಯಾವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಕೈಬಿಟ್ಟವನಾಗಿ ಮಾಡಲೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಕರಣ ಕಳೇ ಬರಗಳಿಗೆ ನೈರರ್ಥಕವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್‌ರವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ದೋಷಿತವು. ಎಷ್ಟು ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಾನಾವಿಧಿ ಕಾರಣಗಳಿಂದ

ಭಾ. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಹಿತಂ ಕರ್ಮ, ಮಹಾ ರಾಧನ ರೂಪತಯಾ, ಕಾರ್ಯಂ ; ಸ್ವಯಂಪ್ರಯೋಜನ ನಿತಿ ಮತ್ವಾ ಸಜ್ಜಂ, ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾಂ, ಫಲಂಚ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ, ಯತ್ಕ್ರಿಯತೇ, ಸತ್ಯಾಗಃ ಸಾತ್ವಿ

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರೀಕರಣಮಾಡಿ ಹೇಳಿರತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಲ್ಲಿ ಈತನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ, ಸಂಸ್ಕಾರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳೇ ನಿಯತ ಕರ್ಮಗಳು. ಅವುಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ— ಈತನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೂ ವಿಹಿತವಾದುವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವನಾದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕು. ಆ ಕರ್ಮಗಳೇ ಮುಂದೆ ಉಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗದೆ ಬಂಧಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು ; ಸಜ್ಜಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಜ್ಜವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಾತ್ಮತ್ವವೂ ಮಮತಾತ್ಯಾಗವೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು ; ಫಲಂಚ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ-ಫಲದ ತ್ಯಾಗವೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಪರಮವುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾಗಿ ಆತನ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಕರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇದ್ದೇ ಇರುವದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವು. ||೯||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿತಸ್ಯಕಾರವಾದ ಅಭಿವ್ರಾಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಹಿಂದೆ “ಯಜ್ಞದಾನತಪಃ ಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತಾ” ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಯತ್ಕರ್ಮನಿಯತಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—ಹಿಂದೆ ನಿಯತಂ ಕುರುಕರ್ಮತ್ವಂ ಎಂದು ಯಾವುದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಅದೇ ನಿಯತ ಕರ್ಮವು, ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ—ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಹಿತಂ ಕರ್ಮ-ಆಜ್ಞಾ ಕೈಜ್ಞರ್ಯಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ಮಹಾಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ (ಸುಧ್ಯಾವಂದನೆಯ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಕ್ಕೂ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮವು, ಮಹಾರಾಧನರೂಪತಯಾ-ಅವು ನನ್ನ ಆರಾಧನಾ ರೂಪವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಕಾರ್ಯಂ-ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ, ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ-ಯಾವಾಗ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾಯಿತೋ, ಆಗ ಬೇರೇ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಯೋಜನಂ-ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವದೇ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇತಿಮುತ್ಯಾ-ಎಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ಸಜ್ಜಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾಂ-ಕರ್ಮವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಿದೆಯೆಂಬ ಮಮತೆಯನ್ನೂ, ಇದರಿಲ್ಲೇ ಕರ್ಮಾತ್ಮವೂ ಸೇರಿತು, ಫಲಂಚ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ-ಭಗವದನುಗ್ರಹವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು ತನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಫಲವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಯತ್ಕ್ರಿಯತೇ-ಯಾವ ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸತ್ಯಾಗಃ-ಅಂತಹ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವ ತ್ಯಾಗವು, ಸಾತ್ವಿಕೋ ಮತಃ-ಸಾತ್ವಿಕವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ; ಅದುದರಿಂದ ಅದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ; ಇಲ್ಲಿ

ಕೋ ಮತಃ-ಸಸತ್ವಮೂಲಃ-ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಮೂಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ; ಸತ್ವಂಹಿ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನ ಮುಕ್ತಾದಯತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್.--

(೧) “ ಸತ್ವಾತ್ಸಜ್ಞಾಂಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್ ” ಇತಿ ; ವಕ್ಷ್ಯತೇಚ “ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ಕಾರ್ಯ ಕಾರ್ಯ ಭಯಾ ಭಯೇ | ಬಂಧಂ ಮೋಕ್ಷಂಚ ಯಾವೇತ್ತಿ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನಾರ್ಥ ಸಾತ್ವಿಕೇ ” ಇತಿ ||೯||

ನಿಯತ ಶಬ್ದವಿರುವದು, ಹಿಂದೆ “ ನಿಯತಸ್ವಚ ಸನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ ” ಎಂದು ೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಸ್ಮಾರಕವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ‘ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ ’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ಸಾತ್ವಿಕವೆಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ;—ಸಃ-೮ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವು, ಸತ್ವಮೂಲಃ-ಸತ್ವಗುಣವನ್ನೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದು; ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ—ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ ಮೂಲಃ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಥಾವಸ್ಥಾಗಿ ಏನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯಜ್ಞಾನ ವನ್ನೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸತ್ವಂ ಹಿ-ಸತ್ವವೆಂಬುದಾದರೋ, ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತು ಜ್ಞಾನ ಮುಕ್ತಾದಯತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್-ಹೇಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಷ್ಟೇ. ಎಲ್ಲಿ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—“ ಸತ್ವಾತ್ಸಜ್ಞಾಂಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್ ” ಇತಿ-ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲವು ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—“ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಈ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ಮುಂದೆ ಪರಾಂಜರಿಸಬಹುದು. ಸಜ್ಜಹವಾಗಿ ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ-ಯಾವುದು ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಧರ್ಮವು, ಯಾವುದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಯಥಾವಸ್ಥಾಗಿ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಮತ್ತು ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು, ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದುದು, ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾಗವು, ಬಂಧವೆಂಬುದು ಯಾವುದು, ಬಂಧದಿಂದ ಜಡ-ಗಡೆ ಎಂತಾದು ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು.

ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಎರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ; ಅವು ಯಾವು ವೆಂದರೆ (೧) ಮುದಾರಾಧನತಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ಎಂಬುದೂ ಮತ್ತು (೨) ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಯೋಜನ ಮಿತಿಮತ್ತಾ ಎಂಬುದೂ. ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಫಲಸಜ್ಜವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನು ಯಾರ ಪ್ರಯೋಜನ ಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯುಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ಪರಮಪುರುಷನಿಗಾಗಿ ಆತನ ಆರಾಧನರೂಪ ವೆಂಬುದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ೩. ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಮಯಿಸರ್ವಾಣಿಕರಾಣಿ ಸನ್ಯಸ್ಯಾ ಧ್ಯಾತ್ವಚೇತಸಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಗೀತೆಯ ಸಾರಭೂತವಾದ “ ಮತ್ಕರ್ಮಕೃತ್ ” (೧೧-೨೫) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಾಜೀ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಸ್ಮಾರಕವು. ಯಾವಾಗ ಭಗವದಾರಾಧನ ರೂಪವಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಂಕರ್ಯ ಎಂದಾಯಿತೋ, ಆಗ ಕರ್ಮಮಾಡುವದೇ ಸ್ವಯಂಪ್ರಯೋಜನವೇ ಎನಾ

ಮೂ. ನದ್ವೇಷ್ಟ್ಯ ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಕುಶಲೇ ನಾನುಷಜ್ಯತೇ |

ತ್ಯಾಗೀ ಸತ್ತ್ವ ಸಮಾವಿಷ್ಟೋ ಮೇಧಾವೀ ಭಿನ್ನ ಸಂಶಯಃ

||೧೦||

ತನಗೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಆಜ್ಞಾ ಕೈಜ್ಞಾರ್ಯಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವದಾರಾಧನಾ ರೂಪ ದಲ್ಲೇ, ಹೀಗೆ ನಿಂತುಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವಾಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಅಗ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮವು ಭಗವದಾರಾಧನಾ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವಾದುದ ರಿಂದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಮಹಾ ಪವಿತ್ರವಾದ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದಿರುವನು, ಸೂಕರ, ಮುಷೀ, ಗಜಗಳ ಹಾಗೆ ಕೆಸರುಗುಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನೋ ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪರಮ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಭಗವತ್ತೀ ತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಭಗವದಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ ವಿನಾ, ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕ ದ್ದಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಈ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಕರ್ಮವು ಮುಗಿದ ನಂತರವೂ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮನಸಾ ಇದ್ದರೂ ವಾಚಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಗೀ. ೩. ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. (೩೪೯ನೆಯ ಪುಟ)

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಲಕ್ಷಣವೇನು? ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಊಹಿಸುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಭಗವದಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎರಡು ವಿಧಗಳು-ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು. ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವವರಿಂದ ಬಂಧಕಗಳು; ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕ ಧರ್ಮಗಳು ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವವರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳಾಗುವವರಿಂದ ಬಂಧಕಗಳಲ್ಲವು. ಅವು ಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳು. ಯಾವವು ಬಂಧಕಗಳೋ, ಅವುಗಳು ಐಹಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲದಾಯಕಗಳು; ಇವುಗಳು ಅಕುಶಲ ಕರ್ಮ ಗಳು ಹಾಗೆ ಬಂಧಕಗಳಲ್ಲದ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯು ಹೇಗೆ ಇರುವನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅಂತಹ ಅಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಫಲವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತ್ಯಾಗವೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವದೆ ರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವು, ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಈ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲೂ, ತಾನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ಮಮತೆಯೂ ತೋರುವದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ತ್ಯಾಗಿಯನ್ನು ಸತ್ತ್ವಸಮಾವಿಷ್ಟನೆಂದೂ, ಮೇಧಾವೀ ಎಂದೂ, ಭಿನ್ನ ಸಂಶಯನೆಂದೂ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತ್ಯಾಗೀ-ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯು, ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದುದರಿಂದ, ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತೆ, ಫಲ ಈ ಮೂರುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. ಅಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ- ಬಂಧಕಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವೇನೂ ಇಲ್ಲವು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಾಗಿಯೋ, ರಾಷ್ಟ್ರ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿಯೋ, ಅಥವಾ ಹಿರಿಯರು ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವಾಗಿಯೋ ಆದರೆ ಅಂತಹ ಬಂಧಕ ಕರ್ಮವನ್ನೂ, ನದ್ವೇಷ್ಟಿ-ಅನಿಷ್ಟಫಲದಾ ಯಕವೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ದ್ವೇಷಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಆತನು ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗ ದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಬಂಧಕವೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲವು; ಕುಶಲೇ-ಮೋಕ್ಷ ದಾಯಕವಾದ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮದಲ್ಲೂ, ನಾನುಷಜ್ಯತೇ-ಸಜ್ಜವನ್ನಿಡುವದಿಲ್ಲವು; ಮೋಕ್ಷ ದಾಯಕವೇ ಎಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾರೂಪ ಸಂಬಂಧವು ಆತನಿಗಿಲ್ಲವು; ಅಂತಹ

ನೀಗ, ನಾನು ಮೇಲೆ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸರಿಯಾದ ತ್ಯಾಗೀ-ತ್ಯಾಗಿಯು; ಹೀಗೆ ಅಕುಶಲ ಕರ್ಮ ಸುಷ್ಕಾದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೂ, ಕುಶಲಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯೂ ಕಾರಣವೇನು? ಎನ್ನುತ್ತೀಯೋ? ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು. ಆ ತ್ಯಾಗಿಯು, ಸ್ವಸ್ವಮಾವಿಷ್ಟು-ಸತ್ಯಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಯತ್ನಿಸು; ಆತನು ಹೀಗೆ ಅಸಂಪ್ರೀತನಾದ ಒಂಧಕವು, ಹೀಗೆ ಅಸಂಪ್ರೀತನಾದ ಒಂಧಕವಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತವನು; ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆತನು ಮೇಧಾವೀ-ಪ್ರಾಜ್ಞನು; ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಏವೇಕಜ್ಞಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ. ಛಿನ್ನ ಸಂಶಯಃ-ಇದು ಏನಾದರೂ ಒಂಧಕವೋ ಎಂಬ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಶಯವನ್ನುಳ್ಳವನು, ಎಂದರೆ ಈಷದಸಿ ಸಂದೇಹರಹಿತನು. ಹೀಗೆ ಅಕುಶಲಕರ್ಮಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಂಭವ ಉಂಟಾದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದೆಯೂ, ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲೂ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯೂ, ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಭಗವದಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವನೋ, ಅಂತವನೇ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯು, ಆತನೇ ಪ್ರಾಜ್ಞನು, ಆತನೇ ನಿವೃತ್ತಿಯಾತ್ಮಕನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅಕುಶಲಂ ಕರ್ಮನದ್ವೇಷಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಚ್ಛಿಕ ಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಬೇಕಾದರೆ ಮಾಡಬಹುದು, ಬೇಡದಿದ್ದರೆ ಬಿಡಬಹುದು ಎಂಬ ಭಾವವು ದ್ವೇಷಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಕುಶಲೇ ನಾನುಷಜ್ಞತೇ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕುಶಲಕರ್ಮವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಬಿಡಲು ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವೂ, ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯವಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯಾದ ಭಾವವೂ, ಎರಡೂ, ನಾನುಷಜ್ಞತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ಅದುದರಿಂದ ಈಗ ಏಕಿತತ್ವಗಳ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇನಾಯಿತು? ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲವು; ಅವುಗಳ ಸ್ವನುಷ್ಠಿ ಸುವಾಗ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರಮಪುರ ಪಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಸಂಪ್ರೀತನಾದ; ಅಂತವನು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಲಿ, ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಅಸಂಪ್ರೀತನು ಭಯಪಡುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಗವದಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯೂ ಧೈರ್ಯವೂ ಆತನಿಗುಂಟಿಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದನ್ನೇ ಏತದೀಕರಿಸಿ, ಶ್ರೀ ಯತಿವರರು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ “ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ” ಎಂಬ (ಗೀ. ೧೮. ೩೦) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿದರು. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳೆರಡೂ ಪರಮಪುರ ಪಾರಾಧನಾರೂಪವೆಂಬುದಕ್ಕೆ “ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ದ್ವಿವಿಧಂ ಕರ್ಮೈದಿ ಕಮ್ | ತಾಭ್ಯಾ ಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಪುರುಷೈ ಸ್ವರ್ಮನೂರ್ತಿ ಸ್ಥ ಇಷ್ಟತೇ” ಎಂಬ (ವಿ. ಪು ೬ ೪ ೪೧) ಪ್ರಮಾಣವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಆದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗಗಳು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವು ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವು. ಆದರೂ ಅವು ಆತನಿಗೆ ಬಂಧಕವೆಂಬ ಭಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನದ್ವೇಷಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಅಥವಾ ಅಕುಶಲಂ ಎಂದರೆ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು. ನದ್ವೇಷಿ-ದ್ವೇಷಿಸುವದಿಲ್ಲವು ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದು ಭಾಷಿಸಿ ದೂಷಿಸಬಹುದಾದದ್ದಿಲ್ಲವು; ಕುಶಲೇ ಕರ್ಮಣಿ-ಏಕಿಕಸ್ತಗಾರ್ಥಿ ಪುರ ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಅವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಭಗವದಾರಾಧನಾರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ, ನಾನುಷಜ್ಞತೇ-ಸಜ್ಜನಿಕೆಯು ವದಿಲ್ಲವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇದು ಶ್ರೀ ಯತಿವರರಿಗೆ ಅಭಿನವತವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತ್ಯಾಗಿಯು ಲಕ್ಷಣವೆಂತಾದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರಾಗಿ ಹಿಂದೆ “ಉದಾನೀನವದಾಸೀನಃ” ಎಂದು ಗೀತಾ ೧೪-೨೩ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ

ಭಾ. ಏವಂ ಸತ್ಯಸಮಾವಿಷ್ಟೋ ಮೇಧಾವೀಯಥಾವಸ್ಥಿತ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಸ್ತುತ
ಏವ ಛಿನ್ನಸಂಶಯಃ, ಕರ್ಮಣಿ ಸಜ್ಜಿ ಫಲ ಕರ್ಮತ್ವ ತ್ಯಾಗೀ ನದ್ವೇಷ್ಟ್ಯ ಕುಶಲಂ
ಕರ್ಮ, ಕುಶಲೇ ಚ ಕರ್ಮಣಿ ನಾನುಷ್ಠಜತೇ; ಅಕುಶಲಂ ಕರ್ಮಾನಿಷ್ಟಫಲಂ,
ಕುಶಲಂಚ ಕರ್ಮೇ ಸ್ವರೂಪಸ್ವರ್ಗ ಪುತ್ರ ಪಶ್ಚನ್ನಾದ್ಯಾದಿ ಫಲಮ್; ಸರ್ವ
ಸ್ಥಿ ಕರ್ಮಣಿ ಮಮತಾ ರಹಿತತ್ವಾತ್, ತ್ಯಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸರ್ವ ಫಲತ್ವಾತ್
ತ್ಯಕ್ತ ಕರ್ಮತ್ವಾಚ್ಚ, ತಯೋಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಯೋಃ ಪ್ರೀತಿದ್ವೇಷೌ ನಕರೋತಿ;

ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ಅವ
ತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತ್ಯಾಗವು ಸಾತ್ವಿಕಮೂಲ
ವೆಂಬುದು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಏವಂ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಸತ್ಯಸಮಾವಿಷ್ಟಃ-
ಸತ್ಯಗುಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯುಕ್ತನು, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದರೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ತತ್ವ
ಜ್ಞಾನ-ಯಥಾರ್ಥವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ಅಚಾರ್ಯರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಯಥಾರ್ಥ
ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಜ್ಞಾನಪದದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ
ಗ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ತತ ಏವ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಛಿನ್ನಸಂಶಯಃ-ಕತ್ತರಿಸಿ
ಹೋದ ಸ್ವ ಸಂಶಯವುಳ್ಳವನು, ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಂದೂ ಇಲ್ಲದವನು, ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಮೆ, ಸ್ವತಂ
ತ್ರಾತ್ಮಭ್ರಮೆ, ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮೈಕ್ಯ ಭ್ರಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಕರ್ಮಣಿ ಸಜ್ಜಿಫಲ
ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗೀ-ಇದು ಮೂಲದ ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅರ್ಥವು, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ಸಜ್ಜಿವನೂ ಎಂದರೆ ಮಮತೆಯನ್ನೂ, ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ಫಲವನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಮೂರನ್ನೂ
ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು, ತನಗೆ ಏಕಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪವೆಂದು
ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಮೊಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು, ನದ್ವೇಷ್ಟ್ಯ ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ-ಅಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮ
ವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವು. ಕುಶಲೇಚಕರ್ಮಣಿ-ಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ನಾನುಷ್ಠಜತೇ-
ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಮತೆಯನ್ನು ಇಡುವುದಿಲ್ಲವು. ಇದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕಾನ್ವಯಕ್ರಮ
ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಅಕುಶಲಕರ್ಮವು ಯಾವುದು? ಕುಶಲಕರ್ಮವು ಯಾವುದು ?
ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—ಅಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಅನಿಷ್ಟಫಲಂ-ಅನಿಷ್ಟ
ಫಲವುಳ್ಳದು; ಕುಶಲಂಚ ಕರ್ಮ-ಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮವಾದರೋ, ಇಷ್ಟರೂಪ ಸ್ವರ್ಗಪುತ್ರ
ಪಶ್ಚನ್ನಾದ್ಯಾದಿ ಫಲಂ-ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗ, ಮಗ, ಪಶು, ಅನ್ನ, ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು
ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಫಲವುಳ್ಳದು, ಐಹಿಕವೇನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಅಮುಷ್ಮಿಕ ಸುಖ
ಗಳೇನು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತಾದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು; ಇಂತಹ ಎರಡು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಿಲ್ಲೂ
ಈ ತ್ಯಾಗಿಯು ಹೇಗಿರುವನು ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—ಸರ್ವಸ್ಥಿ ಕರ್ಮಣಿ-
ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಮಮತಾರಹಿತತ್ವಾತ್-ಮಮತೆಯು ಆ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದ
ರಿಂದಲೂ, ತ್ಯಕ್ತಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸರ್ವಫಲತ್ವಾತ್-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಸ್ತವಿಯಲ್ಲದೆ
ಮಿಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವದರಿಂದಲೂ, ತ್ಯಕ್ತಕರ್ಮತ್ವಾಚ್ಚ-ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನೂ
ತ್ಯಾಗಮಾಡಿರುವದರಿಂದ (ಇವೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು) ತಯೋಃ-
ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅಕುಶಲ ಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳು, ಕ್ರಿಯಮಾಣಯೋಃ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ
ಕೂಡ, ಪ್ರೀತಿದ್ವೇಷೌ ನಕರೋತಿ-ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು.
ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೇನೇ ಉದ್ದೇಗ ಸಂಶೋಷಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ದ್ವೇಷಪಜ್ಜ ಬುದ್ಧಿಗಳ
ನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ತಯೋಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಯೋಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಅನಿಷ್ಟಫಲಂ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮತ್ರ ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಮುಭಿಪ್ರೇತಮ್-(೧) ನಾವಿ
ರಶೋ ದುಶ್ಚರಿತಾನ್ನಾಶಾನ್ನೋ ನಾ ಸಮಾಹಿತಃ | ನಾಶಾಸ್ತ ಮಾನಸೋ
ವಾಪಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ನೈವಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ” ಇತಿ ದುಶ್ಚರಿತಾ ವಿರತೇರ್ಜುನೋ
ತ್ವತ್ತಿ ವಿರೋಧಿತ್ವ ಶ್ರವಣಾತ್ ; ಅತಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಜ್ಜ ಫಲಾನಾಂ
ತ್ಯಾಗ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯತ್ಯಾಗಃ, ನಕರ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗಃ. ||೧೦||

ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ—ಅನಿಷ್ಟಫಲಂಪಾಪಂ ಕರ್ಮತ್ರಪ್ರಾಮಾದಿಕ
ಮುಭಿ ಪ್ರೇತಮ್—ಅಕುಶಲ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಿಷ್ಟಫಲವುಳ್ಳದು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ
ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದುದರಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತನು ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು
ಮಾಡಲಾರನಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾದಿಕವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ
ಪಾಪಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪ್ರಾಮಾದಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನಿಷ್ಟಫಲವುಳ್ಳ
ಕರ್ಮವು ತನ್ನ ಅಧೀನವಲ್ಲದೆ ಇತರರು ಯಾರೋ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿ, ದುಃಖಿಸದೆ
ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನದ್ವೇಷ್ಟ ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ಭಾವವು. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಸರಕಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದೇ ಇರಲಾರನಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವಾಖ್ಯಾನವು. ಆಗಲಿ, ವಿಶೇಷಾಧಿ
ಕಾರಿಯು ಈತನು ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ; ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಪಗಳು ಲೇಪಿಸದೇ ಏಕೆ ಇರಕೂಡದು ? ಹಾಗೆ ಭಾವನೆಯು ಆಪದಿಧಾಸ್ತ
ವೆಂದು ಕಠಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (೧) “ದುಶ್ಚರಿತಾತ್-ಪರದಾರಗ್ರಹಣ
ಪರದ್ರವ್ಯಾಪಹಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಕೃತ್ಯಕರಣರೂಪ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ಅವಿರತಃ-
ನಿವೃತ್ತನಾಗದವನೂ, ಏವಂ ನಾಪ್ನುಯಾತ್-ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ
ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು ; ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನ ಅಶಾಂತಃ-ಇಂದ್ರಿಯ ಬೆಲ್ಲಣ್ಯವನ್ನು ಶಮನ
ಮಾಡದವನೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು ; ನಾ ಸಮಾಹಿತಃ-ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಡೆಗೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸೂ
ಬುದ್ಧಿಯೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು ; ಹಾಗೆಯೇ ನಾಶಾಸ್ತ ಮಾನಸೋ
ವಾಪಿ-ಮನಶ್ಯಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದವನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗಾದರೆ ಪರ
ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸಕನು ಆತನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇನ-ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ
ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಆಚಾರೋಪದೇಶಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೆ ಮಾತ್ರ
ದಿಂದಲೇ, ಎಂದರೆ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ
ಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಜ್ಞವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಉಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಏವಂ
ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್-ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾನಿಷ್ಠನು ಹೊಂದುವನು ” ಎಂಬುದು
ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ಮುಂದೆ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು
ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಅತಃ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮೃತ್ವಸಜ್ಜ ಫಲಾ
ನಾಂ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೃತ್ವ ಮಮತಾಫಲಗಳ, ತ್ಯಾಗಃ-ಪರಿತ್ಯಾಗವೇ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯತ್ಯಾಗಃ-
ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವು ; ನಕರ್ಮ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗಃ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವದೆಂಬುದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು.
ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾದಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವವು
ಎಂಬ ಭಾವವು. ಕುಶಲೇ ನಾನುಷಜ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಶಲಕರ್ಮವು ಪುರುಷಾರ್ಥದಾಯಕ

ಭಾ. ಅನ. ತದಾಹ—

ಮೂ. ನ ಹಿ ದೇಹ ಭೃತಾ ಶಕ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತುಂ ಕರಾಣ್ಯ ಶೇಷತಃ |

ಯಸ್ತು ಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗೇ ಸತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೇಯತೇ

||೧೧||

ವಾಗಿ ಕಾಮ್ಯಕ್ರಮದರ್ಥಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಪುತ್ರ ಪತ್ರನ್ನಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅವು ಗಳಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಸಜ್ಜಿವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದೇನೋ ನ್ಯಾಯವು ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದೇ ; ಆದರೆ ಅಕುಶಲವು ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಪಾಪಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ನದ್ದೇಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವು ? ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಸಜ್ಜಿವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅದು ವಿರೋಧಫಲವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಇರಲಾರದು ; ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಪಮಶ್ಚತೇ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ವಾಕ್ಯವೂ ಉಂಟು. ಹಾಗೆ ಪಾಪಫಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು ; ನರಕಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವು ? ಇಂತಹ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಮುಖ್ಯೇತನ್ಮ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವೂರಾಘದ ಲೇಪವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ “ ನಾವಿ ರತೋದುತ್ತರಿತಾತ್ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಉಪಾತ್ತವು. ಹೀಗೆ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಭಯವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುವದರಿಂದ, ಆತನು ಸದ್ವಿಧವನ್ನೂ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ನಡೆಸುವದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಾ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಬಿಟ್ಟು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರರ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆತನಲ್ಲೇ ಆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು.

||೧೧||

ಭಾಷ್ಯಾಂತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಯತಿವರು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾಷ್ಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ, ತದಾಹ ಎಂಬ ಅವತಾರಿಕೆಯು ; ತದಾಹ-ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ “ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಃ ಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ನಿಗಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಿಗೆ ದೇಹಯಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವಲ್ಲ, ಅದೇ ಬಂಧಕವಾಗಿ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೋ ? ಎಂದರೆ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸಿ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಮಾಡಿದರೆ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತೆ, ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದರಿಂದ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮದಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲವು. ಸಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮದಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಹೀಗೆ ಎರಡುವಿಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದೇ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸು ತ್ತಾರೆ—ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ ಕುರ್ವನ್ನೇ ವೇಹ ಕರಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇತ್ ಶತಗಂ ಸಮಾಃ | ಏವಂ ತ್ವಯಿ ನಾನ್ಯಥೇತೋಽಸ್ಮಿ ನಕರ್ಮಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ ” ಇಲ್ಲಿ ನರ ಶಬ್ದವು ನರಮತೀತಿ ನರಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಐಹಿಕದಲ್ಲಿ ರಮಿಸದೇ ಇರುವ ವಿರಕ್ತಿ ಶಿಖಾಮಣಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿ “ ನದ್ದೇಷ್ಟ್ಯ ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಕುಶಲೇ ನಾನುಷಜ್ಯತೇ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕುಶಲಮು ಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಎಂದು

ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಕುಶಲಕರ್ಮವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು. ಅಕುಶಲಕರ್ಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಇದು ದೇಹಭೃತಾ, ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. ಗೃಹ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆ, ಧನಾರ್ಜನೆ, ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸಂಪಾದನೆಗಳು. ಇವು ಬಂಧಕವಾದದರಿಂದ ಅಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳು ಇವುಗಳೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು; ಇವು “ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ ನಿವೃತ್ತಿಃ ಪರಮಾಗತಿಃ” ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಬಂಧಕಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತಾ, ಫಲ ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ದೇಹಭೃತಾ-ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ, ಕರ್ಮಣಿ-ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಶೇಷತಃ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ, ತ್ಯಕ್ತಂ-ತ್ಯಜಿಸಲು, ನಹಿರಕ್ಯಂ-ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಇಲ್ಲಿ ಹಿ-ಶಬ್ದವು ನಿಷಂದೇಹಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೋ, ಆಗ ದೇಹಪಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ವಿಷಯವೆಂಬುದನ್ನು ಹಿ ಶಬ್ದವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿನಗೂ ಕೂಡ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಷ್ಟೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. “ಸಂಪೂರ್ಣ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಭಗವಚ್ಛಾಸನವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ನಡೆದದಾಗುವದರಿಂದ ಭಗವನ್ನಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಾತ್ಸರ್ಯವುಂಟಾಗುವದರಿಂದ ನಶಕ್ಯಂ-ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮತ್ತು ದೇಹ ಯಾತ್ರೆಯೊಂದಿರುವದರಿಂದ ಕೂಡ ಅಂತವನಿಗೆ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ “ಶರೀರ ಯಾತ್ರಾಪಿ ಚ ತೇ ನಪ್ರಸಿದ್ಧೀದ ಕರ್ಮಣಃ” (ಗೀ. ೩ ಲ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದೂ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ “ದೇಹಭೃತಾ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಶಾಸ್ತ್ರಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಅಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವದೆಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತಾಯಮೂರುವಿಸಮಾಲು ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರೇ. ಆದುದರಿಂದ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಬಿಟ್ಟರೆ ಇಷ್ಟಫಲವೂ ಇಲ್ಲವು, ಅನಿಷ್ಟಫಲವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದಲೇ ತ್ಯಕ್ತಂ ನಶಕ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದ ದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ಪತ್ನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬುವನು ಎಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ; ಯಸ್ತು-ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿ ಯಾದರೋ, ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ-ಕರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವನೋ, ಇಲ್ಲಿ ಫಲಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದುದು ಮಿಕ್ಕ ಎರಡಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ, ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲಗಳಾದ ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವನೋ, ಸಃ-ಅವನಿಗೆ, ತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೇಯತೇ-ಸರಿವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಮುಕ್ಷುಷಾ ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಣಿ ಎಂದು ಹೇಳುವದೂ ಸಹ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದ್ದರೂ ಹಾಗೆ ಹೇಳದೆ ದೇಹಭೃತಾ ಎಂದೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕರ್ಮ ಎಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ‘ನಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಜಾತು ತಿಷ್ಠತ್ಯ ಕರ್ಮಕೃತ್’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವೇ ಇರುವದರಿಂದ ದೇಹಪಾರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಅನ್ನಪಾನಾದಿ ಸೇವನೆಗಳು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಧನಾರ್ಜನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಇನ್ನೂ ಇತರ ಐಹಿಕೋಪ ಭೋಗಗಳು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಯಾವುದಾದರೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು

ಭಾ. ನಹಿ ದೇಹಭೃತಾ-ಧ್ರಿಯಮಾಣ ಶರೀರೇಣ ಕರ್ಮಾಣ್ಯ ಶೇಷತ ಸ್ವಕೃಂ

ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಭಾವವು ಶೋರಿಬರುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದೇಹಭೃತಾ ಎಂದೂ, ಕರ್ಮಾಣ್ಯ ಎಂದೂ, ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಯೋಗವು. ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥ ವಾದರೆ, ಅರ್ಜುನನು ಕರ್ಮಸನ್ಮಾಸನವೆಂಬುದೇನು ಬೇರೆಯೇ ಎಂದು ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಸಂಬಂಧಿಸ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಸನ್ಮಾಸನ ಶಬ್ದಗಳು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಏನಾ ಬೆರೆಯಲ್ಪವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಿಂದೆಯೂ ಕೂಡ 'ನಿಯತಸ್ಯತು ಸನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ನೋಹಾತ್ಮಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸ್ತಾನುಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ತ್ಯಾಗ ಸನ್ಮಾಸನ ಶಬ್ದಗಳು ಏಕಾರ್ಥ ದಲ್ಲೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆಯಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಅವಕಾಶವೋ ತಿಳಿಯದು. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ವನ್ನು ಅಶೇಷತಃ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅಸುಮತಿ ದೊರೆಯುವ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹುಡುಕಿದರೂ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲವು. "ಯಸ್ತು ಆತ್ಮರತಿರೇವಸ್ಯಾತ್, ತಸ್ಯಕಾರ್ಯಂ ನವಿದ್ಯತೇ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಮೋಕ್ಷದಿಶೆಯನ್ನು ಹೇಳಿತೇ ಏನಾ, ಅನ್ಯಥಾ ಅಲ್ಲವು; ಆ ಶ್ಲೋಕವೂ ಕೂಡ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಜೋದಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡಬಹುದು ಎಂದರೆ ಮುಕ್ತದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಶ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲ ದುದರಿಂದ, ಆಗೀಗ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಶೇಷತಃ ಬಿಡಬಹುದೇ ಏನಾ, ಅದು ಉಂಟಾಗುವವರೆಗೂ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಮಾಡಿಯೇತೀರಬೇಕೆಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮರತಿ ಯುಳ್ಳ ಇಲ್ಲಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗೇನೇ ಕರ್ಮವು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಬಲಾತ್ಕಾರಿ ಸಿದ್ಧರೆ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ-ರವರೂ, ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆಂದು ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರುತಿ ಸಮ್ಮತ ವಲ್ಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ವಿದುರರ ವಾಕ್ಯವಾದ "ಯಾವಜ್ಜೀವಂತು ತತ್ಕುರ್ಯಾತ್ ಯೇನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸುಖಂ ವಸೇತ್" ಎಂಬುದು ಅನು ಸಂಭೇಯವು. ತತ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಸಮಾಧಾನ ತಂದರೆ, ಕುರ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ, ಉಪಾಸನೆಯೂ ಒಂದು ಕರ್ಮ ವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾದ ಸಮತಕರ್ಮಗಳೂ ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಯಸ್ತು ಎಂಬಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವು, ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಅಶೇಷತಃ-ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು.

||೧೧||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ "ನಿಯತಸ್ಯತು ಸನ್ಯಾಸೋ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪ ಪದ್ಯತೇ" (ಗೀ. ೧೮. ೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ಕರ್ಮೋತ್ತಮಮತಾ ಫಲ ತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವೇ, ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದುದೇ, ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದೇಹಭೃತಾ ಎಂದರೆ ಧ್ರಿಯಮಾಣ ಶರೀರೇಣ-ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ದೇಹಭೃತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿರ್ಯಗಾದಿಗಳೂ ಬೋಧಿತವಾದರೂ ಪ್ರಕರಣವು ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯರೂ ದೇವತಾದಿಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುವ

ಶಕ್ಯಂ; ದೇಹಧಾರಣಾರ್ಥಾನಾಮಶನ ಪಾನಾದೀನಾಂ ತದನುಬಂಧಿನಾಂಚೇ
ಕರ್ಮಣಾ ಮನರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್; ತದರ್ಥಂ ಚ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದ್ಯನು
ಷ್ಠಾನ ಮನರ್ಜನೀಯಮ್. ಯಸ್ತು ತೇಷು ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಸು
ಫಲತ್ಯಾಗೀ ಸ ಏವ (೧) “ ತ್ಯಾಗೇ ನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವ ಮಾನತುಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ

ಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ದೇಹಭೃತಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನಿಂದ, ಕರ್ಮಾಣಿ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು,
ಅಶೇಷತಃ-ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ತ್ಯಕ್ತುಂ-ಜಿಡಲು, ನಹಿತಕ್ಯಂ-ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.
ದೇಹಸಂಬಂಧವು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಆಗ ಒಡನೆ ದೇಹಸಂಬಂಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ,
ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಾದಿಗಳೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದ
ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದೇಹಭೃತಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀತನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕ
ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಅಕುಶಲಂ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಬಂಧಕಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿ
ಸಿದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತನಾಗದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದೆ ಫಲ ಮಮತೆ ಕರ್ಮತ್ವಗಳನ್ನು
ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನದ್ವೇಷ್ಠಿ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ “ ಯತ್ಕರೋಷಿಯದತ್ನಾಸಿ ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಅಸಂಧೇಯವು.
ಅವುಗಳನ್ನು “ ಮದರ್ಭಣಂ ” ವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಏಕೆಂದರೆ ದೇಹ ಧಾರಣಾರ್ಥಾನಾಂ-ದೇಹ
ಧಾರಣೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ, ಅಶನ ಪಾನಾದೀನಾಂ-ಅನ್ನಪಾನವೇ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳಾದ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಪಚನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾದ, ಅವುಗಳ ಸೇವನೆ
ರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ತದನುಬಂಧಿನಾಂಚೇ-ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಹಾದಿ
ಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆ ಮೊದಲಾದ, ಕರ್ಮಣಾಂ-ವ್ಯಾಪಾರಗಳ,
ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವಾಚ್ಚ-ಜಿಡೋಣವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ತ್ಯಕ್ತು ನಶಕ್ಯಂ-ಜಿಡಲು
ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂಬದಾಗಿ ಅನ್ವಯವು. ಆಗಲಿ, ಲೌಕಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇನೋ ಜಿಡಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾಗವನ್ನೇನೋ ಒಪ್ಪುವೆವು. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ
ದೇನು? ಎಂದರೆ. ತದರ್ಥಂ-ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನ ಮನರ್ಜನ
ೀಯಮ್-ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು, ವರ್ಣಾ
ಶ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ, ಶರೀರ ಯಾತ್ರೆಯೇ
ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು “ ಶರೀರಯಾತ್ರಾ ಪಿ ಚ ತೇ ನಪ್ರಸಿದ್ಧೀದ ಕರ್ಮಣಃ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ಗೀ. ೩. ೮) ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ
ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ.—ಅಶೇಷತಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ತ್ಯಾಗವೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ
ವೆಂ ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು, ಅಂತಹ ಶಬ್ದವಾಗಿ
ಈಷದಪಿ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ
ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾದ ತ್ಯಾಗಿಯು ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಯಸ್ತು-ಯಾವ
ಅಧಿಕಾರಿಯಾದರೋ, ತೇಷು ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಸು ಫಲತ್ಯಾಗೀ-ಇದು ಕರ್ಮಫಲ
ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮ
ಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ, ಫಲವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವನೋ, ಸ ಏವ-ಅಂತವನೇ,

ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ; ಫಲತ್ಯಾಗೀತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಃ, ಫಲ
ಕರ್ತೃತ್ವ ಕರ್ಮ ಸಂಜ್ಞಾನಾಂ ತ್ಯಾಗೀತಿ, (೨) “ ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ವಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ”
ಇತಿ ಪ್ರಕ್ರಮಾತ್.

||೧೧||

ಭಾ. ಅವ. ನನು ಕರ್ಮಾಣ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ

“ ತ್ಯಾಗ್ಯೈನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು-ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ-ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗ್ಯೈನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ-ಈ ಪೂರಾ ಋಕ್ ಯಾವು ದೆಂದರೆ “ ನಕರ್ಮಣಾ ನಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ ತ್ಯಾಗ್ಯೈನೈಕೇಅಮೃತತ್ವ ಮಾನಶುಃ | ಪರೇಣ ನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ವಿಭ್ರಾಜತೇ ಯದ್ಯತಯೋ ವಿಶಂತಿ ” ಎಂಬುದು. ಯತ್ ಅಮೃತತ್ವಂ ಯತಯೋ ವಿಶಂತಿ-ಯಾವ ಪರಮಪದವನ್ನು ಯತಿಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರೋ, ಯತ್-ಯಾವ ಪರಮಪದವು, ಪರೇಣ ನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾ ಯಾಂ ವಿಭ್ರಾಜತೇ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಇರುವುದಾಗಿ ನಿರತಿಶಯವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸು ತ್ತದೋ, ತತ್ ಅಮೃತತ್ವಂ-ಅಂತಹ ಪರಮಪದವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಕರ್ಮಣಾ ನಪ್ರಜ ಯಾ ನಧನೇನ ಆನಶುಃ-ಯಜ್ಞ ದಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. ಪಿತೃ ಋಣ ಮೋಚಕವಾದ ಪ್ರಜೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಧನದಿಂದಲಾಗಲಿ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು ; ಇನ್ನು ಏತರಿಂದ ಎಂದರೆ “ ಸನ್ನಾಸಸ್ತಾಃ ಇತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚರಣಾಗತಿರಿತ್ಯಪಿ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಭಗವ ಚ್ಚರಣಾರವಿಂದನನ್ನೇ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಮನುವು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸರ್ವ ಏಕತ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಕೆಲವರು ಆ ಪರಮಪದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ” ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—ಫಲತ್ಯಾಗೀತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಃ-ಫಲತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಉಳ್ಳದು ಎಂದರೆ ಉಪ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥವುಳ್ಳದು ; ಹಾಗಾದರೆ ಇನ್ನು ಯಾವುದನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದರೆ ? ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.—ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ ನಾಂ-ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ಇವುಗಳ, ತ್ಯಾಗೀತಿ-ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವ ನೆಂಬರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಮಗೆ ಸಾಧನವೇನು ? ಎಂದರೆ “ ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ವಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ”-ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ; ಇತಿ ಪ್ರಕ್ರಮಾತ್-ಎಂದು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಫಲತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬುದು ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನನ್ನೇ ಬೋಧಿ ಸುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಎಲ್ಲಿ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೂ (ಗೀ. ೩. ೩೦) “ ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನಿಹ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮ ಜೇತಸಾ | ನಿರಾಶೀ ನಿರ್ಮಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಯುದ್ಯಸ್ವ ವಿಕತಜ್ವರಃ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ ಮಾಸಂಗ ಫಲಹೇತುಭೂಃ ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯವಂತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಏಕತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನು ಪ್ತಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಮವ್ಯುಪಾಸಾರಾಧನೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗವೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಪ್ತಿಸಲೇಬೇಕೆಂದೂ, ದಿಟ್ಟರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ವೆಂದೂ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರೈಕೆಯು ಉದಯಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ? ಕರ್ಮವು ಬೀಜದೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯತ ಫಲದಾಯಕವು. ಬೇವಿನ ಬೀಜವನ್ನು

ಮಾದೀನಿ ಚ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲ ಸಮ್ಪನ್ನಿತಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ವಿಧೀಯಂತೆ ; ನಿತ್ಯ
ನೈಮಿತ್ತಿಕಾನಾಮಪಿ (೧) “ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಫಲ
ಸಮ್ಪನ್ನಿತಯೈವ ಹಿ ಚೋದನಾ ; ಅತಸ್ತತ್ಫಲಸಾಧನ ಸ್ವಭಾವತಯಾ೨ವ

ಹಾಕಿದರೆ ಮಾವಿನಗಡ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ. ಗೋವಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗೋವೇ ಜನಿಸುತ್ತದೆ ; ಈಗ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷೋತ್ತರ ಫಲದಾಯಕಗಳು ; ಅಂತವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಂಧಕಗಳೇ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು. ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲೂ ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ನಿಯತವಾದ ಫಲವೆಂದಿರುತ್ತದೆ. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕಷ್ಟೆ ?—ಈ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳು ಬಂಧಕಗಳೇ. ಯಾವಾಗ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಆತನ ಆರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಆಗ ಭಗವತ್ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಸನದ ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯು ; ಹೇಗೆಂದರೆ ಬೀಜವು ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ನೀರು, ಗೊಬ್ಬರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅದರ ನೈಜ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆ ಬೀಜವೇ ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ, ಹುರಿಯುಲ್ಪಟ್ಟರಾಗಲಿ ಹೇಗೆ ಅದು ತನ್ನ ನೈಜ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಾರದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ತ್ಯಾಗಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ನೈಜಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾರವು. ಹಾಗಾದರೆ ಅವುಗಳ ನೈಜಫಲಗಳು ಯಾರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಾಗಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನನು-ಆಗಲಿ, ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದವು, ಕರ್ಮಾಣಿ-ವರ್ಣಾ ಶ್ರಮೋಚಿತ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸ ಜ್ಯೋತಿಷೋನುವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲ ಸಮ್ಪನ್ನಿತಯಾ-ಸ್ವರ್ಗಸುಖ, ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಐಹಿಕಸುಖಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಹಾಗೆ, ಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ವಿಧೀಯಂತೇ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಗೂ ಇಂತಹ ಫಲವೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ—ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನಾಮಪಿ-ಅವುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, (೧) “ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಫಲಸಮ್ಪನ್ನಿತಯೈವಹಿ-“ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ” ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಫಲಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವವಾಗಿಯೆಲ್ಲವೇ, ಚೋದನಾ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವದು. ಈ ಪೂರಾ ಶ್ಲೋಕವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಸಪ್ತರ್ಷೀಣಾಂಚಯತ್ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಮೃತಂ ತದ್ವೈವನೌಕಸಾಂ | ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಂ ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಜ್ಞಿತಮ್ ಎಂಬುದು ; ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು “ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಂ ಸ್ಮೃತಂ ಸ್ಥಾನಂಕ್ರಿಯಾವತಾಂ” ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕುಚಿತ್ತೀಯರು ಪಾಜಾಪತ್ಯಂ ಎಂದರೆ “ಭೃಗಾದಿಲೋಕಃ” ಎಂದೂ ಶ್ರೀಧರೀಯರು ಪಿತೃಲೋಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದಾದರೇನು ? ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷೋತ್ತರ ಲೋಕವೇ ಅತ್ಯಾಗಿಗೆ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಕ್ರಿಯಾವತಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ-ಅಥವಾ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಂ-ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನುಗುಣ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಹಾ

ಗತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾ ಮನುಷ್ಯಾನೇ, ಬೀಜಾವಾಪಾದೀನಾಮಿವಾ ನಭಿಸಂಹಿತ
ಫಲಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಾನಿಷ್ಠರೂಪಫಲಸಂಬಂಧೋಽವರ್ಜನೀಯಃ ; ಅತೋ
ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿ ಫಲತ್ವೇನ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ನ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠೇಯ ಮಿತ್ಯತ
ಉತ್ತರ ಮಾಹ—

ಮೂ. ಅನಿಷ್ಠ ಮಿಷ್ಠಂ ಮಿಶ್ರಂಚ ತ್ರಿವಿಧಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಮ್ |

ಭವತ್ಯ ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಸಾರ್ಥ ನ ತು ಸನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್

||೧೨||

ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸುವವರಾಗಿ ತ್ಯಾಗದ ಅಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಭೃಗುವದಿರೋಕ್ತವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಒಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಜ್ಞಿತಸ್ಯಾನವಂದರೆ
ಸತ್ಯಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠ
ವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಯೋಗಿಗಳೆಂದರೆ ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣ
ದಿಂದ, ತತ್ಪಲಸಾಧನ ಸ್ವಭಾವತಯಾ-ಆಯಾ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಿರುವ
ದೆಂದು, ಅವಗತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಅನುಷ್ಠಾನೇ-ತೋರಿಬಿರುವ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ,
ಬೀಜಾವಾಪಾದೀನಾಮಿವ-ಬೀಜವನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುವ ಹಾಗೆ, ಅನಭಿಸಂಹಿತ ಫಲ
ಸ್ಯಾಪಿ-ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡದೇ ಇದ್ದರೂ ಮೂಡ, ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಠರೂಪ ಫಲಸಂಬಂ
ಧಃ-ಇಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ, ಒಂಧಕವಾಗಿರುವ ಫಲದ ಸಂಬಂಧವು, ಅವರಲ್ಲಿನೀ
ಯಃ-ತನ್ನಿದ್ದಲ್ಲವು; ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿ ಫಲತ್ವೇನ-ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೋಗೊದರಿಂದ, ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ-ಮೋಕ್ಷಾನ್ನಾರ್ಥಿಯಿಂದ. ನಕರ್ಮಾನು
ಷ್ಠೇಯಂ-ಈ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾದರೂ, ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ-ಅನುಷ್ಠಿಸ
ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ಇತಿ-ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಾದರೆ, ಅತಃ-ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಉತ್ತರ
ಮಾಹ-ಸಮಾಧಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—
ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಧ್ಯಾವಂದ
ನಾದಿಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟು, ನನಗೆ ಇದರ ಫಲಗಳು ಬೀಡವೆಂದರೆ, ಅವುಗಳು ಉಂಟಾಗದೇ ಇರುವದು
ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವು ? ಯಾವ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತೇವೋ, ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಗಿಡ ಮರ ಫಲಗಳು
ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಯಷ್ಟೇ. ಅದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಫಲವು ಅವರ್ಜ
ನೀಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಆ ಫಲಗಳು ಒಂಧಕಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು
ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಒಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿನಂದಿನ
ಶ್ಲೋಕವು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಬೀಜಾವಾಪದಲ್ಲಿ ಬೀಜಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಸರಿಯಾದ
ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಬೀಜವನ್ನು ಹುರಿದುಬಿಟ್ಟರೆ, ಅಥವಾ
ಕಲ್ಲುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ, ಆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದತನ್ನ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ
ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಜ್ಞದಾನತಪಸ್ಸುಗಳೂ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಮಹಾ
ಯಜ್ಞಗಳೂ ಅವುಗಳ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಗಿಕೊಳ್ಳುವವು. ಅವುಗಳು
ಪರಮವುರುಷಾರಾಧನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆತನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತಾ, ಫಲ
ತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಹುರಿದ ಬೀಜದ ಹಾಗೆ ಅವು
ಒಂಧಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಿಲ್ಲವು. ಇದುಸತ್ಯಸಿದ್ಧಿವ್ಯಾಸನ ನಿಯಮನವು ಎಂದು ಹೇಳಿ,
ಅತ್ಯಾಗಿಗೂ ತ್ಯಾಗಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಾಗಿಗೆ ಅನಿಷ್ಠ

ಇಷ್ಟ, ಮಿತ್ರವೆಂಬ ಮೂರುವಿಧ ಫಲಗಳಿಗುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ತ್ಯಾಗಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಾದರೋ, ಇವು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.— ಹೇ ಪಾರ್ಥ! ಅರ್ಜುನನೇ, ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ-ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಮಮತಾಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡದೆ ಕರ್ಮಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ, ಎಂದರೆ ಅಮುಮುಕ್ಷುಃಸಿ, ಮುಮುಕ್ಷುಃಸಿ, ಪ್ರೇತ್ಯ-ದೇಹಾವಸಾನವಾದ ಮೇಲೆ, ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಮ್-ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು, ಅನಿಷ್ಟಂ-ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ದುಃಖರೂಪವಾದುದಾಗಿಯೂ, ಇಷ್ಟಂ-ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಸುಖರೂಪವಾದುದಾಗಿಯೂ, ಮಿಶ್ರಂ-ಸುಖ ದುಃಖ ದ್ವಂದ್ವಯವಾಗಿಯೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದುದು; ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸನ್ಯಾಸಿನಾಂತು-ಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವರಿಗಾದರೋ, ಈತನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಇಲ್ಲವಾದದರಿಂದ, ಪ್ರೇತ್ಯ-ದೇಹಾವಸಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ, ನಕ್ವಚಿತ್ ಭವತಿ-ಇಂತಹ ಫಲಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಹೋಗುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ಫಲಗಳಿಲ್ಲವು; ಅಂತವನು ಉಪಾಯಾನ-ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಫಲವು ದಿವ್ಯ ಮೈಕಂಠದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಅತ್ಯಾಗಿಯಾದರೋ ಪುರಾ ದುಃಖವೇ ಉಂಟಾಗಬಹುದು, ಸರಕವಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ; ಪುರಾ ಸುಖವೇ ಆಗಬಹುದು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ; ಅಥವಾ ಸುಖದುಃಖಗಳ ದ್ವಂದ್ವವು, ಸುಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ದುಃಖಂ ದುಃಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ಸುಖಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಎರಡರ ಅನುಭವವು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವುಃ ವುಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು. ಪ್ರೇತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವೇನೆಂದರೆ, ಈಗ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಫಲವು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಪಾಪ ಸ್ವಯೇಗವು. ಈಗ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಫಲಗಳು ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು. ಆದರೆ ಅತ್ಯಂತವಾದ ವುಃ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಇಹದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಫಲವುಂಟೆಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗಿಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದರೋ, ಪ್ರೇತ್ಯ-ದೇಹಾವಸಾನಾಂತರ ಮೋಕ್ಷವಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಇವು ಯಾವ ಫಲವೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಆದದರಿಂದ ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವವರು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳೆಲ್ಲದವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಮೇಲೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಉಪಾಯಾನ-ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಮೂರು ವಿಧವು (೧) ಆರ್ಮನು ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ (೨) ಚಿಜ್ಞಾನವೂ (೩) ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಎಂಬದಾಗಿ; ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೇ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕರ್ಮೈಶ್ಚ, ಮಮತಾ, ಫಲ ತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೇನೇ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತ್ಯಾಗಿಗಳೇ, ಏಕೆಂದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಫಲಸಂಗ ಕರ್ಮೈಶ್ಚಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿಯೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳು; ತನ್ನ ಕೋರಿಕೆ ವಿನ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಫಲಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಐಶ್ವರ್ಯ ಕೈವಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ-ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಯಾವುದು ಇಷ್ಟವೋ ಅದೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಉಪಾಸಕನು ವಿನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನೋ, ಅದು ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರವಾದುದಾದರೂ ಅದನ್ನೇ ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರವಾದುದನ್ನು ಬೇಡಿದನೇ ಎಂದು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸರಮುಪರುಷನುಕೊಡಬೇಕಷ್ಟೆ. ಆದರೆ ಆತನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬೇಡಿದರೆ, ಆತನನ್ನು ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯನನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವೆವು. ಆಗಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ

ವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು ಈ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ, ವಿಶೇಷವೇನೂ ಇಲ್ಲವು. ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಕರುಣಾಳುವ ವೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧವು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈತನು ಏಕಗತಿಯಾಗಲಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ಕೈವಲ್ಯಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ, ಅದು ಯಾರತವು? ಪ್ರಾರಬ್ಧಮೂಲಕವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಕೇಳುವನು. ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಷ್ಟೇ. ರಾಜನು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಆತನು ಮಾಡಿದ ಸುಕೃತಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಜಹಗೀರನ್ನೇ ಕೊಡಬಹುದಾಗಿರುವಾಗ ಒಂದು ಗೃಹದಾನದೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಅದನ್ನೇ ಕೊಡುವನು. ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನು ಎದುರಿಗೆ ಒಂದು ನಿಂತಾಗ ಆದಿತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆನೆಂದರೆ—ಓ ಪರಮವೈರುಷನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೇ! ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು. ಅದಕ್ಕೆ ನೀನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತು ನಿನಗೇನು ಬೇಕು, ಕೇಳಿಕೋ; ಎಂದರೆ, ವೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಬೇಡದೆ, ನೀನು ನನಗೆ ವ್ಯತ್ಯನಾಗಿ ಜನಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಮಂದಮತಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. “ಕಾಪೀನಾಚ್ಛಾದನ ಸ್ವಾಯಿ ವಾಂಛಾಕಲ್ಪ ದ್ರುಮಾದಪಿ | ಜಾಯತೇ ಯದಪುಣ್ಯಾನಾಂ ಸೋಪರಾಥ ಸ್ವದೋಷಜಃ” ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತರೂ ಕಾಪೀನಕ್ಕಾಗಿ ವೃಕ್ಷ ಬಿಟ್ಟು ಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೋಣವು ತನ್ನ ಪ್ರಾರಬ್ಧದೋಷವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಇದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಆತನಿಗೆ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಕರಣವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭವತ್ಯತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಾಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿವಂದಿಯಾಗಿ ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒದಲಾಗಿ ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಎಂದರೆ ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಬಹು ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತೋರಿದರೂ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾನಾಂ” ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದು ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವು. ತ್ಯಾಗೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಹಾಗೆ ಬೇರೇ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಬಿಡದೆ, ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ ಸತ್ಯಾಗೀ ಎಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕರತಲಾಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾಯ ಪದಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯು.— ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾ ಜ್ಞಾದ್ವಾವಜಾವೀಶ ನೀಶೌ ಅಜಾಹ್ಯೇಕಾ ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗಾರ್ಥಯುಕ್ತಾ | ಅನಂತಶ್ಚಾತ್ಮಾ ನಿಶ್ಚರೂಪೋಹ್ಯ ಕರ್ಮ ಯದಾತ್ಮಯಂ ವಿಂದತೇ ಬ್ರಹ್ಮನೋತತ್ ” ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವತ್ರಯ ಚ್ಛಾಸವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—ಕ್ಷರಂ ಪ್ರಧಾನಂ, ಅನ್ಯತಾಕ್ಷರಂ ಹರಃ, ಕ್ಷರಂ ತ್ವಾನೌ ಈಶತೇ ದೇವ ಏಕಃ. ಹಿಂದೆ ಅಜಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಸತ್ತ ವಿಕೃತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಇದರ ಹಾಗೆ ಸ್ವರೂಪ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆ ಪ್ರಧಾನ ಭೋಗ್ಯವಾದುದೆಂದು ಹರತೀತಿ ಹರಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವನು ಷೇತನನು. ಈ ಪ್ರಧಾನವನ್ನೂ ಈ ಆತ್ಮನನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ನಿಯಮಿಸುವಂತಾ ವನು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಈಶತೇ ಎಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕ್ಷರಾತ್ವಾನೌ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಾ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಮಾಯಪದಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಅವು ಪರಮಾಯ ಪದಗಳು.

ಭಾ. ಅನಿಷ್ಟಂ-ನರಕಾದಿಫಲಮ್, ಇಷ್ಟಂ-ಸ್ವರ್ಗಾದಿ, ಮಿಶ್ರಂ-ಅನಿಷ್ಟಸಂಭಿನ್ನಂ ಪುತ್ರ ಪಶುನ್ನಾದಿ, ಏತತ್ತಿನಿಧಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಂ, ಅತ್ಯಾಗಿಣಾಂ-ಕರ್ಮತ್ವ ಮನುಷ್ಯಃ ಫಲತ್ಯಾಗಿ ರಹಿತಾನಾಂ, ಪ್ರೇತ್ಯಭವತಿ; ಪ್ರೇತ್ಯ-ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನೋತ್ತರ ಕಾಲ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ; ನತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್-ನತು ಕರ್ಮ ತ್ಯಾದಿ ಪರಿತ್ಯಾಗಿಣಾಂ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿ ಫಲಂ ಭವತಿ; ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತೀಯದ್ಯಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಹಾಯಜ್ಞಾದೀನಿ ನಿತ್ಯಾನ್ಯೇವ; ತಥಾಪಿ ಜೀವನಾಧಿಕಾರ ಕಾಮಾಧಿಕಾರಯೋರಿವ ಮೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರೇಚ, ವಿನಿಯೋಗ

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಒಂದೇವಿಧ ಲಾಕಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಿಯತ ಫಲಗಳು ಭಿನ್ನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇರಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಲಾಕಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಫಲೇಚ್ಛಾ ಇರಲಿ, ಇಲ್ಲದೇ ಇರಲಿ, ಹೇಗೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಫಲಗಳೋ, ಹಾಗಲ್ಲವೇ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಇರ ತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಶಬ್ದಾಂತ, ಆ ಶಬ್ದಾಂತವಿಗೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಗಲ್ಲವೆಂದು ಸಮಾಧಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನಿಷ್ಟಂ-ಇಷ್ಟವಲ್ಲದುದು, ಅದು ದುಃಖರೂಪವಾಗಿರುವದು, ಆದುದ ರಿಂದ ನರಕಾದಿಫಲಂ-ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇಷ್ಟಂ-ಹಿತವಾದುದು ಸುಖವು, ಆದುದ ರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಹ ಇತರ ಸತ್ಯಾದಿ ಲೋಕ ಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಮಿಶ್ರಂ-ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿದುದು, ಆದುದರಿಂದ ಅನಿಷ್ಟ ಸಂಭಿನ್ನಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಅನಿಷ್ಟರೂಪವಾದ ದುಃಖದಿಂದ ಸೇರಿರುವ, ಪುತ್ರ ಪಶು ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು, ಏತತ್ತಿನಿಧಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಂ-ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು, ಅತ್ಯಾಗಿಣಾಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲ ತ್ಯಾಗಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಿರುವವರಿಗೆ, ಪ್ರೇತ್ಯಭವತಿ-ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲದವರಿಗೆ ದೇಹಾವ ಸಾನಾನಂತರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನೋತ್ತರ ಕಾಲ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ-ಕರ್ಮವನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿದ ಮುಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕರ್ಮದ ಫಲವು ಭಗವದನುಗ್ರಹ ನಿಗ್ರಹರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನೋತ್ತರ ಕಾಲವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಪ್ರೇತ್ಯ ಎಂದರೆ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಾಗ, ಉತ್ತರಕಾಲಿಕವೆಂದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಕೆಲವು ಅತ್ಯುತ್ಕಟ ಪುಣ್ಯವಾಸಗಳಿಗೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ದೇಹಾವಸಾನ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ಲಭಿಸುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವೆಂದೂ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ನತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಎಂದರೆ ನತು ಕರ್ಮತ್ಯಾದಿ ಪರಿತ್ಯಾಗಿಣಾಂ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿಫಲಂ ಭವತಿ-ಕರ್ಮತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಮಮತಾಫಲಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಹೀಗೆ ಮೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಿಗೆ ಯಾದರೋ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿಯ ಫಲಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಅತ್ಯಾಗಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಮೋಕ್ಷ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವ ಅನಿಷ್ಟಂ ಇಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂ ಎಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ವಿಧ ಫಲಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ-ಈ ಶ್ಲೋಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇಷ್ಟೇ-ಯದ್ಯಪಿ, ಯಜ್ಞಾದ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದೀನಿ ನಿತ್ಯಾನ್ಯೇವ-ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯಗಳಾದ ಕರ್ಮ ಗಳೇ, ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡತಕ್ಕ ಆಚ್ಛಾಂಕೈಜ್ಞುರ್ಮಗಳೇ ಎಂಬ ಭಾವವು ತಥಾಪಿ-ಹಾಗಾ ದರೂ, ಜೀವನಾಧಿಕಾರ ಕಾಮಾಧಿಕಾರಯೋರಿವ-ದೇಹಯಾತ್ರೆಯ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಧಿ ಕಾರ ಮತ್ತು ಭೋಗೋದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಧಿಕಾರ ಇವುಗಳೆರಡಲ್ಲೂ ಇರುವ ವೈಶ್ಯತ್ಯವಾದ ಹಾಗೆ ಮೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರೇಚ-ಮೋಕ್ಷೋದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲೂ, ವಿನಿಯೋಗ ಪ್ರೌಢಕ್ತೇನ-

ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಪರಿಹ್ರಿಯತೇ. ಮೋಕ್ಷವಿನಿಯೋಗಶ್ಚ (೧) “ತಮೇತಂ ವೇದಾನುವಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸ್ಯಾ

ಆ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುವ ರೀತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ, ಅವುಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲದಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂಬದಾಗಿ, ಪರಿಹ್ರಿಯತೇ-ಒಂದೇವಿಧ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಭಿನ್ನ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಟ್ಟೀತೆಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಕರ್ಮವು ಏಕೈಕ ಜೀವನೋದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಫಲವನ್ನೂ, ಅಥವಾ ಅನ್ಯಕಾಮನಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂತಹ ಫಲವನ್ನೂ, ಹೇಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಗೂ ಕೂಡ ತ್ಯಾಗಸಂಸ್ಕಾರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವದರಲ್ಲೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ವಿನಿಯೋಗವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಫಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಂಟಾಗುವದರಲ್ಲೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಕರ್ಮತ್ರಾಸದಿ ತ್ಯಾಗಗಳೆಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಅಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅನಿಷ್ಟ ಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂ ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧ ಫಲಗಳೂ, ಕರ್ಮತ್ರಾಸದಿ ತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕ ಪೃಥಗ್ವಿನಿಯೋಗ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವದೂ, ಸಮಂಜಸವಾದುದೇ ಎಂಬ ಭಾವವು; ಹಾಗೆ ನಿತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಮೋಕ್ಷರೂಪ ವಿನಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಮೋಕ್ಷವಿನಿಯೋಗಶ್ಚ-ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವೆಂಬುದಾದರೋ, “ತಮೇತಂ ವೇದಾನುವಚನೇನ” ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತವೆ. ಇತಿ-ಇದೀಗ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ೧೮-೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ, ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಪ್ಪಿವಾಗಿ, ಉಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಆತ್ಮಾಲೋಕನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳನ್ನಾದರೆ ಫಲ ಸಜ್ಜಾದಿ ರಹಿತವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದರೆ “ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮತ ಇಹ ಭವತಿ, ನಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾ ವಿದ್ಯತೇ ಅಯಿನಾಯ” ಎಂದು (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) ನಿಯಮನವು ಇರುವದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು, ಉಪಾಯವು; ಅದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ಉಪಾಯವೂ ಇಲ್ಲವು, ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಕರ್ಮವು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ, ಅದರ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಏನು? ಅದು ಬಂಧಕವಲ್ಲವು, ವಿನಿಯೋಗ ಭೇದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಹೇಗೆ ನ್ಯಾಯವು? ಎಂಬಾಕ್ಷೇಪದ ನಿರಸನಕ್ಕಾಗಿಯೇ “ತಮೇತಂ ವೇದಾನುವಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವದೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಈ ಯಜ್ಞದಾನತಪಸ್ಸುಗಳ ಸರಿಯಾದ ಅನುಷ್ಠಾನದ “ದ್ವಾರೇಣ ಪರಂಪರಯಾ ಸಾಧನತ್ವಾನೋಕ್ಷ ವಿನಿಯೋಗಃ” ಎಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ಅಪ್ಪಣೀ ಕೊಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ “ನ್ಯಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾಃ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಯೋಗದ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ—ಅವ್ಯವಹಿತಸಾಧನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಭಾವನೆಯಿಂದ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಜುನನು ಅಧ್ಯಾಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ತ್ಯಾಸತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳೇ ಅಥವಾ ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಪರ್ಮಾಯಪದಗಳೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಹಿಂದೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತವು ಪುನಃಇಲ್ಲಿ ಅನುವದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ತತ್-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ,

ನಾಶಕೇನ ” ಇತ್ಯಾಭಿಃ-ಇತಿ. ತದೇವಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಸು
ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಶ್ಯಾಸ್ತಸಿದ್ಧಸನ್ನಾಸಃ; ಸ ಏವ ಚ ತ್ಯಾಗ
ಇತ್ಯುಕ್ತಃ. ||೧೨||

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪುರೂಷತ್ವಾಗಮಾಡುವುದು
ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಫಲಭೇದವಿರುವುದರಿಂದಲೂ,
ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗಗಳ ಪೂರ್ವಕ ಅನುಷ್ಠಿಸದಿದ್ದರೆ ತಾಮಸಾನುಷ್ಠಾನವಾಗಿ
ಬಂಧಕಗಳಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಏವಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಸು-ಹೀಗೆ ಸಿತ್ತಾದ ಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ
ಪರಿತ್ಯಾಗಃ-ಕರ್ಮತ್ವ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಜ್ಜಿಫಲಗಳು ಈ ಮೂರರ ಪರಿತ್ಯಾಗವು, ಶಾಸ್ತಸಿದ್ಧ
ಸನ್ನಾಸಃ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಸನ್ನಾಸವು; ಸ ಏವ ತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ-ಅದೇ
ತ್ಯಾಗವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಪುರೂಷತಃ ಪರಿತ್ಯಾಗವು
ಅವೈದಿಕವೆಂದು, ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಭವತ್ಯ
ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ತ್ಯಾಗಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳು
ವದಕ್ಕೆ ಹೊರಟು, ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ, ನತು ಸನ್ನಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಎಂದು
ತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸನ್ನಾಸಿನಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ
ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಭಾವವು ; ಆದದರಿಂದ ಸ ಏವತ್ಯಾಗಃ-ಸನ್ನಾಸ
ಸವೇ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಮುಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉಂಟಾ
ಗುತ್ತದೇನೆಂದರೆ—ಅಮುಮುಕ್ಯು ವಿಕೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅನಿಷ್ಟ, ಇಷ್ಟ, ಮಿಶ್ರಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ
ವೆಂದೂ, ಮುಮುಕ್ಯು ವು ತ್ಯಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಫಲವು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ,
ಹೇಳಿದರೆ, ಮುಮುಕ್ಯು ವು ಸಂಗದಿಂದ ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡ
ಬಹುದೇ? ಹಾಗೆ ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಫಲ ಮಮತಾದಿಗಳನ್ನು ತೊರೆದು
ಮಾಡಬಹುದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಗೆಂದರೆ
ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಮುಮುಕ್ಯು ವಿನ ವಿಷಯ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮೂರನ್ನೂ
ಹೇಳಿದರು. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುಮುಕ್ಯು ವಾದವನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವು.
ಏಕೆಗಳಾದ ಇಷ್ಟಮಿಶ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಮೂರರ ವಿಭಾಗವೇ ಆತನಲ್ಲಿಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ
ಯಾದ ಪ್ರವನ್ನನೂ ಅನಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ, ತ್ಯಾಗದಿಂದ
ಅವು ಲೇಪಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದ
ರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ತ್ಯಾಗಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯ
ತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಪರಮಪುರುಷನಿಗೇನೇ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮತ್ವವೂ,
ಆತನೇ ಸರ್ವಶೇಷಿಯಾಗಿ, ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯು ಆತನಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ, ತಾನೇ ಪ್ರಧಾನ
ಫಲಿಯಾಗಿ, ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲ ತ್ಯಾಗವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು
ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸಜ್ಜಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಏನೆಂದರೆ—ಅರ್ಜು
ನನು ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನಾಸ ಸ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕಗಳೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಅವುಗಳು ಸಮಾ
ನಾರ್ಥಕಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವೆರಡರ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇಯಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಫಲ
ತ್ಯಾಗ ಪೂರ್ವಕವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ

ಭಾ. ಅವ. ಇದಾನೀಂ ಭಗವತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮೇ ಅನ್ತರ್ಯಾಮಿಣಿ ಕರ್ಮತ್ವಾನು
ಸಂಧಾನೇನ ಆತ್ಮನ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನ ಪ್ರಕಾರಮಾಹ; ತತ ಏವ ಫಲ
ಕರ್ಮಣೋರಪಿ ಮಮತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗೋ ಭವತೀತಿ;—ಪರಮಪುರುಷೋಹಿ
ಸ್ವಕೀಯೇನ ಜೀವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚ ಕರಣಕಲೇಬರಪ್ರಾಣೈಃ ಸ್ವಲೀಲಾ

ಮಮತಾ ಕಳೆಯುತ್ತದ್ದೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಮುಮುಕ್ಷುವು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದೇ
ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸ, ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ--ಇದಾನೀಂ-
ಈಗಲಾದರೋ ಎಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಭಗವತಿ-ಹೇಯ
ಪ್ರತ್ಯನೀಕನಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನಾಗಿ, ಅನ್ತರ್ಯಾಮಿಣಿ-ಸಮಗ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ
ಯಾಗಿ ಹೃದಯಗುಹ್ಯಮಲ್ಲಿರುವ, ಪುರುಷೋತ್ತಮನಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮತ್ವ ಅನುಸಂಧಾನೇನ-
ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಕರ್ಮತ್ವ ಉಂಟೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ, ಆತ್ಮನಿ-ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ,
ಅಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನಪ್ರಕಾರಂ-ಪೂಂ ಕರ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವ
ರೀತಿಯನ್ನು ಆಹ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇದಾನೀಂ-ಈಗಲಾದರೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ
ಯಾದರೋ, ಅರ್ಜುನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ತ್ಯಾಗ ಸನ್ನಾಸ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿ ಎರಡ
ರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಈಗ
ಲಾದರೋ, ಎಂಬರ್ಥವು. ತತ ಏವ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಕರ್ಮತ್ವ
ವಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಫಲಕರ್ಮಣೋರಪಿ-ಫಲ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಕೂಡ,
ಮಮತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗೋ ಭವತೀತಿ-ಮಮತಾಪರಿತ್ಯಾಗವು ಸ್ವತಃ ಏವ ಉಂಟಾಗುತ್ತ
ದೆಂದೂ ಆಹ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿ
ರುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರರಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದರ ತ್ಯಾಗಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂ
ಬುದೇ ಸಂಗತಿಯು. ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ, ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ತೇ ವೇದದಲಾದಪರಗೂ ಕರ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಫಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯಜ
ಮಾನನೇ ಆಗಿರುವದನ್ನು ಕಂಡಿರುವೆವು. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೇ ಫಲವಲ್ಲದೆ ಪರಮ
ಪುರುಷನಿಗೆ ಫಲ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ ಯಜಮಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷನೇ, ಋತ್ವಿಗಾದಿಸಾ ನಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮರೆಂದು
ಭಾವಿಸಿದರೆ ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ಮತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ. ಪರಮಪುರುಷೋಹಿ-ಪರಮ
ಪುರುಷನಾದರೋ, ಸ್ವಕೀಯೇನ ಜೀವಾತ್ಮನಾ-ತನ್ನ ವನಾದ ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಶೇಷಭೂತನಾದ
ಜೀವಾತ್ಮನಿಂದ, ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚ-ತನಗೆ ಶೇಷಭೂತನಾದ, ಕರಣಕಲೇಬರಪ್ರಾಣೈಃ-ಇಂದ್ರಿ
ಯ ಶರೀರಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ, ಸ್ವಲೀಲಾಪ್ರಯೋಜನಾಯ-ತನ್ನ ಲೀಲಾ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾ
ಗಿಯೇ, ಕರ್ಮಾಣಿ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಆರಭತೇ-ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಿ ಶಬ್ದವು, ಈ ಜಗತ್ತು
ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿ ಎಂಬುದರ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.
“ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಕರಣಕಲೇಬರಪ್ರಾಣೈಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು “ಕರಿಣಾಧಿಪೋಧಿಪಃ”
() ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರಿಣಾಧಿಪನು ಇಂದ್ರಿ
ಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನು, ಆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಅಧಿಪನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂಬ
ರ್ಥವು. ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಸ್ವತ್ವ; ಆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶರೀ
ರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಆತನ ಸ್ವತ್ತೇ. ಹೀಗೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಪೂರೈ
ಕರ್ಮಾನುಸಾರ, ಅವರುಗಳಿಗೆ ಸರೈತ್ವರನೇ ತನ್ನ ಲಿಲಾರಸಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಕರಣಕಲೇಬರ
ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೆಲಸಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶಬ್ದಾ ಉಂಟಾಗ

ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾರಭತೇ ; ಅತೋ ಜೀವಾತ್ಮಗತಂ ಕ್ಷುನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯಾ
ದಿಕಮಪಿ ಫಲಂ, ತತ್ಸಾಧನ ಭೂತಂಚ ಕರ್ಮ, ಪರಮಪುರುಷಸ್ಯೇವ—

ಬಹುದು ಎಂದರೆ—ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾದುವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವವೂ ಫಲವೂ ಪರಮಪುರುಷನದೇ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವೇನೋ ಯುಕ್ತವು. ಲೌಕಿಕ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾದರೋ ಹಾಗೆ ತೋರುವದಿಲ್ಲ ವಲ್ಲಾ ; ಏಕೆಂದರೆ ಊಟಮಾಡಿದರೆ, ಅದನ್ನು ಮಾಡುವನೂ ತನ್ನ ಶರೀರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನೇ, ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವನೂ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲೌಕಿಕ ಕರ್ಮಗಳೂ ತತ್ಪಲಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅತಃ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜೀವಾತ್ಮಗತಂ-ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷುನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯಾದಿಕಮಪಿಫಲಂ-ಹಸುವು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾಗಿರುವ ಫಲವೂ ಕೂಡ, ತತ್ಸಾಧನಂಚಕರ್ಮ-ಅಂತವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಕರ್ಮವೂ ಸಹ, ಪರಮಪುರುಷಸ್ಯೇವ-ಪರಮಪುರುಷನದೇ, ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಚೇತನ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳೂ ಲಿಲಾರಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ ತನ್ನೂಲಕ ಆತನು ಆನಂದಿಸುವನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಪುತ್ರನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿ ಒಳ್ಳೆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಭುಜಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ತಂದೆಯು ಹೇಗೆ ಆನಂದಿಸುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಜೀವಾತ್ಮಗತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನು “ ಸ್ವತ್ವಮಾತ್ಮನಿಸಂಜಾತಂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಿಸ್ತಿತಂ ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವತ್ತಾಗಿ, ಪುತ್ರ, ದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಆನಂದಿಸುವನು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮಗತಂ ಫಲಂ, ತತ್ಸಾಧನಂಭೂತಂಚ ಕರ್ಮ, ಪರಮಪುರುಷಸ್ಯೇವ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ರಾಜನಿಗೆ ಶುಕವು, ಒಳ್ಳೆ ರಸಬಾಳೆ ಹಣ್ಣು ಹಾಲು ಮುಂತಾದವನ್ನು ತಿಂದರೆ ಹೇಗೆ ಆನಂದವೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಕರ್ಮಗಳು ಧರ್ಮದಲ್ಲೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಆನಂದಿಸುವನು. ಅಧರ್ಮಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಿತಾಪ ಪಡುವನು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಲೀಲಾರಸವನ್ನನುಭವಿಸಿ ಆನಂದಿಸುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ “ ಭೋಗ್ಯಂ ಮುಕುಂದ ಗುಣಭೇದ ಮಚೇತನೇಷು | ಭೋಗ್ಯತ್ವಮಾತ್ಮನಿ ನಿವೇಶ್ಯ ನಿಜೇಚ್ಛಯೈವ | ಪಾಂಚಾಲಿಕಾ ಶುಕ ವಿಭೂಷಣ ಭೋಗದಾಯಾ | ಸಮ್ರಾಧಿನಾ ತ್ವನಮಯಾ ಸಹ ಮೋದಸೇ ತ್ವಮ್ ” (ಶರಣಾಗತಿ ದೀಪಿಕಾ. ೧೧) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಅನುಸನೇಯವು. ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನು ನಾನಾವಿಧ ಭೋಗ್ಯಭಾವವನ್ನೂ ತನ್ನ ಸಜ್ಜೆಲ್ಲಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಚೇತನದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಭೋಗ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ತನಗೆ ಶೇಷ ಭೂತನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಟ್ಟು, ತಾನು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಕಾಮನಾದುದರಿಂದ, ಸಕಲ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಬೊಂಬೆಗೆ ನಾನಾವಿಧ ಅಭರಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟು, ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಗಿಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟವಾದ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲು ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ತಾನು ಹೇಗೆ ಆನಂದ ಪಡುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿ, ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾ ಕೈವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಆನಂದಿಸುವನು. ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಆತನಿಗೆ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಲೀಲೆಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೀತಾವತಾರಕಿಯ ೧೭ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ. ಈ ಚೇತನನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಸದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾಗಿ ದ್ದರೆ, ಪುತ್ರನ ಸುಚರಿತಗಳಿಂದ ಪಿತಾ ಸಂತೋಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಆನಂದ ಪಡುವನು ; ಪುತ್ರನ

ಮೂ. ಪಚ್ಚಾತಾನಿ ಮಹಾಬಾಹೋ ಕಾರಣಾನಿ ನಿಬೋಧ ವೇ ।

ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾನ್ತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ ಸಿದ್ಧಯೇ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಮ್

||೧೩||

ದುವೈಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿತಾಪ ಪಡುವ ಹಾಗೆ ಪರಿತಾಪ ಪಡುವನು. ಮಹರ್ಷಿಯು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ, “ವ್ಯಸನೇಷು ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಭೃಶಂ ಭವತಿ ದುಃಖಿತಃ । ಉತ್ಸವೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಪಿತೇವ ಪರಿತುಷ್ಯತಿ” (ರಾಮಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ. ೨. ೪೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಜೀವಾತ್ಮನ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವೇ; ಆದುದರಿಂದ “ಸ್ವಕೀಯೇನ ಜೀವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚ ಕರಣಕಲೇಬರಪ್ರಾಣೈಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಿಂದೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ “ಅಹಂಜ್ಞಾರ ಇತೀಯಂಮೇ ಭಿನ್ನಾ ಪ್ರಕೃತಿರಷ್ಟಧಾ । ಅಪರೇಯ ಮಿತಸ್ತ್ವನ್ಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ನಿಧಿ ಮೇಪರಾಮ್ । ಜೀವಭೂತಾಂ ಮಹಾಬಾಹೋ ಯಯೇದಂ ಧಾರ್ಮತೇ ಜಗತ್” ಎಂದು ಉಪಸಾಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಜೀವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚ ಕರಣಕಲೇಬರಪ್ರಾಣೈಃ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು. ಹಾಗೆಯೇ ಭಾರತದ ಸಭಾಪರದಲ್ಲಿ (೪೧-೨೩) “ಕೃಷ್ಣ ಏವ ಹಿ ಲೋಕಾನಾ ಮುತ್ಪತ್ತಿ ರುಪಿಚಾಪ್ಯಯಃ | ಕೃಷ್ಣ ಸ್ಯ ಹಿ ಕೃತೇ ಭೂತ ಮಿದಂ ವಿಶ್ವಂ ಚರಾಚರಮ್” ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನದೇ, ಆದುದರಿಂದ ಆತನೇ ಸರ್ವಶೇಷಿಯು, ಪ್ರಧಾನಫಲಿಯೂ ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಭಗವತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಚಿದಚಿತ್ತಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ, ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಚಿತ್ತಿಗೆ ಅಂತರ್ರಾಮಿಯಾಗಿ ಆತನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದರೂ, ತತ್ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಿಗೆ ಹೇಯ ಗಂಧವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ವಾದಿ ಗೃಹೀತ ದೋಷವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆತ್ಮನ ಅಕರ್ತೃತ್ವಾನು ಸಂಧಾನವು ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಕರ್ಮಿತ್ವಾನುಸಂಧಾನ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಹ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರ ಆಶಯವೇನೆಂದರೆ—ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ತನಗೆ ಅಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನವಿರಬೇಕು ಎಂದೂ, ಆ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೩೦) ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಯಥಾವತ್ತಾದ ಅನುಸಂಧಾನವೇ? ಇಲ್ಲವೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ? ಎಂಬ ಶಂಕಾಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ, ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನವು ಸಹೇತುವಾಗಿ, ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಇರುವ ಏಕವಾದ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಅನುಸಂಧಾನ ಪ್ರಕಾರಮಾಹ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಈಗ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರರ ತ್ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಕರ್ಮಿತ್ವತ್ಯಾಗವು, ಇದರ ಶೋಧನವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದೇ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸಬ್ದತಿಯು. ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗದ ಅನುಸಂಧಾನವು ಯಾವಾಗ ಸ್ಥಾಪಿತವೋ, ಅದರಿಂದಿಗೇನೇ ಮಮತಾಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದೇ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ತತ ಏವ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಸ್ವಲೀಲಾ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲೀಲಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವು ಉಂಟೆಂದೂ, ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾರುಣ್ಯಾದಿಗಳೇ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿವೆಲ್ಲ ಭಕ್ತರಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ಸಬ್ದಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದೂ ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವು; ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳ ಕರ್ಮಿತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಅನುಸಂಧಾನವಿದ್ದರೆ, ಬಂಧಕಗಳಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟ, ಇಷ್ಟ, ಮಿಶ್ರಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದಿಲ್ಲವು; ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನಾರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವತ್ತೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು

ವುಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ತ್ಯಾಗದ ಅನುಸಂಧಾನವೇನು ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಿಷಯದ ಅನುಸಂಧಾನವೇ. ಇಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಬೋಧನಾ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಜೋದೀಪವಾದವೇ ಆಗಲಿ ಲಾಕಿಕವೇ ಆಗಲಿ, ಜೀವಾತ್ಮನೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಆಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ, ಐದು ಹೇತುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವವು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದೇ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಿಷಯವೆಂದೂ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಹೇ ಮಹಾಬಾಹೋ ಮಹತ್ಕರ್ಮದ ಬಾಹುಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ ಸಿದ್ಧಯೇ-ಸಸ್ಯ ಸ್ವಕರ್ಮವು ಸಿದ್ಧವು, ಸಜ್ಜಿತಾನಿ-ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಈ ಐದು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಸಂಪೂರ್ಣನಾದ ನನ್ನಿಂದ, ನಿಬೋಧ-ಜನ್ಮಾಗಿ ತಿಳಿ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಸಂದೇಹ ಬೇಕಿಲ್ಲ; ನೀನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿಕೆ ಸುನ್ನಿಡಬಹುದು; ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಐದು ಕಾರಣಗಳೆಂದೂ, ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾನ್ವೇ-ಯಥಾವತ್ತಾದುದನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವ ವೈದಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ, ಪೂಜ್ಯಾನಿ-ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಐದು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಾವ ಕರ್ಮವೂ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವು ನಿನಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವೇನೋ ಉಂಟು, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವೂ ಆವಶ್ಯಕವು. ಆದರೆ ಅದು ಐದರಲ್ಲೊಂದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀನೇ ಕರ್ಮ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಯಥಾರ್ಥವು? ಇಂತಹ ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕರ ಸಹಾಯಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವು, ಮಿಕ್ಕಿಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೇತುವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಹೇತುವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಷ್ಟೇ. ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವೂ ಮತ್ತು ಆತನಿಂದ ದಯಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಕರಗಳೂ ಆವಶ್ಯಕವೆಂದಾದ ನಂತರ, ಭಗವಂತನಿಗೇ ಈ ಜೀವನ ಪಾರವಶ್ಯತೆಯು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾನ್ವರರ ಹೇ ಮಹಾಬಾಹೋ ಎಂಬ ಸಂಪೋಧನೆಯು ಅಜ್ಞೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೇ. ಸ್ವಾನು ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವಲ್ಲದೆ ಮಹಾಬಾಹುತ್ವವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಲಭಿಸಿತೇ? ಅದಕ್ಕೂ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವು ನಾನೇ ಎಂದು ಭಗವಂತನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಬಂದಾಯಿತು.

ಸಿದ್ಧಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯನಾದವನು ಜನ್ಮಾಗಿ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದರೂ ಕಾರ್ಯವಿಷಯದ ಸೇಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತವೂ ನಡೆದಿದ್ದರೂ ಫಲವಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ನಾವು ಊಹಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ, ಸುಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು.

ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾನ್ವೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೇದಬಾಹ್ಯರಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯ ಕಾಪಿಲರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಕಾರವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಈ ವಿಷಯವು ಮುಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸಾಧಿತವು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ತದುಪಬ್ರಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾಪಿಲ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ನಮಗೆ ಉಪದೇಶವಾದುದು.

ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಬೋಧವೆಂದು ಹೇಳದೆ ನಿಬೋಧಮೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ರೇಶ್ವರನಾದ ತನಗಿಂತ ಸರ್ರವೂ ತಿಳಿದು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಾಗಿಯೂ, ಸಮಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪಿತಾ ಒಬ್ಬಗೆ ಸೇರಿ ಬೋಧಿಸುವ ಹಿತಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇದವಾದ ಪರಮಹಿತವನ್ನು ತಾನು ಬೋಧಿಸುವನೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾ. ಸಂಖ್ಯಾ-ಬುದ್ಧಿಃ, ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾನ್ತೇ-ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ತತ್ತ್ವವಿಷಯಯಾ ವೈದಿಕ್ಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಅನುಸಂಹಿತೇ ನಿರ್ಣಯೇ, ಸ್ವರ್ಮಕರ್ಮಣಾಂ, ಸಿದ್ಧಯೇ- ಉತ್ಪತ್ತಯೇ, ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ ಪಞ್ಚತಾನಿ ಕಾರಣಾನಿ, ನಿಬೋಧಮೇ-ಮಮ ಸಕಾಶಾದನುಸಂಧತ್ಸ; ವೈದಿಕೀಹಿ ಬುದ್ಧಿಃ, ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಾಣ ಜೀವಾ ತೋಪಕರಣಂ ಪರಮಾತ್ಮಾನ ಮೇವ ಕರ್ತಾರಮನುಧಾರಯತಿ-(೧) “ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಾತ್ಮನೋಽನ್ತರೋ, ಯ ಮಾತ್ಮಾನ ವೇದ, ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾಶರೀ ರಂ, ಯ ಆತ್ಮಾನ ಮನ್ತರೋ ಯಮಯತಿ, ಸ ತ ಆತ್ಮಾನ್ಮರ್ದ್ಯಾವ್ಯ ಮೃತಃ”

(೨) “ಅನ್ತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಜನಾನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿಷು ||೧೩||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೃದಯ, ಹಿಂದೆಯೂ ೩-೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಜ್ಞಾನಯೋಗೇನ ಸಾಂಖ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಯೋಗೇನ ಯೋಗಿನಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಹೇಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಆದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾನ್ತೇ ಎಂದರೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ತತ್ತ್ವ ವಿಷಯಯಾ ವೈದಿಕ್ಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಅನುಸಂ ಹಿತೇ ನಿರ್ಣಯೇ-ಯಥಾವಸ್ಥಿತಗರುವ ತತ್ತ್ವ ವಿಷಯವಾದ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಉಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ, ಸಾಂಖ್ಯಕೃತಾಂತವು, ಆದುದರಿಂದ ಯಾವುದು? ಎಂದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವು; ಯಥಾರ್ಥವಾದ ತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣವಾಡಿ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ ಹೇಳುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಮಕರ್ಮಣಾಂ-ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ, ಸಿದ್ಧಯೇ ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಯೇ-ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ-ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಞ್ಚತಾನಿ ಕಾರಣಾನಿ-ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಐದು ಕಾರಣಗಳನ್ನು, ನಿಬೋಧಮೇ ಎಂದರೆ ಮಮಸಕಾಶಾದನು ಸಂಧತ್ಸ-ನನ್ನ ಮೂಲಕ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡು ಎಂದರೆ ಹೇಳುವೆನು ಹೇಳು ಎಂಬ ಭಾವವು. ವೈದಿಕೀಹಿ ಬುದ್ಧಿಃ-ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾನವು, ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಪ್ರಾಣ, ಜೀವಾ ತ್ಮರುಗಳನ್ನೇ ಉಪಕರಣಂ ಎಂದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಪರಿಕರವಾಗಿವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವುಳ್ಳ, ಪರಮಾತ್ಮಾನಮೇವ-ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಕರ್ತಾರಂ-ಕಾರ್ಮಗಳ ಕರ್ತಾ ವೆಂದು, ಅನುಧಾರಯತಿ-ತೀಸುತ್ತದೆ; ಎಂದರೆ ವೇದಪ್ರಮಾಣವು ವಿಸ್ತೃತವಿತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಾಣ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕರ್ತಾವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬದಾಗಿ. ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರ ತದೆ? ಎಂದರೆ ಬೃಹದಾ ರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ —“ಯಃ-ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಆತ್ಮನಿತಿಷ್ಠ- ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಅನುಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಆತನಲ್ಲಿರ-ವವನಾಗಿ, ಆತ್ಮನೋನ್ಮರ್ಮ-ಜೀವಾತ್ಮನಿ ಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಯಮಾತ್ಮಾನವೇದ-ಇಂತಹ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನು ತಿಳಿಯಲಾರನೋ, ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾಶರೀರಂ-ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಶರೀರವೋ, ಯ ಆತ್ಮನ ಮನ್ತರೋ ಯಮಯತಿ-ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿರ-ವವನಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೋ, ಸಃ-ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ತೇ-ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳೇ ನಿನಗೂ ಸಹ ಆತ್ಮನು, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಅಮೃತಃ-ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನು ಆನಂದಸ್ವರೂಪನು”

(೨) ‘ಅನ್ತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ-ಸರ್ವವನ್ನೂ ಅನುಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವವನಾಗಿ, ಜನಾನಾಂ-ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಾ-ನಿಯಾಮಕನು, ಸರ್ವಾತ್ಮಾ-ಸಮಸ್ತ ಚಿದಚಿತ್ತಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಾ, ಅವು ಗಳೆಲ್ಲಾ ತನಗೆ ಶರೀರವು, ತಾನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಆತ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿಷು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ “ದ್ವಾಸ್ತುಪರ್ಣಾಸಯುಜಾ

ಸಖಾಯಾ ಸಮಾನವೃಕ್ಷಂ ಪರಿಷ್ಕಷ್ಟಜಾತೇ, ತಯೋರನ್ಯಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾಧ್ವತ್ತಿ, ಅನ ಶ್ವನ್ನ ನೋಽಭಿಜಾಕಸೀತಿ " (ಮುಂ. ೩. ೧. ೧) "ಋತಂ ಪಿಬನ್ತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋ ಪರಮೇ ಪರಾರ್ಥೇ | ಭಾಯಾತಪೌ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋ ವದಂತಿ ಸೌಖ್ಯಾಗ್ನಿಯೋ ಯೇಚ ತ್ರಿಣಾಚಿಕೇತಾಃ " (ಕಠ. ೩. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಬೃಹದಾರಣ್ಯವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವು; ಕಠಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ?—ಕರ್ಮಫಲ ಲೀಲಾರಸಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಸುಕೃತಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ಹೃದಯ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಇರುವವರಾಗಿರುವ, ಭಾಯಾತಪವೆಂದರೆ ಕತ್ತಲೆ ಬಿಸಿಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನತೀರೋಹಿತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾಜ್ಞೌ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅಜ್ಞಾನಾದ ಮತ್ತು ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನಾದ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರೂ ಇಬ್ಬರೂ ಇದ್ದಾರೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾಂತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲವು, ಏಕೆಂದರೆ ಅವರು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಉಂಟೆಂದು ಅದ್ವೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅವರು ಕರಣಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಕರ್ಮವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂದೂ ಹೇಳುವದಿಲ್ಲವು; ಹೀಗೆ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅನನ್ವಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾಂತೇ ಎಂದರೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ, ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯದಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಯೋಗೀಗೀತ್ಯಾ ಸಾಂಖ್ಯವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ, ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾಂತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾದ ವೇದಜ್ಞಾನದಿಂದೂರಿತಾದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಲು, ಹಿಂದೆ ಸಾಂಖ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಜ್ಞಾನಯೋಗೀನ ಸಾಂಖ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಸಾಂಖ್ಯೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮೂಲಕ ನಾವು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಹಾಗೆ ವೇದಾಂತವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಕೃತಾಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾವು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡದೆ, ಕೃತಮಿತಿ ಕರ್ಮ ಉಚ್ಚತೇ, ತಸ್ಯ ಅನ್ಯಃ-ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯತ್ತ ಸಃ ಕೃತಾಂತಃ, ಕರ್ಮಾಂತಃ " ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಯಿತೋ ಆಗ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಂತಃ, ಕರ್ಮಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.—ಏಕೆಂದರೆ (೧) ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಹಿಂದೆಯೇ "ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್" ; ಅವುಗಳ ತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವಲ್ಲವು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತಾ, ಫಲತ್ಯಾಗಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣುಮೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವು. (೨) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಸೂತ್ರವೂ ಸಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು "ಕುರುಕ್ಷೇ ನೇಹಕರ್ಮಣಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಈ ಸಾಂಖ್ಯೇಕೃತಾಂತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಪಿಲಾಂತಾರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಾಯಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಭಾಗವತ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ವೇದಾಂತಾರ್ಥವೇ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವೂ ನಮಗೂ ಇಷ್ಟವೇ. ಯೌಗಿಕವಾಗಿ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸರಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಕ್ತಕರ್ಮಣಾಂ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು, ಯಾವಾಗ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತೋ ಅದು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಫಲದಾಯಿಕಾವಸ್ಥೆಯವರೆಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ೧೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾರಂಭತೇ ನರಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹಾಗೆ

ಭಾ. ಅನ. ತದಿದಮಾಹ:-

ಮೂ. ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ತಥಾ ಕರ್ತಾ ಕರಣಂಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧಮ್ |

ವಿವಿಧಾಚ ಪೃಥಗ್ವೇಷ್ವಾ ದೈವಂಚೈನಾತ್ರ ಪಜ್ಞಮಮ್

||೧೪||

ಶರೀರ ವಾಜ್ಞನೋಭಿ ಯು ತ್ವರ್ಮ ಪ್ರಾರಭತೇ ನರಃ |

ನ್ಯಾಯ್ಯಂವಾ ವಿಪರೀತಂವಾ ಪಜ್ಞತೇ ತಸ್ಯ ಹೇತವಃ

||೧೫||

ಪ್ರಯೋಗವು. (ಶ್ರೀ ಆನಂದತೀರ್ಥೀಯರೂ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ನಿರ್ಣಯವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.) ಆದುದ ರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳೂ ಐದು ಕಾರಣಗಳುಳ್ಳವೆಂದು ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವು ಯಾವುವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ತತ್-ಆ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ಕಾರಣವು ಯಾವುವೆಂದರೆ, ಸಮುಚ್ಚಯಭಾವದಿಂದ ಏಕವಚನವು, ಇದಮಾಹ-ಈ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—“ಯನ್ಮನಸಾಧ್ಯಾಯತೇ, ತದ್ವಾಚಾವದತಿ, ತತ್ಕರ್ಮಣಾಕರೋತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವವಾಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಮೂರು ವಿಧವು ; (೧) ಮಾನಸಿಕ (೨) ವಾಚಿಕ (೩) ಶಾರೀರಕವೆಂಬ ದಾಗಿ ; ಇದಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು (೧) ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಗಳಾಗಿ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ; ಇನ್ನು ಕೆಲವು (೨) ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತಗಳಲ್ಲದೆ ಅಧರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತವೆ ; ಹೀಗೆ ಈ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವು ಈ ಐದೂ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಜೀವಾತ್ಮನ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮ ನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪರಿಕರಗಳು, ಒಟ್ಟು ಐದು ಕಾರಣಗಳು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸು ತ್ತಾರೆ—**ನರಃ-ಮನುಷ್ಯನು, ಶರೀರ ವಾಜ್ಞನೋಭಿಃ-ಶರೀರದಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯ ನಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಯತ್ಕರ್ಮ-ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು, ಪ್ರಾರಭತೇ-ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದು, ನ್ಯಾಯ್ಯಂವಾ-ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬಿಡದೇ ಇರುವ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿ ಮತ್ತು ಲೋಕಾನುಮತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇಯಾಗಲಿ, ವಿಪರೀತಂವಾ-ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೇಯಾಗಲಿ, ತಸ್ಯ-ಅದಕ್ಕೆ, ಪಜ್ಞತೇ ಹೇತವಃ-ಇವು ಐದೂ ಕಾರಣಗಳು, ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ** (1) **ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ-ಶರೀರವು, ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲವು ; ಬರೀ ಶರೀರವು ಅಜೇತನವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಜೇತನನೂ ಆವಶ್ಯಕವು, ಅದುದರಿಂದ** (2) **ತಥಾ-ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ತಾ-ಕರ್ತಾವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಇರಬೇಕು, (3) ಶರೀರ ಜೀವಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರೇ ಇದ್ದರೂ ಸಾಲದು, ಇನ್ನೂ ಇರತಕ್ಕವು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ ಕರಣಂಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ-ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧಗಳಾದ ೧೧ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಆವಶ್ಯಕವು ; ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪ್ರಾಣ ಮನಸ್ಸೂ ಎಲ್ಲಾ ಬೇಕು ; ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸವಾಗದು, (4) ವಿವಿಧಾಚ ಪೃಥಗ್ವೇಷ್ವಾ-ಏವೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದರೆ, ಗಾಢನಿದ್ರೆ ಬಂದಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಏನೊಂದೂ ಕೆಲಸವು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಜ್ಜಲ್ಪ ಪ್ರಯತನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವು, ಅದುದರಿಂದ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಚಿಕೀರ್ಷ, ಸಜ್ಜಲ್ಪ ಪ್ರಯತನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಟೆಯೂ ಆವಶ್ಯಕವು ; ಇಂತಹ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚ ವಾಯುಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಉಸರಾಡುವದೇ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರವು ; ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನ ಸುಸರಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧ ಅರ್ಥವು. (5) ಇವೆಲ್ಲಾ ಇರಬಹುದು, ದೈವಸಜ್ಜಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವಾದುದ**

ರಿಂದ, ದೈವಂ ಚೈವಾತ್ರಪಂಚಮಂ-ಆತ್ರ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈತನ ಪ್ರಾರಬಾ ಸುಗುಣವಾದ ದೈವ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಏನು ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿ ಪಂಚಮಂ-ಐದನೆಯ ಕಾರಣವು. ಹೀಗೆ ಇವು ಐದೂ ಸೇರಿದರೇನೇ ಒಂದು ಕೆಲಸದ ಆರಂಭವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದು ಕೆಲಸವು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ (1) ಜೀವಾತ್ಮನು ಬೇಕು, (2) ಆತನು ಅಣುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಅಸರ್ಹನು. ಇದುಹಿಂದೆ ೫-೧೪ರಲ್ಲಿ “ನಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಕರ್ತಾಣಿ ಲೋಕಸ್ಯ ಸೃಜತಿಪ್ರಭುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಶಬ್ದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ಅಪಹಾಸ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಶರೀರ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; (3) ಬರೀ ಶರೀರಮಾತ್ರವೇ ಇದ್ದು ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಕೈಕಾಲುಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸವು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಅವುಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕವು; ಶರೀರೇ ನ್ನಿಯುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇವೆ, ಮಣ್ಣು ಮುಡೆಯ ಹಾಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದರೂ ಕೆಲಸವು ಜರಗುವದಿಲ್ಲವು, (4) ಆದುದರಿಂದ ವಿವಿಧಾಚೆ ಪ್ರಥಕ್ಕೆಷ್ವಾ-ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾದಿಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕವು. (5) ಇವೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವು, ಆದುದರಿಂದ ದೈವಂಚೈವಾತ್ರಪಂಚಮಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ದಶರಥನು ಪುರಜನರ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೂ ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಗುರುಗಳ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೂ ಪುರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಲಂಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಯಾವರಾಜ್ಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ದೈವ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಅನ್ಯಥಾವಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ದಂಡಕಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಋಷಿಕಂಟಕರನ್ನು ಕೊಂದು ಲೋಕವನ್ನು ಅರಾಕ್ಯ ಸವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲವು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಇಂತಹ ದೆಶೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೇ ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಸರಿ ತಪ್ಪನಾಗಿರುವಾಗ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೇ ಲೋಕವಿಡಂಬನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ— “ಅಸಜ್ಜಲ್ಪಿತಮೇವೇಹ ಯದಕಸ್ಮಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತೇ | ನಿವರ್ತ್ಯಾರಂಭಮಾರಭಂ ನನು ದೈವಸ್ಯಕರ್ಮತಃ” (ರಾಮಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ. ೨೦-೨೪) ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿರುವದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೂ ಆರಂಭಿಸಿದುದು ನಡೆಯದೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಸರಿಣಮಿಸಿದರೆ, ಅದು ದೈವಕರ್ಮವು, ನಾವು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಸಹಾಯವೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಜೀವಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಸೇರಿದರೆ ಕಾರ್ಯಾರಂಭವಾಗಿ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವು ಕೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೇಹೋದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿರುವ ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಪ್ರಾರಂಭವೊದಲು ಪೂರ್ತಿ ಯಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರ್ದವಲಾಗಲಿ ವಿಘ್ನ ಉಂಟಾಗಿ ಕಾರ್ಯವು ಪೂರೈಸುವದಿಲ್ಲವು; ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಫಲಕಾರಿಯೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯ್ಯಂವಾ ವಿಪರೀತಂ ವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇಂತಹ ಅನುಭವವು ಅನೇಕರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಸಿದ್ಧವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ?

(೧) ಹೀಗೆ ಕರ್ಮವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾಧೀನವಾಗಿದ್ದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಾಡು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ, ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ನ್ಯಾಯವೇ ಅಥವಾ ವಿಪರೀತವೇ ಎಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ತಿಳಿಯಲು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಚ್ಛಾನ ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿ ಇರುವದೇ ಧರ್ಮವು, ಅದನ್ನೇ ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅನ್ಯಥಾ ಕೂಡದೆಂದು, ಚ್ಛಾನ ವಿವೇಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈತನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು

ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನಂತರ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ತದ್ವಿಪರೀತ ಕಾರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆಂದು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರವರು ಕರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತಾತ್ (ಶಾ. ೨. ೩. ೩೩) ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ (೨. ೩. ೪೦) ಆ ಕರ್ಮತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅಧೀನವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಹೇಳಿ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದಾಸಮಾಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ “ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು” ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಶಾ. ಸೂ. ೨. ೩. ೪೧) ಜೀವಾತ್ಮನ ಕಾರ್ಯಾರಂಭದ ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಆತನನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರನಿ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶಬ್ದಾವಿಗಿ ಸಮಾಧಾನವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

(೨) ನ್ಯಾಯ್ಯಂವಾ-ನ್ಯಾಯವಾದ ಕಾರ್ಯಾರಂಭವನ್ನು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ನಡೆಸಿದರೆ ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ, ಅದನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡುವುದು ನ್ಯಾಯವು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವಿಪರೀತವಾದುದಾದರೆ ಅದನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಡೆಸುವುದು ಸರ್ದೇಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಉಚಿತವಾದುದು? ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕದಿಯುವಹಾಗೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವಹಾಗೂ ಮಾಡುವುದು ಸರ್ದೇಶ್ವರನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೇ? ಎಂಬ ಶಬ್ದಾ ಕೆಲವರನ್ನು ಬಾಧಿಸಬಹುದು. ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು ಬಹು ಕ್ರೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆತನಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖಾನುಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಅಭ್ಯುಪಗತ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರೇರಿಸುವನೆಂಬುದರಿಂದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಔಚಿತ್ಯ ಹಾನಿಯೂ ಇಲ್ಲವು. ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಕೂಡ ಆತನನ್ನು ಪಾಪಕೃತ್ಯದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪೋಪರತಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದಾದುದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವೆಂದೇ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಪಾಪಕೃತ್ಯ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ, ಪಾಪವಾಸನೆಯಿಂದ ಪುನಃ ಪಾಪಕೃತ್ಯವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಅಧೋಗತಿಯುಂಟಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಕೆಟ್ಟೀಹೋಗುವನಲ್ಲವೇ? ಇಂತಹ ವಿವಾದಿಗೆ ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಕಾರಣನಾಗಬಹುದೋ? ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಕೃತವನ್ನು ಮಾಡಿ, ತನ್ನೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸಾಧುಜನಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ದೊರೆತು, ಸದ್ಗುರು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ, ಆ ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯಾವ ಸಂದೇಹವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು:—“ಪಾಪಿಷ್ಠಃ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್ | ಆಚಾರ್ಯಾವತ್ತಯಾ ಮುಕ್ತೌ ತಸ್ಯಾಧಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ. ಪಾಪಿಷ್ಠನಾಗಿ ನಿಜ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುವೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ್ಯಂವಾ ವಿಪರೀತಂವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿವೃಣಿತವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(೩) ಜೀವಾತ್ಮನೆಂದುಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾವಾರಗಳಿಗೆ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಏದೂ ಹೇತು ವೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯಾವಾರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇನೋ ಒಪ್ಪೋಣ. ವಾಕ್ಯಾ, ಮನಸ್ಸೂ, ಶರೀರವೂ ಸಹ ಈ ಪಂಚ ಹೇತುಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಶರೀರವಾಚ್ಯನೋಭಿಃ ಯತ್ಕರ್ಮಪ್ರಾರಂಭತೇ ನರಃ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂಬುದೂ ಸಹ ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ. ಹೀಗೆ

ಭಾ. ನ್ಯಾಯೋ-ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧೀ, ವಿಪರೀತೇ-ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೀನಾ, ಸರಸ್ವಿ ಕರ್ಮಣಿ

ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಆತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪ ಚೇಕ್ಷಾರ್ಥದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕವು ; ಇದನ್ನು ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಪ್ರಯತ್ನವೂ, ಅದನ್ನೇ ವಾಕ್ಯನ ದ್ವಾರಾ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ, ಶರೀರದ ಕಾಲು ಕೈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವನು ; ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಕ್ರಮವು ಹೀಗೆ. ಇದನ್ನೇ "ಯನ್ಮನಸಾಧ್ಯಾಯತೇ ತದ್ವಾಚಾನವಶಿ, ತತ್ಕರ್ಮಣಾಕರೋತಿ" ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶರೀರೇ ವಾಚ್ಯನೋಭಿಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.

(೪) ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಕರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನು ನಡೆಸುವ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ತಾನೂ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಾರಣಗಳಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸದ್ರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಇವೈದೂ ಕಾರಣವೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯು ಕೂಡದು. ಸರೋತ್ತರನು ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನು ನಡೆಸುವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಇವೈದೂ ಹೇತುಗಳಲ್ಲವು. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಂ ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತದೆತೆಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದನಂತರ, ಬದ್ಧದೆತೆಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕೈ ಮುತಿಕನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವು. ಸರೋತ್ತರನೂ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಬಲ್ಲನೆಂಬುದು "ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಥಾಂ" "ಸೋಕಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಸ್ಸೃಷ್ಟಿಯೇತಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು.

(೫) ಭಗವಂತನು ಪ್ರಬಲನಾದ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣನಾದರೆ, ಈ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಕರ್ಮ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಭಗವಂತನು ಈತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಮಾಡು ಎಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿದರೆ, ಕರ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗವೆಲ್ಲಿಯದು? ಆದುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವು.

(೬) ಆಗಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿಸಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದನ್ನು ಸುಕೃತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ದುಷ್ಟಕೃತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ, ನ್ಯಾಯವೋ? ತಾನೇ ಮಾಡಿಸಿ ತಾನೇ ಶಿಕ್ಷಿಸಬಹುದೋ? ಎಂದರೆ, ಸರೋತ್ತರನು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಸಚ್ಚಾಸ್ತವನ್ನೂ ದಯವಾಲಿಸಿ ತದುಪದೇಶಿಕರನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತೀರೀತ್ಯಾ ನಡೆಯಲು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ವಿಧಿಬಲದಿಂದ ಸುಕೃತದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಅನ್ಯಥಾ ನಡೆದರೆ ಈದುವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಲೋಕಾಪಿತಾವಿನ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಹಿತಕರವಾದುದಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಾದುದೇ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಲೇಬೇಕು, ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಈ ಉಪದೇಶವು ಚನ್ನಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿಗಳ ತನ್ನ ಅಧೀನವಲ್ಲವು ; ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥನವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಕೆಲಸಗಳು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಐದು ಹೇತುಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—ನ್ಯಾಯೋ-ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬಿಡದೇ ಇರುವ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧೀ-ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿ ಇರುವದೇಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ, ವಿಪರೀತಂವಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೀನಾ-ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದುದೇ

ಶಾರೀರೇನಾಚಿಕೇ ಮಾನಸೇಚ ಪಜ್ಞಾತೇ ಹೇತವಃ; ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ-ಶರೀರಮ್,
ಅಧಿಷ್ಟೀಯತೇ ಜೀವಾತ್ಮನೇತಿ ಮಹಾ ಭೂತ ಸಂಘಾತರೂಪಂ ಶರೀರ ಮಧಿ
ಷ್ಠಾನಮ್; ತಥಾಕರ್ಮ-ಜೀವಾತ್ಮಾ; ಅಸ್ಯಜೀವಾತ್ಮನೋ ಜ್ಞಾತೃತ್ವಂ ಕರ್ತೃ
ತ್ವಂಚ- (೧) "ಜ್ಞೋತ ಏವ" (೨) "ಕರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್" ಇತಿ

ಯಾಗಲಿ, ಸರಸ್ವೀಕರ್ಮಣಿ-ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ, ಅವು ಶಾರೀರೇ-ಶರೀರಮೂಲಕವೇ
ಯಾಗಲಿ, ನಾಚಿಕೇ-ವಾಕ್ಯನ ಮೂಲಕವೇಯಾಗಲಿ, ಮಾನಸೇಚ-ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವೇ
ಯಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ನಡೆಯುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ, ಪಜ್ಞಾತೇಹೇತವಃ-ಈ ಐದೂ ಕಾರಣ
ಗಳು, ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ—(೧) ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ-ಆತ್ಮಾವಿಗೆ ಇರಲು ಸ್ಥಳವಾಗಿರುವ
ಶರೀರವು. ಅಧಿಷ್ಠಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು? ಎಂದರೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ಮೂಲಕ ಅಧಿಷ್ಟೀಯತೇ ಜೀವಾತ್ಮನೇತಿ-ಜೀವಾತ್ಮನಿಂದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯಾದುದು
ರಿಂದ, ಮಹಾಭೂತ ಸಂಘಾತರೂಪಂ ಶರೀರ ಮಧಿಷ್ಠಾನಂ-ಸಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ
ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಶರೀರವು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಅಧಿ
ಷ್ಠಾನ ಶಬ್ದವು ಆತ್ಮನ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಲು ಪ್ರಮಾಣಗುಂಟೋ ಎಂದರೆ
ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು:-ಹೇಗೆಂದರೆ "ಅಧಿಷ್ಠಾನಂಕ್ಷೇತ್ರ ಮಾದು ರೇತತ್
ತ್ವಂಚವಿಂಶಕಂ" ಮುಂದಕ್ಕೆ "ತಂಕ್ಷೇತ್ರಂ ಮಹನಾತ್ಮಾ ಸಂಚವಿಂಶೋಽಧಿ
ಷ್ಠತಿ" ಎಂದು ವಸಿಷ್ಠರು ಕರಾಕರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭವು. ೨೪ ಚಂಡತತ್ವಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಈ ಶರೀರವು (ಭಾರತ ಶಾಸ್ತಿ. ೩೧೨. ೧೪) ೨೫ನೆಯ ತತ್ತ್ವವಾದ ಜೀವಾತ್ಮ
ನಿಗೆ ಇರಲು ಆಶ್ರಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ
"ಮಘವನ್ಮರ್ದ್ಯಂನಾ ಇದಂ ಶರೀರಮಾತ್ಮಂಮೃತ್ಯುನಾ ತದೇತದಮೃತಸ್ಯಾ ಶರೀರ
ಸ್ಯಾತ್ಮನೋಽಧಿಷ್ಠಾನಮ್" (ಛಾಂ. ಲ. ೧೨. ೧) ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಆತ್ಮನ ಶರೀರವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಇದರರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಇದಂ ಶರೀರಂನಾ ಮರ್ದ್ಯಂ-ಈ ಶರೀರವೇ
ಮರಣಧರ್ಮ ಉಳ್ಳದು; ಕೇವಲ ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು; ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ,
ಮೃತ್ಯುನಾ ಆತ್ಮಂ-ಮೃತ್ಯುವಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಹೌದು, ಎಂದರೆ ಸತತ ವಿನಾಶ
ವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು; ತದೇತತ್-ಇಂತಹ ಹೇಯವಾದ ಶರೀರವು, ಅಮೃ
ತಸ್ಯ-ನಾಶರಹಿತನಾಗಿ ನಿತ್ಯನಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿ, ಅಶರೀರಸ್ಯ-ಅಣುವಾಗಿ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ,
ಆತ್ಮನೋಽಧಿಷ್ಠಾನಮ್-ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಕರ್ಮಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ
ಒಳಪಟ್ಟ ಆಶ್ರಯವು. ಮುಂದೆ ಹೀಗೆ ಶರೀರದಿಂದ ಇರುವ ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಗಳ
ಹೊಡತ ಉಂಟೆಂದು, ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಮುಕ್ತದೇಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ
ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಗಳ ಬಾಧೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಧಿಷ್ಟೀಯತೇ ಜೀವಾತ್ಮನಾ
ಎಂದು ಏಕ ಭಾಷ್ಯವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದಿಸಿ ಜೀವಾ
ತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದು ವಿವೇಕಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ಪರಮಾ
ತ್ಮನು ಈ ಯಾವಕಾರಣಗಳೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದೆ ಸಜ್ಜಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರ
ಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು. (೨) ತಥಾ-ಹಾಗೆಯೇ, ಕರ್ಮ
ಎಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನು; ಜೀವಾತ್ಮನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಈ ಕೆಲಸಗಳೆಲ್ಲಾ ನಡೆಯುವದರಿಂದ
ಆತನು ಕರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾ
ಯಣರ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾನುಸಾರ ಮಾತ್ರವೇ ನಡೆಯುವದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಇದ

ಚ ಸೂತ್ರೋಪಸಾದಿತಮ್ ; ಕರಣಂಚ, ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ-ವಾಕ್ಯಾಣಿ ಸಾದಾದಿ

ರಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಸಲ್ಲಬಿಡುವುದು. ಆದರೆ, ಅಕರ್ಮ್ಯತ್ವಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಈಗ ಕರ್ಮ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಏದರಲ್ಲಿ ಈತನು ಒಂದು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಷ್ಟು ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಸಹ, ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಉಂಟೇ ಉಂಟು ಎಂದು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ; ಆಗಲಿ, ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕರ್ಮ್ಯವಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ, ಹೌದು ಆತನು ಮುಂದೆ ದೈವಂಚ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ್ಯ ಜೀವಾತ್ಮ. ಅಸ್ಯಜೀವಾತ್ಮನೇ-ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ, ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಸಹ "ಜ್ಞೋತ ಏವ" ಎಂದೂ, "ಕರ್ಮ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತಾತ್" ಇತಿಚ-ಎಂದೂ ಸಹ, ಸೂತ್ರೋಪ ಸಾದಿತಮ್- ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಾದಿತವು. ಜೀವಾತ್ಮನೇನು ಜೈತನ್ಯಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪನೇ? ಜಡಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದು ಆಗನ್ನುಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೇ? ಅಥವಾ ಜ್ಞಾತೃತ್ವೈಕಸ್ವರೂಪನೇ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಮೂರ್ಛಾಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾವಿಗ್ನ ಜ್ಞಾನವು ತೋರುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪನಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಮತ್ತು ಆತನು ವಾಷಾಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು, ಆತನಿಗೆ ಈ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು, ಆಗನ್ನುಕವೆಂಬುದೂ ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು "ಅಥಯೋನೇದೇದಂ ಜಿಘ್ರಾಣೇತಿ ಸ ಆತ್ಮಾ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉಂಟೆಂದು ಈ ಜ್ಞೋತ ಏವ ಎಂಬ ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (೨. ೩. ೧೯) ಬೋಧಿತವು. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ "ವಿಜ್ಞಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ತನುತೇ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪನೆಂದು ತೋರಿರುವದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ-ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಸುಷುಪ್ತಿ ಮೂರ್ಛಾಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ್ಯ ಮೂಲಕ ಸಂಕೋಚವುಂಟಾಗಿರುವದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಜೀವಾತ್ಮ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿಲ್ಲದ ಬರೇ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೆಂಬ ವಾದವು ಸರಿಯಲ್ಲವು, ಆತನು ಜ್ಞೋತ ಏವ; ಆತನಿಗೆ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದವ್ವರಾ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಉಂಟು, ಇದು ಈ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. "ಕರ್ಮ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತಾತ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ, ಸಾಂಖ್ಯಮತವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವು, ದೇಹವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ "ಯಜೇತ" "ಉಪಾಸೀತ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವದರಿಂದ, ಅಂತಹ ವಿಧಿಯು ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿರುವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯಿಸುವದರಿಂದ, ಜಡವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಲಾರದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು ಜ್ಞೇಯವಸ್ತುವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಜ್ಞೇಯವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯೆಯಾದರೆ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವೂ ಎರಡೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಉಂಟೆಂದು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಜ್ಞೋತ ಏವಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಾದಿತವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವು ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ "ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಲಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ತಂದರು ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಬರೇ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದರೆ ಕರ್ಮ್ಯತ್ವವೂ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮೊದಲು ಜ್ಞಾತೃತ್ವವನ್ನು ಜ್ಞೋತ ಏವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ಪಞ್ಚಕಂ ಸಮನಸ್ಯಂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ, ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ-ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತೌ ಪೃಥಗ್ವಾ,
ಪಾರಮ್ ; ವಿವಿಧಾಚ ಪೃಥಕ್ಲೇಷ್ವಾ-ಚೇಷ್ವಾಶಬ್ದೇನ ಪಞ್ಚಾತ್ಮಾ ನಾಯು

ಉಪಪಾದಿಸಿ, ಅನಂತರ ಕರ್ಮತ್ರಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಮುಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩) ಕರಣಂಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ಎಂದರೆ ನಾಕ್ವಾಣಿಸಾದಾದಿಪಂಚಕಂ ಸಮನಸ್ಯಂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ-ವಾಕ್ಯ ಕೃತಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಐದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೇರಿರುವ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಸಮೂಹವು, ಅದು ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಎಂದರೆ ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತೌ ಪೃಥಗ್ವಾ ಪಾರಂ-ಕರ್ಮವು ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಂಚ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಾಕ್ವಾಣಿಸಾದಾದಿ ಪಂಚಕಂ ಸಮನಸ್ಯಂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ ಎಂದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಿರುವದು ನ್ಯಾಯವೇ ? ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಯದ್ವಪಿ ದೇಹಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಮನಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ನಡೆಯದೇ ಇರುವದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವೇ ವಿನಾ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವು. ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಕರಣವು, ಏಕೆಂದರೆ ವಿಸಯಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಆತ್ಮಾನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಿ, ಆತನು ಸಜ್ಜಿಲ್ಪಿಸಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಒಡನೆ ನಡೆಸುವನಾದುದರಿಂದ ಸಮನಸ್ಯಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೇ ಸಕಲ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ಮನಸಾ ಹ್ಯೇವಪಶ್ಯತಿ, ಮನಸಾತ್ಯಣೋತಿ” (ಬೃ. ೩. ೫ ೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೂ ಮತ್ತು “ಮನೋಹಿ ಹೇತುಸ್ಪರ್ಶೇಷಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪ್ರವರ್ತನೇ” (ರಾ. ಸಂ. ೧೧. ೪೧) ಎಂಬ ಆಂಜನೇಯೋಕ್ತಿಯೂ ಅನುಸಂಧೇಯಗಳು. ಮನಸ್ಸು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಧರ್ಮಭೂತದ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾದ್ದಾರವೂ, ಮತ್ತು ಆತ್ಮನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಸಹ ಮನಸ್ಸೇ ದ್ವಾರವೂ ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಮನಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ; ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಏವಕ್ರಿಯವು, ಕರಣಗಳು ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಕರಣಗಳಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ, ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತೌ ಪೃಥಗ್ವಾ ಪಾರಮ್-ಕರ್ಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನುಳ್ಳವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರ ಉಕ್ತಿಯು ಏನೆಂದರೆ—“ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚಕ್ಷುಶ್ಚೋತ್ರ ಘ್ರಾಣ ರಸನತ್ವಗಾತ್ರಾಣಿ, ನಾಕ್ವಾಣಿಸಾದ ಸಾಯುಷಸ್ಸಾ ನೈರ್ದೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ | ಉಭಯಾತ್ಮಕಮತ್ರಮನ ಸ್ಸಂಕಲ್ಪಕಮಿಂದ್ರಿಯಂಚ ಸಾಧರ್ಮ್ಯತ್ ” ಇದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಹೇತುವು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವಾಗಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಹೇತುವು. ಆದುದರಿಂದ ಸಮನಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. (೪) ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾರಣವು ವಿವಿಧಾಚ ಪೃಥಕ್ಲೇಷ್ವಾ-ಇಲ್ಲಿ ಚೇಷ್ವಾಶಬ್ದೇನ-ಚೇಷ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪಂಚಾತ್ಮಾನಾಯುಃ-ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಐದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು, ತದ್ವೃತ್ತಿವಾಚಿನಾ-ಅದರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಚೇಷ್ವಾಶಬ್ದವು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದ, ಅಭಿಧೀಯತೇ-ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ರಭಿಧೀಯತೇ ತದ್ವೃತ್ತಿನಾಚಿನಾ; ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಧಾರಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಭೇದ ಭಿನ್ನಸ್ಯ ನಾಯೋಃ ಪಂಚಾತ್ಮನೋ, ವಿವಿಧಾಚಚೇಷ್ಟಾ-ವಿವಿಧಾ ವೃತ್ತಿಃ; ದೈವಂಚೈವಾತ್ಮಪಂಚಮಮ್-ಅತ್ರ ಕರ್ಮಹೇತುಕಲಾಸೇ ದೈವಂ

ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಧಾರಣಸ್ಯ-ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಧಾರಕಗಳಾದ, ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಭೇದ ಭಿನ್ನಸ್ಯ ನಾಯೋಃ-ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾಸ, ಉದಾಸ, ಸಮಾಸಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭೇದದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ವಾಯುವಿನ, ಪಂಚಾತ್ಮನೋ ವಿವಿಧಾಚಚೇಷ್ಟಾ-ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯೂ; ಚೇಷ್ಟಾ ಎಂದರೆ ಸಜ್ಜಲ್ಪ ಪ್ರಯತನಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯು ಶರೀರ ಇವುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವದು ನ್ಯಾಯವು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಚೇಷ್ಟಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚವಾಯುಗಳ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ; ಎಂದರೆ ಶರೀರಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಯತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು; ಜೀವಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾದಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ ಸಹಾಯವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಸಹ ಶರೀರ ಧಾರಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದ ಉಂಟಾದಾಗ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪಾದಿಸಿರುವದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಧಾರಕಸ್ಯ ನಾಯೋಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ನಾಯೋಃ ಎಂಬ ಏಕವಚನದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳು ಭಿನ್ನ ರೂಪವಾದ ಐದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳಲ್ಲವು; ಎಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಈ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಐದು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದು, “ನಾಗಶ್ಚ ಕೂರ್ಮ ಕೃಕರೋ ದೇವದತ್ತೋ ಧನಂಜಯಃ | ನಾಗ್ಧಾರೇ ನಾಗ ಆಖ್ಯಾತಃ ಕೂರ್ಮ ಉನ್ನಿಲನೇಷ್ಠತಃ | ಕೃಕರಾಚ್ಚಕ್ಷುತಂಜ್ಞೇಯಮ್ ದೇವದತ್ತಾ ದ್ವಿಜಂಭಣಮ್ | ನಜಹಾತಿ ಮೃತಂವಾಪಿ ಸರ್ವನ್ಯಾಪೀ ಧನಂಜಯಃ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಥಮಾ ವಾರಗಳೆಲ್ಲ ಐದು ವಾಯ್ವಂತರಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾದರೋ ಭಿನ್ನವು; ಇದು “ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ಯುಪದಿತತೇ” (ಶಾರೀ ೨. ೪. ೧೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸು ಒಂದೇಯಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಕಾಮವೆಂದರೆ ಏಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯೂ, ಸಜ್ಜಲ್ಪ-ವ್ಯವಸಾಯವೂ, ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ-ಸಂದೇಹವೂ, ಶ್ರದ್ಧಾ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯೂ ಅಶ್ರದ್ಧಾ-ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಧೃತಿಃ-ಪ್ರೀತಿಯೂ, ಅಧೃತಿಃ-ಅಪ್ರೀತಿಯೂ ಹ್ರೀ-ಲಜ್ಜೆಯು, ಧೀಃ-ಪ್ರಮಾಣಭಿನ್ನಜ್ಞಾನವು, ಭೀಃ-ಮುಂದೆ ಬರುವ ದುಃಖದ ಶಬ್ದಾ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸೋ ಎಂದರೆ. ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸೇ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾಸ ಉದಾಸ, ಸಮಾನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ವಾಯುವೇ ಸಾಧನವೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಂದ ನಡೆಯುವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ವಾಗಾದಿ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಮನಸ್ಸೊಂದಿಗೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪಂಚವೃತ್ತಿಪ್ರಾಣವೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ೩-೫-೩ನೇ ವಾಕ್ಯವಾದ “ತ್ರಿಣಾತ್ಮನೇ ಕುರುತೇತಿ ಮನೋವಾಚಂ ಪ್ರಾಣಂ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, “ಮನಸಾಹ್ಯೇವಪಶ್ಯತಿ, ಮನಸಾಶ್ಚನೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಾಮಸ್ಸಜ್ಜ ಲ್ಪವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶ್ರದ್ಧಾ-ಶ್ರದ್ಧಾ ಧೃತಿರಧೃತಿ ಹ್ರೀ ಧೀ ಭೀ ರಿತ್ಯೇ ತ್ಸರ್ವಮನ ಏವ ಮನಸ್ಸೇ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನವು ಜೀವಾತ್ಮನ ಕರ್ಮೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಾಗೆಯೇ, ಪ್ರಾಣನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚವೃತ್ತಿ

ಪಂಚಮಮ್- ಪರಮಾತ್ಮಾನ್ತರಾಮಾ ಕರ್ಮ ನಿಷ್ಪತ್ತೌ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತುರಿತ್ಯರ್ಥಃ ; ಉಕ್ತಂ ಹಿ (೩) “ ಸರ್ವಸೃಜಾಹಂ ಹೃದನಿವಿಷ್ಯೋ ಮತ್ತಸ್ಸ ತಿ ಜ್ಞಾನ ಮಪೋಹನಂಚ ” ಇತಿ. ವಕ್ಷ್ಯತಿಚ (೨) “ ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಾಂ ಹೃದೇಶೇರ್ಜುನತಿಷ್ಠತಿ | ಧ್ರುಮಯ್ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಯನ್ತಾರೂಢಾನಿ

ಪ್ರಾಣವಾಯುನೇ ಕಾರಣವು. ಇದರಿಂದ ಪಂಚವೃತ್ತಿ ಪ್ರಾಣವೂ ಆತ್ಮನ ಕರ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದು ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಯತಿವರರು ವಿವಿಧಾಚ ಪೃಥಕ್ಪ್ರೇಷ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವಾದ ಜೇತನ ಸಜ್ಜಲ್ಪ ಪ್ರಯತನಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂಬ ಧೃವೂ ಉಪಾದೇಯನೇ; ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪಂಚವೃತ್ತಿ ಪ್ರಾಣವಾನಾದಿ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುವಿನಿಂದಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಅಂತ ಗತವು ಆದುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವು; ಇತರರು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣ ವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಲ್ಲವು ಶ್ರೀ ಯತಿವರರಿಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕರ ತಲಾ ಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಬೇವಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾಗಾದಿ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಪಂಚವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದು. (೫) ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಆತನೂ ಸೇರಿ ನಾಲ್ಕು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣ ಭೂತ ನಾಗಿರುವ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತುವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—**ದೈವಂಜೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಮ್** ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಅಂತರಾಮಾ ಕರ್ಮ ನಿಷ್ಪತ್ತೌ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತು ರಿತ್ಯರ್ಥಃ-ಅಂತರಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರ್ಮದ ಪ್ರಸೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣನು ಎಂಬುವ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣನು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ, ಏನಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣನೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೂ ದೋಷಿತವೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಭಾಷ್ಯವು. ಹಿಂದೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವು ವೇದ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—**“ ಸರ್ವಸೃಜಾಹಂ ”** ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪರಾಂ ಬರಿಸಬಹುದು. ಅವರಗಳಿಗೆ ಕರಣಕೇವಲ ದಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರದಾನಾದಿಗಳೇನು, ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ವೇದಕ ಪ್ರದಾನವೇನು ಅವರಗಳ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅವರುಗಳ ಸರ್ವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿರುವದೇನು, ಇವುಗಳಿಂದ ತಾನು ಪ್ರಧಾನಕಾರಣ ನೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹಾಗೆಯೇ **“ ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಾಂ ”** ಎಂಬ ೧೮ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, **ವಕ್ಷ್ಯತಿಚ-ಮುಂದೆಯೂ** ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕಾಧಿ ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರ ಸಜ್ಜಿಹಾರ್ಥವೇನೆಂದರೆ.—ನಾನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಅವರುಗಳ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಹೇತುವಾಗಿರುವ ಬೇವಾತ್ಮನಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲೇ ವಾಸುದೇವನಾಗಿರುವೆನು, ಅದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಶರೀರವೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಸಸ್ತ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ತನ್ನೂಲಕವಾಗಿ ಅವರ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವರು ಪ್ರವ್ರತಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

(೩) ೧೬. ೧೫. ೧೫ (೨) ೧೬. ೧೮. ೬೧

ಮಾಯಯಾ " ಇತಿ; ಪರಮಾತ್ಮಾಯತ್ತಂಚ ಜೀವಾತ್ಮನಃ ಕರ್ಮತ್ವಮ್,
(೩) " ಪರಾತ್ಪು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ " ಇತ್ಯುಪಪಾದಿತಮ್. ನನ್ನೇವಂ ಪರಮಾ
ತ್ಮಾಯತ್ತೇ ಜೀವಾತ್ಮ ಕರ್ಮತ್ವೇ ಜೀವಾತ್ಮಾ ಕರ್ಮಣ್ಯನಿಯೋಜ್ಯೋ ಭವತೀತಿ
ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣ್ಯನರ್ಥಕಾನಿಸ್ಯುಃ; ಇದಮಪಿ ಜೋಡ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕಾರೇ
ಣೈವ ಪರಿಹೃತಮ್. (೬) " ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾ ಪೇಕ್ಷಸ್ತು ನಿಹಿತ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಾ

ಆದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಕರ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದೇನು? ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಧಾನ
ಹೇತುವೆಂದ. ಹೇಳಿದುದೇನು? ಇಬ್ಬರು ಜೇತನರು ಹೇತುವು ಹೇಗೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾ
ಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮಾಯತ್ತಂಚ ಜೀವಾತ್ಮನಃ
ಕರ್ಮತ್ವಮ್-ಜೀವಾತ್ಮನ ಕರ್ಮತ್ವವಾದರೋ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದು. ಅದುದ
ರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಪ್ರಮಾಣ
ಉಂಟೋ ಎಂದರೆ-ಪರಾತ್ಪು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಇತ್ಯುಪಪಾದಿತಂ-ಆ ಜೀವಾತ್ಮ ಕರ್ಮತ್ವವು
ಪರಮಪುರುಷ ಅಧೀನವಾದುದೆಂದು. " ಅನ್ಯಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಶ್ಚಾಸ್ತಾ ಜನಾನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ "
(೫) " ಯ ಆತ್ಮಾನ ಮನ್ತರೋ ಯಮುಯತಿ " ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರು
ತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕರ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲ
ವೆಂದೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಕರ್ಮತ್ವ ಉಂಟೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗಾದ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿರರ್ಥಕಗಳಾಗಿಲ್ಲವೋ? ತಾನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ
ಯಾದ ಸಮರ್ಥನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತರನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಫಲ
ವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವದೂ ಶಿಕ್ಷಿಸುವದೂ ಸಹ ನ್ಯಾಯವೋ ಎಂಬ ಪೂರೈ
ಪಕ್ಷಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ಪೂರೈ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಪ
ವಾದಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-ಮೊದಲು ಪೂರೈಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಪಪಾದಿ
ಸುತ್ತಾರೆ-ನನು-ಆಗಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಪೂರೈಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವು, ಜೀವಾತ್ಮ
ಕರ್ಮತ್ವೇ-ಜೀವಾತ್ಮನ ಕರ್ಮತ್ವವು, ಏವಂ-ಹೀಗೆ ಎಂದರೆ ಪರಾತ್ಪು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಎಂಬ
ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಪರಮಾತ್ಮಾಯತ್ತೇ-ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನ
ವಾಗಲಾಗಿ ಎಂದರೆ ಅಧೀನವಾದರೆ ಕರ್ಮಣಿ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಅನಿಯೋಜ್ಯಃ-ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ
ದ ದರಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವನಾಗಿ, ಭವತೀತಿ-ಆಗುವನಾದುದರಿಂದ, ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ
ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ-ಹೀಗೆ ಮಾಡು, ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುವು. ಅನರ್ಥ
ಕಾನಿಸ್ಯುಃ-ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವಳಾಗುವುವು; ಆಗ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ, ಗುರೂಪ
ದೇಶ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಉಂಟಾಗುವವೆಂಬ ಭಾವವು. ಜೀವಾತ್ಮನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರ
ಮಾತ್ಮನೇ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಕರ್ಮಾಹೇಗೆ? ಆಗ
ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾಮುಪಾಸ್ತ, ಸತ್ಯಂವದ, ಇತ್ಯಾದಿ ಆಜ್ಞೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿರರ್ಥಕ
ವಲ್ಲವೋ? ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿಯೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಪರಮಾ
ತ್ಮನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವದು ಯಾವ ನ್ಯಾಯವು? ಅಂತನು ಕೃಪಾನಿಧಿಯು ಹೇಗೆ?
ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಗಳು ಉಂಟಾಗಬಹುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ,
ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ-ಆದಸ್ತೇ
ಮುಂದೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ-ಇದಮಪಿಜೋಡ್ಯಂ-ಅಂತಹ ಕುತರ್ಕ್
ವನ್ನು, ಶಬ್ದಾವನ್ನು, ಸೂತ್ರಕಾರೇಣೈವ ಪರಿಹೃತಮ್-ಸೂತ್ರಕಾರರಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ

ವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ " ಇತಿ. ಏತದುಕ್ತಂಭವತಿ.—ಪರಮಾತ್ಮನಾ ದತ್ತೈಸ್ತದಾ
ಧಾರೈಶ್ಚ ಕರಣ ಕಲೇಬರಾದಿಭಿಸ್ತದಾಹಿತ ಶಕ್ತಿಭಿಸ್ತ್ವಯಂ ಚ ಜೀವಾತ್ಮಾ
ತದಾಧಾರ ಸ್ತದಾಹಿತ ಶಕ್ತಿರ್ಸ್ಯ ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತಯೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಕರಣಾದ್ಯ

ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದಲೇ ಮುಹುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.—“ಕೃತ
ಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಗಳ
ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದವು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರ
ವಾದ “ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವನ ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥನ
ವಾದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿವೇಧವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಲ್ಲವೆಂದು? ಆಗ ಗುಣವ
ದೇಶ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಗಳಲ್ಲವೋ? ಆಗ ಜೀವನ ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಿಗ್ರ
ಹಾನ್ಮಗ್ರಹಣ ನ್ಯಾಯವೋ? ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವು ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ತು ಶಬ್ದವು, ಕೃತ
ಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು—ಜೀವಾತ್ಮನು ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಥಮತಃ
ಉದಾಸೀನನಾಗಿದ್ದು ಆತನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವನು; ಅನಂತರ ಆಕರ್ಮ
ಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಮಾನವಾಗಿ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಡೆಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ
ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರವಾದ “ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದು
ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಉಂಟೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಉದಾಹರಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅನಂತರ “ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಜೀವಾತ್ಮ ಕರ್ಮೈಶ್ಚವು
ಪರಮಪುರುಷನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲಾಧೀನವೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇವೆ
ರಡು ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಾದವಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ, ಎಣೊಂದೂ ವಿರೋಧ
ವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಈ “ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸರಿಸೂಮಂಜುಷ್ಯವನ್ನು
ತೋರ್ಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪ್ರಥಮತಃ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ
ಬಿಟ್ಟು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಧಿವೇಧವಾಕ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು
ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇದ್ದು ಕೊಂಡ, ಆತನ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹೀಗೆ ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅನುಮಾನವಾಗಿ
ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸುವನು. ಇದು ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ ನಿಹಿತಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಾವೈಯರ್ಥ್ಯ
ಾದಿಭ್ಯಃ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿವೇಧವಾಕ್ಯಗಳೇ ಮೂಲಲಾದವುಗಳು ನಿರ್ದೇಶಗಳಾಗದೇ
ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ, ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ
ವೈಷಮ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶ್ಯಾಣ್ಯಾದಿಗಳು ಉಂಟಾದೇ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಜ್ಜಿ
ಲ್ಲವು, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿ ಪದದಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶ್ಯಾಣ್ಯಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗದೆ
ಇರುವದು ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮನ ದುಷ್ಕೃತ ಸ್ವಾತ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಾನ್ಮಗ್ರಹ
ಗಳಿಂದ ದೋಷ ಉಂಟಾಗದಿರುವದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ
ಗಳ ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದೆ “ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ” ಇದೀಗ ತ್ವಾರ್ಥವೆಂದಾ
ರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಪರಮಾತ್ಮನಾದತ್ತೈಃ-ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತದಾ
ಧಾರೈಶ್ಚ-ಆತನನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಯುಳ್ಳ, ಕರಣ ಕಲೇಬರಾದಿಭಿಃ-ಶರೀರೇಸ್ತ್ರಯಗಳೇ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ, ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಣ, ಮನಸ್ಸು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ತದಾಹಿತ
ಶಕ್ತಿಭಿಃ-ಆ ಪರಮಪುರುಷನಿಂದ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಸ್ವಯಂ
ಜೀವಾತ್ಮಾ-ಜೀವಾತ್ಮನಾದ ತಾನೂ ಸಹ, ತದಾಧಾರಃ-ಆತನನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿವುಳ್ಳ
ವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆತನ ಶರೀರವಾಗಿ ಆತನಿಂದಲೇ ಆಧೀನನಾಗಿ ಆದುದರಿಂದ ಆತನನ್ನೇ
ಆಧಾರವಾಗಿವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ತದಾಹಿತ ಶಕ್ತಿರ್ಸ್ಯ-ಆತನಿಂದಲೇ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರೆ ದಯ

ಧಿಷ್ಠಾನಾಕಾರಂ ಪ್ರಯತ್ನಂಚಾರಭತೇ; ತದನ್ತರವಸ್ಥಿತಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಸ್ವಾನು
ಮತಿದಾನೇನ ತಂ ಪ್ರವರ್ತಯತೀತಿ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿಸ್ವಬುದ್ಧ್ಯವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಹೇತುತ್ವಮಸ್ತಿ; ಯಥಾ ಗುರುತರ ಶಿಲಾ ಮಹೀರುಹಾದಿ ಚಲನಾದಿ ಫಲ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಷು ಬಹು ಪುರುಷಸಾಧ್ಯಾಸು ಬಹುನಾಂ ಹೇತುತ್ವಂ, ವಿಧಿನಿಷೇಧ
ಭಾಕ್ತ್ವಂಚ-ಇತಿ. ||೧೪,೧೫||

ವಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ತಾಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೇ-ಕರ್ಮಾರಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾ-
ಜೀವಾತ್ಮನಾದ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಿಂದ, ಕರಣಾದ್ಧಿಷ್ಠಾನಾಕಾರಂ-ಅಂದ್ರಿಯಗಳು ಶರೀರಗಳ
ಮೂಲಕ, ಪ್ರಯತ್ನಂಚಾರಭತೇ-ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಪ್ರಥಮ
ಸಜ್ಜಲ್ಪದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಉದಾಹರಣೆನಾಗಿ,
ತಾನು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ದಯಪಾಲಿಸಿರುವ ಕರಣ ಕಳೇಬರಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ, ಶಾಸ್ತ್ರ
ಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ಭಾವವು. ತದನ್ತರವಸ್ಥಿತಃ-ಅಂತರ
ಆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ (೨) “ಅಂತರೋಯಮತಿ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ
ಅಂತರಾಮಿಯಾಗಿ ಒಳಗಿರುವವನಾಗಿ, ಪರಮಾತ್ಮನು, ಸ್ವಾನುಮತಿದಾನೇನ-ಆ ಜೀವ
ಕರ್ಮೈಶ್ವರಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ, ತಂ ಪ್ರವರ್ತಯತೀತಿ-ಕೃತಪ್ರಯತ್ನ
ನಾದ ಆತನನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವನೆಂಬುದರಿಂದ, ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ-
ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ, ಸ್ವಬುದ್ಧ್ಯವ-ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇತುತ್ವ
ಮಸ್ತಿ-ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ತನಗೇನೆ ಕಾರಣವು ಉಂಟು; ಆ ಕರ್ಮೈಶ್ವರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕರ
ಸಹಾಯ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟು ಕರ್ಮೈಶ್ವರವು ಉಂಟೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿ
ಸಿದರಲ್ಲದೆ ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತೀಯೋ, ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಾವು ನೇದಾಂತಸಾರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ-ಯಥಾ-ಹೇಗೆಂದರೆ? ಗುರುತರ ಶಿಲಾ ಮಹೀರುಹಾದಿ ಚಲ
ನಾದಿ ಫಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಷು-ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡ ಭಂಡ, ಮರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕಡಲಿನ
ಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಬಹುಪುರುಷ ಸಾಧ್ಯವು-ಅನೇಕ ಜನರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರು
ವದಾಗಿ, ಬಹುನಾಂ ಹೇತುತ್ವಂ-ಅನೇಕರ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗಿರುವದಂಟು. ಹಾಗೆ
ಜೀವ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವು ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಸಹಾಯಗಳನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವಾ
ತ್ಮನ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವು ತನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿರುವದರಲ್ಲಿ ಏನೊಂದು ಅಸಾಮಾನ್ಯವು
ವಿಲ್ಲವು ಎಂಬ ಭಾವವು; ಯಾವಾಗ ಕರ್ಮೈಶ್ವರವು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಆಗ, ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಭಾ
ಕ್ತ್ವಂಚ-ಆಗ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಶ್ಯತೆಯೂ ಸಹ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು; ಇತಿ-
ಎಂಬುದೀಗ ಈ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಯಾವಾಗ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ
ಆತನ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಕರಣ ಕಳೇಬರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತಯಂತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ಆ ಕರಣ ಕಳೇಬರಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ
ಯನ್ನೂ ಈತನಿಗೆ ದಯಪಾಲಿಸಿ, ಈತನಲ್ಲೂ ಅಂತರಾಮಿಯಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು, ತಾನು ಕೊಟ್ಟಿ
ರುವ ಜ್ಞಾನ ಬಿಕೇರ್ಷಾ ಪ್ರಯತನ ಮೂಲಕ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ
ನಡೆಯಲು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಜೋಡ್ಡುಗಳಿಗೂ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಪರಮ ಕೃಪಯಾಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕೊಡ
ಲ್ಪಟ್ಟು, ದಾಸನಾದ ಈ ಜೀವನು ಮೃತನು ಕ್ರಮವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನೂ ವಿಧಿನಿಷೇಧ

ವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿರುವದರಿಂದ, ತದನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಈ ಜೀತನನಿಗೆ ಸರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವುಂಟು. ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅತಿಲಂಘಿಸಿ ಅಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ಭಗವನ್ನಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಈ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಕೂಡ ದುರ್ವಾರ್ತೆಯಾದ ವ್ರತನನ್ನು ವಿತಾ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ತಂದಿ, ಮುಂದೆ ಅಂತಹ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗದೇ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಅನುಗ್ರಹವೆಂದೇ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಗುರೂಪದೇಶ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಗಳೆಲ್ಲವು ; ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿತ್ತು. ಈತನ ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅನಂತರ ಅನುಮತಿಯನ್ನಿತ್ತು ಅನುಗ್ರಹ ನಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವು.

ಈ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ನಿದರ್ಶನವು ಯಾವುದೆಂದರೆ? ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಲೀಲಾಕಾರಧಿಯಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅರ್ಜುನನದೇ ; ಆತನೇ ಸಜ್ಜನನು. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶರೀತ್ಯಾ ಪ್ರೇರಕನು ಮಾತ್ರವೇ. ಯುದ್ಧವು ತನಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಜುನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪರಮಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಲಬ್ಧಶಕ್ತನಾದುದರಿಂದ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಾದಿ ಪ್ರದಾನ ಮೂಲಕ ಪರಮ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನು ಪ್ರಧಾನ ಫಲಿಯು. “ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಂ ಭವತ್ಯಸಾಂಚಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. “ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಚುತ್ರೇ” ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ “ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂತವ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದರೆ ಆಗ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹ ರೂಪಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗುವನೆಂಬುದು “ಯತ್ರ ಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಯತ್ರಪಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ | ತತ್ರ ಶ್ರೀವಿಜಯಃ” ಎಂಬ ಸಂಜಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. “ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸು” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನುಗುಣವಾಗಿ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು “ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರು” ನೀನು ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿ, ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ ಯಥಾ ಇಚ್ಛಸಿ, ಹೇಗೆ ಇವು ಲಭಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಒಪ್ಪಿ ಯುದ್ಧಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಗುರೂಪದೇಶ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸ್ವಾನುಮತಿಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿ, ಆತನು ಜಯಶೀಲನಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳದೆ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಲೋಕ ಗುರುವಿನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದೆಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು “ಯುದ್ಧಸ್ಯವಿಗತಜ್ವರಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ, ಆತನು “ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂತವ” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖನಾಗಲು, ಆಗ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಸಾರಧಿಯಾಗಿ ಸ್ವಾನುಮತಿಯನ್ನಿತ್ತು ನಡೆಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ನರನಾರಾಯಣರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸ್ವಾರಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಸರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು, ಜೀವಾತ್ಮನ ಪೂರ್ವ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಮತ್ತಾನಾಗುವನು. ಇದರಿಂದ ಸುಕೃತಿಯು ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ

కర్మ గణము స్వతంత్రునిగి సజ్జల్పిసి మాడువను దుష్కృతియు తన్న ఆత్మనాశక్తి యోగ్యువాద కర్మ గణము స్వతంత్రుని సజ్జల్పిసి నడచును ఇదిరింద కళతనవు ఇతర ద్రవ్యాపహరణవలె నింద్యవేందు తనగి అశ్రేయస్సన్నుంట్టుమాడుతదేందు స్వామిదత్త శాస్త్ర వివేకబాహునిదింద తిళిదిద్దరూ కూడ, స్వతంత్రుని సజ్జల్పిసి కది యువను ఇదిక్కి ఇల్లయీ నిదర్శన లుంట్టు. దుర్మోధన దుశ్శాసన ముంతా దవరు మహా పతివ్రతేయాద పాండవ పత్నియన్ను సభగి ఎళితందు మానభంగమాడు వదూ, పాండవర రాజ్యవన్ను అవహరిసరువదూ, సరియల్లవేంబ వివేకబాహునిదిద్దరూ, స్వతంత్రుని ఇంతవ ఆకృత్య కర్మ గణము మాడుదురింద, అల్లయూ శ్రీ కృష్ణును అను మనూనాగా వర్చిసి, అపరగళ సిద్ధనక్కి కారణనాదను. ఆగలి, ఠాగే స్వామి సజ్జల్పవాద పక్షదల్లి సంధిగాగి తానే యోదుదు యేగే? సంధియాగిద్ద పక్షదల్లి దుష్టసిగ్రహవిల్లదే యోగిగుత్తిత్త అల్లవే? ఎందరే, ఇన్ను యారాదరూ యోదరే ఎల్లి సంధిగి అవకాశవాదితేయి ఎందు తానే సాకాశ్చాత్మాగి యోగి సంధియాగద ఠాగి మాడిరుత్తానే.

ఆదురింద ప్రథమ సజ్జల్పదల్లి బీవనన్ను స్వతంత్రునిగి మాడిరింద బీవనగి కర్మత్వచ్చ వివరట్టు. ఆదరే ఆదు ఇన్ను నెల్లక్క కారణగళ సహాయవన్ను అవే క్షి సుత్తదే ఆతనగి ఈ కర్మత్వవన్నుంట్టుమాడలు, కరణ కళేబరదిగళన్ను అచ్చ గళన్ను లుపయోగిసువ శక్తియననూ, జ్ఞాన వివేకాదిగళన్ను, సజ్జాప్తవన్ను, లుపదేశికరన్ను, కేలట్టు, ఓగి నానావిధదల్లి పరమోపకారకనాగిరువ పరమ పురాతనే ప్రధానకారణనాదురింద ద్వీవంజ్యవాత్సపంజనుం ఎందు విశేషిసి యేళల్పట్టు. ఓగి బీవాత్మను ప్రథమ సజ్జల్పదల్లి స్వతంత్రుని నడచువదూ సకు తన్న పూర్వ సుకృత దుష్కృతానుసారవేందు తిళియత్కద్దు.

౧. ఆదరే, ఈ జీతనన సజ్జల్పచ్చ పూర్వ సుకృత దుష్కృతానుసారవేందు యేగిదరే ఆదు స్వతంత్రవాదుదు ఎంబ యేళికయ ఆభిప్రాయవేను? ఇత్యాది శబ్దా గళగి సమాధానచ్చ యేగే? స్వతంత్రవేందు యేళువదరల్లి ఆభిప్రాయవేనేందరే? సర్వే త్వరను లుదాసీననాగి ఆగ ఇరు.వనెంబ ఘావచ్చ. ఠాగే లుదాసీననాగిరులు కారణవేనేందరే, ఈతనగి జ్ఞానేంద్రియగళన్ను వివేకాదిగళన్ను శాస్త్ర మోదలా దచ్చగళన్ను కేలట్టురువదరింద అచ్చగళన్ను లుపయోగిసి, కార్యాంభదల్లి స్వామి యన్ను శరణు యోది సరియాద మార్గదల్లి ప్రేరిచు ఎందు ప్రార్థిసిదరే ఆగ ప్రబలకర్మ వాసనేయూ దురికృతనాగుత్తదేంబుదు సమాధానచ్చ. ఈ ఆభిప్రాయవే “తమోవ శరణం గచ్ఛ” (గీ. ౧౪. ౨౨) ఎంబల్లి యేళల్పట్టురుత్తదే.

౨. కర్మవాసనా, ఆదురింద.ంటాగువ ఈత్వరానుగ్రహగళగి వతనాగి బీవన ప్రథమ సజ్జల్పచ్చ వివరట్టరే, ఆగలూ శాస్త్రచ్చ ఓగి మాడు, ఓగి మాడ బీడ ఎందు యేళద్దరూ, కర్మబలిశ్ఠవాగి తదనుగుణవాగి ప్రవృత్తియంటాదరే, ఆగలూ శాస్త్రవ్యయర్థ్యవివేచి? ఎందరే సర్వేత్వరనన్ను సరియాద మార్గదల్లి ప్రవర్తసువ ఠాగి మాడు ఎందు ఆతనగి శరణాగతనాదగి శాస్త్రోద్దిత మార్గదల్లి నడయువ ఠాగి స్వామియూ ప్రేరిచువను ఎంబుదు సమాధానచ్చ.

౩. ఆగలి, ఒందువేళ ఠాగే శరణాగతనాగదే యోదరే, కర్మచ్చ బలిశ్ఠ వాగి ఈతను కళ్ళ కేలసగళన్ను మాడుత్తా యోగి అదక్కాగి సర్వేత్వరను కుడిత

ನಾಗಿ "ಕ್ಷಿಸಾಮ್ಯಜಸ್ರಂ ಆಸುರುಷ್ಟೇವಯೋನಿಷು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆಗಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸ್ಪಂದ್ಯಕ್ಕಾವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಈತನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣ ನಡೆದು, ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಕೃತವನ್ನೂ ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿ ತನ್ನೂಲಕ ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯಾದ-ದರಿಂದ, ಆಗ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವು.

೪. ಆಗಲಿ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ಯಜಮಾನನು ತನಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಸದಾ ನೋಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆತನೇನಾದರೂ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ನಡೆದರೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವದೇನೋ ನ್ಯಾಯವು. ಸರ್ರೇ ಶ್ವರನಾದರೋ ಸರಬ್ಜನು. ತನಗೆ ಪುತ್ರಕನ್ಯಾದ್ವಾರವ ಜೀವಾತ್ಮನು ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದರೆ, ಅಂತವನನ್ನು ಕೃಪಾಸಂಧಿಯು ತಿದ್ದದೆ ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಜಿಟ್ಟುಜಿಟ್ಟು, ತಾನು ಅನುಮತ್ತಾವಾಗರೋಣವು ಯಾವ ನ್ಯಾಯವು? ಒಂದು ವೇಳೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ ಸಜ್ಜುಲಿಸಿ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ತಾನು ಅನುಮತ್ತಾವಾಗ ರುವದೇನೋ ನ್ಯಾಯವು. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಮತ್ತಾವಾಗಿರುವುದು ಸರಿಯೇ? ಎಂದರೆ ಅಂತವನನ್ನು ತಿದ್ದುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯೇ ತಾನು ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಮಭಾವದಿಂದ ಇದ್ದು, ಏನೊಂದೂ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ, ಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ತದುವದೇಶಿಕರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಅನುಮತ್ತಾವಾಗಿರುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ. ದುರುಳನನ್ನೂ ವ್ಯರ್ಥಿಯನ್ನೂ ಸಮಭಾವದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಜಿಟ್ಟರೆ, ಸರ್ರೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ "ಹಿತಸ್ತೋತೋವೃತ್ತಾಃ" ದುಷ್ಟನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವದೇ ನ್ಯಾಯವು. ಕಾಕಾಸುರನ ಒಂದು ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದುದೇ ಮೊದಲಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳು ನ್ಯಾಯವಾದವೇ. ಆತನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಶಿಕ್ಷೆಯು.

೫. ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಕರೂ ಕಳೇಬರಾದಿಗಳುಂಟಾಗಿ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮನು ಭವಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಂದರೆ ಐದನೆಯ ಹೇತುವಾದ ದೈವಂಜೈವಾತ್ಮಪಂಚಮಂ ಎಂಬುದು ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲವೋ? ಸರ್ರೇಶ್ವರನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಕುಂದಕವಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ, ಆತನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೊಂದೂ ಭಂಗವಿಲ್ಲವು. ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಕಾರಯಿತಾಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಜೇತನನ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿ ನಿರ್ಮನಾಬಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವು. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದಲೇ ವಿವೇಕಚ್ಛಾಸವನ್ನೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗುಣ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ಪವೇಶಿಕರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಆತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನು ಸಮೋಹಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮನು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಸತ್ಯವೃದ್ಧಿಗೆ ನೀರು ಹೇಗೆ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಬೇಕೋ, ಹಾಗೆ ಸರ್ರೇಶ್ವರನು. ಬೀಜವು ಹೇಗೆ ಸಸದ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಜೇತನನ ಗುಣಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್ರೇಶ್ವರನು ಸಾಕ್ಷಿಯೂ ಹೌದು. ಜೇತನನ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಆತನೇನು ಅನುಗ್ರಹ ಯೋಗ್ಯನೇ ಅಥವಾ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಸಾಕ್ಷ್ಯವು ಆತನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದೆ, ತಾನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಯು. ಹೀಗೆ ಉದಾಸೀನನಾಗಿಯೂ, ಅನಂತರ ಕಾರಯಿತಾ, ಅನುಮಂತಾವಾಗಿ, ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದವನು. ಜೇತನನು ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ತಾನೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ, ದಯಾಶೀಲನಾಗಿ, ರಕ್ಷಕನಾಗಿ, ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಕನಾಗಿ, ಫಲಪ್ರದಾತನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಗಳನ್ನು ವರ್ತಿಸಿ, ದುಷ್ಟರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಒಳ್ಳೆ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದನೇ ಎಂದು ಅನಂದಿಸಿ, ಅರ್ಚಾರಾದಿಗತಿ

ಮೂ. ತತ್ರೈವಂ ಸತಿ, ಕರ್ತಾರ ಮಾತ್ಮಾನಂ ಕೇವಲಂಪುಯಃ |

ಪಶ್ಯತ್ಯ ಕೃತಬುದ್ಧಿತ್ವಾ ನೃಸ ಪಶ್ಯತಿ ದುರ್ಮತಿಃ

||೧೬||

ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ತನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ದಯವಾಲಿಸಿ, ತಾನೂ ಆನಂದಪಡುವನಾದುದರಿಂದ ಆತನೇ ಪ್ರಧಾನಫಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಭೋಕ್ತಾ; ಹೀಗೆಲಾ ನಡೆಸುವ ಪರಮ ಪುರುಷನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗವೆಲ್ಲಿಯದು? ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನೇ ಮುಂದೆ “ತಮೇವ ಶರಣಂಗಚ್ಛ” (ಗೀ. ೧೮. ೬೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನಭಿಮತ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, “ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ” (ಗೀ. ೧೮. ೬೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತು ದಶೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರಭೂತಾಂಶವಾದುದ ರಿಂದ, ಇದರಲ್ಲಿನ ಜ್ಞಾನದೀಪ್ತಿ ಎದುರಿಗೆ ಯಾವ ಅಂಧಕಾರ ಚೋದ್ಯವೂ ನಿಲ್ಲಲಾರದು ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನೂ ಏಕ ಕಂಠ್ಯವನ್ನೂ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ನಾನಾಂಪದ ಸಂಶಯಗಳ ಬಾಧೆಯು ಇರಬಹುದು. ಇದೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿಯುಂಟವನಾದರೋ, ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ, ತಾನೇ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವನೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.—ಹೀಗೆ, ಬೇವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿದತ್ತ ಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವದರಿಂದ ಆತನು ಕರ್ತಾ ಎಂದೂ, ಇದರಿಂದ ವಿಧಿವಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಗುರೂಪದೇಶಾದಿಗಳಿಗೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಕರಣ ಕಳೇಬರ ಪ್ರದಾತಾವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ತದುವದೇಶಕರನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಅವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ವಿವೇಕಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನುಮತ್ತಾನಾಗಿ ಕಾರಣನೆಂದೂ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೀಗೆ ಐದು ಹೇತುವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ಉಪದೇಶ ಮೂಲಕವಾದ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಅಜ್ಞಾನಾದರೋ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮುಖೋಪಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವದರ ಮೂಲಕವಲ್ಲವೇ ತನಗೆ ಕರ್ಮೃತ್ವವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಆ ಕರ್ಮೃತ್ವವೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಧಿವಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಭಾವಿಸದೇ, ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾವೆಂದು ಭಾವಿಸುವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ತನ್ನ ಕರ್ಮೃತ್ವಕ್ಕೆ ಇತರ ಸಮಕಾರಿ ವಿಶೇಷಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೇಕಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಕರ್ಮೃತ್ವವಿಲ್ಲವು ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಏವಂಸತಿ-ತನ್ನ ಕರ್ಮೃತ್ವವು ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಮಿದತ್ತ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿಯೂ ಇರಲಾಗಿ, ಯಃ-ಯಾವನು ಆತ್ಮಾನಂಪು-ತನ್ನನ್ನೇ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಾವನ್ನೇ, ತತ್ರ-ಆ ಕರ್ಮರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಕೇವಲಂ ಕರ್ತಾರಂ-ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಕರ್ತಾವನ್ನಾಗಿ, ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್-ಅಭ್ಯಾತ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದವನಾದರೂ, ಪಶ್ಯತಿ-ಹೀಗೆ ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವನೋ, ಸಃ ದುರ್ಮತಿಃ-ಅಂತಹ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಮೂಢನು, ನಪಶ್ಯತಿ-ವಿವೇಕಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲವು. ಸರಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶ ಮೂಲಕ ದೊರೆತು ಜ್ಞಾನವು ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದದೆ ಹೀಗೆ ಅಕೃತಬುದ್ಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಕರ್ತಾರಂಭ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರ ಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿಯೂ ತನ್ನ ಕರ್ಮೃತ್ವವು ಇದ್ದರೂ, ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದ

ಭಾ. ಏವಂ-ಪರಮಾತ್ಮಾನುಮತಿ ಪೂರೈಕೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಕರ್ಮತ್ವೇ ಸತಿ, ತತ್ತ-
ಕರ್ಮಣಿ ಕೇವಲ ಮಾತ್ಮಾನಮೇವ ಕರ್ತಾರಂ ಯಃ ಪರೈಶಿ, ಸ ದುರ್ಮತಿಃ-

ಕಲ್ಪಾಗಿ ಏವಂ ಸತಿ ಎಂಬ ಭಾವವು; ತಂಬಾ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಸದ್ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಕೃತಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಕೃತಬುದ್ಧಿಯು; ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಲಾರದು; ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾನೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು; ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದ ಸದ-ಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದವನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಮತಿಃ ಮೂಢನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ಆತನು ದುರ್ಮತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ದೇಹಾತ್ಮ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಿದುದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಚಯವಿದ್ದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಆ ರಾಶಿಗೇನೇ ಸೇರಿದುದು ಎಂಬ ಭಾವವೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ "ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬಹುಕೇಶಂ ಬುದ್ಧೇಶ್ಚಲನ ಕಾರಣಮ್" | ಉಪದೇಶಾ ದರಿಂಬುದ್ಧಾ ವಿರಮೇತ್ಸರ್ಮಕರ್ಮಸು " ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಬೇರೆ "ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವು" ಬಹು ಕೇಶವೆಂದೂ, "ಬುದ್ಧೇಶ್ಚಲನ" ಕಾರಣವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ: 'ಉಪದೇಶ'ದಿಂದ ಕೃತಬುದ್ಧಿಯಾದ ರೇನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ಮತ್ವ ಭ್ರಾಂತಿಯು ತೊಲಗಿ, ವೇಲೆ ಕರ್ಮಸನ್ನಾಸ ಅಥವಾ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸುಧರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವೂ, ಅದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದು ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವೂ, ಎರಡೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಐದು ಹೇತುಗಳೆಂದು ಜೀವಾತ್ಮನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಕರ್ಮ ಎಂದಾದರೆ ಅಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಹೀಗೆ ಸಮೋಗುತ್ತದೆ? ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನವು ಬೇರೆ ಭ್ರಮರೂಪವಾದುದಷ್ಟೇ? ವಿಧಿಸಿವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವು. ಅಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಯಾವನಾದರೂ ಬಹು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಾನು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಎಂಬ ಶಬ್ದಾವನದಲ್ಲಿ ಈ ಶೋಧವು ಅಂತವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಮತವನನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ—ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಕರ್ಮತ್ವ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ, ತನಗೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ ಸರೈಶ್ವರನು ದಯಮಾಳಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಪ್ರದಾನರೂಪ ಸತ್ವಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಪ್ರಥಮ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅನಂತರ ಕಾರ್ತಾರಂಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಪೂರೈಸಿಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಮತ್ತವಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಸದ್ವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನು ಎಂದು ತಿಳಿಯದೆಯೂ, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, ಆತನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂಬ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಮೂಢನು, ವಿಸರೀತಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತನಗೇನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ಮತ್ವ ಉಂಟೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—ಪರಮಾತ್ಮಾನುಮತಿಪೂರೈಕೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಕರ್ಮತ್ವೇ ಸತಿ-ಇದು ಏವಂ ಸತಿ ಎಂದು ಮೂಢದಲ್ಲಿರುವದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಜೀವಾತ್ಮನ ಕರ್ಮತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಮತಿ ಪೂರ್ವಕವೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಲಾಗಿ, ತತ್ತ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಣಿ-ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಕೇವಲ ಮಾತ್ಮಾ

ವಿಪರೀತಮುತೀ, ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್-ಅನಿಷ್ಟನ್ನ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತು ಬುದ್ಧಿ
ತ್ವಾತ್, ನಪಶ್ಯತಿ-ನ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಕರ್ತಾರಂ ಪಶ್ಯತಿ ||೧೬||

ನಮೋನ ಕರ್ತಾರಂ-ಇತರ ಹೇತುಗಳ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ತಾನೇನೇ ಕರ್ತಾವೆಂಬುದಾಗಿ ಎಂದರೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಯಃ ಪಶ್ಯತಿ-ಯಾವನು ತಿಳಿಯುವನೋ ಸಃ-ಅವನು, ದುರ್ಮತಿಃ ಎಂದರೆ ವಿಪರೀತಮುತೀ-ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಯಥಾವತ್ತಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಏಕೆಂದರೆ, ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ಎಂದರೆ ಅನಿಷ್ಟನ್ನ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತುಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್-ವಸ್ತು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಇನ್ನೂ ಉಂಟಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ನಪಶ್ಯತಿ ಎಂದರೆ ನಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಕರ್ತಾರಂ ಪಶ್ಯತಿ-ಈ ಜೇತನನು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕರ್ತಾವೆಂಬುದನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿದವನಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಏವಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜೇತನನು ಮಾಡುವ ಕಠಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಮುನ್ತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರು ; ಇದರಲ್ಲೇ ಕಾರಯಿತಾ ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಅಂತರ್ಗತವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು ; ಏಕೆಂದರೆ ಜೇವನ ಕಠ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಏವಂಸತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಾದುದರಿಂದ, ಅನುಮುನ್ತೃತ್ವದೊಡನೆ ಕಾರಯಿತ್ಯವೂ ಸೇರಿತು. ಕರಣ ಕೇಳಿದರ ಯೋಗ ಪ್ರಾಣ ದಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಪಕ್ವಾದ್ಯಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾರಯಿತಾ ಎಂದೂ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಭವರೂಪ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನುಮುಂತಾವೆಂದೂ, ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಸಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಏವಂಸತಿಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಮೂಲದ ಕೇವಲ ಶಬ್ದವು ಇತರ ಹೇತು ನಿರಪೇಕ್ಷ ವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಿಸಿ ಕೇವಲ ಮಾತ್ಮಾನ ಮೋನಕರ್ತಾರಂ ಎಂದು ಅವಧಾರಣೆಯಿಂದ ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಒಂಟು? ಎಂದರೆ ಮೂಲದ ತು ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಹಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅಥವಾ ತು ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇರುವುದು ಒಂದೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಏಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವರು, ಕೇವಲಂ ಆತ್ಮಾನಂ-ಸರಿತದ ನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ನಾಗಿರುವ ತನ್ನನ್ನು ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತನಾಗಿ ಕರ್ತಾರಂ ಯಃ ಪಶ್ಯತಿ-ಕರ್ತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನೋ, ಆತನು ದುರ್ಮತಿ ಎಂದ. ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮುಖ್ಯ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ತಾಣಿ ಸಸ್ಮೈಸ್ಯ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಉಪಸಾದಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. “ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಾದುದು. ಅದೂ ವ್ಯಾಸವಾಕ್ಯವು, ಇದೂ ವ್ಯಾಸವಾಕ್ಯವು ; ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಾವೇ ನಿಂದಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕೇವಲಂ ಎಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಣುವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವನೋ ಸಃ ದುರ್ಮತಿಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭವಲ್ಲವು. ಒದ್ದೆತೆಯಲ್ಲಿ ಕಠ್ಯತ್ವ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸೇರಿದ ಕಠ್ಯತ್ವ ಉಂಟೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿ ಹಾಗಿ ಕರ್ತಾವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಕಠ್ಯತ್ವಾನುಸಂಧಾನವಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಕಠ್ಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ, ಕೇವಲಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಾನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಮತಿಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಂತವನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಮೂ. ಯಸ್ಯನಾಹಂಕೃತೋ ಭಾವೋ ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯ ನಲಿಭ್ಯತೇ |

ಹತ್ವಾಪಿ ಸ ಇಮಾಲ್ಲೋಕಾ ನ್ನಹಂತಿ ನನಿಬಧ್ಯತೇ ||

||೧೭||

ವಲ್ಲವು. ಸರಿಯಾದ ಚ್ಛಾಸವಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಮತಿಃ ಎಂದರೆ ವಿಪರೀತಮತಿಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಸರಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಚ್ಛಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸನ್ಮತಿಯಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವು. ಇತರ ನಾಲ್ಕು ಹೇತುಗಳೂ ಕೂಡಿದರೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು, ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿಷ್ಯರ್ಪಿಸಿ ತಿಳಿಯುವನೆಂಬ ಭಾವವು.

ಇಲ್ಲಿ ಅಂತವನ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಪರೀತವಾಗಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಅಕೃತ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಚ್ಛಾಸ ಶೂನ್ಯತೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಸತ್ತಾ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಅನಿವೃತ್ತ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅಂತವನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ನಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದವನಲ್ಲವು ಎಂದರೆ ಎಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಾನು ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲವು, ಅದನ್ನೇ ಸಃ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಕರ್ತಾರಂ ನಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಚ್ಛಾಸವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹೀಗೆ ವಿಪರೀತ ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತನಾದರೆ, ವಿಪರೀತಾಚರಣೆಯು ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಾಚರಣೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತವನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಈತನಿಗೆ ಅನಿವೃತ್ತಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ತಸ್ಮಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣಂತೇ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೌ ಎಂಬ ಹಿತ್ತೋಪದೇಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಪರಮವುಧಪಾರಾಧನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಆ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪುಧಾನ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಸಂಭ್ರಮಿಸಿ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸುವುದು ಅಬ್ಜಾಧವ ಪಿಪ್ಪಿಂ ಭಜೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಣಾರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು. ಏನೆಂದರೆ?—ನೀನು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಗಾಂಧೀವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿಷ್ಯರ್ಪಿಸಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಆದರೆ ನೀನು ದುರ್ಮತಿ ಎಂದರೆ ವಿಪರೀತ ಮತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಾಧುವೇ ಅಸಾಧುವೇ ಎಂದೇ ತಿಳಿಯಲು, ನಿನ್ನ ವಿವೇಕಚ್ಛಾಸವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ “ಕಾರ್ಯಣ್ಯದೋಷೋಪಹತತಸ್ತುಭಾವ” ನೆಂದೂ, ಧರ್ಮಸಂಮುಖಭೇದತಸ್ತುನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡು, ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೇ, ಮಾಡದಿರುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೇ ಎಂದು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ವಿಪರೀತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ದುರ್ಮತಿಯಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಾರ್ಥಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ, ನೀನು ಒಂದುವೇಳೆ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿ ನನ್ನ ಉಪದೇಶದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ದುಷ್ಟರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹತ್ವಾಪಿ-ಕೊಂದರೂ ಕೂಡ, ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ನನಿಬಧ್ಯತೇ ಒಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ||೧೮||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಮಮತಾ, ಫಲ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರಮಪುರಷಾಯತ್ತವಾಗಿ ನಡೆಯಿತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಯಾವನು ತಾನೇ ಸ್ವಯಂ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವನೋ, ಅವನು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಚ್ಛಾಸವಿಲ್ಲದ ದುರ್ಮತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದರಿಂದ ಅಂತವನಿಗೆ ಬಂಧನವೂ ತಪ್ಪಿದಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಅರ್ಥವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಒಲಿದಿಂದ ತಾನು ಸ್ವತಃ ಕರ್ತಾವ್ಯವು; ಸ್ವಾಮಿ ಸಜ್ಜಲಾನ್ಮನುಸಾರ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಮಮತೆಯನ್ನು ನೀಗಿ ಮಯಿಸ್ವರಾಣಿಕರಾಣಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವನೋ, ಅಂತವನಿಗೆ “ನಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇನರೇ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಲೇಪವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಕವಲಪತ್ರಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಲೇಪ ಹೇಗಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಈ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮ ಲೇಪವಿಲ್ಲವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದವನು ದುರ್ಮತಿಯಾದರೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಸನ್ಮತಿಯು, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವನು ಕರ್ಮಲೇಪವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಬಂಧವಿಲ್ಲದವನಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಕರ್ಮಲೇಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುವನೆಂದು ಹೇಳಿದಂದಾಯಿತು. ಇದೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.—

ಯಸ್ಯ-ಯಾವನಿಗೆ, ಇದು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ, ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ, ನಾಹಂಕೃತೋಭಾವಃ-ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಥಮ ಸಂಕಲ್ಪವು ತನ್ನದಾಗಿದ್ದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲಾನ್ಮನುಸಾರ ಅತನ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಯಥಾರ್ಥ ವಿಸಯವಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ತಾನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ ರಹಿತವಾದ ತೀರ್ಪುಕೆಯುಂಟೋ; ಯಸ್ಯಬುದ್ಧಿರ್ನಲಿಪ್ಯತೇ-ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ವಿವೇಕಬ್ಲಾಸವು, ತಾನೇ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಡೆಸಿದನೆಂದೂ, ಆ ಫಲವನ್ನು ಸುಭವಿಸುವನು ತಾನೇ ಎಂದು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತನಾಗಿರುವದಿಲ್ಲವೋ, ಸಃ-ಅಂತಹ ತಾನು ಪರತಂತ್ರನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನು, ಇಮಾರ್ಲೋಕಃ-ಇವೆಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಹತ್ವಾಪಿ-ಈಗ ನೀನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅಧ್ವರಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಹಾಗೆ, ದುಷ್ಟಭಾವ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾಗಿ ಎಂದು ಕೊಂದರೂ ಕೂಡ, ನನಿಬದ್ಯತೇ-ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವಲ್ಲವು. ಇದರಿಂದ ನೀನೂ ಈಗ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದು ಫರಮಾತ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು; ಇದು ಅತನ ಆಜ್ಞಾಕೃಂಕರ್ಯವು; ನಾನು ಪರತಂತ್ರನು, ಆತನೇ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲ ತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿದುದಾದರೆ ನಿನಗೂ ಸಹ ಕರ್ಮಲೇಪವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದಹಾಗಾಯಿತು. ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಉಪದೇಶವು ನ್ಯಾಯವೋ? ಎಂದರೆ ಸರ್ದೇಶ್ವರನೇ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲಾನ್ಮಮತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಲೋಕದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಭವಾನಂತರ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಮನನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ; ಯಮನು ಹೀಗೆ ಪರತಂತ್ರನಾಗಿ ಕೊಂದರೆ ಯಮನು ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ರುದ್ರನೂ ಪ್ರಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ನಾರಾತ್ಮತಥಾವನಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತನಾಗದ ಬುದ್ಧಿ ಇರುವದರಿಂದಲೂ ಅವನು ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಪರತಂತ್ರರಾಗಿ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕರ್ಮಲೇಪವೂ ಇಲ್ಲವು; ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲವು; ರಾಜಸನ್ಮಾನಗಳಾದ ಮೆಡಲ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದೊರೆಯಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀತೆಯು ತನಗೆ ಕೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದ ಅಂಜನೇಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. “ರಾಜಸಂಶ್ರಯವಶಾನಾಂ ಕುರ್ದನ್ವೀನಾಂ ಪರಾಜ್ಞಯಾ | ವಿಧೇಯಾನಾಂ ಚ ದಾಸೀನಾಂ ಕಃ ಕುಪ್ಯೇದ್ವಾನರೋತ್ತಮಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಹಸನವೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಹಿಂಸಾರೂಪ ಕರ್ಮವೇ ಆಗಲಿ ಇತಿ ಕರ್ಮವ್ಯತೆಯಾಗಿ ಪರಾಧೀನತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಂಧಕವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ

ಭಾ. ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನೇನ, ಯಸ್ಯಭಾವಃ-ಕರ್ಮತ್ವವಿಷಯೋ
ಮನೋವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷೋ ನಾಹಂಕೃತಃ ನಾಹಮಭಿಮಾನಕೃತಃ, ಅಹಂಕರೋ
ಮೀತಿ ಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯ ನವಿದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ, ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯ ನಲಿಪ್ಯತೇ-
ಅಸ್ತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಮಮ ಕರ್ಮತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಏತತ್ಪಲಂ ನಮಯಾ ಸಂಬಂಧೇ-
ನ ಚ ಮದೀಯಂ ಕರ್ಮೀತಿ ಯಸ್ಯ ಬುದ್ಧಿರ್ಜಾಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ; ಸ ಇಮಾ
ಲೋಕಾ ಯುದ್ಧೇ ಹತ್ವಾ ಪಿತಾ ನನ್ನಿಹನ್ತಿ; ನಕೇವಲಂ ಭಿಷ್ಣಾದೀ

ವಾದ ಯಾರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಬೇಡವೆಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹನನ ಹಿಂಸಾದಿಗಳಾದರೆ
ಸಿದ್ಧವೇ ಸರಿ. ಅವುಗಳು ಒಂಧಕಗಳೇ; ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬೇವಾತ್ಮನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಏದು ಹೇತು
ಗಳಿರುವಾಗ, ಅವುಗಳ ಬಾಹ್ಯವಲ್ಲದೆ, ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನು ಬಾಹ್ಯ
ಶೂನ್ಯನಾದುದರಿಂದ ದುರ್ಮತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನು; ಹಾಗಾದರೆ ಸುಮತಿಯು ಯಾರು
ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತ
ವಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತಾನು ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವವಿಲ್ಲದೆ,
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಡೆಸುವನು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದರೆ, ಕರ್ಮದಿಂದ ಒಂಧನಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಅದರ ಅಹನಕರ್ಮವು ಧರ್ಮಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಲ್ಲದೆ ಅಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದರೆ ನಿಬಂಧಿತವೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದಕ್ಕೆ
ನಿದರ್ಶನಗಳು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ-ಒರ್ಮನಿ, ಇತಿಲಿ, ಒಮಾತ್ ಮೂರು ದೇಶದ
ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಇತರ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದ ಅಶಯಿಂದ ಅಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ನಾಶ
ವಾದರು. ಅಮೆರಿಕ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡು, ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯಾ, ಚೀನಾ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು ನಡೆಸಿದ
ಯುದ್ಧವು ಶತ್ರುಗಳ ದುರಾಶೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ಯುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಜಯಪ್ರದ
ರಾದರು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಮಿಸಂಕಲ್ಪವು ದುಷ್ಟರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶಿಷ್ಟರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು.
ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿಯು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ
ನೆಂಬುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾ
ನೇನ-ದೈವಂಚೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರಿರುವ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೇ ಸರ್ವ
ಕರ್ಮತ್ವವೂ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ, ಯಸ್ಯಭಾವಃ-ಯಾರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ವೋ, ಇದನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಕರ್ಮತ್ವವಿಷಯವಾದ. ಮನೋವೃತ್ತಿ
ವಿಶೇಷಃ-ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವು, ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನೋವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷ
ವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ; ನಾಹಂಕೃತಃ ಎಂದರೆ ನಾಹಮಭಿಮಾನಕೃತಃ-ತಾನು
ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ, ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ.—ಅಹಂಕರೋಮೀತಿ ಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯ ನವಿದ್ಯತೇತ್ಯರ್ಥವು-ತಾನೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ
ಜ್ಞಾನವು ಯಾವನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯನಲಿಪ್ಯತೇ ಎಂದರೆ,
ಅಸ್ತಿ ಕರ್ಮಣಿ-ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಮಕರ್ಮತ್ವಾಭಾವಾತ್-ನನಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ದುದರಿಂದ, ಏತತ್ಪಲಂ-ಈ ಫಲವೂ, ನಮಯಾ ಸಂಬಂಧಿತೇ-ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ
ಅಲ್ಲವು, ಮತ್ತು ನಚಮದೀಯಂ ಕರ್ಮೀತಿ-ಈ ಕರ್ಮವು ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದು ಅಲ್ಲ
ವೆಂದು, ಯಸ್ಯ ಬುದ್ಧಿರ್ಜಾಯತೇ-ಯಾರಿಗೆ ವಿವೇಕ ಬಾಹ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ,
ಸ ಇಮಾ ಲೋಕಾ ಯುದ್ಧೇ ಹತ್ವಾ ಪಿತಾ ನನ್ನಿಹನ್ತಿ-ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕ
ಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಜನರನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಹನನ ಮಾಡುವ ಧರ್ಮವಾದ

ನಿತ್ಯರ್ಥಃ ; ತತಸ್ತೇನ ಯುದ್ಧಾಖ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ನನಿಬಧ್ಯತೇ-ತತ್ಪಲಂ ನಾ
ನುಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೭ ||

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂದರೂ ಸಹ, ತಾ ನ್ನಹಂತಿ-ಅವರುಗಳನ್ನು ಆತನು ಕೊಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವು ;
ನಕೇವಲಂ ಭೀಷ್ಮಾದೀ ನಿತ್ಯರ್ಥಃ-ಕೇವಲ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಕೊಲ್ಲದೆ
ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ, ಆತನಿಗೆ ಕೊಂದ
ವಾಸವು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ-ತತಃ-ಆ
ಕಾರಣದಿಂದ ಯುದ್ಧಾಖ್ಯೇನಕರ್ಮಣಾ-ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಕರ್ತವ್ಯದಿಂದ, ನನಿಬಧ್ಯತೇ ಎಂದರೆ
ತತ್ಪಲಂ ನಾನುಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ-ಆದರ ಭಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿ
ಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ನಾಹಂ ಕೃತೋ ಭಾವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬರ್ಥವು ;
ಅದು ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಮನೋವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷಃ, ಇದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವೇ ನಮಗೆ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗು
ವುದೂ, ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ಎಂಬುದು ಬೋಧಿತವು.
ನಾಹಂಕೃತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಹಂಕರೋಮಿ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿ
ತಲ್ಲಾ, ಆತ್ಮಾವಸ್ಥೆ ತಿಳಿಯುವದೇ ಅಹಂವೆಂದಾಗಿರುವಾಗ ನಾಹಂಕೃತಭಾವಃ ಎಂಬ
ದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವು ? ಎಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ
ನಾನೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾ
ಧಾನವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ; ಅಥವಾ ನಾನೇ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನು ಎಂದಾಗಲಿ
ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾವಾಗ ನಾನೇಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಭಲವೂ ತನ್ನದಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಸಿದ್ಧವು ; ಅದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯೌಷ್ಣ ನಲಿಪ್ರತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕವನ್ನು ಕೊಂದರೂ ನ ನಿಬ
ಧ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲಾ, ಇದು ಸರಿಯಾದ ಉಪದೇಶವು ಹೇಗೆ ? ಕಠಶ್ರುತಿಯು, (1)
“ನಾವಿರತೋದುಶ್ಶರೀತಾತ್ ನಾಶಾನ್ಯೋ ನಾ ಸಮಾಹಿತಃ | ನಾಶಾನ್ತ ಮಾನಸೋವಾಪಿ
ಪ್ರಜ್ಞಾನೇನೈನ ಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ” ಎಂದರೆ “ಪರದಾರ ಪರದ್ರವ್ಯಹರಣ ಪರಹಸನ ಮೊದಲಾದ
ದುಷ್ಕೃತಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗದವನೂ, ಅನುಪಶಾಂತವಾದ ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳ ವೇಗವುಳ್ಳ
ವನೂ,ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅವಹಿತ ಚಿತ್ತನಲ್ಲದವನೂ, ನಿಗ್ರಹಿಸದ
ಮನವುಳ್ಳವನೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವದರ ಮೂಲಕ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವ
ನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಲಾರನು ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿ
ಹಸನವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಂಹಿಂಸಾ ಮೊದಲಾದ ದುಶ್ಚರಿತಗಳು ಕೂಡದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರು
ವಾಗ ಇಲ್ಲಿನ ಈ ಉಪದೇಶವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವು ? ಎಂದರೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಯುದ್ಧೇಹತ್ವಾಪಿ-
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಧರ್ಮವಾಗಿರುವ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಹಸನಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಒದಗಿರುವ ಧರ್ಮಯುದ್ಧ
ದಲ್ಲಿ ಕೊಂದರೂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಹತ್ವಾಪಿ ನಹಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ವೇನೆಂದರೆ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವು.
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮ ಪುರುಷನು ಸುಪ್ರೀತನೇ ಆಗುವನು.
ಹೇಗೆಂದರೆ ತಾಟಕಿಯ ಸಂಹಾರದಿಂದ, ಋಷಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಹೇಗೆ ಆಗಂದಿಸಿದರೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆಹಸನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ
ನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನೇ ದುಷ್ಕಸ್ತ್ರೀಯನೂ ಕೂಡ ಕೊಲ್ಲಬಹುದೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯು
ವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೀರಾಮ

ಕೃತ್ಯಾದ್ಯವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯನಾಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡದೆ, ಕೊಂದರೂ ಕೊಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಹಸನ ಧರ್ಮವು ಎಲ್ಲಿ ದೋಷವಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಅಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡು; ಅದು ನಿನಗೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು ಎಂದು ದುಶ್ಚರಿತವನ್ನೇ ಉಪದೇಶಿಸಿದಂತಾಗುವುದು; ಆತ್ಮಾವಿಗ ಕರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲವು, ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ತನಗೆ ಕರ್ಮವು ಉಂಟೆಂದು ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತ ಜ್ಞಾನದ ಹಾಗೆ ಭ್ರಮಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಯತ್ಯನಾಹಂಕೃತೋಭಾವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಐದು ಬನರು ಸೇರಿ ಒಂದು ತೇರನ್ನು ಎಳೆದರೆ, ನಾನೇ ಎಳೆದದ್ದು ಇತರರಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಅಜ್ಞಾನದ ವಿಚ್ಛಂಭಣೆಯು; ತಾನು ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಎಂದಿಗೂ ಎಳೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸಹಾಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಯಾದುದರಿಂದ ತಾನೇ ಕರ್ಮ ಅಲ್ಲವು ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ; ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲವು. ಭ್ರಮದಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವಾ ರೋಪಣೆಯು, ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಇದು ಸರಿ ಹೋಗುವದರಿಂದ ಅಧರ್ಮಪ್ರಪಂಚವು ಸಹ ಬಂಧಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಮಿಥ್ಯಾವಾಗಿಯೂ ಫಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾ ವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಕುವಾದವನ್ನು ತರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇವಲಂ ಭೀಷ್ಮಾದೀರ್ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಧರ್ಮದ್ವಂದ್ವದ್ವ ದುಶ್ಚರ್ಮವೇ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು; ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಹೇಗೆ ಹಸನಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಇವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಹಾ ಪಾಪಿಯಾಗಿ, ಆತತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ದುರೋಧನನನ್ನು ನಿರೋಧಿಸದೆ, ಅಂತಹ ದುಷ್ಕನ ಅನ್ನನನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ, ಆತನ ದುಷ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ, ಧರ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ದ್ರೌಪದಿಯು ಇವರುಗಳನ್ನು ಕೂತು ಧರ್ಮಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಹೇಳದೆ ಪರಿಣಾಹಿಸಿದುದರಿಂದ, ಅಧರ್ಮಿಗಳ ಗೋಪಿ ಗೇನೇ ಸೇರಿದವರಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಹಸನಯೋಗ್ಯರೇ. ಹಾಗೆಯೇ ಲೋಕವೆಲ್ಲಾ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದರೆ, ಆಪರಬ್ಧರನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕೊಲ್ಲುವದು ಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತೋಡದೆ ಕಥಂಭೀಷ್ಮ ಮಹಂ ಸಂಖ್ಯೇ ದ್ರೋಣಂಚ ಮಧುಸೂದನ | ಇಷುಭಿಃ ಪ್ರತಿಯೋತ್ಸಾನ್ಯಮಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವು ದೊರೆಯಿತು ಎಂದು ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿ ತಕ್ಕದು. ಯಾವಾಗ ಇವರೇ ಹಸನಾರ್ಹರೋ ಕೌರವರ ಗುಂಪೆಲ್ಲಾ ಹಸನಯೋಗ್ಯರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದ್ದವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಮಾರ್ಲೋಕಾರ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಶ್ರೀರಾಮಾನಾಥರವು ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅರಾಕ್ಷಸವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಸೀತೆಯು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸನದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆಗ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕರ್ಮವ್ಯತಾರೂಪ ಹಸನವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕರ್ಮವ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ವೇದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಉಪಕರಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅವುಗಳೂ ಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಏವರ ಕಾಲಾವಧಿಯಾದಂತರ ಶ್ರೀಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ ಹಸನನಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಮನೂ; ಸರ್ವೇಶ್ವರ ನಿಯಮನಾನುಸಾರ ನಡೆಸುವದರಿಂದ ಅದು ಬಂಧಕವಲ್ಲವು.

ಅಧರ್ಮವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ವದರಿಂದ, ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವುನಃ ಈ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮ ಪ್ರವರ್ತನೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಸಜ್ಜುಪಡಿಸಿರುವನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನ್ಯೂನತೆ ಬಾರದ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಧರ್ಮ ಹಾನಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ತಡೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮಾವಿಗ್ನ ಹನನಕರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲವು, ಅಧರ್ಮಫಲವುಳ್ಳ ಆ ಹನನದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಸಂಬಂಧಿಸುವದೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಯಸ್ಯನಾಹಂ ಕೃತೋಭಾವಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಕೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಹಂಕೃತಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆಯೇ? ಆ ದುರ್ಮತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಬಂಧಕವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಕರ್ಮಲೇಪವೂ ಆಗಲೂ ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಗ ಕೊಲ್ಲುವದೂ ಮಿಥ್ಯಾ, ಬಂಧವೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದಿಲ್ಲವೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ? ಇಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಯತೀಶ್ವರರು ತಮ್ಮ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತತ್ಸೇವನ ಯುದ್ಧಾಪ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾನನಿಬಿಧ್ಯತೇ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹನನಮಾಡುವ ಕೃತ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೇ ಎನಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚು ರಾಜ್ಯ ಧನವಶ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ದುರಾಶೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧವು ಬೋಧಿತವಲ್ಲವು; ಅವೂ ಕೂಡ ಅಧರ್ಮಯುದ್ಧವು, ಈಗ ಶ್ರೀ ಯತೀಶ್ವರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಜನೆಯದಾದ “ಅನುಬಂಧಂ ಪುನಃ ಹಿಂಸಾ ಮನವೇಕ್ಷ್ಯಚ ಪೌರುಷಂ | ನೋಹಾದಾರಭ್ಯತೇ ಕರ್ಮಯತ್ತತ್ತಾಮ ಸ ಮುಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು; ಹನನವು ಹಿಂಸಾರೂಪವೇ; ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಧಾತ್ವರ್ಥವಾದ “ಹನಂತಿವಾಂಗಶೋಭಾಃ” ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು, ಅದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು ಹನನವಾಗದೆಯೂ, ಬಂಧಕವಾಗದೆಯೂ ಇರಲು, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹೇತುಗಳು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಹಂಕೃತಭಾವ ಮತ್ತು ಯಸ್ಯಬುದ್ಧಿರ್ನಳಿಪ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇರಬೇಕು ಎಂದರೆ ನಾನು ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಕರ್ಮವೂ ಮಮತೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕು, ಮತ್ತು ಫಲಾಭಿಪಂಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಹಿಂದೆ “ಮಾಕರ್ಮ ಫಲಹೇತುರ್ಭೂತಃ” () ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಮಯಿಸರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನಸ್ತಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ | ನಿರಾಶೀ ನಿರ್ಮಮೋಭೂತ್ವಾ ಯುದ್ಧಸ್ಯ ವೀಗತಚ್ಚರಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ; ಮತ್ತು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲೇ (೧೮-೬) “ಏತಾನ್ಯಸಿತು ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಜ್ಜಂತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಾನಿಚ | ಕರ್ಮವ್ಯಾನೀ ತಿಮ್ಮೇ ಸಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತ ಮುತ್ತಮಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು “ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ನಿಯತಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಜುನಃ | ಸಜ್ಜಂತ್ಯಕ್ತ್ವಾಫಲಂ ಚೈವಸತ್ಯಾಗ ಸ್ನಾತ್ವಿಕೋಮತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ, ಇಲ್ಲಿ ಎಸ್ತರಿಃ ಉಪಮಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದಾದರೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಿಸಿ, ಅರ್ಜುನನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಈಗ ಉದಾಹರಿಸುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ “ಕರ್ಮವ್ಯಾನಿ” ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಂ ನಿಯತಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹನನಕರ್ಮವೂ ಕರ್ಮವ್ಯವೂ, ಕಾರ್ಯವೂ, ನಿಯತವೂ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. “ನಹಂತಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಂತನಾಗಿ ಕರ್ಮವೂ ಲೇಸಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ನನಿಬಿಧ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದರ ಫಲದ

**ಭಾ. ಅನ. ಸ್ವರ್ಮಿದ ನುಕರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯನುಸಂಧಾನಂ ಸತ್ಯಗುಣ ವೃದ್ಧ್ಯೇವ ಭವ
ತೀತಿ, ಸತ್ತ್ವಸ್ಯೋಪಾದೇಯತಾ ಜ್ಞಾಪನಾಯ, ಕರ್ಮಣಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣ
ಕೃತಂ ವೈಷಮ್ಯಂ ಪ್ರಪಂಚಯಿಷ್ಯ, ಕರ್ಮಚೋದನಾಪ್ರಕಾರಂ ತಾವದಾಹ—**

ಸಂಬಂಧವಾದ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವಿಹಿತ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಅಹಂಭಾವವು ಕೂಡದು. ಮಾಡಿದನಂತರವೂ ಫಲ ಬೇಕೆಂಬ ಲೇಪವೂ ಇರಕೂಡದು ಎಂದು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾನವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಈಗ ಅಧ್ಯಾಯಾದಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಿದುದು ಕರ್ಮ ಸನ್ಯಾಸ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೂ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂದೂ, ಆವೆರಡೂ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹಿಂದೆ ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ “ ನುಯಿಸರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ | ನಿರಾಶೀರ್ಷಿ ಮೌನೋಭೂತ್ವಾಯುದ್ಯಸ್ವ ವಿಗತಜ್ವರಃ ” ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಕರ್ಮಕಾರಯತಾ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವಿರಬೇಕೆಂದು ನಿವೃತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಆ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ಎಂದರೆ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಐದು ಕಾರಣಗಳೆಂದೂ, ಆ ಐದರಲ್ಲಿ ತಾನು ಪರಾಧೀನನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೆಂದೂ, ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಸರೋತ್ತರನೂ, ಆತನು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಆತನ ಸ್ವತ್ತಾದ ದೇಹರೂಪ ಯಂತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಅನುಸಂಧಾನವು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೆಂದೂ, ಶೋಷಡಿಸಿದರು. ಈಗ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತಲ್ಲಾ ಅದು ಹೇಗೆ ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆಂದೂ, ಆತನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅಂಶಗಳು ಯಾವವು ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಜ್ಜಿತವು ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. **ಸ್ವರ್ಮಿದಂ-ಈಗ ಅಧ್ಯಾಯಾದಿಯಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆಯೂ ಸಹ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳಿದ, ಈ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನಂ-ತಾನು ಕರ್ಮವಲ್ಲವು, ಪರಮಾತ್ಮಾಯತ್ತನಾಗಿ ಆತನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಈ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವು, ಸತ್ಯಗುಣವೃದ್ಧ್ಯೇವ ತೀತಿ-ಸತ್ಯಗುಣವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಲೇನೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವದರಿಂದ, ಸತ್ತ್ವಸ್ಯೋಪಾದೇಯತಾಜ್ಞಾಪನಾಯ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸತ್ಯಗುಣಾಧಿಕವೇ ಆಜ್ಞಾಕಾರ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಕರ್ಮಣಿ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಕೃತಂ-ಸತ್ತ್ವರೂಪವೋಗುಣಗಳಿಂದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವೈಷಮ್ಯಂ-ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ, ಪ್ರಪಂಚಯಿಷ್ಯ-ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವವರಾಗಿ, ಕರ್ಮಚೋದನಾ ಪ್ರಕಾರಂ-ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು, ತಾವದಾಹ-ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಇಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಮತ್ವಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗದೊಂದಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರಿಸತಕ್ಕದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ಸತ್ಯಗುಣಾಧಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಉಪಾದೇಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ ಈಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಕರ್ಮಚೋದನಾ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೂ ಈಗ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೂ ಸಜ್ಜಿತಿ ಎನೆಂದರೆ—ಕರ್ಮಚೋದನಾ ಪ್ರಕಾರವು ವಿಧಿತವಾದರೆ, ಯಾವ ಗುಣಾಧಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ತಾನೇ**

ಮೂ. ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಜೋದನಾ |

ಕರಣಂ ಕರ್ಮಕರ್ತೃತಿ ತ್ರಿವಿಧಃ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾಃ

||೧೮||

ಭಾ. ಜ್ಞಾನಂ-ಕರ್ಮಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನಮ್, ಜ್ಞೇಯಂಚ-ಕರ್ಮವ್ಯಂಕರ್ಮ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ-ತತ್ಕರ್ಮಜೋದ್ಭೇತಿ, ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಜೋದನಾ-ಜೋದ ಬೋದ್ಧವ್ಯ

ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಮೊದಲು ಕರ್ಮಜೋದನಾ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಮುಂದೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗ, ಮಮತಾತ್ಯಾಗ, ಫಲತ್ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪವೆಂದು ಅಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾದ ತಾನು ಸಾತ್ವಿಕನಾಗಿಯೂ, ಸಾತ್ವಿಕಬದ್ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಮುಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತತ್ಯಾಗ ಅನುಷ್ಠಿಸೋಣವು ಯಾವ ಯಾವುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಸಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಆ ವಿಹಿತಕರ್ಮವೇ ಯಾವು ಯಾವುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ವಿಷಯವಾದ ಆತ್ಮಿಕ ಕರ್ಮಜೋದನಾ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸಹ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ, “ ನ್ಯಾಯೈವಾಪಿಪರೀತಂವಾ ” ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮೂರು ಮೂರು ಅಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಜ್ಞಾನಂ-ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕರ್ಮದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಜ್ಞೇಯಂ-ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಕರ್ಮವೂ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ-ಕರ್ಮವು ನ್ಯಾಯವಾದುದೇ ವಿಪರೀತವಾದುದೇ ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಧಾ-ಮೂರನ್ನು ಉಳ್ಳದ್ದು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು, ಕರ್ಮಜೋದನಾ-ಕರ್ಮದ ಪ್ರೇರಣೆಯು ; ಒಂದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಮೂರು ಬೇಕಾದುದು ; ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ (೧) ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಬೇಕು. (೨) ಆ ಕರ್ಮವು ಯಾವುದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. (೩) ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ತಿಳಿದಿರುವ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರೂ ಸೇರಿದರೆ ಅದರ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಸಹಜವೆತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಜೋದನಾ ಶಬ್ದವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮಿತವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದೂ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾವೆಂದರೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಿನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಅಧಿಕಾರಿಎಂಬ ಧ್ವನ್ಯರ್ಥವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಆದರೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಜೋದನಪ್ರಕಾರಮಾಡ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಪಾದನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಯತಿವದ್ಭರಿಗೆ ಮುಮುಕ್ಷುಷಿನ ಕರ್ಮಜೋದನವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞೇಯ, ಕರ್ಮ ಸಹ ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಿಗೂ

ಬೋಧ್ಯಯುಕ್ತೋ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವಿಧಿತ್ಯರ್ಥಃ ; ತತ್ರಬೋ
ದ್ಧವ್ಯರೂಪಂ ಕರ್ಮತ್ರಿವಿಧಂ ಸಂಗೃಹ್ಯತೇ-ಕರಣಂ ಕರ್ಮಕರ್ಮೀತಿ ; ಕರಣಂ-

ಈ ಸಾತ್ವಿಕಗಳಿಗೂ ವೈಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದರೆ, ಸಾತ್ವಿಕದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಮೂರೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ತಾಮಸಗುಣಗಳಿಗೂ ಸಹ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ಎರಡನೆಯದಾದ ಆ ಮಾಹತಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವೂ ಸಹ ಮೂರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು ; ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೧) ಕರಣಂ-ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಸಹಕಾರಿ ದ್ರವ್ಯವು, ಕರ್ಮ-ಸ್ವಾಯಮೋ ವಿಪರೀತವೋ ಆದ ಕರ್ಮವು, ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಸಮೃತ್ತಿ ರೂಪಧ್ಯವು, ಕರ್ಮ-ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು, ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಧಃ-ಮೂರು ಅಂಶಗಳನ್ನುಳ್ಳದು, ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾಹಃ-ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ವಿಷಯವು ; ಕರ್ಮವೆಂದಾದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾತೃವು ಎಂತಾನು ? ಆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಉಪಕರಣಗಳು ಎಂತವು ? ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂತಾದ್ದು ? ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕರ್ಮವು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ, ಕರಣವೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸೃಜಕರಣಗಳೆಂದೂ, ಕರ್ಮ-ಹಾಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಮಹಾ ಕಸಯ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧ್ವನ್ಯಾರ್ಥವೂ ತೋರಿರುವುದು, ಏನೆಂದರೆ-ಕರ್ಮಚೋದನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಕರ್ಮದ ಚೋದನವು, ಜ್ಞಾನಂ-ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನದಿಂದಂಟಾಗುವ "ಸಂಬ್ರಾಹ್ಮಣತೇಯೇನ ತದಸ್ತದೋಷಂ ಶುದ್ಧಂಪರಂ ನಿರ್ಮಲಮೇಕರೂಪಮ್ | ಸಂದೃಶ್ಯತೇ ನಾಪ್ಯಧಿಗಮ್ಯತೇ ನಾತತ್‌ಜ್ಞಾನ ಮಜ್ಞಾನ ಮತೋಽನ್ಯರಕ್ತಮ್ | " ಎಂದು (ವಿ. ಪು.) ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಜ್ಞೇಯಂ-"ನಾರಾಯಣಂ ಮಹಾಜ್ಞೇಯಂನಿಶ್ಚಾತ್ಮಾನಂಪರಾಯಣಂ" ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವರೂಪದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ದಿವ್ಯಮಂಟಪ ವಿಗ್ರಹವು, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ-ತನಗಿಂತ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪದ ಪೈಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಏನೇಕೆಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬ್ರಹ್ಮತಾ, ಹೀಗೆ ಮೂರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು, ಇದರಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾತ್ರವು ; ಜ್ಞೇಯವೂ ಅಲ್ಲವು, ಬ್ರಹ್ಮತಾವು ಅಲ್ಲವು ಎಂಬ ವಾದವು ನಿರಸ್ತವು. ಆತ್ಮಾ ಅನುಭೂತಿ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಜ್ಞೋತ ಏವ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೂ, " ದ್ರಷ್ಟಾಶ್ಚೋತಾ " (ಬ. ೩-೨-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ವಿರೋಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗಲಿ, ಸಂಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಯಜ್ಞತನುತೇ (ಕೃ. ಉ.) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ಗುಣವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಬದ್ಧಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳೆಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತಾವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಸುಷುಪ್ತಿ ಮೂರ್ಛೆ ಮೊದಲಾದ ಅಪಸ್ಥಿತಿಗಳೆಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವತ್ವವು ಉಂಟು ; ಆದರೆ ಆಗ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಲ್ಲದೆ, ಬಲಗರಾವಸ್ಥೆಯಂತೆಂದಾಗ ಎಕಸಿತವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಎಷ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾದೆಯೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆಂದಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಮೊದಲು ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕಲ್ಲವೇ. ಇಲ್ಲದ್ದು ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದೀತು ? ||೧೮||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೋದನಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾಗಿ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಕರ್ಮವಿಧಿಯನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ—ಜ್ಞಾನಂ-ಕರ್ಮಚೋದನವು ಸ್ವಕೃತ

ಸಾಧನಭೂತಂ ದ್ರವ್ಯಾದಿಕಮ್, ಕರ-ಯಾಗಾದಿಕಮ್, ಕರ್ತಾ-ಅನು
ಷ್ಠಾತೇತಿ || ೧೮ ||

ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದೇ ಉಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವ್ಯವಿಷಯಜ್ಞಾನಮ್ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞೇಯಂಚ-ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯವು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವ್ಯಂಕರ್ಮ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮವು, ಮತ್ತು ಪರಿಜ್ಞಾತಾ-ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಬೋಧಾ-೮ ಕರ್ಮವಿಷಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ ತಿಳಿದವನು ; ಇತಿ-ಹೀಗೆ, ತ್ರಿವಿಧಕರ್ಮಜೋದನಾ ಎಂದರೆ ಬೋಧಬೋಧವ್ಯಬೋಧವ್ಯಯುಕ್ತೋ ಬೋಧಿತಸ್ತೋನಾದಿಕರ್ಮವಿಧಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವ್ಯ, ತಿಳಿಯುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ಈ ಮೂರರಿಂದ ಸೇರಿದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಿಧಿ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ತತ್ರ-ಈ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮವ್ಯಕರ್ಮ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ, ಬೋಧವ್ಯರೂಪಂಕರ್ಮ-ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮವು, ತ್ರಿವಿಧಂಸಂಗೃಹ್ಯತೇ ಕರಣಂಕರ್ಮಕರ್ಮೇತಿ-ಕರಣ ಕರ್ಮಕರ್ಮ ಎಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಮೂರನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ-ಕರಣಂ-ಎಂದರೆ ಸಾಧನಭೂತಂ ದ್ರವ್ಯಾದಿಕಮ್-ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸಲಕರಣೆಯು, ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಯಾಗಾದಿಕಂ-ಯಾಗವೇ ಮೊದಲಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಜೋದನಾಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಇತರವಾದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಾದಿಕಂ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ಕರ್ತಾ ಎಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಾತೇತಿ-ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂರನ್ನುಳ್ಳದು ಕರ್ಮವು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತೃಶಬ್ದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ, ಕರ್ಮಜೋದನಕ್ಕೆ ತ್ರಿವಿಧವನ್ನು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಜೋದನಾ ಅರ್ಥವು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಕರ್ಮವ್ಯಯಾಗಾದಿಕಂಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಇದರಿಂದ ಸದ್ರವಿಷಯ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಜೋದನಾ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಜೋದನವೇ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಿಲ್ಲವು ; ತ್ರಿವಿಧಾ ಎಂಬುದು ಬಹುಪ್ರೇಕ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಒಂದೇ ಜೋದನವು ಮೂರು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡದು ಎಂಬ ಭಾವವು ; ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬೋಧಬೋಧವ್ಯ ಬೋಧವ್ಯಯುಕ್ತಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಜೋದನಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಿಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ; ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿ ನಿಷೇಧವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜೋದನವು. ಹೀಗೆಯೇ ತ್ರಿವಿಧಃ ಕರ್ಮಸಂಘ್ರಹಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಜೋದನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವೇ ಮೂರಂಶವುಳ್ಳದೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞೇಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಪ್ರಸ್ತುತವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ತತ್ರ-ಈ ಮೂರರಲ್ಲೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಕರ್ಮಸಂಘ್ರಹಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಕರ್ಮತ್ರಿವಿಧಂ ಸಂಘ್ರಹ್ಯತೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ; ಅಥವಾ ಕರ್ಮರೂಪ ಸಂಘ್ರಹವೆಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳ

ಮೂ. ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಚ ಕರ್ಮಚ ತ್ರಿಧೈವ ಗುಣಬೀಧತಃ |

ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಯಥಾವ ಚ್ಯುತಾನ್ಯಪಿ || ೧೯ ||

ಬಹುದು ; ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಖ್ಯಾಹಃ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಕರಣಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತದ್ರವ್ಯಾದಿಕಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ ಪ್ರೀತಿ ಭಿರ್ಯಜೇತ ” “ ದಧ್ವಾ ಜುಹೋತಿ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಭತ್ತವೂ, ಹೋಮಕ್ಕೆ ಮೊಸರೂ ಹೀಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇಲ್ಲಿ ಕರಣಂ ಎಂದರೆ ಯಾವುದರ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನಯತೇ ತೀಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು, ಇಂದ್ರಿಯ ಗ್ರಾಮವು, ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಲ್ಲಾ ? ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವೇ ಇಲ್ಲೂ, ಕರಣಂ, ಕರ್ಮಕರ್ತಾ ಎಂದು ಏಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಕೂಡದು ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವೇ ವುನಃ ಬೇರೆ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದರೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಭಂಗವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನವೂ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವೂ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಸಹ, ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸತಾಮಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಹೆಚ್ಚು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಚೋದನಾ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಖ್ಯಾಹಃ ಎಂದು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ವುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ಎಂದು, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಆತನೇ ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಕರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನೆಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಾತಾ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಇಲ್ಲಿ ಬೋಧ್ಯಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜ್ಞೋತವಿವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವು ; ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೧೯||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮ ವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಜ್ಞೇಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವೂ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ, ಕರ್ಮಚ, ಕರ್ಮಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರೂ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವು, ಅವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಜ್ಞೇಯಂ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮವೇ ಆದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಜ್ಞಾತಾವೇ ಅನುಷ್ಠಾತೃವಾಗಿ ಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ಞಾನಂ-ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕರ್ಮದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಕರ್ಮಚ-ಆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವೂ, ಕರ್ಮಚ-ಕರ್ಮ ಮಾಡುವವನೂ ಸಹ, ಗುಣಬೀಧತಃ-ಪೂರ್ಮಕರ್ಮವಾಸನಾನುಗುಣವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಶರೀರದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ಬೇಧಮೂಲಕವಾಗಿ, ತ್ರಿಧೈವ-ಹಿಂದೆ ಆಹಾರ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಇವು ಮೂರುಮೂರೂ ವಿಧವಾಗಿರುವುಗಳೇ, ಎಂದು ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ-ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆಹಾರಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ, ತಾನ್ಯಪಿ-ಅವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ, ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ-ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ವಿವೇಚನೆಯಲ್ಲಿ, ಯಥಾವತ್-ಅವುಗಳು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಇವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುಣು-ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಹಿಂದೆ ೧೯ನೆಯ ಗುಣತ್ರಯ ವಿಭಾಗಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ಭಾ. ಕರ್ಮವ್ಯ ಕರ್ಮ ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನ, ಮನುಷ್ಯೀಯಮಾನಂಚಕರ್ಮ, ತಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾತಾಚ, ಸತ್ಪಾದಿಗುಣ ಭೇದತ ಸ್ತಿಥೈವ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ; ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ-ಗುಣ ಕಾರ್ಯಗುಣೇ, ಯಥಾವಚ್ಛ್ರೇಣುತಾನ್ಯಪಿ-ತಾನಿಗುಣತೋ ಭಿನ್ನಾನಿ ಜ್ಞಾನಾದೀನಿ ಯಥಾವಚ್ಛ್ರೇಣು ||೧೬||

ಕಲವೆಲ್ಲಾ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸಿದನೋ, ಅದೇ ಮೇರಿಗೇನೇ ಈ ಕರ್ಮವ್ಯಕರ್ಮದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಆ ಕರ್ಮವೂ, ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾತಾ ಸಹ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನವೆಂಬುದನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕ ಅಥವಾ ಜೀವಾತ್ಮ ವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡದೆ, ಕರ್ಮಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಕರ್ಮಜೋದನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಇದು ಹಿಂದೆಯೂ ಗೀ. ೪-೧೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಂದ “ ಏವಂಜ್ಞಾತ್ವಾಕೃತಂ ಕರ್ಮಪೂರ್ವೈರಪಿ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ | ಕುರು ಕರ್ಮೈವತಸ್ಯಾತ್ಮತಃ ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಪಾದಿತವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರ್ಮವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಜ್ಞೇಯ ಕರ್ಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವೂ, ಮತ್ತು ಪರಿಜ್ಞಾತಾವಾಗಿ ಅನಂತರ ಕರ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ, ಅವೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಂತ್ವಾಚ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಈ ಮೂರೂ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಾಗಿ ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ಹೇಳಿ, ಅದನ್ನು ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವಾಗಿ, ಅವುಗಳ ಗುಣಭೇದಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಒಂಭತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಅಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕಾಂತ್ಯದವರೆಗೂ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರಣಂ-ಎಂದು ಕಾರ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲಾ ಅದರ ವಿಷಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಕರ್ಮದಲ್ಲೇ ಅಡಗಿದ್ದು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ—ಮೂಲದ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಕರ್ಮವ್ಯವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ-ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ಅನುಷ್ಠೀಯಮಾನಂಚಕರ್ಮ-ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ಕರ್ಮವೂ, ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ತಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾತಾಚ-ಆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಸಹ, ಸತ್ಪಾದಿಗುಣಭೇದತಃ-ಸತ್ಪರಜಸ್ವಮೋ ಗುಣಗಳ ಭೇದ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಸ್ತಿಥೈವ-ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧಗಳೇ ಎಂದು, ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ-ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಎಂದರೆ ಗುಣಕಾರ್ಯಗುಣೇ-ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಗಣನೆಯಲ್ಲಿ, ಯಥಾವಚ್ಛ್ರೇಣುತಾನ್ಯಪಿ ಎಂದರೆ ತಾನಿ ಗುಣತೋಭಿನ್ನಾನಿ ಜ್ಞಾನಾದೀನಿ ಯಥಾವಚ್ಛ್ರೇಣು-ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ಮೂಲಕ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವ ಆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆ ಗುಣ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅವು ಹೇಗೆ ಇವೆನೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಸುವೆನು. ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು. ಇಲ್ಲಿ ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಂಖ್ಯಾಸಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸುವರು ; ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಆಕಾಶ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿಯೂ ಅನುಪಯೋಗವಾಗಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಪಾದೇಯವು ; ಆದುದರಿಂದ ಗುಣ

ಮೂ. ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಯೇನೈಕಂ ಭಾವ ಮನ್ಯಯ ಮೀಕ್ಷತೇ |

ಅವಿಭಕ್ತಂ ವಿಭಕ್ತೇಷು ತಜ್ಞಾನ್ಯಂ ವಿದ್ಧಿ ಸಾತ್ವಿಕಮ್ ||೨೦||

ಸಂಖ್ಯಾನೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗುಣಕಾರ್ಯಗುಣನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾ ವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಗುಣತೋಭಿನ್ನಾನಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಒಂಭತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೆ ಇದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪ ಶ್ಲೋಕವು, ಶೃಣು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾ ಇರುವವನನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರೆ ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವು. ||೧೯||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಕರ್ಮಜೋದನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಜೋದನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವು ಎಂತಾದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ, ಅವರು ಎಂತವರೆಂದರೆ, ವಿಭಕ್ತೇಷು-ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವವರಲ್ಲಿ, ಯೇನೇ-ಯಾವ ಕರ್ಮಜೋದನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಏಕಂಭಾವಂ-ಈ ಶರೀರಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುವ ಆತ್ಮವಸ್ತುವು ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಒಂದೇ ಎಂಬುದನ್ನು, ಅದು ಇನ್ನೂ ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ. ವಿಭಕ್ತೇಷು ಅವಿಭಕ್ತಂ-ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಅಣುವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಗೊಳ್ಳುವುದಾಗಿಯೂ, ಅವ್ಯಯಂ-ನಾಶಯುಕ್ತವಾದ ಶರೀರದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪವು ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಈಕ್ಷತೇ-ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತಜ್ಞಾನ್ಯಂ-ಅಂತಹ ಕರ್ಮಜೋದನವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಸಾತ್ವಿಕಂವಿದ್ಧಿ-ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಭೇದಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಬೇವಾತ್ಮರು ಇದ್ದಾರೆ. ಈ ಆತ್ಮರೆಲ್ಲಾ “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನ್ಯಾಂ” () ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕ ಭಿನ್ನರಾದರೂ, ಸ್ವರೂಪತಃ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವತಃ ಒಂದೇಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಆತ್ಮರೆಲ್ಲಾ ನಾಶರಹಿತರಾಗಿರುವ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಜೋದನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಶಾಶ್ವತಸುಖ ಸಂಪಾದಕವಾಗಿಯೂ, ವ್ಯಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಿರಗಳಾಗಿಯೂ ಫಲಸಂಪಾದಕ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಉಪದಿಷ್ಟವು. ಅವ್ಯಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ; ವ್ಯಯವೆಂದರೆ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ತಾನು ನಿತ್ಯನಾದದರಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು. ಏಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬದ್ಧ ಬೇವರುಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾದರೂ ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳೂ ಸಹ ಅನೇಕರೆಂದು ಹಿಂದೆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ “ನಿತ್ಯೋನಿತ್ಯಾನ್ಯಾಂ” () ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕಸಲ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದರ ಅನುವಾದವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ “ವಿದ್ಯಾವಿನಯ ಸಂಪನ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಗವಿ ಹಸ್ತಿನಿ | ಶುನಿ ಚೈವ ಶ್ವಪಾಕೇಚ ಪಣ್ಡಿತಾ ಸ್ವಮದರ್ಶಿನಃ ” (ಗೀ. ೫.೧೮) ಎಂಬ, ನಿರ್ದೋಷಂಹಿ ಸಮಂಜಸ್ಯ (ಗೀ. ೫. ೧೯) ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ತಾನು ಮಹಾ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ದೋಷಗಂಧರಹಿತನು ; ಅಂತಹ ಪರಿಶುದ್ಧ

ಭಾ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥಾದಿರೂಪೇಣ ವಿಭಕ್ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಷು, ಯೇನ-ಜ್ಞಾನೇನ-ಏಕಂ-ಆತ್ಮಾಖ್ಯಂ ಭಾವಂ, ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯವಿಭಕ್ತಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದ್ಯನೇಕಾಕಾರೇಷ್ವಪಿ ಭೂತೇಷು ಸಿತ ದೀರ್ಘಾದಿವಿಭಾಗವತ್ಸು, ಜ್ಞಾನಾಕಾರೇ ಆತ್ಮನಿ ವಿಭಾಗರಹಿತಮ್, ಅವ್ಯಯಂ-

ನಾಗಿ ಮಂದಾಕೀನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಹಾಗೆ ಇರುವವನು, ಕೆಸರುಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಕಲುಷಿತವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ ಎಂಬ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಿ, ಅಂತಹ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನೆ ಪರಮವುರುಷನಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನು ಈ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಎಂತಹ ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕೆಂದರೆ ವಿಭಕ್ತೇಷು ಅವಿಭಕ್ತವಾದುದು ಈ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕು. ನಾನಾವಿಧ ದೇಹಸಂಪಂಧವಿದ್ದು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ವಿಭಕ್ತವಾಗಿ ತೋರಿದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಅವಿಭಕ್ತವು ; ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆಪ್ಯುಕ್ತವು ವಿಶೇಷಣವು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ; ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ದೊಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಹಿತಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನೇ ಎನಿಸಿ, ಜುಗುಪ್ಸಿತವಾಗಿ ಪರಮವುರುಷನಿಂದ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಾರಂಭಕಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಧುಕಾರೀ ಸಾಧುರ್ಭವತಿ, ತುಂಬಾ ಸಾತ್ವಿಕನಾಗುವನೆಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದುದಾದರೆ ತಾನೂ ಸಾತ್ವಿಕನಾಗಿ. ಸತ್ಕರ್ಮ ನಿರತನಾಗಿ ಮಹಾಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿ, ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪರಾಭಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಮುಂದೆ ೫೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನವು ಎಂತಾದ್ದೆಂಬುದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ, ಕರ್ಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರಗುಣ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವುಳ್ಳದು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲು ಮೂಲದ ಸರಭೂತೇಷು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ವರ್ಣಭೇದಗಳೇನು, ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀಗೃಹಸ್ಥಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಆಶ್ರಮಭೇದವೇನು, ವಿಭಕ್ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು-ಹೀಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಸಮಸ್ತಬದ್ಧ ಜೀತನರಲ್ಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ತಿರ್ಯಗಾದಿಗಳು ಭೂತೇಷು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯವಾದವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಷು-ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ತನ್ಮೂಲಕ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ, ಯೇನ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನೇನ-ಯಾವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಏಕಂ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಾಖ್ಯಂಭಾವಂ-ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾವವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯವಿಭಕ್ತಂ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದ್ಯನೇ ಕಾಕಾರೇಷ್ವಪಿ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ಒಂದಿಲ್ಲದ ಅನೇಕಗಳಾದ ಆಕಾರಗಳುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ, ಸಿತದೀರ್ಘಾದಿ ವಿಭಾಗವತ್ಸು-ಕಷ್ಟವಿಳುವು ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಹ್ರಸ್ವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಭೇದಗಳುಳ್ಳ, ಭೂತೇಷು-ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನಾಕಾರೇ-ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರನಾಗಿರುವ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಆತ್ಮನಿ-ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ (ಜಾತ್ಯೇಕವಚನವು) ವಿಭಾಗರಹಿತಮ್-ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಂ-ವ್ಯಯ

ವ್ಯಯ ಸ್ವಭಾವೇಷ್ಟಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಶರೀರೇಷ್ಟವ್ಯಯಮ್ - ಅವಿಕ್ಯತಂ, ಫಲಾದಿ
ಸಜ್ಜಾನರ್ಹಂಚ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರ ವೇಲಾಯಾ ಮೀಕ್ಷತೇ, ತಜ್ಞಾನ್ಯಂ ಸಾತ್ವಿಕಂ
ವಿದ್ಧಿ ||೨೦||

ಸ್ವಭಾವೇಷ್ಟಪಿ-ನಾಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಹಾಗೆ
ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಅವ್ಯಯಂ . ಎಂದರೆ ಅವಿಕ್ಯತಂ - ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ
ನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಫಲಾದಿ ಸಜ್ಜಾನರ್ಹಂಚ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರವೇಲಾಯಾಂಚ-ಅಕಾರಣದಿಂದ
ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ
ಫಲಾನುಭವಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹನಾಗಿರುವವನೆಂದಾಗಿಯೂ ಸಹ, ಈಕ್ಷತೇ - ನೋಡುತ್ತಾನೋ
ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ತಜ್ಞಾನ್ಯಂ - ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಸಾತ್ವಿಕಂ ವಿದ್ಧಿ -
ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ಮಭೂತೇಷು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದರೂ, ಕಾರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ವಿವೇಕವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ಮಾತ್ರವೇ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ತಿರುಗಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥಾದಿ ರೂಪೇಣ ವಿಭಕ್ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.
ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಭೇದಗಳಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಜನರೂ ಸರ್ಮಭೂತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ಭಾವವು.
ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು
ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಷು ಯೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಶಬ್ದದಿಂದ ವಸ್ತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಏಕಂ ಭಾವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂಪವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ;
ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇನೈಕಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ
ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು ; ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ;
ಏಕಂಭಾವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಾರ್ಥವಾದ ಇರುವದೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ
ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಗೀತೋಪದೇಶವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ
ಜೀವಬಹುತ್ವವು “ನಿಕೋನಿತ್ಯಾನಾಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿ ಹೇಳಿ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಅಲ್ಲಿ “ನತ್ವೇವಾಹಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಇಮೇ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು ; “ಮನು
ಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರೇಷು” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತವು. ಜೀವಾತ್ಮರೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬ
ಭಾವವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ನಾನಾಭಾವಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು. ಎಲ್ಲಾ
ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮವರ್ಗವೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಸಮವೆಂಬುದು “ವಿದ್ಯಾವಿನಯ
ಸಂಪನ್ನೇ” (ಗೀ. ೫. ೧೮.) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು ; ಶರೀರಗಳು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗಳಾಗಿ
ಗಿರಬಹುದು ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಂದೇ ವಿಧವು. ಅದುದರಿಂದ
ಸಿತ ದೀರ್ಘಾದಿ ವಿಭಾಗವುಳ್ಳವುಗಳು ಶರೀರಗಳು ; ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತೇಷು ಎಂಬ
ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮವರ್ಗವು ಅವಿಭಕ್ತಂ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಅನ್ಯತಬಿಂದೂಪನಿತ್ಯನಲ್ಲಿ “ಗಮಾ ಮನೇಕ
ವರ್ಣಾನಾಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ತ್ವೇಕವರ್ಣತಾ” ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇರುವ
ಹಾಲು ಹೇಗೆ ಒಂದೇ ವರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ
ಭೇದಗಳಿರುವ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು
ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (೨೪-೨೫)

ಮೂ. ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ತು ಯಜ್ಞಾನ್ಮನಂ ನಾನಾ ಭಾವಾ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾ |
ವೇತ್ತಿ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ತಜ್ಞಾನ್ಮನಂ ವಿದ್ಧಿ ರಾಜಸಮ್ ||೨೧||

ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆತನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನೇ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವ್ಯಯವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿ ವ್ಯಯ ಸ್ವಭಾವೇಷು ಶರೀರೇಷು ಅವಿಕ್ರತಂ ಎಂದು ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯನಾಗಿ ಶಾಶ್ವತನಾಗಿರುವವನು, ಅನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ದುಃಖ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಾಗುವನೇ ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದ ಕ್ಕಾಗಿ ಫಲಾದಿಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ವಹಂ ಚ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮಾ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆ ಯಿಂದ ಮಹಾ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿ ತೇಜೋಮಯನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನೂ ಎಂದು ವ್ಯಯಯುಕ್ತ ವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಿಣಾಮರಹಿತನಾಗಿ ಅವ್ಯಯನೂ, ಮತ್ತು ವ್ಯಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಫಲಾ ಕಾಂಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದವನೂ ಎಂದೂ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೇನೇ ಇರಲು ಅರ್ಹನಾಗಿ ಆತನ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಗುಣಕನಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವಿ ಭಕ್ತನೆಂದೂ, ಯಾವ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನಾರಂಭಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವೇ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನವಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಸಮಸ್ತ ಆತ್ಮರುಗಳೂ ಜ್ಞಾನೈಕಾ ಕಾರತೆಯಿಂದ ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮ ಶರೀರವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಆಗ ಆತನು ಆರಂಭಿಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಪ್ರತಿಕೂಲನಾಗಿ ಎಂದಿಗೂ ಆಚರಿಸನು ; ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರಿಸನು ; ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವ ನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಯಧರ್ಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅವ್ಯಯ ಸ್ವಭಾವ ವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯತ್ನಿಸುವನು. ಈ ಕರ್ಮಾರಂಭಕಜ್ಞಾನವು ಒಳ್ಳೇ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವೆಂತಾ ದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆಂತಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸು ತ್ತಾರೆ.—ಇಲ್ಲಿನ ತು ಶಬ್ದವು ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ವ್ಯಾವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು - ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ, ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ - ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶರೀರಗಳೊಂದಿಗೆ ಇರುವದರಿಂದ, ನಾನಾಭಾವಾ - ಈ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಪೃಥ ಗ್ವಿಧಾ - ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ, ಯತ್ ಜ್ಞಾನಂತು - ಯಾವ ಕರ್ಮ ರಂಭಕಜ್ಞಾನವು, ವೇತ್ತಿ - ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ತತ್ ಜ್ಞಾನಂತು - ಹಾಗೆ ಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವು ಗಳೆರಡು ಭಾವಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನಾದರೋ, ರಾಜಸಂ ವಿದ್ಧಿ - ರಾಜಸವೆಂಬದಾಗಿ ತಿಳಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶರೀರಗಳಲ್ಲೂ ಅವರವರ ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನನುಭವಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಆತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಸ್ವರೂಪತಃ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಭಿನ್ನ ಶರೀರಕರಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಈ ರಾಜಸ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಯು ತಿಳಿಯು ವನು. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ಆತನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಾಚರಣೆಗೂ, ಪ್ರತಿಕೂಲಾಚರಣೆಯ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಅಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನವು ಈತನನ್ನು ಅಂತಹ ಕರ್ಮ

ಭಾ. ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಷು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಯಾಕಾರ ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ ಆತ್ಮಾ
ಖ್ಯಾನಸಿ ಭಾವಾನಾ ನಾಭೂತಾಃ, ಸಿತ ದೀರ್ಘಾದಿ ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ ಚ ಸ್ವಭಗ್ವಿಧಾಃ
ಫಲಾದಿ ಸಂಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಾಃ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರವೇಲಾಯಾಂ ಯತ್ ಜ್ಞಾನಂ ವೇತ್ತಿ
ತತ್ ಜ್ಞಾನಂ ರಾಜಸಂ ವಿದಿ ||೨೧||

ವನ್ನು ಮಾಡದ ಹಾಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಸಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೨೧||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸರ್ವೇಷುಭೂತೇಷು - ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ
ಅರ್ಥವು, ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಷು - ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ, ಆದಿ
ಶಬ್ದದಿಂದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಜನ್ಮತಃ ಉಂಟಾದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
ದ್ಯಾಕಾರಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ - ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಮತಃ ಉಂಟಾದ ಶರೀರ ಭೇದ
ದಿಂದ, ಆತ್ಮಾಖ್ಯಾನಸಿ ಭಾವಾಃ - ಜೀವಾತ್ಮರೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವುಗಳನ್ನೂ, ನಾನಾ
ಭೂತಾಃ - ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ, ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸಿತದೀರ್ಘಾದಿ ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ ಚ
ಸ್ವಭಗ್ವಿಧಾಃ - ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘವೇ ಮೊದಲಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಬೇರೆ
ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವವನ್ನಾಗಿ, ಫಲಾದಿ ಸಂಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಾಃ - ಫಲವೇ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ, ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರವೇಲಾಯಾಂ - ಕರ್ಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸು
ವವರ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಯತ್ ಜ್ಞಾನಂವೇತ್ತಿ -ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು
ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ ತತ್ ಜ್ಞಾನಂ-ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ರಾಜಸವನ್ನಾಗಿ, ವಿದಿ-ತಿಳಿ. ಇಲ್ಲಿ ನಾನಾ
ಭಾವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಬಹುತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಂದೇ
ವಿಧವಾಗಿರುವವುಎಂಬ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥ ಮೊದ
ಲಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಭೇದಗಳಿರುವದರಿಂದ, ಆತ್ಮರುಗಳೂ ಕೂಡ ಶರೀರ ಭೇದವಿರುವದರಿಂದ
ಭಿನ್ನಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶರೀರಭೇದವೂ, ಸ್ವಭಗ್ವಿಧಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಭೇದವೂ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವಿಲ್ಲವು ; ಹಾಗೆಯೇ ನಾನಾಭಾವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆತ್ಮಬಹುತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಶರೀರ ಭೇದಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಂದು
ತಿಳಿಯುವದೇ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ನಾನಾಭಾವಾಃ
ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಇರುವದೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸದ
ಪ್ರಯೋಗವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಯೇನೈಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ
ವೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ, ಆದುದರಿಂದ ಒಂದೇ ವಸ್ತು ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸು
ವರು. ಈ ಅದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯವು ನಶ್ವೇವಾಹಂ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ದೂರೀಕೃತವೆಂದು
ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅದರ ಪ್ರಸಂಗವು ಬೇರಿಲ್ಲವು. ಐಕ್ಯವು
ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವು. ಆದರೆ
ಜೀವಬಹುತ್ವವು “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾಣಾಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವು ; ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿ
ನಾನಾಭಾವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶರೀರತಃ ಭೇದವನ್ನಿಟ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ ಎಂದು ಬೇರೆ ಇರುವದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವನ್ನು
ಮಹರ್ಷಿಗಳಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ನಾನಾಭಾವಾಃ ಆಗಿರುವದೇನೋ ಸತ್ಯವು ; ಅವುಗಳಿಗೆ
ಸ್ವಭಕ್ತೃಣಿ ಶರೀರವಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಸ್ವಭಗ್ವಿಧಾಃ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಗ

ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವು ; ಅಸಾಧುಕರ್ಮ ವನ್ನೆಸಗಲು ಕಾರಣವಾಗಿ ಪಾಪಕಾರೀಪಾಪೋ ಭವತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅನರ್ಥ ಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು. ಈತನು ಇಂತಹ ಅನರ್ಥಸಾಧಕಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಗಳನ್ನು ಭ್ರಮಜ್ಞಾನದಿಂದ, ತನಗೆ ಇಷ್ಟಗಳಾದ ಫಲಗಳು ದೊರೆಯುವುವು ಎಂದು ಭಾವಿಸು ವವನಾದುದರಿಂದ ಫಲಾದಿ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ರನ್ನಾಗಿ ಈ ಆತ್ಮರುಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವ ನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವನ್ನುಳ್ಳವನಾದರೋ ಈ ಅಶಾಶ್ವತಗಳಾದ ಫಲಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಅಮೋಘ ಸ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಆತ್ಮರು ಅನರ್ಹರೆಂದು ಭಾವಿಸುವನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಫಲಾದಿ ಸಜ್ಞಾನಾರ್ಹ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದರೆ ಫಲಾದಿ ಸಜ್ಞಾನಾರ್ಹ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವು ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಜಾತ್ಯೇಕವಚನವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ನಾನಾ ಭಾವಾಃ, ಫಲಾದಿಸಂಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನವು ಜೀವ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಭಾವಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನವೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಜೀವಾತ್ಮ ಬಹುತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವು. ಜನ್ಮಬಂಧವಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತಾಃ ಪದಂ ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ನಾನುಯಂ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ೨-೫೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಕೂಡ ಪದಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿರುವದ ರಿಂದಲೂ ಜೀವಬಹುತ್ವವೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಮುಕ್ತದೇಶಿ ಯಲ್ಲೂ ಜೀವಬಹುತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷೋಮಾನಸ ಏತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾಃ ಗಮಯತಿ, ತೇಷು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇಷು ಪರಾಃ ಪರವಂತೋವಸಂತಿತೇಷಾಂ ನಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ” (ಬೃ. ೮. ೨. ೧೫) ಅಮಾನವ ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧ ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ತೊಲಗಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವದೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅಂತವರು ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಮೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆಂದು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಪರಾಃ - ನಿರತಿಶಯಾನಂದಶಾಲಿಗಳಾಗಿ, ಪರಾವಂತಃ - ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸ್ಥಾನವಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ದವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಾಥವನ್ನರಾಗಿ, ವಸಂತಿ - ವಸಿಸುವರು, ಅವರಿಗೆ ನಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ - ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಬಹುವಚನವನ್ನು, “ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂಪದಂ ಸದಾಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ ದಿವೀನ ಚಕ್ಷುರಾ ತತಂ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ರ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಆತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪರೆಂಬ ದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ ವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ, ಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವರು. ಆದರೆ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೇತ್ತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಮರೆತು ಹೇಳುವದಾಗುತ್ತದೆ. ವೇತ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು ಬೋಧಿತವು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಂ ವೇತ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ವನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಆತನ ಜ್ಞಾನವು ವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಕಾರ್ಮಾರಂಭಕವಾದ ತಾಮಸಜ್ಞಾನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರುಗಳು ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಸಮವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ ರಂಭಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದೂ, ಆತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರೂ ಸ್ವರೂ ಪತಃ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗಲಾದರೋ, ದೇಹವೇ ಸಮಸ್ತವೂ ಅದೇ ಆತ್ಮಾನೆಂಬ

ಮೂ. ಯತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ಮವದೇಕಸ್ಥಿಕಾರ್ಯೇ ಸಕ್ತ ಮಹೇತುಕಮ್ |

ಅತತ್ಪಾರ್ಥವದಲ್ಪಂಚ ತತಾನುಸ ಮುದಾಹೃತಮ್ ||೨೨||

ಭಾ. ಯತ್ತು-ಜ್ಞಾನಂ, ಏಕಸ್ಥಿಕಾರ್ಯೇ - ಏಕಸ್ಥಿಕ ಕರ್ಮವೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರೇತಭೂತಗಣಾ
ದ್ಯಾರಾಧನರೂಪೇ, ಅತ್ಯಲ್ಪಫಲೇ, ಕೃತ್ಸ್ಮಫಲವತ್ ಸಕ್ತಂ, ಅಹೇತುಕಂ -
ವಸ್ತುತಃ ಸ್ವಕೃತ್ಸ್ಮ ಫಲವತ್ತಯಾ ತಥಾವಿಧ ಸಜ್ಜಹೇತು ರಹಿತಂ, ಅತತ್ಪಾರ್ಥ
ವತ್ - ಪೂರ್ವವದೇನಾತ್ಮನಿ ಪೃಥಕ್ತ್ವಾದಿಯುಕ್ತತಯಾ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಾರ್ಥ

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾವ ಕರ್ಮಾರಂಭವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸವೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಯತ್ತು - ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಾದರೋ, ಏಕಸ್ಥಿಕ ಕಾರ್ಯೇ - ತಾನು ಮಾಡ
ಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೇ, ಕೃತ್ಸ್ಮವತ್ - ಅದೇ ಸಮಸ್ತವೆಂದು, ಸಕ್ತಂ. ಸಜ್ಜನನು
ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ, ಮತ್ತು ಅಹೇತುಕಂ - ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದೇ,
ಹೇತುಹೇತು ಮದ್ಭಾವವಿಲ್ಲದೇ ಇರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಂಚ - ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯೋ
ಜನವುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದುದೋ, ತತ್ - ಅಂತಹ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಜ್ಞಾನವು, ತಾಮಸಂ-
ತಾಮಸವೆಂಬದಾಗಿ, ಉದಾಹೃತಮ್ - ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವವು.
ಜ್ಞಾನವು ಯಾವ ವಿಧ ಸತ್ತರ್ದನನ್ನೂ ಅನೇಕ್ಷಿಸಲಾರದೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅಹೇತುಕಂ
ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲವೇನು ಎಂದರೆ ಅತತ್ಪಾರ್ಥವತ್ - ನಿಶ್ಚಯ
ವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು, ಮಸ್ತು ಅಲ್ಪವಾದುದು, ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂ
ಶಾದ್ಧು. ಕರ್ಮಾರಂಭವು ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾದರೆ, ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು,
ಪ್ರತಿಕೂಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಯತ್ತುಜ್ಞಾನಂ - ಯತ್ತು ಎಂಬುದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತ
ದೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಯಾವ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲಿರುವ ತು ಶಬ್ದವು
ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕಸ್ಥಿಕಾರ್ಯೇ ಎಂದರೆ ಏಕಸ್ಥಿಕ
ಕರ್ಮವೇಕರ್ಮಣಿ - ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಲ್ಲೇ, ಅದು ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ—
ಪ್ರೇತಭೂತಗಣಾದ್ಯಾರಾಧನರೂಪೇ ಅತ್ಯಲ್ಪಫಲೇ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಹಾಗೆ ಪ್ರೇತ
ಭೂತಗಣಗಳ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆರಾಧನರೂಪವಾಗಿ, ಅತ್ಯಲ್ಪಫಲವುಳ್ಳ ಅಂತಹ
ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಲ್ಲೇ, ಕೃತ್ಸ್ಮ ಫಲವತ್ - ಸಮಸ್ತ ಶಾಶ್ವತಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಸಕ್ತಂ - ಸಂಬಂಧಿಸಿ
ಕೊಂಡಿರುವದನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಸ್ತು ಅಹೇತುಕಂ ಎಂದರೆ ವಸ್ತುತಃ ಸ್ವಕೃತ್ಸ್ಮ ಫಲವತ್ತಯಾ
ತಥಾವಿಧ ಸಜ್ಜಹೇತುರಹಿತಂ - ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಶಾಶ್ವತಫಲವಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ
ಅಂತಹ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವದೋ, ಅತತ್ಪಾರ್ಥವತ್ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವ
ವದೇನಾತ್ಮನಿ ಪೃಥಕ್ತ್ವಾದಿಯುಕ್ತತಯಾ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಾರ್ಥವಿಷಯಂ-ಹಿಂದೆ ರಾಜಸಜ್ಞಾನ
ಲಕ್ಷಣದ ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವೆಂದು ಆಯಥಾರ್ಥ ವಿಷಯ
ವಾದುದೋ, ಅತ್ಯಲ್ಪಫಲಂಚ - ಎಂದರೆ ಪ್ರೇತಭೂತಾದ್ಯಾರಾಧನವಿಷಯತಾದಲ್ಪಂಚ -
ಆ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರೇತಭೂತ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆರಾಧನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆದರಿಂದಂಟಾ
ಗುವ ಫಲವು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದುದೋ, ಇಂತಹ ತಾಮಸಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕರ್ಮಾರಂಭ ನಡೆದರೆ ಫಲವು
ಅತ್ಯಲ್ಪವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.—(೧) ಅತತ್ಪಾರ್ಥವಾದುದಾಗಿ
ಸುಳ್ಳಾದುದಾದುದರಿಂದ (೨) ತಾಮಸಿಯು ಪ್ರೇತಭೂತಾದಿಗಳ ಆರಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರಿಸುವ
ನಾದುದರಿಂದ ಅವರುಗಳು ಕೊಡುವ ಫಲವು ಅತ್ಯಲ್ಪವೆಂಬ ಭಾವವು. ತತ್ಜ್ಞಾನಂ -

ವಿಷಯಂ, ಅತ್ಯಲ್ಪ ಫಲಂಚ ಪ್ರೇತಭೂತಾದ್ಯಾರಾಧನ ವಿಷಯತ್ವಾದಲ್ಪಂಚ, ತತ್
ಜ್ಞಾನಂ ತಾಮಸ ಮುದಾಹೃತಮ್ ||೨೨||

ಭಾ. ಅಮ. ಏವಂ ಕರ್ಮ್ಯ ಕರ್ಮ ವಿಷಯಜ್ಞಾನಸಾಧಿಕಾರವೇಲಾಯಾ ನುಧಿಕಾರ್ಯಂ
ಶೇನ ಗುಣತಸ್ತ್ರೈವಿಧ್ಯ ಮುಕ್ತಾಸ್ತು, ಅನುಷ್ಠೇಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ಗುಣತ
ಸ್ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮಾಹ—

ಅಂತಹ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಜ್ಞಾನವು, ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇತಭೂತಗಣಗಳ
ಆರಾಧನೆಯೇ ಸರೃಫಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ತಾಮಸಿಗೆ
ಇರುವದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಆರಾಧನೆಯೇ ತನಗೆ ನಿರತಿಶಯ ಫಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ
ಎಂದು ನಂಬಿ, ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಸಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದೂ, ಶಾಶ್ವತ ಫಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ
ಕೊಡುವದು ಯಾವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಅಂತಹ ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಇರುತ್ತದೆಂದೂ,
ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಕ್ಷುದ್ರ ಫಲಗಳ
ನ್ನೀಯುವ ಪ್ರೇತಭೂತಗಣಗಳ ಆರಾಧನಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಫಲದಾಯಕವೆಂದೂ ಹೇಳಿ
ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆ
ಗೀತಾ ೧೪-೧೭) ರಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾತ್ಮಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವೇ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನ
ಮಾತ್ರವೇ ಯೋಗ್ಯವೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಾರಂಭಕ ಜ್ಞಾನಗಳು ಜ್ಞಾನ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅಜ್ಞಾನ ತುಲ್ಯಗಳೆಂಬ ಭಾವವು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಏತ
ದ್ವಜ್ಞಾನಮಿತಿಪ್ರೋಕ್ತ ಮಜ್ಞಾನ ಯದತೋನ್ಯಥಾ” ಎಂಬ ಮತ್ತು “ಸಜ್ಞಾಯತೇ
ಯೇನತದಸ್ತದೋಷಂ ಶುದ್ಧಂ ಪರಂ ನಿರ್ಮಲಮೇಕರೂಪಮ್ | ಸಂದೃಶ್ಯತೇವಾಪ್ಯನ
ಗಮ್ಯತೇನಾ ತದ್ವಜ್ಞಾನ ಮಜ್ಞಾನ ಮತೋ ನೃದುಕ್ತಮ್ || ಎಂಬಿವು ಅನು
ಸಂಧೇಯವು. ||೨೨||

ಭಾಷ್ಯಾನುತಾರಿಕೆಯು—ಹಿಂದೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ
ಜ್ಞಾನವು, ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಭೇದಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ
ತಾಮಸ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರು.
ಈಗ ಆ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವೂ ಸಹ, ಅವರವರುಗಳ
ಗುಣಭೇದಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣವನು
ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಏವಂ - ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿ
ಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ, ಕರ್ಮ್ಯಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನಸ್ಯ - ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯವಾದ
ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಅಧಿಕಾರವೇಲಾಯಾಂ - ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕಾರ್ಯಂಶೇನ -
ಕರ್ಮಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಸರೈತ್ಯರನೊಂದಿಗೆ
ಅವಿಭಕ್ತವೆಂದೂ ವಿಭಕ್ತವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳುವ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಸ್ವರೂಪದ ಅನು
ಸಂಧಾನದಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಗುಣತಸ್ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮುಕ್ತಾಸ್ತು. ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ
ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಅನುಷ್ಠೇಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ - ಅನು
ಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಸಹ, ಗುಣ ತಸ್ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮಾಹ - ಅಧಿಕಾರಿಯ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ
ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಗಳಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂಬುದನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವು,

ಮೂ. ನಿಯತಂ ಸಜ್ಜರಹಿತ ಮರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಮ್ |

ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ ಕರ್ಮ ಯತ್ಸಾತ್ವಿಕ ಮುಚ್ಯತೇ || ೨೩ ||

ಭಾ. ನಿಯತಂ - ಸ್ವವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತಂ, ಸಜ್ಜರಹಿತಂ - ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ ಸಜ್ಜರಹಿತಂ, ಅರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಂ - ಕೀರ್ತಿರಾಗಾದ ಕೀರ್ತಿದ್ವೇಷಾಚ್ಚ ನ ಕೃತಂ, ಅದಂಭೇನ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ, ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ - ಅಫಲಾಭಿಸಂಧಿನಾ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಕೃತಂ ಯತ್ಕರ್ಮ, ತತ್ಸಾತ್ವಿಕ ಮುಚ್ಯತೇ || ೨೩ ||

ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಅವರುಗಳ ಕರ್ಮವೂ ಸಹ ಮೂರು ವಿಧವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಧಿಕಾರ್ಯಂಶೇನ-ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ ಜ್ಞಾನವೂ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ಮವೂ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಯಿಂದ, ಕರ್ಮಾರಂಭ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವು ಎಂತಾದ್ದೆಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ನಿಯತಂ - ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿರುವ ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನು, ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಸಜ್ಜರಹಿತಂ - ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಅರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಂ - ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಲ್ಲದೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ ಕೃತಂ - ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಕೃತಂ - ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಾಗಿಯೂ, ಯತ್ಕರ್ಮ - ಯಾವ ಕರ್ಮ ಉಂಟೋ, ತತ್ - ಅದು, ಸಾತ್ವಿಕಮುಚ್ಯತೇ - ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವು ಎಂತಾದ್ದು ಎಂದರೆ ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ (೧) ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಿ ಇರಬೇಕು. (೨) ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾಗಯುಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. (೩) ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸದೇ ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇದ್ದರೆ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು. ಕರ್ಮಯೋಗವೂ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಕರ್ಮವೇ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವೆಂದೆನಿಸಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ನಿಯತಂ ಎಂದರೆ ಸ್ವವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತಮ್ - ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ತನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುವಾಗಿಯೂ, ಸಜ್ಜರಹಿತಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ ಸಜ್ಜರಹಿತಂ - ಕರ್ಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜವಿಲ್ಲದದ್ದಾಗಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಮಮತಾ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಹಿಂದೆ ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಪುನಃ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು; ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಲತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜರಹಿತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತಾ ಇಲ್ಲದಿರುವದಾಗಿಯೂ, ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಥವು, ಮತ್ತು ಅರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಂ, ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿರಾಗತಾ ಅಕೀರ್ತಿದ್ವೇಷಾಚ್ಚ ನ ಕೃತಂ - ಕೀರ್ತಿಯು ಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಪಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಭಾವದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಮಾಡಲ್ಪಡದೇ ಇರುವದಾಗಿಯೂ, ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅದಂಭೇನ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ - ದಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದುದಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು, ಖ್ಯಾತಿ

పూజకళిగాగి మూడిదులలనెంబ తాత్పర్యవు. ఠాగాదరె కార్యమూడువనభావవు ఠేగిర బేకందరె ఠేళుత్తారె—అఫలప్రేప్సనా ఎందరె అఫలాభిసంధినా . ఫలాభి సంధి ఇల్లదే ఇరువననింద. కార్యమిత్యేవకృతం - మూడల్పడతక్కదు ఎంబిష్టు మూత్ర భావనీయింద మూడల్పట్టద్దొగియూ, యత్కర్మ - యావ కర్మ టుంటూ, తత్సత్తికమృత్యతే - అదు సాత్తికవేందు ఠేళిసికొళ్ళల్పడుత్తదే. మోక్షార్థిగి పర బ్రహ్మ విషయక సజ్గ టుంటు; మత్తు ప్రతియోందు కర్మవు, యావుదో ఓందు టుద్దేభ్యదిందలే మూడల్పడుత్తదే; మోక్షార్థియూ మోక్షకామనీయిందల్లవే కర్మ వన్ను ఎవగువను; ఠిగిరువాగ సజ్గ రఠితం ఎందు అరాగకృతం ఎందు ఠేళి దుదర అభిప్రాయవేను? ఎందరె అదక్కాగి కర్మత్పదిసజ్గ రఠితం ఎందు, కిరెర్తి రాగాత్ నకృతం ఎందు వ్యాఖ్యాన మూడిరుత్తారె; కిరెర్తిరాగవిల్లదే మూడతక్కద్దెంబ వ్యాఖ్యానవేనో సరిఠోయెతు, అకిరెర్తి ద్వేషాత్పనకృతం ఎంబ వ్యాఖ్యానవు ఠేగి? అకిరెర్తియ ద్వేష బేడవేందరె అకిరెర్తి ఇరబకుదో ఎందరె, అథవు ఠాగ ల్లవు; ఈతను నియతకర్మానుష్ఠాన మూడువనల్లెంబ అకిరెర్తియల్లి ద్వేషబుద్ధియింద మూడిదరె, అగ దంభక్కాగి ఆఠిరసువనీందాగుత్తదే; ఠాగి మూడల్పడదిరువ కర్మవు ఎంబ భావవు. ఓట్టు తాత్పర్యవన్ను అదంభేనకృతం ఎందు వ్యక్తపడిసిరుత్తారె. ఠిందే గఱ-గఱనీయ ట్లోకదల్లి రాజసతపస్సిన లక్షణవన్ను ఠేళువాగ “తప్తో దంభేన జ్యేవయత్” ఎంబల్లే టోరిబరువఠాగి, దంభదింద మూడిద కర్మనాగకూడ దేందు ఠాగి వ్యాఖ్యానవు. అథవా ఇన్నోందు విధనాగియూ నయనవన్ను మూడ బకుదు. ఠేగిందరె? విఠితకర్మగళాదరూ రాగద్వేషాదిగళిగి వఠనాగిరబకుదు; ఠేగిందరె? పుత్రకామనీయింద మూడువ పుత్రకామేష్ఠియూ శాస్త్రవిఠితకర్మవే, కిలవు అధికారిగళిగి ఎందే నియతనాగిరబకుదు; అంతక కర్మవు సజ్గ ఫలరఠితగళల్లదే, రాగ ప్రాప్తనాదుదరింద, అదు సాత్తికనాగలారదు ఎంబ తాత్పర్యవు: కామేప్సనా - కృతనాదరె ముందే రాజసవేందు ఠేళల్పడుత్తదే. ఠాగియే శాస్త్ర విఠిత కర్మవు ద్వేషదిందలూ మూడల్పడబకుదు. పరిక్షిద్రాజన సపయోగవూ, శ్రీ పరాఠరరింద మూడల్పట్ట రాక్షసనాఠ సత్తవూ. సఠ ద్వేషప్రేరితనాదునాదుదరింద సాత్తికనాగ లారవు; ఇంతక రాగద్వేషగళిరకూడదేందు అరాగద్వేషతః కృతం ఎంబ ప్రయో గవేందాగలి భావిసబకుదు; ఇవుగళల్లి మోదలిస అథవే యుక్తనాగి టోరుత్తదే.

అదుదరింద కర్మవు సాత్తికనాగబేకాదరె అధికారిగి నియతనాగిరువదూ అల్లదే రాగద్వేషాదిగళల్లదే, కర్మత్త మమతా ఫలాభిసంధిగళల్లదే ఇరబేళు. అగ అద రింద ఈత్తరానుగ్రఠ టుంటాగతక్కద్దొగి అంతక కర్మవు నిరతిరయే శ్రీయస్సిగి సఠకారియగుత్తదే ఎంబుదు తాత్పర్యవు. ఠిగి ఇల్లి సాత్తికత్తాగ భావవు కర్మకే ఠేళల్పట్టెళు.

మూలకృ అథవు—ఠిందే అఫలప్రేప్సనా, ఫలాభిసంధిరఠితనాద సాత్తి కాధికారియింద నియతనాదుదొగి, కర్మత్త మమతా ఫల త్యాగగళ మూలకనాగి రాగ ద్వేషాదిగళల్లదే మూడల్పట్ట కర్మవు సాత్తికవేందు ఠేళల్పట్టెళు. ఈ ట్లోకదల్లా దరూ, ఫలేప్సనా, ఫలాభిలాషేయుళ్ళవనింద, తాను మూడిదే ఎంబ అఠంకార బుద్ధియిల్లనాగి తుంబా ఆయాసదింద మూడల్పట్ట కర్మవు, రాజసవేనిసుత్తదేందు

ಮೂ. ಯತ್ಕು ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ ಕರ್ಮ ಸಾಹಂಕಾರೇಣ ವಾ ಪುನಃ |

ಕ್ರಿಯತೇ ಬಹುಲಾಯಾಸಂ ತದ್ರಾಜಸ ಮುದಾಶ್ಚತಮ್ ||೨೪||

ಭಾ. ಯತ್ಕು ಪುನಃ ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ - ಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ, ಸಾಹಂಕಾರೇಣವಾ - ವಾಶಬ್ಬ ಶ್ಲಾಘ್ಯೇ, ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನಯುಕ್ತೇನ ಚ, ಬಹುಲಾಯಾಸಂ, ಯತ್ಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯತೇ, ತದ್ರಾಜಸ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ೨೪ ||

ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಯತ್ಕರ್ಮನಃ - ಯಾವ ಕರ್ಮವಾದರೋ, ಇಲ್ಲಿ ತು ಪುನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ - ಫಲಪ್ರೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಮತ್ತು, ಸಾಹಂಕಾರೇಣವಾ - ಅಹಂಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ನಾನು ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಿಂದಾಗಲಿ, ಬಹುಲಾಯಾಸಂ - ತುಂಬಾ ಆಯಾಸ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ, ಕಿ ಯತೇ - ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ತತ್ - ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು, ರಾಜಸವೆಂದು, ಉದಾಹೃತಮ್ - ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ರಾಜಸ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಕರ್ಮತ್ವ ಮುಖತೆ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡದೆ, ತಾನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಖ್ಯಾತಿಗಾಗಿ ತುಂಬಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೨೪||

ಭಾಷ್ಯವು—ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವು ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಯತ್ಕು ಪುನಃ - ಯಾವ ಕರ್ಮವಾದರೋ ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ ಎಂದರೆ ಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ - ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ವಾ ಶಬ್ಬ ಶ್ಲಾಘ್ಯೇ - ಇಲ್ಲಿ ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಚಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವಿಕಲ್ಪವೃತ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಸಾಹಂಕಾರೇಣವಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನಯುಕ್ತನ ಚ - ತಾನು ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವನಿಂದಲೂ, ಬಹುಲಾಯಾಸಂ - ತುಂಬಾ ಆಯಾಸದಿಂದ, ಯತ್ಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯತೇ - ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್ - ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು, ರಾಜಸಮುಚ್ಚತೇ - ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ರಜೋಗುಣದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು, ವಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತಾಭಿಧಿಕ್ಯವಿರುವ ಹಾಗೆ ತುಂಬಾ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಣೆ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ, ಬಹುಲಾಯಾಸಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹೀಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಯಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸರ್ದವನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಹಂಕಾರೇಣ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಮುಖ್ಯವಕ್ರಿಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀದರಿಂದನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ, ಇದು ಸಾಹಂಕಾರೇಣ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು. ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವು ಫಲಾದಿತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ರಾಜಸವಾದರೋ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಖ್ಯಾತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು ಅರ್ಜುನನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೃತ ಪುತ್ರರನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವನೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು. ||೨೪||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—ಅನುಬಂಧಂ - ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ಸರಿಸಿ ಬರುವ ದುಃಖವನ್ನೂ, ಕ್ಷಯಂ - ಕರ್ಮಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವ್ಯಯವನ್ನು, ಹಿಂಸಾಂ - ಕರ್ಮಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನೂ ಇತರರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಯಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ, ಪೌರುಷಮ್ - ಪರಮ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಮೂಲಕ ತನಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಉಂಟೇ ಎಂಬುವದನ್ನೂ, ಅನವೇಕ್ಷ - ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯದೆ, ಮೋಹಾತ್ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿನ ಅವಿ

ಮೂ. ಅನುಬಂಧಂ ಕ್ಷಯಂ ಹಿಂಸಾ ಮನವೇಕ್ಷ್ಯ ಚ ಪೌರುಷಮ್ |

ಮೋಹಾದಾರಭ್ಯತೇ ಕರ್ಮ ಯತ್ ತತ್ತಾಮಸ ಮುಚ್ಯತೇ || ೨೫ ||

ಭಾ. ಕೃತೇಕರ್ಮಣ್ಯನುಬದ್ಧ್ಯಮಾನಂ ದುಃಖಮನುಬಂಧಃ, ಕ್ಷಯಃ - ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿಯೆ
ಮಾಣೇ ಅರ್ಥವಿನಾಶಃ, ಹಿಂಸಾ - ತತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಪೀಡಾ, ಪೌರುಷಂ - ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮ
ಸಮಾಪನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ, ಏತಾನಿ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ-ಅವಿಮೃಶ್ಯ, ಮೋಹಾತ್-ಪರಮ
ಪುರುಷ ಕರ್ಮತಾಜ್ಞಾನಾತ್, ಯತ್ಕರ್ಮಾರಭ್ಯತೇ, ತತ್ತಾಮಸ ಮುಚ್ಯತೇ ||೨೫||

ಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ದುಃಖವುಂಟು, ಧನವುಂಟು, ಪರಮಪುರುಷಾನುಗ್ರಹವಿರ
ಬೇಕು, ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ನಿರ್ದಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಮದಿಂದ, ಯತ್ಕರ್ಮ -
ಯಾವ ಕರ್ಮವು, ಅರಭ್ಯತೇ - ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್ - ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು, ತಾಮಸ
ಮುಚ್ಯತೇ - ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ತಾಮಸಕರ್ಮವು ಕೈಗೂಡುವದೇ
ದುರ್ಲಭವು; ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನಸ್ಕೈರ್ಲಯವಿಲ್ಲವು; ಪೂರೈಸಲು ದ್ರವ್ಯವು
ಸಾಲದು; ತನಗೂ ಪರರಿಗೂ ಪೀಡಾಯುಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು; ಪರಮ ಪುರುಷನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸತ್ತಯೇ ಇಲ್ಲವು; ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು ಎಂದಿ
ಗಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲವು. ರಾಜಸವು ನಶ್ವರ ಫಲವನ್ನಾದರೂ
ಕೊಡಬಹುದು; ತಾಮಸ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವೇ ಇಲ್ಲವು; ಭಗವದನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ, ನಿಗ್ರಹವೂ
ಉಂಟಾಗಬಹುದು; ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದೆಂಬ ಭಾವವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಕೃತೇಕರ್ಮಣಿ - ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡಲಾಗಿ, ಅನುಬದ್ಧ್ಯಮಾನಂ
ದುಃಖಮನುಬಂಧಃ - ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಕ್ಲೇಶವು ಅನುಬಂಧನೆನಿಸು
ತ್ತದೆ; ಕ್ಷಯಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಣಿಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಅರ್ಥವಿನಾಶಃ - ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವದ
ರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ದ್ರವ್ಯವು, ಹಿಂಸಾ ಎಂದರೆ ತತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಪೀಡಾ - ಕೆಲಸವು ನಡೆಯುವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗುಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆಯು, ಎಂದರೆ ತನಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಉಂಟಾ
ಗುವ ದೇಹಾಯಾಸವು, ಪೌರುಷಂ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮಸಮಾಪನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ - ತನಗೆ
ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ದಹಿಸಿ ಪೂರೈಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು; ಏತಾನಿ - ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ
ಎಂದರೆ ಅವಿಮೃಶ್ಯ - ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯದೆ, ಮೋಹಾತ್ ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ಮ
ತಾಜ್ಞಾನಾತ್-ಪರಮ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುತ್ತೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಯತ್ಕರ್ಮಾ
ರಭ್ಯತೇ - ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್ತಾಮಸಮುಚ್ಯತೇ - ಅಂತಹ
ಕರ್ಮವು ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ
ಕೊಂಡಿರುವದು ಅದು ಕಾಯಕ್ಲೇಶರೂಪವಾದ ತೊಂದರೆಯಾದುದರಿಂದ ದುಃಖವೆಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷಯಶಬ್ದವು ನಾಶವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮ
ಮಾಡುವದು ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯವೆಚ್ಚವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು
ಅರ್ಥವಿನಾಶಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ; ಕರ್ಮಮಾಡುವಾಗ ತನಗೂ ಇತರರಿಗೂ
ಸಹ ದೇಹಾಯಾಸವು ತುಂಬಾ ಇರುವದರಿಂದ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಕೊಂಡಿಸಿ ಪ್ರಾಣಿಪೀಡಾ
ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈತನು ತಾಮಸಿಯಾಗಿ ತಾಮಸಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು
ತ್ತಾನೆಯಾದುದರಿಂದ ತನಗೇನೇ ಪೌರುಷವಿರುವದೆಂದು ಭಾವಿಸುವನು. ಪ್ರಾರಂಭಿತಕರ್ಮವು
ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಹರಿಸ್ಮರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು.
ಹೀಗೆ ಇವು ನಾಲ್ಕನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡದೆ ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡು

ಮೂ. ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞೋಚನಹಂವಾದೀ ಧೃತ್ಯತ್ನಾಹ ಸಮನ್ವಿತಃ |

ಸಿದ್ಧ್ಯ ಸಿದ್ಧೋರ್ನಿರ್ವಹಾರಃ ಕರ್ತೃಸಾತ್ವಿಕ ಉಚ್ಚತೇ ||೨೬||

ತದೋ, ಅದು ತಾನುಸಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಹಿಂದೆ ದೈವಂ ಚೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಮ್ (ಗೀ. ೧೨-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಸಫಲವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಐದು ಹೇತುಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪರಮ ಪುರುಷನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಪ್ರಧಾನ ಕಾರಣವು. ಆ ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಮೋಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಮೋಹಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ||೨೫||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ಕರ್ತಾ, ಈ ಮೂರೂ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸರೂಪದಲ್ಲಿ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮೂರು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈಗ ಕರ್ತಾ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ತಾ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಕರ್ತಾವಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.—(೧) ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞಃ - ಸಜ್ಜಿವಿಲ್ಲದವ ನಾಗಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಿಷಯಕ ತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಮುಂದೆ ಅನಹಂವಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ಯಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಮಿಕ್ಕ ಎರಡಾದ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲದಲ್ಲೂ, ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ತನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಲ್ಲೂ, ಸಜ್ಜಿವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ (೨) ಅನಹಂವಾದೀ - ತಾನು ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಕರ್ಮತ್ಯಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, (೩) ಧೃತ್ಯತ್ನಾಹ ಸಮನ್ವಿತಃ - ಎಷ್ಟು ವಿಘ್ನ ಬಂದರೂ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ದೈವಕೃಪೆಯೊಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಧಿಸುವೆನೆಂಬ ಧೈರ್ಯವು ಧೃತಿಯು. ಉತ್ಸಾಹವೆಂದರೆ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಮಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಿತಃ - ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ, (೪) ಸಿದ್ಧ್ಯ ಸಿದ್ಧೋರ್ನಿರ್ವಹಾರಃ - ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಯತ್ನವೆಷ್ಟೋ ಅಷ್ಟೂ ಮಾಡಿ ಆಯಿತು, ಪರಮಪುರುಷಾನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಸಿದ್ಧಿಯು, ಅದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು, ಇದರಿಂದ ತನಗೆ ಹರ್ಷಶೋಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಕರ್ತಾ ಸಾತ್ವಿಕ ಉಚ್ಚತೇ - ಸಾತ್ವಿಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. “ವಿಘ್ನೈರ್ಮುಹುರ್ಮುಹುರಪಿ ಪ್ರತಿಹನ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮುತ್ಸಮಗುಣಾ ನಪರಿತ್ಯಜನ್ತಿ” ಎಂದು ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ವಿಘ್ನಗಳೊಡಗಿದರೂ ಹಿಡಿದು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಧೃತಿ ಎನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಧೃತಿಮಾ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಉಚ್ಚಾಯ, ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರಸ್ವತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವನು ; ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ ನಲ್ಲಿಯೇ ಸರೈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಾನುರಾಗವು ; ಆತನಿಗೇ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲೂ ಜಯವು ; ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅತಿದೀನನಾಗಿ ನಿರುತ್ಸಾಹನಾಗಿ ರಲು ; ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಆತನನ್ನು ಕರೆತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆನೆಂದರೆ—“ಶೋಕಂ ವಿಮುಂಚಾರ್ಯ ಧೃತಿಂ ಭಜಸ್ತಸೋತ್ಸಾಹತಃ ಚಾಽಸ್ತು ವಿಮಾರ್ಗಣೀಶ್ವರಃ | ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೋಹಿ ನರಾ ನ ಲೋಕೇ ಸಿದಧಂತಿ ಕರ್ಮಸ್ತು ತಿದುಷ್ಕರೇಷು ||” (ರಾ. ಅರಣ್ಯ. ೬೩೯೯) ಶೋಕ ವನ್ನು ಬಿಡು, ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಈ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುವದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿರಲಿ ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮನುಷ್ಯರು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲೂ “ಉತ್ಸಾಹೋಬಲವಾಽಪರೈ ನಾಕೃತ್ಯಾಹಾ ತ್ವರಂಬಲಮ್ | ಉತ್ಸಾಹವಂತಃ ಪುರುಷಾ ನಾವಸೀದಂತಿ ರಿರ್ಮಸು” ಎಂದು ಹಾಗೆಯೇ

ಭಾ. ಮುಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಃ . ಫಲಸಂಖ್ಯಾರಹಿತಃ ಅನಹಂವಾದೀ . ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ, ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹ ಸಮನ್ವಿತಃ ಅರಬ್ಬೇ ಕರ್ಮಣಿ ಯಾವತ್ಕರ್ಮ ಸಮಾಪ್ತವರ್ಜನೀಯ ದುಃಖಧಾರಣಂಧೃತಿಃ, ಉತ್ಸಾಹಃ ಉದ್ಯುಕ್ತಚೇತಸ್ತ್ವಂ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಮನ್ವಿತಃ ಸಿದ್ಧ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೋರ್ನಿರ್ವಿಕಾರಃ - ಯದ್ವಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ತದುಪ ಕರಣ ಭೂತ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಾದಿಷು ಸಿದ್ಧಿಸಿದ್ಧ್ಯೋ ರಪಿಕ್ವಚಿತ್ತಃ ಕರ್ತಾ ಸಾತ್ವಿಕ ಉಚ್ಯತೇ ||೨೬||

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ನಿರ್ದೇಶ, ದೈನ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂಜ ನೇಯನೂ “ಅನಿರ್ದೇಶತ್ಯ ಯೋ ಸೂಲಂ ಅನಿರ್ದೇಶಃ ಪರಂಸುಖಮ್ | ಅನಿರ್ದೇಶೋಹಿ ಸತತಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ತಸ್ಮಾದನಿರ್ವೇದ ಕೃತಂ ಯತ್ನಂ ಚೇಷ್ಟೇಹ ಮುಕ್ತ ಮಮ್” ಉತ್ಸಾಹವೇ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂಲವು ; ಉತ್ಸಾಹವೇ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ; ಉತ್ಸಾಹವೇ ಸರ್ವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮಂತಾದ್ಧು ; ಆದುದರಿಂದ ಸೀತಾ ಸ್ವೇಷಣವನ್ನು ಕರ್ಮೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವೆನು” ಎಂದು ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕೊಂಡಾ ಡಿರುತ್ತಾನೆ. (ರಾ. ಸುಂದರ ೧೨. ೧೦. ೧೧) ಹೀಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ತಾವಿಧದಲ್ಲಿರೆ ಆತನು ಸಾತ್ವಿಕ ಉಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ತಾವಿನ ಧರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.—ಮುಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ಫಲಸಂಖ್ಯಾರಹಿತಃ - ಫಲದಲ್ಲಿ ಸಂಗವಿತ್ತವನಾಗಿಯೂ, ಫಲಸಂಖ್ಯಾರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಸ್ವಕೀಯತಾನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು; ಇದು ಸನ್ಯಾಸ, ತ್ಯಾಗಶಬ್ದ ಗಳ ಅರ್ಥನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆಯೇ “ಮಾಕರ್ಮ ಫಲಹೇತುಭೂತಃ (ಗೀ.೨-೪.೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಮಮತೆ ಬೇಡವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾ ಯಿತು. ಯಾವಾಗ ಫಲದಲ್ಲಿ ಸಂಗ ಬೇಡವೋ, ಆಗ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಸಂಗ ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳು ವದಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು, ಫಲದಲ್ಲೂ ಸಮ್ಯಕ್ಕೂಡವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ “ಕರ್ಮಣ್ಯೇವಾಧಿಕಾರಸ್ತೇ ಮಾಫಲೇಷು ಕದಾಚನ್” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದ್ದೇ “ಅಹಂಕಾರ ವಿನೂಢಾತ್ಮಾ ಕರ್ತಾ ದಮಿತಿ ಮನ್ಯತೇ” (ಗೀ. ೩-೧೭) ಎಂದು ಸಂಗಮುಕ್ತನು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅನಹಂವಾದೀ ಎಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ - ತಾನು ಕರ್ತಾ, ತಾನು ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರ ರಹಿತನಾಗಿ, ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವಿಲ್ಲವು, ಆದರೆ ಇತರ ನಾಲ್ವರ ಸಹಾಯ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಅದು ಪರಮಾತ್ಮ ಸತ್ವಿಬ್ಧಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾ ಆಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ (೧೮-೧೫) ರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರವಾಗಿ ಇದು ಉಪಪಾದಿತವು. ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹ ಸಮ ನ್ವಿತಃ ಎಂದರೆ ಅರಬ್ಬೇ ಕರ್ಮಣಿ ಯಾವತ್ಕರ್ಮ ಸಮಾಪ್ತ ವರ್ಜನೀಯ ದುಃಖಧಾರ ಣಂ ಧೃತಿಃ - ಅರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಪೂರೈಸುವವೆಗೂ ತಪ್ಪಿದ್ದವಾದ ಕ್ಲೇಶ ಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವೇ ಧೃತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ : ಉತ್ಸಾಹಃ ಎಂದರೆ ಉದ್ಯುಕ್ತ ಚೇತಸ್ತ್ವಂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವಿಕೆಯು, ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಮನ್ವಿತಃ - ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವನು, ಆದುದರಿಂದ ಧೃತಿಗೂ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ, ಕ್ಲೇಶಗಳ ಸಹ ನೆಯಿಂದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಧೃತಿಯು ; ಉತ್ಸಾಹವಾ ದರೋ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವು ; ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ಸೇರಿದವನಾದ ಎಂಬರ್ಥವು. ಸಿದ್ಧ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೋ ರ್ನಿರ್ವಿಕಾರಃ - ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿ, ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸಿದ್ಧಿಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರವಿರಬೇಕೆಂಬುವದನ್ನು ತಾನೇ

ರಾನಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ್ವರಾಜ್ಯಭಿಷೇಕವು ತಪ್ಪಿ ವನವಾಸ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ, “ರಾಜ್ಯೋವಾ ವನವಾಸೋವಾ ವನವಾಸೋ ಮಹೋದಯಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತಾವು ನಿರ್ವಿಕಾರರಾಗಿ ಇದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಆವಸರದಿಂದಿರುವಾಗ, ಗರ್ಗನಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಋಷಿಯು, ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ “ನಿರ್ಧನೋ ಬಹುವ್ರತೇ ಸ್ಥಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಯಾಚಿಸಲು ; ಆಗ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ. — “ತ ಮುನಾಚಿ ತತೋ ರಾಮಃ ಪರಿಹಾಸ ಸಮನ್ವಿತಮ್ | ಗವಾಂ ಸಹಸ್ರಮಶ್ಯೇಕಂ ನತು ಪ್ರಾಣಿತಂ ನಯಾ | ಪರಿವ್ರಜಿಸಿ ದಂಡೇನ ಯಾವತ್ತಾವದ ವಾಪ್ಯಸಿ” ೧೯ಗೆ ಹೇಳಿ, ನೀನು ಎಲ್ಲಿವರಿಗೆ ದಂಡನನ್ನೆಸೆಯುತ್ತೀಯೋ ಅಲ್ಲಿವರಿಗೆ ಇರುವ ಗೋವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿನಗೇ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೋವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ; ಆಗ ಆತನು ಹರಕು ದೋತ್ರವನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ದಂಡವು ಬಹುದೂರ ಹೋಗಿ ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆ ಬಡಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಆಮೇಲೆ ಆತನನ್ನು ಅಲಂಗಿಸಿ ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — “ಮನ್ಶುರ್ನು ಖಲು ಚರತ್ಯಂ ಪರಿಹಾಸೋ ಹ್ಯಯಂ ನಮ” ಓ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರೇ ಈ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಿಸಬೇಡಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿ. ಆತನನ್ನು ಅಲಂಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಕಷ್ಟದಶೆಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಹಾಸ ಪುನೃತ್ತಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಕಾರರಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂಬಭಾವವು. ಎಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ವಿಕಾರ ಹೊಂದದಿರುವ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಹಿಗ್ಗದೆ, ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋದರೆ ಶೋಕದಿಂದ ದೀನನಾಗದಿರುವವನಾಗಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವು. ಒಬ್ಬನು ಬಂದು “ಆಯಾ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಬೇಗಹೋಗಿ” ಎಂದರೆ ಈತನು ಬೆಂಕಿಯು ನನ್ನನ್ನೇನೂ ಸುಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟು ನಿರ್ವಿಕಾರತೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. — ಯುದ್ಧಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ ತದುಸಕರಣ ಭೂತದ ವ್ಯಾರ್ಜನಾದಿಷು ಚ - ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ, ಸಿದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿಭೋಗಃ - ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅವಿಶ್ವತಚಿತ್ತಃ - ಸಂತೋಷ ದುಃಖವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ವಿಕಾರ ಹೊಂದದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ, ಕರ್ಮ - ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯು, ಸಾತ್ವಿಕಲುಚ್ಛತೇ - ಸಾತ್ವಿಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. — ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮ ತತ್ವಾದಿಗಳ ಸಜ್ಜನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮ ತತ್ವಾಭಿವಾಸ ತ್ಯಾಗವು ಅನಕಂವಾದಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಫಲಸಂಹಿತತಃ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಸಂಜ್ಞೋಚಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಫಲಸಂಗರಾಹಿತ್ಯವೇ ಯಾವಾಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಕರ್ಮವು ತನ್ನದು ಎಂಬ ಸಂಗರಾಹಿತ್ಯವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಅಹಂವಾದಿಯು ನಾನು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು ; ಅಂತವನಲ್ಲದವನು ಅನಂದವಾದಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳೋಣವು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ ಅನಕಂವಾದಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ತತ್ವಾಭಿವಾಸಸಂಹಿತತಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಯಾವಾಗ ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞನಾದನೋ ಆಗ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವು ತಾನೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರೈಕೆಯನ್ನು ಉಂಟಾಗಬಹುದು, ಏನೆಂದರೆ ಈತನು ಯಾವಾಗ

ಮೂ. ರಾಗೀ ಕರ್ಮ ಫಲಪ್ರೇಪ್ತುರ್ಲಾಭ್ಯೋ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕೋಽಶುಚಿಃ |

ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ ಕರಾ ರಾಜಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ||೨೭||

ಮುಕ್ತಸಂಗನಾಗಿ ಸಿದ್ಧ್ಯಿಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹ ಸಮಸ್ತಿತತ್ವವು ಏತಕ್ಕೆ? ಲೋಕಾಭಿರಾಮನಾಗಿ ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಯತ್ನವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು; ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹಗಳು ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ ವಿಘ್ನಗಳು ಒದಗಿದರೆ ಒಬ್ಬನು ಸುಮ್ಮನಾಗಬಹುದು; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸಿದ್ಧಿಸಲಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಸುಮ್ಮನಿರಬಹುದು; ಫಲಾದಿಗಳ ಕಾಂಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಧೃತಿ ಉತ್ಸಾಹಗಳು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಕೇಳಬಹುದು. ಸರೈಶ್ವರನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೂ ಆತನ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ ಇಂತಹ ವಿಹಿತಕರ್ಮವು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವೆಂಬುದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಾನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದರಲ್ಲವೇ ಅಂತಹ ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾದೀತು. ಈ ಮುಮುಕ್ಷುವಾದ ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಯು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಾ ಇಲ್ಲವು; ಆತನಿಗೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ಬೇಕೇ ಬೇಕು; ತಾನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು “ನುಯಿಸರಾಣಿಕೆರಾಣಿ ಸಸ್ಯಸ್ಯ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಎನೊಂದೂ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಭಗವತ್ತೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು, ಇದೇ ಈತನಿಗೆ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು; ಸದ್ವಿವಾಹ ಸಮಂಜಸವು ||೨೭||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ರಾಜಸ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಲಕ್ಷಣವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಗೂ ಈತನಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ರಾಗೀ—ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಯು ಮುಕ್ತಸಜ್ಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಆತನು ಖ್ಯಾತಿಲಾಭಪೂಜೆಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಸಗುವದಿಲ್ಲವು, ಈತನಾದರೋ ರಾಗೀ—ಖ್ಯಾತಿಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನುರಾಗವುಳ್ಳವನು, ರಾಗವುಳ್ಳವನುರಾಗಿಯು, ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ತುಃ - ಹಿಂದಿನವನು ಮುಕ್ತಸಜ್ಜನನಾದುದರಿಂದ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು, ಈತನಾದರೋ ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವನು; ಆತನು ಪರಮ ಪುರುಷಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವನು; ಈತನಾದರೋ ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಗಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಸಗುವನು; ಲುಬ್ಧಃ - ಈತನು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಲೋಭಿಯು, ಆತನಾದರೋ ಕರ್ಮವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದರೆ ಸಾಕೆಂದಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ಆತನು ಲೋಭಿಯಲ್ಲವು, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಃ—ಈತನು ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ, ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಹಿಂಸೆಯಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವಾದರೋ ಇತರರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಭೀತನಾಗಿ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವನು. ಅಶುಚಿಃ - ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಯು ಆಹಾರಶುದ್ಧಿ ಸತ್ಯಶುದ್ಧಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಶುಚಿಯಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಶುಚಿಯಾಗಿರುವನು, ಎಂದರೆ ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಈತನಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲವು, ಸಾತ್ವಿಕವಲ್ಲದ ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಳ ತೊಲಗದೆ ಅಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವನು; ಇಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಬಾಹ್ಯ ಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯವು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು; ಅಂತರ್ದ್ರಿಯವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ನೈರ್ಮಲ್ಯವೂ ಶುಚಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿತವು, ಅದಿಲ್ಲದವನು, ಅಥವಾ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸ್ನಾನಮಡಿಗಳಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡ

ಭಾ. ರಾಗೀ - ಯಶೋರ್ಥೀ, ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ತುಃ - ಕರ್ಮಫಲಾರ್ಥೀ, ಲುಬ್ಧಃ - ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷಿತ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಯ ಸ್ವಭಾವರಹಿತಃ, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಃ - ಪರ್ವಾ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ ತೈಃ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಮಾಣಃ, ಅಶುಚಿಃ ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷಿತ ಶುದ್ಧಿರಹಿತಃ, ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ - ಯುದ್ಧಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ ಜಯಾದಿ ಸಿದ್ಧ್ಯ ಸಿದ್ಧ್ಯೋರ್ಹರ್ಷ ಶೋಕಾನ್ವಿತಃ, ಕರ್ತೃ ರಾಜಸಃ ಪರಿ ಕೀರಿತಃ ||೨೭||

ಬಹುಮು ; ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ - ಸಾತ್ವಿಕನು ಸಿದ್ಧ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೂ ಹರ್ಷ ಶೋಕಗಳಾದ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು ; ಈತನಾದರೋ ಕಾರ್ಯದ ಅಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಕದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವನು, ಇಂತಹ ಕರ್ಮ - ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವವನು ರಾಜಸಃ ಪರಿಕೀರಿತಃ - ರಾಜಸನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಕೀರಿತಃ ಎಂದರೆ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ; ರಾಜಸಿಯಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂಬ ಭಾವವು. ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಅಂತಹ ದಂಭವು ಬೇಕಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಸಾತ್ವಿಕಲಿಖ್ಯತೇ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಸಿಯಾಗಿ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಾದುದರಿಂದ ರಾಜಸಃ ಪರಿಕೀರಿತಃ ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವದೋಚಿತವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ರಾಗೀ ಎಂದರೆ ಯಶೋರ್ಥೀ - ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಎಂತಹ ಮಹತ್ವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದವನು ಎಂದು ಇತರರು ಹೊಗಳಬೇಕು, ಅಂತಹ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ತುಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲಾರ್ಥೀ - ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ರಾಗೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಫಲಾರ್ಥೀ ಎಂಬರ್ಥವೂ ತೋರಿ ಬರುವಾಗ ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ತುಃ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಗವೇತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ, ರಾಗೀ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ದ್ರವ್ಯಫಲಾರ್ಥಿ ಎಂದೂ ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಾರ್ಥೀ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆನೂ ಕಾರಣವಿರುವದಿಲ್ಲವು ; ಲುಬ್ಧಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷಿತ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಯಸ್ವಭಾವ ರಹಿತಃ - ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸತ್ಪಾತ್ರ ದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದವನು ; ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಃ ಎಂದರೆ ಪರ್ವಾ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ ತೈಃ ಕರ್ಮಕುರ್ಮಾಣಃ - ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳಿಗಾಗಿ ಭಾರ್ಯಾಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಮಾಡಿಸುವನು, ಅಪಸ್ತಂಭ ಧರ್ಮಶ್ತ್ರದಲ್ಲಿ “ಕಾಮಮಾತ್ಮಾನಂ ಭಾರ್ಯಾಂ ಪುತ್ರಂ ವೋಪರುದ್ಧ್ಯಾ ನೈತ್ಯೇನ ದಾಸಕರ್ಮಕರಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತನ್ನನ್ನಾಗಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಯನ್ನಾಗಲಿ ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಲಿ ದಾಸಕರ್ಮಮಾಡಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರು ತ್ತದೆ. ಯಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯಾದವಳು ಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಸುರಿಸು ವಳೋ ಆ ಮನೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪರಪೀಡೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಅಶುಚಿಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷಿತ ಶುದ್ಧಿರಹಿತಃ - ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಕ್ಷೇಪ ಬೇಕಾದ ಶುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದವನು ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಾರ್ಜಿತ ದ್ರವ್ಯ, ಸಾತ್ವಿಕಾಹಾರ ಸೇವನೆ, ಸ್ನಾನಾದಿ ಗಳೇ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ ಜಯಾದಿ ಸಿದ್ಧ್ಯ ಸಿದ್ಧ್ಯೋರ್ದುಃ ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ - ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಜಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಶೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ;

ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕರ್ತಾ - ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯು, ರಾಜಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ - ರಾಜಸಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ರಾಗೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಶೋರ್ಥಿ ಎಂದು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಇತರ ಏಕಿಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಈ ರಾಜಸಿಯು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವದರಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಷಿಗಳೂ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ಇವರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಂಟು. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ರಾಜಸಾಧಿಕಾರಿಗಳೂ, ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಹೆಚ್ಚು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು. ಆದರೂ ಆತನಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ಲಕ್ಷಣವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸಂಜಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯರನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆಂದರೆ.—“ಕಥಂತ್ವಂ ಮಾಧವಂವೇತ್ಥ ಸರ್ವಲೋಕ ಮಹೇಶ್ವರವಾ । ಕಥಮೇನಂ ನವೇದಾಹಂ ತನ್ನಮಾಚಕ್ಷ್ಮಸಂಜಯ ” ಎಂದರೆ ನೀವು ತ್ರಿಯಃಪತಿಯಾದ ಸರ್ವಲೋಕನಾಯಕನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದಿರಿ ? ನನಗೇಕೆ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಪಲ್ಲಿವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸಂಜಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಮಾಯಾಂ ನಸೇವೇ ಭದ್ರಂತೇ ನ ವೃಥಾ ಧರ್ಮಮಾಚರೇ । ಶುದ್ಧಭಾವಂ ಗತೋ ಭಕ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೇದ್ವಿಜನಾರ್ದನವಾ ।” ಎಂದರೆ ಓ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ನೀನಿಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿ, ನಾನು ಪ್ರಕೃತಿಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಿಲ್ಲವು ; ಇದರಿಂದ ನೀನು ರಾಗೀ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ನವೃಥಾ ಧರ್ಮಮಾಚರೇ - ನಾನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮವು ಮಮತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಪರಮಪುರುಷಾ ರಾಧನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆನು; ನೀನಾದರೂ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಫಲಶೇಷವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಪಾಂಡವರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಿಸದೆ ಇರುವದರಿಂದ ಲೋಭಭಾವವೂ ಉಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಶುದ್ಧಭಾವಂಗಳೆ ಹೀಗೆ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿ ಭಕ್ತ್ಯಾ - ಪರಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ, ಜನಾರ್ದನನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿರುವೆನು. ನೀನು ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನೀನು ರಾಜಸಾಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಸಂಜಯರು ಹೇಳಿದರು. (ಭಾರ. ಉದ್ಯೋ. ೬೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ). ಅದುದರಿಂದ ಸಂಜಯರು ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ತಾವಿಗೂ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ರಾಜಸ ಕರ್ತಾವಿಗೂ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ರಾಜಸಕರ್ತಾವಾಗಿ ರಾಜರ್ಷಿಯಾಗಿರುವ ತನಕ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಎನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರಾಗಿದ್ದರು. ವಸಿಷ್ಠರು ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ತಾವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯು. ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ತಾವಾದ ನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾದರು. ||೨೭||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಕರ್ತಾವಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾಮಸಕರ್ತಾವಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಆಯುಕ್ತಃ - ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ರೀತ್ಯಾ ತನ್ನ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಆಯೋಗ್ಯನಾಗಿಯೂ, ಇದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸರಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು, ಸಾತ್ವಿಕನು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವನು, ರಾಜಸಿಯು ದಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವನು. ತಾಮಸಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಪ್ರಾಕೃಕಃ - ಜಡಸ್ವಭಾವನಾಗಿಯೂ, ಇದರಿಂದ ಚೇತನಧರ್ಮವಾದ ತನ್ನ ಮತ್ತೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ,

ಮೂ. ಅಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸ್ತಬ್ಧ ಸ್ವತೋ ನೈಕೃತಿಕೋಽಲಃ |

ವಿಷಾದೀ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀಚ ಕ್ರೌ ತಾಮಸ ಉಚ್ಯತೇ || ೨೮ ||

ಭಾ. ಅಯುಕ್ತಃ - ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಾಯೋಗಃ. ವಿಕರ್ಮಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ - ಅನಧಿಕ ವಿದ್ಯಃ, ಸ್ತಬ್ಧಃ - ಅನಾರಂಭತೀಲಃ, ಶತ - ಅಭಿಚಾರಾದಿಕರ್ಮ ರುಚಿಃ. ನೈಕೃತಿಕಃ -

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಸಾತ್ವಿಕನಾದರೋ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಭಾವವು. ಸ್ತಬ್ಧಃ - ನಿರುತ್ಸಾಹನಾಗಿ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ ಮಾಡಲು ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿರುವವನು. ಹಿಂದೆ (೧೪೮) "ಅಲಸ್ಯ ನಿರ್ದ್ರಾಃ ಸ್ವನಿಬಧ್ವಾತಿ ಭಾರತ" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಪ್ರಣಾಮಾದಿಗಳನ್ನೆಸಗಿ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರಂಭವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತಬ್ಧ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಶತಃ - ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಹಿಂದೆ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಲ್ಲದ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಈ ತಾಮಸಿಯಾದರೋ, ಶತಃ - ಇತರ ರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ನೈಕೃತಿಕಃ - ಪರರನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಋಜುಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, ಆದರೆ ನೈಕೃತಿಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಂಚಿಸುವನೆಂಬರ್ಥ ಬರುವುದರಿಂದ "ನಿಕೃತಸ್ತನೇ ಜುಶ್ವತಃ" ಎಂಬ ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಸಂಸಿ, ಶತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂಬರ್ಥವೇ ಸಮಂ ಜಸವು. ಅಲಸಃ - ಕೆಲಸವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರೂ ಶ್ರದ್ಧಾಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಉದಾಸೀನ ದಿಂದಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ವಿಷಾದೀ - ನಿರುತ್ಸಾಹನಾಗಿ ತುಂಬಾ ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವ ನಾಗಿಯೂ, ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀಚ - ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದೀರ್ಘಲೋಚನೆ ಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಎನಾದರೂ ಅಚಾತುರ್ಯವು ನಡೆದರೂ ಸಾತ್ವಿಕನು ಏನೋ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಕಳೆಯಿತು ಎಂದು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಬಿಡುವನೇ ವಿನಾ ದೀರ್ಘದ್ವೇಷವಿಲ್ಲವು; ತಾಮಸಿಯು ಹಾಗಲ್ಲದೆ ದೀರ್ಘದ್ವೇಷವಿಟ್ಟು ಕೆಡಸಲು ಯತ್ನಿಸುವನೆಲ್ಲದೆ, ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಈಗಲೇ ಆಲೋಚಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳ ಬಹುದು. ಇಂತಹ ಕ್ರೌ-ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯು, ತಾಮಸ ಉಚ್ಯತೇ-ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಮತದ್ವೇಷಿಗಳ ಹಿಂಸಾಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ನಿದರ್ಶನವು. ||೨೮||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಅಯುಕ್ತಃ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಾಯೋಗಃ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಧಿ ಸಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದೆಯೂ, ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ವಿಕರ್ಮಃ-ವೃತ್ಯಸ್ಥ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು, ಪ್ರಾಕೃತಃ ಎಂದರೆ ಅನಧಿಕತವಿದ್ಯಃ-ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯುಳ್ಳವನು. ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಧ್ಯಯನ, ಆದರ ಅರ್ಥಗ್ರಹಣ ಇವುಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದಂಟಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣ ವಿಶೇಷವೇನೂ ಇಲ್ಲದಿರೋಣವು ಪ್ರಾಕೃತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅನಧಿಕತವಿದ್ಯಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು; ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು. ಸ್ತಬ್ಧಃ - ಎಂದರೆ ಅನಾರಂಭತೀಲಃ-ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸದೇ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಪೂಜ್ಯರಾದವರು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಪ್ರಣಾಮಾಭಿವಾದನಗಳನ್ನು ಒಡನೆ ಮಾಡದೆ ಸ್ತಬ್ಧನಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಶತಃ ಎಂದರೆ ಅಭಿಚಾರಾದಿ ಕರ್ಮ ರುಚಿಃ-ಇತರರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ನ ಶ ಮುಂತಾದುವು ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ನಡೆಸುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. ಶತಶ್ಚನೆಂದರೆ ಗೂಢವಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆಯು, ಪ್ರಕರಣಾನುಗುಣವಾಗಿ

ವಂಚನಪರಃ ಅಲಸಃ - ಆರಬ್ಬೇಷ್ಟಪಿ ಕರ್ಮಸು ಮನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ವಿಷಾದೀ - ಅತಿ
ಮಾತ್ರಾವಸಃ ದರ್ಶಿಲಃ, ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ - ಅಭಿಚಾರಾದಿಕರ್ಮಕುರ್ವ್ಯ ಸರೀಷಃ
ದೀರ್ಘಕಾಲವರ್ತ್ಯ ನರ್ಥಪರ್ಯಾಲೋಚನಶೀಲಃ, ಏವಂ ಭೂತೋ ಯಃ ಕರ್ತಾ
ಸ ತಃ ಮುಷಃ || ೨೮ ||

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತಾಮಸಕರ್ಮವೆಂದು ಅಭಿಚಾರಾದಿ ಕರ್ಮರುಚಿಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.
ನೈಕೈತಿಕಃ ಎಂದರೆ ವಂಚನಪರನು; ನೈಕೈತಿಕತ್ವವೂ ಶರತ್ಪದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದಾದುದರಿಂದ ಶರ
ತ್ಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಭಿಚಾರಾದಿ ಕರ್ಮವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ನೈಕೈತಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕ ಕರ್ಮ
ದ್ವಾರಾ ವಂಚಿಸೋಣವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲಃ - ಅಲಸ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಮಮಾಡು
ವವನು; ಈ ಆಯುಸ್ಸು ನಿಯತವು, ಸಾತ್ವಿಕರು ಒಂದು ದಿನ ಕಳೆಗುಹೋದರೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ
ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ “ಪ್ವಃಕಾ” ಮದ್ಯಕುರ್ವೀತ ಪೂರ್ವಾಹ್ನೇ ಚಾಪ
ರಾಹ್ನಿಕಾ | ನ ಹಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷತೇ ಮೃತ್ಯುಃ ಕೃತ ಮಸ್ಯ ನವಾ ಕೃತಂ” (ಭಾ. ಮೋ ೧೭೪-೧೫)
“ನಾಳೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ಈಗಲೂ, ಅಪರಾಹ್ನದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಹ್ನದಲ್ಲೂ, ಮಾಡು ; ಏಕೆಂದರೆ
ಮೃತ್ಯುವು ಕೆಲಸವಾಯಿತೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವು.” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ
ಹಾಗೆ, ಸಾತ್ವಿಕನು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರರಿಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವನು ; ಈ
ತಾಮಸಿಯಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲವು; ಈವತ್ತಿನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇನ್ನು ಎಂಟು ದಿನಗಳಮೇಲೆ ಅಂಭಿಸಲು
ಯತ್ನಿಸುವಂತವನು. ಎಂಬ ಭಾವವು; ಈತನಿಗೆ ಯತನಾಂ ಸರಿವರ್ಮೇನ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ
ಪ್ರಾಣಸಂಕ್ಷಯಃ (ಶ್ರೀ. ರಾ.) ಋತುಗಳು ಸುತ್ತುವದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು
ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಅಲಸಸ್ವಭಾವದಿಂದಿ
ರುವನೆಂಬ ಭಾವವು; ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿರುವ ಸ್ವಃ - ಎಂಬುದರಿಂದಿಗೆ
ವುನರುತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಆದೀತೋ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಆರಬ್ಬೇಷ್ಟಪಿ ಕರ್ಮಸು ಮನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿಃ -
ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಬಹು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ; ವಿಷಾದೀ ಎಂದರೆ ಅಮಾತ್ರಾವಸಾದರ್ಶಿಲಃ - ನಾನಾಕಾರಣ
ಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷ ದೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವದರಮೂಲಕ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷಾದೀ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಧಾತ್ವರ್ಥವೇ ಅವಸಾದವನ್ನು ಬೋಧಿ
ಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದಲೂ, ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದಲೂ. ಅತಿಮಾತ್ರಾವಸಾದರ್ಶಿಲ
ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು; ವಾಕ್ಯಕಾರರು ಅವಸಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ದೇಶಕಾಲವೈಗುಣ್ಯಾ ಚ್ಯೋಕ
ವಸ್ತಾತ್ತ್ವನುಷ್ಠತೇಶ್ಚ ತಜ್ಜಂ ದೈನಮಭಾಸ್ವರತ್ವಂ ಮನಸೋಪಸಾದ ಇತಿ” ಎಂಬದಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಶಕಾಲಗಳು ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಧನಸಾ
ಪುತ್ರಮರಣಾದಿಗಳು ಶೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಅವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುವದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಮುಂದೆ
ಯಾವ ದುರ್ಗತಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಹರ್ಷತೆ
ಇಲ್ಲದ ದೈನ್ಯವು ಅವಸಾದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತವನಿಗೆ ವಿಷಾದೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು; ಸಾತ್ವಿಕನಾದರೋ
ಅನವಸಾದದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಾಸ್ವರತ್ವವಿಲ್ಲವೆ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸ
ವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನವಸಾದವು ಸಾಧನಸಪ್ತಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಣವು.
ಸಾಧನಸಪ್ತಕಗಳು ಉಪಾಸನಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಳು ಗುಣಗಳು. ಅವು ಯಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನು
ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎಂದರೆ
ಅಭಿಚಾರಾದಿಕರ್ಮ ಕುರ್ವ್ಯ ಸರೀಷು ದೀರ್ಘಕಾಲ ವರ್ಮನರ್ಥಪರ್ಯಾಲೋಚನ ಶೀಲಃ -

ಭಾ. ಅವ. ಏವಂ ಕರ್ಮಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನೇ, ಕರ್ಮವೈಚ ಕರ್ಮಣಿ, ಅನುಷ್ಠಾ
ತರಿಚ, ಗುಣಸ್ತೈವಿಧ ಮುಕ್ತಮ್; ಇದಾನೀಂ ಸತ್ಯತತ್ಪ್ರಪುರುಷಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯ
ರೂಪಾಯಾ ಬುದ್ಧೇ ಧೃತೇಶ್ಚ ಗುಣತ ಸ್ತೈವಿಧ್ಯ ನಾಹ—

ಇತರರಿಗೆ ಅಭಿಚಾರವೆಂದರೆ ಕೆಟ್ಟದು ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ ಇವೇ ನೋಡಲಾದ
ವನ್ನು ಮಾಡಿ, (ಇದು ಹಿಂದೆ ಶರತ್ಪದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ.) ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿರುವವನು,
ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ - ಬಹುಕಾಲ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲು, ಹಿಂದೆ
ಅಲಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಚಾರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ನಡೆಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಪುನರುಕ್ತಿ
ಯುಂಟುಗುವದರಿಂದಲೂ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಅನರ್ಥ ಉಂಟಾಗಲೆಂದು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುತ್ತಿರು
ವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ; ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ—ಸೂತ್ರ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವಾತ್ವರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಚಿಸ ವನಂಬರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎಂದರೆ
ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳವನಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ; ಶ್ರೀಮ
ದಾನಂದತೀರ್ಥಿಯರು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ “ಪರಿಣಯಃಕೃತೋ ದೋಷೋ
ದೀರ್ಘಕಾಲಕೃತೋ ಪಿವ - ಯಸ್ತಸ್ಯ ಸೂಚಕೋದೋಷಾದ್ಧೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಚ
ಉಚ್ಯತೇ || ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷವನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಅದನ್ನೇ
ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಇರುವವನು ಯಾರೋ ಅವನು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರ
ಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏವಂಭೂತಃ ಯಃಕರ್ತಾ ಹೀಗಿಲ್ಲಾ ಇರುವವನು ಯಾವ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯೋ,
ಸತ ಮಸಃ. ಅಂತವನು ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿ ಎನಿಸುವನು. || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾನತಾರಿಕೆಯು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಏನು? ಮುಂದೆ ಹೇಳುವದೇನು? ಹೀಗೆ
ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಜ್ಜಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ-- ಏವಂ-
ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಒಂಬತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ (೧) ಕರ್ಮವ್ಯ ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನೇ -
ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲೂ, (೨) ಕರ್ಮವೈಚ ಕರ್ಮಣಿ - ಮಾಡಬೇಕಾದ
ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ (೩) ಅನುಷ್ಠಾತರಿಚ - ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವಿನಲ್ಲೂ ಸಹ, ಗುಣತಃ .
ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣ ಬೇಧದಿಂದ, ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮುಕ್ತಮ್ - ಮೂರು ಮೂರು
ವಿಧವುಳ್ಳವೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇದಾನೀಂ - ಈಗಲಾದರೋ ಎಂದರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ
ಏಳು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ, ಬುದ್ಧೀಃ - ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದ ಮತ್ತು ಧೃತೇಶ್ಚ - ವಿಘ್ನಗಳಲ್ಲೂ
ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ಶಕ್ತಿಗಳ, ಗುಣತಸ್ತೈವಿಧಂ - ಸತ್ಯರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ
ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರೋಣವು, ಅಹ - ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಇದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳು
ಆತ್ಮಗುಣಗಳೆಂದೂ, ಕರ್ಮವಾಸನಾಗುಣವಾ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದೂ
ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನವ ಗುಣತಃ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು
ಯಾವುದು? ಮುಂದೆ ಬುದ್ಧಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳುವುದು ಯಾವುದು? ಎರಡಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು?
ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರೇ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಿಸದಹಾಗೆ ತಾವೇ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರು
ತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮವ್ಯಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದು
ಕರ್ಮತತ್ಪ್ರಪುರುಷಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯರೂಪವಾದುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.
ತತ್ತ್ವವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಪುರುಷಾರ್ಥವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನ

ಮೂ ಬುದ್ಧೀರ್ಭೇದಂ ಧೃತೇಶ್ಚೈವ ಗುಣತ ಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಶೃಣು ।

ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ ವಿವೇಕೇಣ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಧನಂಜಯ ॥ ೨೯ ॥

ಭಾ. ಬುದ್ಧಿ:-ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕಂ ನಿಶ್ಚಯರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ, ಧೃತಿಃ - ಆರಬ್ಧಾಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ವಿಘ್ನೋಪಶಮಿಸಾತೇಷು ಧರಣಂ, ತಯೋಸ್ತತ್ತ್ವಾದಿಗುಣ ಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಭೇದಂ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ ಯಥಾವಚ್ಛೃಣು ॥೨೯॥

ಮೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಭಿನ್ನಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಬುದ್ಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತೀವರ್ಯರು ಮುಂದೆ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾದ ನಿಶ್ಚಯರೂಪಜ್ಞಾನವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇತರಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಸರಿಮೊಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಕಾರಣವಾಗಿ, ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ, ನಿಷೇಧಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ ವಿವೇಕನೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದೀಗ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯಿಂದ ತೋರುವ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಧೃತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದುದರಿಂದ ಮೂರಕ್ಕೂ ಸರಿಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಆರಬ್ಧಾಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಧೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಾರ್ಥ್ಯರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿ ವಿಶೇಷವೇ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಧೃತಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಭೇದ ಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧಗಳು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಸಾಂಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪಾಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ—ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಧೃತಿಗಳ ತ್ರೈವಿಧ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಇಂತಹ ಆಗಮದಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸಾಧಿ ಕಾರಗಳಿಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತನ್ನ ವಿವೇಕ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುವುದು ಬುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅದೂ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರೈಸುವದಕ್ಕೇ ಧೃತಿ ಎಂದ ಹೆಸರಾಗಿ ಅದೂ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದುದೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಬುದ್ಧಿಧೃತಿಗಳ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸು ತ್ತಾರೆ.—ಬುದ್ಧೀಃ - ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾದ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನದ ಮತ್ತು ಧೃತೇಶ್ಚ - ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಜ್ಜಲ್ಪದ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಗುಣತಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ - ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗುಣಗಳ ಮೂಲಕ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವದನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವದಾಗಿ, ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ - ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದನ್ನು. ಅಶೇಷೇಣ - ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಶೃಣು - ಕೇಳು. ಸಾಂಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಧೃತಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದೂ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವುವೆಂದೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಸಾಂಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬುದ್ಧೀಃ ಎಂದರೆ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕಂ ನಿಶ್ಚಯರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ—ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕ ವಾದ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು, ಧೃತಿಃ-ಎಂದರೆ ಆರಬ್ಧಾಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ವಿಘ್ನೋಪಶಮಿಸಾ ತೇಷು ಧರಣಂ-ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ವಿಘ್ನಗಳ ಹೊಡತವಿಲ್ಲದೂ ಕೂಡ ಹಿಡಿದು ನಿರ್ವಹಿ ಸೋಣವು. ತಯೋಃ - ಆ ಎರಡರ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಧೃತಿಗಳ, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಭೇದಂ-ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಮೂಲಕ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಭೇದವನ್ನು, ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ - ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ, ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ - ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಮಾದಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದನ್ನು ಯಥಾವ

ಮೂ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯ ಭಯಾಭಯೇ |

ಬಂಧಂ ಮೋಕ್ಷಂಚ ಯಾ ವೇತ್ತಿ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವ ಸಾರ್ಥ ಸಾತ್ವಿಕೀ || ೩೦ ||

ಶೃಣು - ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಕೇಳು, ಇದು ಅವಿಶೇಷ ಶೃಣು ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು, ಸಾವ ಧಾನವಾಗಿ ಸಂಶಯ ವಿಪರೀತಗಳಲ್ಲದಹಾಗೆ ಶೃಣು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞಾಧನೆಯಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ-ಅರ್ಜುನನೇ, ನೀನು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮನುಷ್ಯರ ಸಂಪತ್ತನ್ನೇನೋ ಜಯಿಸಿ ಧನಂಜಯನೆಂಬುದು ಸರಿಯೇ ಹಾಗೆಯೇ ಅಂತರಿದ್ರಿಯ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅವುಗಳ ಧನವಾದ ಶಮದಮಾ ದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಆಗ ನೀನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಧನಂಜಯನು ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ - ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂತಾದ್ದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಎಂಬ ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. - ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿವೇಕವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತ ದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ - ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳು ಐಹಿಕ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಿಗೂ ಸಾಧನಗಳು. ಎಂಬುದನ್ನೂ, ನಿವೃತ್ತಿಂಚ - ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಗಳೆಂಬುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕಾರಣ ಕ ರೀ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನಾಗಲಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವಾಗ ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥಾನುಗುಣವಾಗಿ, ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ. ಭಯಾಭಯೇ-ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹ ಮೂಲಕ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಭಯರೂಪವಾದುದು ; ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತ ವಾಗಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಕರವಾದುದು, ಬಂಧಂ - ಇದು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಸಾರಬಂಧಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದು, ಮೋಕ್ಷಂಚ - ಇದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದು, ಬಂಧವು ಎಂತಾದ್ದು, ಮೋಕ್ಷವೆಂತದ್ದು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಯಾಬುದ್ಧಿ - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು, ವೇತ್ತಿ - ವಿವೇಕಿಸಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಸಾ - ಅದು, ಸಾರ್ಥ - ಓ ಅರ್ಜುನನೇ. ಸಾತ್ವಿಕೀ - ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದೆನಿಸುತ್ತದೆ ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು; ಇವುಗಳು ಎರಡು ವಿಧವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮವೆಂಬ ದಾಗಿ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷೇತರಗಳಾದ ವಿ.ಕ್ತ ಐಹಿಕಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವು. ಮೋಕ್ಷಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ "ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪುನರಾ ವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಃ ಪರಮಗತಿಃ" ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವು ಪುನಃಪುನಃ ಸಂಸಾರಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದು ವೆಂದೂ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗತಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದೆಂದು (ಭಾರ. ಶಾನ್ತಿ ೨೯.೪) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥ ವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು. ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನೇ ಕರ್ಮಪ್ರ ಮಮತಾಫಲತ್ಯಾಗಗಳ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ, ಅವುಗಳೇ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಾಗುವುವು. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳೇ; ಆದುದರಿಂದ ಗೀತೋಪದೇಶವೂ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉಪದೇಶವೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮದ ಅನುಪಾದೇಯತ್ವವನ್ನೂ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳ ಉಪಾದೇಯತ್ವವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವಂತಾದ್ದು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಉಪದೇಶವೂ ಸಹ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಧರ್ಮವೇ ; ಹೀಗೆ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ; ಇವುಗಳ ಕಾಲದೇಶಾವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ವರ್ತಾಶ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇದನ್ನು

ಭಾ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ - ಅಭ್ಯುದಯ ಸಾಧನಭೂತೋ ಧರ್ಮಃ, **ನಿವೃತ್ತಿಃ** - ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತಃ, ತಾ ವುಭೌ ಯಥಾವಸ್ಥಿತೌ ಯಾಬುದ್ಧಿವೇತ್ತಿಃ ; ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಥೀ ಸರ್ವ ವರ್ಣಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಯೋ ರನ್ಯತರ ನಿಷ್ಕಾಸಾಂ ದೇಶಕಾಲಾನುಸಾರ ವಿಶೇಷೇಷ "ಇದಂ ಕಾರ್ಯಂ ಇದಮುಪಾರ್ಜಯಂ" ಇತಿ ಯಾವೇತ್ತಿ ; ಭಯಾಭಯೇ

ಮಾಡಬಹುದೇ ಮಾಡಕೂಡದೇ ಎಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕು. ದೇಶಕ್ಕೆ ನಿರ್ದಶನವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದು ಕಾರ್ಯವು, ಕಟೀರಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದು ಆಕಾರ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು ; ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರದೇಶವು, "ಶುಚೌ ದೇಶೇ" (ಗೀ. ೬-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಅಶುಚಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೂಡದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳ ನಿಯಮ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಗಳಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ; ಮತ್ತು ಬಂಧವ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಮೋಕ್ಷ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷ ವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬಗೆ ಯಾವುದು ಎಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿವೇಕಿಸಿ ಸುಧಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು.

ಭಾ. ಸ್ವಾರ್ಥವು - ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅಭುದಯಸಾಧನಭೂತೋ ಧರ್ಮಃ - ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುದಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷೇತರಗಳಾದ ಐಹಿಕ ಮುಕ್ತಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅಂತವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿ ಕರ್ಮವು, ನಿವೃತ್ತಿಃ ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತಃ ಧರ್ಮಃ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಧರ್ಮವು ತಾವುಭೌ - ಇವೆರಡನ್ನೂ, ಯಥಾವಸ್ಥಿತೌ - ಹೇಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿವೆಯೋ ಹಾಗೆ, ಯಾ ಬುದ್ಧಿವೇತ್ತಿಃ - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಯೋ, ಅದು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವು ; ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾವಸ್ಥಿತೌ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ, ವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದೇ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯೋಣವು. ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರೋಣವು ರಾಜಸತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದಲೂ, ಹಾಗೆ ಭಾಷ್ಯವು. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯೋಣವೆಂದರೇ ನೆಂದರೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲಪ್ರದಗಳೆಂದೂ, ಅವು ಬಂಧಕಗಳೆಂದೂ, ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ನಿರತಿಶಯ ಫಲಪ್ರದಗಳೆಂದೂ, ಬಂಧ ಮೋಚಕಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಗಳೆಂದೂ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯೋಣವು ; ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಚದುರುಬಿಡುವ ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ, ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಷಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ ಭಾರತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರದಲ್ಲಿ "ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಧರ್ಮಂ ಪ್ರಜಾಪತಿರಥಾಬ್ರವೀತ್ | ನಿವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಧರ್ಮಂ ಮುಷೀರ್ವಾರಾಯಣೋಬ್ರವೀತ್" ಎಂದು (೨೧೯-೨) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುಷಿಯೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂತರವರು ; ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗೀತೋಪದೇಶವೂ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮೋಪ ದೇಶವು ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಗೀತೆಂ ಗೂಪನಿಷತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಈ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ವಲ್ಲವೋ ? ಎಂದರೆ ಇತರರ ರಾಜ್ಯಾಪಹಾರಕರು ಅಧರ್ಮಿಗಳೂ ವಧ್ಯರೂ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಕೃತ್ರಿಯನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯು, ಅಂತವನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ, ದೇಶಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮವನ್ನೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ

ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿವೃತ್ತಿರ್ಭಯಸ್ಥಾನಂ, ತದನುವೃತ್ತಿಃ ಅಭಯಸ್ಥಾನಂ, ಬಂಧಂ ಮೋಕ್ಷಂ
ಚ - ಸಂಸಾರಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂ ತದ್ವಿಗಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂ ಚ ಯಾ ವೇತ್ತಿ, ಸಾ
ಸಾತ್ವಿಕೀ ಬುದ್ಧಿಃ ||೩೦||

ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಬೋಧಿತವು. ಜರ್ಮನಿ, ಇಟಲಿ, ಜಪಾನ್‌ಗಳ ಗತಿ ಏನಾಯಿತೆಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಸಜ್ಜಿಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗರೂಪೋಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳೇ. ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯೀ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಯೋ ರಸರನಿಷ್ಠಾನಾಂ ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥಾನಿಶೇಷೇಷು ಇದಂಕಾರಂ ಇದಮಕಾರ್ಯಂ ಇತಿ ಯೋವೇತ್ತಿ - ಸಮಸ್ತ ವರ್ಣದವರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವಂತವರು ದೇಶ, ಕಾಲ, ಅವಸ್ಥಾ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವು, ಇದು ಅಯುಕ್ತಕಾರ್ಯವೆಂದು, ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ. ಅದು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದರ ತತ್ಪರವೇನೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳುಂಟು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಅನುಲಂಬಿಸಿರುವಾಗ ತಾನು ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥಾಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಏನನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ, ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನರೂಪ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಲಂಬಿಸಬಹುದು; ಅದು ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಕಾರ್ಯವು, ಅವರುಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವು ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವು. ಯಾವ ದೇಶ ಕಾಲಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ವಿವೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ತತ್ಪರವು. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಭಗ್ನಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಶಕ್ತವೇ ವಿಹಿತವೇ ಅಥವಾ ಅಶಕ್ತವೇ ವಿಹಿತವಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು, “ಶರೀರಂ ಬಲಮಾಯುಶ್ಚ ಮಯಃ ಕಾಂಚಿ ಕರ್ಮಚ | ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಧರ್ಮವಿದ್ವದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನಿ ನಿರ್ವಿಶೇತ್” ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಮುಂದೆ ಭಯಾಭಯೇ ಎಂದರೆ ಏನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿವೃತ್ತಿಃ ಭಯಸ್ಥಾನಮ್ - ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ ನಡೆಯೋಣವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದಾಗಲಿ ಹೀಗೆ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಅದುದರಿಂದ ಇದು ಭಯಾವಹವು. ತದನುವೃತ್ತಿಃ ಅಭಯಸ್ಥಾನಃ-ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯೋಣವು ಭಗವದನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಅಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಎಂದು ತಿಳಿಯುವದೂ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು. ಹಾಗೆಯೇ ಬಂಧಂ ಮೋಕ್ಷಂಚ ಎಂದರೆ ಸಂಸಾರಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂ ಸಂಸಾರರೂಪ ಬಂಧದ ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ತದ್ವಿಗಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಂಚ - ಆ ಸಂಸಾರ ಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತದೆಂಬುದರ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ, ಯಾವೇತ್ತಿ - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೋ. ಸಾಸಾತ್ವಿಕೀ ಬುದ್ಧಿಃ ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರವು ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞಾರೂಪವು. ಅದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆದವನನ್ನು ಭಗವಂತನು ತನಗೆ ದ್ರೋಹಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವನು. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರ ನಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಅಭಯವು—ಭಯವಿಲ್ಲವು. ತದ್ವಿರೋಧವಾಗಿ ಅಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣಗಳಿಂದ ಭಯವು. ಹಿಂದೆ “ತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣಂತೇ ಕಾರಾಕಾರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಿಕೌ” (ಗೀ. ೧೬-೨೪) ಎಂಬ ಉಪದೇಶವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಿತವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳ

ಮೂ. ಯಯಾ ಧರ್ಮ ಮಧರ್ಮಂಚ ಕಾರ್ಯಂಚಾ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಚ |

ಅಯಃ ಫಾವತ್ಪ್ರಜಾನಾತಿ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾ ಸಾರ್ಥ ರಾಜಸೀ || ೩೧ ||

ಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಭಯಾಭಯಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳ ನೈಜಸ್ಥಿತಿಯ ಜ್ಞಾನವೂ. ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಮುಚ್ಚಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವು. ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ, ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಭಯಾಭಯಜ್ಞಾನವೂ, ಈ ಭಯಾಭಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹೀಗೆ ನಿವೇಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು. ಭಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಯಾವುದರಿಂದ ನಾವು ಭಯಪಡತಕ್ಕದ್ದೋ ಅದು; ಅದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿವೃತ್ತಿಯು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಸರೋತ್ತರನೇ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಠ ಫಲದಾಯಕನಾದುದರಿಂದ ಆತನ ನಿಗ್ರಹವೇ ಭಯ ಸ್ಥಾನವು. ಅನುಗ್ರಹವೇ ಅಭಯಸ್ಥಾನವು; ನಿರತಿಶಯನಾದ ಅನುಗ್ರಹವು ಮೋಕ್ಷವೇ; ಅದುದರಿಂದ ಅಭಯ ಶಬ್ದವು ಎಂದಿಗೂ ಭಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಂಚ ಯಾವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳ ಸದ್ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ, ಬಂಧಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ ವಾದವು ಕೂಡುವ ದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯತಿ ವರ್ಮರು ತದ್ವಿಗಮ ವೆಂದರೆ ಬಂಧವಿಗಮ ವೆಂದೇ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ವಿಗಮವೂ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ತಿರೋಹಿತತ್ವ ವಿಗಮವೂ ಗುಣಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಎಂಬ ಭಾವಗಳೂ ತೋರಿಬರುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಯುಜ್ಯವೂ, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವ ಸ್ಥಿತಿಯು; ಇದು ಹಿಂದೆಯೇ “ವ.ಮಸಾಧರ್ಮಮಾಗತಃ” (ಗೀ. ೧೪-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೇ ಉಪದಿಷ್ಟವು. ಅದುದರಿಂದ ಇತರರು ಹೇಳುವ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯ, ವಾಚಾಣ ಸಮಾನಾವಸ್ಥೆ ನಿಕೃ ವಿಭೂತಿಯ ಅಭಾವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವು. ಯೋವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಾಮಿದತ್ತವಾಗಿ ಇವನಿಗೆ ಉಂಟೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು. ಇಂತಹ ಕೃಪಾನಿಧಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಈ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇವನು ತಿಳಿಯುವದೆಂಬುದು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಇಂತಹ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯದೇ ಹೋದರೆ ಅಂತವನೇ ದುರದೃಷ್ಟನೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಹೇ ಸಾರ್ಥ - ಓ ಅರ್ಜುನನೇ; ಯಯಾ - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಧರ್ಮ - ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಅದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಲಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಲಿ ಅಧರ್ಮಂಚ - ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದನ್ನೂ, ಕಾರ್ಯಂಚ - ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಕಾರ್ಯಂಚ - ಮಾಡಬಾರದದನ್ನೂ, ಅಯಃ ಫಾವತ್ - ಹೇಗಿದೆಯೋ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಜಾನಾತಿ - ವಿಶೇಷಿಸಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ. ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸದೇ ಇರೋಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಾ ಬುದ್ಧಿಃ - ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು, ರಾಜಸೀ - ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು

ಭಾ. ಯಯಾ ಪೂರೋಕ್ಷಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಧರ್ಮಂ ತದ್ವಿಪರೀತಂಚ ತನ್ನಿಷ್ಠಾಣಾಂ ದೇಶ ಕಾಲಾವಸ್ಥಾದಿಷು ಕಾರ್ಯಂಚಾಕಾರ್ಯಂಚ ಯಥಾವನ್ನಜಾನಾತಿ ಸಾ ರಾಜಸೀ ಬುದ್ಧಿಃ || ೩೧ ||

ಮೂ. ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮ ಮಿತಿ ಯಾ ಮನ್ಯತೇ ತಮಸಾ ಮೃತಾ |

ಸ್ವಾರ್ಥಾಃ ವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಸ್ಸಾ ಸಾರ್ಥ ತಾಮಸೀ || ೩೨ ||

ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಧರ್ಮಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ನಿಷೇಧಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅಧರ್ಮಗಳು; ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಧಿರೂಪದಲ್ಲೂ, ಅಧರ್ಮಗಳು ನಿಷೇಧರೂಪದಲ್ಲೂ, ಹೀಗೆ ವಿಧಿ ನಿಷೇಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹೇಗೆ ಇವುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯದೆ, ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯು ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ದುಷ್ಟರಾಗಿ ಸಾಧುಜನ ಕಂಟಕರಾಗಿರುವವರ ಹನನವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವಿಹಿತ ಧರ್ಮವೆಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯದೇ, ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಅಧರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು, ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ತನ್ನ ಮಗ ವೀರೋಚನ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿನಾದದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ತೀರ್ಪನ್ನು ಕೊಟ್ಟದುದರಿಂದ, ಆತನ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವು. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ದ್ರೌಪದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸರಿಯಾದ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ರಾಜಸೀ. ರಾಕ್ಷಸನು ಬಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಾನು ವರಿಸಿದ್ದ ಪುಷ್ಪಿಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಪುಷಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿನಾಹ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಅನರ್ಥವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ನುಡಿದುದು ರಾಜಸೀ ಬುದ್ಧಿಯು. ಇಂದ್ರನು ಪುಷಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಾರವನ್ನು ಅನೆಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದುದರಿಂದ ಅದು ಹಾರವನ್ನು ಸೊಂಡಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದು ತುಳಿದುದು, ಭಾಗವತರು ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬುದ್ಧಿಯು ರಾಜಸೀ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ತ ಸರ್ಪವನ್ನು ಪುಷಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿತ ರಾಜನು ಹಾಕಿದುದೂ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ. || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಯಯಾ - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿ ಯಂದ, ಪೂರೋಕ್ಷಂ - ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ವಿವಿಧಂ ಧರ್ಮಂ - ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ತದ್ವಿಪರೀತಂಚ - ಇದು ಮೂಲದ ಅಧರ್ಮಂಚ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದುದನ್ನೂ ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಂಚ - ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ, ಅಕಾರ್ಯಂಚ - ಮಾಡಬಾರದುದನ್ನೂ, ಯಥಾವತ್ - ಹೇಗೆಯೋ ಹಾಗೆ, ನಜಾನಾತಿ-ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲವೇ, ಸಾ ರಾಜಸೀಬುದ್ಧಿಃ-ಅದು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯು, ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಈ ಧರ್ಮಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ, ಅಧರ್ಮಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಹಾಗೆ ಬೋಧಿಸುವದರಲ್ಲಿ ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಗೂ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎರಡೂ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನಗಳೇ; ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲವು. ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—**ಹೇ ಸಾರ್ಥ** - ಓ ಅರ್ಜುನನೇ **ಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ** - ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಾದರೆ, **ತಮಸಾಮೃತಾ** - ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದು

ದಾಗಿ ಎಂದರೆ ತಮೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಂ - ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಧರ್ಮಂ ಅಧರ್ಮಂ ವಾ - ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಹೀಗೆ ಸರ್ಮಭಾವಿವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ-ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅವಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಮನ್ಯತೇ - ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಹೇಗೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವದನ್ನು ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂದೂ, ಸತ್ಯವಲ್ಲದವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದೂ, ಪರತತ್ವವನ್ನು ಅಪರತತ್ವವೆಂದೂ, ಅಪರತತ್ವವನ್ನು ತತ್ವವೆಂದೂ ಭಾವಿಸುವದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮಂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ದ್ವಿತೀಯಾಂತದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಎಂದೂ, ಧರ್ಮಂ ಅಧರ್ಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ತಿಳುವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ :- (೧) ಅಜ್ಞಾನವು - ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು (೨) ಅಸಂಭಾವಜ್ಞಾನವು ಇದು ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಾಮಾಲೆಯಿಂದ ಬೆಳಗಿರುವ ಶಂಖವನ್ನು ಹಳದಿಬಣ್ಣದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯೋಣವು. ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣವು. ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವದು. (೩) ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವು-ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಭ್ರಮಿಸೋಣವು. ರಜ್ಜು ಸ್ವರೂಪವು, ಶುಕ್ತಿ ರಜತಭ್ರಮವು ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಮವು, ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಭ್ರಮವು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯದಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನವು ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ, ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವು ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಾಗಿ ಭ್ರಮಿಸುವ ಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ ತಾಮಸೀ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಈಶ್ವೋಕದಲ್ಲಿಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರಲ್ಲೇ ಸ್ವಭಾವವೈಪರೀತ್ಯವೂಸೇರಿತು.

ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರೈಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವಹಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ದೈವಾಸುರವಿಭಾಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ದೈವೀಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದವನೇ ಅಥವಾ ಆಸುರಸ್ವಭಾವನೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಮನಃಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವದನ್ನು ಕರುಣಾಮಹೋದಧಿಯು ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನಾದುದರಿಂದ ತಿಳಿದು "ಮಾತುಚ ಸ್ತಂಭದಂ ದೈವೀಂ ಅಭಿಜಾತೋಸಿ ಪಾಂಡವ" "ಓ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನೇ ನೀನು ಲೋಕಿಸಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವು, ನೀನು ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜನಿಸಿರುವಿ" ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನು ತನಗೆ ಧರ್ಮವಾದ ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡದಿರುವದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಕಾರ ತಾಮಸೀ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಯಿತು. ಇದು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಎಷ್ಟು ಸತ್ಯಗುಣಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದು ದೈವಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ, ರಜೋಗುಣ ತಮೋಗುಣಗಳ ಅಂಶವೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವದರಿಂದ ಹೀಗೆ ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿವೇಕದಿಂದ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ಪುನಃ ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೆನೇ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಪ್ರಾಜ್ಞನ ಕರ್ತವ್ಯವು. ಈಗ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಪ್ರೇರಣೆಯುಂಟಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು. ಈತನು ತಾಮಸಿ ಎಂದಿಗೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು ಇದರಿಂದ ಈತನು ಆಸುರಸ್ವಭಾವನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಅದು ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರಿತವನಾಗಿ, ಆ ಭ್ರಮನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಲೋಕಗುರುವಿನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದವನಾಗಿ ಕಡೆಗೆ ತಡೆನುಗುಣವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ದೈವಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನೆನಿಸಿ, ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತನ್ನುಳ್ಳವನಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವು.

ಭಾ. ತಾಮಸೀತು ಬುದ್ಧಿಃ ತಮಸಾವೃತಾ ಸತೀ ಸರ್ವಾರ್ಥಾಃ ಸ್ವಿಪರೀತಾ ಮಸ್ಯತೇ, ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಂ, ಧರ್ಮಂಚಾಧರ್ಮಂ, ಸಂತಂ ಚಾರ್ಥ ಮಸಂತಂ, ಅಸಂತಂ ಚಾರ್ಥಂ ಸಂತಂ, ಪರಂಚ ತತ್ತ್ವ ಮಪರಮ್ ಅಪರಂ ಚ ತತ್ತ್ವಂ ಪರಮ್, ಏವಂ ಸರ್ವಂ ವಿಪರೀತಂ ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ೩೨ ||

ಇಲ್ಲಿ ತಮಸಾವೃತಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತೋರಿಬರುವದೇನೆಂದರೆ ತಮೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳವನು ಅಂತಹ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುವನು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿರುವದರಿಂದ ಈ ತಾಮಸಿಯು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತೀಚಿತ ಸತ್ಯಗುಣವಿರುವದರಿಂದ, ಬುದ್ಧಿಯು ಆಗ ತಮಸಾವೃತವಾಗದೆ ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿ, ಸಾತ್ವಿಕ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಬಹುದು. ಆ ಸುಕೃತಮೂಲಕ ಶ್ರೇಯಃಪರಂಪರೆಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು. ಇದೀಗ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಎಂತಹ ವಾಸಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಕೃತ ಪರಿವಾಕರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಬಹುದು. ಇದೇ "ಪಾಪಿಷ್ಠಃ ಪುತ್ರಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್ | ಆಚಾರ್ಯವತ್ತಯಾ ಮುಕ್ತೌ ತಸ್ಯ ದಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆಜಾಮಿಲೋಪಾಖ್ಯಾನವೂ ಇನ್ನೊಂದು ನಿದರ್ಶನವು. ಆದರೆ, ಕೆಲವರು ವಾಸಿಯು ಪುನಃ ಪುನಃ ವಾಸಿಷ್ಠನಾಗಿ ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ನರಕವನ್ನೇ ಸೇರುವನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಆದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ, ಸಾತ್ವಿಕನಿಗೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾಮಸಗುಣಕ್ಕೆ ವಶನಾಗಿ ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಧರ್ಮವನ್ನು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತನ್ನುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನೇ ನಿದರ್ಶನವು. ಕೋಪವು ರಾಜಸ ತಾಮಸಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಾತ್ವಿಕನಿಗೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಆತನು ಅದಕ್ಕೆ ವಶನಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ವಶರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೀಗೆ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ ಬಂದುದು ಸ್ವಾಮಿಪ್ರೇರಣೆಯಮೂಲಕವಾದುದು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಗಿಂತ ಭ್ರಮಾಧಿಕ್ಯವುಂಟೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯಹಾಗೆ ಧರ್ಮಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಧರ್ಮಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾಮಸೀ ತು ಬುದ್ಧಿಃ - ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯಾದರೋ, ತು ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ವಿಧ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಮಸಾವೃತಾಸತೀ - ತಮೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದುದಾಗಿ, ಸರ್ವಾರ್ಥ-ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ, ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ, ವಿಪರೀತಾರ್ಥ-ಸ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ, ಮಸ್ಯತೇ - ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ; ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಂ-ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಧರ್ಮಂಚಾ ಧರ್ಮಂ-ಹಾಗೆಯೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅಸಂತಂ ಚಾರ್ಥಂ ಸಂತಂ - ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇರುವದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಹೇಗೆಂದರೆ ಹೇಯಗುಣರಹಿತನಾಗಿ ವಿಕಾರರೂಪ್ಯನಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತನೆಂಬದಾಗಿ, ಸಂತಂ ಚಾರ್ಥ ಮಸಂತಂ - ಇರುವದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಹೇಗೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಪರಂಚ ತತ್ತ್ವಮಪರಂ ಪರತತ್ತ್ವವಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅನ್ಯದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಅಪರಂಚ ತತ್ತ್ವಪರಂ - ಅನ್ಯದೇವತೆಯನ್ನು ಪರತತ ವೆಂದೂ, ಹೇಗೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಾಧಿಪತಿಯೆಂದು ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆ

ಯನ್ನೇ ಪರತತ್ವವೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಸದ್ವಿಮುಕ್ತ - ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ, ವಿಪರೀತ-ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವನ್ನಾಗಿ, ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ - ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮ ಧರ್ಮಮಿತಿ ಎಂದಿರುವದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಮಿತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಸರ್ವಾರ್ಥ ವಿಪರೀತಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೇ ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯದ ಹಾಗೆಯೇ ಮನವೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ—“ಯಾ ವೇದಬಾಹ್ಯಾಃ ಸ್ವತಃ ಯಾತ್ನಾ ಕಾಶ್ಚ ಕುದ್ಯತ್ಸಯಃ | ಸರ್ವಾ ಸ್ತಾ ನಿಷ್ಪಲಾಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ತನೋನಿಷ್ಠಾಹಿತಾ ಸ್ಪೃತಾಃ” ಎಂಬ ದಾಗಿ. ಇದರಿಂದ ವೇದಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂಬುದೂ, ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳೋಣವೂ ಸಹ, ತಾಮಸವೃತ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಷ್ಕಂಭಣೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಬಾಹ್ಯಕುದ್ಯಸ್ತಿ ಮತಗಳನ್ನು, ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕವರರು ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾನುಜದೇವರಲ್ಲಿ ಆನುಷಂಗಿಕವಾಗಿ ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತಾಮಸಬುದ್ಧಿ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾರ್ತಮ್ಯವೇನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೇ ಇರುವದರಿಂದ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯೋಣವು ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಧರ್ಮಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯೋಣವು ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯನ್ನೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯೋಣವು ತನೋ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಅಂತೂ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಧರ್ಮಿಯ ವಿಷಯಕವಾದ ಭ್ರಮೆಜ್ಞಾನವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಯಥಾವತ್ತಜ್ಞಾನತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯ ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ ; ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪಿತ್ತೋಪಹತನಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಶಂಖವು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಹೇಗೆ ತೋರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾರ್ಥ ವಿಪರೀತಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯ ಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೇ ವೈಪರೀತ್ಯವು ಎಂಬುದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತವೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯು. ಇದು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವದೇ ಇಲ್ಲವು. ಶಂಖವನ್ನು ಪೀತವೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಇದೆಯೆಂದೂ, ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ಶುಕ್ತಿ ಎಂದೇ, ರಜತವನ್ನು ರಜತವೆಂದೇ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯ ಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವು. ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೋ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ; ಅವುಗಳಲ್ಲದ ಆ ಧರ್ಮಿಯ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳು ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುವು. ಆಥವಾ ರಾಜಸಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪಧರ್ಮಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿ ಗಾದಲೋ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆಯುಗಳಲ್ಲೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದುದೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕವರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪ ಧರ್ಮದಲ್ಲೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಗೆ ; ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಗೆ ಎಂಬುದು. ಪೀತ ಶಂಖ ಭ್ರಮವು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯದು. ಶುಕ್ತಿ ರಜತ ಭ್ರಮವು ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯದು. ರಾಜಸದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮ

ಮೂ. ಧೃತ್ಯಾ ಯಯಾ ಧಾರಯತೇ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ |
ಯೋಗೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಧೃತಿ ಸ್ಥಾ ಸಾರ್ಥ ಸಾತ್ವಕೇ || ೩೩ ||

ದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮವು. ತಾಮಸದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಯಲ್ಲೇ ಭ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಭ್ರಮವು.

ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಮಹೋದಧಿಯು ನಿರ್ಗುಣನೆಂಬ ಭ್ರಮಬುದ್ಧಿಯು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯು. ಹೇಯನಾಗಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ದಾಸನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನಿಗೆ ತಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಭ್ರಮ ಬುದ್ಧಿಯು ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. || ೩೨ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ೨೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಧೃತಿಗಳ ತ್ರಿವಿಧ ಭೇದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ೩೦, ೩೧, ೩೨ ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಬುದ್ಧಿಯ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಭೇದಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಈಗ ಧೃತಿಯ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಭೇದಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ (೩೩, ೩೪, ೩೫) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧೃತಿ ಎಂದರೆ ಆರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನೋಪಹತಿಯುಂಟಾದರೂ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು, ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಾತ್ವಿಕಧೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಸಾರ್ಥ - ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ - ಮನಸ್ಸು ಇತರ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಅದು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಯಿತು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಾಗಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಲ್ಲೇ ಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ತೈಲಧಾರಾ ವತ್ ಚಿಂತನವಿದ್ದರೆ ಅವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ-ವಿಕಾನ್ತ್ಯದಿಂದ ಆನಂದಪ್ರಯೋಜನವಾದ, ಯೋಗೇನ - ಭಗವದಪಾಸನದಿಂದ, ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಕ್ರಿಯಾಃ - ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು, ಯಯಾಧೃತ್ಯಾ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಿಂದ, ಧಾರಯತೇ - ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೋ, ಸಾಧೃತಿಃ - ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು, ಸಾತ್ವಕೇ - ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಅವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಅಂತವನ ಧೃತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಯೋಗೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ - ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಷ್ಠನ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಪುರುಷಃ" ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದುದು ಹೇಗೆ? ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಯೋಗಾದಿಗಳು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಸಧ್ಯೋರ್ದೇಶದ ಸನು ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೇ ಎಂದೂ, ಆತನು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಹೇಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪುಲಾಸಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದುದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ತೈಲಧಾರಾವದವಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ವಾತಿ ಸಂತತಿ ರೂಪಯೋಗವಾದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಯೋಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದುದು. ಇದು ಹಿಂದೆ "ಅನನ್ಯ ಚೇತಾ ಸ್ವತಃ ಯೋಮಾಂ ಸ್ಮರತಿ ನಿತ್ಯತಃ ಸ್ಯಾದಂ ಸುಲಭಃ ಸಾರ್ಥನಿತ್ಯಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯೋಗಿನಃ (ಗೀ.೮-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲೂ ಮತ್ತು "ಅನನ್ಯಾಶ್ಚಿಂತಯಂತೋ ಮಾಂ ಯೇ ಜನಾಃ ಪರೈಶಾಸತೇ"

ಭಾ. ಯಯಾ ಧೃತ್ಯಾ ಯೋಗೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ
ಕ್ರಿಯಾಃ ಪುರುಷೋ ಧಾರಯತೇ ; ಯೋಗೋ-ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಭೂತಂ ಭಗವ
ದುಪಾಸನಂ ; ಯೋಗೇನ ಪ್ರಯೋಜನಭೂತೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಯೋಗೋ
ದ್ವೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಸ್ತತ್ಸಾಧನಭೂತಾ ಮನಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಃ ಯಯಾ
ಧೃತ್ಯಾಧಾರಯತೇ, ಸಾ ಸಾತ್ವಿಕೇತ್ಯರ್ಥಃ || ೩೩ ||

(ಗೀ. ೮-೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ಧರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ
ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇವುಗಳು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದರೆ
“ಮಯೇವ ಮನ ಆಧತ್ಸು” (ಗೀ. ೧೨-೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸತತ ಪರಮಾತ್ಮ
ನಲ್ಲಿ ಸಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು ; ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದರೆ—ಪ್ರಾಣಾಸಾನ್
ಸಮಾಕೃತ್ಯಾ ಎಂದು (ಗೀ. ೫-೨೭) ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಇರಬೇಕು ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳ
ಕ್ರಿಯಾಃ - ಹೇಗಿರಬೇಕು ಎಂದರೆ ಸರ್ವಲೋಕ ಶರಣ್ಯನ ದಿವ್ಯಮುಖ್ಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನೋಡುವ
ದೇನು, ಆತನ ದಿವ್ಯ ಕಥಾಶ್ರವಣವೇನು, ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಆತನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವದೇನು, ಆತನನ್ನು
ಆರ್ಚಿಸುವದೇನು, ಆತನ ದಿವ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವದೇನು ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ
ಸಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇಂತಹ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಯಾವ
ಧೃತಿಯಿಂದ ಪುರುಷನು ಧರಿಸುವನೋ, ಅಂತವನ ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಸಧೃತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ
ತ್ರಿವರ್ಗ ಫಲಸಾಧನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯು ಅಪವರ್ಗ ಸಾಧನಭೂತ
ಯೋಗ ವಿಷಯವಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಯಯಾಧೃತ್ಯಾ - ಯಾವ ಧೃತಿಯ
ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಯೋಗೇನ - ಇನ್ನು ಯಾವುದರಲ್ಲೂ ಸಕ್ತವಾಗದ ಮನ
ಸ್ಸುಳ್ಳ ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಕ್ರಿಯಾಃ-ಮನಸ್ಸು,
ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು, ಪುರುಷನು, ಧಾರಯತೇ - ಧರಿಸು
ತ್ತಾನೋ, ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ ನೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಭೂತಂ ಭಗವದುಪಾಸನಮ್-ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ
ಸಾಧನವಾದ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯು. ಪ್ರಯೋಜನಭೂತೇನ - ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಪ್ರಯೋ
ಜನವುಳ್ಳ, ಅನ್ಯದೇವತಾ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಐಹಿಕಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡ
ಲ್ಪಟ್ಟ, ಯೋಗೇನ - ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ಯೋಗೋದ್ವೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ - ಯೋಗ
ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾದ, ತತ್ಸಾಧನಭೂತಾಃ - ಆ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ
ಮನಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ - ಮನಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ
ಕ್ರಿಯಾಃ - ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಯಯಾಧೃತ್ಯಾ - ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಧಾರಯತೇ - ಧರಿಸು
ಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸಾ - ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು, ಸಾತ್ವಿಕೇತ್ಯರ್ಥಃ -
ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ
ಗಳು ಎಂತವುಗಳೆಂದರೆ ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. ಉಪಾಸನ
ಕಾಲದಲ್ಲೂ ತದಿಂತ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ವ್ಯಾಪಾರ
ಗಳು. ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾಯೋಗೇನ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗೋ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ
ಭೂತಂ ಭಗವದುಪಾಸನಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಯೋಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ
ಭೂತವಾದ ಉಪಾಸನವೆಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ, ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರ ಯೋಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥ

ವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. “ಆತ್ಮಪ್ರಯತ್ನಸಾ
ಪೇಕ್ಷಾ ವಿಶಿಷ್ಟಾಯಾ ಮನೋಗತಿಃ | ತಸ್ಯಾಭ್ಯುಹೃಣಿ ಸಂಯೋಗೋ ಯೋಗ ಇತ್ಯಭಿ
ಧೀಯತೇ” ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ತೈಲಧಾರೆಯಹಾಗೆ
ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವದರಿಂದಲೇ ಭಗವದ್ವಾಸನಕ್ಕೆ ಯೋಗ ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. (ವಿ. ಪು. ೬-೭-೩೧) ಮೋಕ್ಷೇತರ ಫಲಕ್ಕಲ್ಲದ ಉಪಾಸನವು ಎಂದು
ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ
ಯೋಗೇನ ಪ್ರಯೋಜನಭೂತೇನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವು. ಮಹಾನಂದ ರೂಪ ಫಲ
ವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಾದ್ದು; ಉಪಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಮಹತ್ತಾದ ಆನಂದವು; ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ
ಯಾದರೆ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರವೂ ಮಹತ್ತಾದ ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾ
ಯವು. ಈ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಉಪಾಸನಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಉಪಾಸನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಸಹ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳು. ಉಪಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; “ಮಯ್ಯೇವ ಮನ
ಆಧತ್ಸ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಿರಂತರ ಚಿಂತನವು. ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾ
ತ್ಕಾರ ಪ್ರಯತ್ನವು. ಪ್ರಾಣದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಭೂತವು.
“ಮಾಘ್ನಧಾಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಾಣ ಮಾಸ್ಥಿತೇ ಯೋಗಧಾರಣಾಂ” (ಗೀ. ೮-೧೨)
ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಾಭ್ಯಾಸ ಮನಿಲಂ ವತ್ಯಂ
ಅಭ್ಯಾಸಾ ತ್ಪುರುತೇ ತು ಯತ್ | ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಸ್ವ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸಬೀಜೋಽಬೀಜ
ಏವಚ | ಪರಸ್ಪರೇಣಾ ಭಿಭವಂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ಯಥಾನಿಲೌ | ಕುರುತ ಸ್ವದ್ವಿಧಾನೇನ
ತೃತೀಯ ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಯೋಃ | ಎಂದು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಂದೆಗಳೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ--
ಏನೆಂದರೆ ಸಬೀಜಃ ಎಂದರೆ ಸಗರ್ಭಃ - ಭಗವನ್ನೂರ್ತಿ ಧ್ಯಾನ ಮನ್ತ್ರ ಜಪಯುಕ್ತನೂ,
ಅಬೀಜಃ - ಹಾಗೆ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡದವನೂ, ಇಬ್ಬರೂ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ವಶ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದೆಂಬುದು ಯಾವದುಂಟೋ ಅದು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ?
ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸೋಣವು ರೇಚಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು
ಪ್ರಥಮವು ; ಎರಡನೆಯದು ಅಪಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ನಿರೋಧವು ; ಇದು
ಪೂರಕವು ; ಅನಂತರ ಈ ಉಚ್ಚಾಸ ನಿಶ್ಚಾಸಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲೇ ತಡೆಯೋಣವು
ಕುಂಭಕವು. ಇವುಗಳು ಭಗವನ್ನೂರ್ತಿಧ್ಯಾನ ಮನ್ತ್ರಜಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಾದರೆ ಸಬೀಜವು
ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಬೀಜವು. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಸಬೀಜವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು
ಳ್ಳವನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾ
ಹಾರಗಳಾದ ವಾಯುವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ವಶ್ಯಗಳಾಗಿ ಈ ಅಜ್ಞಗಳಿಂದ ಧಾರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಯುಂಟಾಗುವದೇ ಸಾತ್ವಿಕಧೃತಿಯಲ್ಲೇ ಸೇರಿತು. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು
ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, “ಪ್ರಾಣಾಯಾಮೇನ ಪವನೇ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರೇಣ ಚೇಂದ್ರಿಯೇ |
ವಶೀಕ್ರತೇ ತತಃ ಕುರ್ವಾತ್ ಸ್ಥಿತಂ ಚೇತಶ್ಚುಭಾಶ್ರಯೇ ” ಎಂದು (ವಿ. ಪು. ೬-೭-೪೫)
ಪರಾಶರ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ
ವಿರಬೇಕು. ಉಪಾಸನವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ “ಸತತಂ ಕೀರ್ತಯನ್ನೋ ಮಾಂ ಯತನ್ಮತ್ಸ
ದೃಢವ್ರತಃ | ನಮಸ್ಯಂತಶ್ಚ ಮಾಂ ಭಕ್ತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತಾ ಉಪಾಸತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ
ರುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಸಂದ
ರ್ಭದಲ್ಲಿ “ವಾಣೀಗುಣಾನು ಕಥನೇ ಶ್ರವಣಂ ಕಥಾಯಾಂ ಹಸ್ತಾಚಿ ಕರ್ಮ ಸು ಮನಸ್ಸವ
ಸಾದಯೋರ್ನಃ | ಸ್ಮೃತ್ಯಾಂ ಶಿರಸ್ತವ ನಿವಾಸಜಗತ್ಪ್ರಾಣ ಮೇ ದೃಷ್ಟಿಸ್ತತಾಂ ದತ,

ಮೂ. ಯಯಾತು ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾ ಧೃತ್ಯಾ ಧಾರಯತೇಽರ್ಜುನ |

ಪ್ರಸಜ್ಜೀನ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಧೃತಸ್ಸಾ ಸಾರ್ಥ ರಾಜಸೀ || ೩೪ ||

ನೇಸ್ಮು ಭವತ್ಪನೂನಾಂ " (ಭಾಗ. ೧೦-೧೦-೩೪) ಎಂಬ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಳಕೂಬರಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹರ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ನಳಕೂಬರರು ಉಲೂಖಲ ಬದ್ಧನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯ ನಿನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯಿಲ್ಲೂ, ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳು ನಿನ್ನ ದಿವ್ಯ ಜೀಷ್ಠಿತಗಳನ್ನು ಕೇಳುವದರಲ್ಲೂ, ಕೈಗಳು ನಿನ್ನ ಆರಾಧನಾರೂಪ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ, ಮನಸ್ಸು ನಿನ್ನ ಪಾದಸ್ಮರಣದಲ್ಲೂ, ಶಿರಸ್ಸು ನಿನ್ನ ಪಾದಕಮಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಎಸಗುವದರಲ್ಲೂ, ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿಯು ನಿನ್ನ ದಿವ್ಯಮಜ್ಜೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು ನಿನ್ನವರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರಲ್ಲೂ, ಇರುವಹಾಗೆ ಆನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ "ಜಿಹ್ವೇ ಕೀರ್ತಯ" ಎಂಬ ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಸ್ತೋತ್ರವೂ (೧೬) ಸಹ ಅನುಸಂಧೇಯವು ಹೀಗೆಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಕಾಲದಲ್ಲೂ ತದಿತರಕಾಲದಲ್ಲೂ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕೀ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ರಿಯೆ ಯಾವುದು ? ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸೋಣವು. ಹೀಗಿರುವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣವೂ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದುದಾಗುತ್ತದೆ. "ಯತ್ರ ಮನಸ್ಸತ್ರವಾಯುಃ ಯತ್ರವಾಯುಸ್ತತ್ರಮನಃ" ಎಂದೂ "ಪುನರ್ವಾಯುಪಥಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮನೋಭ್ರಮತಿ ವಾಯುವತಃ" ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾ ಎಂತಾದ್ದಾಗಿದರೇಕೆಂದರೆ "ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಯಮಾಭ್ಯಾಂ ದೃಕ್ಯತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ" "ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾದ್ಯೋಗಮಾಸೀತ ಯೋಗಾತ್ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಾನುನೇತ" | ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಯೋಗಸಂಪತ್ತಾ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಪ್ರಕಾಶತೇ" (ವಿ. ಪು. ೬.೬.೨.) ಸಂಗಮ ದಿಂದ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ನಿರೋಧವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ವಾದರೋ ವೇದವೇದಾಂಧ್ಯಾದಶಾಕ್ಷರ ಪ್ರಣವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಾಗಿ ತತ್ತ್ವಪರಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪಠನವು. || ೩೩ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ರಾಜಸ ಧೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ತುಂಬಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಉಂಟೆಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿನದನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ತು ಶಬ್ದವು. ಹೆ. ಅರ್ಜುನ-ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಮೋಕ್ಷೇತರಗಳಾದ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರಫಲಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು, ಇದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮುಮುಕ್ಷುವು ; ಇಂತಹ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಆತನು ಅವ್ಯಭಿಚರಿತಯೋಗವನ್ನವಲಂಬಿಸಿರುವದರಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮಹತ್ತಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ; ಯಯಾ ಧೃತ್ಯಾತು - ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದಲಾದರೆ, ಧರ್ಮ ಕಾಮಾರ್ಥಾ - "ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮೈ ರಲಮುಲ್ಪಕಾಶ್ಚ" (ವಿ. ಪು. ೧-೧೭.೯೧) ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಉಕ್ತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರಗಳಾದ ಧರ್ಮ ಕಾಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು, ಪ್ರಸಜ್ಜೀನ-ಆ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಉತ್ಕಟ ಸಂಗದಿಂದ ಧಾರಯತೇ - ಧರಿಸುತ್ತಾನೋ ಎಂದರೆ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಛೇದನಾಗುವನೋ, ಸಾಧ್ಯತಃ - ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು, ರಾಜಸೀ - ರಾಜಸೀ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥರೂಪ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಯುಳ್ಳದು ರಾಜಸಧೃತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಗೆ ಈ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸಿಟ್ಟಿತು. ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿರುವ

ಭಾ. ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣ ಸಜ್ಜೀನ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾ ಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ
ಧಾರಯತೇ, ಸಾರಾಜಸೀ; ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಶಬ್ದೀನ ತತ್ಸಾಧನ ಭೂತಾ ಮನಃ
ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ; ೨ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಫಲ
ಶಬ್ದೀನ ರಾಜಸತ್ವಾದ್ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ; ಅತೋಧರ್ಮಕಾಮಾ
ರ್ಥಾಪೇಕ್ಷಯಾಮನಃ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ ಧಾರಯತೇ
ಸಾರಾಜಸೀತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. || ೩೪ ||

ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಬಲಿಷ್ಠವಾದವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಜ್ಜೀನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರ-ಪ್ರಕರ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು. ಈ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ರಾಜಸದ್ಭೃತಿಯುಳ್ಳ ಏಕ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಏಕಕೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ಕಾಟೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ “ಯಾ ಪ್ರೀತಿ ರವಿವೇಕಾನಾಂ ವಿಷಯೇಷ್ಟನಿವರ್ದಿನಾಮ್” ಎಂಬ (ವಿ. ಪು. ೧. ೨೦. ೧೯) ಮರ್ಯಾದೆ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. || ೩೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಪುರುಷಃ-ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷೇತರಗಳಾಗಿರುವ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನು, ಪ್ರಕೃಷ್ಣ ಸಜ್ಜೀನ-ವಿಶೇಷವಾದ ಸಜ್ಜಿದಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಜ್ಜೀಕವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು. ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಗಳನ್ನು, ಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಧಾರಯತೇ-ಧರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಸಾ-ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು, ರಾಜಸೀ-ರಾಜಸವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು; ಇದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ ಈ ತ್ರಿವರ್ಗಗಳಾದ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ರಾಜಸಿಗೆಯಾದರೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ ಎಂದೂ, ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾರ್ಥ ಧಾರಯತೇ ಎಂದರೇನೆಂದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥ ಶಬ್ದೀನ-ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಶಬ್ದದಿಂದ, ತತ್ಸಾಧನಭೂತಾಃ-ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾದ, ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಕ್ರಿಯಾಃ-ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಬಹಿರಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ. ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ-ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂಬ ಭಾವವು. ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ-ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಫಲಶಬ್ದೀನ-ಫಲ ಶಬ್ದದಿಂದ, ರಾಜಸತ್ವಾತ್-ರಾಜಸ ಗುಣದ ದಶೆಯಿಂದ, ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾ ಏವ-ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಗಳೇ, ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ-ಹೇಳಬೇಕಾದವು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾರ್ಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ಸಾಧನ ಭೂತ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ ಎಂದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅತಃ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಅತಃ-೨ ಕಾರಣದಿಂದ, ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾಪೇಕ್ಷಯಾ-ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮನಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ-ಮನಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ಧಾರಯತೇ-ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸಾ-ಅಂತಹಧೃತಿಯು, ರಾಜಸೀತ್ಯುಕ್ತಂ-ಭವತಿ-ರಾಜಸೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೩೪ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸದ್ಭೃತಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ, ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವೆಂಬುದನ್ನೂ, ಹೇಳಿದರು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾಮಸದ್ಭೃತಿಯ ಮನಃ

ಮೂ. ಯಯಾ ಸ್ವಪ್ನಂ ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಂ ಮದಮೇವಚ |
ನ ನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ ದುರ್ಮೇಧಾ ಧೃತಿಸ್ಸಾ ಸಾರ್ಥತಾಮಸೀ || ೩೫ ||

ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸ್ವಪ್ನ ಭಯ ಶೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದವುಗಳನ್ನೂ; ಕುರಿತದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ದುರ್ಮೇಧಾಃ-ಅವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-ಹೇ ಸಾರ್ಥ-ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಯಾ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ-ಸ್ವಪ್ನಂ-ಸ್ವಪ್ನ ರೂಪವಾದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ, ಇದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಮನೋಪರತರೂಪಮುಪ್ಪಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಭಯಂ-ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಭಯವನ್ನೂ, ಶೋಕಂ-ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದುದಕ್ಕಾಗಿ ಶೋಕವನ್ನೂ, ವಿಷಾದಂ-ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ ಫಲ ವುಂಟಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಾದವನ್ನೂ, ಮದಮೇವಚ-ವಿಷಯಾನುಭವದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ತಾಮಸಾಹಾರವಾನಾದಿಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದಂಟಾದ ಮದವನ್ನಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಫಲಗಳಿಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ, ದುರ್ಮೇಧಾಃ-ಇಂತಹ ಅನಿಷ್ಟ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ಅವಿವೇಕಿಯು, ನಿನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ-ಅನಿಷ್ಟ ಫಲ ಉಂಟಾದರೂ ಕೂಡ ಬಿಡದೇ ಧರಿಸುವನೋ ಸಾ-ಅಂತಹ, ಧೃತಿಃ-ಧೃತಿಯು, ತಾಮಸೀ ಎಂದು ತಿಳಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಂ ಎಂಬುದು ಸ್ವಪ್ನ ರೂಪ ಮತ್ತು ಸುಷುಪ್ತಿ ರೂಪ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲವೋ? ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾಮಸೀ ಧೃತಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂದರೆ ಕ್ಲಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿಹಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಯು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗುಂಟು. ಈತನ ಗಾದರೋ, ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ, ನಿದ್ರಾಕಾಲ ಪರಿಮಿತಿ ಎಷ್ಟೋ ಅಷ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉದಯಾಸ್ತಮಯ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ತೂಗಡಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾ ಇರೋಣವು ಇಲ್ಲಿ ನಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯು ಹೆಚ್ಚಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದು; ಆದುದರಿಂದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಮದವೂ ಕೂಡ-ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಮದ್ಯವಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದು ಈ ತಾಮಸಧೃತಿಯು ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳೂ, ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಅನಿಷ್ಟ ಫಲ ಹೇತುವೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವರು. ಈ ತಾಮಸಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯಾದರೋ ವಿಷಮ ಫಲವೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಒಂದು ಸಲ ವಿಷಮ ಫಲವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ, ನಿನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ-ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲವು; ಅದನ್ನೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಿಡಿದು ಧರಿಸುವನು ಇಸ್ವೀಟು ಆಡ-ವವನು ಕಾಲಹರಣ, ಧನವ್ರಯ, ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಜಗಳ, ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದರೂ, ಇಸ್ವೀಟು ಆಟವನ್ನು ಬಿಡನು. ಹಾಗೆಯೇ ಮದ್ಯ ಪಾಯಿಯೂ ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀ ಸಭ್ಯವ್ಯವನೂ ಭಂಗೀ ಕುಡಿಯುವನೂ, ಇತ್ಯಾದಿ ದುರ್ನಡತೆಯವರೆಲ್ಲಾ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವು; ಇಂತಹ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವರ್ಹರ್ಷಿಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಧಾರಯತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿನಿಮುಂಚ್ಯತೀತಿ ಎಂಬ

ಭಾಷ್ಯವು. ಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ, ಸ್ವಪ್ನಂ-ನಿದ್ರಾಂ, ಮದಂ-ವಿಷಯಾನು ಭವಜನಿತಂ ಮದಂ, ಸ್ವಪ್ನಮದಾ ವುದ್ದಿಶ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಮನಃ ಪ್ರಾಣಾದೀನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಃ, ದುರ್ಮೇಧಾ ನ ವಿಮುಂಚತಿ-ಧಾರಯತಿ, ಭಯ ಶೋಕ ವಿಷಾದ ಶಬ್ದಾಶ್ಚ ಭಯಶೋಕಾದಿದಾಯಿ ವಿಷಯಪರಾಃ, ತತ್ಸಾಧನ ಭೂತಾಶ್ಚ, ಮನಃಪ್ರಾಣಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಃ, ಯಯಾ ಧಾರಯತೇ, ಸಾ ಧೃತಿಸ್ತಾಮಸೀ || ೩೫ ||

ಸಾರ್ಥವತ್ತಾದ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹಾಗೆಯೇ ಭಯ ಶೋಕ ವಿಷಾದಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದೆಂದು ಶೋರದರೆ, ಅವರು ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಅವಲಂಬಿಸನು; ರಾಜಸಿಯು ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೂ ಆದು ಭಯ ಶೋಕ ವಿಷಾದ ಪ್ರದಾಯಕವೆಂದು ತಿಳಿದು ವಿಮುಂಚತಿ-ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವನು. ಈತನು ಹಾಗಲ್ಲವು, ನವಿಮುಂಚತಿ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ದುರ್ಮೇಧಾಃ-ಅವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅವಿವೇಕವೆಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎನೋ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಸಲ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ವಿಷಮ ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸಿಯಾಯಿತು. ಮುಂದಕ್ಕಾದರೂ ಬಿಡಬಹುದೋ? ಎಂದರೂ ಏನು ನವಿಮುಂಚತಿ-ಆದುದರಿಂದಲೇ ದುರ್ಮೇಧಾಃ ಎಂದು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ಶಾಂತಘನೀಯನು; ಏಕೆಂದರೆ, ಆತನಿಗೆ ಅನ್ಯಭಿಜರಿತ ಯೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಶೆಯಾಗಿ ಅದಕ್ಕನುಕೂಲಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ರಾಜ ಸಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಫಲಗಳಿಗಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ ಫಲಕಾಂಕ್ಷೀ ಎಂದು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್‌ರವರು ನಿಂದಿಸಿದರು. ಈ ತಾಮಸಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ದುರ್ವೃತ್ತಗಳಾಗಿ ದುಷ್ಟಫಲ ಪ್ರದಗಳಾದುದರಿಂದ ಆತನನ್ನು ದುರ್ಮೇಧಾಃ ಎಂದು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದರು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ತಾಮಸಧೃತಿಯು ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ, ಅದು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಮ ಫಲಗಳನ್ನೂ, ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗೆ ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೂ ರಾಜಸ ಧೃತಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಇಂತಹ ಧೃತ್ಯಧಿಕಾರಿಯು ದುರ್ವೃತ್ತನೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವಿವೇಕಿಯು ಎಂದು ದುರ್ಮೇಧಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ—ಯಯಾಧ್ಯತ್ಯಾ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಹಿಡಿದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವೇ ಧೃತಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಧೃತ್ಯಾಧಾರಯತೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಧೃತಿರ್ಧಾರಣಭೈರ್ಯೋಃ ಎಂದು ನಿಘಂಟು ಇರುತ್ತದೆ; ಭೈರ್ಯವೆಂಬರ್ಥಕ್ಕೆ ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲೂ ಪ್ರಕರಣವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಧಾರಣ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ; ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಸ್ವಪ್ನಂ ಎಂದರೆ ನಿದ್ರಾಂ-ನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ, ಇದು ಸುಷುಪ್ತಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿದ್ರಾಂ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು, ಮದಂ ಎಂದರೆ ವಿಷಯಾನುಭವಜನಿತಮದಂ-ವಿಷಯಗಳ ಅನುಭವದಿಂದಂಟಾದ ಮದವನ್ನೂ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—ಸ್ವಪ್ನಮದಾ ವುದ್ದಿಶ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ ಮನಃ ಪ್ರಾಣಾದೀನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಃ-ಸ್ವಪ್ನ ಮದಫಲಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು, ದುರ್ಮೇಧಾಃ-ಅವಿವೇಕಿಯಾದವನು, ನವಿಮುಂಚತಿ-ಬಿಡುವದಿಲ್ಲವೋ, ಎಂದರೆ ಧಾರಯತಿ-ಧರಿಸುವನೋ ಎಂದರೆ ಒಡಿದು ನಡೆಸುವನೋ, ಸಾಧೃತಿಸ್ತಾಮಸೀ ಎಂದು ವಾಕ್ಯ ಪೂರಣ ಮುಂದೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೂಲ

ಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಪ್ನಂ ಮದಂ ಇವೆರಡು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಂ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದವು. ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದ ಶಬ್ದಗಳಾದರೋ, ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದದಾಯಿ ವಿಷಯಪರಾಃ-ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ತತ್ಸಾಧನಭೂತಾಶ್ಚ-ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇತು ಭೂತವಾದವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ; ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮನಃ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಃ-ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾವಾರಗಳನ್ನೂ, ಯಯಾಧಾರಯಂತೇ-ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ಧರಿಸುವನೋ, ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವನೋ, ಸಾಧ್ಯತಃ-ಅಂತಹ ಧಾರಣೆಯು, ತಾಮಸೀ-ತಾಮಸೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಸ್ವಪ್ನ ಮದಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸಲವೂ, ಅನಂತರ ಶೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಅನಂತರ ಬೇರೇ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳುವದು ನ್ಯಾಯವಾದುದು. ತಮೋ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಿದ್ರಾ ಮದಗಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಬಹುದು ಎಕೆಂದರೆ, ಆತನು ಅವು ಸುಖರೂಪವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವನು. ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಗಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದ ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಗಳೆಂಬವು ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುವನಾದುದರಿಂದ, ಹಾಗೆ ಎರಡಾಗಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವಿಧ್ಯರು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಂಡರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ನಿದ್ರಾ ಮದಗಳು ಆತನಿಗೆ ಇಷ್ಟವು, ಇನ್ನು ಮೂರು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವು. ಅಂತೂ ಆ ದುರ್ನೇರಧಾ ವಾದ ತಾಮಸದೃತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯು ಮಾಡುವ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಐದು ಘಟಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ರಾಮಣನು ಪರಸ್ತ್ರೀ ಅಪಹಾರಗಳಿಗಾಗಿ ವುನಃ ವುನಃ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ನಡೆಸಿ ಕೊನೆಗೆ ನೀತಾಪಹಾರಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿ. ಅದು ಸರಿ ಯಲ್ಲವೆಂದು ತನ್ನ ಸಾತ್ವಿಕ ತಮ್ಮ ಮೊದಲಾಗಿ ಅನೇಕರ ಬುದ್ಧಿ ವಾದಕ್ಕೂ ಗಮನಿಸದೇ ಕಟ್ಟನು. ಹಾಗೆಯೇ ದುರೋಧನನೂ ಸಹ ತಾಮಸದೃತಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟನು. ||೩೫||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಇದುವರೆಗೂ ಜ್ಞಾನ ಕಾರ್ಯ ಕರ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಧೃತಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಪರಬಸ್ತವೋ ಗುಣಗಳ ಅಧಿಕೃತದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವೆಂದೂ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದು ಅನುಕೂಲಾವಸ್ಥೆಯು; ಇದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಅನುಕೂಲ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಅದರಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯ ಉಂಟು, ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವು ಉಪಾದೇಯವೇ ಎನಾ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸುಖಗಳಲ್ಲವು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಸುಖಗಳೂ ಉಪಾದೇಯವಲ್ಲವು, ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ತಾರತಮ್ಯ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಮೂರು ವಿಧವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸುಖವೂ ಸಹ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸುಖಂತು ಎಂಬ ವಾಖ್ಯಾನವು. ಹೇಚ್ಚರತರ್ಷಭ-ಓ ಭರತವಂಶ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆರ್ಜುನನೇ, ಇದಾನೀಂ-ಈಗಲಾದರೋ, ಸುಖಂತು-ಸುಖವೂ ಕೂಡ, ತ್ರಿವಿಧಂ-ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವನ್ನುಳ್ಳದ್ದನ್ನು, ಮೇ-ಪರಮಹಿಷ್ಠಿಯಾಗಿ ಪರಮ ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ ನನ್ನಿಂದ, ಶೃಣು-ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು; ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮ, ಬುದ್ಧಿ, ಧೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು, ಈಗಲಾದರೋ ಈ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನೀನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು

ಮೂ. ಸುಖಂ ತ್ರಿದಾನೀಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಶೃಣು ಮೇ ಭರತರ್ಷಭ !

ಭಾ. ಪೂರೋಕ್ತಾ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮದಯೋ ಯಚ್ಛೇಷಭೂತಾಃ ತಚ್ಚ ಸುಖಂ ಗುಣತ ಸ್ತ್ರಿವಿಧ ಮಿದಾನೀಂಶೃಣು.

ಯಾವುದೆಂದರೆ ಸುಖವು ; ಅದರ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ಈಗ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇದಾನೀಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ; ಎಲ್ಲಾ ಸುಖವೂ ನಿನಗೆ ಉಪಾದೇಯವಲ್ಲವು, ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖ ಮಾತ್ರವೇ ನಿನಗೆ ಉಪಾದೇಯವು ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸಜ್ಜತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಿತಕ್ತಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ; ಸುಖವೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೇ ಗೌಹವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದೇ ಪ್ರಕರಣವೂ ಸಜ್ಜತಿಯೂ ; ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಈ ಸಜ್ಜತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮದಯೋ ಯಚ್ಛೇಷಭೂತಾಃ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಜ್ಜತಿಯನ್ನು “ಅಥ ಇದಾನೀಂ ಫಲಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ತ್ರಿವಿಧೋ ಭೇದ ಉಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ||೩೫||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಪೂರೋಕ್ತಾ ಸ್ಪರ್ಶೇ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಇದು ತು ಶಬ್ದಾರ್ಥವು, ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮದಯಃ-ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮ ಅದಿ ಪದದಿಂದ ಬುದಿ ಧೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ, ಯಚ್ಛೇಷಭೂತಾಃ-ಯಾವ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾಗಿರುವವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ತಚ್ಚ ಸುಖಂ-ಆ ಸುಖವೂ ಕೂಡ, ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ಶಬ್ದವಾದ ತು ಶಬ್ದವು ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯವಲ್ಲದೆ, ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವುಳ್ಳದೆಂದು ಸುಖಂತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಚ್ಚ ಸುಖಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಗುಣತಃ-ಸತ್ಪರಬ್ರಹ್ಮಮೋ ಗುಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ತ್ರಿವಿಧಂ-ಮೂರು ವಿಧವನ್ನು ಉಳ್ಳದು, ಇದಾನೀಂ-ಈಗ, ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಜ್ಞಾನ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವದು ಸಜ್ಜತವಾದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಶೃಣು-ಆ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ಪರಮಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜನ್ಮಾಗಿ ವಃಸಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಕೇಳು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರೋಕ್ತಾ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮದಯೋ ಯಚ್ಛೇಷಭೂತಾಃ ತಚ್ಚ ಸುಖಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಬರೀ ಸುಖಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಸಜ್ಜತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇದಾನೀಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗಿ ತೋರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಉತ್ತರವು. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿತಕ್ತಾಗಿ? ಎಂದರೆ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಅಂತಹ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಈಗ ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದರು. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸುಖವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಗ|| ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ, ಅದೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಪೂರೋಕ್ತಾ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮದಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಂದಿರುವದು, ಈಗ ಹೇಳುವ ಸುಖದ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಜ್ಜತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು ; ಜ್ಞಾನಕರ್ಮದಿಗಳಿಗೂ ಸುಖಕ್ಕೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಯಚ್ಛೇಷಭೂತಾಃ-ಯಾವ ಈಗ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅವು ಹೇತು ಭೂತಗಳೋ ಎಂದು ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದು

ಮೂ. ಅಭ್ಯಾಸಾದ್ರಮತೇ, ಯತ್ ದುಃಖಾನ್ತಂಚ ನಿಗಚ್ಛತಿ || ೩೬ ||

ಭಾ. ಯಸ್ಮಿನ್ಮುಖೇ, ಚಿರಕಾಲಾಭ್ಯಾಸಾತ್ ಕ್ರಮೇಣ ನಿರತಿಶಯಾಂ ರತಿಂ
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ, ದುಃಖಾನ್ತಂಚ ನಿಗಚ್ಛತಿ-ನಿಖಿಲಸ್ಯ ಸಾಂಸಾರಿಕಸ್ಯ ದುಃಖ
ಸ್ಯಾನ್ತಂ ನಿಗಚ್ಛತಿ || ೩೬ ||

ಅವ. ಅವ. ತದೇವ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ—

ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಸುಖವೆಂಬುದನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭರತರ್ಷಭ ಎಂಬ
ಸಂಜೋಧನೆಯಿಂದ ಭರತಕುಲ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಸಾತ್ವಿಕ
ಸುಖಕ್ಕೇ ನೀನು ಅರ್ಹನೇ ಎನಾ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಭರತನು ಹಿಂದೆ
ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನೆಂದೂ, ಅದರ ಹಾಗೆ ನೀನೂ ಸಹ ಸಾತ್ವಿಕ
ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು,
ಇಲ್ಲಿ ಮೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತರರ್ಥಾರಾಧರೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆ ಆಯುಧಾರ್ಥವಾದುದನ್ನು
ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ವರಾಜ್ಯನಾಗಿಯೂ ಸ್ವರಾಜ್ಯತ ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳೇ ವರದ್ವಿವ
ಚಕ್ರರಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡ ನನ್ನ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಜೀವಿ ಶಾಸ್ತ್ರ
ಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಶ್ರಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ಯತ್ರ-ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ, ಅಭ್ಯಾಸಾತ್-ಬಹುಕಾಲ ಸರೋತ್ಕರನ
ದಿವ್ಯ ಮಜ್ಜೆಗಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾಸಿಸುವದರ ಅನುಭವದಿಂದ, ರಮತೇ-ನಿರತಿಶಯಾ
ನಂದದಲ್ಲಿ ರಮಿಸುವನೋ, ಮತ್ತು ದುಃಖಾನ್ತಂಚ-ಸಂಸಾರ ಬಂಧರೂಪದಲ್ಲುಂಟಾಗುವ
ಜನ್ಮ ಜರಾಮರಣಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದುಃಖಗಳ ಅಸ್ತವನ್ನು ಸಹ ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ದುಃಖದ
ಗಂಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಗತಿಯನ್ನು, ನಿಗಚ್ಛತಿ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಂದುವನೋ, ಇಲ್ಲಿ
ವಾಕ್ಯವು ಪೂರಣವಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದೊಂದಿಗೆ ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು
ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಶಬ್ದವು ಸಾಧನಸಮಗ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಅಭ್ಯಾಸವು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಭ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅರಂಭಣ ಸಂತೀಲನಂ ಪುನಃ
ಪುನರಭ್ಯಾಸಃ' ಎಂಬದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅರಂಭಣವೆಂದರೆ ಆಲಂಬನಂ ಶುಭಾಶ್ರಯವು
ದಿವ್ಯಮಜ್ಜೆಗಳವಿಗ್ರಹವು, ಅದರ ಸಂತೀಲನವು ಅಭ್ಯಾಸವು. ಇಂತಹ ದಿವ್ಯ ಮಜ್ಜೆಗಳ ವಿಗ್ರಹದ
ನಿರಂತರ ಚಿಂತನದಲ್ಲೇ ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಸುಖದಿಂದ ದುಃಖವಿಲ್ಲದೇನೇ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು
ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು-ಯಸ್ಮಿನ್ಮುಖೇ-ಇದು ಮೂಲದ ಯತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು,
ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ, ಚಿರಕಾಲಾಭ್ಯಾಸಾತ್-ಇದು ಅಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗಿ
ತೋರುವ ಅರ್ಥವು, ಬಹು ಕಾಲಾನುಭವಮಾಡಿದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ-ಉತ್ತರೋತ್ತರ,
ನಿರತಿಶಯಾಂ ರತಿಮಾಪ್ನೋತಿ-ಇದು ರಮತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು, ನಿರತಿಶಯಾನಂದ
ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಗಳ ಮೂಲಕ ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ,
ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪಯಾರ್ಥಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಹಾಗೆ ರಮಿಸುವದರಿಂದ
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನಿಸುವನಾಗಿ, ದುಃಖಾನ್ತಂಚ ನಿಗಚ್ಛತಿ ಎಂದರೆ ನಿಖಿಲಸ್ಯ
ಸಾಂಸಾರಿಕಸ್ಯ ದುಃಖಸ್ಯ ಅಸ್ತಂ ನಿಗಚ್ಛತಿ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧಗಳಾದ
ದುಃಖಗಳ ಕೊನೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಂತಹ ಸುಖವು ಯಾವುದೋ, ತತ್ಸುಖಂ ಸಾತ್ವಿಕಂ
ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವು. ಅಂತಹ ಉಪಾಸನ

ದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕೇಶಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಅಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ಆಗಲಿ, ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ವಾಪ್ಪವಾಗುವ ಸುಕೃತ ಜನ್ಮದಲಾಗಲಿ ಆ ನಿರತಿಶಯ ರತಿಯು ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿವ್ಯಾಯವು ಹಿಂದೆ ೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೇ “ಸುಖ ಸಜ್ಜೀನ ಬಧ್ನಾತಿ ಜ್ಞಾನಸಜ್ಜೀನ ಚಾನಘ” ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಬಂಧವೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ “ತುಚೀನಾಂ ಶ್ರೀವಂತಾಂಗೇಹೇ ಯೋಗಭ್ರಷ್ಟೋಭಿಜಾಯತೇ” ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ “ಪಶು ಮನುಷ್ಯಃ ಪಕ್ಷೀವಾ ಯೇಚ ವೈಷ್ಣವಸಂಶ್ರಯಾಃ ! ತೇನೈವ ತೇ ಪ್ರಯಾಸ್ತಂತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂಪದಮ್” ಎಂದೂ “ತವ ದಾಸ್ಯ ಸುಖೈಕಸಜ್ಜೀನಾಂ ಭವನೇಷ್ವಸ್ತ್ವಸಿ ಕೀಟಜನ್ಮಮೇ (ಸ್ತೋತ್ರ ರತ್ನ. ೫೫ ಶ್ಲೋಕ) ಎಂದೂ, ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗಯುಕ್ತನು ಕ್ರಮೇಣ ಆನಂದಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಲಭಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದು “ತಮೇವಂ ವಿಮರ್ಶ್ಯ ಅಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಕ್ತವು, ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ “ತುಷ್ಯಂತಿ ಚ ರಮಂತಿ ಚ” (ಗೀ. ೧೦. ೯) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದುವರೆಗೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನಾಯಿತು: ಎಂದರೆ ಸತ್ತಾಹಾರ ಸಜ್ಜಾದಿಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನಿಗೆ, ಜ್ಞಾನವೂ ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಸಾತ್ವಿಕಗಳಾಗಿ, ತಾನೂ ಆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕನಾಗಿ, ಸಾತ್ವಿಕ ಒಬ್ಬ ಧೃತಿಗಳುಳ್ಳವನಾದರೆ ಸರೈಶ್ವರನನ್ನು ಅನನ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವವನಾಗಿ, ಆತನ ಆರಾಧನಾರೂಪ ಪರಾಧಿಸಂಧಿ ರಹಿತ ಕರ್ತೃಗಳನ್ನೆಸಗುವವನಾಗಿ, ಆತನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಬಂಧವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡು ಆತನನ್ನೇ ಸೇರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ರಜೋಗುಣ ತಮೋಗುಣಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಈತನು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬುದೂ ಎದ್ದುಬಿತ್ತು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು-ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖದ ಪರಾಕಾಷ್ಠಾದೆಶಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಲಕ್ಷಣವೆಂತಾದೆಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು, ತದೇವವಿಶಿನಿಷ್ಠಿ-ಆ ಅಧಿವ್ಯಾಯವನ್ನೇ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಎನೆಂದರೆ, ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ, ದುಃಖಾನ್ತ ಉಳ್ಳದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದೆ ಕಷ್ಟತರವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲಿಗೆ ವಿಷದ ರೂಪದಲ್ಲೂ, ಆಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖಾಂತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಮೃತೋಪಮವು ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದ ತದೇವ ವಿನಿನಿಷ್ಠಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ತೋರಿಬಹುದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಇತರರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಯತಿಸರ್ವರೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ ಉತ್ತರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದುದೇಕೆ? ಎಂಬುದು. ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಸೇರಿಸಿಯಲ್ಲವೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು? ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಉಂಟಾಗಿ ಅಸಾ ಮಂಜನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಸರ್ರ ದುಃಖಗಳ ನಾಶವು; ಇದು ಸುಖದ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಂಟು. ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸುಖಗಳಿಗಿಲ್ಲವು, ಆದುದರಿಂದ ಮಹಾಪಾಶ್ಚ ಶಿಖಾಮಣಿಗಳು ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ; ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಮೂ. ಯತ್ತದಗ್ರೇ ವಿಷಮಿವ ಪರಿಣಾಮೇಽಮೃತೋಪಮಾ ।

ತತ್ಸುಖಂ ಸಾತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಾತ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಜಮ್ ॥ ೩೭ ॥

ಉಪಪಾದಿಸುವ ನಿರತಿಶಯ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವದರಿಂದ, ತದೇವ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಅವ ತಾರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಅನ್ವಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅಭ್ಯಾಸಾದ್ರಮತೇ ಯತ್ರ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳುವದು ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖಲಕ್ಷಣದ ವಿವರವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯ ದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ಯತ್ತತ್ಸುಖಂ—ಸುಖವು ಕಷ್ಟತರವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಬಹು ಕಾಲಾನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು ಯಾವುದೋ ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯತಾತತ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಚಕವು ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಖವು ಯಾವುದೋ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ್ರೇ-ಭಕ್ತಿ ಯೋಗಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ವಿಷಮಿವ-ವಿಷವೋ ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಹೆಚ್ಚಾದ ದೇಹಾಯಾಸ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ವಿಷಮಿವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೋಗ್ಯವಲ್ಲದಿರುವ ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಮಿವ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು ಮುಂದೆ ಅಮೃತೋಪಮಂ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ವಿಷೋಪಮಂ ಎಂದೇ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷವಲ್ಲವು, ವಿಷವೋ ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ನೋಡಿದರೆ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದರಿಂದ ಮಂದಮತಿಗಳು ಬಹುಕಾಲತರವಾದುದೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಕೈಬಿಡುವರೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಯಾವ ಸುಖರೂಪವಾದ ವಸ್ತುವೂ ವಿಷಕ್ಕೂ ಅಮೃತಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವು. ಅದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜಮ್ ಎಂಬದಾಗಿ; ಆಪಾತತಃ ಅಲ್ಲದೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ವಿವೇಕದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದರೆ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮೇಽವಿಷಾಕದಶೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ, ಅಮೃತೋಪಮಾ-ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದ ಜಮ್-ಸಂಸಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು ಆತ್ಮನು ಎಂಬ ವಿಲಕ್ಷಣ ಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು, ಆದುದರಿಂದ ಅಮೃತೋಪಮವಾದುದು ಯಾವ ಸುಖವೋ, ತತ್ಸುಖಂ-ಅಂತಹ ಸುಖವು, ಸಾತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮ್-ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಯಾರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜಂ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ ಉಂಟಾಗಿ ಮನ ಶಾಂತತೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ; ಅಂತಹ ಸುಖಾನುಭವವು ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಾವಿನ್ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ; ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಸುಖವು ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಬುದ್ಧಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನದ ಆನಂದವೂ, ಸಹ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿತವು. “ಮಯ್ಯೈವ ಮನ ಆಧತ್ಸ್ವಮಯಿ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ” ಎಂಬ (ಗೀ) ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸುಖಾನುಭವ ಮಾಡುವವ ರನ್ನು ಧೀರಾಃ ಎಂದು (ಎಂದರೆ ಧಿಯಾರಮನ್ನೇ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಮೂಲಕ) ಶ್ರುತಿಯು ಕೊಂಡಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮಯಾಥಾಘ್ನಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಿ ತನಗೆ ಸತ್ತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಯಾವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನವೆಂಬುದು ತೋರಿಬಂತೋ ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ

ಭಾ. ಯತ್ತತ್ಸುಖಂ, ಅಗ್ರೇ-ಯೋಗೋಪಕ್ರಮವೇಳಾಯಾಂ, ಬಹ್ವಾಯಾಸ ಸಾಧ್ಯ ತ್ವಾದ್ವಿವಿಕ್ತಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾ ನನುಭೂತತ್ವಾಚ್ಚ, ವಿಷಮಿವ-ದುಃಖಮಿವ, ಭವತಿ; ಪರಿಣಾಮೇಽನ್ಯತೋಪಮಂ, ಪರಿಣಾಮೇ-ವಿಪಾಕೇ, ಅಭ್ಯಾಸ ಬಲೇನ ವಿವಿಕ್ತಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವೇ ಅನ್ಯತೋಪಮಂಭವತಿ; ತಚ್ಚಾತ್ಮಬುದ್ಧಿ

ಅನ್ಯಭಿಜಾತ ಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಉಪಾಸನ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಇದನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯೂ “ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಾಧಿಗಮೇನ ದೇವಂ ಮತ್ಪ್ರಾಧೀರೋ ಹರ್ಷಶೋಕೌಜಹಾತಿ” (ಕಠ ೨. ೧೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಾಧಿಗಮೇನ-“ಯಚ್ಛೇದ್ಯಾಜ್ಞಾನಸೀ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ “ವಾಕ್ಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಗೊಂಡ ತಿರುಗಿಸಿ, ಆತ್ಮಾವಿಸ್ತರವಾದೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ದೇವಾತ್ಮನ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ-ಜ್ಞಾನದ ಚಿಂತನೆಯು; ಅನ್ಯ ಸತ್ವಾಸ್ಥಿತಿ ಸಿಯಮನಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾನಂದೇ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಲಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವು. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ, ದೇವೀಪ್ರಮಾನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ, ಧೀರಃ-ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ರಮಿಸುವ ಮೇಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು, ಹರ್ಷಶೋಕೌಜಹಾತಿ-ಆಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನೂ ಶೋಕವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವನ್ನ ತ್ಯಜಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವು ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೇತುವು. ಯಾವಾಗ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಾಭವೂ ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ್ದು ಅದು ಕೂಡೆಗೆ ಸರೈದುಃಖವಿನ್ಯಾತಕವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ-ಮತ, ಎಂದರೆ ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಆತ್ಮರತಿಯೂ, ಸಂಸಾರದುಃಖವಿನ್ಯಾತಕವೂ ಉಂಟೋ, ತತ್-ಅಂತಹ ಸುಖವೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಆ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ವಿಕಾಸವುಂಟು. ಯತ್ತತ್ಸುಖಂ ಯಾವ ಆ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇ-ಎಂದರೆ ಯೋಗೋಪಕ್ರಮವೇಳಾಯಾಂ-ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ನಿಷ್ಕಾಂತಮವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಬಹ್ವಾಯಾಸ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್-ತುಂಬಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ವಿವಿಕ್ತಸ್ವರೂಪ ಅನನುಭೂತತ್ವಾಚ್ಚ-ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ವಿಷಮಿವ-ವಿಷದ ಹಾಗೆ ಎಂದರೆ ವಿಷವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ದುಃಖಮಿವ ಭವತಿ-ದುಃಖರೂಪವಾಗಿ ಮಂದಮತಿಗಳಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೋ, ದುಃಖವೇನೂ ಅಲ್ಲವು ಹಾಗೆ ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ ಅಲ್ಪಜ್ಞರಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವ. ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮೇಽನ್ಯತೋಪಮಂ ಭವತಿ-ಇದರರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಪರಿಣಾಮೇ ಎಂದರೆ ವಿಪಾಕೇ-ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಭ್ಯಾಸ ಬಲೇನ-ಪತಿ ನಿತ್ಯವೂ ಶುಭಾಶ್ರಯದ ಉಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನದ ಬಲದಿಂದ, ವಿವಿಕ್ತಸ್ವರೂಪಾ ವಿಭಾವೇ ಆತ್ಮಸುಖದೇಹಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ನೈಜ ಸ್ವರೂಪದ ಜ್ಞಾನವು ಅವಿಭವವಿಲ್ಲದಾಗಿ, ಅನ್ಯತೋಪಮಂ ಭವತಿ-ಆ ಉಪಾಸನವು ಅಮೃತ ಸದೃಶವಾದುದಾಗು

ಪ್ರಸಾದಜಂ-ಆತ್ಮವಿಷಯಾಬುದ್ಧಿಃ-ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ ನಿವೃತ್ತ ಸಕಲೇತರ
ವಿಷಯತ್ವಂ-ಪ್ರಸಾದಃ, ನಿವೃತ್ತ ಸಕಲೇತರ ವಿಷಯ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಿವಿಕ್ತ
ಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಾನುಭವಜನಿತಂ ಸುಖಮನ್ಯತೋಪಮಂ ಭವತಿ; ತತ್ಸುಖಂ
ಸಾತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮ್ ||೩೭||

ತದೋ, ಪರಮಾನಂದ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೋ ಎಂಬ ಭಾವವು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಮುಂದೆ
ವಿಶದೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಜರಾ ಮರಣಾದಿಗಳು
ನಿವೃತ್ತಿಸಿದ ಭೋಗ್ಯತಮಾವಸ್ಥೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆನಂದವನ್ನು
ಹೊಂದೋಣವು. ಆದರೆ ವಿಕರೂಪವಾದ ಸುಖವು ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯವಾಗಿ ವಿಷದ ಹಾಗೂ
ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಆಗುವದುಂಟೋ? ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಬುದ್ಧಿಯ
ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೇ ವಿನಾ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ
ಅನುಕೂಲವೇ. ಪ್ರತಿಕೂಲಭಾವನೆಯು ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಮೋಕ್ಷದಶೆಯಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ಈತನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ,
ಮಹಾ ಭಾಗವತೋತ್ತಮನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ತಂದೆಯ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ
ದೊಂದಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಮನೋಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ
ಪರಿಣಮಿಸಿದವೆಂದು ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವು. "ತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಇಹ
ಭವತಿ" ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ತಾನು ಪರಮ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪ
ವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರುವ ಪರಿಶುದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯು "ಸ್ವೇನರೂಪೇಣಾಭಿ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ"
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಆನಂದವು, ಇದು
ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಆನಂದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ವಾದುದರಿಂದ ತಚ್ಛ-ಅಂತಹ ಸುಖವಾದರೋ, ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಜಂ, ಇದರರ್ಥವೇ
ನೆಂದರೆ-ಆತ್ಮ ವಿಷಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಾವುದೋ ಅದು ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯು, ತಸ್ಯಾಃ-ಆ
ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ, ಪ್ರಸಾದವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ನಿವೃತ್ತ ಸಕಲೇತರ ವಿಷಯತ್ವವು-ಇತರ
ಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರೋಣವೇ, ಮನಸ್ಸು ಯಾವಾ
ಗಲೂ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಚಿತ್ತವಲ್ಲದಲ್ಲೇ ಇರೋಣವು, ಈಗ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನಾಯಿತು
ಎಂದರೆ-ನಿವೃತ್ತ ಸಕಲೇತರ ವಿಷಯಬುದ್ಧ್ಯಾ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಐಹಿಕ ವಿಷಯಗಳಿಂದ
ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನಿವಿಕ್ತ ಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಾನು
ಭವ ಜನಿತಂ-ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ವಿಶ್ವೇಣಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜೀವಾತ್ಮನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯ ಅನು
ಭವದಿಂದಂಟಾದ, ಸುಖಂ-ಸುಖವು ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-ಅನುತಕ್ಕ ಸಮಾನವಾದುದು
ದಾಗ-ವದು ಎಂದರೆ ಪರಮಾನಂದಕರವಾಗುವದು ಎಂಬ ಭಾವವು; ಹೀಗೆ ಯಾವ ಸುಖವೋ,
ತತ್ಸುಖಂ-ಅಂತಹ ಸುಖವು, ಸಾತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮ್-ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಮದ್ರ ಮಧನ ವೃತ್ತಾಂತವು
ಜ್ಞಾನಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮದ್ರ ಮಧನವು ಬಹ್ವಾಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಎಂಬುದು
ಸರ್ವವಿದಿತವೇ, ಅದು ಪ್ರಥಮತಃ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಅನಂತರ ಪರಿಪಕ್ವದಶೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಿಷಾಮೃತ ಶಬ್ದಗಳು
ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಾನುಕೂಲ ಭಾವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಸಮಸ್ತವೂ
ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ಸ್ವಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪಾನುಸಂಧಾನರೂಪ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಭಾವ

ನೆಯು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿನ ಆನಂದವು ನಿರತಿತಯ ವಾದುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸದ್ಯದಲ್ಲೇ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಆ ಚಿಂತ ನವು ಬಹು ಭೋಗ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಇದವರೆಗೂ ಇಂತಹ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಕರ ವಾಗಿದ್ದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖವೂ ಜರಾ ಮರಣ ದಶೆಯೂ ತಪ್ಪಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಂಬ ಸಂತೋಷ ದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಮೃತೋಪಮವು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸುಖಾನು ಭವಾವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನದಲ್ಲಿರುವದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಷದ ಹಾಗೆ ಭಾವನೆಯು. ಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ, ಅಮೃತ ವಿಷರೂಪವಾಗಿ ತೋರುವದು, ವಾಸ್ತವ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ರೇ ಅಮೃತೋಪವೆಂದೂ ಪರಿಣಾಮೇ ವಿಷವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ದಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖಾನುಭವರೂಪ ಪಿತ್ತೋಪಹತನಿಗೆ ಆತ್ಮಚಿಂತನ ಸುಖರೂಪ ಹಾಲು ಕುಯು ; ಆ ಪಿತ್ತೋಪಹತಿಯು ತೊಲಗಿದರೆ ಅದೇ ಹಾಲು ಅಮೃತೋಪವು ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಂತಹ ಆತ್ಮನ ಸೈಬಜ್ವರೂಪ ಚಿಂತನವು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತನ್ನಲ್ಲಿ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವದನ್ನು ತೇವು ಒಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ವಜ್ರದ ಹಾಗೆ ಕಂಗೆಡಿಸಿ ಸುವ ರತ್ನವನ್ನು ಕಂಡಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುವನು ಇದೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಉಪಮೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರ ಶ್ರೀ ಮದ್ರಹಸ್ಯತ್ರಯ ಸಾರದಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಆತನನ್ನು ಕಾಣುವದಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಆನಾಸುಭವವು ಕಾರಣವು. ಇಂತಹ ಆನಾಸುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಅನ್ತಃಕರಣದ ಜಯವುಂಟಾಗಿ ಆತ್ಮಾತ್ಮ ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನು, ಮತ್ತೂ ತಾನೇ ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಶೇಷತ್ವಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ಯಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಮನಸ್ಸೂ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವೂ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ, ಮನಸ್ಸು ಏಕಿಕದಲ್ಲಿ ರಮಿಸುವ ಕಾಲುಷ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಮಾರ್ಕಷಿಯು (ರಾ.ಬಾಲ. ೨ ೩) ತಮಸಾ ನದಿಯ ನಿರ್ಮಲ ತೀರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ— “ಅಕರಮ ಮಿದಂ ತೀರ್ಥಂ ಭೇದವ್ಯಾಜ ನಿಶಾಮಯ! ರಮಣೀಯಂ ಪ್ರಸನ್ನಾಂಬು ಸನ್ನನುಷ್ಕವುನೋಯಥಾ” ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೆಸರು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಈ ತಮಸಾ ನದಿಯ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಓ ಶಿಷ್ಯನಿವ ಭರದ್ವಾಜನೇ ಅವಲೋಕಿಸು. ಎಷ್ಟು ರಮಣೀಯವಾಗಿ, ನಿರ್ಮಲ ವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಿನ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ ನೋಡು ಎಂದು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಾರ್ಕಷಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ||೩೭||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಆರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಸಾತಿ ಕಸುಖದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ರಾಜಸ ಖಮ್ಬಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ—ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವು ಮೊದಲಿಗೆ ವಿಷದ ಹಾಗೆ ತೋರಿ, ಅನಂತರ ಅಮೃತರೂಪವು ; ಈ ರಾಜಸವಾದರೋ ಮೊದಲಿಗೆ ಅಮೃತವಾಗಿ ತೋರಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷದ ಹಾಗೆ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಯತ್ತತ್—ಯಾವ ಆ ಸುಖವು ಆತ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಸಾದಜವಲ್ಲದ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗಾತ್—ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಸಂಯೋಗದಿಂದಂಟಾದ ಅನುಭವದ ಮೂಲಕ, ಅಗ್ರೇ ಮೊದಲು ಮೊದಲು

ಮೂ. ವಿಷಯೇನ್ದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯತ್ತದಗ್ರೇನ್ಯತೋಪಮಾ ।

ಪರಿಣಾಮೇ ವಿಷಮಿವ ತತ್ಸುಖಂ ರಾಜಸಂ ಸ್ಥೃತಮ್ || ೩೮ ||

ಭಾ. ಅಗ್ರೇ-ಅನುಭವ ವೇಲಾಯಾಂ, ವಿಷಯೇನ್ದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಾತ್ ಯತ್ತದ
ಮೃತ ಮಿವ ಭವತಿ, ಪರಿಣಾಮೇ-ವಿಪಾಕೇ, ವಿಷಯಾಣಾಂ ಸುಖತಾ ನಿಮಿತ್ತ

ಅನುಭವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯತೋಪಮಮ್-ಅನ್ಯತದ ಹಾಗೆ ಒಂದು ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಹರ್ಷ
ವನ್ನು ಕೊಡುವದಾಗಿಯೂ, ಪರಿಣಾಮೇ-ಅವುಗಳನ್ನ ಸುಧವಿಸಿ ಕಾಮವು ತೀರಿದ ಉತ್ತರ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿಷಮಿವ-ಅಂತಹ ಅನುಭವಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲವು ವಿಷಪಾನ ಮಾಡಿದಷ್ಟು
ದುಃಖಕರವಾಗುತ್ತದೋ ತತ್ಸುಖಂ-ಅಂತಹ ಸುಖವು, ರಾಜಸಂ ಸ್ಥೃತಮ್-ರಾಜಸ
ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ವಿಷಯೇನ್ದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದ
ರಿಂದ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪಿಗಳ ಅನುಭವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು. ವಿಷಯಗಳ ಅನುಭವವು
ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಮನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ದ್ವಾರಾ ಆತ್ಮಾವಿಗ್ನ
ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮಸುಗುಣವಾಗಿ ರಾಜಸ ಗುಣಾವಿಷ್ಟನಾದವನ ಧರ್ಮಭೂತ
ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾವವನ್ನು ತೋರದು ಈ ಅನುಭವವು ನಶ್ವರವೆಂದು ಭಾವಿಸದೆ ಅನ್ಯ
ತೋಪಮವಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಭವದ ಫಲವಾಗಿ
“ಸುಖಸ್ಯಾ ನಂತರಂ ದುಃಖಂ” ಎಂದು ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ವಿಷ
ಮಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಎಳ್ಳು ಬೆಲ್ಲ ರುಚಿಯಾಗದೆ ಎಂದು ಮಿತಿಮೀರಿದರೆ ಪರಿ
ಣಾಮದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವಾಗಿ ವಮನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಹೇಗೆ ವಿಷವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ.
ಧನಸ್ತೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾನುರಾಗವಿಟ್ಟವರ ಬಾಳೂ ಇಂತಾದೀ. ಹಿಂದಿನ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖಾಧಿಕಾರಿಗೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಾವಣ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿ ಇರುವದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇ ಎಂದರೆ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತಗಳಾದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಸ
ಸುಖಾಧಿಕಾರಿಗೆ ವಿಷಯಾನುಭವವೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾದುದರಿಂದ, ಅಗ್ರೇ ಎಂದರೆ ಅನು
ಭವಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸುಖ ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಿ
ದುದರಿಂದ ಬಂಧಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವು ನಿರತಿಶಯ ನಿಶ್ಚಯಸ್ಸಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತ
ದೆಂದು ಹೇಳಿ, ರಾಜಸ ಸುಖವು ವಿಪರೀತ ಫಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಅಗ್ರೇ ಎಂದರೆ ಅನುಭವವೇಲಾಯಾಂ-ಅನುಭವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ. ಎಂದರೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ
ಪ್ರಥಮ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ, ವಿಷಯೇನ್ದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗಾತ್-ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ
ಸಂಯೋಗ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಭಿ
ರುಚಿಯು ಹುಟ್ಟುವದರಿಂದ, ಯತ್ತತ್-ಯಾವ ಆ ಸುಖವಾದುದು, ಅನ್ಯತಮಿವಭವತಿ-
ಅನ್ಯತದ ಹಾಗೆ ರುಚಿಕರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಯೋ, ಅನ್ಯತವೇ ಎಂದಿಗೂ ಅಂತಹ ಕ್ಷುದ್ರ
ಸುಖವು ಆಗಲಾರದುದರಿಂದ ಅನ್ಯತಮಿವ-ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ; ಈ ರಾಜಸಿಗೆ ಅನ್ಯತದ
ಹಾಗೆ ಭಾವನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು, ಅದೇ, ಪರಿಣಾಮೇ, ಎಂದರೆ ವಿಪಾಕೇ-ಅನಂತರ
ದಲ್ಲಿ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ, ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯಾಣಾಂ
ಸುಖತಾ ನಿಮಿತ್ತ ಕ್ಷುದಾದೌ ನಿವೃತ್ತೇ-ಅನ್ವಪಾನಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವುಂಟೆಂಬ
ಭಾವನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಹಸಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರಾದ ಆಸೆಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಸಿ ಹೋಗಲಾಗಿ,

ಕ್ಷುದಾದೌ ನಿವೃತ್ತೇ, ತಸ್ಯ ಚ ಸುಖಸ್ಯ ನಿರಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾ ದ್ವಿಷ ಮಿವ
ಪೀತಂ ಭವತಿ, ತತ್ಸುಖಂ ರಾಜಸಂ ಸ್ತುತಮ್ || ೩೮ ||

ತಸ್ಯ ಚ ಸುಖಸ್ಯ ನಿರಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್-೮ ಸುಖವೇ ಕಡೆಗೆ ನರಕವೇ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ, ವಿಷಮಿವ ಪೀತಂ ಭವತಿ-ವಿಷವನ್ನೇನಾದರೂ ಕುಡಿದರೆ
ಪೇಗೋ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ ತತ್ಸುಖಂ-ಅಂತಹ ಸುಖವು, ರಾಜಸಂಸ್ತುತಂ-ರಾಜಸವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸುಖಂ ರಾಜಸಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಸುಖ ಶಬ್ದವು
ವಿಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು; ಪ್ರಾಧುನಿಕ ಅನುಭವ
ವೇಳೆಯಲ್ಲಿನ ಅನುಭವವೇ ತತ್ಸುಖಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇದಕ್ಕೆ
ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಒಬ್ಬನು ಒಬ್ಬ ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮದುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತುಂಬಾ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂದು ಭಾವಿಸುವನು ಈಗ ಸುಖವು ಅಮೃತೋಪಮವಾಗಿರ
ಬಹುದು. ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ, ಎಷ್ಟು ಆಕೆಯು ಕೋರಿದ
ಧನಕನಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದದೆ ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುವಳಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ
ಆಕೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳು ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದವರಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ತೊಂದರೆಯ
ನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಹೀಗೆಲಾ ಅಸುಖಗುಂಟಾದಾಗ ವಿಷಮಿವ ಪೀತಂ
ಭವತಿ-ವಿಷವಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಗಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು
ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಕ್ಷಣಿಕ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಅಪಾಯವೂ ಇಂದ್ರನೂ ಹೊಂದಿದ ದೃಷ್ಟಿ
ಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು; ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಸುಖವು ರಾಜಸ ಸುಖವು;
ಅನಂತರ ಅವರುಗಳಿಗೆ ವಿಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಲಾಡು ಚಿರೋಟಿಗಳ ಸೇವನೆಯೂ ಒಂದು
ಸುಖಕರವಾಗಿ ತಿನ್ನುವಾಗ ತೋರಬಹುದು. ಆದರೆ ಮಿತಿ ಇಲ್ಲದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಅಜೀರ್ಣ
ವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಾಗ ವಿಷ ವಾಸದ ಬಾಗಿ ಬಹುಸಲ ಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಒಂದು ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು. ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಕ್ಷುದಾದೌ ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇತರ ಸುಖಾನುಭವ ತೃಪ್ತಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
ಈ ರಾಜಸ ಸುಖವು ನಿರಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್-ನರಕಾದಿ ವಿಷದ ಹಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆಂದು
ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಕ್ಲೇಶ ಸ್ತ್ರೀ ಧನಗಳ ಆಶೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಹತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಪರಾಧ
ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ವಿಷಯವು ಸರ್ರರಿಗೂ ವೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿರಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್
ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಿರಗಳಾದ ವಿಷಯ ಸುಖಗಳು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶ
ಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಾದುದರಿಂದ ರಾಜಸ ಸುಖಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈ ರಾಜಸ
ಸುಖದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆಯೂ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿಯೂ
ತೋರೋಣವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದನ್ನೇ ಮಹಾ ಭಾಗವತನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ರಾಕ್ಷಸ
ಬಾಲಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ:-“ಯಾವತಃ ಕುರುತೇ ಜನ್ತುಃ ಸಂಬಂಧಾನ್ಮನಸಃ
ಪ್ರಿಯಾ | ತಾವಂತೋ ಅಸ್ಯ ನಿಖನ್ಯಂತೇ ಹೃದಯೇ ಶೋಕ ಶಂಕಮಃ” ಯಾವ
ಯಾವುವು ಸುಖವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಭಾವಿಸುವವನೋ ಅವೆಲಾ ಈತನಿಗೆ
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶೋಕವೆಂಬ ಗೂಟವನ್ನು ನೆಟ್ಟ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ
ದಲ್ಲಿ ಸುಖವೆಂಬ ಭಾವನೆಯೂ ಬಾಲ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೇ ವಿನಾ ನಿಜವಾ
ಗಿಯೂ ಸುಖವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ-“ಕ್ಷುತ್ತ್ಯಷ್ಟೋ ಪತಮಂ ತದ್ವೈತಾ
ದ್ಯುಪತಮಂ ಸುಖಮ್ | ಮನ್ಯತೇ ಬಾಲ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ದುಃಖ ಏವ ಹಿ ತತ್ಪನಃ”.

ಮೂ. ಯಾದಗ್ರೇ ಚಾನುಬಂಧೇಚ ಸುಖಂ ಮೋಹನ ಮಾತ್ಮನಃ |

ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ ತತ್ತಾಮಸ ಮುದಾಹೃತಮ್ ||೩೯||

ಹಸಿವಿದ್ದರೆ ಅನ್ನ ಸೇವನೆಯ ಸುಖವೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಶಿಖೆಯಿದ್ದರೆ ಶೈತ್ಯೋಪವಸನವನ್ನು ಸುಖವೆಂದೂ ಬಾಲ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವರು. ಕ್ಷುತ್ಪಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯೂ ಶಿಖೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಳಿಯಿದ್ದರೆ ಶೈತ್ಯೋಪವಸನವೂ ದುಃಖವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—“ಅಗ್ರೇಶ್ವೇತೇನ ತೋಯಸ್ಯ ತೃಷಾ ಭಕ್ತಸ್ಯ ಚ ಪ್ಲುತಾ | ಕ್ರಿಯತೇ ಸುಖಕರ್ತೃತ್ವಂ ತದ್ವಿಲೋಮಸ್ಯ ಚೇತರೈಃ” (ವಿ. ಪು. ೧. ೧೭. ೬೪) ಇದು ದೈತ್ಯಮತರನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಹ್ಲಾದೋಪದೇಶವು, ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ವೇನೆಂದರೆ—ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅದರ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಶೀತದಿಂದ ಸುಖಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಎಂದರೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡೋಣವು ಎಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ನೀರಿಗೂ, ಹಸಿವಿನ ಮೂಲಕ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಸುಖದಾಯಕತ್ವ ಉಂಟು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವಿಪರೀತವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸುಖದಾಯಿಗಳೇ ದುಃಖಪ್ರದಗಳಾಗುವವು, ಆದುದರಿಂದ “ತಸ್ಯಾ ದುಃಖಾತ್ಮಕಂ ನಾಸ್ತಿನಕಿಂಚಿತ್ ಸುಖಾತ್ಮಕಮ್” ವಸ್ತುಗಳೇ ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖರೂಪಗಳಲ್ಲವು, ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆತ್ಮಾವಿನ ಭಾವನೆಯು ನಮಗೆ ಜೀವನ ಸೊಲ್ವು ಕಹಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಕೂಲವು, ಅವೇ ಒಂಟಿಗೆ ರುಚಿಯಾಗಿ ಸುಖವು.

ತಾಮಸ ಸುಖಕ್ಕೆ ಮನಕೊಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮನಿ ದೇಶದ ಹಿಟ್ಟರನೂ, ಇಟಲಿ ದೇಶದ ಮಸಾಲಿನಿಯೂ ಜವಾಹರ ದೇಶದ ಹಿರೋ ಹಿಟನೂ ನಿರರ್ಥನರು. ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ರೋಧನನೂ ದಶಾಸನನೂ ನಿರರ್ಥನರು. ಇವರುಗಳ ಗತಿ ಏನಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವೇದ್ಯವಾದ ವಿಷಯವೇ. ||೩೯||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ತಾಮಸ ಸುಖದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ—ಯತ್ಪುಖಂ-ಯಾವ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇ-ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಅನುಬಂಧೇಚ-ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲೂ ಸಹ ಆತ್ಮನಃ-ತನಗೆ, ಮೋಹನಂ-ಮೋಹ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವೋ, ಮತ್ತು ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ-ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದಂಟಾದದೋ, ನಿದ್ರೆ ಎಂದರೆ ತೂಕಡಿಸುವದು, ಅಲಿಸ್ಯವೆಂದರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಜಟುವಟಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರೋಣವು. ಪ್ರಮಾದವೆಂದರೆ ಮೈಮರೆತಿರೋಣವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೋ, ತತ್-ಅಂತಹ ಸುಖವು, ತಾಮಸ ಮುದಾಹೃತಮ್-ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮದ್ಯಸೇವನೆ, ಭಂಗೀ ಕುಡಿಯುವದು, ನಶ್ಟವನ್ನು ಹಾಕುವದು, ಜುಟ್ಟಾ ಸೇದುವದು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದವು ತಾಮಸ ಸುಖಗಳು, ಹಿಂದೆ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಸುಖಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಭವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವೂ ಪರಿಣಾಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ತಾಮಸ ಸುಖದಲ್ಲಾದರೋ ಅನುಭವ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ತದನಂತರವೂ ಸಹ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಮೋಹಜನಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸ ಸುಖಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ರಾಜಸಿಗಾದರೋ ವಿಷದ ಹಾಗೆ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಾದರೂ ವಸ್ತುವು ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರ ಸುಖದಾಯಕವೆಂಬುದು, ಮೊದಲು ಅನುಭವಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿದಿದ್ದರೂ, ಕೊನೆಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಮಸ ಸುಖಾಧಿಕಾರಿಗಾದರೋ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲವು. ಮೊದಲಿಗೂ ಇಲ್ಲವು ಕೊನೆಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಹಾಗಾಗಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಮೋಹಜ್ಞಾನವು, ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದ ಇವುಗಳಿಂದಂಟಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಸ್ತು ಯಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಎಂದಿಗೂ

ಭಾ. ಯತ್ಸುಖಮಗ್ರೇ ಚಾನುಬನ್ಧೇಚ-ಅನುಭವವೇಲಾಯಾಂ ನಿಪಾಕೇಚ ಆತ್ಮನಃ
ಮೋಹನಂ-ಮೋಹ ಹೇತುರ್ಭವತಿ ; ಮೋಹೋತ್ರ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತು
ಪ್ರಕಾಶೋಭಿಪ್ರೇತಃ, ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ-ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದ
ಜನಿತಂ, ನಿದ್ರಾದಯೋಹ್ಯನುಭವವೇಲಾಯಾಮಪಿ ಮೋಹಹೇತವಃ ; ನಿದ್ರಾ
ಯಾಮೋಹಹೇತುತ್ವಂ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ; ಅಲಸ್ಯಂ-ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾನ್ದ್ಯಂ

ಉಂಟಾಗ-ವದಿಲ್ಲವು. ಕೆಟ್ಟ ಫಲಗಳಂಟಾದರೂ ಕೂಡ ತಿದ್ದಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗಿಲ್ಲದ ದುಸ್ಥಿತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಇರುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವು ಇಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಿರತಿತೆಯು
ಸುಖ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಹೋಗುವನು ಎಂಬ
ಭಾವವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು. ಯತ್ಸುಖಂ-ಯಾವ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇಚಾನುಭವೇಚ ಎಂದರೆ
ಅನುಭವವೇಳಾಯಾಂ ನಿಪಾಕೇಚ-ಅನುಭವ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲೂ,
ಆತ್ಮನಃ-ತನಗೆ, ಮೋಹನಂ ಎಂದರೆ ಮೋಹಹೇತುಃ-ಮೋಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಭವತಿ-ಆಗು
ತ್ತದೋ, ಮೋಹೋತ್ರ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ವಸ್ತು ಪ್ರಕಾಶೋಭಿಪ್ರೇತಃ-ಇಲ್ಲಿ ಮೋಹ ಶಬ್ದವು
ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಉಳ್ಳದ್ದು, ಆ ಸುಖವು
ಇನ್ನೂ ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ ಎಂದರೆ ನಿದ್ರೆ
ಅಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದ ಜನಿತಂ-ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಹೀಗೆ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದೋತ್ಥವಾಗಿರು
ವದರಿಂದಲೇ ಮೋಹನವು-ಮೋಹಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವು, ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು
ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರಂ-ನಿದ್ರಾದಯೋಹಿ-ಈ ನಿದ್ರಾ ಅಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದಗಳಾದರೋ, ಅನುಭವ
ವೇಲಾಯಾಮಪಿ-ಕೂನೆಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅನುಭವ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ. ಮೋಹ
ಹೇತವಃ-ಮೋಹ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಷ್ಟೇ ; ಹೀ ಶಬ್ದವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂದೇಹತ್ವ
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ; ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಅವು ಹೇಗೆ ಮೋಹ ಹೇತುಗಳೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ
ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ-ನಿದ್ರಾಯಾಃ ಮೋಹಹೇತುತ್ವಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್-ನಿದ್ರೆಯು ಮೋಹಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಿದ್ಧವು ; ಇದನ್ನು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಾಗಲಿ
ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣದಿಂದಾಗಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ; ಇಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಾಶಬ್ದವು
ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಎರಡು ಯಾವುದ ದೇಹ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ನಿದ್ರೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡ
ಲಿಲ್ಲವು, ಇದು ದೇಹಾಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವೇ. “ಯಾಮದ್ವಯಂ
ಶಯಾನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯಕಲ್ಪತೇ” ಎಂದೂ ಮತ್ತು “ಅಕಾಲೋತಿ ಪ್ರಸ
ಜ್ಞಾಚ್ಚ ನಚ ನಿದ್ರಾನಿಷೇವಿತಾ || ಸುಖಾಯುಷೀ ಪರಾಕುರ್ಯಾತ್ಕಾಲ ರಾತ್ರೀನಾ
ಪರಾ” ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಈ ನಿದ್ರೆಯ ಸುಖದಿಂದ ಯಾರಾದರೂ ವಿಚ್ಛೇದ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆ ಕೋಪ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ನಿದ್ರೆಯು ಸುಖರೂಪವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು,
ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಮಾಂದ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಿದ್ರೆಯ ಯಾವುದೆಂದರೆ-(೧) ಅಕಾಲ
ನಿದ್ರೆಯು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಿದ್ರೆಯು ; ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತಯಸ್ಸತಿಕ್ರಮಿಸಿ ೧೦-೧೨ ಘಂಟೆಗಳ
ಕಾಲ ನಿದ್ರೆಯು, ಹಾಗೆಯೇ ಅಲಸ್ಯವೂ ಸಹ ದೇಹಾಸಯನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಉಂಟಾದಾಗ ಅವಶ್ಯಕವೇ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಲಸ್ಯವು ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ
ಗಳ ಮಾನ್ದ್ಯವು. ಮುಂದೆ ಅಲಸ್ಯದಿಂದ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಹ
ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ-ಅಲಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ

ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾನ್ದ್ಯೇಚ ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ; ಪ್ರಮಾದಃ-
ಕೃತ್ಯಾನವಧಾನರೂಪ ಇತಿ, ತತ್ರಾಪಿ ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯಂ ಭವತಿ; ತತಶ್ಚ ತಯೇ
ರಸಿ ನೋಹಹೇತತ್ವಮ್; ತತ್ಸುಖಂ ತಾಮಸ ಮುದಾಹೃತಮ್; ಅತಃ
ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ರಜಸ್ತಮಸೀ ಅಭಿಭೂಯ ಸತ್ತಮೇವೋಪಾದೇಯ
ಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ||೩೯||

ಮೂ. ನತದಸ್ತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾ ದಿವಿ ದೇವೇಷುವಾ ಪುನಃ |

ಸತ್ತಮಂ ಪ್ರಕೃತಿಜೈರ್ಮುಕ್ತಂ ಯದೇಭಿ ಸ್ವಾತ್ಮಿಭಿರ್ಗುಣೈಃ ||೪೦||

ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾನ್ದ್ಯವು-ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯು ; ಇಂದ್ರಿಯ
ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾನ್ದ್ಯೇಚ-ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾ
ಯಿತೋ, ಅಗ, ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯಂಭವತ್ಯೇವ-ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲೇ
ಬೇಕು. ಸರಿಯಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದ್ದು ಅನಂತರ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಯೋಗ್ಯ
ತೆಯು ಇದ್ದರಲ್ಲವೇ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯು, ಅದು ಯಾವಾಗ ಇಲ್ಲವೋ
ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾನ್ದ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯವು ಉಂಟಾಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ;
ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಅಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-ಪ್ರಮಾ
ದವೂ, ಕೃತ್ಯಾನವಧಾನರೂಪ ಇತಿ-ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ
ಯಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಂದಲ್ಲ ನಿಲ್ಲಿಸೋಣವು ಅವಧಾನವು; ಇದಕ್ಕೆ
ವಕಾಶ್ಯತೆ ಎಂದೂ ಹೆಸರು, ಹಾಗೆ ಇಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅನವಧಾನವು;
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸತಕ್ಕದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದಿರೋಣವು, ತತ್ರಾಪಿ-ಅ ಸಂದರ್ಭ
ದಲ್ಲಿ ಸಹ, ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯಂಭವತಿ-ಜ್ಞಾನಮಾನ್ದ್ಯವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ
ಅಯಥಾರ್ಥವಾದ ಮೋಹಜ್ಞಾನವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು ; ತತಶ್ಚ-ಅ ಕಾರಣ
ದಿಂದಲೇ, ತಯೋರಪಿ-ಅ ಆಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದವೆರಡಕ್ಕೂ, ನೋಹ ಹೇತುತ್ವಂ-ಮೋಹಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾಗಿರುವದು ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ನಿದ್ರೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹಹೇತುತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟ
ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನು ಆಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹ ಹೇತುತ್ವ
ವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ತಯೋರಪಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಹೀಗೆ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ
ಪ್ರಮಾದಗಳು ಮೂರೂ ಮೋಹಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ
ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಸುಖಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬ
ದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಇದು ವ್ಯಕ್ತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಬಂದು
ಸದ್ವಶೇಷವೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಅಧಮವೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಅಧಮೂಢಮವೆಂದೂ ಹೇಳಿ
ಬಿಟ್ಟರೆ, ಸದ್ವಶೇಷವಾದುದು ಉಪದೇಯವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು; ಅತಃ-ಅ ಕಾರಣದಿಂದ,
ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ-ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ, ರಜಸ್ತಮಸೀ ಅಭಿಭೂಯ-ರಾಜಸ ತಾಮಸ
ಸುಖಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಸತ್ತಮೇವ-ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೇ, ಉಪಾದೇಯಂ-ಗ್ರಾಹ್ಯವು,
ಇತ್ಯುಕ್ತಂಭವತಿ-ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು; ಇತ್ಯುಕ್ತಂಭವತಿ-ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೇ,
ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂಬುದೂ
ಸೂಚಿತವು. ||೩೯||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಮೂರು ಗುಣಗಳ
ವಿಷಯವನ್ನು ೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿ, ಬದ್ಧಜೇತನನ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯರೂಪ ಕಡ್ಡಗಗಳನುಗುಣವಾಗಿ ಜೇತನರಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ನೀನೂ ಇತರ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳೂ ಸತ್ತ್ವಗುಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಸತ್ತ್ವಗುಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳಿ ನಿಗಮನ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಈ ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಇರುವವರೆಲ್ಲರೂ ಅವರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ತ್ರಿಗುಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ತಾರತಮ್ಯ ಉಳ್ಳವರೇ ಎನಾ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳು ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ಈ ಶ್ಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯಗಳನ್ನು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-
**ಪೃಥಿವ್ಯಾಂವಾ-ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮುಂದೆ ದೇವೇಷು-ಎಂದು ಇರುವದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಷು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು, ಆದುದರಿಂದ ಈ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮತ್ತು ದಿವಿದೇವೇಷುವಾಪುನಃ-ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಎಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಇಲ್ಲಿನ ಕ್ರೀಮಿಕೇಟದವರೆಗೂ ಇರುವ ಬದ್ಧಜೇತನದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಕೃತಿಚೈ-
 ನೇಕಸಂಬಂಧದಿಂದಂಟಾದ, ಏಭಿಸ್ತಿಭಿರ್ಗುಣೈಃ-ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳಾದ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ, ಯತ್ಸತ್ತ್ವಂ-ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯು, ಮುಕ್ತಂಸ್ಯಾತಃ-ಜಿಡ್ಡುಟ್ಟುದು ಆಗುತ್ತದೋ, ತತ್-ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣಿಯು, ನಾಸ್ತಿ-ಇಲ್ಲವು. ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿ ನೋಡಿದರೂ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲವು. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ರಲ್ಲೂ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ತಾರತಮ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ನಾನಾ ವೈವಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗುವೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖ ರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆ ಗಳೂ ನಮ್ಮ ಹಾಗೆಯೇ ಬದ್ಧಜೇತನರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅವರುಗಳು ನಮಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸುಕೃತಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಅದು ಮುಗಿದನಂತರ “ಕ್ಷೀಣೇ ಪುಣ್ಯೇ ಮರ್ಮ್ಯ ಲೋಕಂ ವಿತಸ್ತಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ-ನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಾಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಂಟು. ಈ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಇರು ವವರೆಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವೂ ತನ್ನೂಲಕ ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವೂ ತನ್ನಿದ್ದವು. ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವೂ, ಈ ಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಹೊರಟುಹೋಗು ತ್ತವೆ ಆಗೀಗ ವೈವಿಧ್ಯವು ತೊಲಗಿ ಸಾಮ್ಯಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮರೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಶೂನ್ಯ ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯರೇ ದೇಹದೊಂದಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮರೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಆದರೆ ತಾವೇ ಒಂದು ಪಂಗಡದವರಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪಂಗಡದವರನ್ನು ದ್ವೇಷಿ ಸುತ್ತಾ, ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆಶಾಂತತೆಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಿರುವರು. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಅಸಮತ್ವವೇ ಎನಾ ಸಮತ್ವವು ಈ ದೇಹದೊಂದಿಗಿರುವಾಗ ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ದೇಹವು ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ರೇನೇ ಆಗ ಸಮತ್ವವೆಂದು ಹಿಂದೆ “ವಿದ್ಯಾವಿನಯ ಸಂಪನ್ನೇ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿತದ ವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (ಗೀ. ೫-೧೮). ಇಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮೋಕ್ಷ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧಿಗೆ ಅನುಗುಣ ವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವು. ಆಗಲಿ, ದೇವತೆಗಳು ಸುಕೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಾಂತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದೇನೋ**

ಭಾ. ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಷು, ದಿವಿದೇವೇಷುನಾ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸ್ಕಷ್ಟೇಷು
ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ಥಾವರಾಂತೇಷು ಪ್ರಕೃತಿಜೈರೇಭಿ ಸ್ತ್ರಿಭಿರ್ಗುಣೈರ್ಮುಕ್ತಂ
ಯತ್ಸತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ನತದಸ್ತಿ || ೪೦ ||

ಉಹಿಸಬಹುದು. ಅವರಲ್ಲೂ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಂಶಗಳಿಂಟೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು ಕೆಲವರಿ
ಗಿರಬಹುದು. ರುದ್ರನು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಯಾಗವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ್ದೂ, ಇಂದ್ರನು
ಗೌತಮ ಸತಿಯೊಂದಿಗೆ ರವಿಸಿದುದೂ, ಮತ್ತು ಕಯಾಧ್ಯವೊಂದಿಗೆ ರವಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ
ದುದೂ, ದೂರ್ವಾಸಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟಹಾರವನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸದಿದ್ದುದೂ, ನಹುಷನು ಶಚಿಯ
ಪತಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದವೇಕ್ಷಿಸಿದುದೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವರುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಂಶಗಳಿಗೆ
ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳು. || ೪೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಾತೀತದಿಂದಲ್ಲವೆಂದು ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಮಯವಾದ ದಿವ್ಯ
ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರತಿ ಲಕ್ಷಗುಣರೂಪ ಮೋಕ್ಷವು; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯಭಾವದಿಂದ
ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾಪ್ತಪ್ರಕೃತ್ಯ ಜನ್ಮ, ಗುಣ, ವ್ಯಾಪಾರ ತಾರತಮ್ಯಗಳೂ ಯಾವುವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ದಿವಿದೇವೇಷುನಾ-ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಾದಿ
ಷುನಾ-ಮೂಲದಲ್ಲಿ ದೇವೇಷುನಾ-ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯಾ
ದಿಷುನಾ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ನಾ ಎಂಬುದು ಸಮುಚ್ಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ, ಏಕ
ಲ್ಪಾರ್ಥವಲ್ಲವು, ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸ್ಕಷ್ಟೇಷು-ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಸೇರಿರುವ ಎಂದರೆ ದೇಹ
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾವರಾಂತೇಷು-ಜತುರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲುಗೊಂಡು, ಸಾವರ
ಗಳನ್ನೇ ಅಂತವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಿಂದ ದೇವ, ಮನುಷ, ತಿರ್ಯಕ್ ಸ್ಥಾವರಗಳಾದ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಕೃತಿಜೈರೇಭಿ ಸ್ತ್ರಿಭಿರ್ಗುಣೈಃ-ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಂಟಾದ ಈ ಮೂರುಗುಣ
ಗಳಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಮುಕ್ತಂ-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯತ್ಸತ್ತ್ವಂ-ಎಂದರೆ
ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ-ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವುಂಟೋ, ನತದಸ್ತಿ-ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವು ಇಲ್ಲವೇ
ಇಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ದಿವಿ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಭೂಮಿ ವೈತರಿಕ್ತವಾದ ಭುವನುವಾ ಮೊದಲಾದ ಮತ್ತು
ಅಗ್ನಿ ಮರುಣ ಕುಬೇರಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಎಲ್ಲಾ
ಜೀತನರಿಗೂ ದೇಹ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸರ್ಗವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ಸತ್ತ್ವ
ರದೋಸ್ತಮೋಗುಣಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲೂ ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಮಹರ್ಷಿ
ಗಳು ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠರೇ ಮೊದಲಾದವರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣವು ತುಂಬಾ ಹೆಚ್ಚು, ರಾಜಸ
ತಾಮಸ ಗುಣಗಳು ಕಮ್ಮಿ, ಹೀಗೆ ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಾ ತಾರತಮ್ಯ
ಉಂಟು. ಮಹಾವಾಕ್ಯರಲ್ಲೂ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಕಾರ್ಯವೂ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು, ವಸಿಷ್ಠ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರುಗಳಿಗಿದ್ದ ಪರಸ್ಪರ ಕ್ರೋಧಕಲಹಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯ
ಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಪರಾಶರರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯನ್ನು ರಾಕ್ಷಸನು ವಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಸರ್ವ
ರಾಕ್ಷಸ ಸಂತೃಪ್ತಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನಾ ರಂಭಿಸಿದರು. ಅಂಜನೇಯನು ತನ್ನ ಬಾಲಕ್ಕ
ಬಿಂಕಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರಲ್ಲಾ ಎಂಬ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಸೀತೆಗೂ ವಿನಾದರೂ ತೊಂದರೆಯಾದೀತೋ
ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಕೂಡಲಲ್ಲದೆ ಲಂಕೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸಿಬಿಟ್ಟು, ಆಬಾಲವೃದ್ಧರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಕಸಾಗ
ರದಲ್ಲಿ ಮುಳಗಿಸಿ, ಕೊನೆಗೆ ಪರಿತಾಪದಿಂದ “ಧನ್ಯಾಸ್ತೇ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಯೇಬುದ್ಧಾಃ
ಕೋಶ ಮುಕ್ತಿತಮ್ | ನಿರುಂಧಂತಿ ಮಹಾತ್ಮನೋ ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿ ಮಿವಾಂಭಸಾ”

ಭಾ ಅವ. (೧) “ ತ್ಯಾಗೇನ್ನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಷು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ತಯಾನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯಾಗಃ ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ದನನ್ಯಃ; ಸ ಚ ಕ್ರಿಯ ಮಾಣೇಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಸು ಕರ್ಮತ್ವತ್ಯಾಗಮೂಲಃ; ಫಲಕರ್ಮಣೋಸ್ತ್ಯಾಗಃ

ಎಂದ ರಂಭಿಸಿ ಕೋಪವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅರ್ಜುನನು ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಿತೃಸಮನಾದ ಜ್ಞೇಷ್ಠ ಭ್ರಾತೃವನ್ನೇ ವಧಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ನಿರ್ದರ್ಶನ ಗಳುಂಟು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಬದ್ಧಚೇತನರಂಬದಕ್ಕೆ “ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾ ಸ್ವಕಲಾದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಶವಸ್ತಥಾ | ವಿಷ್ಣು ಮೌಯಾ ಮಹಾವರ್ಮೋಹಾನ್ತ ತಮಸಾವೃತಾಃ ” (ವಿ. ಪು. ೫. ೩೦.೧೭) ಮತ್ತು “ ಅಶುದ್ಧಾಸ್ತೇ ಸಮಸ್ತಾಸ್ತು ದೇವಾದ್ಯಾಃ ಕರ್ಮಯೋನಯಃ ” (ವಿ. ಪು. ೬. ೭.೭೭) ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಅಶುದ್ಧರು, ಕರ್ಮಮೂಲಕ ಜನಿಸಿದವರು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಪರಾಶರೋಕ್ತಿಯೂ, “ ಚಿನ್ಮಯೋ ಹಿ ಯಂ ನಿತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನಾದಯಃ ಪ್ರಭುಮ್ | ನಿಶ್ಚಯಂ ನಾಥಿಗಚ್ಛಂತಿ ತಮಸ್ತಿ ಶರಣಂಗತಃ ” (ರಾ. ಉತ್ತರ ೧೦೪.೭) ಚತುರ್ಮುಖ ರುದ್ರರೂ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಹೋದರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮ ವಶ್ರಾಾಗಿ ಬಂಧನತಿರೋಹತತ್ವ ಉಳ್ಳವರೆಂಬ ಶ್ರೀ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವ ಹರ್ಷಿ ವಾಕ್ಯವು. ಹೀಗೆಯೇ ಮನು. ವ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞರ ಉಕ್ತಿಗಳಿವೆ “ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಬ ಪರೈಸ್ತಾ ಜಗ ದಂತರ್ಯಾಮಸಿತಾಃ | ಪ್ರಾಣಿನಃ ಕರ್ಮಜನಿತ ಸಂಸಾರವಶ ವರ್ಮಿನಃ ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುತ್ತದೆ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂವಾ ದಿವಿದೇವೇಷುನಾ ಎಂದು ಇರುವ ದಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ವಾವರಾಂತೇಷು ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಕರಣವು ಗುಣತ್ರಯ ಪ ಶುಸೆಯಾದುದರಿಂದ, ಸಾತ್ವಿಕಗುಣವೆಂಬ ಧ್ವವೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸತ್ಯಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ; ಸತ್ಯಂ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಗುಣತ್ರಯದಿಂದ ಮೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೈ ಗುಣೈಃ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯವಂತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣತ್ರಯಗಳ ತಾರ ತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಬದ್ಧಚೇತನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಮೈವಿಧ್ಯವೂ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಮುಂದೆ ಅತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾದಿ ಅನೇಕ ವಿಭಾಗಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವರುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಇದುವರೆಗೂ ಚಿರ್ದಿಶವಲ್ಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುವದಿಸಿ ಅವತಾರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸು ತ್ತಾರೆ-ತೈತ್ತರೀಯ ನಾರಾಯಣೇಯದಲ್ಲಿ “ ತ್ಯಾಗೇನ್ನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವ ಮಾನಶಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಷು ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ— ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂಬವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಾಗಃ-ತ್ಯಾಗವೆಂಬುದು, ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥ- ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅನನ್ಯಃ-ಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲವು, ಸಚ-ಆ ಸಂನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ತ್ಯಾಗವಾದರೋ, ಕ್ರಿಯಾಮಾಣೇಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಸು-ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಾದುದು ಎಂದ ಮಾಡ

ಕರ್ತೃತ್ವತ್ಯಾಗತ್ವ ಪರಮಪುರುಷೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾನು ಸಂಧಾನೇ ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್;
ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಸತ್ವಗುಣವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಸತ್ಪೋಷಾದೇಯತಾ ಜ್ಞಾಪನಾಯ

ಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೇ, ಕರ್ತೃತ್ವತ್ಯಾಗ ಮೂಲ-ತನಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಉಂಟೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ ತ್ಯಾಗವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಅಥವಾ ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದವು, ಕರ್ತೃತ್ವ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ, ಫಲಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸಿ ದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ-ಫಲಕರ್ಮಣೋಸ್ತ್ಯಾಗಃ-ಕರ್ಮದಿಂದುಂಟಾ ಗುವ ಫಲದ ಮತ್ತು ತಾನುಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ತ್ಯಾಗ-ಕರ್ತೃತ್ವ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ, ಪರಮ ಪುರುಷೇ-ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲೇ, ಎಂದು, ಕರ್ತೃತ್ವಾನು ಸಂಧಾನೇನೋಕ್ತಮ್-ಆತನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವದರ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಎಲ್ಲಿ? ಎಂದರೆ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಂನ್ಯಾಸವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ೧೨ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಕರ್ಮಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ೨ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ನ್ಯಾಸ ಸಂನ್ಯಾಸಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ೧೧ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ೯ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ದಲ್ಲೂ ಸಹ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "ತ್ಯಾಗೇನ್ನಿಕೇ ಅಮೃತತ್ವ ಮಾನಶುಃ" ಎಂಬ ಪುರಾಣಾತ್ಮಕವು ಯಾವುದೆಂದರೆ "ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇನ್ನಿಕೇ ಅಮೃತತ್ವ ಮಾನಶುಃ | ಪರೇಣನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ವಿಭ್ರಾ ಜತೇ ಯದ್ಯಯತಯೋ ವಿಶನ್ತಿ || ಎಂಬುದು. ಇದರ ಅರ್ಥವು; ಯದ್ಯತಯೋ ವಿಶನ್ತಿ-ಯಾವುದನ್ನು ಯತಿಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರೋ, ಆ ದಿವ್ಯ ಪ್ರದೇಶವು ಎಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಯಚ್ಚ ಅಮೃತತ್ವಂ-ಯಾವ ಪರಮ ಪದದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಪರೇಣನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ವಿಭ್ರಾಜತೇ-ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮೇಲೆ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಸಿತ್ಯ ವಿಭೂತಿ ಎನಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ತದಮೃತತ್ವಂ-ಅಂತಹ ಮೈಕುಂಠ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ನಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ-ನಿರುತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇಯಾಗಲಿ, ಪ್ರಜೆ, ಧನಗಳಿಂದಲೇ ಯಾಗಲಿ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವು. ಹಾಗಾದರೆ ಇನ್ನು ಏತರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು:-ಎಂದರೆ ತ್ಯಾಗೇ ನೈಕೇ-ತಾನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಸರೈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಆತನನ್ನು ಆಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಅಂಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವು. ಮುಂದಿನ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದವು ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಾತ್ ಯತಯ ಶುದ್ಧ ಸತ್ಯಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗ ಅಥವಾ ಸಂನ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತು ಭೂತವಾದ ತಸ್ಯ ಚವತೀಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿರೇವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಶರಣಾ ಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಿಸೋಣವೇ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ "ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯುಕ್ತ ತ್ವರಣಾಗತಿರೀತ್ಯಪಿ" ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗೀತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನುಸರಿಸಿ "ತ್ಯಾಗಃ ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾದನನ್ಯಃ" ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದವು ಸಂನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಏತತ್ಸರ್ವಂ-ಇವೆಲ್ಲವೂ ಎಂದರೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅದರ ಕರ್ತೃತ್ವ ಫಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಆತನ ಅನುಗ್ರಹಮೂಲಕ ಆತನನ್ನು ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಿಸುವದು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಎಂಬರ್ಥವು, ಸತ್ವಗುಣ ವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಂ-ಸತ್ತ್ವಾಹಾರ ಸೇವನೆ, ಸಾತ್ವಿಕ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೂಲಕ

ಸತ್ತರಜಸ್ತಮಸಾಂ ಕಾರ್ಯಭೇದಾಃ ಪ್ರಪಂಚಾತ್ಮತಾಃ. ಇದಾನೀ ಮೇವಂಭೂತಸ್ಯ
ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ
ವೇಷತಾಂ, ತಥಾನುಷ್ಠಿತಸ್ಯ ಚ ಕರ್ಮಣ ಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಂ ಪ್ರತಿಪಾ
ದಯಿತುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಯಧಿ ಕಾರಿಣಾಂ ಸ್ವಭಾವಾನುಬಂಧಿ ಸತ್ಪಾದಿಗುಣ
ಭೇದ ಭಿನ್ನಂ ವೃತ್ತಾಸ್ತಸಂ ಕರ್ಮ್ಯ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಮಾಹ.—

ಸತ್ತಗುಣವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದರ ಕಾರ್ಯವು, ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ,
ಸತ್ತೋಪಾದೇಯ ಜ್ಞಾನಪ್ರನಾಯ-ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ಬುದ್ಧಿ, ಧೃತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲವೂ
ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಸತ್ತವೇ ನಮಗೆ ಉಪಾದೇಯವೆಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಸತ್ತರಜಸ್ತಮಸಾಂ-ಸತ್ತರಜಸ್ತಮಗಳ, ಎಂದರೆ ಅವುಗಳೆಂದೊಂಟಾದ, ಕಾರ್ಯಭೇದಾಃ
ಪ್ರಪಂಚಾತ್ಮತಾಃ-ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿನ ಭೇದಗಳು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವದೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುವದರ ಮೂಲಕ ಸಜ್ಜಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ-
ಇದಾನೀ-ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ, ಈಗ, ಏನು ಭೂತಸ್ಯ-ಇಂತಹ ಎಂದರೆ,
ಕರ್ಮ್ಯತ್ವ, ಮಮತಾ ಫಲತ್ಯಾಗವೂಕವಾದ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ-
ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರ್ಮಣಃ-ಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನ ವೇಷತಾಂ-
ಪರಮ ಪುರುಷನ ಆರಾಧಾನಾ ರೂಪಭಾವವನ್ನು, ತಥಾ ಅನುಷ್ಠಿತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ-ಹಾಗೆ
ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಂ-೨ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದು
ವದೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಫಲವನ್ನೂ, ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಂ-ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ,
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಣಾಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಅದಿ ಪದದಿಂದ
ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯಶೂದ್ರರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು, ಸ್ವಭಾವಾನುಬಂಧಿ ಸತ್ಪಾದಿಗುಣಭೇದಭಿನ್ನಂ-
ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜನ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ
ಯಾದ, ವೃತ್ತಾಸ್ತಸಂ-ದೇಹಯಾತ್ರಾ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ, ಕರ್ಮ್ಯ ಕರ್ಮ
ಸ್ವರೂಪಮಾಹ-ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ರೂಪ
ಕರ್ಮಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜನ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ಅಧಿಕ್ಯ
ನ್ಯೂನತೆಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಎದ್ದಿಟ್ಟವೆ. ಆಯಾ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು,
ಅವರವರುಗಳಿಗೆ ಎದ್ದಿಟ್ಟ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪವಾಗಿ
ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುಬಹುದು. ಅಂತಹ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳು ಯಾವುವು, ಅವುಗಳ
ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿವೃತ್ತಾಸ್ತಸಂ-ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ? ದೇಯಯಾತ್ರೆಯಾಗಿಯೂ, ಇತರರಿಗಾಗಿಯೂ ಮಾಡ
ಬೇಕಾದ ಕೆಲವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಂಟು, ಅವುಗಳೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು. ಈ
ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಯತಿವದ್ಯರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಯಾವ ಯಾವ
ವಿಷಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ-

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಲೇಖನವನ್ನು ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯರೂಪ
ದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವೆಲ್ಲಾ ಈ ಮೂರು
ಗುಣಗಳನ್ನು ಅವರವರುಗಳ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ
ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ೮ ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವೇ, ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಕ್ಕೂ ಅವರು
ಗಳಲ್ಲಿನ ಗುಣಭೇದಕ್ಕೂ, ಅವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ, ಅವರ ಇತಿ ಕರ್ಮ್ಯತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ

మూ. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం శూద్రాణాంఞ్చ పరస్తవ |

కర్మాణ్ ప్రవిభక్తాని స్వభావ ప్రభవ్య గుణైః ||౪౧||

కారణమందు తిశువ సందర్భదల్లి, ఓందే ‘‘జాతుర్బ్రహ్మణం మయాస్యష్టం గుణ కర్మవిభాగతః’’ ఎందు సామాన్యవాగి తావు ఓందే ఘోషిండున్న జ్ఞాపకక్కు తందు అదన్నే విస్తరిసి తిశుతూర్-ఓ ధేపంతవ-ఓ శక్తునాశకనాద అబుసనే, బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం-వేదాధ్యాయనాదిగళిగూ ఈగ నాను లుపదేతిసక్తిరువ బ్రహ్మ విద్యగూ సవ అధికారిగళాద ద్విజ శబ్దదింద ఘోషిండువ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వ్యక్తి రిగూ, శూద్రాణాంఞ్చ-హాగే అధికారిగళల్లద శూద్రరిగూ సవ, స్వభావ ప్రభావ్య-అవరవరుగళిగే ప్రాజీన కర్మవశాత్ ప్రాప్తగళాద భావగళిందుంటాద, గుణైః-సత్వరజస్తమే గుణగళ అధిక్య న్నూనతేగళింద, కర్మాణ్-అ రవరుగళ దేహయాత్రేగళి ప్రవృత్తిగళి, ఇతికర్మ వ్యతారూప కర్మగళి ఎల్లవూ, ప్రవిభక్తాని-బేరే బేరియాదవు. ఓగే ఘోషిండుదింద హాగే బేరే బేరియాదవేందు నిసిగే ముందే తిశుత్తేనే కేళు ఎంబ భావవు. ఇల్లి ప్రవిభక్తాని-ఎంబ ప్రయోగదింద ఓందేయే విభాగిసి ఘోష ల్పట్టవుగళు ఎంబభావ తోరిరిరువదింద యారు హాగే విభాగిసిందు ఎంబ అపేక్యేయల్లి, తావు లుపదేతిసిందుదే శ్చుతి స్మృతి ఇతిహాస పురాణరూప సర్వ శాస్త్రగళల్ల విభాగిసి ఘోషిండువే ఎంబ భావవు, ఓగే విభాగ లుంటిండు సర్వరిగూ వ్యక్తవే. ఎకిందరే అవరవరుగళల్లి పూర్వాజ్ఞత కర్మాన గుణవాగి బందిరువదేలా సాత్విక రాజన తామసగుణగళ తారతమ్యదిందరే బందవు; మత్నూ అవుగళిగుసార వాగియే అవరిగే ప్రాప్తవాగిరువ వ్యాపారగళు. కేలవరు బేరికాదరే శ్రమపట్టు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వ్యక్తిరిగే ఇరువ నామ చిన్త ఇవుగళన్న కిత్తుహాకబకుదు, అదరే పూర్వాజ్ఞత కర్మానుసార బంద స్వభావవు ఎందరే తనగేనే అసాధారణవాగి రువ భావవన్న మాత్ర కిత్తుహాకలు సాధ్యవే ఇల్లవు, అద.దింద ఇదన్న వ్యవస్థే మాది ఇడువదక్కాగి ఈ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వ్యక్తి శూద్రాది పంగడగళిగూ, అవరవరుగళిగే విహిత జీవనోపాయగళి, అవరవరుగళిగే ఇతికర్మవ్యతేగళి ఎల్లవూ ఏర్పట్టవు. ఈ సందర్భదల్లి దాసనిగే ఈసోపిస కథిగళల్లిసి ఒందు కథియు జ్ఞాప కక్కు బరుత్తదే. బృహిరే మత్తు జ్యోనోరి ఎందు ఇబ్బరు దేవదంపతిగళు. జ్యోనోరి ఎంబువళు తన్న గండనన్న కురితు తనగే తిర్వగ్గంతువన్న మనుష్య నన్నాగి మాడువ శక్తియుంటు ఎందళు; అదక్కు గండను ఈ ఘోష బిక్కున్న స్త్రీ యన్నాగి మాడుబరే యోరి ఎన్నలు; అదక్కు ఆకయు అదన్న ఒళ్ళే సుందరళాద స్త్రీ యన్నాగిమాది ఒళ్ళే సోరివాద మేరే కఠిసిదళు. గండను నిజయవాగియు మాడిదియోరి ఎందు వున కేళిలు; మాడిదేనే నోరిడు ఎందు తిశిసిదళు. ఇదన్న పరికిసివదక్కాగి గండను ఒందు ఇలియన్న హిడతరిసి ఆ స్త్రీయ ముందే ఘో దాడువ హాగే మాడిదను. ఆ స్త్రీయు ఘోషే హారి ఇలియన్న హిడిదుకొండళు. ఓగేయే సోరివల్ రిఫార్మరుగళు ఎల్లరన్న ఒందే జాతియరన్నాగి మాడువ ప్రయత్నూ సవ ఎందు భావిసబకుదు. అదుదింద ప్రాజీన కర్మతారతమ్యదింద గుణ కర్మతారతమ్యూరిందిగూ తప్పిదల్లవు. కేలవరు బ్రాహ్మణాది శబ్దగళన్న తేగదు హాకబకుదు; అష్టు మాత్రవే అల్లదే, సాత్వికరాజన తామస గుణగళిందలి,

ಅವರುಗಳು ಕೈಕೊಳ್ಳುವ ಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಪಂಗಡದವರಾಗಿದ್ದರೂ ಲೇಬರ್ ಬೋರಿ ಮೊದಲಾದ ಪಾರ್ಟಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಜರ್ವಿಲರಿಗೂ, ಆಟಿಯವರಿಗೂ, ಮತ್ತು ವೇವಲರಿಗೂ ಅವರ ಹಿಂದೆ ವೈಸರಾಯ್‌ಗಳಿಗೂ ಈ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂಬುದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೂ, ಮುಸಲ್ಮಾನ ಪರಸ್ಪರ ವೈ ಮ್ಯವು ಈ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದವೆಂಬುದನ್ನೂ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸ ಜೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವು ಕೆಲವು ಪಂಗಡದವರಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು, ಒಂದೇ ಮತ, ಸಹ ಪಜ್ಜಿ ಭೋಜನ, ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ದೂರೀಕೃತವಾಗಿ ದೇಶದ ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಭ್ರಮದಿಂದಂಟಾದುದು. ಎರಡಿನವರು ಇತರ ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ನವರು ಒಂದೇ ಕ್ರಿಸ್ತಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂತು ಉಟವಾಡಲು ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲದವರು. ಅವರವರುಗಳಿಗೆ ಏತಕ್ಕೆ ಏಕವತ್ಯವಿಲ್ಲವು? ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಪಾರ್ಟಿಯವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ, ಮುಸ್ಲಿಂ ಲೀಗಿನವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಟೀಬಲ್ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಭೋಜನವನ್ನು ಈಗ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುದು ವಿಧಿವತ್. ಅವರುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಏಕವತ್ಯವು ಏಕೆಲ್ಲವು? ಆದುದರಿಂದ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗಬೇಕು, ಈ ಕ್ಯಾಪ್ಸ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ತೋಲಗಬೇಕು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯಿಲ್ಲದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು. ಇಂತಹ ಸೋಷಲ್ ರಿವಾರ್ಡರುಗಳು ಗೀತೆಯನ್ನು ಶಾಫಿಸುತ್ತಾ ಪಠಿಸುವರು ಶ್ರೀ ಗೀತಾಚಾರ್ಯನ ಉಪದೇಶವು ಒಳು ಸ್ವಾದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ “ಜಾತುವರ್ಣ್ಯಂ ಮಯಾಸೃಷ್ಟಮ್” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗುಣ ಭೇದಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸತಾಮಸ ಗುಣಭೇದಗಳಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪರು. ಶಾಸ್ತ್ರೀತತ್ವಾ ಲೋಕದಲೆಲ್ಲಾ ಪುರುಷ ಪುರುಷರಿಗೆ ಈ ಗುಣ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಬೇಧವೇ ಇರುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸಮವೆಂದು ಹೇಳುವವರೇ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾ ಅಂತಃದ್ವೇಷಿಸುವರು. ಹೀಗೆಯೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವಾದ ಈ ಶ್ಲೋಕವೂ ಇದರ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ರುಚಿಸದ ಶ್ಲೋಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ—

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಭಿಜಾತ್ಯ, ಆಹಾರ, ಸಜ್ಜಿ, ಇವುಗಳ ಪಾರಿತುಧ್ಯವು ಎಲ್ಲಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಾಧಿಕ್ಯವು ಉಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳ ವಿಲಾಸವು ತುಂಬಾ ಇಲ್ಲವು. ಇಂತಹ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಾಧಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಜಾತಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜಸಗುಣಾಧಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ವಿಭಾಗವು. ಇಂತಹ ಇತರ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ, ಈ ಹಿಂದೂದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಅನೇಕ ಇತರ ಮತದವರು ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ತಮ್ಮ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದೇನು? ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಕೆಟ್ಟದೇ ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ಚರ್ಚೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಎರಡು ಕಡೆಯವರಿಗೂ ಸಾಧನರೂಪವಾದಗಳು ಉಂಟೇವುಂಟು. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೇ ಈಗಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಅವರವರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವೈರಗಳೂ ಈಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಜನರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯೂ ಮನಶ್ಚಾಂತತೆಯೂ ಸುಖವೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು: ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವೃತ್ತಿಗಳು ಎಂತವು ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಭೂತಗಳಾದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ಸಾತ್ವಿಕ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞ ದಾನತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಗವದಾರಾಧನರೂಪದಲ್ಲಿಮಾಡಿ ಲೋಕಾಸ್ಸಮಸ್ತಾ ಸ್ಸುಖಿನೋಭವಂತು

ఎందు లోకాకళ్ళలా హితవన్ను వ్రాథిసి, ఇన్ను ముందు పంగడదవరిగొ ధర్మోపదేశికనాగి శుభశోభనాదిగళ్ళ బీకాగి, ముందు పంగడదందలొ సన్మానిసలు అర్హనాదవను ఇంతకు సద్వృత్తియల్లిరువ బ్రాహ్మణగిల్లా వృత్తియన్ను కల్పిసువుదు రాజ్యాంగక్కి సేరిదుదాగిత్తు. క్షత్రియను రాజ్య పరిపాలనాసక్తనాగి దుష్టరు సన్మార్గిగళ్ళన్ను హింసిసదేహాగి నోడికొండు ఇన్ను ముందు పంగడదవరిగొ స.బదాయకవాద ఏవారాడుగళ్ళన్ను మాడుత్తిద్దను. జానశ్రుతి జనమేజయరుగళు తమ్మ రాజ్యదల్లి యావనొబ్బనొ దరిద్దనాగి ఆహారక్కి మార్గవిల్లియొ, ఇరులు వసతి ఇల్లదీయొ, శోకిసిత్తిరకొడదేందు తపధనన్ను మాడిద్దరేందు కేళిరువేవు. హాగియే వృత్తిను తన్న వ్యాపారాదిగళింద ఇన్ను ముందు పంగడకొ బీకాదవనాగిదేకు. శొద్ధసొ హాగియే తన్న దేహమొలక ఇతర ముందు పంగడదవరిగొ తిప్పిద్ద మొలక సకాయమాడి జీవిసుత్తా ముందు పంగడదవరిగొ బీకాదవనాగిద్దను. ఓగి పరస్పర వృత్తియొ, సుఖవొ మనస్స స శాంతతీయొ ఎల్లా ఇత్తు. ఈగ అంతకు వృత్తి బీధగళ్ళన్ను నాల్కు వణదవరు తృప్తిసిరువదరింద ఇవేల్లివొ దురికృతగళాగిరుత్తనే ఈ దుర్దేశియు బరకొడదేందు అభిప్రాయ దిందలే నమ్మ సర్వ శాస్త్రగళొ ఈ జాతువర్ణ్య విభాగవన్నొ అవరవర.గళ ఇతికర్త వ్యతేగళన్నొ జీవనోపాయ ప్రవృత్తిగళన్నొ ప్రతీక ప్రత్యేకవాగి బోధిసిరువదరిందలే ప్రవిభక్తాని ఎందు ఇల్లి సులల్లి ప్రయోగవు. ఆద.దరిందలే ఈ విభాగవు ఈగి అనేకరిగి ఇష్టవిల్లివాగిరుత్తదే. ఇష్టవిల్లిదుదు హాగిరిలి. పరస్పర ద్వేషాసూయిగళన్ను ధ్వంసాగి వర్తిసుత్తిరుత్తారే. ఇదు తంబా శోభనియ.వాద విషయవు. ఒందే వణక్కి ఎల్లరొ సేరిబిట్టరే ఆగ సుఖరాజ్యవాగుత్తదేదు హేళువరు. జీణాదవరొ, జవానరొ ఒందే పంగడక్కి సేరిద బొద్దరు; అవరిబ్బరిగొ ఇష్టేందు వణిసలసాధ్య.వాద పరస్పర ద్వేషవు ఒక.కాలదిందలొ నేలగొండిర.వదు ఏతక్కిందు కేళువేవు. జన్మనియవరొ ఇంగ్లెషివరొ క్రిత్తియన.రాగి ఒందు వణదవరు. అవరిబ్బరిగొ బద్ధద్వేషగళు ఏతక్కిందు కేళువేవు. పరస్పర ద్వేషాసూయిగళిగే, క్షేత్ర ధన వ్యాపారగళ ఆశియే కారణవల్లదే. వణాశ్రమగళ్ళివు, వణాశ్రమ తారతమ్యవే కారణవేందు హేళువదు అజ్ఞాన వృజంభణియు.

ఏదనీయ వణదవరు బలాత్కారదింద ఇన్ను నాల్కు వణదవర దేవస్థానగళిగి ప్రవేతిసిదరే తంబా దేశక్కి నేమృది ఎన్నువరు. ఈ నాల్కు వణదవరొ సమ్మతిసిదరే ఆగ తొందరయిల్లివు, ఇల్లదే బలాత్కరిసి సర్కార బలవన్నొ హొంది ప్రవేతిసిదరే ఏకమత్తక్కి బదలాగి ఇన్నొ హేజ్జు వృత్తమ్యక్కి కారణవాగువ్విల్లివే? ఆగ ఇతరరు బీరే దేవస్థానగళన్ను నిర్మిసికొళ్ళువ ఆవశ్యకతీయంటాగి తన్నొలక ప్రాప్తవాగువ అశాంతతీగింత, అవరుగళిగి ఎందరే పంజమరిగే ఇన్నొ హేజ్జు బిజి నింద దేవస్థానవన్ను బీరే నిర్మిసికొడువదు యుక్తవల్లవే? ఎందు కేళబీకాగి.త్తదే. ఒందొందు పంగడదవరొ ఒందొందు దేవస్థానవన్ను ఏర్పడిసికొండు నేమృదియింద వర్తిసుతివారే. ఈగ ఇనొందు కొగొ హరిడికొండిరుత్తదే. ఎల్లరొ ఒందే భాషేయన్నే అవలంబిసిదరే లోకాకళ్ళ క్షేమవేన్నుత్తారే. ఒందుదేశద అనేక భాషగళిగిల్లా సంస్కృతవు మాతృభాషేయు. ఆ కారణదింద ఎల్లరొ సంస్కృతవన్నే కలియువదు న్యాయవు. హాగిల్లదే ఒందీ భాషేయన్ను కలియబీకేందు నిబంధపిరుత్తదే. ఓరిదియన్ను కలియువుదొ శ్రమసాధ్యవు. హాగిరువాగి సంస్కృతతానే ఏకే కొడధు?

ಭಾ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಿಶಾಂ, ಸ್ವಕೀಯೋಭಾವಃ-ಸ್ವಭಾವಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜನ್ಮಹೇತು ಭೂತಂ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮೈತ್ಯರ್ಥಃ; ತತ್ಪ್ರಭವಾ ಸ್ವತ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾಃ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೋ ರಜಸ್ತಮೋಭಿ ಭವೇನೋ ದ್ವೌತ ಸ್ತತ್ವಗುಣಾಃ; ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವ ಸ್ತಮ ಸ್ವತ್ವಾಭಿಭವೇನೋ ದ್ವೌತೋ ರಜೋಗುಣಾಃ; ವೈಶ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವ ಸ್ವತ್ವರಜೋಭಿಭವೇನಾ ಲ್ವೋದ್ರಿಕ್ತ ಸ್ತಮೋಗುಣಾಃ; ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವಸ್ತು ರಜಸ್ವತ್ವಾಭಿ ಭವೇನಾ ತ್ವೋದ್ರಿಕ್ತ ಸ್ತಮೋಗುಣಾಃ; ಏಭಿಃ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೈರ್ಗುಣೈಸ್ಸಹ

ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ನಿರುತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾವಿಧ ಭ್ರಮೆಗಳು ಜನರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರು ತ್ತವೆ. ಕಾಲದ ಮಹಿಮೆಯು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಈ ತ್ರಿಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ವಿಭಾಗವೂ, ಅವರ ಗುಣಗಳೂ, ಅವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಇತಿ ಕರ್ಮವ್ಯತೀರ್ಣವೂ ಎಲ್ಲವೂ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಿಶಾಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಕ್ಷತ್ರಿ ಯರೂ ವೈಶ್ಯರೂ ಇವರುಗಳ, ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೈರ್ಗುಣೈಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ—ಸ್ವಭಾವಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವಕೀಯಭಾವವು-ಅವರವರುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸ್ವಕೀಯಭಾವವು, ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಜನ್ಮಹೇತು ಭೂತಂ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮೈತ್ಯರ್ಥಃ-ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮವೆಂಬರ್ಥವು, ತತ್ಪ್ರಭವಾಃ-ಅಂತಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮ ದಿಂದಂಟಾದ, ಸತ್ವಾದಯೋಗುಣಾಃ-ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಂ ಟಾದ ಗುಣಗಳು; ಈ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವಃ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು, ರಜಸ್ತಮೋಭಿಭವೇನ-ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಗುಣಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗುವುದರ ಮೂಲಕ, ಉದ್ವೃತ ಸ್ತತ್ವಗುಣಾಃ-ತಲೆ ಎತ್ತಿದ ಸತ್ವ ಗುಣವು; ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವಃ-ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದುದು, ತಮಸ್ವತ್ವಾಭಿ ಭವೇನೋದ್ವೌತೋ ರಜೋಗುಣಾಃ-ತಮಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ವಗುಣಗಳ ಕ್ಷೀಣತೆಯಿಂದ ತಲೆ ಎತ್ತಿದ ರಜೋಗುಣವು, ವೈಶ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವಃ-ವೈಶ್ಯನ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದುದು, ಸತ್ವರಜೋಭಿಭವೇನ ಅಲ್ವೋದ್ರಿಕ್ತ ಸ್ತಮೋಗುಣಾಃ-ಸತ್ವರಜೋಗುಣಗಳು ಕ್ಷೀಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆ ಎತ್ತಿದ ತಮೋಗುಣವು, ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವಸ್ತು-ಶೂದ್ರನ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದುದಾದರೋ, ರಜಸ್ವತ್ವಾಭಿ ಭವೇನ ಅತ್ಯೋದ್ರಿಕ್ತ ಸ್ತಮೋಗುಣಾಃ-ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದರಿಂದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತಮೋಗುಣವು, ಏಭಿಃ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೈರ್ಗುಣೈಸ್ಸಹ-ಅಂತಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮ ಗಳಿಂದಂಟಾದ ಗುಣಗಳೊಂದಿಗೆ, ಪ್ರವಿಭಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ-ಹೀಗೆ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾನಿ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಯಃ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ವೇದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೂ, ಏವಂ ಗುಣಕಾಃ-ಅಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರೂ, ತೇಷಾಂ ಜೈತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ-ಅವರುಗಳಿಗೆ ಏಕತ ಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಇವು; ವ್ಯತ್ಯಯಶ್ಚೈತಾ ಇತಿ ಹಿ-ಅವರುಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಇಂತವು, ಎಂದಲ್ಲಿನೇ, ವಿಭಜ್ಯ-ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಪ್ರತಿಪಾದಯಂತಿ-ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತಾನಿ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ

ప్రవిభక్తాని కర్మాణి శాస్త్ర్యైః ప్రతిపాదితాని; బ్రాహ్మణాదయః ఐనం
గుణకాః; తేషాం జ్యేతాని కర్మాణి వృత్తయశ్చైతా ఇతిహి విభజ్య
ప్రతిపాదయన్తి శాస్త్రాణి || ౪౧ ||

గలు ఎందు ఊళ్ళుడలిగ్లవాగి శాస్త్ర్యైః ఎందు వ్యాఖ్యాన మొడిరుత్తారే. ఎల్లి
ఊళ్ళుట్టవే ఎందరే బ్రాహ్మ పురాణ మొదలొదవుగళ్ళి; అల్లి “తమశ్శూద్రే రజః
క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమమ్” ఎందు ఊళ్ళుట్టరుత్తదే. ఈ శ్లోకదల్లి
లుత్తమం ఎందరే పాఞ్చర్యం ఎంబుధవు. బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమమ్-సత్త్వ
గుణద పాఞ్చర్యం. ఈ లుత్తమమ్ ఎంబుదన్న ఇన్న ఎరడక్క అస్థయిస
శక్యద్దు. రజఃక్షత్రే లుత్తమమ్ తమఃశూద్రే లుత్తమమ్ హిగ్గెగ్ అస్థ
యవు. హిగ్గెయే శ్రీ యతివర్షరు ఈ శ్లోకవస్థ అనుసరిసి భాష్యవన్న ఒరదిరు
త్తారే. వృత్తర విషయవన్న ఈ శ్లోకదల్లి ఊళ్ళుడలిగ్ల శూద్రరిగ్ల శూద్రరిగ్ల
తారతమ్యం ఊగ్గే? ఎందరే తమస్సిన పాఞ్చర్యం వృత్తరల్లి స్వల్ప కమ్మియొగ్గయొ,
శూద్రరల్లి పాఞ్చర్యం ఊజ్జిందొ వ్యాఖ్యాన మొడిరుత్తారే, “అల్పొద్దిక్త”
“అప్యద్దిక్త” పదగళంద హిగ్గెగ్ లుపపాదిసి ఊళ్ళువదు తావల్లవు. శాస్త్రగళే
ఎల్లా కడయల్లి శ్రుతి స్మృతి ఇతిహాస, పురాణ భగవత్పాస్త్రాదిగళల్లెల్లా ఊద
రింద శాస్త్ర్యైః ప్రతిపాదియన్తి; ఊగ్గెయే అవరుగళ కర్మగళన్న హిగ్గెగ్ విభాగిసి,
శాస్త్రాణి ప్రతిపాదయన్తి-శాస్త్రగళే ఊళ్ళుత్తవేందు భాష్యవన్న ఒరదిరుత్తారే;
హిగ్గెగ్లా విభాగిసికొండిద్దు బ్రాహ్మణసల్లవేందొ, బ్రాహ్మణసల్ల అన్యాయవాగి
నిందిస-వదొ సరియల్లవేంబుదు ఇల్లి వ్యక్తపడత్తదే; ఏకందరే ఇంతక విభాగగళల్లా
శాస్త్ర్యేగ్లనాదుదరింద. కర్మవత్సనాదుదరిందలే ఈ సాత్వికాదిగళ పాఞ్చర్యం
తారతమ్యం. కర్మవేల్లా లుపాయానుష్ఠానదింద కళేదు-ఊగ్గెయొగ్గ ఈ గుణగళ
యాలవు ఇల్లవు. సరస్వర వృత్తాసవొ ఇల్లవు శాస్త్రవత్సతేయొ బీకిల్లవు. ఇన్న
విష్ణు పురాణదల్లి ఇనీయ అంత అష్టమాధ్యాయదల్లి, మహాభారతద తాన్తి పర్వ
౧౨నీయ అధ్యాయ దల్లి. ఊగ్గెయే భాగవతదల్లి లుపపాదితవాగివే ఈ శ్లోకదల్లి
బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం ఎందు సమాసపదవొ శూద్రాణాంఞ ఎందు బీరీయొగి
ప్రక్షేపిసల్పట్ట పదవొ ఏకకళిగి? ఎందరే వేదలు మొరు వణదవరొ ద్విజరాగి
వేదాధ్యయనాధికారవళవరేందొ శూద్రరిగ్గే అవతొదాధికరణదల్లి ఊళ్ళువ హాగ్గే
వేదాధికారవిల్లవేందొ తిగ్గెవవదొగి ఎందు భావసతక్యద్దు. అదొ అల్లదే ఈ మొవరొ
లుపాసనాధికారిగళ, శూద్రరాదరొ శరణాగిగ్గే మాత్ర అధికారిగళ ఈ శ్లోక
దల్లి కర్మాణి ప్రవిభక్తాని ఎందు ఇష్ట మాత్రవిద్దొ, కర్మగళ కర్మవ్యకర్మగళందొ,
జీవనొపాయ కర్మగళందొ ఎరడ-విధ కర్మగళ బీరే బీరీయొగి అవత్సకవాదు
రింద వృత్తయశ్చ ఎందు భాష్యదల్లి సేరిసిరుత్తారే. హిందొదేతదల్లి మాత్ర వేద
ప్రమాణవస్థ ఒప్పువెవరిగ్గే హిగ్గెగ్ సత్త్వరజస్తమోగళగళ వ్యత్యాసదింద బ్రాహ్మణాది
వణగళ ఊళ్ళుట్టవు. ఇతర కడయల్లి ఇంతక వణ ప్రభేదగళ ఊరుగళదేనే
సాత్విక రాజస తామస గుణాధికగళగళ కళగళొ జనరొ ఇద్దే ఇరుత్తారే. ఈ
అధిక్యం పూర్వ కర్మానుసార ప్రాప్త దేకధర్మక్తే సేరిదు. || ౪౧ ||

ಮೂ. ಶಮೋ ದಮ ಸ್ತಪ ಶೌಚಂ ಕ್ಷಾನ್ತಿ ರಾರ್ಜವ ಮೇವ ಚ |

ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾಸ್ತಿತ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಂಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜನಂ || ೪೨ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸುಕೃತಗಳಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—
ಶಮಃ-ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಗ್ರಹವು, **ದಮಃ**-
 ಅಂತರ್ದ್ರಿಯವಾದ ಮನಸ್ಸು ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದ ಹಾಗೆ
 ನಿಗ್ರಹಿಸೋಣವು. ಅಂತರ್ದ್ರಿಯ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು
 ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನರ್ಹನು ಎಂದೂ, ಆತನು ಮುಮುಕ್ಷುವಾಗಲೂ, ಮತ್ತು ಕರ್ಮಯೋಗಾ
 ನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಸಹ ಅನರ್ಹನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. **ತಪಃ**-ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರವೃ
 ತ್ತಿಸದೇ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದುಡಿಸೋಣವು. **ಶೌಚಂ**-ಸ್ನಾನ
 ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯು, ಬಾಹ್ಯಸ್ನಾನವು; **ಆಪೋಹಿ**
ಷ್ಠಾದಿ ಮನಸ್ತದಿಂದ ಮನಸ್ತಸ್ತಾನವೂ, ಮತ್ತು “ಸಂಧ್ಯಾಹೀನೋ Z ಶುಚಿರ್ಮತಂ ಅನರ್ಹಃ
 ಸ್ವರ್ಮ ಕರ್ಮಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯೂ, ಇವುಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ
 ಯನ್ನು ಹೊಂದೋಣವು, **ಕ್ಷಾನ್ತಿಃ**-ಇತರರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊ
 ಳ್ಳೋಣವು, “ಕಿಂದುಸ್ತಹಂನು ಸಾಧೂನಾಂ” (ಭಾಗ ೧೩, ೧, ೫೯) ಎಂದು ಭಾಗವತ
 ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನೆನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾನ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು
 ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು; ಇತರರಿಂದ ತನಗೆ ತೊಂದರೆಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದೂ, ಏನೋ ಜ್ಞಾನತೂನ್ಯ
 ರಾಗಿ ನಡೆಸಿದರೆಂದು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತಾಪವೂ, ಅವರುಗಳು ಹೀಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು
 ಕೊಟ್ಟಿದುದು ನನಗೆ ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆಂಬ ಕೃತಜ್ಞತಾ
 ಭಾವದಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಹಾಗೆ ಅವರು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಈ
 ಅಲ್ಪವಾದ ತೊಂದರೆಯ ಮೂಲಕ ಮಹತ್ವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ
 ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ನಿಂದನೆ ಮಾಡಲಾದ ಪರಿಭವಗಳನ್ನುಂಟು
 ಮಾಡಿದವನು ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ನನಗಿತ್ತು, ನನ್ನ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು
 ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪದ್ಧತಿಯಿರುವದರಿಂದ ಅಂತವನು ಉಪಕಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಆತನಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ
 ಭಾವದಿಂದಾಗಲಿ ಕ್ಷಾಂತಿಯು ಇರಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. **ಆರ್ಜವಂ** ಋಜುಭಾವವು, ಮನ
 ಸ್ಸೇಕಂ ವಚಸ್ಸೇಕಂ ಕರ್ಮಣ್ಯೇಕಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಟ
 ವಾಕ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಜ್ಞಾನಂ-ಆತ್ಮತತ್ವ ಪರತತ್ವಗಳ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನವು. ಇವುಗಳು
 ಭ್ರಮಜ್ಞಾನ ನಿವಾರಕಗಳು, ದೇಹವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆ, ಮತ್ತು ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ
 ಭ್ರಮೆ, ತಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಭ್ರಮೆ, ಈ ಮೂರು ಭ್ರಮೆ ನಿವಾರಕವಾದುದು ಯಾವುದೋ,
 ಅಂತಹಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವು, **ವಿಜ್ಞಾನಂ**-ತನಗೆ ನಿರತಿಶಯ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧಕನು ಪರಮಾತ್ಮ
 ನೆಂದೂ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬಗೆ ಸಾಧ್ಯವೋಪಾಯಗಳಾದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳಿಂದೂ,
 ತೀರ್ಥೋದಾರವು, ಆಸ್ತಿತ್ಯಂ-ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿಕೆಯು; ತನಗೆ ಸತ್ತಾಸ್ತಿತಿ
 ನಿಯಮನಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಸರ್ವೇಶ್ವರನುಂಟು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಆತನ ಆಜ್ಞೆಗಳೆಂಬ
 ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿಕೆಯು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಭಾವಜಂ-ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಎಂದರೆ ತನ್ನ
 ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಫಣ್ಣ ಸಂಚಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ ಆ
 ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಂಟಾದುದು ಎಂಬ
 ಭಾವವು, **ಬ್ರಾಹ್ಮಂಕರ್ಮ**-ಸಂಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕರ್ಮವು. ಇಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿತ್ಯ

ಬುದ್ಧಿಯು ತನ್ನೊಲಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಅದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. “ತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಸ್ತಂ ಪ್ರಮಾಣಂತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಕಾರ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಆಸ್ತಿತ್ವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ಅಕ್ಕತ್ಯಾಕರಣಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವು. ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೂ ಆತನು ತನಗೆ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ತನ್ನ ಸತ್ತಾ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮನಾದಿಗಳಿಗೆಲಾ ಆತನೇ ಕಾರಣನೆಂದೂ, ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಆತನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿತಕ್ಕಾದೆಂದೂ, ಅದರಂದ ಆತನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ತಾನು ಮಾಡಿರುವ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನ ರೀತ್ಯಾ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆತನೇ ಕಾರಣನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವನು. ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಯಾರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಸುಕೃತ ಪರಿವಾಕವಿದ್ದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇಂತಹ ಗುಣವುಳ್ಳವರೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲವು. ಅನೇಕರು ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವರೂ ಉಂಟು. ಇದನ್ನೇ “ವಿದ್ಯಾ ನಯ ಸಂಪನ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಎಂಬ (ಗೀ.) ಶ್ಲೋಕದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿರುವವರೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು ಇತರ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯುವರೆಂಬ ಭಾವವು, “ವಿದ್ಯತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇದಮಃ” (ರಾ. ಯುದ್ಧ ೧೮) ಎಂಬ ಮರ್ತಿಯ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಪರಿವಾಕದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣವು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ, ಆಗ ಆತನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಈ ಗುಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗುವನೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇತರ ವರ್ಣಗಳೆಲ್ಲೂ ಇಂತವರಂತಿಂಬ ಭಾವ ದಿಂದಲೇ “ನಶೂದ್ರಾ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಾ ವಿಪ್ರಾಭಾಗವತಾಸ್ತುತಾಃ | ಸರ್ವವರ್ಣೇಷುತೇ ಶೂದ್ರಾಯೇಹ್ಯಭಕ್ತಾ ಜನಾರ್ದನೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳುಂಟು ತದ್ರ ನಾದರೂ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು ಭಾಗವತನಿಸುವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪರಮಾತ್ಮ ಭಕ್ತನಾದರೆ ಹೇಗೆ ಮಾನನೀಯನೋ. ಹಾಗೆಯೇ ಶೂದ್ರ ಭಾಗವತನೂ ಸಹ ಮರ್ಯಾದಾರ್ಹನು, ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾನನೀಯನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಎಹಗೇದ್ರ ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯ ವಾದ ನಾರಾಯಣೈಕ ನಿಷ್ಠಸ್ಯ” ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರದ ೨೫೪೫-೨೬೩೯ ನೇ ಪುಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಎಹಿತ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದೂ, ಮತ್ತು ಈತನು ಉದರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಏನು ಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಶ್ರೀಯುತಿವರೈರು, ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳೂ ಪಂಚ ಮಹಾ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನೂ, ಶಮ, ದಮ, ಶೌಚಾದಿಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸ ಬಹುದು; ಇವು ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವು. ಈತನ ಬೇವನೋಪಾಯರೂಪವೃತ್ತಿ ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀಯುತಿವರೈರು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆನೆಂದರೆ ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು, ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು, ತಿಷ್ಠರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾದನ್ನೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನೂ, ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಇತರರು ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು.

ಈ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳು ಹಿಂದೆಯೇ ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ ಅವಕೃತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ಇವು ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷ ಎಲ್ಲವು.

ಭಾ. ತಮಃ-ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನಂ, ದಮಃ-ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನಂ, ತಪಃ-ಭೋಗನಿಯಮನರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಃ ಕಾಯಕೇಶಃ, ಶೌಚಂ-ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯತಾ, ಕ್ಷಾಂತಿಃ-ಪರೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯ ವಿಕೃತ ಚಿತ್ತತಾ, ಆರ್ಜವಂ-ಪರೇಷು ಮನೋನುರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯಚೇಷ್ಟಾಪ್ರಕಾಶನಂ, ಜ್ಞಾನಂ-ಪರಾವರ ತತ್ತ್ವಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಂ, ವಿಜ್ಞಾನಂ-ಪರತತ್ತ್ವ ಗತಾಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ, ಆಸ್ತಿತ್ವಂ-ವೈದಿಕಾರ್ಥಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಸತ್ಯತಾನಿಶ್ಚಯಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಃ, ಕೇನಾಪಿಹೇತುನಾ ಚಾಲಯಿತು ಮಿಶ್ರಕೃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ; ಭಗವಾನ್ಪುರುಷೋತ್ತಮೋ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ದಮವೆಂದರೆ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನಂ-ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದ ಹಾಗೆನಿಗ್ರಹಿಸೋಣವು; ದಮಃ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನಂ-ಒಳಗಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯವಾದ ಮನಸ್ಸು ಏಕಕ ಸುಖಾನುಭವರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದ ಹಾಗೆ ನಿಗ್ರಹಿಸೋಣವು; ತಪಃ ಎಂದರೆ ಭೋಗನಿಯಮನರೂಪಃ—ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ರೂಪವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಃ ಕಾಯಕೇಶಃ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕಿತವಾದ ವಿಕಾರದಿಲ್ಲ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದಂಡನೆಯೂ; ಚಂಡಾಟವು ತಪಸ್ಸಲ್ಲವು. ಶೌಚಂ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕೇವಲತಾ-ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪಾರಿಶ್ರದ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದೋಣವು, ಬಾಹ್ಯಸ್ಮಾನ್, ಮಂತ್ರಸ್ಮಾನ್, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸೋಣವು; ಕ್ಷಾಂತಿಃ ಎಂದರೆ, ಪರೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯವಿಕೃತಚಿತ್ತತಾ-ಇತರರುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳೋಣವು, ಅವರುಗಳು ಏನೋ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅವರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವಾಕ್ಯಾರುಷ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂಬ ಭಾವವು; ಆರ್ಜವಂ ಎಂದರೆ ಪರೇಷು ಮನೋನುರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯಚೇಷ್ಟಾಪ್ರಕಾಶನಂ-ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬಾಹ್ಯ ಕರ್ಮ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳೋಣವು, ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಕಾರ್ಯತಃ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಸಟ್ಟು ಎಲ್ಲದೇ ಇರೋಣವು; ಮನಸ್ಸು ಪ್ರೇರಿಸಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಬಾಯಿಲ್ಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾ ಕರ್ಮಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಮಾಡೋಣವು; ಇಂತಹ ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಟು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆರ್ಜವವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಂ ಎಂದರೆ, ಪರಾವರ ತತ್ತ್ವಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಂ-ಪರತತ್ತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನು, ಅವರ ತತ್ತ್ವವು-ಜೀವಾತ್ಮನು, ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎಂದರೆ ರತತ್ತ್ವಗತಾಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ-ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆತನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನವು ಅವು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ ಆತನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು, ವಿಶ್ವಶರೀರಕನು, ವಿಶ್ವಸಿಯನ್ತಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವು; ಆಸ್ತಿತ್ವಂ, ಎಂದರೆ ವೈದಿಕಾರ್ಥಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ವೇದ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಸತ್ಯತಾ ಸತ್ಯವೆಂಬ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಃ ನಿಶ್ಚಯಃ-ಅತಿಶಯವಾದ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯು, ಆಸ್ತಿ ಮುತಿ ರಸ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿರುವದು ಆಸ್ತಿತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿರುವದು ಹೆಚ್ಚಲ್ಲವು. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮವಾದುದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ತ್ರೀಯತಿದ್ಯರು

ವಾಸುದೇವಃ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯೋ, ನಿರಸ್ತನಿಖಿಲ ದೋಷಗಂಧಃ,
 ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾ ನವಧಿಕಾತಿಶಯ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣ
 ಗಣೋ, ನಿಖಿಲವೇದ ವೇದಾಂತ ವೇದ್ಯಃ, ಸವಿವ ನಿಖಿಲ ಜಗದೇಕ ಕಾರಣಂ,
 ನಿಖಿಲ ಜಗದಾಧಾರಭೂತಃ, ನಿಖಿಲಸ್ಯ ಸವಿವ ಪ್ರವರ್ತಯಿತಾ ; ತದಾರಾಧನ

ಅದನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ಅಯುಧಾರ್ಥ ಬಿಟ್ಟು ನಿರಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
 ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕುದ್ಯಷ್ಟಿಗಿಳಿ ಅವಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವೈದಿಕಾರ್ಥ ಕೃತ್ಯಸ್ಯ
 ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ವೇದಗಳ ಯಥಾರ್ಥ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಿದ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ದೇಶವು ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿನ
 ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಅವತರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ
 ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಇಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು
 ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯನ್ನನಿಶ್ಚಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಉಪ
 ವಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಕೇನಾಪಿ ಹೇತುನಾ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಜಾಲಯಿತುಂ
 ಅಶಕ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ- ಆ ಸಿಷ್ಕರ್ಷ ಬಿಟ್ಟು ನವನ್ನು ಕದಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬರ್ಥವು ; ಅಸ್ತಿ
 ಕೃತ್ಯವು ವಿನೇನನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ ; ಯಾವ ಬಿಟ್ಟು ನಗಿಳಿದರೆ ಅಸ್ತಿ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎ ದರೆ
 ವಿಶ್ವರೂಪ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬಿಟ್ಟು ನವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಅವಾರ್ಥ
 ವನ್ನು ಅಭ್ಯುಕ್ತಗಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಅದೇ ಅಸ್ತಿ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ಕಲಿಸಲು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದು ; ಅಂತಹ
 ಅವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸಮಂಜಸಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುವದೇ ಅಸ್ತಿ ಕೃತ್ಯವು
 ಎಂದು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಗವಾನ್-ಭಗವಂತನು. ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ-ಇತರ ಆತ್ಮರು
 ಗಳಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು “ನತತ್ಸಮಶ್ಚಾಭ್ಯಧಿಕಶ್ಚದ್ವಶ್ಯತೇ” (ಶ್ಲೋ.
 ೪) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಆತನಿಗೆ ಸಮರೂ ಇಲ್ಲವು ಅಧಿಕರಾದವರೂ ಇಲ್ಲವು,
 ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಆತ್ಮವು ವಿಶ್ವದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇರುವದು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳು
 ವದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ; ನಿರಸ್ತನಿಖಿಲದೋಷಗಂಧಃ-ಸಮಸ್ತ
 ಹೇಯಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು, ಇದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ
 ಹೇಳುವದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋ
 ಗವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನವಧಿಕಾತಿಶಯ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ
 ೪ ನೆಯ ಪುಟನೋಡಿ, ಅಸಂಖ್ಯೇಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಣಃ-ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ
 ವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನುಳ್ಳವನು, ಇದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನು ಪರಬ್ರಹ್ಮವು
 ಎಂಬ ವಾದವು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು, ಇಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಮೇಲೆ
 ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಸವಿಶೇಷನಾದುದರಿಂದಲೇ ನಿಖಿಲವೇದ ವೇದಾಂತವೇದ್ಯಃ-ಸಮಸ್ತ ವೇದಗ
 ಳಿಂದಲೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯನು. ಇತರರು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಪರ
 ಬ್ರಹ್ಮವು ನಿಶ್ಚಿತವೆಂದರೆ, ವೇದವೇದಾಂತಗಳು ಆತನನ್ನು ಬೋಧಿಸಲಾರವು, ಸ್ವರೂಪ
 ಶೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇರಲಾರವು ; ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರೆ
 ಆತನು ಸವಿಶೇಷನೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಖಿಲವೇದಾಂತವೇದ್ಯಃ ಎಂಬ
 ಪ್ರಯೋಗವು, ಸವಿವ-ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ನಿಖಿಲ ಜಗದೇಕಕಾರಣಂ-ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ
 ಮುಖ್ಯನಾದ ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಾದಿ ಕಾರಣನು; ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂಬ ಎಂಬ ಹೇಳಿ
 ಕೆಯು, “ಯಥೋರ್ಧ್ವನಾಭಿಸ್ಪೃಜತೇ ಗೃಹ್ಯತೇಚ” (ಮುಂ. ೧ ೧.) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ
 ಸಾಮಂಜಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು, ನಿಖಿಲ ಜಗದಾಧಾರಭೂತಃ-ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ

ಭೂತಂ ಚವೈದಿಕಂ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಕರ್ಮತ್ವೈಸ್ತೈ ರಾರಾಧಿತೋ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮ
ಮೋಕ್ಷಾಪ್ತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತೀತ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥಸ್ಯ ಸತ್ಯತಾ ನಿಶ್ಚಯ ಅಸ್ತಿ
ಕೃಮಾ; (೧) “ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹ ಮೇವ ವೇದ್ಯಃ” (೨) “ಅಹಂ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಪ್ರಭವೋ ಮತ್ತಸ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ” (೩) “ಮಯಿಸರ್ವಮಿದಂ ಪೋತಮಾ”

ಆಧಾರಭೂತನು ನಾರಾಯಣನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಈತನಿಗೆ
ಶರೀರವಾಗಿ, ಈತನು ಅದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಈತನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾಗಿ
ನಿಯಾಮ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಿಖಿಲಸ್ಯ-ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ
ಸವಿವ-ಆ ಸರಮಾತ್ಮನೇ, ಪ್ರವರ್ತಯಿತಾ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ಎಂದರೆ ನಿಯಾ
ಮಕನು; ಇದರಿಂದ ವಿಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯೆಲ್ಲಾ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರೀರ
ವಾಗಿ, ಆಧೇಯವಾಗಿ, ನಿಯಾಮ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿಶ್ವ ಸತ್ಯವೇವನಾ ವಿಧೈಯಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಮತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ನಂ ವೈದಿಕಂಕರ್ಮ-ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತ
ವಾದ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲಾ, ತದಾರಾಧನಭೂತಂ-ಸಂಪೂರ್ಣ ಆರಾಧನಾರೂಪವಾದುದು, ತೈಸ್ತೈಃ-
ಸ್ವರ್ವಾಃ ಶ್ರವೋಚಿತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿತಃ-ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಪುರುಷನು, ಧರ್ಮಾರ್ಥ
ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು, ಫಲಂ-ಚತುರ್ವಿಧ ಫಲವನ್ನು, ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ-
ಕೊಡುವನು, ಇದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವೆನಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುವ
ದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ಅಸ್ಯ ಅರ್ಥಸ್ಯ-ಈಗ ತಾವು ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಅರ್ಥದ ಸತ್ಯತಾ
ನಿಶ್ಚಯಃ-ಸತ್ಯವಾದುದೆಂಬ ಸತ್ಯವುಂಟೇ, ಅಸ್ತಿತ್ವವು-ಅಗಲಿ ತಾವು ಹೇಳಿದುದೇ ಸತ್ಯವು,
ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರಲ್ಲಾ ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಯಾರಾದರೂ
ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಈ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಒಲಗಳಿಂದ ಈಗ ತಾವು ಪ್ರತಿ
ಪಾದಿಸಿದ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾದುದೆಂದು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ-ಆ ಪ್ರಮಾಣ
ಗಳಿಂದ ತಾವು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥಗಳೇ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯಕ್ತವು, ಉಪನಿಷ
ದರ್ಥಗಳೇ ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು, ಅದುದರಿಂದ ಗೀತಾ ಪ್ರಮಾಣ
ಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧) “ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹ ಮೇವ ವೇದ್ಯಃ”-ಸಮಸ್ತ ವೇದವೇದಾಂತಗಳಿಂದಲೂ
ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೇ ನಾನು; ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ನೋವು, ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರಾದಿ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು ನಾನೇ, ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೇ ನಾನು; ಅಥವಾ ಸಕಲ ವೇದ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ
ಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನ ಮೂಲಕ ಸಾಕಷ್ಟಿತ್ಯರಿಸಲ್ಪಡುವನೇ ನಾನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದು.
ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಾವ್ಯದಲ್ಲಿ “ನಿಖಿಲ ವೇದ ವೇದಾಂತ ವೇದ್ಯಃ” ಎಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು;
ಇದರಿಂದ ವೇದ್ಯನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸಮಶೇಷವೇ ವಿನಾ ನಿರ್ದೋಷವಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿ
ದಂತಾಯಿತು

(೨) ಅಹಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಭವೋ ಮತ್ತಸ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ-ಇದರರ್ಥಕ್ಕೆ ಗೀ.
೧೦-೮ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿ; ಇಲ್ಲಿ ಭವ್ಯದ ನಿಖಿಲ ಜಗದೇಕ ಕಾರಣಂ ಎಂಬ
ದಕ್ಕೂ ಮತ್ತೆ ನಿಖಿಲಸ್ಯ ಸ ವಿನ ಪ್ರವರ್ತಯಿತಾ, ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಮಾಣವು; ಅಹಂ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಭವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾರಣನೂ, ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣನೂ ತಾನೇ
ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು; ಮಿಥ್ಯಾವಾದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಲ್ಲವು.

(೪) “ಭೋಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞತಪಸಾಂ....ಜ್ಞಾತ್ವಾಮಾಂ ಶಾಂತಿಮ್ಯಚ್ಛತಿ”
 (೫) “ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಧನಂಜಯ” (೬) “ಯತಃ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ವಮಿದಂತತಮ್ | ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ
 ಸಿದ್ಧಿಂ ನಿಂದತಿ ಮಾನವಃ” (೭) “ಯೋ ಮಾ ಮಜ ಮನಾದಿಂಚ ವೇತ್ತಿ
 ಲೋಕಮಹೇಶ್ವರಮ್” ಇತಿ ಹ್ಯುಚ್ಯತೇ? ತದೇತ ದ್ವಾಪ್ತಮಸ್ಯ
 ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ. || ೪೨ ||

(೩) ಮಯಿ ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರೋತಂ-ಗೀತಾ ೭-೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿ
 ಇದು ಭಾಷ್ಯದ “ನಿಖಿಲ ಜಗದಾಧಾರ ಭೂತಂ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು; ಮಿಥ್ಯೆಯಾ
 ದುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರನು ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಸಮಂಜಸವಾಗುವದಿಲ್ಲವು.

(೪) ಭೋಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞತಪಸಾಂ....ಜ್ಞಾತ್ವಾಮಾಂ ಶಾಂತಿಮ್ಯಚ್ಛತಿ ಇದರ
 ಛವು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿತವು; ಇದು ಭಾಷ್ಯದ “ತದಾರಾಧನ ಭೂತಂ ಚಕ್ರತ್ವಂ
 ನೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ” ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ತೈಸ್ತ್ವೀರಾರಾಧಿತೋ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮನೋಕ್ಷಾಖ್ಯಂ
 ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾಮಾಂ ಶಾಂತಿಮ್ಯಚ್ಛತಿ
 ತಾನು ಸರ್ವಸುಹೃತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವನು ಸರ್ವವಿಧ
 ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವದರ ಮೂಲಕ ಸರ್ವವಿಧ ಸುಖವನ್ನೂ ಹೊಂದುವನೆಂಬರ್ಥವಾ
 ದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ನೋಕ್ಷಾಖ್ಯಂ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ
 ಭಾವಿಸಬಹುದು.

(೫) “ಮತ್ತಃ ಪರತರಂನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಧನಂಜಯ” ಇದು ನಿಸ್ಸಮಾಭ್ಯಾಧಿ
 ಕತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು; ಭಾಷ್ಯದ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು
 ಇರುವದು ಒಂದೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು.

(೬) “ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ | ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ
 ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂ ನಿಂದತಿ ಮಾನವಃ” ಇಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವು-ನಿಖಿಲಸ್ಯ ಸ ಏವ ಪ್ರವರ್ತ
 ಯಿತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು; ಉತ್ತರಾರ್ಥವು, ತದಾರಾಧನ ಭೂತಂ ಚಕ್ರತ್ವಂ
 ನೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ, ತೈಸ್ತ್ವೀರಾರಾಧಿತೋ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮನೋಕ್ಷಾಖ್ಯಂ ಫಲಂ ಪ್ರಯ
 ಚ್ಛತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಇದರಿಂದ ಸರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸುವವನು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು
 ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ದಯಾ, ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌತೀಲ್ಯ, ಸರಜ್ಜತ್ವ,
 ಸತ್ಯಸದ್ವೈರತ್ಯ ಪೂರ್ಣ ಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾರ್ಥಭೀಷ್ವಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬಹುದು.
 ಇದು ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರತ್ವಕ್ಕೂ ಪ್ರಮಾಣವು.

(೭) “ಯೋ ಮಾ ಮಜ ಮನಾದಿಂಚವೇತ್ತಿ ಲೋಕ ಮಹೇಶ್ವರಮ್” ಇದು
 ಸರ್ವತೇಷು ನಿಯಮನತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವು. ಹೀಗೆ ಗೀತಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಸಂ
 ಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಅಸ್ತಿತ್ವವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.
 ಇಂತಹ ಅಸ್ತಿತ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು ವೇದ
 ಜಾಹ್ನರು. ವೇದವಚನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಥ
 ಮಾಡುವವರು ಕುದೃಷ್ಟಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಸೂಚಿತವು. ಇಂತಹ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ

ಗಳಾದ ಅಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರೋ ಎಂದು “ಭಿಭೀಷ್ಯಲ್ಪ ಕೃತಾದ್ವೇದೋ ಮಾಮಯಂ ಪ್ರತಂಷ್ಯತಿ” ವೇದವು ನಡಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ತುಂಬಾ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಸಮಂಜಸಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ “ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬ್ರಹ್ಮಯೇತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಬ್ರಹ್ಮಣ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಆದರೆ ಸಾರತಮಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದೆಂದೂ ಈ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಯತಿವದ್ಗುರು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ಭಾವವು ಆಸ್ತಿಕ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಇತಿಹಿ ಉಚಿತೇ - ಹೀಗಲ್ಲವೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರಿಂದಲೇ ಈ ಗೀತೊಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುವದು ? ತದೇತತ್ - ಹಾಗೆ ದಮವೆಂದಾರಂಭಿಸಿ ಆಸ್ತಿಕ್ಯದವರೆಗೂ ಹೇಳಿರುವದೆಲ್ಲಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂಕರ್ಮ - ಸುಕೃತಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದಂಟಾಗುವ ಕರ್ಮವು; ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸುಕೃತ ಪರಿಪಾಕದಿಂದಂಟಾಗುವ ಕರ್ಮವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸುಕೃತ ಪರಿಪಾಕವು ಎರಡನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕು ; ಸತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಇಂತಹ ಗುಣಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಹೇತುವಾಗ ಬೇಕು; ಕೆಲವರ ಸುಕೃತವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೇ ಹೇತುವಾಗಿ ಈ ಗುಣ ಕರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು; ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸುಕೃತವಿಲ್ಲದೆ, ಇತರೈವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವಿದ್ದರೂ ಸತ್ಸವೃದ್ಧಿ ಇರಬಹುದು, ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸುಕೃತ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಕರ್ಮಗಳು ಇರುವದು ಹೆಚ್ಚು ಎಂಬಭಾವವೇ ವಿನಾ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲೂ ಉಂಟೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು.

ಶಮೋದನ: ಸ್ವಸೌಚಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇನೋ ಕರ್ಮಸ್ವಭಾವಜಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಹಜಕರ್ಮಗಳೆಂದೇನೋ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಇವುಗಳು ಕರ್ಮ ಹೇಗೆಎಂದಾಕ್ಷೇ ಪಿಸಬಹುದು. ತಿಳಿಯುವದೂಕೂಡ ಮನೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಆದುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಮನಸ್ಸಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುವದರಿಂದಾಗಲಿ, ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ೧೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೭ - ೧ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ “ವಿತಜ್ಞಾ ನಮಿತಿಪ್ರೋಕ್ತಂ ಅಜ್ಞಾನಂ ಯದತೋನ್ಯಥಾ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶಮದಮಾದಿಗಳೂ ಪ್ರೋಕ್ತವು. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ವುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳೋಣವೇತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಇವುಗಳು ಸೇರಿದವೆಂದು ತೋರಿಸಿ ಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಭಗವಂತನ ನಿಯಮನಾನುಸಾರೇಣ ಸಾತ್ವಿಕ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಫಲವಾಗಿ ವುರಷನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವನೆಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವರ ಅನುವಾದವೆಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾತ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು. ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಕರ್ಮ ಈ ತೆರನಾದುದೆಂದು ಉಪದೇಶವು. || ೪೩ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿರುವವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಣಕರ್ಮಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಶೌರ್ಮಂ - ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪರಾಕ್ರಮವು, ತೇಜಃ - ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಆಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವಿಕೆಯು, ಧೃತಿ - ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಗಳುಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ನಿರ್ದಹಿಸಿ ಪೂರೈಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು. ದಾಕ್ಷ್ಯಂ - ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ

ಮೂ. ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಧೃತಿರ್ಧಾತ್ಮ್ಯಂ ಯುದ್ಧೇ ಚಾಶ್ವಪಲಾಯನಮ್ |

ದಾನ ವಿಶ್ವರ ಭಾವಶ್ಚ ಕ್ಷಾತ್ರಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಮ್ || ೪೩ ||

ಭಾ. ಶೌರ್ಯಂ - ಯುದ್ಧೇ ನಿರ್ಭಯ ಪ್ರವೇಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್, ತೇಜಃ - ಶರೈ ರನಭಿ ಭವನೀಯತಾ, ಧೃತಿಃ - ಆರಬ್ಧೀ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಘ್ನೋಪನಿಷಾತೋಪಿ ತತ್ಸಮಾಪನ ಸಾಧಾರ್ಥ್ಯಮ್, ದಾಕ್ಷ್ಯಂ - ಸರಸ್ತ್ರಿಯಾ ನಿರ್ವೃತ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್, ಯುದ್ಧೇ ಚಾಶ್ವ ಪಲಾಯನಮ್ - ಯುದ್ಧೇಚಾತ್ಮಮರಣ ನಿಶ್ಚಯೇಪ್ರನಿವರ್ತನಮ್, ದಾನಂ - ಅತ್ತೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಪರಸ್ವತ್ವಾಪಾದನ ಶರೈಶ್ಚಾತ್ಮ್ಯಗಃ, ಈಶ್ವರಭಾವಃ -

ಮತ್ತ ರಾಜ್ಯಾದಿಗಳೆಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ದಹಿಸುವ ದಕ್ಷತೆಯು, ಶಕ್ತಿಯು, ಯುದ್ಧೇಚ- ಮ್ನಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಾದರೋ ಅಪಲಾಯನಂ - ಶತ್ರುಭಯದಿಂದ ಓಡಿ ಹೋಗದಿರೋಣವು, ದಾನಂ - ಸತ್ವತ್ವದಲ್ಲಿ ಧನ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡೋಣವು, ಈಶ್ವರಭಾವಶ್ಚ - ಇನ್ನ ವಶ್ಯವರ್ಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯು, ಇವೆಲ್ಲಾ, ಕ್ಷಾತ್ರಂಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ - ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆತನಿಗೆ ಕರ್ಮ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕರ್ಮವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಆ ನ ಬೇವಸೋಪಾಯಗಳಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು - ಶೌರ್ಯವೆಂದರೆ ಯುದ್ಧೇ ನಿರ್ಭಯ ಪ್ರವೇಶ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ - ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವ ಎದುರಿಗೆ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು; "ಕೂರಂ ಭೀರುಂ" ಎಂದಿರಬಹುದೆಂದ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಓಡಿಹೋಗುವನು ಭೀರುವು, ಹಾಗಲ್ಲದವನು ಕೂರನು, ಆದುದ ರಿಂದ ಶೌರ್ಯವೆಂದರೆ ನಿರ್ಭಯ ವಾಗಿ ಶೈನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವೆಂದು ಬಾಷ್ಯವು. ಯುದ್ಧ ಶೈನೋಪನಿಷಯಿಂದ ನುಗ್ಗಿ ಶತ್ರುವಿನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಬಹುದು, ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಸಂದ ಕರಾವಯವ ಕೂಡದಾದುದರಿಂದ, ತೇಜಃ ಶರೈರನಭಿಭವನೀಯತಾ - ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂದು; ಧೃತಿಃ - ಎಂದರೆ ಆರಬ್ಧೀಕರ್ಮಣಿ- ವ ರಂಭಿಸಿ ಕ್ಷಾತ್ರಂ. ವಿಘ್ನೋಪನಿಷಾತೋಪಿ - ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೂ, ತತ್ಸಮಾಪನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ - ಓಡುವ ತಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ದಾಕ್ಷ್ಯಂ - ಎಂದರೆ ಸರಸ್ತ್ರಿಯಾ ನಿರ್ವೃತ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ - ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಹಿಸುವ ಸಾಮ ರ್ಥ್ಯವು; ಹಾಗೆ ದರೆ ಧ್ಯಾನಿಗೂ ದಾಕ್ಷ್ಯ ಕ್ಷಾತ್ರಂ ವಿಸ್ತಾರವೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು; ಧೃತಿ ಯಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದಿದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದುದನ್ನು ಮುಗಿ ಸೋಣವು, ಸಮಾನ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ದಾಕ್ಷ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಯುದ್ಧೇಚಾಶ್ವಪಲಾಯನಮ್ - ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧೇಚಾತ್ಮ ಮರಣ ನಿಶ್ಚಯೇಪಿ - ಯುದ್ಧ ದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ತನಗೆ ಮರಣವು ಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಅನಿವಾರ್ಯಂ-ಹಂತಿರುಗಿ ಓಡಿಹೋಗದಿರೋಣವು, ದಾನಂ - ಎಂದರೆ ಅತ್ತೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ - ಧರ್ಮದಿಂದ ಗಳಿಸಿದ ತನ್ನ ಧನದ. ಇಲ್ಲಿ ಧನಶಬ್ದವು ದಾನಮಾಡಲು ವಿಹಿತವಾದುವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಉಪಲಕ್ಷಣವು, ಗೃಹ ಷ್ಟೇಷ ಗಾ ಮೊದಲಾದುವು, ಪರಸ್ವತ್ವಾಪಾದನ ಶರೈಶ್ಚಾತ್ಮ್ಯಗಃ - ಮುಂದಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಎನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಇತರರಸ್ವತ್ವಾಗಿ ಮೊದುವವರೆಗೂ ತ್ಯಾಗವು ಎಂದರೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡೋಣವು, ಈಶ್ವರಭಾವವೆಂದರೆ ಸ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಕಳಂಜನ ನಿಯಮನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ - ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತನಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ತಜನವನ್ನೂ ನಿಯಮಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು; ದಾಪ್ಯ

ಸ್ವನ್ನತಿಕ್ರ ಸಕಲ ಜನ ನಿಯಮನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್, ಏಕತ್ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ || ೪೩ ||

ಮೂ. ಕೃಷಿ ಗೋರಕ್ಷ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ವೈಶ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಮ್ |

ಭಾ. ಕೃಷಿ - ಸಸ್ಯೋತ್ಪಾದನಂ ಕರ್ಷಣಂ ಗೋರಕ್ಷ್ಯಂ - ಪಶುಪಾಲನ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ, ವಾಣಿಜ್ಯಂ - ಧನಸಂಚಯ, ಹೇತುಭೂತಂ ಕ್ರಿಯಾವಿಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ, ಏತ ದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ || ೪೩ ||

ನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಲನಾರೂಪನಿಯಮನವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವು; ಇಲ್ಲಿ ಸಕಲಜನ ರಬ್ಬದಿಂದ ತನಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರುವ ಸಕಲಜನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಏಕತ್ವ - ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ - ತನ್ನ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಕರ್ಮವು; ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಂಕರ್ಮ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ರಜೋಗುಣಮೂಲವಾದುದರಿಂದ, ಇವು ಈ ನಿಗೆ ವಿಹಿತ ವೃತ್ತಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಆತನು ಕರ್ಮ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಸಮಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಭಗವ ತ್ವೀತಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವು ಆತನಿಗೆ ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗುವದ ರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ವೈಶ್ಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನಿಗೆ ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ವಾ ಕನಾನುಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ; ಕೃಷಿ ಗೋರಕ್ಷ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯಂ, ಕೃಷಿ - ಪೃಥುಮಯ ಮಾಡಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿ ಫಸಲನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಗೋರಕ್ಷ್ಯ - ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಅದರ ಹಾಲು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಏಕ್ರಯಿಸಿ ಜೀವನ ಮಾಡುವುದು, ವಾಣಿಜ್ಯಂ - ವಿನಿಮಯ ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವನಮಾಡುವುದು ಇವು, ವೈಶ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವುಗಳು. ಇವು ಬಟ್ಟೆ, ಚರ್ಮ, ಮೊದಲಾದ ನಗಳ ವಿಕ್ರಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಕೃಷಿ ಎಂದರೆ ಸಸ್ಯೋತ್ಪಾದನಂ ಕರ್ಷಣಂ-ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿಯೇ ಸಸಿಯನ್ನು ನೆಟ್ಟೋ ಬೆಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅವನ್ನು ಫಲವಾಗಿ ಹೊಂದೋಣವು, ಬೇಸಾಯವು ಎಂಬರ್ಥವು, ಗೋರಕ್ಷ್ಯಮ್ ಎಂದರೆ ಪಶುಪಾಲನ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ - ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಸೋಣವು; ಪಶು ಶಬ್ದವು ಎತ್ತುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು; ಗೋವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತನ ಜೀವನೋಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ. ಹಾಗೂ, ಬಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಣನ್ನು ನೂರಿ ಜೀವನವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾವಣ ಮಾಡುವುದೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿತು, ವಾಣಿಜ್ಯಂ-ವಿನಿಮಯ ಕರ್ಮವು ಎಂದರೆ ಧನಸಂಚಯ, ಹೇತುಭೂತಂ ಕ್ರಿಯಾವಿಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ - ಧನಸಂಪಾದನೆಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಜನಿಸಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳೋಣವೂ ಮಾರೋಣವೂ, ಏಕತ್ವ - ಇವು, ವೈಶ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಜಂ ಕರ್ಮ - ವೈಶ್ಯ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವು. ಪಂಚಮತಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ನಿತ್ಯಸ್ಥೈರ್ಮಿತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲ ಈ ಶ್ರಮಣವೆಂಬುದಾಗಿ ವಿಕ ವಿಭಜಿಸಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಇವು ವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇವು ಅಜ್ಞಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕವು. ಅದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ವೇಶ್ವೇಕರ್ಮಾಭಿವೇಶ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಾದುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹಿಂದೆಯೇ "ಯಜ್ಞೋದಾನತಪಶ್ಚೈವ ಪಶ್ಯಾದ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ. ಪರಿಚರ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ ಶಾದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಮಾ || ೪೪ ||

ಭಾ. ಪೂರ್ವವರ್ಣತ್ರಯ ಪರಿಚರ್ಯಾರೂಪಂ ಶಾದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ, ತದೇತ ಚ ತುರ್ಣಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ವೃತ್ತಿಭಿಸ್ಸಹಕರ್ಮವ್ಯಾಸಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾನಾಂ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮುಕ್ತಮ್. ಯಜ್ಞಾದಯೋಽಪಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವರ್ಣಾ

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಶಾದ್ರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಆತನ ಕರ್ಮವಾಸನಾ ಮೂಲಕವಾದ ಜೀವನೋಪಾಯ ಕರ್ಮವು ಯಾವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಪರಿಚರ್ಯಾತ್ಮಕಂ . ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವ ದೇಹಶ್ರಮ ರೂಪ ಕರ್ಮವು, ಅವರುಗಳ ಶುಶ್ರೂಷಾರೂಪವಾದುದು, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕೂಲಿಕೆಲಸವು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರು. ಶಾದ್ರಸ್ಯಾಪಿ - ಶಾದ್ರನಿಗೆ ಕೂಡ, ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ - ಜನ್ಮಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶಾದ್ರರುಗಳಿಗೆ ಅವರ ವರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮಗಳಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾಧಿಕ್ಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ನುಸಾರವಾಗಿ ಅವರುಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹೀಗೆ ವಿಹಿತ ಜೀವನೋಪಾಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವರುಗಳು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವವಾಗೆ ಪರಸ್ಪರಾ ಸೂಯೆಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವರ್ಣದವನು, ಇನ್ನು ಮೂರು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ತಂಬಾ ಬೇಕಾದವನಾಗುವದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯು ಹಿಂದೆ ಇತ್ತು. ಈಗ ವರ್ಣ ಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳೂ ಆತನಿಗೆ ವಿಹಿತ ವೃತ್ತಿಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ತೊರೆದುಹೋಗಿರುವದರಿಂದ, ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತಿಭೇದಗಳೇ ಉಪಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗವು ಉಪಪಾದಿತವು: “ಕ್ಷತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಖಂಚಾ ಸೀತಾ ವೈಶ್ಯಾಕ್ಷತ್ರ ಮನುಮತಾಃ | ಶಾದ್ರಾ ಸ್ವಸೃಷ್ಟಿ ನಿರಣೌ ಸ್ತ್ರೀಃ ಪರ್ಣಾಸುತಚಾರಿಣಃ (ಬಾಲ ೬, ೧೯) ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾ ಭಾರತ ದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಪರ್ವ ೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳು ಉಪಪಾದಿತವು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಚರ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಎಂದು ಇಷ್ಟೇ ಇರುವಾಗ, ಮೂರುವರ್ಣದವರಿಗೂ ಪರಿಚರ್ಯ ವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಅದು ಅರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಶಾದ್ರನು ಶಾದ್ರರೇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪರಿಚರ್ಯ ಎಂಬುದು ತೋರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು, ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ವರ್ಣಾನುಸಾರಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಸ್ಪಷ್ಟತಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಇದು ವ್ಯಕ್ತ ವೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. || ೪೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಶಾದ್ರನ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ ಯಾವುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಪೂರ್ವವರ್ಣತ್ರಯ ಪರಿಚರ್ಯಾರೂಪಂ - ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ವರ್ಣದವರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಶುಶ್ರೂಷಾದಿಗಳಾಗಿ ಅವರುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳಾಗಿ ಪರಿಚರ್ಯಾರೂಪವಾದುದು, ಶಾದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮ - ಶಾದ್ರಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವು ಈ ದೇಹಸೂತ್ರಗಾಗಿ ಒದಗಿದ ಪರಿಚರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಶಾದ್ರನು ಪರಮ ಭಾಗವ ತೋತ್ತಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪರಿಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಶ್ರವ್ಯಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಡೆಸಿದರೆ, ಆ ಭಾಗವತರು ಪ್ರೀತರಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪತಿಯ ಜೀವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ, ಪತಿಶುಷ್ಕವೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಪತಿಯೊಡನೆ ಆಕೆಗೂ ಮೋಕ್ಷವು. (ರಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ ೨೪-೨೫) ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸುರಾಂಬರಿಸಿ. ಪತಿಯು ಇಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಮಭಾಗವತ ಶುಷ್ಕವೆಯೇ ಮೋಕ್ಷ

ನಾಮ್ ಸಾಧಾರಣಾಃ, ಶಮಾದಯೋಽಪಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ
ನಾಮ್ ಸಾಧಾರಣಾಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ತು ಸತ್ತೋದ್ರೇಕಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇನ ಕಮ
ದಮಾದಯಃ ಸ್ವಖೋಪಾದಾನಾ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಯ ಶಮಾದಯಃ ಸ್ವಭಾವಜಂ
ಕರ್ಮತ್ಯಕ್ತಮ್ ; ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯಯೋಸ್ತು ಸ್ವತೋ ರಜಸ್ತಮಃ ಪ್ರಧಾನತ್ವೇನ

ದಾಯಕವು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಂಟಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ
ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಮ
ದಮಾದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಾದವರಿಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಡವೋ ? ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳದಿರುವುದು ಏಕೆ ? ಎಂದರೆ
ವೈಶ್ಯ ಕೂದ್ರರ ದೇಹಯಾತ್ರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಅಂತಹ ವೃತ್ತಿಗಳು ಯಾವುವು ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತದೇತತ್ - ಆ ಎಲ್ಲಾ, ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ವರ್ಣಾನಾಂ ವೃತ್ತಿಭಿಸ್ಸಹ-ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರ ವೃತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ, ಕರ್ಮವ್ಯಾಸಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾನಾಂ - ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ
ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಣಾಂ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮ್ - ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಕ್ತಂ -
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಉಹಿಸತಕ್ಕವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಯಜ್ಞಾದಯೋಽಪಿ - ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಾದರೋ, ತ್ರಯಾಣಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ
ಸಾಧಾರಣಾಃ-ಮೂರು ವರ್ಣದವರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೂ ಸಮನಾದವು ; ಶಮಾ
ದಯೋಽಪಿ - ಶಮದಮ, ಅದಿಪದದಿಂದ ತವಸ್ಸು ಶೌಚಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಇವೆಲ್ಲವೂ
ಕೂಡ, ತ್ರಯಾಣಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ - ಮೂರು ವರ್ಣದವರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಾ
ರ್ಥಿಗಳಾಗಿರುವವರಿಗೂ, ಸಾಧಾರಣಾಃ-ಸಾಧಾರಣಿಗಳಾದ ವೃತ್ತಿಗಳು ; ಆದರೆ ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ಣ
ದವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುರಿತು ಹೇಳಿದುದು ಹೀಗೆ ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ
ಸ್ವಭಾವಜಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸತ್ತೋ
ದ್ರೇಕವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೇಗ ಸುಕರವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವಜಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ,
ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಅಧಿಕವಿರುವದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ತು - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಾದರೋ, ಸತ್ತೋದ್ರೇಕಸ್ಯ - ಸತ್ಯನುಕಾರಿಗಳಿರುವ
ವದರಿಂದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇನ - ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಸುಖೋಪಾ
ದಾನಾ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ - ಸುಕರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತಸ್ಯ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ,
ಶಮಾದಯಃ - ಶಮಾದಿಗಳು, ಸ್ವಭಾವಜಂ ಕರ್ಮತ್ಯಕ್ತಮ್ - ಸ್ವಭಾವದಿಂದಂಟಾಗುವ
ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯಯೋಸ್ತು - ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ವೈಶ್ಯರಿಗಾದರೋ,
ಸ್ವತಃ ರಜಸ್ತಮಃ ಪ್ರಧಾನತ್ವೇನ - ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ
ಅವುಗಳ ಅಧಿಕವಿರುವದರಿಂದ ಶಮದಮಾದಿಗಳು, ದುಃಖೋಪಾದಾನಾ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ -
ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟದಿಂದ, ಉಂಟಾಗುವವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ನತತ್ಕರ್ಮತ್ಯಕ್ತಮ್ - ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ
ರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ತು ವೃತ್ತಿ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ
ವೃತ್ತಿಯಾದರೋ, ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾಃ-ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು,

ತಮದಮಾದಯೋ ದುಃಖೋಪಾದಾನಾ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ ನ ತತ್ಕರ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಮ್.
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ತು ವೃತ್ತಿಯಾರ್ಜನ ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನ ಪುತ್ರಗೃಹಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ
ಜನಪದ ಪರಿವಾಲನಮ್. ; ವೈಶ್ಯಸ್ಯ ಕೃಷ್ಯಾದಯೋ ಯಥೋಕ್ತಾಃ ; ಶೂದ್ರಸ್ಯ ತು
ಕರ್ತವ್ಯಂ ವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪೂರ್ವವರ್ಣತ್ರಯ ಪರಿಚರ್ಮ್ಯವ || ೪೪ ||

ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವದು, ದಾನ ಕೊಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ಕೊಟ್ಟಿದುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸು
ವದು, ಇವುಗಳು. ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ - ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ವೃತ್ತಿಯಾದರೋ ಜನಪದಪರಿವಾಲನಮ್
ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆಯು ; ವೈಶ್ಯಸ್ಯಚ - ವೈಶ್ಯನ ವೃತ್ತಿಯಾದರೋ ಕೃಷ್ಯಾದಯೋಯಥೋ
ಕ್ತಾಃ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೃಷಿ, ಗೋರಕ್ಷೆ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮೊದಲಾದವು, ಶೂದ್ರಸ್ಯ ತು ಕರ್ಮವ್ಯಂ -
ಶೂದ್ರನ ಕರ್ಮವ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಾದರೋ, ಪೂರ್ವವರ್ಣತ್ರಯ ಪರಿಚರ್ಮ್ಯವ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ
ಮೂರು ವರ್ಣದವರ ಪರಿಚರ್ಮ್ಯವೇ. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ತಿಯು
ದ್ವಿಜಶುಶ್ರೂಷಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. “(೧) “ಶೂದ್ರಸ್ಯ ದ್ವಿಜಶುಶ್ರೂಷಾ ತಯಾ ಜೀವ
ನ್ಮಣಿಗೃವೇತ್ | ಶಿಲ್ಪಿವಾ ವಿವಿಧೈರ್ಜೀವೇದ್ ದ್ವಿಜಾತಿ ಹಿತಮಾಚರೇತ್” ಹಾಗೆಯೇ
ಮನುವೂ (೨) “ವಿಪ್ರಸ್ಯೇವೈವ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಕರ್ಮಕೀರ್ತೃತೇ” ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮವೂ, ವೃತ್ತಿಯೂ ಎರಡೂ
ಒಂದೇ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ಕರ್ತವ್ಯಂ ವೃತ್ತಿಶ್ಚ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.
ಶೂದ್ರನು ತನೋಗುಣಾಧಿಕೃತವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹನೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಸತ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದುವ
ನೆಂದು (೩) “ ನ ಶೂದ್ರಾ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಾ ವಿಪ್ರಭಾಗವತಾಸ್ಕೃತಾಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.
ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಲ್ಲದ ಉತ್ತಮವರ್ಣದವನನ್ನು “ಸರ್ವವರ್ಣೇಷು ತೇ ಶೂದ್ರಾ ಯೇ
ಹ್ಯಭಕ್ತಾ ಜನಾರ್ದನೇ” ಶೂದ್ರರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಪುನಸ್ಸನಾಗಿ ಭಾಗವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಮಾನವೆಂದು
ಹೊಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆದನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಸಹಪಕ್ಷಿ ಭೋಜನ ನಿಮಿತ್ತವು
ನಮಸ್ಕಾರ, ಹೆಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟು ತರೋಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪನಾದನೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು.
ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದ ಆಚಾರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ದೇಹವಿರುವವನಕ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವಾಗಿ
ಸದಾಚಾರ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಆತ್ಮನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಇಂತಹ ಚಾರುವರ್ಣ್ಯ
ಧರ್ಮಗಳ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿಯೇ ಈ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾದರವುಳ್ಳ ಸರ್ಮೇಶ್ವರನು
ತನ್ನ ಅವತಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ನಡೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ಮೇಶ್ವರನೇ
ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾದುದರಿಂದ ಆತನು ತನ್ನಿಂದ ಪೋಷಿತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ
ವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತುಂಬಾ
ಅನ್ಯಾಯವಾದುದು. ಯಾವನು ಶಾಸನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವನೋ ಆತನೇ ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ
ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗಾದಿದ್ದರೆ ಅಂತವನು ಹೇಗೆ ಅಂತಹ
ಧರ್ಮಗಳ ಉಪದೇಶಕನಾಗುವನು ? ಆಚಾರ್ಯನು ತಾನೇ ತನ್ನ ಉಪದೇಶಕ್ತನುಗುಣವಾಗಿ ಅನು
ಷ್ಠಿಸಿದ್ದರೆ ಆಚಾರ್ಯನು ಹೇಗೆ ಅನುವನು. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪರಮಾಚಾರ್ಯನು, ಲೋಕಗುರುವು
ತನ್ನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಾನು ಆತಿಕ್ರಮಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ದುರ್ಮೋಧನನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶಪಥವನ್ನು
ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ.—ಹೇಗಂದರೆ “ನಾಹಂಕಾಮಾನ್ಯ ಸಂರಂಭಾನ್ಮದ್ವೇಷಾನ್ಮ ಭೃಕಾರಣಾತ್

(೧) ಯಾಜ್ಞಸ್ಮೃತಿ ೧-೫-೧೨ (೨) ಮನು (೩) ವಿಹಗೇಂದ್ರ ಸಂಹಿತಾ.

ನಹೇತುವಾದಾಲ್ಲೋಭಾದ್ವಾ ಧರ್ಮಂ ಜಙ್ಘಾಂ ಕಥಂಚನ" (ಭಾತರ ಉದ್ಯೋಗ ೧೯೧) ಹೀಗೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಶೂದ್ರನಾದ ವಿಮರನ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು; ರಾಮಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಶೂದ್ರಳಾದ ಶಬರಿಯು ಎಂಜಲನ್ನುಂಡರು ಎಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಮರರು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದವರಾದುದರಿಂದ ಅವರು ತಮಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿದರು ಎಂದೂ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ, ತಮ್ಮ ಅವಿಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಮಹನೀಯರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕಟಿಸುವರು. ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವಿಮರಾನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ "ಭುಕ್ತವತ್ಪುದ್ವಿಜಾಗ್ರ್ಯುಷು ನಿಪಣ್ಣಃ ಪರಮಾಸನೇ | ವಿಮರಾನ್ನಾ ನಿ ಬುಭುಜೇ ಶುಚೀನಿ ಗಣಪಂತಿಚಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮಹರ್ಷಿಯೋಕ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ದ್ವಿಜಾಗ್ರ್ಯುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಲ್ಲಾ ಊಟವಾಯಿತೇ ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ, ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅದ ನಂತರ ತಾನು ಭವ್ಯಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪರಮಭಾಗವತರಾದ ಶ್ರೀವಿಮರರ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಪರಮಭಾಗವತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಆ ಅನ್ನವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ವಿಮರಾನ್ನಾ ನಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವಿಮರರೇ ಅಡಗಿಮಾಡಿ ಬಡಿಸಿದುದು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಂತರವರು ವರ್ಣಸಂಕರವನ್ನು "ವರ್ಣಸಂಕರ ಕರ್ಮಾಸ್ಯಂಉಪಹಂಸಾಮಿಮಾಃಪ್ರಜಾಃ" ಎಂದು ನಿಂದಿಸಿರುವಾಗ ತಾವೇ ಶೂದ್ರಾನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವರೇ? ಅನರ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವರೇ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆಯೇ ?

ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ ಪ್ರಭುವು ಧರ್ಮವೇ ಮೂರ್ತಿಯೆಂಬುದೇ ವಿನೋ ಎಂದಿರುವವರು ಶೂದ್ರಳಾದ ಶಬರಿಯು ಎಂಜಲನ್ನು ಆಕೆಯ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಿಂದರು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಅಂತಹ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಜಲನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಂದಿಗಾದರೂ ಲೋಪವನ್ನು ತಾನೇ ತರುವರೇ? ಶ್ರೀ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವು. "ವ ಯಾತುನಿವಿಧಂ ವನ್ಯಂ ಸಂಚಿತಂ ಪುರುಷರ್ಷಭ | ತವಾರ್ಥೇ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಪಂಪಾಯಾಸ್ತೀರಸಂಭವಮ್" ಎಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಶಬರಿಯು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾಳೆ. (ರಾ, ಆರಣ್ಯ ೭೪೧೭) ಓ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನೇ, ನನ್ನ ಗುರುವಾದ ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿಯು ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡುತ್ತೀ, ಆಗ ನಿನನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಆಜ್ಞೆ ಪಿಸಿದುದರಿಂದ, ಪಂಪಾತೀರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವಿವಿಧ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಟ್ಟಿರುವೆನು; ನೀನು ಕೃಪೆಯಿಟ್ಟು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಶಬರಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಪಂಡಿತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಾದರೋ 'ಫಲಾನಿಚಿತ ಸುಪಕ್ವಾನಿ ಮೂಲಾನಿಸುಧುರಾಣಿಚ | ಸ್ವಯಮಾಸ್ವಾಧ್ಯಮಾಧ್ಯರ್ಮಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಪರಿಭಕ್ಷ್ಯಚ | ಶತ್ಕಾನಿವೇದಯಾಮಾಸ ರಾಘವಾಭ್ಯಾಂ ದೃಢವ್ರತಾಃ ಫಲಾನಾಸ್ವಾಧ್ಯಾ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥಸ್ತಸ್ಮೈ ಮುಕ್ತಿಂ ಪರಾಂದದಾ || ಎಂದು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಆಕೆಯು ಮಧುರವಾಗಿದೆಯೇ ಎಂದು ತಾನೇ ಮೊದಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅನಂತರ ಅಂತಹ ಬೇರೆ ಫಲಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಟ್ಟು ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರುಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದಳೆಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವರು ವಿಪರೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಎಂಜಲಮಾಡಿದ ಹಣ್ಣನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದಳು ಎಂದು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಜ್ಞಾನ ವಿದ್ವಂಭನೆಯು. ಶಬರಿಯು ಶ್ರೀ ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯಳಾಗಿ ವಿನೇಕಿಯಾಗಿ ಇಂತಹ

ಹೇಯಾಪರಾಧವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಲಾರಳು. ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಕ್ಕಾಗಿ ಆವತರಿಸಿದವನು ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ಪ್ರಭುವು. ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿಯೂ ಶಬರಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶೂದ್ರಳ ಎಂಬ ಲನ್ನು ತಿಂದು ಧರ್ಮಾತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಎಂದಿಗಾದರೂ ನಡೆಸುವರೇ ? ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಾದವಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವಾದ ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವನ್ನು ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಆಕೆಯೇ ಶ್ರೀ ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಂಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾಳೆ. - "ಮುನೀನಾ ಮಾತ್ರಮೋಯೇಷಾಮಹಂಚ ಪರಿಚಾರಿಣೀ", ನಾನು ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಶಿಷ್ಯಳಾಗಿ ಆ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರ ಪರಿಚರ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವಳು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕದೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಸನ ಶರಣಾಗತಿಗಳು ಹೇಗೆ ಉಪಾಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಗುರು ಶಿಶ್ಯೋಪದೇಶ ಪ್ರೀತರಾಗಿ ಗುರುವು ಇವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು.

ಶೂದ್ರನು ಭಗವದಾರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೋ ? ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅವರುಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳು ಆಗಬಹುದು ಎಂದು "ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಃ ಪುತ್ರಿಯೈರ್ವೈಶ್ಯೈಃ ಶೂದ್ರೈಶ್ಚ ಕೃತಲಕ್ಷಣೈಃ | ಅರ್ಚನೀಯಶ್ಚ ಸೇವ್ಯಶ್ಚ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತೈಸ್ಸುತಕರ್ಮಸು" (ಭಾರ, ಭೀಷ್ಮ, ೬೬ ೩೯, ೪೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃತಲಕ್ಷಣೈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕ್ರಾಂಕನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ, ಅರ್ಚನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಗವದಾರಾಧನೆಗಳಿಗೂ, ಅರ್ಹತೆಯುಂಟೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮದಲ್ಲೂ "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಪುತ್ರಿಯಾವೈಶ್ಯಶೂದ್ರಾಶ್ಚ ಕೃತಲಕ್ಷಣಾಃ | ಕೃತೇಯು ಗೇ ಸಮಭವನ್ ಸ್ವಕರ್ಮ ನಿರತಾಸ್ತದಾ" ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ "ಆಕಾಮಫಲ ಸಂಯೋಗಾತ್. ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್" ಹಾಗೆಯೇ ಅವರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲೇ ಒಂದು ಪಂಗಡದವರು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದವು ಗುಹ ಶಬರಿ ವೃತ್ತಾಂತಗಳಿಂದಲೂ ನಿರಸ್ತವು, ಶ್ರೀಸಾತ್ವತದಲ್ಲಿ ವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳೂ ತ್ರಿವರ್ಣದವರಹಾಗೆ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ವಿತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರ ಮನ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯುಂಟೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಂದದೀಯಾಷ್ಟಾಕ್ಷರ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಸ್ತರಃ ಪ್ರಣವೋಜ್ಞಾನಿನಾಶ್ಯನ್ಯವಿಧಯಸ್ತಥಾ | ಸ್ತ್ರೀಣಾಂತು ಶೂದ್ರ ಜಾತೀನಾಂ ಮನ್ತ್ರ ಮಾತ್ರೋಕ್ತಿರಿಷ್ಟತೇ * ಮಂತ್ರ ಮಾತ್ರ ಉಪದಶಿಸಬಹುದೆಂದು ಅನುಮತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಒರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅವು ಯಾವುದೆಂದರೆ - "ಜಪ ಸ್ತವಸ್ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ ಪುನಃಪುನಃ ಸನ್ತ ಸಾಧನಮ್ | ದೇವತಾರಾಧನಂ ಜೈವ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರ ಪತನಾನಿ ಪಟಾ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇವು ಆರೂ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಗೆ ? ಶ್ರೀ ಯತಿವದ್ಯರವರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಶೂದ್ರಸ್ಯ ತು ಕರ್ಮವ್ಯವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪೂರ್ಮರ್ಣತ್ರಯ ಪರಿಚರ್ಮೈವ" ಎಂದು ಆವಧಾರಣದೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆನೆಂದರೆ - ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶೂದ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ವರ್ಣತ್ರಯರಿಗೆ ಪರಿಚರ್ಮೈವ. ಆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಿರೋಧೇನ ಮಿಕ್ಕವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಚರ್ಮಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿದೆಯೇ ವಿನಾ ಪರಿಚರ್ಮೈವ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೇನೆಂದರೆ ಅದು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಹಜವಾದ ವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು. ಆಗಲಿ "ನ ಶೂದ್ರಾ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಾಃ" ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಆ ಶೂದ್ರಭಾಗವತನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪರಿಚರ್ಮೈವನ್ನು

ಬಿಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಆತನು ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣದಿಂದಲೇ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪರಿಚಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಪರಿಚಯಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಅದುದರಿಂದ ಶಬರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-“ಮಗ್ನೋಽಥ ಜಾಹ್ನವೀ ತೋಯಾತ್ ಉತ್ಥಾಯಾಹ ಸುತೋಮನು | ಶೂದ್ರಸ್ಸಾಧುಃ ಕಲಿಸ್ಸಾಧುರಿತ್ಯೇವಂ ಕೃಣ್ಣತಾಂ ವಚಃ | ಸಾಧು ಸಾಧ್ವಿ ತಿ ಚೋತ್ತಾಯ ಶೂದ್ರಧನ್ಯೋಸಿ ಜಾ ಬ್ರೂತಾ | ಯೋಷಿತ ಸ್ಸಾಧು ಧನ್ಯಾ ಸ್ಸಾಧ್ಯೋ ಧನ್ಯತರೋ ಸ್ತ್ರಿಕಃ” ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಬಂದು ನನ್ನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದುದೇನೆಂದರೆ - ಕಲಿಯುಗವು ಧನ್ಯವಾದುದು, ಶೂದ್ರನೂ ಧನ್ಯನು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧನ್ಯರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು; ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನು ತನ್ನ ಇತಿಕ್ರಮ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಈತನಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯು; ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶೂದ್ರಸ್ಸಾಧುಃ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಉಕ್ತಿಯು; ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಗೂ ಸಹ ತನ್ನ ಭರಾವಿನ ಶುಶ್ರೂಷೆಯೇ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವು; ಹಾಗೆಯೇ ಮಹರ್ಷಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೫) ಭರ್ತೃ ಶುಕ್ರಾಷಯಾ ನಾರೀ ಲಭತೇ ಸ್ವರ್ಗಮುತ್ತಮಂ | ಅಪಿಯಾನಿನಮಸ್ಯಾ ರಾನಿವೃತ್ತಾ ದೇವಪೂಜನಾತ್ || ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಮುತ್ತಮಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಭರ್ತೃ ಶುಕ್ರಾಷಯಿಂದಲೇ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮೋಕ್ಷವು; ಆಕೆಯು ಒಂದುವೇಳೆ ದೇವ ಭಾಗವತ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗದೇ ಇದ್ದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ದೇವ ಪೂಜಾ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತೀಪಾಸಗಳು ಎಷ್ಟಿದ್ದರೂ ಭರ್ತೃ ಶುಕ್ರಾಷಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಕೆಯು ಸದ್ಗತಿಯಾಗುವಳೆಂದು ನೈತೀಕರೂಪದಲ್ಲಿ (೬) “ಪ್ರತೋಪನಾಶ ನಿರತಾ ಯಾ ನಾರೀ ಪರಮೋತ್ತಮಾ || ಭರಾರಂ ನಾನುಮರೀತ ಸಾಶ ಪಾಪಗತಿ ಭವೇತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಕೆಯು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಮ ಭಾಗವತಾಶ್ರಯಣವನ್ನು, ಶಬರಿಯು ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿ ರಾನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ತೆರದಿ, ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಗೂ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರನಿಗೂ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳೇ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವು; ಹಾಗೆಯೇ ವೈಶ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಅವರವರ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವು. ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪಸಾದಿತವಾದ ಈ ಅರ್ಥವೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮೂತ್ರವೇ ಅಧಿಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅದರೆ (೭) “ಮಾಂ ಹಿ ಸಾಧ್ಯಾ ವ್ಯಸಾ ಶ್ರಿತ್ಯ ಯೇಹಿ ಸ್ಯುಃ ಸಾಪಯೋನಯಃ | ಪ್ರಿಯೋವೈಶ್ಯಾಶ್ಚ ಛಾಶೂದ್ರಾಃ ತೇಹಿಯಾನಿ ಪರಾಂಗತೀಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ (೯. ೩೨) ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವೇ ಪರಾಗತಿಯೆಂದು ಸೂಚಿತವು; ಆ ಶ್ಲೋಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ. ಇವರಿಗಾಗಿ ಅಜಾಧ್ಯನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು. ವಿಭೀಷಣನು ಪರಮಭಾಗವತನು. ಅದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಸಾಲ್ವ ಮಂದಿ ರಾಕ್ಷಸರೂ ವಿಭೀಷಣನ ಶರಣಾಗತಿಯಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತರಾಗಿ, ವಿಭೀಷಣನೊಂದಿಗೆ ಅವಂಗೂ ಸದ್ಗತಿಯು. ರಾಘವೇಣಾಭಯೇದತ್ತೇ ಸನ್ನತೋ ರಾಮಣಾನುಜಃ | ವಿಭೀಷಣೋ ಮಹ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಭೂಮಿಂ ಸಮವಲೋಕಯ | ಖಾತ್ಯಪಾತಾನನಿಂ ಹ್ಯಶ್ವೋಭಕ್ತೈರನುಚರೈಸ್ತಥ | ಸತುರಾಮಸ್ಯ ಧರ್ಮಾತ್ ನಿಪಪಾತ ವಿಭೀಷಣಃ |

(೫) ರಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ ೨೪-೨೬ (೬) ರಾಮಾ ಅಯೋಧ್ಯಾ ೨೪-೨೫. (೭) ಗೀ. ೯-೩೨.

ಪಾದಯೋಃ ಶರಣಾನ್ನೇಷೀ ಚತುರ್ಥಸ್ತಹ ರಾಕ್ಷಸೈಃ" ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿ ಸೂಕ್ತಿಯು ಅನುಸಂಘೇಯವು. (ರಾ. ಯುಧ್ಧ ೧೮)

ಕರುಣಾಸಾಗರನು, ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವಿಧಿಗಳು ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಲಘುವಾದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯಿಂದ ಮಹತ್ತಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದರೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶೂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೀನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವರೆಂಬ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು ನಿಂದಿಸುವರು. ಎಲ್ಲರೂ ಅಂದೋಳನದಲ್ಲೇ ಕೂತುಕೊಂಡರೆ ಹೊರುವರು ಬೇಕಷ್ಟೆ; ಅಂತೂ ಕೆಲವರು ಪರಿಚರ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಲೇಬೇಕು, ತಪ್ಪಿದಲ್ಲವು. ಜನ್ಮತಃ ಪರಿಚರ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಮಿಯು ಏರ್ಪಡಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸುಖವು. ಹಾಗಿಲ್ಲವಾದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಯು ತಪ್ಪದು. ಹೀಗೆ ಶೂದ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸದವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲವು. ಸರ್ದೇಶ್ವರನೂ ಸ್ವತಂತ್ರನು ಏರ್ಪಡಿಸದಲ್ಲವು. ಈ ಶೂದ್ರನ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಸರ್ದೇಶ್ವರನ ಶಿಕ್ಷಾಕ್ರಮವು. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪರಜಸ್ತ್ರಮೋಗುಣಗಳ ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ ನಡೆಸಿದ ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯದೇ ಇರುವದನ್ನು ನೋಡಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು ಅಸೂಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವು ಸಂಸ್ಕೃತಜ್ಞಾನದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಚಯದ ಅಭಾವರೂಪ ದುರದೃಷ್ಟವು. ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವಾದ ಚಾರುವರ್ಣ್ಯ ವಿಭಾಗದ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನೂ ವರ್ಣಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನೂ ಒಂದುವೇಳೆ ಭಗವಂತನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆನೇಕ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಈಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯವಿಭಾಗವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿರುವಾಗ ಅವರೆನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಂದಿಸಿ ತಡೀಯರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಯನ್ನು ಈಗಿನವರು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವದನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್‌ರವರು ಸಹಿಸಲಾರರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆದಿಭರತರಿಗೆತನ್ನ ಅಂದೋಳನವನ್ನು ಹೊರುವಹಾಗೆಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದಿವ ಪರುಷೋಕ್ತಿಗಾಗಿ ರಾಜನಾದ ರಹೋಗುಣನು ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಉಕ್ತಿಯು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಘೇಯವು. "ನಾಹಂ ವಿಶಂಕೇ ಸುರರಾಜವಜ್ರಾ ನ್ನತ್ಯುಕ್ತ ಕೂಲಾ ನ್ನಯಮಸ್ಯ ಪಾಶಾತ್ | ನಾಗ್ನೈರ್ಭಸೋಮಾನಿಲವಿತ್ತಪಾಸ್ತಾಚ್ಚಂಕೇಭ್ಯಶಂ ಬ್ರಹ್ಮಕುಲಾವಮಾನಾತ್ ||" ನಾನು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೂ ಅಂಜುವನಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ರುದ್ರನ ತ್ರಿಕೂಲಕ್ಕೂ ಯಮನ ಪಾಶಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ ಅಗ್ನಿವಾಯು, ಕುಬೇರ ಇವರುಗಳ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಭಯಪಡುವನಲ್ಲವು; ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಿನ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ತೀವ್ರವಾಗಿ ನಡಗುತ್ತೇನೆಂದು ರಹೋಗುಣರಾಜನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರಾದ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು. "ಚಂಡಾಲಮುಪಿ ವೃತ್ತಸ್ಥಂ ತಂದೇವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ವಿದುಃ" "ವಿತ್ಯೈಸ್ಸಮೇತಶ್ಯಾದ್ಲೋಪಿ ವಾರ್ಧಕೀಮಾನ ಮಹತಿ" "ಭಕ್ತಿರಸ್ಯವಿಧಾಹ್ಯೇಷಾ ಯಸ್ತೀ ಮೈಚ್ಛೇಪಿ ವರ್ತತೇ | ತಸ್ಮೈದೇಯಂ ತತೋಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಸಚಪೂಜ್ಯೋ ಯಥಾಹ್ಯಯಮ್" (ಗಾರುದ ಪುರಾಣ) ಎಂಬೀ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಆತನು ಪೂಜಾರ್ಹನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಮುಂದೆ ತಸ್ಮೈದೇಯಂ ತತೋಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ಅಂತಹ ಭಾಗವತ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟು ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬಹುದು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು. ಅಂತಹವನಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಅಂತವನಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದು ಎಂಬರ್ಥವು. ||

ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವೃತ್ತಿ ನಿಯಮವು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಜನ್ಮತಃ ಬಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದುದು ; ಆದುದರಿಂದ ಆ ದೇಹವಿರುವವರೆಗೂ ಆ ವೃತ್ತಿನಿಯಮವು ಅಂಟಿದುದು. ಅದು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸೇರಿದುದಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸಂಬಂಧವು “ಗುಣಕರ್ಮವಿಭಾಗಶಃ” ಎಂದು ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಢರವರು ಹೇಳಿದುದು, ಪೂರೈ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಜನ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋನಿಯಲ್ಲೂ ರಾಜಸಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಜನಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದೇನೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನೂ ಕೂಡ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವದನ್ನು ನಾವು ಕಣ್ಣಾರ ನೋಡಿರುವೆವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. ಪೂರೈ ಜನ್ಮ ಸುಕ್ತತ ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾವದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನ್ಮವು. ಈಗ ಆತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ರಾಜಸ ತಾಮಸಿಯಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಶೂದ್ರ ಜನ್ಮವುಂಟೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜನ್ಮಭೇದವಿಲ್ಲದ ಪಂಗಡದವರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಹಿಂದೆ ಸಾತ್ವಿಕನಾದವನು ಸಾತ್ವಿಕಕುಲದಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟುವನು. ತಾಮಸಿಯು ತಾಮಸಿಯ ಕುಲದಲ್ಲೇ ಜನಿಸುವನು ಎಂಬುದು ಸಮಾಧಾನವು. ಶೂದ್ರನೂ ಕೂಡ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರೆ ಸಮಾನಾರ್ಹನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಗುಣಕರ್ಮ ವಿಭಾಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು; ಹಾಗೆಯೇ ಅವರವರುಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈಗ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೂ ಅವರವರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಪರಮ ಪುರಷಾ ರಾಧನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ಈ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವದನ್ನೆ ಮುಂದೆ ಒಳನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾದವಾಶ್ಚೋತಿ ಶಾರ್ವತಂ ಪದಮವಯಂ” ಎಂದು ನಿಗಮನ ಮಾಡಿಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆಯೂ “ನಿಯತಂ ಕುರುಕರೇಶ್ವಂ” (ಗೀ. ೩-೮) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತನಾಗಿ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ಅದು ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಒಳನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು ಏನು ? ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ತನ್ನಿಂದಂಟಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ವಿಷಯವೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿತವು; ಆದರೂ ನಿಗಮನಾಧ್ಯಾಯವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲದೇನೆ, ಆದರೆ ಫಲವಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-ಇದನ್ನು ಮುಂದಿನ ೪೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ - ಕರ್ಮ ಯೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಥವು—ಸ್ವೇಸ್ವೇಕರ್ಮಜ್ಯಾಭಿರತಃ-ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದವರೂ ಅವರವರಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರಾದರೆ, ನರಃ-ಐಹಿಕ ಭೋಗಿ-ನರಮತೀತಿ-ನರಃ ಎಂಬ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಮೂಲಕ ಐಹಿಕ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ರಮಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ ಎಂದರೆ, ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ

ಮೂ. ಸ್ವೇಷ್ಟೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ |

ಸ್ವಕರ್ಮ ನಿರತ ಸಿದ್ಧಿಂ ಯಥಾವಿನ್ವತಿ ತಚ್ಛುಣಾ || ೪೫ ||

ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಪುರುಷನು, ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ-ಕ್ರಮೇಣ ಪರಮ ಪದವನ್ನು, ಲಭತೇ - ಹೊಂದುವನು; ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು. ಇದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಗೀತೋಪದೇಶವು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಮಮತಾದಿಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಕರಣಾಸಾರನು ಅಂತವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಆತನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ, ಆತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಇದಕ್ಕೆ ಜಾನುಶ್ರುತಿ ಜನಮೇ ಜಯ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿದರ್ಶನವು. ಇವರುಗಳೆಲ್ಲಾ, ತಾವು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರೈಶ್ವರನು ವಚ್ಚವಹಾಗಿ ಮಾಡಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದವರು. ಅಂತವರಿಗೆ ಸರೈಶ್ವರನೇ ಪರಮ ಕೃಪೆಯನ್ಮೂಲ, ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಉಪಾಯವನ್ನೂ, ತೋರಿಸಿ, ಆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನ ದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಆತನು ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವಹಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಕಂಧ ಭಾಗವಾದ ಪಶ್ಚಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿ, ಹಾಗೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಶ್ರೀ ಶೂದ್ರ ತಿರ್ಯಗ್ವೃತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ, ಅಗಲೂ ಭಾಗವತಾಶ್ರಯಣ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಯಮೂಲಕ ಸರೈಶ್ವರನು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಯಸಾಲಿಸುವ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳುಂಟೆಂದು ಚಿತ್ರಶ್ರುತನು ಶ್ರೀನಾರದರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. --ವೇದಾದ ಮಜ್ಞ ಪರಮಸ್ಯ ಹಿ ಯೋಗಮಾಯಾಂ ಯೂಯಂ ಭವತ್ ಭಗವಾ ನಥ ದೈತ್ಯವರ್ಯಃ | ಪತ್ತೀಮನೋಽಜ ಮನುಶ್ಚ ತದಾತ್ಮಜಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಭಾರಜ್ಞ ಉತಥು ವಶ್ಚ || ಇಕ್ಷುಕುರಜಿ ಮಚುಕುಂದ ವಿದೇಹ ಗಂಧಿಂಘ್ಯಂ ಬರೀಷ ಸಗರಾ ಗಯ ನಾಕುಷಾದ್ಯಾಃ | ಚಾಂಘಾತಲಕಶತಧನ್ಯನ್ ರಸ್ತಿದೇವಾ ದೇವನ್ತತೋ ಬಲಿಮೂರ್ತಿರಯೋದಿಲೀಪಃ ಸೌಭರ್ಮವಜ್ಞ ಶಿಖಿದೇವ ಪಿಪ್ಪಲ ದು ಸ್ಪರಸ್ಪತೋದ್ಭವಪರಾಶರ ಭೂರಿಷೇಣಾಃ | ಯೋಸೈ ವಿಭೀಷಣ ದನುಮದುಪೇನ್ದ್ರ ದತ್ತ ಪಾರ್ಥಾಸ್ತ್ರಿಷೇಣ ವಿದುರಶ್ರುತದೇವ ವರ್ಯಾಃ | ತೇವೈ ವಿದನ್ತ್ಯತರಸ್ತಚ ದೇವಮಾಯಾಂ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರ ಹೂಣಶಬರಾ ಅಪಿ ಪಾಪಜೀವಾಃ | ಯಚ್ಚದ್ಭುತಕ್ರಮ ಪರಾಯಣಶೀಲ ಶಿಕ್ಷಾಸ್ತಿರ್ಯಗ್ಣಾ ಅಪಿಕಿಮುಶ್ರುತ ಧಾರಣಾಯೇ || ಈ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವೇ "ಪಶುರನುಷ್ಠಃ ಪಕ್ಷೀವಾಯೇಚ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರಯಾಃ ತೇನೈವ ತೇ ಪ್ರಯಾಸ್ಯಂತೇ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್" || ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರೈಪಕ್ಷವು ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಈ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಾಸನವೇ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವಾಗಿ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಆ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ ಸೂತ್ರವ ಆಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಶೂದ್ರ ನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಾದಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯು ಏತಕ್ಕೆ? ಅಂತವಂಗೂ ಕೂಡ ಅನ್ವಯಿಸದೇ ಇರುವಹಾಗೆ ಸ್ವೇಷ್ಟೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ದ್ವಿಜಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ, ನರಃ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲಾಕಾರಣವೇನು? ದ್ವಿಜಃ ಎಂದು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ತೊಂದರೆಯೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಗೀತೆಯು ಗುರುಪಾಯವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಬೋಧಿಸಿ ಲಿಲ್ಲವು. ಲಘೂಪಾಯವಾಗಿ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ, ಅಶಕ್ತರಾದ ದ್ವಿಜರಿಗೂ, ಅಧಿಕಾರವಿರುವ

ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತೀನೆ. ನರಃ
 ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು, ಅಥವಾ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕವಾದ,
 ಪಶುರ್ಮನುಷ್ಯಃ ಪಕ್ಷೀವಾ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡ
 ಬಹುದು ಹೇಗೆಂದರೆ ರೀಜಾಕ್ಷಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರೆ ನಾಶವುಳ್ಳದ್ದು
 ಎಂಬರ್ಥವು, ನರಃ ಎಂದರೆ ನಾಶರಹಿತವಾದುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಾತ್ಮರೂ
 ನರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು. ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದರೆ - ಹೀಗೆ
 ಕರ್ಮಯೋಗ ಉಪಾಸನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ತೊಲಗುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತ
 ವಾಗಿಯೇ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ವಿಮರಾದಿಗಳಹಾಗೆ ಶೂದ್ರ ತಿರಗಾದಿ ಜನ್ಮಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ
 ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣಾದಿ ಶರಣಾಗತಿ ರೂಪ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಅವರುಗಳಿಗೂ
 ಮುಕ್ತಿಯುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶೂದ್ರಾದಿ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತಾಗ್ರಹಣವೆಂದುಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.
 ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನ್ನಿಸನ್ನಿಟ್ಟೇ ಹಿಂದೆ “ಮಾಂ ಹಿ ಪಾರ್ಥವ್ಯಪಾಶ್ರಿತೈಶ್ಚ ಯೇಷಿ ಸ್ಯುಃ,
 ಪಾಪಯೋನಯಃ | ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೈಶ್ಯಾ ಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾಸ್ತೇಶುಯಾನ್ತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್” (ಗೀ
 ೯-೩೨) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇಚರ್ಚಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿಷಯವುಂಟು,
 ಏನೆಂದರೆ? ಶ್ರೀವಿದುರರು ಪೂರೈಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸಕರಾಗಿ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಶೂದ್ರಯೋನಿ
 ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಹಾಗೆಯೇ ಶಬರಿಯೂ ಸಹ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವರೂ ಶಬರಿಯೂ ಸಹ
 ಶೂದ್ರರಾಗಿದ್ದರೂ ಪೂರೈಜನ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆ ಇತ್ತೆಂದೂ
 ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂದೂ,
 ಕೆಲವರು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವಿದುರರು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
 ಸ್ವಧರ್ಮ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರು. ವಿವಾಹಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವವರ್ಣ
 ದಲ್ಲೇ ನಡೆಸಿದವರು. ಧೈರಾರಾಕ್ಷನು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಎಂದು
 ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ, ಶೂದ್ರನಾಗಿರುವದರಿಂದ ನನಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೂ “ಶೂದ್ರ
 ಯೋನಾ ವಹಂಜಾತೋನಾತೋನ್ಯದ್ವಕ್ತು ಮುತ್ಸಹೇ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಾವು ಉಪದೇ
 ಶಿಸದೆ, ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿಸಿದ, ಮತ್ತು ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿರದ
 ಮಹನೀಯರು. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಅಪಶೂದ್ರಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ
 ಉಪಾಸನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವರೇ? ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಬಹುಸುಲಭವಾದ ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣಮಾರ್ಗವು
 ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಲಘುಮಾರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಪಾಯಕರವಾದ
 ಗುರುಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಲಂಛಿಸುವರೇ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಿದರೆಂದು
 ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಅಗಾಧವಾದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೋ ದಾಸನಿಗೆ ತಿಳಿಯದು.
 ಶಬರಿಯಾದರೋ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವು. ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವನ್ನೇ ಅನುಲಂಛಿಸಿ
 ದಳು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತೇಷಾ ಮಿಚ್ಛಾವೃಹಂ ಗಂತುಂ ಸಮಾಸಂ ಭಾವಿತಾತ್ಮನಾಂ |
 ಮುನೀನಾ ಮಾತ್ರನೋ ಯೇಷಾ ಮಹಂಚ ಪರಿಚಾರಿಣೀ (ಆರ ೭೪ ೨೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾ
 ಣವಾಗಿ ಅಹಂಚ ಪರಿಚಾರಿಣೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ, ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರೀವಿದುರಾದಿ
 ಗಳು ತಮ್ಮ ಈಗಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವನ್ನು ಅನುಲಂಛಿಸದಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದಿನ
 ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಸಾಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮಾತ್ರ
 ಕಳಿಯದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರ ಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಈ ದೇಹಾಪಸಾನದ ಒಡನೆಯೇ ಹಿಂದಿನ
 ಉಪಾಸನವೇ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ,
 ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಾದಯೋತ್ಯನ್ತೇ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಸಾಜ್ಜಿಗುಪ್ತತೇ | ವರ್ಣಾವರಣೈಃ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾ

ಭಾ. ಸ್ವೇಷ್ಟೇ - ಯಥೋದಿತೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತೋ ನರಃ, ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ-ಪರಮಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಂ
ಲಭತೇ ; ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತೋ ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಂ - ಪರಮಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ
ತಥಾಶ್ಚಣು.

ಸ್ವಂಸಿದ್ಧಿಂ ಶ್ರಮಣೀಯಥಾ" (ವಿ.ಧ. ೧೦೨. ೩೦) ಅನೇಕ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಾದಯೋಽಪಿ ಇತರ
ರಾದ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧರೇ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕೂಡ, ಜಗುಷ್ಠಿತೇ - ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾದ,
ವರ್ಣಾವರತೈಶತಿ - ಹೀಗೆ ವರ್ಣದ ಜನ್ಮ ಉಂಟಾದರೂ, ಪೂರ್ವಾಭ್ಯಾಸಾತ್-ಹಿಂದಿನ
ಜನ್ಮದ ಉಪಾಸನಾಬಲದಿಂದ, ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ - ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾಃ - ಹೊಂದಿದರು.
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರ.ವದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿದುರ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧರೇ ಮೊದಲಾದವರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ
ದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಪಾಸನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಹೀಗನವಾದ
ವರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಲಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಇದು ಅನುಮತಿ ವಾಕ್ಯವು ; ಹೇತುವು ಪೂರ್ವಾಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂಬುದು;
ದೃಷಾಂತವು ಶ್ರೀವ.ಣೀಯಥಾ - ಶಬರಿಯ ಹಾಗೆ, ಶಬರಿಗೆ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವು
ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ; ಶಬರಿಯು ಶೂದ್ರಳು, ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯು. ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹ
ಳಾದುದರಿಂದ, ಅಕೆಯು ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ
ತತ್ಪಲವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀವಿದುರರೂ, ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಾದಿ
ಗಳೂ ಎಂಬುದು ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಹೇಳದೆ ಅನೇಕರು ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಪಾರ್ಥ
ವನ್ನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೂ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ,
ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದ ವಿದುರರು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾದರೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ
ನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಶೂದ್ರ
ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಜನಿಸಿರುವದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ತಾವು ಅನರ್ಹರೆಂದು
"ಶೂದ್ರಯೋನಾವಹಂಜಾತಃ ನಾತೋನ್ಯದ್ವಕ್ತುಮುಸ್ಸಹೇ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.
ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಉಂಟು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಬಾಯಲ್ಲಿ
ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ, ಅನ್ಯತ್ - ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಹೇಳು ಎಂದು ಕೇಳಿದರಲ್ಲಾ ಅದನ್ನು ನಾನು
ಹೇಳಲು ಅನರ್ಹನು ಎಂದು ಪ್ರಸ್ಯುತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರನ್ನು ಸನತ್ತುಜಾತರಲ್ಲಿಗೆ
ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು. ಬಾಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದವರು ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸುವರೇ. ಅದೂ ಹಾಗಿರಲಿ, ರಾಮಾವ
ತಾರಿಯಾಗಿ ಶೂದ್ರನಾದ ಶುಂಭಕನು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಆತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆಸಿದನೆಂದೂ ತಿರಚ್ಛೇದನ
ವನ್ನೂ ಮಾಡಿ, ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಿಯಾಗಿ ವಿದುರರು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಒಪ್ಪಿಗೆ
ಯಾಗಿ ಆತನ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದರೆ ಸದ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣ್ಯ ದೋಷ
ಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದ ಹಾಗಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ ? ಆದುದರಿಂದ "ಸ್ವೇಷ್ಟೇಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ" ಎಂದು
ಹೇಳುವ ವ.ಹನೀಯತು ಮನಃಷ್ಯಾವತಾರಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಶ್ಯಕೇ ಆಗಿ ಹೇಗೆ
ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿಕ್ರಮ ಕೂಡದೋ ಹಾಗೆಯೇ ವಿದುರಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿಕ್ರಮ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲವು
ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂತರವರು ತಾವು ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿಕ್ರಮ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು
ದುರ್ಮೋಢನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವದ (೯೧-೨೫)ನೆಯ
ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಧರ್ಮವಿಧಾನಗಳನ್ನು

ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವು ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಅವರು ಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇದ್ದರೂ, ಸ್ವತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೂ, ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗೂ ಪಾತ್ರರಾಗುವರು. ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳು ತೊಲಗುವವರೆ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆರೋಗ್ಯಭಾಗ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುವದಲ್ಲದೆ, ಭಗವದನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ, ಉಪಾಯವು ಕೈಗೂಡಿ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ, ಅದು ಲಭಿಸುವ ಕ್ರಮವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವೇಷ್ಟೇ ಎಂದರೆ ಯಥೋದಿತೇ - ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಅವರವರುಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವ; ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಅಭಿರತಃ - ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ನರಃ - ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು, ಸಂಸಿದ್ಧಿವ - ಪರಮಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಲಭತೇ - ಹೊಂದುವನು, ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತಃ - ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿ ಸ್ವಂತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇರುವವನು, ಯಥಾ - ಹೇಗೆ, ಸಿದ್ಧಿಂ - ಆ ಪರಮಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ - ಹೊಂದುವನೋ, ಇದು ಮೂಲದ ವಂದತಿ ಎಂಬುದರ ಭಾಷ್ಯವು, ತಥಾ-ಹಾಗೆ ಎಂದರೆ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು, ಶೃಣು ಸಾಂಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಪದವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ, ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಜನನಿಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಮತ್ತಸಾದ ವಾಪ್ನೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದವ ವ್ಯಯಮ್” ಎಂದು ಈ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಪದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವೇಷ್ಟೇ ಕರ್ಮಣಿ ಅಭಿರತಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಉಪಾಯಮೋ ಎಂದರೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯಲ್ಲವೆಂದು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಣ್ಯವಹಿಸಂಸಿದ್ಧಿ ಮಾಸ್ತಿ ತಾಪನಕಾದಯಃ” (೧೯. ೩) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೂ ನಿಪುಣತರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಕ್ರಮೇಣ ಉಪಾಯವು. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಇದನ್ನು ಅನ್ಯಸಹಿಪೋಪಾಯವೆಂದು ಭಾವಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ವ್ಯಸಹಿತೋಪಾಯವೆಂದು ಭಾವಿಸುವರು. ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ಇದನ್ನು ಸದ್ವಾರಕೋಪಾಯವೆಂದೂ ಅದ್ವಾರಕವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಕೇವಲ ಸ್ವೇಷ್ಟೇಕರ್ಮಭಿರತಿಯ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಲ್ಲವೆಂದೂ ತಾವು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧಾಂತಜನದಲ್ಲಿ “ನಕೇವಲಂ ಕರಜ್ಞಾನಸಮ ಚ್ಚತೋಪಿ ಮೋಕ್ಷಹೇತುಃ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ “ನ.ಹಂ ವೇದ್ಯಃ” ಎಂಬ (೧೯ ೧೧) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವರ್ಣತ್ರಯದವರಿಗೆ ಅವರವರಿಗೆ ವಿಹಿತ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳೇನೋ ಉಂಟು; ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಿಂದ ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ದೊರಕು, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವು ಲಭಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೇನೋ ಹೇತುವಾಗಬಹುದು. ಸ್ವಕರ್ಮ ನಿರತನಾದ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವು? ಆತನಿಗೆ ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ನಿತ್ಯ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳು ಇಲ್ಲವಲ್ಲ? ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾದ ಸ್ವಕರ್ಮವು ಯಾವುದು? ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕಾರಣವು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬುದು (೧)ನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯು (೨) ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು (೨) ನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ ಗೀತೆಯು ಮೂರು ವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪಾಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದು ಎಂಬುದು ಬಾಲ ಭಾಷಣಿಯು. ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಎಂಬುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಚಿಂತಿಸಿ ತಿಳಿಯುವವನಿಗೆ ವೇದ್ಯವು, ಗುರುಪಾಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಶಕ್ತರಾದ ವರ್ಣತ್ರಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ. ಅಶಕ್ತರಾದ ಸರ್ವಂಗೂ ಲಘೂಪಾಯವಾದ ಶರಣಾಗತಿಯು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಸಿದ್ಯೆ ಎಂಬರ್ಥವು. ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟು. ಶೂದ್ರನು ಪರಮಭಾಗವತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಆತನಿಗೆ ಪಂಚರೈಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆತನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆತನು ಈತನಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯೋವೈಶ್ಯಾಸ್ತಥಾಶೂದ್ರಾಃ ತೇಸಿ ಯಾನ್ತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವು ಹೇಗೆ? ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭೃತ್ಯಾಣ ಪಂಚರೈಯಲ್ಲಿ ಇದು ಅಂತರ್ಗತವು. ಗೀತೆಯು ಸಂಕ್ಷೇಪಗ್ರಂಥವು, ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಈ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರೇ ಉದ್ಧವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವನ್ನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ - ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳು; (೧) ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವರ್ಣತ್ರಯವು. (೨) ಶರಣಾಗತಿಯು; ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವು ಸರ್ವಂಗೂ ಜಾತಿಕುಲದ ತಾರತಮ್ಯವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಉಂಟು. ಎರಡಕ್ಕೂ ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವು ಬೇಕು. ಈ ಲಘೂಪಾಯವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಉಂಟು. ಅರ್ಜುನನು ಈ ಗುರುವಾದ ಉಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ತಾನು ವಿನಸ್ತನ ಜಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ಅಶಕ್ತನೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸಿಸುದಕ್ಕೆ ಕರುಣಾಸಾಗರನು ಚರಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಲಘೂಪಾಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯೇ, ಉದ್ಧವರೂ ಕೂಡ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ದುಸ್ತರತ್ವದಿಂದ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ - “ಪ್ರಾಯೇಣ ಭಕ್ತಿಯೋಗೇನ ಸತ್ಸಂಗೇನ ವಿನೋದ್ಯವ | ನೋಪಾಯೋ ವಿದ್ಯತೇ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಯುಣಂಹಿ ಸತಾಮಹಮ್” (ಭಾಗ ೧೧. ೧೧. ೪೮). ಇದರ ಅರ್ಥವು, ಪ್ರಾಯಶಃ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯ ಸಂಶ್ರಯಣದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವೇ ವಿನಾ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಬಹುಕಾಲ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಸುದುಷ್ಕರವಾದ ಉಪಾಯವೇ, ಅದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉದ್ಧವರನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿ ಅಂತಹ ಸತ್ಸಂಗವು ಎಂದರೆ ಗುರುವಿನ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ “ಪ್ರಾಯಣಂ ಹಿ ಸತಾಮಹಮ್” ಅಂತಹ ಗುರುಗಳಿಗೆ ನಾನು ವಶನು, ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಒಡನೇ ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಪ್ರಾಯಣಂ ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಅಯುಜವಲ್ಲವೇ- ಆನರಿಗೆ ನಾನು ಗತಿ ಅಲ್ಲವೇ ವಶ್ಯನಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳು ಮಾಡುವ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪ ರೂಪವಾದ ನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಉಪಾಯವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಅಭೈತತ್ವಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಶೃಣೋ ಯದುನಂದನ | ಸುಗೋಪ್ಯಮಸಿ ವಕ್ಶ್ಯಾಮಿ ತ್ವಂ ಮೇ ಭೃತ್ಯಸ್ಸಹೃತ್ಸಹಾ” (ಭಾಗ ೧೧-೧೧-೪೯) ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಗುಹ್ಯಂ ಎಂದು ಭರನ್ಯಾಸವು ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸತ್ಸಂಗದ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಬರೀ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ವಶ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಹೇಳಿ, ಆ ಸತ್ಸಂಗದ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯಿಂದ ಅನೇಕರು ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅವರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಸತ್ಸಂಗೇನ ಹಿದ್ಯತೇಯಾಃ”

ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ವಿದ್ಯಾರಂಭರಾಮನುಷ್ಯೇಷುವೈತ್ಯಾತ್ಯಾದ್ರಾಸ್ತಿಯೋನ್ಮಜಾಃ" ಪಂಚನಾದಿ ಸಮಸ್ತರೂಪೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆಂದು ಮುಂದಿನ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ಮಜಾದಿ ಶೂದ್ರರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವುಂಟೆಂಬುದು ಸತ್ಯವು. ಆತ್ಮಾಸವಿದ್ಯೆಯೂ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆಂಬುದೂ ಸತ್ಯವು. ಹೀಗಾಗಿ ಎರಡು ಅಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೂ ಸಮಾಧಾನವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ನರಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪಾಯವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜಃ ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಸರ್ವ ವರ್ಣದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ವಿಧ ಉಪಾಯನಿಷ್ಠರಿಗೂ, ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ನರ ಶಬ್ದವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಎಂದೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ಪದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸದೇ ಸಿದ್ಧಿಂ ಎಂದೂ, ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ—ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತರಾಗಿ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಮಮತಾತ್ಮ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವೂ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ವಾಪನವೃತ್ತಿಯೂ. ಇದೇ ಸಿದ್ಧಿಯು. ಇದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಭಕ್ತಿಯೋಗವು. ಆದರೆ ಫಲವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಮೋಕ್ಷವೂ, ಇದೇ ಸಂಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಸಂಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಕರ್ಮೋಗಾದಿಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಚಿಂತೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಂಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವೆನು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ೪೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ೪೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಸಂಸಿದ್ಧಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಫಲದ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವವಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀನಿಗಮಾನುದೇಶಿಕರವರು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಸಿದ್ಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರಮೇಣ ವೆಂಬುದೂ ಅರ್ಥಾತ್ಪದವಾದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಏನೊಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವು. ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯವು. || ೪೫ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ವರ್ಣದವರಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಅನುವಾದರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿ, ಇಂತಹ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಾ ವಾಪ್ತಿಗೂ ಕೂಡ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರಣಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಾನುಭವ ಪರಣಾಗಿಯೂ ಆಗುವನೆಂದು ೪೬-೪೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಷ್ಕೆಯುಂಟಾಗಿ ತನ್ನೂಲಕ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪರಂಪರಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಗಳು. ಈ ೪೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದೇನೆಂದರೆ ಈ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಯಾ ವರ್ಣದವರು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ, ತನ್ನೂಲಕ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಮಮತಾತ್ಮ್ಯಗದಿಂದ ಅವು ನಡೆಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಭಗವದಾರಾಧನಾ

ಮೂ. ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ |

ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಂದತಿ ಮಾನವಃ || ೪೬ ||

ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ, ಸರ್ವಕರ್ಮಾರಾಧ್ಯನಾದ ಭಗವಂತನೇ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಷ್ಕಾಮ ವಿಹಿತಕರ್ಮದಿಂದ ಲೋಕದ ಸರ್ವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಹೇತುವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ತಾನೇ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನಾದುದರಿಂದ, ತಾನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಆಗುವನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭೂತಾನಾಂ - ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ - ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ, ಯತಃ - ಜಗತ್ಪಾರಣ ಭೂತನಾದ ಯಾವನಿಂದಲೋ, ಮತ್ತು ಯೇನ-ಯಾವ ಜಗದೀಶ್ವರನಿಂದ, ಇದಂ-ಈ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲಾ, ತತಂ - “ತತ್ಸಂಪ್ಪಾಪ್ಯ ತದೇವಾನುಷ್ಠಾ ವಿತತ್” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವೋ, ತಂ - ಅಂತಹ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂತರಾತ್ಮವಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು, ಅಂತಹ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ತಾನೇ ಎಂಬಭಾವವು, ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ-ಅವರವರಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ತಂ-ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಾವಿಶ್ವವನ್ನು ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ - ಆರಾಧಿಸಿ ಎಂದರೆ ಆರಾಧಿಸಿದುದಾದರೆ ಎಂಬ ಭಾವವು, ಸಿದ್ಧಿಂ - ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಮೊದಲು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಾನುಭವದೊಂದಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ, ಮಾನವಃ-ಮನುಷ್ಯನು, ಎಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದರೆ ಸ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವ ಫಲಮನುಷ್ಯಗಳ ತ್ಯಾಗ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿ ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು, ವಿನಿಶ್ಚಿತ-ಹೊಂದುವನು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವಕರ್ಮದಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವವನಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವದು ನ್ಯಾಯವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟಾಪ್ತಿಗಳಿಗೂ, ಸತ್ತ್ವಾಸ್ಥಿತಿಯಮನಾದಿಗಳಿಗೂ, ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿ ಇರುವದರಿಂದ, ಈ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಮಾಡುವ ಸ್ವಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಹೇತುವಾದವನು, ಮತ್ತು ಈ ಸ್ವಧರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾ ಫಲಗಳಿಲ್ಲದೆ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಾನೇ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವದರಿಂದ ತದನ್ವಯಾಪಿಯಾಗಿ ತಾನೇ ಅಭ್ಯರ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವನು, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ತತ್ತ್ವಚ್ಛೇದಕ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರದ ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಯೇ “ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ಯಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವೈಶ್ವಾನರಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಪರಗಳೆಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು “ಸಾಕ್ಷಾದೈವ್ಯವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿಃ” (೧.೨.೨೯) ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಇಂತಹ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಕವಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವತ್ಯಾಗಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಿಕತ್ಯಾಗದ್ವಾರಾ ನಡೆಯುವದರಿಂದ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ “ಪರ್ಮಾತ್ಮಾ ಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚನ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು. ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಯೇನಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ, ಅವರುಗಳ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನೇ

ಭಾ ಯತೋ ಭೂತಾ ನಾಮುತ್ಪತ್ತಾದಿಕಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಯೇನ ಚ ಸದ್ವಿಮಿದಂ ತತಮ್, ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ, ತಂ-ಮಾ ಮಿನ್ದ್ರಾದ್ಯಂತರಾತ್ಮತಯಾ ವಸ್ಥಿತ ಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಮತ್ಸಾ ನೃತ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪಂ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಸ್ತೃತಿ ಮಾನವಃ; ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಮ ಮತ್ಪದ್ಯತೇ, ಮಯಾ ಚ ಸದ್ವಿಮಿದಂ ತತ ಮಿತಿ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್; (೧) "ಅಹಂ ಕೃಷ್ಣ ಸ್ಯ ಜಗತಃ

ವಿನಾ ಸ್ವಕರ್ಮತ್ಯಾಗದಿಂದಾಗಲಿ, ಇತರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವದರಿಂದಾಗಲಿ ಆತನು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವೂ ಇದರಿಂದವ್ಯಕ್ತವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ಶುದ್ಧರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ಅಕೃತ್ಯಾಕರಣ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವರು ಎಂಬ ಭಾವಗಳನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೇನೋ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ರೂಪಾದಿಗಳಿಗೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಯೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾನವಃ ಎಂದ. ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಲೇಬೇಕು. ಆತನ ನಿಯತಕರ್ಮವು ಪರಿಚರ್ಯವು ಸಾತ್ವಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವದು ಆತನ ವಿಹಿತಕರ್ಮವಾಗಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಆತನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ? ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃ ಪರತತ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಮಾಂ ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಎಂದಲ್ಲವೇ ಇರಬೇಕು; ಎಂದರೀಯತಃ ಯೇನ ಪದಗಳು ತಚ್ಛಬ್ದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಯತ್ ತತ್ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ವಾಚಕಗಳು. || ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ತಾನು ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತನು, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು; ತನ್ನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಲಟ್ಟ ಸಮಸ್ತವೂ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ತಾನು ಆತ್ಮಾವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತತ್ತಚ್ಚರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ತಾನೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಂತಹ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ತಾನೇ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,—ಯತಃ - ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಮಾಲಕವಾಗಿ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಚೇಷ್ಟಾಮಾತ್ರ ಪರವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಕಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. **ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂತ ಶಬ್ದವು ಅಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಿತ್ತುಗಳ ವಿನೋದೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಂಬ ಭಾವವು. **ಭೂತಾನಾಂ - ಜಡ ಮತ್ತು ಅಜಡವಸ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಕಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ**—ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತೋ ಯೇನ ಚ ಸದ್ವಿಮಿದಂತತಂ - ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಈ ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾಪ್ತವೋ, ಇದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಿಯಮನವ್ಯವು ಸೂಚಿತವು. **ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ -** ತನಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ, ತಂ - ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅದು ಯಾರಿಂದರೆ **ಮಾಮಿನ್ದ್ರಾದ್ಯಂತರಾತ್ಮತಯಾವಸ್ಥಿತಂ** - ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃ ಆದ ನನ್ನನ್ನು, **ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ -** ಆರಾಧಿಸಿ, **ಮತ್ಸಾಸಾದಾತ್ -** ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, **ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಂ ಸಿದ್ಧಿಂ -** ನನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವ ರೂಪ ಫಲವನ್ನು, **ವಿಸ್ತೃತಿ ಮಾನವಃ -** ಮನುಷ್ಯನು ಹೊಂದುವನು. **ಮತ್ತ ಏವ ಸದ್ವಿಮುತ್ಪದ್ಯತೇ -** ನನ್ನಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತಮಸ್ತವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮಯಾ ಚ ಸದ್ವಿ ಮಿದಂ ತತಮಿತಿ

ಪ್ರಭವಃ ಪ್ರಲಯಸ್ತಥಾ "ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಧನಂಜಯ" (೨) "ಮಯಾ ತತವಿದಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದವ್ಯಕ್ತಮೂರ್ತನಾ" (೩) "ಮಯಾಧ್ಯಕ್ಷೇಣ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸಾಯತೇ ಸಚರಾಚರಮ್" (೪) "ಅಹಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಭವೋ ಮತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ" ಇತ್ಯಾದಿಷು || ೪೬ ||

ನನ್ನಿಂದಲೇ ಈ ಸಮಸ್ತವೂ ವ್ಯಾಪ್ತವೆಂದು, ಸಹ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ - ಹಿಂದೆಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ:-ಹಿಂದಿನ ಗೀತಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧) ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಅರ್ಥವು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತನ್ನ ಎರಡು ವಿಧ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಾದ ಅಚಿತ್ತುಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿರುವ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವುಳ್ಳ ಈ ಸಮಸ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಲಯಾದಿಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಹೇಳಿ, "ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ" ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಗಿಂತಲೂ ಸಮವಾದುದಾಗಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಭೃದಿಗೃಹ್ಯವು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೨) ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ, ಸಮಸ್ತ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಆತ್ಮವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಶರೀರವಾಗಿ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಆತನು ಆತ್ಮವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೩) ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ತಾನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸರ್ವಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನನಾದ ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ರೂಪಕರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ, ನನ್ನ ಶರೀರವಾಗಿ ನನಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ನಾನೇ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಉಂಟು ಮಾಡುವನೆಂಬ ಭಾವವು. (೪) ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವೂ ಜಗನ್ನಿಯಮನು ತ್ವಮಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಆತ್ಮರೂಪವಾಗಿಯೂ ವಿವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ನಾನೇ ಕಾರಣಭೂತನು; ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ನಾನೇ ಕಾರಣನೆಂಬ ಭಾವವು. ಇತ್ಯಾದಿಷು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಭೂತಾನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು; ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಯೇನಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ - ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಶರೀರಗಳು; ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮವಾಗಿ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಆತ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಆಗ ಸೂರ್ಯ ಇಂದ್ರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನಮ್ಮ ಆತ್ಮಾದೇಹಗಳ ನಿರರ್ಶನದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು, ನಮ್ಮ ಆತ್ಮಾನಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮಾ ಹೇತುವು. ಮತ್ತೆ ನಮ್ಮ ಕುತಿಗಿಗೆ ಮರ್ಯಾದಾರ್ಥವಾಗಿ ಒಂದು ಹಾರವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ ಅವರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಹೇಗೆ ಅರ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವನೋ, ಪ್ರೀತನಾಗುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೂ ಎಂನು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿ, ಸರ್ವಾಧಿಕನಾಗಿ, ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿ ಸರ್ವನಿಯಂತಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ

ಮೂ. ಶ್ರೇಯಾಃ ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮಾತ್ ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಾತ್ || ೪೬ ||

ಸಮಸ್ತ ಕೃಂಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಮುಂದೆ “ಕಾರಣಂ ತು ಧೈರೀಯಃ” ಜಗತ್ಪಾರಣನೇ ಧೈರೀಯವಸ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಂತವನೇ ಉಪಾಸಲು ಯೋಗ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಂತವನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿದರೆ “ತತೋ ಮಾಂ ತತ್ಪತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದನಂತರಂ” (ಗೀ. ೫೫) ಪರಮ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕನಾದ ವಾಯು ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮ ಚೇತಸಾ ಎಂಬುದರ ಅನುಸಾರವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿಗ ಕರ್ಮ ಯೋಗವನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೪೬ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ವಿಹಿತಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾತ್ಮಕ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭಗವದಾರಾಧನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅದುವೇ ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದನ್ನೂ ಹೇಳಲಿ ಸೋಚುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗನಿರವೇಕ್ಷಣವಾಗಿಯೇ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ವಲಂಬಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿ ತ್ವಾರಾದುರಂದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾನಂತರ ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು, ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪರಿತಿಯು ಬೇಕಾಗಿ ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವು, ಸಪ್ರಮಾದವಾದುದು; ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಶಕ್ತನಿಗೇ ವಿನಾ, ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು, ಎಂಬೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅರ್ಜುನನೇ ಅವಗಾಹನೆಗೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗವೂ ಸಹ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಳ್ಳದು ಎಂದು ನಿರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉಪರತಿಯು ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ನೈರಾಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅದು ನಿನಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವು ; ಅದುದರಿಂದ ನೀನು ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ನಿರವೇಕ್ಷಣವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಬಹುದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವು. ಪರಧರ್ಮಾತ್ ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಾತ್ - ಸ್ವಧರ್ಮವು ಕರ್ಮಯೋಗವು, ಪರಧರ್ಮವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು, ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವರಿಂದ, ಸಮರ್ಥರಾದವರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸಾಧ್ಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವಧರ್ಮಃ. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತನಗಾಗಿಯೇ ನಿರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಅಥವಾ ತನಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾಗಿರುವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದೇ. ಶ್ರೇಯಾಃ - ಶ್ರೇಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ತುಂಬಾ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು; ಏಕೆಂದರೆ ವಿಗುಣಃ - ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವವನಿಗೆ ಹತ್ತು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು; ಸಹಜತ್ವ, ಸುಕರತ್ವ, ಪ್ರಮಾದರಹಿತತ್ವ, ದೇಹಯಾತ್ರೋಪಯೋಗತ್ವ, ಲೋಕಸಂಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ವಿಗುಣೋಪ - ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕಮ್ಮಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾದದರೂ ಶ್ರೇಯಾಃ - ನಿನಗೆ ಹಿತವಾದುದು, ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ

ಭಾ. ಏವಂ ಕೃತ್ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿಕೋ ಮದಾರಾಧನ ರೂಪಸ್ವಧರ್ಮಃ - ಸ್ವೇನೈವೋಪಾದಾತುಂ ಯೋಗ್ಯೋಧರ್ಮಃ; ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸ್ಪರ್ಷೇನ ಹಿ ಪುರುಷೇಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪಃ ಕರ್ಮಯೋಗಾತ್ಮಕೋ ಧರ್ಮ ಸ್ವಕರೋಭವತಿ; ಅತಃ ಕರ್ಮಯೋಗಾಖ್ಯಃ ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣೋಪಿ, ಪರಧರ್ಮಾತ್ - ಇಂದ್ರಿಯ ಜಯ ನಿಪುಣ

ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಗುಣನೆಂದರೆ ವಿಗತಗುಣೋಪಿ - ನಿಕೃಷ್ಟಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಅಪಿ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ವಿಗುಣ ಶಬ್ದವು ಅಪಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದರೆ ವಿಗುಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಶೇಷ ಗುಣ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದೋ? ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ, ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. ವಿಕರ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು (ನೆಯ) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವದು ನ್ಯಾಯವಾದರೆ ಸುಮ್ಮನೆ ವಿಗುಣಃ ಎಂದರೆ ಏನೆಯ ಅರ್ಥಾಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದಾದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ವಿಶೇಷ ಗುಣವುಳ್ಳದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೇನೂ ಭಂಗವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವೆವು. || ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂದೂ ಅದರೆ ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವಫಲ ಮಮತೆಗಳು ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಪರಮ ಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದದ್ದು ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಅಜ್ಞವೆಂದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಜ್ಞವೆಂದೂ, ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉಪರತಿಯು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸು, ಅದರಿಂದಲೇ ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಾವಲೋಕನ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭದೇಶಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು, ಅವನ್ನೇ ಪುನಃ ಅನುವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. - ಏವಂ - ಹಿಂದೆ ಏನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ತೃಕ್ತ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿಕಃ - ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತೃತ್ವ ಅದಿ ಪದದಿಂದಫಲಮಮತೆಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಮೂರನ್ನೆಲ್ಲ ಮದಾರಾಧನರೂಪಸ್ವಧರ್ಮಃ - ನನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಸ್ವಧರ್ಮವು ಎಂದರೆ ಸ್ವೇನೈವ ಉಪಾದಾತುಂ ಯೋಗ್ಯೋಧರ್ಮಃ - ಶರೀರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತನ್ನಿಂದಲೇನೇ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ - ಶರೀರ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಿಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಸಗುವದು ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಧರ್ಮವು ಕರ್ಮಯೋಗವು. ಹಾಗೆ ಸುಕರವಲ್ಲದೆಯೂ ಪ್ರವಾದಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ದುಷ್ಕರವಾದುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಪರಧರ್ಮವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಸ್ಪರ್ಷೇನ ಹಿ - ಶರೀರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾದುದರಿಂದಲೇನೇ, ಪುರುಷೇಣ - ಪುರುಷನಿಂದ, ಪುರುಷ ಶಬ್ದವೇ ದೇಹ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ದೇಹವೆಂಬ ಪುರದಲ್ಲಿ ಶಯನಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ, ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪ - ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಾತ್ಮಕೋ ಧರ್ಮಃ - ಕರ್ಮಯೋಗವೆನಿಸುವ ಧರ್ಮವು, ಸುಕರೋ ಭವತಿ - ಸುಕರವಾದುದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಧರ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡು

ಪುರುಷ ಧರ್ಮಾತ್ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾತ್ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನ ರೂಪತಯಾ
ಸಪ್ರಮಾದಾತ್ ಕದಾಚಿತ್ಸನುಷ್ಠಿತಾತ್ ಶ್ರೇಯಾಃ || ೪೬ ||

ವದೇ ಸರಿ ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವನಿಯತಂ ಕರ್ಮ ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸುಪ್ಪಕ್ತವು. ಕರಣ ಕಳೇಬರಾದಿಗಳನ್ನುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಸಗು
ವದೇ ಸ್ವಭಾವ ನಿಯತವು ; ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಯೋಗಾ
ನುಷ್ಠಾನವೇ ಸ್ವಧರ್ಮವು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವು. ಅತಃ - ಆಕಾರಣದಿಂದ,
ಕರ್ಮಯೋಗಾಪ್ತಃ ಸ್ವಧರ್ಮಃ ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಧರ್ಮವು, ವಿಗು
ಣೋಪಿ - ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಮ್ಮಿಯಾದರೂ ಕೂಡ
ಎಕೆಂದರೆ ಸರೋಂದ್ರಿಯೋಪರತ ಇದ್ದು ಸಂಪೂರ್ಣ ವೈರಾಗ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ
ಧ್ಯಾನವಿರುವದರಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು, ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲವು, ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು
ಪರಧರ್ಮಾತ್ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಜಯ ನಿಪುಣ ಪುರುಷ ಧರ್ಮಾತ್ - ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು
ನಿಗ್ರಹಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಾಗಿರುವ ಪುರುಷನ ಧರ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ
ಜ್ಞಾನಯೋಗಾತ್ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನರೂಪತಯಾ
ಸಪ್ರಮಾದಾತ್-ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸ ಬೇಕಾದ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜ್ಞಾನ
ಯೋಗವು ಪ್ರಮಾದಮುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾದ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ವಿನಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ಸು ಸಕ್ತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಪತನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುವದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮಾದಮುಕ್ತವಾದುದೆಂಬ
ಭಾವವು, ಕದಾಚಿತ್ಸನುಷ್ಠಿತಾತ್ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ
ನಿಗ್ರಹ ಮೂಲಕ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಶ್ರೇಯಾಃ-ನನಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದಾಗಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ವಿವರವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ
ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧರ್ಮ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ನಿಯತ ಧರ್ಮವನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು, ಪರಧರ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಇತರರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ನಿಯತ ಧರ್ಮವನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅವನವನಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳೇ
ಅವನವನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದದ್ದೆನೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಅವನವನ
ಧರ್ಮವು, ಅವನಿಗೇನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದಾದಂತರ ವಿಗುಣ ವಾದುದು ಹೇಗೆ? ಶೂದ್ರನ ಧರ್ಮವು
ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆ. ಆಗ ವಿಗುಣತ್ವ ತಾನೇ ಎಲ್ಲಿಯದು? ಬ್ರಾಹ್ಮಣಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ
ಶೂದ್ರನ ಧರ್ಮವು ವಿಗುಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಬಹು ಸುಲಭವಾದ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ
ಮಹರ್ಷಿಯು ಅಂತಹ ಲಘುಧರ್ಮವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶೂದ್ರಸ್ವಾಧ್ಯಾಸ ಎಂದು ಕೊಂಡಾ
ಡಿದನಾಗ ಹೇಗೆ ವಿಗುಣವಾದಿತ? ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಚಾರಗಳು ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದವು, ಆದುದ
ರಿಂದ ಶೂದ್ರನ ವಿಹಿತ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಗುಣವಾದುವೆಂದೇ ಹೇಳುವೆವು ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಧರ್ಮವು ವಿಗುಣವಾದರೂ ಶೂದ್ರನ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥವೇ
ಆಗುವದಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಧರ್ಮ ಶಬ್ದಗಳು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು
ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅಸಮಂಜಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಧರ್ಮವೆಂದರೆ
ಅವೈದಿಕಧರ್ಮವೆಂದೂ ಸ್ವಧರ್ಮವೆಂದರೆ ವೈದಿಕಧರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿ ಅವೈದಿಕಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ
ವೈದಿಕ ಧರ್ಮವು ಉತ್ತಮವೆಂದರೆ, ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯೂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮವೇ; ಕೃತಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನು
ತಪಗೆ ನಿಂದಿತವಾದ ಭಿಕ್ಷಾಟನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಆಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಆದುದ
ರಿಂದ ಸ್ವಧರ್ಮ ಪರಧರ್ಮಗಳೆರಡೂ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೇನೇ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಾಗಿಯೇ ಇರ

ಭಾ. ಅವ. ತದೇವೋಪ ಸಾದಯತಿ—

ಮೂ. ಸ್ವಭಾವ ನಿಯತಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಮ ನ್ನಾಪ್ನೋತಿ ಕಿಲ್ಬಿಷಮ್ || ೪೬ ||

ಬೇಕೆಂದು ಇದರಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಧರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸ್ವಧರ್ಮವು. ಇದು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿ ಇರುವದು ಜ್ಞಾನಯೋಗವು. ಅಪಶ್ಯಕವಾದ ಧರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸ್ವಧರ್ಮವು. ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ನಿನಗೆ ಸುಖಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವಂತಾದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಸಂಮುಹಿತವಾದುದು ಎಂಬಭಾವವು.

ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೇ? ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೇ? ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಜ್ಞಾನಯೋಗವೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದನ್ನೇ ಶ್ರೀನಿಗಮಾನುಂದೇಶಿಕರವರು ಈ ಶ್ಲೋಕವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಭೂತಾನಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಧಿಕಾರಿಣಾ ಮಪ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ “ಶ್ರೇಯಾನ್ಸ್ವಧರ್ಮಃ” ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಅಷ್ಟೇ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗಾದ ನಂತರ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ನಿನಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ-ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಯನಿಷ್ಠೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಎರಡೇದೋ, ಒಂದು ಸಮರ್ಥರಾದವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ನಿಷ್ಠೆಯವಗೂ ಲೇವೇದೋ, ಅಸಮರ್ಥರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗಮೂಲಕವೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಅದನ್ನೇ ಈಗ ಪುನಃ ಅರ್ಜುನನ ಅವಗಾಹನೆಗೆ ತಂದುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಆ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥ ಶ್ಲೋಕವೇ ಏನೆಂದೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು. ಅಶಕ್ತನು ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಬಿಡಬಹುದು ; ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಬಿಡಲು ಎಂದಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. || ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ನೀನಾದರೋ, ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸುಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವದು ರಿಂದ, ಅದೇ ನಿನಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದುದೆಂದು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆಂದು, ತದೇವ ಉಪಸಾದಯತಿ—ಅದನ್ನೇ ಉಪಸಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯ. ತದೇವ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದೇ ನಿನಗೆ ಯೋಗವು, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವು. ಬಂಧಕವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೇ ಎಂಬರ್ಥವು ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲವು. ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಾದರೋ ಪ್ರಮಾದವುಂಟು, ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿ ಮೊದಲಾದವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು. ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಾದರೋ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನವು ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋಗಿ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪುನಃಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಬಹುದೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ “ಶ್ರೇಯಾನ್ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮೋಭಯಾವಹಃ (೧೭೩-೩೫) ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಅದನ್ನೇ

ಪುನಃ ನಿನ್ನ ಸ್ವೂತಿಪಥಕ್ಕೆ ತರುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳುವಸಂದರ್ಭವು. ಸ್ವಭಾವನಿಯತಂಕರ್ಮ-
ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು,
ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾಗಿ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ
ಮೂಲಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂಬ ಭಾವವು, ಕುರ್ಮ - ನಾನು ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ
ಉಪದೇಶಿಸಿದಹಾಗೆ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಮಮತಾತ್ಯಾಗಪೂರೈಕವಾಗಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸು
ವವನಾದರೆ, ಕಿಲ್ಬಿಷಂ - ಪುನಃ ಸಂಸಾರಹೊಂದುವ ದೋಷವನ್ನು, ನಾಪ್ರೋತಿ - ಹೊಂದುವ
ದಿಲ್ಲವು, ಎಂದರೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪವು ತೊಲಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು
ಕೈಗೊಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು;
ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಸುಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದ ರಹಿತವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೆಳಗೊಂಡದಾ
ಗಿರುವದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸ್ವಭಾವನಿಯತವಲ್ಲದುದಾಗಿ,
ಸರ್ದೀಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರೋಪರತಿ ಬೇರಾದುದಾಗಿ ಆಕಾರಣದಿಂದ ಚೈವನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ
ದುಷ್ಕರವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. “ನಿರಾಶೀರ್ಯತ ಚಿತ್ತಾತ್ಯಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಸರ್ಮ ಪರಿಗ್ರಹಃ |
ಶಾರೀರಂ ಕೇವಲಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಮನ್ನಪ್ರೋತಿ ಕಿಲ್ಬಿಷಮ್” (ಗೀ ೪-೨೧) ಎಂಬುದು ಈ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಆತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ ಯಾವಾಗ ಕರ್ಮ
ಯೋಗವು ಫಲಸಂಗ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ,
ಆಗ ಕೇವಲಂ ಶಾರೀರಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಮನ್ನಪಿ, ಪಾಪ ಪುಣ್ಯರೂಪಕರ್ಮಲೇಪವಿಲ್ಲವು. ಜ್ಞಾನ
ಯೋಗದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವನು. ಜ್ಞಾನಯೋಗ
ದಿಂದುಟಾಗುವ ಆತ್ಮವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯು, ಈ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಯೋ
ಗವು ಅಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಲ್ಲಾಉಪದೇಶಿಸುವದನ್ನು
ಈ ೪೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದುದರ ಉಪಪಾದನೆಯೂ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಸಹ ಈ ಗುಣನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದ
ರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವು ಇಲ್ಲಿ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ
“ಶ್ರೇಯೋ ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮಾತ್ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.
ಹಾಗೆ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಈ ಗುಣನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರ ಅನುಸಂಧಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ
ಹಿಂದಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಅನುವಾದವು, ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಮೂಲ
ದಲ್ಲಿ ವಿಗುಣಃ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಿರುವಾಗ ವಿಗುಣೋಪಿ ಎಂದು ಅಪಿ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದುದು
ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೆಂದೂ ಅದು ಪ್ರಪಂಚಯೋಗ್ಯ
ವಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಬಂದೀತಾಗಿ ವಿಗುಣವು. ಅದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವಿಗುಣವಲ್ಲವು ಏಕೆಂದರೆ
ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಮಮತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ
ಧರ್ಮವು. ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಾನು ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲವು ಎಂದರೆ
ವಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸ್ವಧರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವು, ಹಿಂದೆ ಗಂ ಕಾರಣ
ಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷ ಗುಣವುಳ್ಳದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಅವರವರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ
ವೆಂದೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗತ್ಯ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯ
ವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಅಂತಹ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠೆಯೇ ಜ್ಞಾನಮೋಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ

ಭಾ. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರರೂಪತಯಾ ಸ್ವಭಾವತಃ ಏವ
ನಿಯತತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ಮಕುರ್ವ್ಯ ಕಲ್ಪಿಷಂ-ಸಂಸಾರಂ, ನ ಸ್ವಾಪ್ನೋತಿ, ಅಪ್ರ
ಮಾದತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಣಃ; ಜ್ಞಾನಯೋಗಸ್ಯ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನ ಸಾಧ್ಯತಯಾ

ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಅವುಗಳ ವಿಧಾನವನ್ನು "ದ್ವೈವ ಮೇವಾ ಶರೀ ಯಜ್ಞಂ" ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ,
ಈ ಸುಕರವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡದೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದುದಾದರೆ, ಈತನಿಗೆ ಸಂಸಾರ
ನಿವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ
ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಾರ್ಧಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇ
ಕಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಷವೆಂದರೆ ಪಾಪವು; ಅದಕ್ಕಿಂತ
ಪುಣ್ಯವು ಲೇಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲವು, ಅನೈದಿಕ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ನೈದಿಕ ಧರ್ಮವು ಲೇಸು
ಎಂಬರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವನಿಯತಂ ಕರ್ಮವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ಯ - ಶರೀರದಿಂದಕೂಡಿರುವ ಬದ್ಧಾತ್ಮನಿಗೆ,
ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರ ರೂಪತಯಾ - ಏಕಾದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪದಿಂದ, ಕರ್ಮಣಃ
ನಿಯತತ್ವಾತ್ - ಕರ್ಮಮಾಡುವದೆಂಬುವುದು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ, ಕರ್ಮಕುರ್ವ್ಯ-ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ
ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡೆಸುವ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನಾಗಿ, ಕಲ್ಪಿಷಂ -
ಸಂಸಾರವನ್ನು, ನ ಸ್ವಾಪ್ನೋತಿ - ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಪ್ರಮಾದತ್ವಾತ್
ಕರ್ಮಣಃ. ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದಕ್ಕೇನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದರಿಂದ. ಉಪಾಯಾನಾಷ್ಟಾನಕ್ಕೆ
ಶರೀರಿಗೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಸಹಜವಾದ ಧರ್ಮವು. ಕರ್ಮ
ಯೋಗವು ಅಂತಹ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ ಸುಕರವಾಗಿ
ಏನೊಂದೂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವದರಿಂದ ಉಪಾಯಾನಾಷ್ಟಾನದ ಮೂಲಕ
ಸಂಸಾರ ಬಂಧವು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವನಿಯತವೆಂದು ಹೇಳಿರು
ವುದು ಜಾತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಧರ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ತದೇವ ಉಪ
ಪಾದಯತಿ ಎಂಬ ಅಂತಾರ್ಥವು. ಹಾಗೆ ಜಾತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮವೆಂದು ಏಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡ
ಕೂಡದು? ಎಂದು ವೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಪ್ರಕರಣವು ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ನಿನಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಪರಮ
ಹಿತಕರವಾದುದಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರ ಸಮ
ರ್ಥನೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುವದಿಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಶಾಫಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ಸಪ್ತೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿಯು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ
ಭಾವಿತತ್ವದ್ದಲ್ಲವು. ಕರ್ಮಯೋಗವು ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿ, ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು
ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತೆಗಳಲ್ಲದೆ
ಮಾಡಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಭಗವದನುಗ್ರಹವೇ ಉಂಟಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ, ಶರೀ
ರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವ ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಯ ಕ್ಷೇತಉಂಟಾದರೂ, ನಿಂದಿತವಲ್ಲವಾದುದ
ರಿಂದ, ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ
ಪುನಃ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವು. ಆದುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯಾದಿಧರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ನಿಯತಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿಷತರುವಿನಲ್ಲೂ ಬೇವಿನವೃಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಇರುವ
ಕ್ರಿಮಿಗೆ ಅದರ ಅಹಾರವೇ ಹೇಗೆ ಸ್ವಭಾವ ನಿಯತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳವ

ಸಪ್ರಮಾದತ್ವಾತ್, ನಿಷ್ಕೃಸ್ತು ಪ್ರಮಾದಾತ್ಕಲ್ಪಿಷಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತಾಪಿ ಅತಃ ಕರ
ನಿಷ್ಕೃವ ಜ್ಯಾಯಸೀತಿ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ ಸ್ಮಾರಯತಿ || ೪೭ ||

ನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವ ನಿಯತವು ಕರ್ಮಮಾಡುವದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಷವೆಂದರೆ ಪಾಪವೆಂಬರ್ಥ
ವಾಗುವಾಗ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾತೃವಿಗೆ ಪಾಪಗಳು
ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ; ಆತನು ಈಗಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸವರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾದುದ
ರಿಂದ ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳು
ಶೋಲಗುವದರಿಂದ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಾರಂಭಕ್ಕೂ ಉಪಾಯನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೂ ಹೇತುವಾಗುವದ
ರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಷಂನಾಪ್ನೋತಿ ಎಂದರೆ ಪುನಃಸಂಸಾರಾನಂತಾಪ್ನೋತಿ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಕರ್ಮ
ಯೋಗವೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಸರ್ದೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ
ಅದು ದುಷ್ಕರವೆಂದೂ ಸಪ್ರಮಾದವೆಂದೂ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ - ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ, ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮನ
ಸಾಧ್ಯತೆಯಾ - ಅದು ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವಂತಾದ್ದಾದುದರಿಂದ,
ಸಪ್ರಮಾದತ್ವಾತ್ - ಪ್ರಮಾದವುಳ್ಳ ಭಾವವಿರುವದರಿಂದ, ತನ್ನಿಷ್ಕೃಸ್ತು - ಆ ಜ್ಞಾನಯೋಗ
ನಿಷ್ಕನಾದರೋ, ಪ್ರಮಾದಾತ್ - ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಷವು - ಸಂಸಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿ
ಪದ್ಯೇತ - ಹೊಂದಿದರೂ ಹೊಂದುವ ಸಂಭವವೂ ಉಂಟು; ಅತಃ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕರ್ಮ
ನಿಷ್ಕೃವ ಜ್ಯಾಯಸೀತಿ - ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಕರ್ಮನಿಷ್ಕೆಯೇ ನಿನಗೆ
ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದೆಂದು ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ - ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪ
ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಸ್ಮಾರಯತಿ - ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ, ಸ್ಮರಿಸುವ
ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ಪುನರುಕ್ತಿಯೇನೂ ಅಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದ
ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾ
ಯೋಕ್ತಂ ಸ್ಮಾರಯತಿ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರ ಅನುಸಂಧಾನವು. ಈ
ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಇತರರು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವದ
ಕ್ಕಾಗಿಯೂ; ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ,
ಪುನರಕ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರ ಅನುವಾದವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತೃತೀ
ಯಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸುಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದ
ರಹಿತವಾಗಿ ಇರುವದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮಾಡಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ದುಷ್ಕರವು ಸಪ್ರಮಾದವಾದುದು. ಅದುದರಿಂದ
ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡು, ಉಪಾಯಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ
ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯೈನ್ಯಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞ
ಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುವದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಕ್ಲೇಶಕರವಲ್ಲವೇ ಎಂದು
ಅರ್ಜುನನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದೆಂದು ನೆನಪಿ, ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ಅನುಷ್ಠಾನ ತಾನೇ ಕ್ಲೇಶಕರ
ವಲ್ಲವು; ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಲೇಶಕರವು, ಅದುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅನು
ಷ್ಠಾನಗಳೂ ಕ್ಲೇಶಕರವಾದವುಗಳೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಕಾಯ ಕ್ಲೇಶಾದಿ
ಗಳುಂಟು. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ವಿಗುಣವೆಂದೂ ಸದೋಷವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಮೂ. ಸಹಜಂ ಕರ್ಮ ಕೌನ್ತೇಯ ಸದೋಷಮಪಿ ನತ್ಯಜೇತ್ |

ಸರ್ವಾರಂಭಾಹಿ ದೋಷೇಣ ಧೂಮೇನಾಗ್ನಿ ರಿವಾವೃತಾಃ || ೪೮ ||

ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ದೋಷವಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿತತತ್ವವುಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಉಪಾಯವಲಂಬನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ ನತ್ಯಜೇತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪದೇಶವು.

ಸಹಜಂಕರ್ಮ - ಕರ್ಮವಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು, ಹೇ ಕೌನ್ತೇಯ-ಹಿ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸದೋಷಮಪಿ - ಅಮಾಷ್ಯವನ್ನು ಶರೀರಾಯಾಸರೂಪವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗಿ ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ನತ್ಯಜೇತ್ - ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಇದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೇ ಹಿಂದೆ “ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಃಕರ್ಮ ನತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್” (ಗೀ ೧೨ ೫), ಎಂಬಲ್ಲೂ “ನಿಯತಸ್ಯತು ಸಂನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪ ಪದ್ಯತೇ” (ಗೀ ೧೨ ೭) ಎಂಬಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಮಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ “ಕುರ್ವನ್ನೇ ವೇದಕರ್ಮಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಗ್ಗಂ ಸಮಾಃ | ಏವಂ ತ್ವಯಿ ನಾನ್ಯಥೇ ತೋಸ್ತಿ” (ಈಶಾ ೨) ಎಂದು ಉಪಪದಿತವು. ಹಾಗೆ ಕ್ಲೇಶಕರವಾದರೂ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೋ? ಎಂದರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ನಿನಗೆ ಕ್ಲೇಶಕರವಾದರೆ ಸರ್ವಾರಂಭಾಹಿ-ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ, ದೋಷೇಣ - ಕ್ಲೇಶದಿಂದ, ಅವೃತಃ - ಅವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೇ ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಃ - ಅಗ್ನಿಯು, ಧೂಮೇನ - ಹೊಗೆಯಿಂದ, ಹೇಗೆ, ಅವೃತಃ - ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವು; ಅಗ್ನಿಗೆ ಧೂಮವುಳ್ಳಿರುವ ಹೇಗೆ ಸಹಜವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಾರಂಭವು ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸದೋಷವಾಗಿರುವದು ಎಂದರೆ ಕಾಯಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವದು ತಪ್ಪಿದಲ್ಲವು ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದರೆ ಹೇಗೆ ಧೂಮವು ತೋರುವದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ದೇಹಾಯಾಸಾದಿ ಕ್ಲೇಶಗಳೂ ತೊಲಗಿ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಹಜಂಕರ್ಮ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸ್ವಧರ್ಮಃ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವನಿಯತಂ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ೪೭ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸಹಜವಲ್ಲದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾರಂಭವೂ ಇನ್ನೂ ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗಿ ಸದೋಷವೆಂಬುದು ಕೈಮುತಕನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವದು ಇನ್ನೂ ಕ್ಲೇಶಕರವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಹೋಗಲಿ ದೇಹಾಯಾಸ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಸಮವಾದರೂ, ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸುಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ದುಷ್ಕರವಾಗಿ ಸಪ್ರಮಾದವಾಗಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಹಿತಕರವಾದುದು. ಕಾಯಕ್ಲೇಶಭಯದಿಂದ ಬಿಡ ಕೂಡದೆಂದು ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದತ್ತಾರೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾರಂಭಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಎಡ್ಡರೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದವು, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿ ಉಪಾಯಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ಆರಂಭಗಳೇ ವಿವಕ್ಷಿತಗಳು; ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಸಂಕೋಚಾರ್ಥವನ್ನೇ ಉಳ್ಳದು. ಇವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವೆವು. ಈಗ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಸಹಜಂಕರ್ಮ ಕೌಂತೇಯ ಸದೋಷಮಪಿ ನತ್ಯಜೇತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮವಾಸನಾಸುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರೇತ್ರಜ್ಞನಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೆಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ

ಭಾ. ಅತ ಸ್ವಹಜತ್ವೇನ ಸುಕರ ಮಪ್ರಮಾದಂಚ ಕರ್ಮಸಮೋಷಂ - ಸದುಃಖಮುಖಿ
ನತ್ಯಜೇತ್ ; ಜ್ಞಾನಯೋಗಯೋಗ್ಯೋಽಪಿ ಕರ್ಮಯೋಗಮೇವ ಕುರ್ವೀತೇತ್ಯರ್ಥಃ ;
ಸರ್ವಾರಂಭಾಃ - ಕರ್ಮಾರಂಭಾಃ ಜ್ಞಾನಾರಂಭಾಶ್ಚ ಹಿ ದೋಷೇಣ - ದುಃಖೇನ.

ರೂಪವಾದ ಯುದ್ಧದಿ ಕರ್ಮವು ನಿನಗೆ ಸಹಜವಾದ ಕರ್ಮವು. ಅದು ಕಾಯಕ್ಲೇಶಾದಿಮೋಷವುಳ್ಳ
ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನು ಅವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಗೂಢಾರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾಷ್ಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ “ಅತಃ ಕರ್ಮನಿಷ್ಕೇವ
ಜ್ಞಾಯಿಸೀತಿ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ ಸ್ಮಾರಯತಿ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು, ಕೆಲವು ಕೋಶ
ಗಳಲ್ಲಿ ಈ “ಸಹಜಂ ಕರ್ಮ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ
ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಅಪಿ ಎಂಬ ಸದದಿಂದ ಮುಗಿಯುವುದರಿಂದ, ವಾಕ್ಯಪೂರಣವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು
ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸುವರು. ಆ ವಾಕ್ಯವು ಇದಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯಾ? ಏನೆಂದೂ ಅಭ್ಯಂತರ
ವಿಲ್ಲವು. ಅತಃ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವ ನಿರುತವಾದ ವ ಅನುಷ್ಠಾನವು
ಸಂಸಾರ ಬಂಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸಹಜತ್ವೇನ - ಶರಣ, ದ್ವಿಯಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸುಕರವಾಗಿಯೂ, ಅಪ್ರಮಾದಂಚ
ಪ್ರಮಾದ ರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ, ಕರ್ಮ - ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ, ಸಮೋಷಂ - ಎಂದರೆ
ಸದುಃಖಮುಖಿ - ಕಾಯಕ್ಲೇಶಾದಿ ದುಃಖಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ನತ್ಯಜೇತ್ - ಬಿಡತಕ್ಕ
ದ್ದಿಲ್ಲವು. ಕರ್ಮಯೋಗವು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳುವರೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ
ವಿಷಯ ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ
ವಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ತೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಏನೆಂದರೆ
ಜ್ಞಾನಯೋಗಯೋಗ್ಯೋಽಪಿ - ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ
ಕೂಡ, ಕರ್ಮಯೋಗವೇವ ಕುರ್ವೀತೇತ್ಯರ್ಥಃ-ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ
ಭಾವವು. ಈ ಭಾಷ್ಯ ವಾಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಿಂದೆಯೇ ಓನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಕರ್ಮಣ್ಯೇವ
ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಮಾಸ್ತಿ ತಾ ಜನಕಾದಯಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಆದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು
ತಿಳಿಸುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದ ಹಿ ಶಬ್ದವು. ಸರ್ವಾರಂಭಾಃ - ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಾರಂಭಾಃ ಜ್ಞಾನಾ
ರಂಭಾಶ್ಚ-ಕರ್ಮಯೋಗದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಸಹ, ದೋಷೇಣ
ಎಂದರೆ ದುಃಖೇನ - ಕಾಯಕ್ಲೇಶ ರೂಪ ದುಃಖದಿಂದ, ಧೋಷೇನಾಗ್ನಿ ರಿವಾವೃತಾಃ
ಅಗ್ನಿಯು ಹೇಗೆ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆ ಇವುಗಳೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ;
ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲೂ ದೋಷಯಾಸರೂಪ ಕ್ಲೇಶ ಉಂಟು; ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗ
ದಲ್ಲೂ ಅದೇ ಕ್ಲೇಶವೇ ಉಂಟು; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಮರ್ಥನಿಗೂ ಕರ್ಮಯೋಗ
ವನ್ನೇ ವಿಧಿಸಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—
ಇಯಾಂಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ - ಎಡಕ್ಕೂ ಇರುವವು ತ್ಯಾಸವು ಇಷ್ಟೇ; ಏನೆಂದರೆ—ಕರ್ಮಯೋಗವು
ಸುಕರವು, ಅಪ್ರಮಾದಶ್ಚ - ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದುದು, ಜ್ಞಾನಯೋಗವಾದರೇ, ತದ್ವಿಪರೀತಃ
ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದುದು ಎಂದರೆ ಮತ್ತರವಾದುದೂ ಮತ್ತೂ ಸಪ್ರಮಾದವಾದುದೂ, ಇತಿ
ಎಂಬುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮೋಷಮುಖಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಶಬ್ದವು
ಪಾವನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲವು; ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಪಾಪರೂಪವಾದುದು
ಹೇಗಾದೀತು? ಹಾಗೆ ಪಾಪರೂಪವಾಗಿದ್ದರೆ ನತ್ಯಜೇತ್ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು ಹೇಗೆ ಕೂಡು
ತ್ತದೆ? ಅದುದರಿಂದ ದೋಷವೆಂದರೆ ದುಃಖವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ದುಃಖವು

ಭೂಮೇನಾಗ್ನಿ ರಿವಾವೃತಃ ; ಇಯಾಂಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ - ಕರ್ಮಯೋಗಸ್ಪೃಕರೋಽ
ಪ್ರಮಾದತ್ಯ, ಜ್ಞಾನಯೋಗಸ್ಪೃಹರೀಕಃ ಇತಿ. || ೪೮ ||

ಮೂ. ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿ ಸ್ವರೂಪ ಜಿತಾತ್ಮಾ ಹಿತಸ್ಪೃಹಃ |

ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಪರಮಾಂ ಸನ್ಮಾಸೇನಾಧಿಗಚ್ಛತಿ || ೪೯ ||

ಯಾವುದೆಂದರೆ ಕಾಮುಕ್ತೇಶರೂಪವಾಗಿ ದೇವಿಯು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅದುಮರಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೇಹಯಾಸವು ಯಾವ ಅರಂಭಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲವು ? ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಾರಂಭಗಳಲ್ಲೂ ಉಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಭೂಮಿಯು ತನ್ನಿದ್ದಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಅರಂಭಗಳಲ್ಲೂ ದೇಹಯಾಸವು, ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಕಾಮುಕ್ತೇಶರೂಪಿಗಳು, ಕರ್ಮಯೋಗವು ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಇದ್ದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಎಂದು ಏಕೆ ಚೋದಿಸವು ? ಎಂದರೆ ಇಯಾಂಸ್ತುವಿಶೇಷಃ ಎಂದು ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿರುವ ನೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಯು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯೋಪಶಮಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಮಾದಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವನು; ಕರ್ಮಯೋಗವು ಅದುಮರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾದವಾದುದು. ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸಮಮಾದವಾದುದು. ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸದ್ವೇಷಸ್ತ್ರಿಯೋಪರತಿ ಬೇಕಾಗಿ ದುಷ್ಕರವು, ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸುಕರವು ಎಂದು ನೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಉಪದಿಷ್ಟವು. ಮುಮುಕ್ಷುವಾದವನು ಇಂತಹದೇಹಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಂಜತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ಅದುಮರಿಂದ ಕ್ಯಾಯೋಗವೇ ಅರ್ಜುನನಾದ ನಿನಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗದರೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಕ್ಯಾಯೋಗವು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಅರ್ಜುನನಾದವರಿಂದ ಅವನ್ನು ಬಿಡಲೇಕೂಡದೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮನತಜೀತ್ ಎಂಬ ವಿಧಿ ವಾಕ್ಯವು. ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಜ್ಞಾನಯೋಗಯೋಗೋಪಿ ಕರ್ಮಯೋಗವೇನ ಕುರ್ವೀತ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದೂ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವೇ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತವೆಯಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಿಸಿತು. ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಫಲಕರ್ಮತ್ರ ಮಮತಾಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವದರಿಂದ ಭಗವದಾರಾಧನರೂಪವಾಗಿ, ತತ್ಪ್ರೀತಿದನಕವಾಗಿಯೂ, ಈತನ ದೇಹಯಾತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಹಿತಕರವಾದುದು. ; ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭವೂ ತನ್ನಿಷ್ಟತಿಯೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಾದರೋ ಈ ಅನುಕೂಲಗಳೆಲ್ಲವು ; ಅದು ದುಷ್ಕರವು, ಅದು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಸೇರುವದು ; ದೇಹಯಾತ್ರಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಜ್ಞಾನಯೋಗ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಯ. ಮೂಲಕ ಪರಮಪದವ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಮೋಕ್ಷವ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಉಪಾಯಾನ ಪ್ತಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ ಆ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವೂ ಸಹ ಈ ಪರಮ ಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದಲೇ, ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಫಲವೇ, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಸದ್ಭಕ್ತ ಅಸಕ್ತ ಬುದ್ಧಿಃ - ಕರ್ಮ

ಭಾ. ಸದ್ವತ್ಸ - ಫಲಾದಿಷು, ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ, ಜಿತಾತ್ಮಾ - ಜಿತಮನಾಃ, ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನೇನಾತ್ಮಕರ್ತೃತ್ವೇ ವಿಗತಸ್ಪೃಹಃ, ಏವಂ ತ್ಯಾಗಾದನನ್ನ ತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೀತೇನ ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನಯುಕ್ತಃ, ಕರ್ಮಕಾರ್ಯ, ಪರಮಾಂ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ

ಯೋಗಸಂಪನ್ನನು, ಸದ್ವತ್ಸವೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ, ಮಮತೆ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ದರಲ್ಲೂ ಸಹ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಜಿತಾತ್ಮಾ - ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸು ಎಷ್ಟು ಮುಗಿಲ್ಲವೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸದಾ ಹಾಗೆ ತಡೆಯುವವನಾಗಿ, ವಿಗತಸ್ಪೃಹಃ - ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರಗಳಾದ ಐಹಿಕ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶೆಯುಳ್ಳವನು, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಆಶಾಶ್ರುತಗಳಾದ ಐಹಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಶಾಂಟಿತನಾಗುವುದರಿಂದಲೇ, ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನ - ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾತ್ಮಕ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಪರಮಾಂ - ಆದಿತ್ಯಂತಲೂ ಶುತ್ಸುಸ್ವಭಾವದಾದ ಇಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಸರೋತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ವಭಾವ, ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿ - ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದೇ ಅದರಿಂದ ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರ್ಹತೆಯನ್ನು, ಅಧಿಗಚ್ಛತಿ - ಹೊಂದುವನು. ಇದು ಹಿಂದೆಯೇ "ಕರ್ಮ ಜ್ಞಾಯೋಹ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ" (ಗೀ. ೩.೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ, "ಕರ್ಮಣೈವಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಗ್ರಾಸ್ತಿ ತಾ ಜನಕಾದಯಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಹ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದನ್ನೇ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದವೂ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದವೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದೂ ಅವು ಕರ್ಮಮುಕ್ತನಾದಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾತ್ಮಕವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ೭-೧೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದ ಲಭಿಸುವುದು (೧) ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ವಾಪಗಳ ನಿವಾರಣೆಯು, (೨) ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು, (೩) ಐಹಿಕ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸೆಯು (೪) ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯು ; ಇವುಗಳು ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅವ್ಯಕ್ತಕೇ ಇಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು. ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು - ಸದ್ವತ್ಸ ಎಂದರೆ ಫಲಾದಿಷು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ - ಸಂಬಂಧಿಸದೇ ಇರುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಜಿತಾತ್ಮಾ - ಎಂದರೆ ಜಿತಮನಾಃ - ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಪರಮಪುರುಷ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನೇನ, ಆತ್ಮಕರ್ತೃತ್ವೇ ವಿಗತಸ್ಪೃಹಃ - ಪರಮಪುರುಷನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶೆಯುಳ್ಳವನು ಇಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ - ಮತ್ತೆ ವಿಗತಸ್ಪೃಹಃ ಎಂದೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವುಳ್ಳದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಫಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ರವಾಗದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ತಾನು ಅಪ್ರಕಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶೆಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಯೋಗಸಂಪನ್ನನು, ಏವಂ ತ್ಯಾಗಾದನನ್ನ ತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೀತೇನ ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನಯುಕ್ತಃ - ಇದು ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನ - ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೆನರದವು ಹೀಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಮಮತೆ ಮುನ್ನ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೂ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಹ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಸನ್ನ್ಯಾಸದಿಂದ ಸೇರಿ,

ಸಿದ್ಧಿ ಮುಧಿಗಚ್ಛತಿ - ಪರಮಾಂ ಧ್ಯಾನನಿಷ್ಠಾಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಭೂತಾ
ಮುಧಿಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ ; ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಧ್ಯಾನಯೋಗಾವಾಪ್ತಿಂ ಸರ್ದೇಂದ್ರಿಯ
ಕರ್ಮೋಪರತರೂಪಾ ಮುಧಿಗಚ್ಛತಿ. || ೪೯ ||

ಕರ್ಮಕುರ್ವಾ - ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಆನುಷ್ಠಿಸುವವನು, ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಅಧಿಗಚ್ಛತಿ ಎಂದರೆ
ಪರಮಾಂ ಧ್ಯಾನನಿಷ್ಠಾಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಭೂತಾಮುಧಿಗಚ್ಛತಿ - ಸರ್ದೇತ್ಯು
ಷ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಅಧಿಗಚ್ಛತಿ - ಹೊಂದುವನು.
ಆ ಉಪಾಸನೆ ನಿಷ್ಠೆಯು ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಭೂತಾಂ-ಜ್ಞಾನಯೋಗ
ದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಫಲರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವಂತಾದ್ದು ; ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠೆಯನ್ನೇ
ಹೊಂದುವವನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಸನ್ನಾಹಸೇನಾಧಿಗಚ್ಛತಿ ಎಂದರೆ ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನಯೋಗ
ದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಕುರುಕರ್ಮ್ಯವ ತಸ್ಮಾ
ತ್ತ್ವಂ ಎಂದೂ “ಕರ್ಮಜ್ಯಾಯೋಹ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ” ಎಂದೂ “ಕರ್ಮಣ್ಯವಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಮಾಸ್ಥಿತಾ
ಜನಕಾದಯಃ” “ಶ್ರೀಯಾ ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮತ್ಸುನುಷ್ಠಿತಾತ್” ಎಂದೂ
ಹೇಳಿರುವದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನ್ನಾಹಸ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ಹಿಂದೆ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಾಗಲಿ, ಜ್ಞಾನ
ಯೋಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಫಲವೇನೋ ಒಂದೇ. ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಫಲವು ಎಂಬ
ಭಾವವು. ಹಾಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಡಿಸುತ್ತಾರೆ. - ವಕ್ಷ್ಯ
ಮಾಣಧ್ಯಾನಯೋಗಾವಾಪ್ತಿಂ - ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಅಧಿ
ಗಚ್ಛತಿ - ಕರ್ಮಯೋಗನಿಷ್ಠನೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗನಿಷ್ಠನಹಾಗೆಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಉಪಾ
ಸನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯು ಏತರಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ದೇಂದ್ರಿಯ
ಕರ್ಮೋಪರತರೂಪಾಂ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉಪರತರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠೆ
ಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಏಕಿಕದಲ್ಲಿ ಜಹಾಸಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಹಾಸ್ತ
ಭಕ್ತಿಯೂ ಧ್ಯಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವು ; ಇವೆರಡೂ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವವರಿಂದ
ಇದಕ್ಕಾಗಿ ದುಷ್ಟರವಾದ ಸಪ್ರಮಾದವಾದ ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲವೆಂಬ
ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಉಪಾಯವನ್ನವಲಂಬಿಸುವದಕ್ಕೆ ಎರಡು ನಿವೃತ್ತಿಗಳೆಂದು
ಒನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಒನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಜ್ಞಾನಯೋಗೇನ ಸಾಂಖ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಯೋಗೇನ
ಯೋಗಿನಾಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸಮರ್ಥನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಆದುದ
ರಿಂದ, ಇತರರಿಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು ಎಂದು ಒನನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಯಾ
ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮತ್ಸುನುಷ್ಠಿತಾತ್ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದುವವನು ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು
ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದರಿಂದ, ಈ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾದನಂತರವೂ ಪುನಃಸಾಧಿಸತಕ್ಕಕರ್ಮವು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ವಿಷಯ ಮಾತ್ರವೂ
ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು, ಹಾಗಾದರೆ ಏನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನನಿಷ್ಠಾಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಆರಂಭ
ದಕೆಯು. ಅದು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾಂ ಧ್ಯಾನನಿಷ್ಠಾಂ ಎಂಬ
ಭಾಷ್ಯವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿನೇತನೇ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯು. ಇಂತಹ ಭಕ್ತಿ

ಮೂ. ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮತಥಾಪ್ತೋತಿ ನಿಬೋಧಮೇ |

ಸಮಾಸೇನೈವ ಕಾಂತೇಯ ನಿಷ್ಕಾಜ್ಞಾನಸ್ಯಯಾ ಪರಾ || ೫೦ ||

ಯೋಗಾರಂಭಾರ್ಥತೆಯು ಏತರಂದುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ ? ಸರ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೋಪರತರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ? ನಿರ್ಗತ ಕರ್ಮಾ ನಿಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ತಸ್ಯ ಭಾವೋನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಂ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸರ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೋಪರತ ರೂಪವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದುದರಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿ ಪರಮಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣಧ್ಯಾನ ಯೋಗ ವಾಪ್ತಿಂ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಫಲಸಜ್ಜಿಕರ್ಮಪ್ರತ್ಯಯಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಾಸನಾರಂಭಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವದರಿಂದ ಐಕಾಂತ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾದವನಿಗೆ ಪರಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಿದ್ಧಿಯು. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ-ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನು, ಹೇಗೆ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವದರ ಮೂಲಕ ಕ್ರಮೇಣ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯು ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು; ಅದು ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (೪೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು) ಆ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಹೇಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಉಪಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ೪೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಕಾಂತೇಯ - ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಉಪಾಸನಾರಂಭರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಹಾನುಭಾವನು, ಯಥಾ - ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮ - ತನ್ನ ನೈಜವಾದ ಪ್ರಕೃತಿವಿಷಯಕ್ಕೆ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿನ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು, ಅಪ್ನೋತಿ - ಹೊಂದುವನೋ, ತಥಾ-ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ, ಹೇಳುವನು; ಮೇ ಎಂದರೆ ಮತ್ತೆ-ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಸಮಾಸೇನ - ಹಿಂದೆ ೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಠಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ನಿಬೋಧ - ಕೇಳಿತಿಳಿ. ಈ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪದ ಅವಲೋಕನವೇ ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಪರಮ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ - ಜ್ಞಾನಸ್ಯ - ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಯಾ ಪರಾನಿಷ್ಠಾ - ಯಾವ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಪರಮ ಪ್ರಯೋಜನವೇ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿನಗೆ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದ ಫಲರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಐಕಾಂತ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು. ಇಂತಹ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಆಂತರಾಳಿಕ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಲಭಿಸುವದೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ (ಮುಂದೆ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ)

ಹೇಳುವೆನು. ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇತರರು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು “ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷ್ಮೀ” ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವಾದನಂತರ ಮುಂದೆ ಅವಸ್ಥಾಂತರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಮುಂದೆ ೫೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತನಾದವನು “ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಂ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಪರಪರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬ ಉತ್ತರಾವಸ್ಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೋಗುವದಿಲ್ಲವು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹೇಗೋ ತಿಳಿಯದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತವು. ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತರ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯುಕ್ತ ಜೀವಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾದುದು. ಕರ್ಮ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಲಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಅತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು; ಇದು ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮೂಲಕವೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ—೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು. ೧೯ ೫-೧೯ ೫-೨೦. ೫-೨೪ ಮುಂದೆ ೫೩ ೫೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ “ಮಯ್ಯೇವ ಮನಃಪಢ್ಯಮಯಿಂ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ” (೧೯. ೧೨-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ನಿರಂತರ ಚಿಂತನರೂಪವು ಉಪಾಸನೆಯಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದುದು; ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಜ್ಞಾನರೂಪವಲ್ಲವೇ? ಶ್ರೀದೇಶಿಕರವರು ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆನ್ನುವುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರದ ಉಪಾಯ ವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ “ಅದು ತಾನಾ ತೈಲಧಾರೈಯ್ಯಪ್ಪೋಲೆ ನಿರಂತರಮಾನ ಸ್ಮೃತಿರೂಪಮಾಯಾ” ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರತುಲ್ಯಮಾನ ವೈಶದ್ಯತ್ವೈಯುಡೈತ್ತಾಯಾ ಅಸ್ತಿಮ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಧಿ ಯಾನ ಜ್ಞಾನಸನ್ನತಿ ನಿರೀಷಮಾ” (೮೭೬ನೆಯ ಪುಟ) ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರೂ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯದಮುಜ್ಜಲ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಭವತು ಮಮ ಪರಸಿ ಇಘ್ನೇಮಃಷೀ ಭಕ್ತಿರೂಪಾ” ಭಕ್ತಿರೂಪಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದುಹೇಳಿ, ಶೇಷಮುಷೀ ಭವತು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದೆಂದೂ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟೈತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷಃ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾವೂ ಹೇಳುವೆವು. ಆದರೆ ಅವರುಗಳು ಹೇಳುವಹಾಗೆ, ಕರ್ಮವು ಅಜ್ಞನಲ್ಲದೆ ಒರೀ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವಾದ “ತತ್ತ್ವಮಸಿ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ವಾದವು “ಮಯ್ಯೇವ ಮನಃಪಢ್ಯಮಯಿಂ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ” “ಕುರುಕ್ಷೇವೈಹ ಕರ್ಮಣಿ” ಸ್ವೇಶ್ವೇಕರ್ಮಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ” (೧೯ ೧೮ ೪೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನಿರಸ್ತವು. ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ: “ಶೇಷಮುಷೀಭಕ್ತಿರೂಪಾ” ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಗಳೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಪಾಯವೆಂಬ ವಾದವೂ ಸಹ ನಿರಸ್ತವೆಂದು ಶ್ರುತ ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲೇ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಕರ್ಮಯೋಗ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಧ್ಯಾನಯೋಗ ವೆಂಬುದರಿಂದಲೂ ನಿರಸ್ತವು. ಮತ್ತು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಲಕ್ಷಣಾರೂಪವಾದ, ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ನಿರಸ್ತವು. ಜ್ಞಾನವು ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವೆಂದು “ಇದಂತು ತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ ವಕ್ಷ್ಯಮ್ಯ ನಸೂಯವೇ | ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನ

ಭಾ. ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ - ಅಪ್ರಯಾಣಾದಹರಹರನುಷ್ಠೀಯಮಾನ ಕರ್ಮಯೋಗ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಧ್ಯಾನಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಯಥಾ - ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವರ್ರಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರೋತಿ, ತಥಾ ಸಮಾಸೇನ ಮೇ ನಿಬೋಧ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮವಿಶೇಷ್ಯತೇ ನಿಷ್ಪಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯಾಪರೇತಿ. ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಯಾಪರಾನಿಷ್ಪಾ - ಪರಮಪ್ರಾಪ್ತ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ೫೦ ||

ಸಹಿತಂ ಯಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮೋಕ್ಷೈಸೇರುಭಾತ್ (೧೯೯. ೧) ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. (೧೯. ೧೧-೫೩) ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ "ನಾಹಂ ವೇದೈರ್ನ೯ತಪಸಾ" ಎಂಬ ಭಗವದುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಕೇವಲ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವಲ್ಲವೆಂದು ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನ ಮಾತ್ರ ವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕಷಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪಕ್ಷೇತತೋ ಜ್ಞಾನಂಪ್ರವರ್ರತೇಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳು ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಕಳೆದುಹೋದರೆ, ಅನಂತರ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದವು ಉಪಾಸನ ಪರವು. ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪರಕ್ಕೂ ಈ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನ ವಾಗಿ ಪರಾನಿಷ್ಠಾ ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂದರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು.

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವದ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತದೇಶಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಚೇತನನು ಎಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದೇಶಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುವ ನೆಂಬುದನ್ನು ಸಬ್ಬಿಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವ್ರಾಪ್ತಿಯು ಧ್ಯಾನಯೋಗದ ಪರಾ ಕಾಷ್ಠಾದಶೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಎಂದರೆ ಅಪ್ರಯಾಣಾದಹರಹರನುಷ್ಠೀಯಮಾನ ಕರ್ಮಯೋಗ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಧ್ಯಾನ ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ—ದೇಹಾವಸಾನ ಉಂಟಾಗುವವರೆಗೂ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉಪಾಸನ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಯಥಾ ಎಂದರೆ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ - ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ವರ್ರಮಾನಃ - ಇರುವವನಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರೋತಿ - ಪುನಃ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವನೋ, ತಥಾ - ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಸಮಾಸೇನ - ಸಬ್ಬಿಹವಾಗಿ, ಮೇ - ನಿಶ್ಚಂಠವಾಗಿಯೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಉಪದೇಶಿಸುವ ನನ್ನ ದೇಶಿಯಿಂದ, ನಿಬೋಧ - ತಿಳಿ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ - ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ದಿವ್ಯಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ, ವಿಶೇಷ್ಯತೇ - ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೆಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ "ನಿಷ್ಠಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯಾಪರಾ ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ; ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕಸ್ಯ - ಪರಮಪುರುಷ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ|ಯಾಪರಾನಿಷ್ಠಾ - ಯಾವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿಷ್ಠೆಯೋ; ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಪರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ - ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಫಲವೋ ಎಂಬರ್ಥವು; ಅಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದೇಶಿಯು ಯಾವಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವೆನು ಕೇಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕರ್ಮಯೋಗದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿವರಣವಾಗಿ ಅಪ್ರಯಾಣಾತ್ ಅಹರಹರನುಷ್ಠೀಯಮಾನ ಕರ್ಮಯೋಗ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಧ್ಯಾನಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಎಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸ

ತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್, ನಿರ್ಯಾಣ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಉಂಟಾಗುವವರೆಗೂ ಅನು ಸ್ಥಿತತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳು ಅಂಗವು; ಅಂಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅಂಗಾಂಗ ಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವು. ಹೋದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂಗಾನು ಷ್ಠಾನವಿದ್ದರೆ ಈಗ ಆ ಅಂಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲದೆ ಅಂಗಮಾತ್ರದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಸಾಕು ಎಂಬ ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದವಾದವು ಇದರಿಂದ ನಿರಸ್ತವು. ಆಗಲಿ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅಂಗದ ಅನು ಷ್ಠಾನವು ನಿರರ್ಥವೋ? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವು, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಾಸನಾ ಬಲದಿಂದ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಲವತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಾದ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಚಿ ಯಜ್ಞಾದಿ ಶ್ರುತೇ ರಕ್ತ ವತ್” (೩. ೪. ೨೬) ಮತ್ತು “ಅವೃತ್ತಿರಸಕ್ಕ ದುವದೇಶಾತ್” ಎಂಬುವಗಳಿಂದ ಉಪಾ ಸನವೂ ತದಂಗವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳೂ, ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ ಅನುಷ್ಠಿತತಕ್ಕವು ಗಳೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು- ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು “ಎವಂ ರೂಪಂ ಧ್ಯಾನಮಹರಹರನು ಸ್ಥೀಯಮಾನೈರ್ದಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪೈಃ ಪರಮಪುರುಷ ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರೇಣ ಜಾಯತೇ” ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. (೩. ೪. ೨೬) ಗೀತೆಯೆಲ್ಲೂ, ಅದುದರಿಂದಲೇ “ಯಜ್ಞೋದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ನ ತ್ಯಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್” (೧೮ ೫) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಎಂದು ಎಲ್ಲಿವರೆಗೂ ಕಾರ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಆಪ್ರಯಾಣಾತ್ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀವಿದುರರೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಂಗದೊಂದಿಗೆ “ಯಾವಜ್ಜೀವಂತು ತತ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ಪೇತ್ಯಸುಖಂನಸೇತ್” ಇಲ್ಲಿ ಸುಖ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಸುಖವು ವಿವಕ್ಷಿತವು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಆಪ್ನೋತಿ - ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಆಪ್ನೋತಿ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವು ಅಸಂಗತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ “ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇಪರಾಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿ, “ತದನಂತರಂ ಮಾಂ ವಿಶತೇ” ಎಂದು ೫೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರು ವದರಿಂದ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದುದರ ಅನುವಾದವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾಸೇನ ಸಂಜ್ಞುಕ್ತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. “ಕಷಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪಕ್ವೇ ತತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಮತ್ತು “ಕಷಾಯ ಪಕ್ವಿಃ ಕರ್ಯಾಣಿ ಜ್ಞಾನಂತು ಪರಮಾಗತಿಃ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದವು ನೇದನ ಧ್ಯಾನ ಉಪಾಸನಾ ಶಬ್ದಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವು. ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತದಿವ್ಯಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. || ೫೦ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮ ತಥಾಪ್ನೋತಿ ನಿಬೋಧಮೇ” ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಫಲ ಕರ್ಮೈಶ್ಚ ಸಜ್ಜಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷಾ ರಾಧನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ದಯೆ ಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿಳಿದರೆ ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅದು ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವು. ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸನರೂಪ ಪರವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಅಜ್ಞ ಭೂತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮದರ್ಶನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಮೂ. ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿಶುದ್ಧಯಾ ಯುಕ್ತೋ ಧೃತ್ಯಾತ್ಮಾನನ್ನಿಯಮ್ಯಚ |
 ಶಬ್ದಾದೀ ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತೃಕ್ತ್ಯಾ ರಾಗದ್ವೇಷೌ ವ್ಯುದಸ್ಯಚ || ೫೧ ||
 ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ ಲಘ್ವಾಶೀ ಯತವಾಕ್ಯಾಯ ಮಾನಸಃ |
 ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಪರೋ ನಿತ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾತ್ರತಃ || ೫೨ ||
 ಅಹಂಕಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಶಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಪರಿಗ್ರಹಮ್ |
 ವಿಮುಚ್ಯ ನಿರ್ಮಮ ಶ್ಯಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ || ೫೩ ||

ಅದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಇದು ಅಜ್ಞವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಮರೆತು, ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಂತಹ ಆತ್ಮ ದರ್ಶನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡದೆ, ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ - ಎಂದು ಮುಂದೆ ಅಂತವನ್ನು ವದ್ಯಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ನಿಷ್ಕಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯಾಸೌರಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯಾಸೌರಾ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಪರಾನಿಷ್ಕಾ - ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಫಲಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ನಿಷ್ಕೀಯತೇ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲವು.

ಬುದ್ಧ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಯಾ ಯುಕ್ತಃ - " ತದ್ಭಾವಪರಮಂ ವ.ಮ " (ಗೀ. ೮-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ " ನಿರ್ದೋಷಂ ಹಿ ಸಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ " (ಗೀ. ೫-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವುದೆಂದರೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮವು ತುಂಬಾ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು ಎಂಬ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಿಷಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಧೃತ್ಯಾತ್ಮಾನನ್ನಿಯಮ್ಯಚ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶಬ್ದಾದೀ ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತೃಕ್ತ್ಯಾ - ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರೆದು, ಯಾವಾಗ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವು ಹೋಯಿತೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ರಾಗದ್ವೇಷೌ ವ್ಯುದಸ್ಯಚ - ಅವುಗಳು ಬೇಕೆಂಬ ರಾಗವೂ, ಅವುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಇತರರಿಂದ ತೊಂದರೆ ಬಂದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೂ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ - ಹಿಂದೆ ೬-೧೦ ರಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯಿತಿತಃ - ಎಂದೂ, ಏಕಾಕೀ ಎಂದೂ, ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಜನರು ಬಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆ ಮಾಡದೆಯೂ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಐಕಾನ್ಯವು ದೊರೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಜನರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಶೀಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಲಘ್ವಾಶೀ - ಹಿಂದೆ (೬-೧೬) ರಲ್ಲಿ " ನಾತ್ಯಶ್ಚ ತಸ್ತು " ಎಂದೂ ' ಯುಕ್ತಾಹಾರ ವಿಹಾರಸ್ಯ " ಎಂದೂ, ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅತ್ಯಾಹಾರ ನಿರಾಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಯುಕ್ತಾಹಾರವುಳ್ಳ ಶೀಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಯತವಾಕ್ಯಾಯ ಮಾನಸಃ - ಹಿಂದೆ ೬-೨೮ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ವಾಕ್ಯಾ ಶರೀರವೂ ಮನಸ್ಸೂ ಎಲ್ಲವೂ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಹಾಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದವನಾಗಿ, ನಿತ್ಯಂ - ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದರೆ ತಾನು ಜೀವಿಸಿರುವತನಕ, ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರಃ - ಆ ತನ್ನ ಜೀವಾತ್ಮನ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಇಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಶಬ್ದವು ಬರೀ ಚಿಂತನಪರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆತ್ಮಾವಿನ ಉಪಾಸನವೆಂದರೆ ೬ನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯ

‘ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ನಿರವೇಶನವಾಗಿ ಕರ್ಮಯೋಗಮಾಡು ಎಂದು ಉಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ, ಧ್ಯಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಾ. ೨೫ನವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಬರೀ ಆತ್ಮ ಚಿಂತನವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು ಹಾಗಾದರೆ ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ಧ್ಯಾನಮೇವಾತ್ರಯೋಗಃ-ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನವೇ ಒಂದು ಯೋಗವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನೇನವಾಯೋಗಃ ಆತ್ಮಚಿಂತನದಿಂದ ಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾಪ್ರಿತಃ-“ನಿವೃತ್ತಸ್ವರೂಪಮೇಭ್ಯೋ” ಎಂದು (ಗೀ. ೬-೧೮) ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಆತ್ಮವೃತ್ತಿರಕ್ತಗಲಾದ ಸರ್ವ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರೋಣವು ವೈರಾಗ್ಯವು, ಅದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ, ಅಹಂ ಜ್ಯಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಶಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಪರಿಗ್ರಹಮ್” ವಿಮುಚ್ಯ-ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಅಹಂಜ್ಯಾರಂ ವೆಂದರೆ ಆತ್ಮಾವಲ್ಲದ ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವು, ಇಲ್ಲಿ ಬಲ ವೆಂದರೆ ದೇಹಶಕ್ತಿಯಲ್ಲವು ; ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಕರ್ಮವಾಸನಾಬಲವು, ದರ್ಶ ವೆಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಹಂಕಾರ ಬಲಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ, ತಾನೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ನಿರ್ದಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ತಾನು “ಅಡ್ಯೋಽಭಿ ಜನವಾನಸ್ತಿಕೋ ನ್ಯೋಸ್ತಿ ಸದೃಶಂ ಮಯಾ” ಎಂದು ಗೀ. ೧೬-೧೫ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಾವನೆಯು. ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ-ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನ ನಾಶಗಳಾದ ವಿಷಯಾನುರಾಗವು ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಉಂಟಾದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕೋಪವೂ (ಗೀ. ೩-೩೭) ರಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತಗಳು. ಪರಿಗ್ರಹ ವೆಂದರೆ ದೋಷಯುಕ್ತಗಳಾದ ಧನಾದಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸೋಣವು, (ವರುಣ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಮುಚ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ನಿರ್ಮಮಃ - ಆತ್ಮವೃತ್ತಿರಕ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಐಹಿಕಗಳಲ್ಲೂ ಮಮತೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನಾಗಿ “ಮಮೇತಿ ದ್ಯುಕ್ಷರೋ ಮೃತ್ಯುಃ ನಮಮೇತಿ ಚ ಶಾಶ್ವತಃ” ನನ್ನದು ನನ್ನದು ಎಂದು ಮಮ ಎಂಬ ಎರಡಕ್ಷರವು ಬಂಧಕವು, ನಮಮ ನನ್ನದಲ್ಲವು ಎಂಬ ಮೂರಕ್ಷರವು ಶಾಶ್ವತವದವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಾದ್ದು, ಹೀಗೆ ನಿರ್ಮಮಃ - ಮಮತಾರಹಿತನಾಗಿ, ಶಾಂತಃ - ಆತ್ಮಾನುಭವದಲ್ಲೇ ರತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವವನು, ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ. ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ದರ್ಶನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶವು ಆತ್ಮದರ್ಶನವು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಆನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬುದೇ ಅರ್ಥವು. “ನಿದೋಷಂ ಹಿ ಸಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ. ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿತೇಸ್ಥಿತಃ” (೫-೧೯) “ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿತಃ” (ಗೀ. ೫. ೧೦) “ಸಯೋಗೀ ಬ್ರಹ್ಮನಿರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತೋಧಿಗಚ್ಛತಿ” (ಗೀ. ೫. ೨೪). ಈಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ಗೀ. ೧೬ ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ದಿವ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಹೇಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. - ಬುದ್ಧ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಯಾ ಎಂದರೆ ಯಥಾ ವಸ್ಥಿತ ಆತ್ಮತತ್ವವಿಷಯಯಾ-ಇತರರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ,

ಭಾ. ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿಶುದ್ಧಯಾ - ಯಥಾವಸ್ಥಿತಾತ್ಮತತ್ತ್ವ ವಿಷಯಯಾ, ಯುಕ್ತೇ, ಧೃತ್ಯಾ ಆತ್ಮಾನಂ ನಿಯಮ್ಯಚ - ವಿಷಯ ವಿಮುಖೀ ಕರಣೇನ ಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಂ ಮನಃಕೃತ್ಯಾ, ಶಬ್ದಾದೀ ವಿಷಯಾಂ ಸ್ವೈಕ್ಷಾ - ಅಸನ್ನಿಹಿತಾ ಕೃತ್ಯಾ, ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತಾಚ ರಾಗದ್ವೇಷಾ ವೃದಸ್ಯ, ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ - ಸರೈರ್ಧ್ಯಾನ ವಿರೋಧಿಫಿರ್ವಿವಿಕ್ತೇ ದೇಶೇ ವರ್ಮಾನಃ, ಲಘ್ವಾಶೀ - ಅತ್ಯಾಶನಾಶನರಹಿತಃ, ಯತ ವಾಕ್ಯಾಯ ಮಾನಸಃ - ಧ್ಯಾನಾಭಿಮುಖೀಕೃತ ಕಾಯ ವಾಚ್ಯನೋವೃತ್ತಿಃ, ಧ್ಯಾನ ಯೋಗ ಪರಃ, ನಿತ್ಯಂ - ಏವಂಭೂತಸ್ವ ಆಪ್ರಯಾಸಾ ದಹರದಧ್ಯಾನಯೋಗ

ಯುಕ್ತಃ - ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಇದರಿಂದ ಅಣುವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ವಿಭವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸೋಣವೂ, ಅಪ್ರತಂತ್ರನಾಗಿರುವವನನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣವೂ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ದಾಸಭೂತ ನಾಗಿರುವವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣವೂ, ಇಂತಹ ಯಾವ ಭ್ರಮ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಭಾವವು, ಧೃತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ವಿಯ ಮ್ಯಚ ಎಂದರೆ ವಿಷಯ ವಿಮುಖೀ ಕರಣೇನ ಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಂ ಮನಃಕೃತ್ಯಾ - ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಹಿಂತೆಗೆಯೋಣದರಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಧೃತ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಸಾತ್ವಿಕಧೃತಿ ಎಂತಾದ್ದೆಂಬುದು ಹಿಂದೆ ೩೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದಾದೀ ವಿಷಯಾಂ ಸ್ವೈಕ್ಷಾ ಎಂದರೆ ಅಸನ್ನಿಹಿತಾ ಕೃತ್ಯಾ - ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರುವವನ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಚುಷ್ಕಶೃಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸು ಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು; ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಹತ್ತಿರ ಸೇರದೆ, ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತಾಚರಾಗದ್ವೇಷಾ ವೃದಸ್ಯ - ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಆಶೆಯನ್ನೂ ದ್ವೇಷವನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆಶೆಯೂ, ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಮಾಡಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಆದುದರಿಂದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ - ಜನರಾಹಿತ್ಯವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಶೀಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸರೈರ್ಧ್ಯಾನವಿರೋಧಿಫಿರ್ವಿವಿಕ್ತೇದೇಶೇ ವರ್ಮಾನಃ - ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಸಮಸ್ತವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ, ವಿರಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬರ್ಥವು; ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬರ್ಥವು. ಲಘ್ವಾಶೀ-ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಾಶನಾ ಶನರಹಿತಃ - ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಟ ಮಾಡದೆಯೂ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡದೆಯೂ, ಹಿಂದೆ "ನಾತ್ಯಶ್ನತಃ" ಎಂದೂ, "ಅನಶ್ನತಃ" (೧೯. ೬-೧೬) ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಅಲ್ಲದೆ "ಯುಕ್ತಾಹಾರ ವಿಹಾರಸ್ಯ" (೧೯. ೬-೧೭) ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಮಿತಾಹಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಯತವಾಕ್ಯಾಯ ಮಾನಸಃ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾಭಿಮುಖೀಕೃತ ಕಾಯ ವಾಚ್ಯನೋವೃತ್ತಿಃ - ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಶರೀರ, ವಾಕ್ಯ ಮನಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯಾಯ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧೃತವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಧೃತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ನಿಯಮ್ಯ ಎಂಬುದರೊಂದಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೂ ಪುನರುಕ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನಾಭಿ ಮುಖೀಕೃತ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವಾಕ್ಯಾಯ ಮನಸ್ಸುಗಳು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ? ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತಿರುವದರಿಂದಲೂ, ತುಂಬಾ ಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ಮೆತ್ತಗೂ ಇಲ್ಲದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತಿರುವದರಿಂದಲೂ ಶರೀರವು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ

ಪರಃ, ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತಃ - ಧೈರ್ಯತತ್ತ್ವ ವೈರಿಕ್ತ ವಿಷಯದೋಷಾವ ಮರ್ಶನ ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿರಾಗತಾಂ ವರ್ಧಯ, ಅಹಂಕಾರಂ - ಅನಾತ್ಮನ್ಯಾತ್ಮಾಭಿ ಮಾನಂ, ಬಲಂ - ತದ್ವೃದ್ಧಿಹೇತುಭೂತ ವಾಸನಾಬಲಂ, ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ದರ್ಶಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಪರಿಗ್ರಹಂ ವಿಮುಚ್ಯ, ನಿರ್ಮಮಃ - ಸರ್ವೇಷ್ಟನಾತ್ಮೀಯೇಷ್ಟಾತ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ರಹಿತಃ, ಶಾಂತಃ - ಆತ್ಮಾನುಭವೈಕ ಸುಖಃ, ಏವಂ ಭೂತೋ ಧ್ಯಾನಯೋಗಂ ಕುರ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ - ಬ್ರಹ್ಮಭಾವಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ; ಸದ್ಬಲಂ ಧ ನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಮಾತ್ಮಾನ ಮನುಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ೫೧, ೫೨, ೫೩ ||

ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಪುಣ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವು ; ಮನಸ್ಸಾದರೋ ಶುಭಾಶ್ರಯಾಲಂಬನದಿಂದ ಸಹಾಯವು, ಹೀಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಪರೋ ನಿತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಏವಂಭೂತಸ್ಥ ಆಪ್ರಯಾಣಾದಹರಕರ್ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರಃ - ಹೀಗೆ ಇರುವವನಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿತ್ಯಂ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಆಪ್ರಯಾಣಾದಹರಹಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತಃ ಎಂದರೆ ಧೈರ್ಯತತ್ತ್ವವೈರಿಕ್ತ ವಿಷಯದೋಷಾವ ಮರ್ಶನ ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿರಾಗತಾಂ ವರ್ಧಯ - ಧೈರ್ಯತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ವೈರಿಕ್ತಗಳಾದ ಏಹಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅಂತಹ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ, ಅಹಂಕಾರಂ ಎಂದರೆ ಅನಾತ್ಮನ್ಯಾತ್ಮಾಭಿಮಾನಂ - ಆತ್ಮವಲ್ಲದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ ಬಲಂ ಎಂದರೆ ತದ್ವೃದ್ಧಿ ಹೇತುಭೂತವಾಸನಾಬಲಂ - ಆ ಅಭಿಮಾನದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ವಾಸನಾಬಲವನ್ನು, ಬಲವೆಂದರೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಬಲಂ ವಿಮುಚ್ಯ - ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ದರ್ಶಂ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ತಾನು ಉಪಾಸಕನು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ದರ್ಶನವನ್ನೂ, ಕಾಮವನ್ನೂ ಕ್ರೋಧವನ್ನೂ, ಪರಿಗ್ರಹಂ - ಅಧರ್ಮವಾದ ಧನವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸೋಣವನ್ನೂ, ವಿಮುಚ್ಯ - ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ನಿರ್ಮಮಃ - ಎಂದರೆ ಸರ್ವೇಷ್ಟನಾತ್ಮೀಯೇಷ್ಟಾತ್ಮಬುದ್ಧಿ ರಹಿತಃ - ತನ್ನ ಆತ್ಮಾವಿಗೆ ಸೇರದೇ ತನ್ನದಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಗೇಹ ಪಕ್ಷೀಸುತ ಬಂಧುಗಳು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಕೀಯಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಏಹಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ನನ್ನದು ಎಂಬ ಮಮತಾ ರಹಿತನಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ "ಕಾಮಾ ತ್ಕ್ರೋಧೋಭಿಜಾಯತೇ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಕ್ರೋಧವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ವಸಿಷ್ಠರ ಕಾಮಧೇನುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ವಸಿಷ್ಠರು ಕೊಡದೇ ಹೋದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ವಿಕೇಷ ಕ್ರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುವು ಎಂದು "ಕಾಮ ಏಷಃ ಕ್ರೋಧಏಷಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶಾಂತಃ - ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಾನುಭವೈಕ ಸುಖಃ - ತನ್ನ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಚಿತ್ತನವೇ ಮುಖ್ಯಾನುಭವವಾಗಿರುವವನಾಗಿ, ಏವಂ ಭೂತಃ - ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನನುಷ್ಠಿಸುವವನು, ಧ್ಯಾನಯೋಗಂ ಕುರ್ವ - ಆತ್ಮಯಥಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನು, ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವಾಯ ಕಲ್ಪತೇ - ಆತ್ಮಾವಲೋಕನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು; ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸು

ತ್ತಾರಿ - ಸ್ವರೂಪಂಧ ನಿರುಕ್ತಃ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಮಾತ್ಮಾನ ಮನುಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ - ಸಮಸ್ತ ಬಂಧಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಆತ್ಮನ ನೈಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕರ್ಮಯೋಗಿಗೆ ಆತ್ಮಾನುಭವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಭವನಾಯಾ ಎಂದರೆ ಅವಿದ್ಯಾ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಾನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗುವ ನೆಂದು ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪದೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ದಾಸ ಭೂತರೆಂದು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವನಾಯಾ - ತನ್ನ ನೈಜರೂಪವಾದ, ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ದಿವ್ಯಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುಲು ಅರ್ಹನಾಗುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಧವು ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಶೋಧಿಸುವ ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತರೆಂಬುದು ಹಿಂ ಎಂಬ ಪ್ರಣವದಲ್ಲೂ “ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ದಾಸಭೂತಾಸ್ಸತ್ಯಸ್ಮರ್ದೇಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ” ಎಂಬ ರುದ್ರವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ, “ಮಮೈವಾಂಶೋಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತಸ್ಸನಾತನಃ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಅಪರೇಯಮಿತಸ್ತ್ವನ್ಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ವಿಮೇಪರಾಮ್ | ಜೀವಭೂತಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಸಹ ವ್ಯಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾಯಾ ಎಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾದವನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪರಭಕ್ತಿಯುತನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದವನಿಗೆ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದರೇನು ? ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಯಾರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾಡಬೇಕು ? ಇತ್ಯಾದಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಭಾವೋಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾಯಾ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಅಸುಕೂಲಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಇಂತವನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಉಪಾಸನವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ಆಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯ ಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಸನ್ನವಾದುದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶಕರಾದ್ವಿಧಿ ರಕಲಾಷಃ ಸ್ವರೂಪಃ ಎಂದು ಸಮಂಜಸವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾದ ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆತ್ಮಪ್ರಸನ್ನತೆಯು ಯಾವನಿಗೋ ಆತನು ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. || ೫೩, ೫೪ ||

ಪ್ರಥಮತಃ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಾಸನ್ನೈಯು ಎಂತಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಹೇಳಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಅಂತವನಿಗೆ ಪರಭಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಾನುಭವ ಉಂಟಾಗುವದರ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? ಎಂದರೆ ಅಂತವನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಕೈಗೂಡುತ್ತದೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು, ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು “ಪುನರ್ವಾ ನದೇವೋ ನ ಸರೋ ನ ತಿಷ್ಠತ್ಯಚಸಾದಮಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಾ ಮಹಾ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ - ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು; ಸತೋಚಿತಿ - ಏಕಕಸಮಸ್ತ ವಸ್ತು

ಮೂ. ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮನಶೋಚತಿ ನಕಾಂಕ್ಷತಿ |

ಸಮಸ್ಪರ್ಶೇಷು ಭಾತೇಷು ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಮ್ || ೫೪ ||

ಗಲಲ್ಲಾ ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರದವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅವು ಇಲ್ಲವು ಇವು ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ದುಃಖಿಸುವ ದಿಲ್ಲವು; ನಕಾಂಕ್ಷತಿ - ಅವು ಬೇಕು ಇವು ಬೇಕು ಎಂದು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಸಮಸ್ಪರ್ಶೇಷು ಭಾತೇಷು - ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸಮಲೋಷ್ವಾತ್ಮಕಾಂಚನಃ - ಮಣ್ಣಿನಹೆಂಟೆ. ಕಲ್ಲು ಚಿನ್ನ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ, ಭಾವಿಸುವನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಆದರವಿಲ್ಲದವನು; ಅಥವಾ ಸಮಸ್ಪರ್ಶೇಷುಭಾತೇಷು - ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಮವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವನಾಗಿ. ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದೆ, ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರನ್ನು ಒಂದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨೯ರಿಂದ ೩೨ನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾಗಿ ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನಾಗಿ ಪರಾಂ ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ - ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಐಕ್ಯಾನ್ತಿ ಕಾತ್ಯನ್ತಿಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅಂತವನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಹತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಮಸ್ಪರ್ಶೇಷು ಭಾತೇಷು ಎಂದರೆ ರಾಗದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಕಾಣುವನಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಪ್ರಕರಣವೇನೆಂದರೆ ? ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಸದ್ಭೂತಗಳಲ್ಲೂ ಈತನಿಗೆ ಜಿಹಾಸೆಯು ಉಂಟಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸದ್ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಔದಾಸೀನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವದೇ ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲಾದರಲ್ಲೂ ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತೃಣವಾಗಿ ಕಾಣುವದರಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಗೀತಾರ್ಥ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು, ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತ್ಯೈಕಗೋಚರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ದಿಂದಾಗಲಿ, ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು ವೈರಾಗ್ಯವು; ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವದು ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದೂ ಭಗವದ್ವಾಪಾಸನವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಿಷ್ಕೆಗೆ ಪರಾಭಕ್ತಿಃ ಅಥವಾ ಪರಭಕ್ತಿಃ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಸುಮ್ಮನೆ ಭಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಇದು ಐಕ್ಯಾನ್ತಿ ಕಾತ್ಯನ್ತಿಕ ನಿರತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ತೈಲಾಧಾರಿಯ ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸ್ಪೃತಿ ಸಂತತರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಭಕ್ತಿಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಪರಭಕ್ತಿ, ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನ, ಉಪಾಸನಾ, ವೇದನ. ಧ್ರುವಾಸ್ಕೃತಿ, ಜ್ಞಾನ ಇವೆಲ್ಲಾ ಪರಾಯ ಪದಗಳು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯೇ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ಐಕ್ಯಾನ್ತಿಕವಾದರೆ ಪರಭಕ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಪರಭಕ್ತಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ದೊರೆತು ಪರಜ್ಞಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪರಮಾಸುರದೇವನನ್ನಗಲಿ ಒಂದು ನಿಮಿಷಕೂಡ ಇರಲಾರೆನು, ಆತನನ್ನು ಸೇರಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಂಟಾದ ದಿಶೆಯು ಪರಮಾಭಕ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು:- ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಕ್ತಿ, ಪರಭಕ್ತಿ, ಪರಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾಭಕ್ತಿ ಎಂಬದಾಗಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ?--

ಭಾ. ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ - ಅವಿಭೂತಾ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರಮಚ್ಛೇಷತ್ಯೈಕ ಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಃ (೧) "ಇತಸ್ತನ್ಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಧಿಮೇ ಪರಾಮ್" ಇತಿಹಿ

" ಪರಭಕ್ತಿ ರದ್ವಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಿನಿವೇಶನಮ್ | ಪರಜ್ಞಾನಂಕು ತಸ್ಯೈವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಃ ಪರಿಸ್ಪೃಟಃ | ಪುನರ್ನಿಶ್ಚೇಷ ಭೀರುತ್ವಂ ಪರಮಾಭಕ್ತಿ ರಚ್ಛೇಷೇ || "

ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಲೋಕನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವವರಿಂದ ಪರಭಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವದು ಎಂಬುದು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನ ಯಥಾರ್ಥ ದರ್ಶನದಿಂದ ಪರಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಪಾಸ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಪರಾಭಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದೂ, ಆಕಾರಣದಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನ ದಿವ್ಯಮಗಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಜ್ಞೆಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. - ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಎಂದರೆ ಅವಿಭೂತಾ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರ ಮಚ್ಛೇಷತ್ಯೈಕ ಸ್ವಭಾವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಃ - ಅವಿಭವವಿರುವ ಅನಧಿಯಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ನನಗೆ ಸದಾ ಶೇಷಭಾವವೊಂದಿರುವದೇ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿವು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದವನು; ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನೆಂಬ ಉಪದೇಶವು ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ೨೨ಯೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. - "ಇತಸ್ತನ್ಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಧಿಮೇ ಪರಾಮ್" ಮುಂದೆ ಜೀವಭೂತಾಂ ಎಂದಿರುವುದು. ನನಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾಗಿ ಶರೀರವಾಗಿರುವ ಈ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಂದಾದ ಪ್ರೇಕ್ಷವಾದುದು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಜೀವತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿ, ಇತಿಹಿ ನಿಶ್ಚೇಷತೇ - ಎಂದರ್ಥವೇ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿರುವದು; ಶ್ರೀಯತಿವರ್ಮರು ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಸಾಕು ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರು; ಶೇಷಭೂತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಉಂಟು ಮನ್ಮಥವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತ ಸ್ವನಾತಃ" ಎಂಬ ಮತ್ತು "ಮಯಿಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರೋತಂ ಸೂತ್ರೇ ಮಣಿಗಣಾ ಇಮಂ" ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಇದು ಎಂದುಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಫಲವಾಗಿ, ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೆ ಶೇಷಭೂತನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾದುದರಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಯೋಗಿಯು, ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ಆಗುವನು ಎಂದರೆ ಕ್ಲೇಶಕರ್ಮಾದಿಭಿರಕಲಾಷ ಸ್ವರೂಪಃ - ಕ್ಲೇಶಗಳೇನು, ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳೇನು, ಅದಿಪದದಿಂದ ವಿಪಾಕ ಆಶಯಗಳೇನು. ಇವು ಯಾವುಗಳೆಂದಲೂ ಕಲುಷಿತವಾಗದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಹೀಗೆಂದು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಇಂತವುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹಾನಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು; ಕ್ಲೇಶ, ಕರ್ಮ ವಿಪಾಕ, ಆಶಯ, ಅವಿದ್ಯೆ, ಹೀಗೆ ಸನ್ನಿಯೋಗತಿಷ್ಠನ್ಯಾದ ಪ್ರಕಾರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುವುಗಳಾಗಿ ಕ್ಲೇಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇವು ಐದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುವು. ಕರ್ಮಗಳು ಪುಣ್ಯಪಾಪ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಜಾತಿ ಆಯುಸ್ಸು ಭೋಗಗಳು ವಿಪಾಕಗಳು, ಆಶಯವು ಸಂಸ್ಕಾರವು; ಹೀಗೆ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಎನಿಸುವನೆಂಬ ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಾತ್ಮಗಳು ಸ್ಮಾರಿತವು:- "ಹಿಂಸಾದಿರಹಿತಃ ಕಾಯಃ ಕೇತವಾರಾಧನೇತ್ರಯಮ್ | ರಾಗಾದಿದೂಷಿತೇ ಚಿತ್ತೇ

ವಿಶೇಷತೋಕ್ತಾ, ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ-ಕ್ಷೇಶಕರಾದ್ವಿಭಿರಕಲುಷಸ್ವರೂಪೋ, ಮದ್ವೈತಿ
ರಿಕ್ತಂ ನ ಕಂಚನ ಭೂತವಿಶೇಷಂ ಪ್ರತಿಶೋಚತಿ, ನ ಕಿಂಚನಕಾಂಕ್ಷತಿ ; ಅಪಿತು

ನಾಸ್ವದೀ ಮಧುಸೂದನಃ | ನಬಧ್ನಾತಿ ಪದಂ ಹಂಸಃ ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ತವ್ಯಮಾಂಭಸಿನಯೋಗ್ಯಾ
ಕೇಶನಸ್ತತ್ಕೃತ್ಯವಾಗ್ಧಿಷ್ಟಾ ಚಾನ್ಯತಾದಿನಾ | ತಮಿಸ್ತನಾಶನಾಯಾಲನ್ನೇಂದೋರ್ಲೀಲಾ
ಘನವೃತಾ | ಹಿಂಸಾದಿ ದೂಷಿತಃ ಕಾಯಃ ಕೇಶವಾರಾಧನೇ ಕೃತಃ | ಜನಚಿತ್ತ ಪ್ರಸಾ
ದಾಯ ನ ನಭ ಸ್ತಿಮಿರಾವೃತಮ್ | ತಸ್ಮಾಚ್ಛುದ್ಧೈಭಾವೇನ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯೇನ ಚ ದ್ವಿಜ ||
ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ರಾಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ವಾಕ್ಯ ಅನ್ಯತಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಕಾಯವು
ಹಿಂಸಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕಲುಷಿತವಾಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಆಗೀಗ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ಎಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವನೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಂತಹ ಪರಮಭಾಗವತನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ
ವನಸ್ಸನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯು “ಭರದ್ವಾಜನಿಶಾಮಯು | ರಮ
ಣೀಯ ಪ್ರಸನ್ನಾಂಬು ಸನ್ನಮುಷ್ಕ ಮನೋಯಥಾ” (ರಾ. ಬಾ. ೨. ೫.) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರು
ತ್ತಾರೆ. ಓ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಭರದ್ವಾಜನೇ ಈನದಿಯ ನೀರು ಸನ್ನಮುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಶಾಂತ
ವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲವಾಗಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾವಾದುದರಿಂದಲೇ
ಮದ್ವೈತಿರಿಕ್ತಂ - ನಾನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಾದ, ನಕಂಚನ ಭೂತವಿಶೇಷಂಪ್ರತಿ - ಯಾವ
ವಸ್ತು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಶೋಕಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವು ಯಾವುವನ್ನೂ,
ನಕಾಂಕ್ಷತಿ - ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶೋಕಿಸುವದಿಲ್ಲವು ; ಅವುಗಳು
ಉಂಟಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹಿಗ್ಗುವದಿಲ್ಲವು. ಆಗಲಿ, ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯದರ್ಶನ ಉಂಟಾಗಿ ಪ್ರಸ
ನ್ನಾತ್ಮನಾದರೆ, ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆಂದೂ ಅಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖದ ಮುಂದೆ
ಪರಮಾತ್ಮನಿಯೋರಕ್ತಃ ವಿರಕ್ತೋಽಪರಮಾತ್ಮನಿ ಎಂಬ ಮೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಇತರ
ಸುಖವೆಲ್ಲಾ ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವನೆಂದು ಮದ್ವೈತಿ ರಿಕ್ತಂ ನಕಂಚನಭೂತವಿಶೇಷಂ ಪ್ರತಿ
ಶೋಚತಿ ಇತ್ಯಾದಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆತ್ಮಾನುಭವ ಉಂಟಾಗಿ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ
ಶೇಷಭೂತನೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಪರಮಾತ್ಮಚಿತ್ತನವೇ ಅಸ್ತಸ್ತ ಸುಖಾನುಕವಾದುದೆಂಬ
ಭಾವನೆಗೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಐಹಿಕಗಳಲ್ಲೂ ವೈತ್ಯಷ್ಟೈಯಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು
ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು, ಪರಮಾತ್ಮ ಉಪಾಸನೆಗಿಂತ
ವಂತಿಕ್ತವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಭಗವಂತನನ್ನು ವಿಶೇಷಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಚಿಂತನ
ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಮದ್ವೈತಿರಿಕ್ತಂ ನಕಂಚನ ಭೂತವಿಶೇಷಂ ಪ್ರತಿಶೋಚತಿ ಕಾಂಕ್ಷತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
ಆಸಂಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಾನುಸಂಧಾನಕ್ಕಿಂತ ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನ ಸುಖವು
ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಈ ಅಭಿ
ಪ್ರಾಯವೂ ಸಹ ಹಿಂದೆಯೇ “ಶ್ರದ್ಧಾರ್ವಾ ಭಜತೇಯೋಮಾಂ ಸಮೇಯುಕ್ತೇ ತಮೋ
ಮತಃ” (ಗೀ ೬. ೪೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಹೀಗಾಗುವರೆಂದ ಉ-ಟ ಗುಪ ಫಲ
ವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಪಿತು - ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಮದ್ವೈತಿರಿಕ್ತೇಷು - ನನಗಿಂತ
ಬೇರೆಯಾದ, ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು-ಇನ್ನು ಐಹಿಕವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಅನಾದರಣೀಯತಾಯಾಂ-
ಅನಾದರಣೀಯವೆಂದ ನೋಡುವದರಲ್ಲಿ, ಸಮಃ - ಸಮನಾಗಿ, ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ -
ನಿಖಿಲಂ ವಸ್ತುಜಾತಂ ತೃಣವನ್ಮನುಷ್ಯಮಾನಃ - ಸಮಸ್ತ ಐಹಿಕ ವಸ್ತು ಸಮೂಹವನ್ನು
ತೃಣದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವವನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಐಹಿಕಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೃಣದಹಾಗೆ ಭಾವನೆಯು ಪರಾವರ

ದುದ್ವೈತಿರಿತ್ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಅನಾದರಣೀಯತಾಯಾಂ ಸಮೋ
ನಿಖಿಲಂ ವಸ್ತುಜಾತಂ ತೃಣವನ್ಮನ್ಯಮಾನೋ, ವ. ದೃಕ್ತಿಂ ಲಭತೇಪರಾಂ-ವ ಯಿ

ತತ್ಸಗಳ ವಿವೇಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕರವರು
ವೈರಾಗ್ಯ ಶಿಖಾಮಣಿಯಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಕಾಷ್ಟಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ "ನಾಥೇನಸ್ತೃಣ
ಮನ್ಯದನ್ಯದಪಿವಾ" ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತೃಣವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಐಹಿಕಾದಿ
ವಿಶ್ವರೂಪಗಳೆಂದು, ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲೂ ಕೂಡ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯತ್
ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವರ್ಗಭೋಗಗಳು ತೃಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ, ಅವುಗಳನ್ನು
ವಿಶ್ವರೂಪವೆಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಲೂ ಕೂಡ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯತ್ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಮದ್ವೈತಿಂ ಲಭತೇಪರಾಂ ಎಂದರೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ತೈಲಧಾರೆಮಾಕಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂಬ
ರೂಪವಿತ್ತನವನಾದವನಿರತಿಯು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು, ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಂತಹ ಪ ಭಕ್ತಿ ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿ
ಹೇಳುವ ಪೀತಿಯು ಕರ್ಮಯೋಗಾರಂಭದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ, ಅನಂತರ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಾ ಆತ್ಮಾನ
ಲೋಕನಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಉಂಟಾಗಿ ಉಪಾಸನವು ಕೈಗೊಡುವದರಿಂದ ಉಪಾ
ಸನಕ್ಕೆ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು. "ಇಪ್ಪದಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಮಾಗ ವಿಧಿತ್ವಭಕ್ತಿ
ಯೋಗಮ್" ಪರಭಕ್ತಿ ಎನ್ನುವೇಶಪಟ್ಟಿದೆ" ಎಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕರವರು ಶ್ರೀ
ಮದ್ವೈತಸ್ಯತ್ರಯಸಾರದ ಉಪಾಯವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಆಪ್ತನೆ ಕೊಡಿಸಿರ ತ್ತಾರೆ (೮೮೪ ನೆಯ
ಪುಟ ನೋಡಿ.) ಇಲ್ಲಿ ಸಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಾದರಣೀಯದಲ್ಲಿ ಸಮವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವದು
ಸರಿಯೇ? ಎಂದರೆ ಆತನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ನಕಾಂಕ್ಷತಿ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಲ್ಲವು; ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲವೇ
ಎಂದೂ ನಶೋಚಿತಿ, ತೊಕಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಅನಾದರಣೀಯ
ಮತಿ ಇರುವದರಿಂದ, ಅವೆಲ್ಲಾ ಸಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪ್ರಕರಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥ
ಮಾತಃ ಕೃದ್ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನಾದರದಲ್ಲಿಗೆ ತುಲ್ಯತೆಯು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ನಿಖಿಲಂ
ವಸ್ತುಜಾತಂ ತೃಣವನ್ಮನ್ಯಮಾನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ತೃಣವಾಗಿರುವ ಭಾವನೆಯಿಂದ
ಸಮತ್ವವೆಂಬ ಭಾವವು. ಸಮಲೋಷ್ಟಾರ್ಥಕಾಂಚನಃ ಎಂಬುದರ ಅಧಿಪ್ರಾಯವು. ಆತನಿಗೆ
ಮೇರವೂ ಸಾಸಿನೆಕಾಳೂ ಎರಡೂ ಒಂದೇ. ಅಂತವನಿಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗಿ
ನನ್ನ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವನು. ಅದೇನು ಅಷ್ಟು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯು? ನಾನು
ಎಂತವನು? ಎಂದರೆ ಮದ್ವೈತಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿಮುಮುಕ್ಷುವು ಈ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪ
ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ತಾನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಯಿಸ್ವೇಶ್ವರೇ
ನಾನು ಎಂತವನೆಂದರೆ - ಸಮಸ್ತ ಜೀತನಾ ಜೀತನರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ, ಇದರಿಂದ
ಶಾಸನವೆ ಮಿಕ್ಕ ಯಾರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವದು ವ್ಯರ್ಥವು, ಏಕೆಂದರೆ ತನಗಿಂತಲೂ ಇತರರು
ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಕೃತದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಪತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಅವರುಗಳ
ಆಶ್ರಯಣವು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಆಗಲಾರದೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು; ನಿಖಿಲಜಗ
ದುದ್ವೈತ ಲಯಾಲೇ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಯುಗಗಳನ್ನೇ ಲೀಲೆಯಾಗಿಸಿ,
ಇದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಕಾರಣತುರ್ಭೇದಃ ಎಂದು
ಹೇಳುವದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿರಬೇಕಾಗಿರುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು,
ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಕರೆಣ ಕಳೆಬರಗಳನ್ನೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಆತನನ್ನು

ಸರ್ವೇಶ್ವರೇ ನಿಖಿಲಜಗದುದ್ಯವ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಲಯ ಲೀಲೇ, ನಿರಸ್ತ ಸಮಸ್ತ
ಹೇಯಗಂಧೇಽನವಧಿಕಾತಿಶಯಾ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಣೈಕತಾನೇ,

ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಉಪಾಸನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೃತಜ್ಞತಾಸೂಚಕವಾಗಿ ಆತನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ದರೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನೇ ಅವನು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ-ಗಲಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು. ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರ್ಯರು "ಅರೆನಕ್ಕುನಪಾದಮೇ ಶರಣಾಗ ತಂದೊಳಿಂದಾಯ್ ಉನಕ್ಕೋರ್ ಕೈನಾಗು ಮೊನ್ನಿಲೇನ್ ಎನಾದಾವಿಯು ಮುನದೇ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀನಿಗಮಾನ್ತ ದೇಶಿಕವರು ಅಚಿದವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಳಯೇ ಜನ್ಮಾನವಲೋಕೈಜಾತ ನಿರ್ದೇವಾ | ಕರಣ ಕಳೇಬರಯೋಗಂ ವಿತರಿಸಿ ವೃಷಭೈಲನಾಥ ಕರುಣೇತ್ಯಮ್ ||"ದಯಾಶತಕ ೧೭ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ರುವದು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಪರಿಪೂರ್ಣಕಾಮನಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿಲಯಾದಿಗಳು ಆತನಿಗೆ ಲೀಲೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (ದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀ ಸ್ತುತಿ ಪಾಠನೆಯ ಪುಟವನ್ನು ನೋಡಿ)"ಲೋಕ ವತ್ತು ಲೀಲಾ ಕೈವಲ್ಯಂ"ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇವ ಉಪಪಾದಿತವು. ಇನ್ನೂ ಎಂತವನೆಂದರೆ "ನಿರಸ್ತ ಸಮಸ್ತಹೇಯ ಗಂಧಮ್" ಯಾವ ವಿಧ ದೋಷ ಗಂಧವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಇದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲದೆ ಇತರೋಪದೇಶವೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕದಲ್ಲೂ ಇರುವವರೆಲ್ಲಾ ಹೇಯಗುಣಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲವೆಂದು ಸೇವಂತಾಯಿತು; ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತತ್ವವನ್ನು ಸರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಅನ್ಯಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು; ಅನವಧಿಕಾತಿಶಯಾ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣೈಕತಾನೇ-ನಿರಂತರಯಗಳಾಗಿ ಇಷ್ಟೆಂದು ಲೆಖ್ಯವಾದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಮನಾದ, ಇದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸರ್ವ ಜ್ಞತ್ವ, ಸತ್ಯ ಸಜ್ಜಲ್ಪತ್ವ, ಸದ್ಭಕ್ತಿಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ದಯಾಸೌಲಭ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿ ಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು; ತಾನು ಆನಂದ ಸ್ವರೂಪನು. ಉಳಿದವನಾಗಿ ಆಶ್ರಿತರನ್ನೂ ಆನಂದಪಡಿಸುವ ಭಾವವೂ ಸಹ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು, ದಯಾಸೌಲಭ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯಾದಿಗುಣಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಅವುಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯ ವಿಭೂತಿಯು ಅಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳವಲ್ಲವು, ಈಗ ತಮಗೆ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲೇ ನಿರಂತರ ವಾಸಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಈ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲವೇ ಆ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಮಹಾತ್ಮೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನವು. ಆಮರಿಂದಲೇ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕತಾನೇ ಎಂಬ ಶ್ರೀಯುತಿಸರಸ್ವ ಪ್ರಯೋ ಗವು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಸರಗುಣರಹಿತನು ಪರಮ ಪುರಷನಲ್ಲವೂ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಲಾವಣ್ಯಮೃತಸಾಗರೇ - ಸರ್ವಾನಯ ವಶೋಭಾವಿಗೆ ಲಾವಣ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಾಗರರೂಪನಾದ, ಇದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಉಪಾಸಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಅಂತಹ ಲಾವ ಣ್ಯವು ಉಪಾಸಕನ ದೃಷ್ಟಿ ಚಿತ್ತಾಪಹಾರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವು. ಅಂತಹ ದಿವ್ಯ ಸಂದರ ಮೂರ್ತಿ ಯಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸು ನಿರಂತರ ಸಕ್ತವಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ಇವು ಹೇತುವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. "ಧನ್ಯೋದ್ರಕ್ಷ್ಯಂತಿ ರಾಮಸ್ಯ ತಾರಾಧಿಪನಿಭು ಮುಖಮ್" "ಸದೃಶಂ ಶಾರವಸ್ಯೇಂದೋಃ ಪುಲ್ಲಸ್ಯ ಕಮಲಸ್ಯ ಚ" (ರಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ ೬೮-೨೧) ಎಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಾದ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿದನಂತರ "ರಾಮಂ ಮೇತನುಗತಾದೃಷ್ಟಿ ರದ್ಯಾಪಿ ನನಿವರತ್ತೇ" (ರಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ ೪೨, ೩೪) ಎಂದು ದರಂಧರಾಜನು ಹೇಳಿದಹಾಗೆ, ದೃಷ್ಟಿಯು ಹಿಂತಿರುಗದೇ ಇರುವಷ್ಟು ಲಾವ

ಲಾವಣ್ಯಾವೃತ ಸಾಗರೇ, ತ್ರೀಮತಿ, ಪುಂಡರೀಕ ನಯನೇ ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ಯರ್ಥ
ಪ್ರಿಯಾನುಭವರೂಪಾಂ ಪರಾಂ ಭಕ್ತಿಮ್ ಲಭತೇ || ೫೦ ||

ಜ್ಯಯ್ಯಕ್ಕದು, ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ದಿವ್ಯವಜ್ರದ ವಿಗ್ರಹವು ಎಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸು; ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಸೇಚನಕ
ನೆಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸು ತ್ರೀಮತಿ - ಅನುಗ್ರಹಮಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ, ಇದರಿಂದ "ಈಕುಪ್ಪೇ
ದ್ವಾನರೋತ್ತಮ" ಎಂದೂ "ಕಾರ್ಯಂ ಕರುಣಮಾರೋಣ ನಕಪ್ಪಿ ನ್ನಾ ಪರಾರ್ಥತಿ" ಎಂದೂ
ಅಂಜನೇಯನಿಗೆ ದಯಾಪರಸಾಗರದೊಂದು ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಿದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವು,
"ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಸಹ ದೃಷ್ಟೀಕೇಶೋ ದೇವ್ಯಾಕಾರುಣ್ಯರೂಪಯಾ | ರಕ್ಷಕಸ್ವರೂಪಾಶ್ರೇಷ್ಠ
ವೇದಾಂತೇಷುಚಿ ಗೀಯತೇ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವವನಿಗೆ ಪರಮ ಪುರುಷನ ರಕ್ಷಕತ್ವಕ್ಕೆ
ಹೇತುವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ತ್ರೀಮತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ತ್ರೀಯತೇ ಚೇತನೈಃ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಮಯಳಾದುದರಿಂದ ಚೇತನರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವಳೆಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸು,
ಶ್ರಯತೇ ಭಗವಂತಂಚ ತ್ರೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ವಶಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು ಚೇತನರು ಅಪರಾಧಿಗಳಾದರೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಸ್ತದೇವನೆಂದು ಹೇಳಿ
ಅಂಗ್ರಹಿಸುವಳೆಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸು, ಸೂಚಿತವು. ತ್ರೀಮತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಪಾಯೋ
ಪೇಯದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ನಿತ್ಯಾನವಾಯುತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. "ಹೀಕ್ಷತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ
ಪತ್ನಾ" (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) "ಅನೀತವಾದಗ್ಂ ಸ್ವಭಯಾ ತದೇಕಂ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಾ
ಗಲೂ, ಮತ್ತು "ನಿತ್ಯವೇಷಾ ಜಗನ್ನಾತಾ ಷೋಣೀ ಶ್ರೀರಸಸಾಯಿನೀ" ಎಂಬ ಸ್ತುತಿ
ವಾಕ್ಯವೂ (ವಿ ಪು ೧, ಲ. ೧೮) ಈ ನಿತ್ಯಾನವಾಯುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಪುಂಡರೀಕ
ನಯನೇ - "ತಸ್ಯಯಥಾಕಪ್ಯಾಸಂ ಪುಂಡರೀಕಮೇವ ಮಕ್ಷತೇ" (ಭಾಂ ೧. ೬. ೭)
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವೇದಾರ್ಥಸಂಕ್ಷ್ರದ ದ್ವಿ ಹೇಳಿರುವವನಿಗೆ "ಗಂಧೀರಾಂಭ
ಸ್ವಮುದ್ಭೂತ ಸುಮೃಷ್ಟನಾಳರವಿಕರವಿಕಸಿತ ಪುಂಡರೀಕದಛಾ ಮಲಾಯತೇಕ್ಷಣಃ"
ಬಹು ಆಳವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿರುವ ನಾಳದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ವಿಕಸಿತವಾದ
ಕಮಲದಪತ್ರದ ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಈ ಪುಂಡರೀಕನಯನವೂ
ಅತಿಶಯವನ್ನು ದಿವ್ಯಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ನೋಡುವಾಗ ದಯಾಪರವು ಕುಂಬಿ ತುಳುಕಿರುವವನ್ನು
ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ; ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ವಿಭೀಷಣನು ಯಾವಾಗ ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ
ಆಶ್ರಯಿಸಿದನೋ, ಆತನಲ್ಲಿ ದಯಾವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿಗಳುಂಟಾಗಿ "ಲೋಚನಾಭ್ಯಾಂ ಪಿಬನ್ನಿವ"
ಎಂಬ (ರಾಮ ಯುದ್ಧ) ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು; ಇದರಿಂದ "ಸ ಏಷ
ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಭ್ಯ ಉದಿತ ಉದೇರಹವೈ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಭ್ಯಃ" (ಭಾಂ ೧. ೬. ೭)
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳ ವಿಮೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ
ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯ ದಿವ್ಯ
ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಹೊಗಳಬಾಡಿಸುವ ಪಾವನತ್ವ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು
ಸಂತಿಕ ವ್ರತಳಾಗಿ ಪರಮ ಭಾಗವತೆಯಾದ ಶಬರಿಯ ವಾಕ್ಯವಾದ "ಚಕ್ಷುಷಾ ಕವ ಸೌಮ್ಯೇಶ
ಪೂತೋಸ್ತುರಘನಂದನ" "ನಿನ್ನ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪಿರಘುಕುಲೋತ್ಪ
ನ್ನನೇ ನಾನು ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಿಶುದ್ಧಳಾಗಿರುವೆನು" ಎಂಬ
ಶಬರಿಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. (ರಾ. ಆರ. ೭೪. ೧೩.) ಮತ್ತು ತ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾ
ರವರ ಪರತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವೇಕವಾಗಿ ಅವರ ಕಣ್ಣಿನ ಸೊಬಗಿನಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡು,
ತ್ರೀಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮಾರ್ಕಂಡಿಗಳು ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. - "ಯಃ

ಸದೇಶೋನುಯಾದ್ಯಷ್ಟಃ ಪುರಾ ಪದ್ವಾಯತೇಕ್ಷಣಃ | ಸ ಏಷಃಪುರುಷನಾಥಃ ಸಂಬಂಧಿ ಕೇ ಜನಾರ್ದನಃ"ಎಂದರೆ ನಾನು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷನ ಪುಂಡರೀಕನಯನವನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೆನು. ಓ ಧರ್ಮರಾಯನೇ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಈ ಜನಾರ್ದನನ ಕಣ್ಣಿನ ಸೊಬಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸಾಧಾರಣನಲ್ಲವು; ಪರಮಪುರುಷನೇ ಸರಿ; ಆದುದರಿಂದ ಗಜ್ಜುಧ್ಯಮೇನಂ ಶರಣಂ ಶರಣ್ಯಂ ಕೌರವರ್ಷಭಾಃ - ಓ ಕುರು ವಂಶ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪಾಂಡವರುಗಳೇ ಈತನು ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲವು, ಪುರುಷೋತ್ತಮನು. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಈ ಸರಸ್ವಲೋಕ ಶರಣ್ಯ-ಲ್ಲಿ ಶರಣಃಗಳಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿರಿ; ನಿಮಗೆ ಸರಸ್ವಮಂಗಳಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು, ಎಂದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಉಪವೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕಣ್ಣಿಗವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯು ಅಷ್ಟು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದುದು (ಭ ರ. ವನ ೧೯೨.೫೧-೫೨)ಯಂತ್ರೇನ್ಯಧುಸೂದನಃ" "ಯಂಚರಾನೋ ನ ಪಶ್ಯತಿ"ಎತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಕಣ್ಣಿನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುಗಳಾಗಿವೆ; ಸ್ವಸ್ವಾಮಿನಿ.ತ-ಗೆ ಶೇಷಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸರ್ವವಿಧಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೂ ಸಾಧನ ಭೂತನಾದ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯಾನುಭವರೂಪಾಂ ಪರಾಂಧತ್ತಿಂ ಲಭತೇ - ಸಾಧೋಪಾಯವಾದ ನಿರತಿಶಯಸುಖಗುಭವರೂಪವಾಗಿರುವ ನಿರಂತರ ಉಪಾಸಿಸಲಾರ್ಹವಾದ, ಅತಿಶಯ ತ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನ; ಅಂತಹ ಕೃಪಾಮಹೋದಧಿಯ ಕಟಾಕ್ಷಮೂಲಕ ಆತನನ್ನು ತೈಲಧಾರೆನು ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ತೃತಿ ಸಂತತರೂಪ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನತನಾದವನು ನನ್ನನ್ನು ಐಕಾನ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

"ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಯಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟು ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ಆಶ್ರಿತನಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವ ಮುಖಗುಣಗಳು ತನ್ನ ಬ್ಲುಂಟು ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದಾವೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂವರಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪರಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ವರೂಪರೂಪ ಗುಣಃಭೂತಿಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಧಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ್ಯಾವಾ ಮುಭಿಜಾನಾತಿ ಯಾವಾನ್ಯತ್ಪಾಸ್ತಿ ತತ್ಪತಃ" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಸರ್ದೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಾದಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವೆಂದೇ ಆಯಿತು. ಅಂತಹ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಸ್ವರೂಪರೂಪ ಗುಣವಿಭವಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಅಂತಹ ಐಕಾನ್ಯಭಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೫೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾಂತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಬಂದವನಿಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಅತ್ಯಾವಲೋಕನವೂ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಐಹಿಕಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೆಂದೂ ತೋಕಿಸನು, ಇಲ್ಲವಾದುವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸನು, ಆಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನನ್ನೇ ಪರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದರಿಂದಂಟುಗುವ ವ್ಯವಹಿತವೆಂದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವೇನು, ಅಹ್ಯವಹಿತಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವೇನು ಎಂಬದನ್ನು ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ತತ್ಪಲಮಾಹ ಎಂಬ ಅವತಾರಿಕೆಯು. ಈ ಪರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಂಟು

ಧಾಷ್ಯಾವತಾರಿಕೆಯು—ತತ್ಪಲಮಾಹಃ—

ಮೂ. ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾ ಮುಭಿಜಾನಾತಿ ಯಾವಾ ನೃಶ್ಚಾಸ್ತಿ ತತ್ಪ್ರತಃ

ತತೋ ಮಾಂ ತತ್ಪ್ರತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದ ನಂತರಮ್ || ೫೫ ||

ಗುವದರಿಂದ ಪರಜ್ಞಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅನಂತರ ಪರಮಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ, ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ ಕರ್ಮಯೋಗವು, ಆತ್ಮಾವಲೋಕನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಪರಭಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದೇಶಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ, ಅದಕ್ಕೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತರದೇಶಿಯಾದ ಪರಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಆ ಅವಸ್ಥೆಯು ಪರಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದೂ ಅನಂತರ ಅದರ ಫಲವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ತ್ಯಾ - ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಪರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ, ಆತನನ್ನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವದರಿಂದ, ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ - ನಾನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಸ್ವಭಾವತಃ ಹೇಗಿದ್ದೇನೆಂಬುದನ್ನೂ, ಯಾವಾ ಅಸ್ತಿ - ಯಾವ ರೂಪಗುಣವಿಭವಗಳಿಂದ ಯಶ್ಚನಾಗಿ ದ್ದೇನೆಂಬುದನ್ನೂ, ತತ್ಪ್ರತಃ - ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಭಿಜಾನಾತಿ - ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವನು; ಇದೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ತರದೇಶಿಯು; ಇಂತಹ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ಏಕಾನ್ತ್ಯಭಕ್ತಿಯೂ, ಪರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಅವಶ್ಯಕವು. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಮಾಂ-ಹೀಗೆ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗುಣವಿಭವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ದಿವ್ಯಮಂಗಳವಿಗ್ರಹಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಾಂ-ನನ್ನನ್ನು ತತ್ಪ್ರತಃ ಜ್ಞಾತ್ವಾ-ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ, ಅನಂತರಂ - ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದ ನಂತರ,ತತಃ-ಅಪರ ಭಕ್ತಿಯಪರಾಕಾಷ್ಠಾದಿಶೆಯಿಂದಲೇ ತತಃ-ಪರಮಪದವನ್ನು,ವಿಶತೇ-ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನುಹೊಂದುವನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಗವಂತನಿಗೇನೇ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಅಭಿಸಂಧಿಯಿಂದುಂಟಾದ ಶೇಷಿಯಾದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಪರಭಕ್ತಿರೂಪ ಏಕಾನ್ತ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತನಗೆ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವಾಗ ಆತನ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣ ವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಏಕಾನ್ತ್ಯಚಿತ್ತದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವದರಿಂದ ಅಂತವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ದೇಶಿಯಾದ ಪರಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮವುರೂಪನಾದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನನ್ನು ಒಂದು ನಿಮಿಷವೂ ಅಗಲಿರಲಾರನೆಂಬ ಪರಕಾಷ್ಠೆ ದೇಶಿಯು ಲಭಿಸಿ ದೇಹಾವಸಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಈ ದೇಶಿಗೆ ಪರಮಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ರಂಭಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ:-ಭಕ್ತಿ, ಪರಭಕ್ತಿ, ಪರಜ್ಞಾನ, ಪರಮಭಕ್ತಿ, ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟದೇಶಿಯು. ಉಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭ ದೇಶಿಯು ಪರಭಕ್ತಿಯಿರುವದರಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಗೆ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದೇ ಹೆಸರು ಎಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು:

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿ ಹೇಳುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು, ಹಿಂದೆ ಗಿಣಿಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೫೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಸ್ಯಯಾ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು; ಅವ್ಯಭಿಚರಿತಭಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪರಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ “ಭಕ್ತಿ” ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಾಡಿಕೆಯುಂಟು. ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಉಪಾಯಗಳು ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳು ಎರಡೇ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾದರೂ ಬೇಡವೆ? ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಿಯಸಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೆಂದರೆ :—“ಇಪ್ಪಡಿಪ್ರಪತ್ತಿಕ್ಕುಮಾ ಭಕ್ತಿಕ್ಕುಮಾ ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷತ್ವೈಕತ್ವ ತುಲ್ಯಫಲತ್ವಮುಂಡಾಗ್ಯಯಾಲೇ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಗಕ್ತವದು ಎಂಬುದಾಗಿ. (೯೦ನೆಯ ಪುಟಿನೋಡಿ) ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಕೂರೇಶರೂ ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ವರದರಾಜಸ್ವನ (೯೨) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರ್ವಾ ಅಸಿ ಯೋಸಿ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವದು ಬಹು ಕಷ್ಟ ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. “ಯಥಾಸಿ ಯಾವಾಸಸಿ ಯದ್ಗುಣಃ ಕರಿ ಶ ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಭವೋ ಯದಿಂಗಿತಃ | ತಥಾ ವಿಧಂ ತ್ವಂ ಬತ ಭಕ್ತಿದುರ್ಗ್ರಹಂ ಪ್ರಪತ್ತಿವಾಚ್ಯವ ನಿರೀಕ್ಷಿತಂ ನೃಣೇ” || ೩೬ ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯು. ಭಕ್ತಿಯೋಗಶಬ್ದದಲ್ಲೂ ಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಬೋಧಿಸು ತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನಾರೂಪ ಉಪಾಯವೆಂಬರ್ಥವು. ಯಾರ್ವಾ ಯಶ್ಚಾಸಿ ತತ್ತ್ವತಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಿಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಇವರು ವಿಸ್ತರಿಸಿ “ಯಥಾಸಿ ಯಾವಾಸಸಿ ಯದ್ಗುಣಃ ಕರೀಶ ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಭವೋಯದಿಂಗಿತಃ” ಎಂದು ಶ್ರೀ ವರದ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಸ್ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಯಾರ್ವಾ, ಅನಂತರ ಯೋಸಿ ಎಂದಿರುವದನ್ನು ಯತಿವರ್ಮನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ಯೋಹಂ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಯಾವಾಂಶ್ಚ ಎಂದು ಬರೆದಿರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಮೊದಲು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನಂತರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವದು ಯುಕ್ತ ವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹಾಗೆ ವಾಖ್ಯಾನವು. ಆದರೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿರುವದು ನ್ಯಾಯವೋ? ಎಂದರೆ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕಾವ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಸಾಧುವು. ಈಗ ತತ್ತ್ವತಃ ಯಶ್ಚ ಯಾ ವಾಂಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಿ ಇದ್ದರೂ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಭಿಜಾನಾತಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪರಮಪುರುಷನು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವದು ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಧವು, ಆದರೆ ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಯಥಾರ್ಥವಾಗಲಿ ತಿಳಿಯುವನು. ತತ್ತ್ವತಃ ತತ್ತ್ವತಃ ಎಂದು ಎರಡು ಸಲ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವೇತಕ್ಕು? ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಗುಣ ವಿಭವೈಕ್ಯರಾದಿಗಳ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷ ಪಾಪಿಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಅದು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ವೈಕುಂಠ ಪತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯು ತತ್ಕ್ರಮ ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಕಾರ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಥವಾ, ಮೊದಲು ತತ್ತ್ವತೋ ಅಭಿಜಾನಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಪುನಃ ತತ್ತ್ವತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ - ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಎಂದು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವದರಿಂದ

ಅನೇಕ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ತನ್ನನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ತತ್ತ್ವತಃ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅವರಾತಿಶಯವನ್ನೂ ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಮಗಿರುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವಾ ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಯಚ್ಚಬ್ಧಗಳು “ಯತೋವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಯೇನಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ ಯತ್ಪ್ರಯತ್ನೈಭಿ ಸಂವಿಶಂತಿ ತದ್ವಿಜಿ ಜ್ಞಾಸಸ್ಯ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬ ಶ್ರೇತ್ವರೀಯ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಹಾಗಿ ಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪರಣನೇ ಧೈಯವೆಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪರಣನಾದ ತಾನೇ ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಉಪವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಯಾವಾಗ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟದೇಶಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯು ಸೂಂಸುತ್ತದೋ ಅಗ ವರಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಅನಂತರಂ - ಅಂತಹ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತರ. ತತ್‌ವಿಶತೇ - ವರಮಪದವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು; ಅಥವಾ ಅನಂತರಂ - ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ತತ್ - ಅ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪದವನ್ನು, ವಿಶತೇ - ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದುವನೆಂಬರ್ಥವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಆಧಾರವೇನು? ಎಂದರೆ ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅಪೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದ ಮವ್ಯಯಮ್” ಎಂದು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಂದರೆಯುಂಟಲ್ಲ; ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಂ ಎಂದು ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ ವಿಶತಾ ಮಾಂ ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರಬೇಕಲ್ಲವೆ? ವಿಶತೇ ತತ್ ಎಂದು ನಮ್ರಾಸಕಲಿಂಗವು ಸಂಹೋಗುವದಿಲ್ಲವಾಗಿ ತತ್ ಎಂದುರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು (ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ) ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು ಎಂದು ಅದೈತಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾದ ಅರ್ಥವು ಸಂಹೋಗುವದಿಲ್ಲವು. ಆದದರಿಂದ ತತ್ ಎಂದುರೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿರುದ್ಧ ದೋಷವು ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಇವೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿ ತದನಂತರಂ - ಅದಾದನಂತರ, ಅಮೇಲೆ, ವಿಶತೇ - ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆಂಬರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ವಿಶತೇ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ವಿಶತೇ ಎಂಬ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವು. “ತದ್ವಿಜ್ಞೇಃ ಪರಮಂಪದಮ್” ವಿಶತೇ ಎಂಬರ್ಥವು. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ “ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮುಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ, ನಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ, ನಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಿಶತೇತತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ವಾಪ್ಕರಗೆ ಭೇದವು ಪ್ರೋಕ್ತವಾಗಿರುವದರಿಂದ. ಭೇದಗಳನ್ನೇ “ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ”, “ಯಾನ್ರಿಮಾಮುಖಿ” “ಶ್ಶಾಂ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ” ಉತ್ತಮಾಪುರುಷಸ್ತ್ವಸ್ತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಆತ್ಮಾಬ್ಧಿನೇ ಎಂಬ ವಾದವೂ ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು. ಸಾಯಂಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಕ್ಯವೂ ಅಡಗಿರುವದರಿಂದ ಪರಮಪದವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. “ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಸಯುಜ್ಯಗ್ಂ ಸಲೋಕತಾಂ ಯನ್ರಿ” ಎಂಬ (ಕಾಶಕ) ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ವಿಶತೇತದನಂತರಂ ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅವಾಪೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದ ಮವ್ಯಯಮ್” ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವದರಿಂದ. ಯಶ್ಚ ಯಾವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ ಪರ

ಭಾ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಸ್ವಭಾವತತ್ತ್ವಯೋಹಂ, ಗುಣತೋ ವಿಭೂತಿತೋಪಿ ಯಾವಾಂ
ಶ್ಚಾಹಂ, ತಂ ಮಾಮ್ ಏವಂ ರೂಪಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ತತ್ತ್ವತೋಽಭಿಜಾನಾತಿ,
ಮಾಂ ತತ್ತ್ವತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ, ತದನಂತರಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾನಂತರಂ, ತತೋ - ಭಕ್ತಿ

ಬ್ರಹ್ಮನು ಸವಿಶೇಷಣನೇ ವಿನಾ ನಿರ್ದಿಶೇಷಣನಲ್ಲವು ಎಂಬುದೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತೋರಿಬರು
ತ್ತದೆ. "ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತ ಸ್ವದುಪಾಸಿತವ್ಯಂ" (ತೈ. ನಾ.) ಎಂದು ತೈತ್ತರೀಯದಲ್ಲೂ "ಅಥ
ಯದಿದ ವ. ಸ್ತ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಯದಹರೋಸ್ತಿಸ್ತನಂತರ
ಆಕಾಶ ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತ ಸ್ವದಂತೈಷ್ಟವ್ಯಂ ತದ್ವಾವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ" ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯ
ದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯ ಮಂಜುಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ಉಪಾಸಿಸುವದಲ್ಲದೆ
ಆತನು ಶ್ರೀಯಃಪತಿತ್ವಾದಿ ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ಹೇಯಪ್ರತ್ಯನೀಕತ,
ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರತ್ವಸರ್ವವಿಭೂತಿಯುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಉಪಾ
ಸಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದೂ ಯಾವಾನ್ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮೇಲಿನ
ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕವೆಂದರೆ ಕಮಲವು, ತತ್ಪದ್ಧತವಾದ ಹೃದಯ ವುಂಟು ;
ಅದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ ಸರ್ವ ಶಕ್ತನಾಗಿ ಅಶ್ರಿತ ವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೆ ಜಲಧಿಯಾಗಿ ಉಪಾಸಕನ ಅನು
ಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ದೇಹದ ಹೃದಯವೆಂಬ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಸಿಸುವನೆಂದು ತಿಳಿದು,
ದಹರಾಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನೂ ಉಪಾಸಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಆತನಲ್ಲಿರುವ
ಹೇಯಪ್ರತ್ಯನೀಕತ್ವ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಜಾತತ್ವವೂ ಉಪಾಸಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವು. ದಹರ
ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ, ಆತ್ಮಾವ
ಲೋಕನವುಂಟಾಗಿ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಐಕಾಂತ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ
ಉಪಾಸನ ಶಕ್ತಿಯ ದೊರೆಯುವದರಿಂದ ನೊದಲುಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಉಂಟಾ
ಗುವ ಫಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಮೊದಲುಂಟಾಗುವ ಫಲವೂ, ಉತ್ತರಾರ್ಥ
ದಿಂದ ಅನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಸ್ವಭಾವತತ್ತ್ವ
ಯೋಹಂ-ಁಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳೂ, ಸ್ವಭಾವತಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಣಗಳಾದ ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇವು ಯಶಸ್ಸು ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಸೂಚಕದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಯಾವಾನ್ಯ
ಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸರೋತ್ತರನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಬೋಧಿ
ಸುವಾಗ ಆತನು ನಿರ್ಗುಣನು, ಏನೊಂದು ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲದವನೆಂಬ ವಾದವು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವು;
ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಆತನನ್ನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದೇನೋ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿನ
ಹೇಯಗಳಾದ ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇದು ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಎಂಬುದರ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು; ನಾನು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಅಂತವನೋ, ಗುಣತಃ ವಿಭೂತಿ
ತೋಪಿ ಯಾವಾಂಶ್ಚಾಹಂ - ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಜಾತದಿಂದಲೂ ಅಪಾರಾಮ್ಭತ ವಿಭೂತಿಯಿಂದ
ಲೂ ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನೋ, ತಂ ಮಾಂ - ಅಂತಹ ನನ್ನನ್ನು, ಭಕ್ತ್ಯಾ - ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿದ ಪರಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ, ತತ್ತ್ವತಃ - ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಹೇಗೆ ಇರವೆನೋ ಹಾಗೆಯೇ
ಅಭಿಜಾನಾತಿ - ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವನು. ಯೋಹಂ - ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಕ ಧರ್ಮಗಳೂ, ನಿರೂಪಿತ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂಬ ಭಾವ

ಶೋ ಮಾಂ ವಿಶತೇ - ಪ್ರವಿಶತಿ ; ತತ್ತ್ವತಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗುಣ ವಿಭೂತಿ
ದರ್ಶನೋತ್ತರ ಕಾಲಭಾವಿನ್ಯಾ ಅನವಧಿಕಾತಿಶಯ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ

ದಿಂದ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅದುದರಿಂದ ಪರಮಪುನಃಪನ್ನ ನಿರ್ಗುಣನೆಂಬ ವಾದವನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವದಕ್ಕೂ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಸ್ತು ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು
ಯತಿವರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಗುಣವಿಲ್ಲದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತತ್ವತಃ ಯಶ್ಚ ಯಾವಾಂಕ್ತ
ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಉಪದೇಶಿಸಲಾರವು. ತತ್ವದರ್ಶಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಇರಲಾರರು. ಆ
ಕಾರಣದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲಾರರು. ಆ ವಾದಕ್ಕೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವೂ ಈ ಶ್ಲೋಕವೊಂದೇ
ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವಾಗುವು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಒಪ್ಪುವೆವು ಎಂದರೆ ಆಗ
ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಬೇರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಪ್ರೈತವಾದ ಹಾನಿಯು. ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಶೋಧಕ
ವಾಕ್ಯಗಳುಂಟು. “ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಆತನ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಧರ್ಮಗಳಿವು. ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಆತನ ಸ್ವಭಾವ
ಗಳು ಎಂತವು ಎಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನವಾದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು
ಧ್ಯಾನಿಸುವನೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು, ಅದುದರಿಂದ ಆತನು ಕೃತಜ್ಞನು. ಅನಂದಸ್ವರೂಪನಾದುದ
ರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನಂದಯಾತಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನಂದಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಇತ್ಯಾದಿ.
ಯಾವಾಂಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತನು ದಯಾ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌಶೀಲ್ಯ, ಬೀದಾರ್ಯಾದಿ
ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಜಾತ ವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದೂ ವಿಭೂತಿದ್ವಯ ವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ
ದಹರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯೋಣವೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೂ ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಪರ
ಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವಾಗ ಹೀಗೆ ಸ್ವರೂಪ, ಗುಣ, ರೂಪ, ರೂಪಗುಣ, ವಿಭೂತಿಗಳಿಂದ
ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ಉಪಾಸಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ
ಸ್ಥಿತಿಯು ತತ್ತ್ವತನ್ಮಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದನ್ನೇ ಉತ್ತರಾರ್ಥ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನೇಯು ಯಾವಾಗ
ಉಂಟಾಯಿತೋ ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಮಾವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಗಿ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗು
ತ್ತದೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾರಂಭಾದಿಮುಕ್ತದಶೆಯಲ್ಲೂ
ಉಂಟಿರಿಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಾಂ-ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪರ-ಪಗುಣವಿಭೂತಿ
ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನನ್ನನ್ನು ತತ್ತ್ವತೋಜ್ಞಾತ್ವಾ-ಭ್ರಮ ಸಂಶಯಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಾನು
ವಾಸ್ತವವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದರೆ, ತದನಂತರಂ ಎಂದರೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನಾನಂತರಂ
ಹೀಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮನಾದನನ್ನ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಂಟಾದನಂತರ
ತತಃ ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿತಃ ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಂ ವಿಶತೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರವಿ
ಶತಿ - ಅಂತಹ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನನ್ನ ಪದವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನೇ ಪ್ರವೇ
ಶಿಸುವನು; ನನ್ನ ಸಾಲೋಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಇಲ್ಲಿ ತತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿತಃ
ಎಂಬ ವಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಹಿಂದೆ ೧೧-೫೪ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ
ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, “ತಪ್ತೇನಪ್ರವೇ
ಷ್ಪಂಜ ಪರಂತಪ” ಎಂದು ಮುಗಿಸಿರುವ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವರಾಗಿ ಹಾಗೆ ಾಖ್ಯಾ
ನವು. ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ತತಃ ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದ
ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವವರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಪರಭಕ್ತಿಯೇ ಹೇತುವೆಂದೂ ಅಂತಹ
ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಭಕ್ತಿಯೇ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರವೇಶಕ್ಕೂ ಹೇತುವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ತತಃ-

ತೃರ್ಥಃ. ಅತ್ರ “ತತ” ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೇತುತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಭಕ್ತಿರೇವಾಭಿ
ಧೀಯತೇ “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ ಶಕ್ಯಃ” ಇತಿ ತಸ್ಯಾ ಏವ ತತ್ವತಃ ಪ್ರವೇಶ ಹೇತು
ತ್ವಾಭಿಧಾನಾತ್ || ೫೫ ||

ಭಕ್ತಿತೋಜ್ಞಾತ್ವಾ ಭಕ್ತಿತೋಮಾಂ ವಿಶತೇ ಪ್ರವಿಶತಿ ಎಂದು ಅನ್ವಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ೧೧-೫೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಪಾದಿಸಿಹೇಳುತ್ತಾರೆ; “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ ಶಕ್ಯಃ ಅಹಮೇವಂ ವಿಧೀರ್ಜುನ | ಜ್ಞಾತುಂ ದ್ರಷ್ಟುಂಚ ತತ್ಪ್ರೇನ ಪ್ರವೇಷ್ಯುಂಚ ಪರಸ್ತಪ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾತುಂ ದ್ರಷ್ಟುಂಚ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಜಾನಾತಿ, ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪ್ರವೇಷ್ಯುಂಚ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವಿಶತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇವೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ತತ್ವತಃ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗುಣ ವಿಭೂತಿ ದರ್ಶನೋತ್ತರ ಕಾಲಭಾವಿನ್ಯಾ - ಹೀಗೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗುಣ ವಿಭೂತಿಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ, ಅನವಧಿಕಾತಿಶಯ ಭಕ್ತ್ಯಾ - ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪರಮಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋತಿ ತೃರ್ಥಃ-ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಪರವಾಸುದೇವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ “ಕಿರೀಟಿನಂ ಗದಿನಂ ಚಕ್ರದಸ್ತಂ” ಎಂದು ಹಿಂದೆ (೧೧-೪೬) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಹಾಗೆ, ಬಿಜಮಾಡಿಸಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಸರಿಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿತ್ಯಕೈಜ್ವರ್ಯರತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾದ ನಂತರ ಇದು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುತ್ತದೆ, ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅತ್ರ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತತ ಇತಿ - ತತಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಭಕ್ತಿರೇವ-ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಕ್ತಿಯೇ, ಅಭಿಧೀಯತೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವೇನು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ ಶಕ್ಯಃ” ಎಂಬ ಗೀತಾ ೧೦-೫೪ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಸಾ ಏವ-ಅಂತಹ ಪರಾಕಾಷ್ಠಾದಿಶಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭಕ್ತಿಗೇನೇ, ತತ್ವತಃ ಪ್ರವೇಶಹೇತುತ್ವಾ ದಾನಾತ್-ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಅದುದರಿಂದ ತತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಷ್ಟುದೂರ ಈ ತತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಖ್ಯಾನವೇತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ, ಕೆಲವರು ತತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದೂ, ಆಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜಾನಾತಿ, ತತ್ವತೋಜ್ಞಾತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದು ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಶಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಭಕ್ತಿರೇವ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಏವ ಕಾರವಿಂದ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಇತರಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಾವರಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು; ಗೀತಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಎಂದು ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ ಶಕ್ಯಃ ಹಿಂದೆ ೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ತತ್ವಮಸಿ” ಎಂದು ಕೃತಿಯು ಐಕ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿತು ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಿಂದ

ಜೀವನೂ ಸಹ ವೇದ್ಯನೆಂದೇ ಎರ್ದಡುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾವೇದ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಕಾರಣಂತ್ಯು
 ಧೇಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಬಹು ಭವನ ಸೃಷ್ಟಿಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿ
 ಕರಣಾಧಿಸಾಧಿಸನಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಈ ಐಕ್ಯವನ್ನು
 ಹೊಂದಿರುವವನಿಗೆ, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಮ್ (ಶಾ ೪-೪, ೧೭) ಎಂದು ವ್ಯಾಸ ಸೂತ
 ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಏಕತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂವರೈ
 ಉಪದೇಶಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆತನ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣವಿಭೂತಿ
 ಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವೆಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಐಕಾನ್ತ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಇದರಿಂದಂಟಾಗುವ
 ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ವರೂಪಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾರ್ವತ್ಯಾರವೂ, ಅನಂತರ
 ಭಕ್ತಿಯು ಪರಕಾಷ್ಟಾದೇಶಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವದರಿಂದಲೇ ಅಂತಹ ಪರಿಪೂರ್ಣ
 ಬ್ರಹ್ಮ ಪೂಪ್ತಿಯೂ ಎಂಬುದೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಾರಾಂಶವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸದ್ವತ್ಸರ್ಮಗಳ
 ಪರಿತ್ಯಾಗಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನ ನಿಷ್ಠೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಸಾರಾಂಶವೆಂದು ಕೆಲವರು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಇಲ್ಲಿ ಸದ್ವತ್ಸರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವು; ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಯಜ್ಞ
 ದಾನತಪಃಕರ್ಮನಿತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್ (೧೮ ೫) ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ನಿಯತ
 ಸ್ಯತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋನೋಪಪದ್ಯತೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, ಮೋಹಾತ್ಮಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ್ಯ
 ತಾನುಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ಎಂದು ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಸನ್ನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ
 ತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ, ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗವೆಂದು ೧೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿ, ಸ್ವೇಷ್ಟೇ ಕರ್ಮಣ್ಯ
 ಭಿರತಸ್ತಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ ಎಂದು ಕೊನೆಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವಾಗ, ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ
 ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಗೆ ಗ್ರಾಹ್ಯವೋ ತಿಳಿಯದು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ
 ಕರ್ಮಗಳು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳೆಂದು ವ್ಯಾಸ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಚ ಯಜ್ಞಾದಿ
 ಶ್ರುತೇರತ್ನವತ್ (೩. ೪. ೨೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. “ತಮೇತಂ ವೇದಾನುವಚನೇನ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ” ಮತ್ತು “ಕುರ್ಮನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಣಿ
 ಜಿಜೀವಿಷೇತ್ ಶತಗಂ ಸಮಾಃ | ಏವಂತ್ಯಯಿನ್ಯಾಸ್ಯಥೇತೋಸ್ತಿ ನಕರ್ಮಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ”
 (ಈಶಾ. ೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅಂಶಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ; ಹಾಗೆಯೇ
 “ಅವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತ್ಯುಂಕ್ಷೀರಾ ವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತಮಶ್ನುತೇ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ
 ಭೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಗಮನವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕ
 ವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾದುದಲ್ಲವು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ತತ್ವತಃ ಅಭಿ
 ಜಾನಾತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ತಿಳಿಯುವನೋ ಎಂದ
 ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ; ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ತಿಳಿಯುವದು ಹೇಗೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿ
 ಯೋಣವಾದೀತು ? ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ತತ್ವತೋಜ್ಞಾತ್ವಾ ಎಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ತನಗೆ
 ಪೂರಾಯೋಗ್ಯತೆಯು ತತ್ವತಃ ತಿಳಿಯಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉಪದೇಶ್ಯಂತಿ ತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞಾನಿ
 ನಸ್ತತ್ಪದರ್ಶಿನಃ (ಗೀ.೪-೩೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅವರುಗಳ
 ಮಹಿಮೆ ಅನುಗ್ರಹಾದಿಗಳಿಂದ ಸರಿಯದ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ; ಇಂತಹ
 ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಅಭಿಜಾನಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. || ೫೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾಂತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಏವಂ - ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ, “ಸ್ವೇಷ್ಟೇ
 ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, ೪೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಮೊದಲಗೊಂಡು ಇದುವರೆಗೂ ಉಪಪಾದಿಸಿ
 ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋ ಚಿತ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಣಾಂ - ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ
 ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ, ಪರಿತ್ಯಕ್ತ ಫಲಾದಿಕಾನಾಂ—

ಭಾ. ಅನ. ಏವಂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಣಾಂ, ಪರಿತ್ಯಕ್ತ ಫಲಾ ದಿಕಾನಾಂ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪಾಣಾ ಮನುಷ್ಯತಾನಾಂ ವಿಪಾಕ ಉಕ್ತಃ ; ಇದಾನೀಂ ಕಾಮ್ಯಾನಾಮಪಿ ಕರ್ಮಣಾ ಮುಕ್ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾನುಷ್ಠಿತಾನಾಂ ಸ ಏವ ವಿಪಾಕ ಇತ್ಯಾದ—

ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲಕರ್ಮತ್ವಮಮತೆಗಳುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪಾಣಾಂ - ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಅನುಷ್ಠಿತಾನಾಂ - ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ, ವಿಪಾಕ ಉಕ್ತಃ - ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಿಪಕ್ವದಿಶೆಗಳಾದ ಪರಿಭಕ್ತಿ ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮಾ ಭಕ್ತಿದಿಶೆಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇದಾನೀಂ - ಈಗಲಾದರೋ ಕಾಮ್ಯಾನಾಮಪಿ - ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಉಕ್ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾ ನುಷ್ಠಿತಾನಾಂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆಫಲ ಕರ್ಮತ್ವಮಮತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನವೆಂದು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದವುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಸ ಏವ ವಿಪಾಕಃ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಪಕ್ವದಿಶೆಯೇ, ಎಂದರೆ ಪರಿಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಮೂಲಕ ಶ್ರವಣಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ವಿಪಾಕದಿಶೆಯೇ, ಇತ್ಯಾದ - ಎಂದು ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಪಾಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮಾಭಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿವರೆಗೂ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೆಲವರು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆಯೂ, ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠೆಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದು ಭಾವಿಸುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ತಮ್ಮ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನರೂಪೋಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ದೇಹಧಾರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಐಹಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ದಾಂಪತ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸದ್ವಿಧ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಪೋಕ್ತವಾದ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವು ; ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ಫಲಕರ್ಮತ್ವಮಮತಾ ತ್ಯಾಗ ಪೂರೈಕವಾಗಿ “ಯತ್ಕರೋಷಿ ಯದಶ್ನಾಸಿಯಜ್ಞಹೋಷಿ ದದಾಸಿಯತ್|ಯತ್ಪ್ರಸ್ಯಸಿ ಕಾನ್ತೇಯ ತತ್ಪುರುಷ್ಮದರ್ಪಣಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನಿಹ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ | ನಿರಾಶೀ ನಿರ್ಮಮೋಭೂತ್ವಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ, ಬಂಧಕಗಳಾಗದೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮಚ್ಯಾಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಹಿಂದಿನ ಖಣನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆಯನ್ನವಲಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಯೋಗನಿಷ್ಠನು, ಒಂದುಮೇಲೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿದರೂ ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೈಷ್ಣವ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ; ಹೀಗೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕಮಾಡಿದುದನ್ನು ಸ್ವಾಮಿಯು ಮನ್ನಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯೇ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚಾದವನು ಕೂಡ ಮನಃಪೂರೈಕ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣೆಮಾಡಿದರೆ ಶಿಕ್ಷೆಯು ತಪ್ಪದು. ಆದರೆ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರ ಪೂರ್ವಾಭಿಯೋ ಅಶ್ಲೇಷವಿನಾಶೌ ತದ್ವೈಪದೇಶಾಶೌ” (ಬ್ರ. ಸೂ. ೪-೧, ೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಒಡನೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಗಳನ್ನಾತಮಾ ತದನಂತರ ಮಾಡುವ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳ ಆರೀಷವೂ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಮನಃಪೂರೈಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವು ಅಂಟುವದಿಲ್ಲವು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು. ಪ್ರಾಮಾ

ದಿಕವಾಗಿ ನಿಸಿದ ಕರ್ಮವು ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೀಗ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು-
ಪ್ರಪನ್ನನು ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಸಿದ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಇದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಮಾಣಗಳು “ಅಪಿಚೇತ್ಯಾತಕಂ ಕಿಂಚಿದ್ಭೋಗೇ ಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಮಾದತಃ | ಯೋಗೇ ಮೇ
ವಹಿ ಕುರ್ವೀತ” “ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿಯಂ ಸಾತ್ರ ಯತ್ಪುನಶ್ಚರಣಂವ್ರಜೇತ್” ಈ ನಿಸಿದ್ಧಾ
ಚರಣರೂಪಪಾನಿವಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗಿಯು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ, ಶರಣಾಗತಿ ನಿಷ್ಕನೂ
ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಶ್ಚರಣಾಗತಿಯನ್ನೂ, ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಈ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು
ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಸಿದ್ಧಾಚರಣೆಯು ಭಗವಂತನ ನಿಗ್ರಹಸಂಪಾದಕವೇ ಎನಿಸಿ
ಅನುಗ್ರಹಸಂಪಾದಕವಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ಅವರುಗಳ ಅನತಾರಿಕೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು
ಭಾವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅನತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಂದೆ ೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಆಕಾರವುಂಟೆಂದೂ
ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಕಾರವು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಜ್ಞಾನಾಕಾರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ವಿಧವೆಂದೂ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅತ್ಯುಪಾಧಾತತ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಜಗದಾತ್ಮಕತ್ವ ಜ್ಞಾನವೂ
ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವೊಂದಿಗೆ ತನಗೆ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ
ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಫಲಸಂಗಕರ್ಮ ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಮೋಕ್ಷೋ
ಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದುಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದಂಟಾ
ಗುವ ಫಲವೇ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈಗ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ೪೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿ
ದರು. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದು ಆತ್ಮಾನಲೋಕನವು. ಈ
ಆತ್ಮಾನಲೋಕನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ೪೫ನೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ೫೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದರು.
ಇವುಗಳ ಒಟ್ಟುತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇಷ್ಟೇ. ಯಾವಾಗ ಈ ಅತ್ಯಸ್ವರೂಪದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು
ಲಭಿಸಿತೋ, ಆಗ ಈ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೆಳೆದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸೂ,
ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಹ, ಮಯ್ಯೇವ ಮನ ಆಧತ್ಸ ಮಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂಬ ಹಿತೋಪ
ದೇಶದ ಪ್ರಕಾರ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ನಿಂತು, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆತನ ಸ್ವರೂಪಗುಣ ವಿಭೂತಿ
ಗಳೊಂದಿಗೆ ಇರುವವನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪ
ಭಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪಾದನವಸ್ಥವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನಗಲಿ ಇರಲೇ
ಬಾರದೆಂಬ ಪರಮಾನುಷ್ಠಾನ ರೂಪವಾದ ಪರಮಾಭಕ್ತಿಯು ಜನಿಸಿ ದೇಹಾಪಸಾನವುಂಟಾಗಿ ಹಿಂದಿನ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶತೇತದನಂತರಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ವಾಣ, ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗ ಗಮನ,
ಮೂಲಕವಾಗಿ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಹಿಂದೆ ಗುಢ
ವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಈಗ ವಿಶದೀಕರಿಸಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿಶಾಶ್ವತಂ ಪದಮವ್ಯ
ಯಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ವೈಕುಂಠಲೋಕವೇ ಹೇಳಿದುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪದ್ಯತೇ
ಇತಿಪದಮ್ ಎಂಬವೈತ್ಯತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯ
ವಾದವೂ, ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲವೆಂಬವಾದವೂ, ನಿರಸ್ತವು. ಆ ಪದವನ್ನು ಶಾಶ್ವತ
ವೆಂಬುದರಿಂದ, ಈ ಆಶಾಶ್ವತವಾದ ಲೋಕಕ್ಕೆಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೫೫||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಸದ್ವಿಶ್ವಾನ್ಮುಖ - ನಿತ್ಯ ವೈಮಿಶ್ರಿಕಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ
ಮಿಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಎಂದರೆ ದೇಹಯಾತ್ರಿ. ಸಾಂಸಾರಿಕ ಮೊದಲಾದ ವಿಹಿತಕರ್ಮ
ಗಳೂ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಸದಾ ಯಾವಾಗಲೂ,

ಮೂ. ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ ಸದಾ ಕುರ್ಮಾಣೋ ಮದ್ಭ್ಯಾಪಾಶ್ರಯಃ
ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾವಾಪ್ನೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದ ಮನ್ಯಯಮ್ || ೫೬ ||

ಕುರ್ಮಾಣಃ - ಮಾಡುವವನಾದರೂ, ಮದ್ಭ್ಯಾಪಾಶ್ರಯಃ - ನನ್ನ ಆಶ್ರಯಣಯ್ಯಳುವನು ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ದೊರಕತು, ತನ್ನೂಲಕವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತಂ ನಿತ್ಯವಾದ, ಪದಮ್ - ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ನನ್ನನ್ನೇ, ಅಥವಾ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ - ಹೊಂದುವನು. ನನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು.

ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೋಬಲಿವರ್ಧನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಏಕಿತ ಏಕಿಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ತಾನು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಆನಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ದೇಹಯಾತ್ರಿಗಾಗಿ ಮೂ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಪರೋಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಲೋಕಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇವೇನು ಬಂಧಕಗಳೋ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆಯೇ “ಯತ್ಕರೋಷಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಕ್ತ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಮನುತೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ಆಗ ಮದ್ಭ್ಯಾಪಾಶ್ರಯನೂ ಆಗಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಲಭಿಸಿ, ಕ್ರಮೇಣ ತನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಒಂದು ಸಂದೇಹವು ತೋರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕುರ್ಮಾಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಏನು ಮುಮುಕ್ಷುವೋ? ಬುಭುಕ್ಷುವೋ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹವು. ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ಬುಭುಕ್ಷುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿತೇ? ಎಂಬುದು. ಇಂತಹ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಮದ್ಭ್ಯಾಪಾಶ್ರಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಮುಮುಕ್ಷು ವಿಷಯವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಭಕ್ತನೂ ಆನಶ್ಯಕವಾಗಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಏಕಿಕಕರ್ಮಗಳೂ ಉಂಟು. ಅವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಆತನು ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮನುತಾ ತ್ಯಾಗ ಪೂರೈಕವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತಾನಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಬಂಧಕಗಳಾಗದೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಪದ ಫಲದಾಯಕಗಳಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು- ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡರಲ್ಲಾ, ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಈ ಜೀತನನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸುಕೃತದ ಬಲದಿಂದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಅನುಗ್ರಹವಲ್ಲವೇ? ಮತ್ತು ಲೆಖ ಮಾಡಲು ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟು ಜನ್ಮಗಳನ್ನೆತ್ತಿ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದ ಪಾಪರಾಶಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದನೇ, ಎಂಬ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ, ಆ ಅಪರಾಧಗಳೊಂದನ್ನೂ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೀಯುವದು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದವಲ್ಲವೇ? ಆತನ ಕೃಪಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದಲೇ ಪಾಪರಾಶಿಗಳು ತೊಲಗಬೇಕೇ ವಿನಾ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು.

ಭಾ. ನಕೇವಲಂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾಢಿ ಕರ್ಮಾಣಿ, ಅಢಿತು ಸರಸ್ವಿಣಿ ಕಾಮ್ಯಾನ್ಯಪಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮದ್ಯುಪಾತ್ರಯಃ - ಮಯಿಸನ್ಯಸ್ತಕರ್ಮತ್ವಾದಿಕಃ, ಕುರ್ಮಾಣೋ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಚ್ಛಾಶ್ಚತಂ ಪದ ಮನ್ಯಯಮ್ ಅವಿಕಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ; ಪದ್ಯತ ಇತಿಪದಂ - ನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ೫೩ ||

ಮುಂದೆ ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಪಾಪಸಮೂಹಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಮಾಶುಚಃ ಸರಸ್ವಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಪ್ರಸಾದವಲ್ಲವೇ? ಪಾಪರಾಶಿಗಳನ್ನು ಗಮನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಈತನು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನರ್ಹನು. ಅಂತಹ ದುರವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ “ನಸ್ತುರತ್ಯಪಕಾರಾಣಾಂ ಶತಮಸ್ಯಾತ್ಮವತ್ಪ್ರಯಾ” (ರಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಮದ್ಯುಪಾತ್ರಯನೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಶಾಶ್ವತಪದ ವನ್ನೀಯುವದು ಆತನಪ್ರಸಾದದ ಪರಾಕಾಷ್ಠದೆಶೆಯಲ್ಲವೇ? ಆದುದರಿಂದ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು. ಚೇತನನು ಮಾಡುವ ಸಾಧನವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು ನಿರತಿಶಯ ಸುಖ ರೂಪವಾದ ಅಮಿತ ಫಲವನ್ನೀಯುವದು ಕೃಪಾಸಾಗರನ ಔದಾರ್ಯವೂ ದಾತ್ವತ್ವವೂ ಮಹತ್ತಾದುದು ಆದುದರಿಂದ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಮದ್ಯುಪಾತ್ರಯಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ರೂಪದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದೇನೂ ಇಲ್ಲವು ; ಹಾಗೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇದ್ದುದಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದುಉಪಾಯವಾದ ಪ್ರಪದನರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕಾಗಿ ಯೂ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ನಕೇವಲಂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಾಣಿ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು, ಅಢಿತು - ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಸರಸ್ವಿಣಿಕಾಮ್ಯಾನ್ಯಪಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಉಪಾಸಕನು ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಧರ್ಮಯುಕ್ತಗಳಾದ ಇತರ ಸಮಸ್ತ ಕಾಮ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಇದರಿಂದ ಅಧರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಿಟ್ಟವು. ಮದ್ಯುಪಾತ್ರಯಃ ಎಂದರೆ ಮಯಿಸನ್ಯಸ್ತಕರ್ಮತ್ವಾದಿಕಃ - ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೈವನಾಗಿ, ಅದಿಪದದಿಂದ ಫಲಸಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಕುರ್ಮಾಣಃ - ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ - ನನ್ನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಶಾಶ್ವತಂಪದಂ ಅವ್ಯಯಂ-ಅವಿಕಲಂ-ಇದು ಅವ್ಯಯಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು, ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ - ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ; ಪದ್ಯತೇ ಇತಿಪದಮ್ - ಹೊಂದಲ್ಪಡುವೆನಾದುದರಿಂದ ಪದವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವೆನು, ಆದುದರಿಂದ ನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ - ನನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಶತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದಮನ್ಯಯಃ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಗಳೇ. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಗಳೇ ಆಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳೂ ಪರನಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಫಲಕರ್ಮತ್ವಾದಿಗಳ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಯದ್ಯಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಗಳೇ ಆದರೂ ಮದ್ಯುಪಾತ್ರಯತ್ವ ವಿಲ್ಲದೆ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸದೇ ಫಲಸಂಗಾದಿ ಕರ್ಮತ್ವಗಳ ತ್ಯಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ, ಬಂಧಕಗಳೇ. ಹೀಗೆ

ಭಾ. ಅವ. ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ —

ಮೂ. ಜೀತಸಾ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮಯಿ ಸನ್ನೈಸ್ಯ ಮತ್ತರಃ |

ಬುದ್ಧಿಯೋಗ ಮುಪಾತ್ರಿತ್ಯ ಮಚ್ಛಿತ್ತಸ್ವತಃ ಭವ || ೫೭ ||

ಭಗವದುಪಾಸಕನು ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ “ನಕರ್ಮಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ” ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಲೇಖಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಂಧಕವಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಕೊಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೀ ಯಾದವನು ಜ್ಞಾನೀ ತ್ವಾತ್ಮೈವ ಮೇ ಮತಮ್” (ಗೀ. ೭-೧೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ತಾವು ಕೃಪಾಸಾಗರನೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಯಸ್ಮಾದೇವಂ - ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೋ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ ಶಾಶ್ವತಪದವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹೇತುವಾಗುವದರಿಂದ, ತಸ್ಮಾತ್ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀನೂ ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಿ ದಾಯಕ ಮಾರ್ಗವನ್ನೂ ಅವಲಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಹೇತು ಹೇತು ಮದ್ಭಾವವೇ ಸಂಗತಿ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ ಅವತಾರಿಕೆಯು. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇರುವದರಿಂದ ನೀನು ಈಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಲದು. ಅದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಪಾಯವೇನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದನ್ನೂ ಈಗ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸುವನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಫಲಕರ್ಮ ತ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವದರೊಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂಲಿಕೆ ಅರ್ಥವು—ಜೀತಸಾ - ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಎಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷ ಭೂತನು, ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಆತನೇ ಕಾರಣನು ಪ್ರೇರಕನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮಯಿ - ಸರ್ವಶೇಷಿಯಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನೈಸ್ಯ - ಹಿಂದೆ ಮಯಿಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನೈಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಜೀತಸಾ” (ಗೀ ೩. ೩೦) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಮತ್ತರಃ - ನಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿಯೋಗಮುಪಾತ್ರಿತ್ಯ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನನ್ನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು, ಅಂತಹ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿರತಿಶಯ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಂದಲು ಉಪಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅರಿತು, ಆ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? ಎಂದರೆ ಮುಮುಕ್ಷುವಾದವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಶೇಷ ಶೇಷೀ ರಕ್ಷ ರಕ್ಷಕಾದಿಗಳ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನವು ಮತ್ತು ತನಗೆ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬುದರ ಅನುಸಂಧಾನ ಮೊದಲಾದವು; ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಯೋಗ ಮುಪಾತ್ರಿತ್ಯ, ಸತತಂ-ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದರೆ, ಯಾವಾಗ ಯಾವಾಗ ಸಾಧ್ಯವೋ ಅವಾಗ ಅವಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಮಚ್ಛಿತ್ತಃ-ನನ್ನಲ್ಲೇ ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಅಮಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಭವ-ಅಗು. ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನೂ ಇತರ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ “ಯತ್ಕರೋಷಿ ಯದತ್ಸಾಸಿ” (ಗೀ F. ೨೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನಡೆದೇ ನನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ,

ಭಾ. ಚೇತಸಾ - ಆತ್ಮನೋ ಮದೀಯತ್ವ ಮನ್ನಿಯಾಮ್ಯತ್ವ ಬುದ್ಧ್ಯಾಃ, ಉಕ್ತಂ ಹಿ
 “ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನಸ್ತಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಃ” ಇತಿ, ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣಿ
 ಸಕರ್ತೃಕಾಣಿ ಸಾರಾಧ್ಯಾನಿ ಮಯಿ ಸನ್ನಸ್ತ ಮತ್ಪರಃ - ಅಹಮೇವ ಫಲತಯಾ

ನನ್ನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ಹಿತೋಪದೇಶವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ
 ಬುದ್ಧಿಯೋಗಮುಪಾಕ್ರಿಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ನಾಹಂವೇದ್ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ೧೧-೫೩
 ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸಾಲದು, “ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನನ್ಯಯಾ” (ಗೀ.
 ೧೧. ೫೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವು ಉಪಾಸನವೇ ವಿನಾ ಕೇವಲ
 ಇತರ ಕರ್ಮಮುಷ್ಣಾನಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಉಪಾಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. “ತಮೇ
 ವಂ ವಿದ್ವಾಃ ಅಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ, ನಾನ್ಯಃ ಕನ್ಯಾದಿದ್ಯತೇ ಅಯನಾಯ” ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು
 ಇಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. “ಮಚ್ಚಿತ್ತಸ್ತತಂಭವ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ೧೨-೮ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
 ಮಯ್ಯೇವ ಮನ ಅಥತ್ಸಮಯಿ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ
 ದೇಶವೇ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ, ನೀನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಾ ಇಲ್ಲವು; ಮಾಡ
 ತಕ್ಕದ್ದು ಅತ್ಯಲ್ಪವು; ಏನೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ
 ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ನೀನು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು
 ಮಾಡಿದುದಾದರೆ ನಿನಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರತ ಪದವು ಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳೂ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಿಂದ ಆರಾಧನಾ
 ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
 ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವಾದ ತನ್ನ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಹಿಂದೆ
 “ಮಯ್ಯೇವ ಮನಅಥತ್ಸಮಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಜ್ಞಾಪಿಸು
 ವವರಾಗಿ ಮಚ್ಚಿತ್ತ ಸ್ತತಂಭವ ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚೇತಸಾ - ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ
 ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನೋಮದೀಯತ್ವ ಮನ್ನಿಯಾಮ್ಯತ್ವ ಬುದ್ಧ್ಯಾಃ, “ಮೇತರಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
 (ಗೀ ೭. ೫) ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ನನಗೆ ಶೇಷಭೂತನೆಂದೂ, “ಮಯಿಸರ್ವ
 ಮಿದಂ ಪ್ರೋತಂ” (ಗೀ ೭. ೭) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನನ್ನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ
 ದ್ದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ೩-೩೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು
 ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಮಯಿ - ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಾಣಿಕರ್ಮಾಣಿ - ನೀನು ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ
 ಮಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಸಂಸ್ಥಸ್ಯ -
 ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಫಲ ಕರ್ಮತ್ವ ಸಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ನಾನು ಪ್ರೀತನಾಗುವನೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಸಮ
 ರ್ಪಿಸಿ, ಎಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ - ನಾನು ಎಲಾ
 ಆತ್ಮವಿಗೂ ಆತ್ಮಾ, ಸರ್ವ ಚೇತನವರ್ಗಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನು, ಸರ್ವರಿಗೂ ನಾನು ಶೇಷಿಯು, ಎಂಬ
 ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ - ಸಮಸ್ತ
 ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಕರ್ತೃಕಾಣಿ - ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಕರ್ತಾವಾಗುವವೇ ವಿನಾ ನಾನು ಕರತವಲ್ಲವು,
 ಮತ್ತು ಸಾರಾಧ್ಯಾನಿ - ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಆರಾಧ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವು ಎಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಎಂಬ
 ಭಾವವು. ಮಯಿಸನ್ಯಸ್ಯ - ಆದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಹಿಂದೆ “ದೈವಂಜೈವಾತ್ರ
 ಹಂಚಮಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನಾನೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ೩-೩೦ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
 ಹಾಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಮತ್ಪರಃ ಎಂದರೆ ಅಹಮೇವ ಫಲತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಇತ್ಯನುಸಂಧ

ಪ್ರಾಣೈಃ ತತ್ಕೃತಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ನಿವ ಮೇವ ಬುದ್ಧಿಯೋಗ ಮುಖಾ
ಶ್ರೀತ್ಯ ಸತತಂ ಮಚ್ಛಿತ್ವೋ ಭವ || ೪೭ ||

ಧಾನ್ಯ-ನಾನ್ಯ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಎಂದು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವವನಾಗಿ, ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವತ - ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ದೇಹ ಕುಟುಂಬಾದಿ ಪೋಷಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವವನಾಗಿ, ಇಮಮೇವ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಂ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜ್ಞಾನಾಂಶವನ್ನೂ, ಇದೇ ಸಂಯಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಂ ಎಂದರೆ ಮಯ್ಯ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಐಕಾಂತ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು, ಏಕೆಂದರೆ ಮಯ್ಯೇವ ಮನಃಅಧತ್ವ ಮಯ್ಯಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ (ಗೀ. ೧೨-೮) ಹೇಳಿದುದೂ, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ "ಬುದ್ಧಿಯೋಗ ಮುಖಾಶ್ರೀತ್ಯ ಮಚ್ಛಿತ್ವ ಸ್ವತಃ ಭವ" ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವದೂ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿಯೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು; ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಉಪಾಶ್ರೀತ್ಯ - ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸತತಂ - ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವಾಗ ಸಾಧ್ಯವೋ ಅವಾಗೆಲ್ಲಾ ಮಚ್ಛಿತ್ವೋ ಭವ - ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡುವವನಾಗು. ಇಲ್ಲಿ ಇಮಮೇವ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಂ ಎಂದು ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸುವ "ಮಯ್ಯಸಂವೇಶ ಕರ್ಮಾಣಿ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಈ ಬುದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವು. ಇದು ಎಂಥಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಾಲ್ಪನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಈ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಚೇತಸಾ ಎಂಬ ಪದವೂ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ೩-೩೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ - ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಚೇತಸಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ "ಆತ್ಮನಃ ಮದೀಯತ್ವ ಮನ್ನಿಯಾಮ್ಯತ್ವಬುದ್ಧ್ಯಾ" ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಚೇತಸಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬುದೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬುದೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು. ಅದರ ವಿವರಣವೇ ಸಕರ್ತೃಕಾಣಿ ಸಾರಾಧ್ಯಾನಿ ಎಂಬುದು. ಹಿಂದೆ "ಮಯ್ಯೇವ ಮನಃ ಅಧತ್ವ ಮಯ್ಯಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ" ಎಂದು (ಗೀ. ೧೨, ೮) ಹೇಳಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ವೇದ, ತಪಸ್ಸು ಇಚ್ಛೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಅನ್ಯಭಿರಂತ ಪರಮೈಕಾಂತ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಅರ್ಜುನನು ಆತನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಉಪಾಸಿಸುವದು ಕಷ್ಟವೇ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಜಿಜ್ಞಾಸುವಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ನಿಷ್ಕೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು, ಅದೂ ಪುನರಾವರಿಯಿಲ್ಲದಾದುದರಿಂದ, ಹಾಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವದು ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೋ ಅಥವಾ ಈಗ ನೀನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಉಪಾಸಿಸುವದು ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೋ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ನಿಷ್ಕೆಯು ಕ್ಲೇಶೋಧಿಕವು. ಅದು ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿ, ನಿನಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಇಡುವದು ಕಷ್ಟವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಇಡುವದಕ್ಕೆ ಸುಕರ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಅಧ್ಯಾಸ ಮಾಡು, ಅಥವಾ ನನಗೆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಅಥವಾ ನಿಷ್ಕಾಮ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ

ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಬಾ, ನಿನಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಭಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಈಗ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಚೇತಸಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ನನ್ನಲ್ಲೇ ವಿಸ್ತಾರವು ಹುಟ್ಟಿ ಮತ್ತರ ನಾಗುತ್ತೀಯೆ; ಆಗ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವು ಲಭಿಸಿ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ, ಮಚ್ಚಿತ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಂಬದಾಗಿ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವು. ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಶಿಷ್ಟಾವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ಎಂದರೆ ನನ್ನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸು ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರೈಪಕ್ಷವು ಉದಿಸಬಹುದು; ಏನೆಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನಗಳೂ ಮತ್ತು “ದೈವಮೇವಾಪರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳೂ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವೇತಕ್ಕೆ? ಅಪ್ರಸ್ತುತವಲ್ಲವೇ? ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮವೆಂದೇನೋ ಅರ್ಥನಾಡಲಾಯಿತು. ಅದರೂ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವು ಈಗ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಲ್ಲವು. ಪ್ರಪಂಚನಾದರೂ ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸಲೇ ಬೇಕು. ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ನಷ್ಟನಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಕುಚೇಲರು ಸರೋತ್ತರನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಹೋಗಿ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯು ಭಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳ ಪೋಷಣೆಯು ಕಷ್ಟತರವಾಗಿರುವಾಗ, ಅಂತಹ ದುರ್ದೈವಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವದು ತನ್ನ ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗೆ ಕುಂದಕವಾದುದರಿಂದ ಹೋಗದೇ ಇದ್ದು, ಹೆಂಡತಿಯು ಪತಿಯನ್ನು ಕರೆದು ತಾನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡುವೆನು, ನೀನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಬಾ ಎಂದು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತರ ಅವರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳುಂಟು. ವೃದ್ಧ ಮಾತಾ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಸತಿಸುತರು ತುಂಬಾ ಖಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಔಷಧ ಸಫಾಧಿ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳೂ ಉಂಟು. ಇವುಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಲು ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವು,

ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಹೇಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶಿಷ್ಯಪರಪಾಲನೆಯೂ ದುಷ್ಟ ನಿಗ್ರಹವೂ ಇತಿ ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ತಪ್ಪದು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ೫೮ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅಥಚೇತ್ತ್ವಮಹಂಕಾರಾನ್ ಶೋಷ್ಯಸಿ ವಿನಂಶ್ಯಸಿ” ನೀನು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿ, ನಿನ್ನ ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹೋದರೆ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇತರ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಾ ರೂಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ನಿನಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ನಿನಗೆ ನಾಶವು ಕಾದಿರುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಧಿತವು. || ೫೭ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ನನ್ನನ್ನು ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆವೃಥಿ ಚರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಉಪಾಸಿಸುವುದರಿಂದಂಟಾಗುವ ನಿರಂತರವು ಫಲವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ಆದರೊಂದಿಗೆ ಇತರ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿರಹಿತವಾಗಿ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಇಂತಹ ಇತಿ ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಡೆಸಲೇಬೇಕು. ಅಹಂಕಾರಭಾವದಿಂದ ಹಾಗೆ ನಡೆಸದೇ ಹೋದರೆ ನೀನು ನನ್ನ

ಮೂ. ಮಚ್ಚಿತ್ತ ಸ್ವರ್ದದುರ್ಗಾಣ ಮತ್ಸ ಸಾದಾ ತ್ತರಿಷ್ಯಸಿ |

ಅಥ ಚೇತ್ತ್ವ ಮಹಜ್ಜಾರಾ ನ್ನ ಶ್ರೋಷ್ಯಸಿ ವಿನಶ್ಯಸ್ಯಸಿ || ೫೮ ||

ಅಷ್ಟೇಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. --ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ - ಯಾವಾಗ ನೀನು ನನ್ನ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಧ್ಯಾನಿಸಿದುದಾದರೆ, ಮತ್ಸ ಸಾದಾತ್ - ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಸ್ವರ್ದದುರ್ಗಾಣಿ- ಇಂತಹ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ, ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಅನಿಷ್ಠಗಳನ್ನೂ ತರಿಷ್ಯಸಿ-ದಾಟುವೆ; ಅಥ - ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಅಹಜ್ಜಾರಾತ್ - ನಾನೇ ಸರ್ದಷ್ಟನು, ನನಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಿಳಿಯುವದು ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವದಿಂದ, ನಶ್ರೋಷ್ಯಸಿ ಚೇತ್ - ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು, ಹಾಗೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ, ವಿನಶ್ಯಸ್ಯಸಿ- ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ, ಹಾಳಾಗುತ್ತೀಯೇ, ಎಂದರೆ ನಿರತಿಶಯಸುಖವಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪರಮ ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರೂ ಕೂಡ, ಅದರಹಾಗೆ ನಡೆಯದೆ ಇರುವದರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಸಾರ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ, ನಾನಾವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿ ನಡೆಸಿ ನಿನ್ನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೋ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ವಿನಶ್ಯಸ್ಯಸಿ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಶಪಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹಾಳಾಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನೀನು ರಕ್ಷಣೋಪಾಯವನ್ನು ಕೈ ಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಇಷ್ಟುದೂರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸರ್ದೇಶ್ವರನಾದ ನಾನೇ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ, ನೀನು ಆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಜಾಢಮ್ ಎಂದು ಅನುಮೋದಿಸಿ ನಡೆಸದೇ ಹೋದರೆ, ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹಾಳಾಗುತ್ತೀಯೇ; ನನಗಿಂತ ಹಿತೈಷಿಯು ನಿನಗೆ ದೊರೆಯದು; ಸರ್ದಸುಹೃತ್ತಾದ ನಾನು ಪರಮ ಕೃಪಯಾ ಮಾಡಿರುವ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಅಲಕ್ಷ್ಯವು ಬೇಡವೆಂಬ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ನಿನಗೇ ನೀನು ಹಿತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದವನು ಇತರರಿಗೆ ಹಿತಮಾಡಲು ಅರ್ಹತೆ ನಿನಗೆ ಎಲ್ಲಿಯದು? ಎಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು. ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ - ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಆಗ ನಾನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ ನಿನಗೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿನಗೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ನನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಪುರಾರ್ಥದಿಂದ ಹೇಳಿದರು. ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ, ನಾನು ಹೇಳಿದರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಉಪವಾದಿಸದೇ ಹೋದರೆ ಮತ್ತು ನೀನು ನಿನ್ನ ಇತರ ಇತಿಕರ್ಮವೈಕಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸದೆ ಹೋದರೆ, ನೀನು ವೃಥಾ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೀಯೇ. “ಯನ್ಮೂಹೂರ್ತಂ ಕ್ಷಣಂ ವಾಪಿ ವಾಸುದೇವೋ ನ ಚಿಂತ್ರ್ಯತೇ | ಸಾಹಾನಿ ಸ್ತನ್ಮಹಚ್ಛಿದ್ರಂ ಸಾ ಭ್ರಾನ್ತಿ ಸ್ಥಾ ಚ ವಿಕ್ರಯಾ ||” (ಗಾರುಡ ೨೨. ೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಉಪಬೃಂಹಿತವು. ಯಾವ ಮುಹೂರ್ತವಾಗಲಿ ಕ್ಷಣವಾಗಲಿ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಚಿಂತಿಸದಿದ್ದರೆ, ಆದೇ ಹಾನಿ. ತನ್ನ ಇಷ್ಟಹಾನಿಗೆ ಕಾರಣವು, ತನ್ನಹೆಚ್ಚಿದ್ರಂ. ಅನಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಆವಕಾಶವು, ಭ್ರಾನ್ತಿಃ - ಚಿತ್ತಸ್ಥಲನವು, ವಿಕ್ರಯಾ - ಅಶ್ಚಗಳೆಲ್ಲಾ ವಶದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು. ಹೀಗೆ ವಾಸುದೇವ ಚಿಂತನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅನಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವರೆಂಬ ಭಾವವು. “ವಿಕಸ್ಮಿನ್ನ ಪ್ರತಿಕ್ರಾಂತೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಧ್ಯಾನವರ್ಜಿತೇ | ದಸ್ಯುಭಿ ಮುಘಟಿತೇನೇ ವ ಯುಕ್ತ ಮಾಕ್ರಂದಿಕುಂಭ್ಯತಂ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ

ಭಾ. ಏವಂ ಮಚ್ಚಿತ್ತ ಸ್ವರ್ದದುರ್ಗಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವ್ಯ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಾಂಸಾರಿಕಾಣಿ,

ಹಾಗೆ ವಿಧಿ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿಷ್ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಡೆಸುತ್ತಾ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾ ಬಾದರೆ, ಸಂಸಾರ ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಪರಮ ಭೇಷವು. ಏಕದಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಗಳೂ ತಪ್ಪುತ್ತವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನು ಈಗ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ, ಅದರಲ್ಲೂ ನಿನಗೆ ಯಾವ ಕಷ್ಟಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲೂ ಯಾವ ತೊಂದರೆಗಳೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಸದ್ಯವೂ ನಿನಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹಾಗೆ ಚಿಂತಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಪರಮ ಹಾನಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವು, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಅಪಶ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರಸ್ತುತವು ಎಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಏವಂ ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇನ್ನೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವದಾದರೆ ಈಗ ನೀನು ಮಾಡಿರುವ ಯುದ್ಧಪರಿತ್ಯಾಗವು ಎಂದಿಗೂ ಸರಿಹೋಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವೂ ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ನನ್ನನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಯಾವ ವಿಧ ತೊಂದರೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೈವಂ ಚೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಮ್ (ಗೀ ೧೮-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ನಿನ್ನ ವ್ರತ ಸಂಬಂಧ ಪುರಬ್ಧಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನನ್ನ ಸಚ್ಚಿತ್ತಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಅಹಂಭಾವವೂ ಸಚ್ಚಿತ್ತವೂ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಿಯಾಗಲಾರದಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ನೀನು ನಡೆಯುವದು ನಿನಗೆ ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ಹೇಳಿ, ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಯುದ್ಧ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ಅಹಂಭಾವದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ ನಡೆಯಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರೂ, ಅದು ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಚ್ಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ರತ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಂದರೆ ಪಡುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೇನೋ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರು ಪರಮ ಕೃಪೆಯ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸಕೃತವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚದಿಗೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ; ಅವರುಗಳು ಏನನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು? ಎಂಬ ಆಶಯದಲ್ಲಿ, ಅರಾವ ತಾರಿಯ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು “ತನೇನ ತರಣಂಗಳಚ್ಛ” ಎಂದು ಮುಂದೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಯದ್ವಿತ ಮಮ ದೇವೇಶ ತದಾಜ್ಞಾಪಯ ಮಾಧವ” ಎಂದು ಬೇಡಿದರೆ ಸ್ವಾಮಿಸಚ್ಚಿತ್ತವಿರುವ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹ ದೊರೆಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೇ ನಿಯಮಿಸುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಷದಸಿ ಸಂದೇಹ ಬೇಕಿಲ್ಲವು. ಸದಯಾಗಿಯೇ ಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರೇರಿಸುವನೆಂಬುದು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೂ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ. ಏವಂ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ - ನನ್ನಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯನು, ನಾನೇ ಪ್ರಾಪಕನು, ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ - ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ದೇಹ ಧಾರಣಾದಿಗಳಾದ ಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಕುರ್ವ್ಯ - ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಯುಕ್ತ

ದುರ್ಗಾಣಿ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ ತರಿಷ್ಯಸಿ, ಅಥತ್ತ್ವಂ ಅಕಜ್ಞಾರಾತ್ ಅಹಮೇವ

ನಾಗಿಮಾಡುವವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮಾಡಿದುದಾದರೆ, ಸರ್ವಾಣಿ ಸಾಂಸಾರಿಕಾಣಿ ದುರ್ಗಾಣಿ-
ಸಮಸ್ತ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ ದಾಟಿಲಶಕ್ತನಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ-
ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ತರಿಷ್ಯಸಿ - ದಾಟುತ್ತೀಯೇ. ಕರ್ತೃನುಷ್ಠಾನವೇ ಅಪೂರ್ವದ್ವಾರಾ
ಫಲಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳುವದು ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಇದು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದುದರಿಂದ
ಮತ್ಪ್ರಸಾದೇನ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು. ಕರ್ಮವು ಜಡವು, ಅದು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ ಒಡನೆಯೇ
ಗತಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾದೀತು ? ಆ ಕರ್ಮವೇ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹ
ನಿಗ್ರಹಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ
ವಾಡಿಕೆಯುಂಟು. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇಯಾಗಲಿ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇಯಾಗಲಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದ
ನ್ನೇನು ಒಂದು ಹೊರೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಈತನು ಜನ್ಮವನ್ನೆತ್ತುವದಿಲ್ಲವು. ಸರ್ವೇ
ಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹ ನಿಗ್ರಹಗಳು ಈತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ - ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗವು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಸಮಸ್ತ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸ
ತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ ವಿಧಾಯಕ
ವೆಂದೂ, ಅದರಿಂದಲೇ ಕ್ರಮೇಣ ಉಪಾಸನದ್ವಾರಾ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂಬದೂ,
ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವದರ್ಶಾಣಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ
ದಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆಗಳು ಗಿರಿ, ವನ,
ಜಲದುರ್ಗಗಳಹಾಗೆ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು ಅನುಗ್ರಹಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ,
ಇಂತಹ ಸಾಂಸಾರಿಕ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಾಟಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಮುಚ್ಚಿತ್ತೇ - ಎಂದು ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಉಪದೇಶವು
ಸಾಲದು, ಮುಚ್ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನನ್ನ ಉಪದೇಶರೀತ್ಯಾ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು
ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವೂ ಸೂಚಿತವೆಂದು ಏವಂ ಮುಚ್ಚಿತ್ತಸ್ವರ್ಮಕಾರ್ತಾಣಿ
ಕಾರ್ತೃ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ, ಆತನ ಆಜ್ಞೆಗಳಾದ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಇತಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ನಡೆಸುವದರಿಂದ
ಶ್ರೇಯೋಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಜಡವಾದ ಕೆಳೆದುಹೋದ ಸುಕೃತಗಳೇ ಉಂಟುಮಾಡಲಾರವು ಎಂದೂ
ಅನುಗ್ರಹಮಯನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ “ವಿದಧಾತಿಕಾರ್ಮಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಹಾಗೆ ಸರ್ವಫಲಪ್ರದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವನು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋ
ಗವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಕಾರ್ತೃ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟ
ಬಂದಂತೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲವು. ಹಿಂದಿನ ೫೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ
ಚೇತಸಾ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರಕರಣವೂ ಸರ್ವ ಕರ್ಮ ವಿಷಯವಾದುದ
ರಿಂದ, ಹಾಗೆ ಭಾಷ್ಯವು. ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನೂ
ದಯಪಾಲಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ತಾನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಅದುದ
ರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಜನಸೃಜ ರಕ್ಷಿತಾ (ರಾಮಾ. ಸಂ.) ಎಂಬ ಬಿರುದು. ಇಲ್ಲಿ
ಸ್ವಜನರು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯರು. ಅದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ
ಸಾಲದು. ಹಿತವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು, ತದನುಗುಣವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನವೂ
ಅವಶ್ಯಕವು. ಅದುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಮುಸಿ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ

ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿಷಯಂ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾಮೀತಿ ಭಾವಾತ್, ಮದುಕ್ತಂ ನಶ್ಲೋಷ್ಯಸಿ
ಚೇತ್, ವಿನಶ್ಯಾಸಿ - ವಿನಶ್ಯೋ ಭವಿಷ್ಯಸಿ ; ನಹಿ ಕಶ್ಚಿ ನೃದ್ವೈತಿಕ್ತಃ
ಕೃತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಜಾತಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ಯೋಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಶಾಸಿತಾ ವಾಸ್ತಿ ||೫೮||

ವಾದವು ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯೋಗ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಓ ಅರ್ಜುನನೇ! ಕರ
ಯೋಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸುವೇ ನೀನಿಗೆ ಸುಕರವಾಗಿ ಪರಂಪರೆಯಾ ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಾಗಿರುವದ
ರಿಂದ, ನೀನು ಅದನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತದ್ದೆಂಬುದು ಸಾರವತ್ತಾದ ಉಪದೇಶವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು.
ಹಾಗೆ ನೀನು ನಡೆಸದೇ ಹೋದರೆ ಪ್ರತ್ಯುತ ಪ್ರತ್ಯನಾಯವೂ ಉಂಟೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು
ಆತನಲ್ಲೇ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಪ್ರತ್ಯನಾಯವನ್ನು
ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವರಮ ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನಾದರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ
ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನೀನು ನಷ್ಟನಾಗುವೆ, ಎಂದರೆ ಆತ್ಮೋಜ್ಞೇವನವನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳದೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಸಾರಕ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಅಥ-
ಇದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ, ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ತ್ವಂ-ನನಗೆ ತುಂಬಾ
ಹೃದ್ಯನಾದ ನೀನು, ಜೀವಾತ್ಮನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಹೃದ್ಯನೆಂದು “ಮಣಿವರ ಇವಶೌರೇ
ರ್ನಿತ್ಯ ಹೃದ್ಯೋಽಪಿ ಜೀವಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಉಪಸಾದಿತವು, ಅಹಂಕಾರಾತ್
ಎಂದರೆ ಅದಮೇವ ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿಷಯಂ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾಮೀತಿ ಭಾವಾತ್ - ನಾನೇ
ಯಾವುದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಯಾವುದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂಬ ಸ್ವಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು ಎಂಬ
ಅಹಂಭಾವದಿಂದ, ಮದುಕ್ತಂ - ನನ್ನಿಂದ ನೀನಿಗೆ ಪರಮಹಿತರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿಸುವದನ್ನು
ನಶ್ಲೋಷ್ಯಸಿಚೇತ್ - ಕೇಳದೇ ಹೋದರೆ, ಎಂದರೆ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಗಮನಿಸಿ ತದನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಸದೇ ಹೋದರೆ, ಎಂಬರ್ಥವು. ಬರೀ ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟರೆ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದೆ
ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲವು. ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿ ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಹೋದರೆ
ಅನಿಷ್ಟ ಫಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ವಿನಶ್ಯಾಸಿ ಎಂದರೆ ವಿನಶ್ಯೋ ಭವಿಷ್ಯಸಿ - ನಾಶವನ್ನು
ಹೊಂದುವನು ಅಗುತ್ತೀಯೇ. ಹಿಂದೆ ಬುದ್ಧಿನಾಶಾತ್ಮಕತ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭಾವವೇ
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ಕೋಪದಿಂದ ಶಾಪರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲವು. ಮಮ
ಪ್ರಾಣಾಹಿ ಪಾಂಡವಾಃ” ಎಂದು ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಜು
ನನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೋಪತಾಪಗಳೆಂಟೇ? ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದು ಪರಮ
ಹಿತವಾದುದೇ, ಅಂಥಾದ್ದನ್ನು ತನ್ನ ಮಿತ್ರನು ಇನ್ನೂ ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ
ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದುದು ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಮದ್ವೈತಿಕ್ತಃ-ನಾನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ, ಕೃತ್ಯ ಪ್ರಾಣಜಾತಸ್ಯ-ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣವರ್ಗದ, ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ
ಯೋಃ - ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು, ಜ್ಞಾತಾ- ತಿಳಿದವನಾಗಲಿ
ಮತ್ತು ಪ್ರಶಾಸಿತವಾ - ನಿಯಮಿಸುವನಾಗಲಿ ನಹಿಕಶ್ಚಿದ್ವೈ - ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ.
ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜ್ಞಾನಸಂಕೋಚವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ
ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗಿಂತ ಲೋಕಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶವೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ
ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವು.
“ಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಶಿಶಿಕಂಠಂ ಚ ಗುರಾಶ್ಚಾಪ್ಯಾ ದೇವತಾಸ್ತಸ್ಮೈತಾಃ | ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾ ನ ಸೇವಂತೇ
ಯಸ್ಮಾತ್ಪರಿಮಿಶಂ ಫಲಮ್” ಎಂಬ ವ್ಯಾಸೋಕ್ತಿಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸದರೆ ಪರಿಮತ

ಮೂ. ಯದ್ಯಹಂಕಾರ ಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ನ ಯೋತ್ಸ್ಯ ಇತಿ ಮನ್ಯಸೇ |

ಮಿಥ್ಯೈಷ ವ್ಯವಸಾಯ ಸ್ತೇ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಾಂ ನಿಯೋಜ್ಯತಿ || ೫೯ ||

ವಾದ ನಶ್ವರವಾದ ಐಹಿಕಫಲಗಳೇ ವಿನಾ, ಶಾಶ್ವತ ಮೋಕ್ಷಫಲವು ದೊರಕುವದಿಲ್ಲವೆಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈಗ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಢರವರು ಮಾಡಿದ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದುಷ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವದು ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಣಕ್ಕೆ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪವಾಗಿ ಕರ್ಮ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಪುನಃ ಗಾಂಡೀವವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯದ್ಭಮಾಡುವ ದಾದರೆ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವೃಥಾ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಗಳನ್ನೂ ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನೂ ನಡಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟುದೂರ ಒತ್ತಿಹೇಳಲು, ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ತಾನು ದಯೆ ಪಾಲಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಪಕೂಡದೆಂದು, ತಾನೇ ಕೃಷ್ಣಂ ಧರ್ಮಂ ಸನಾತನಂ ಎಂದೂ "ರಕ್ಷಿತಾಸ್ಪೃಶ್ಯಧರ್ಮಃ" ಎಂದೂ "ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಾರ್ಥಾಯ ಸಂಭವಾಮಿ ಯುಗೇಯುಗೇ" ಎಂದೂ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಾನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ತಾನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವರನಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮವಾದ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲನ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾಙ್ಮುಖನಾದರೆ ವಿನಶ್ಚ್ಛಿಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ವಿನಶ್ಚ್ಛಿಸಿ ಎಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಹಿ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಕೃಪಾಸಾಗರನು ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತೆಂದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಕೋಪವು ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು; ತನ್ನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಮ್ಮ ಹಿತೋಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ನಡಸದೇ ಹೋದರೆ, ಇನ್ನು ಯಾರು ಹಿ ಚಿಂತಕರಾಗಲು ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವು, ನಿಮನುನ ರಕ್ಷಿಯೂ ಇಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಿಷಯವಾದ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಇದನ್ನು ಮಾಡ ಕೂಡದು ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ನಿನಗೇನೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬಂಟು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಉಂಟು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ನನ್ನ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ನೀನು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀನು ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಿ ನಡೆಯಲೂ ಕೂಡ ನಿನಗೆ ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ೧೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಾತ್ಮರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಐದು ಹೇತುಗಳೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ "ದೈವಂ ಚೈವಾಪ್ಯಪಂಚಮಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ "ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಚೈತೇಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಸಮೂತ್ರದಲ್ಲೂ, ಜೀವಾತ್ಮನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮಧೀನವಾದವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಾದರೋ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಪೂರ್ವಕೃತ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಾನುಗುಣ ವಾದುದರಿಂದ, ಹಿ ಅರ್ಜುನನೇ ನೀನು ಯಾವ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಬಹುದು, ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನೀನು ಅಧೀನನಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯೂ ಸುಳ್ಳಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಅಹಂಕಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ - ನನ ಉಪದೇಶಗಳಿಗೆ ಮನಕೊಡದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಸರಸ್ವತಾಂತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಯೋತ್ಸ್ಯೇ - ಭೀಷ್ಮರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ಸಂದರ್ಭ

ದಲ್ಲಿ, ಅಷ್ಟಾನಂದಿನ ನಾನು ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿಗಳಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು, ಇತಿ ಮನ್ಯಸೇಯಾದಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಅಹಂಕಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ನಯೋತ್ಪ್ರೇ ಎಂಬುದರೊಂದಿಗೂ ಮನ್ಯ ಅಹಂಕಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮನ್ಯಸೇಯಾದಿ ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಎರಡರೊಂದಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗ ತೇ - ನಿನ್ನ ಪೂರೈಕರ್ಮವಾಸನೆಗೂ ತದನು ಗುಣವಾದ ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲಕ್ಕೂ ಅಧೀನನಾದ ನಿನ್ನ, ಏಷಃ ವ್ಯವಸಾಯಃ - ಈ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವ, ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಜ್ಜಲವು ಮಿಥ್ಯಾ-ಸುಖ್ಯಾದುದಾಗಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ-ನಿನ್ನ ಕರ್ಮವಾಸನಾರೂಪ ಸ್ವಭಾವವೇ ಅಥವಾ ಕರ್ಮನುಗುಣವಾಗಿನಿನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವವೇ. ತ್ವಂ - ಕರ್ಮವನ್ನಾದ ನಿನ್ನನ್ನ, ನಿಯೋಚ್ಯತೀ - ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಬಲ್ಲದು. ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲದಲ್ಲೂ ಸರೈಶ್ವರನಾದ ಸರೈಶ್ವರನು, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವದೇನೋ ಸತ್ಯವು; ಆದರೆ ಆ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಮತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಮಗುವಿನ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು, ಉಪದೇಶಕನು ಲೋಕಗುರುವೇ ಆದನಂತರ ಇನ್ನೂ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿರುತ್ತದೆ? ಆದರೂ ಇಂತಹ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಯೋತ್ಪ್ರೇ - ನಾನು ಯದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿನ್ನ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯು ನಡೆಯುವ ಹಾಗಿ ಇಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು ಬಲಿಷ್ಠವು. ವಿಧಿನೂನ ಮಹಾಕಾರ್ಯಃ ಸ್ವಾಣನಾಂ ಪ್ಲವಗೋತ್ತಮಃ" (ರಾ. ಸುಂ. ೩೭. ೪) ಪ್ರಾರಾಬ್ಧ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನು ಮೀರಲು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೀತೆಯು ಅಂಜನೇಯನನ್ನು ಕೂರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ನಮ್ಮ ಸಜ್ಜಲವೂ ಅವಶ್ಯಕವು; ಆ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪನಾದರೋ ನಮ ಕರಾಧೀನವಾದುದು. ಕರ್ಮವು ಬಲಿಷ್ಠವಾದರೆ ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು "ವಿ ಥೈಷ ವ್ಯವಸಾಯಸ್ರೇ" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನೀನು ಯದ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾದರೂ ನೀನು ಕರ್ಮವಾಸನಾ ಬಲದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೂ ಅಧೀನ ನಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ, ನಿನ್ನ ವ್ಯವಸಾಯವು ನಡೆಯದಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ನಂತರವೂ ಮುಂದೆ ಉಪದೇಶನಿಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಳನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಯಥೇಚ್ಛ ಸಿ ತಥಾ ಕುರು - ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟವಿರುವದಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಪುನಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯೋ ಎಂಬಾಕ್ಷೇಪವು ನ್ಯಾಯವಾದುದೇ. "ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಾಽನಿಹಿತ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿದ್ಧ

ವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿಭಿಃ" ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗಿ, ಪ್ರಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರೈಶ್ವರನು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ, ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅಂಜನನು ನಡೆಯಲು ಸಜ್ಜಲಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯವು; ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಸ್ತುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಮೂಲ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾದ ಸರೈಶ್ವರನ ಸಜ್ಜಲಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿನಡೆಯುತ್ತದೆಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೂದಿನಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಸಯವುಂಟು. ಸಮಗುರಪದೇಶೋಲ್ಲಂಘನೆಯು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಕೂಡದೆಂಬ ಮತ್ತು ಈತನಿಗೆ ಅಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಸ್ತುತಿಯು ತುಂಬಾ ಹಾನಿಕರವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವು. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಸಮರದೇಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗ ಭ್ರಷ್ಟನಾದನು, ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಅಂಜನೇಯ, ವಿಭೀಷಣರುಗಳ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ರಾಮನು ಕೆಟ್ಟನು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಸಮರದೇಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿ

ಭಾ. ಯದ್ಯಹಂಜ್ಞಾರಂ ಆತ್ಮನಿ ಹಿತಾಹಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನಂ ಅಶ್ರಿತ್ಯ ಮನ್ನಿಯೋಗ ಮನಾದ್ಯತ್ಯ ನಯೋತ್ಸ್ಯ ಇತಿ ಮನ್ಯಸೇ, ಏಷತೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ

ವುನು ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ದುರ್ಮೃಢನನು ವಿದುರ ಸಂಜಯ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳ ಹಿತೋಪದೇಶ ವನ್ನೂ, ಲೋಕಗುರುವಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ಗಮನಿಸದೆ ಹಿತನಾದನು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಲೋಕಗುರುವಾದ ನನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸದೆ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ನಿನಗೆ ದೊರೆಯದೆ ನೀನು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದರು. ಈ ಶ್ಲೋಕಲ್ಲಾದರೋ, ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿದರೂ, ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪನುಗುಣವಾಗಿ ಎಂದಿಗೂ ನಡೆಯಲಾರದು. ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಲ್ಲೇನೋ ನಿನಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರದ ಮೂರ್ತು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗದು; ಚೇತನ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಅಧೀನವಾದುವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. (೧೬ ೧೮ ೧೯) ಆದುದರಿಂದ ಯದವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿನ್ನ ಧೃಢಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಸುಳ್ಳಾಗುವದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಪುನಶ್ಚಿತ್ತಗಳೆಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ನಾನು ಪ್ರೇರಿಸುವೆನಾದುದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವೇ ನಡೆಯಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆಗಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ಶತ್ರುಹನನವು ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲೇ ಸೇರಿದುದು ಎಂಬುದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೂ, ಇದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ “ದೈವಾಮೇವಾಪರೇ” ಎಂದು ಹಿಂದೆ ೧೬. ೪-೨೨ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇನ್ನೂ ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಅವಲಂಬಿಸುವೆನು ಎಂದು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ವೀರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಲೋಕ ಕಂಟಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು ಇತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೇರಿತು. ಈ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಕೊಲ್ಲಿಸಲು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿರುವೆನು. ನೀನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವು; ಸುಳ್ಳಾಗುವದು. ನೀನು ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ನೀನು ಯುದ್ಧ ರಂಗದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದರೂ, ದುರ್ಮೃಢನನು ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುವವನಲ್ಲವು. ಈ ಅರ್ಜುನನೇಂಬ ಹೇಡಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಹೀಯಾಳಿಸುವನು. ಹೇಡಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೀರಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಕರ್ಣಕಲೋರವಾದ ವಾಕ್ಯ. “ಯಾರು ಹೇಡಿ” ಎಂದು ಪುನಃ ಯುದ್ಧ ರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಯದ ಮಾಡುವಿ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ನಿಯೋಜ್ಯತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ಭಾವವು. ಇನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮನಿ - ತನ್ನಲ್ಲೇ ಹಿತಾಹಿತಜ್ಞಾನೇ - ಇದು ತನಗೆ ಹಿತವಾದುದು ಅಹಿತವಾದುದು ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನಂ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ - ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಮನ್ನಿಯೋಗಂ - ಯುದ್ಧ ಮಾಡು ಎಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಅನಾದ್ಯತ್ಯ - ನಿರಾಕರಿಸಿ, ನಯೋತ್ಸ್ಯೇ - ನಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು, ಇತಿಮನ್ಯಸೇ ಇದಿ - ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದಾದರೆ, ಹಟವನ್ನು ಹಿಡಿದುದಾದರೆ, ಇದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಶ್ವೋಷ್ಯ ಎಂಬುದರ ವಿವರಣವು. ತೇ - ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅಜ್ಞಾನ ವಿಜೃಂಭಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ನಿನ್ನ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವ್ಯವಸಾಯಃ - ಅಹಂಭಾವದಿಂದ ನಾನೇ ಸ್ವರವನ್ನೂ ತಿಳಿವವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು, ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಏಷವ್ಯವಸಾಯವು ಯಾವುದು ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಷತೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವ್ಯವಸಾಯಃ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮತ್ಯತಿ - ಸುಳ್ಳಾದುದು

ವ್ಯವಸಾಯೋ ಮಿಥ್ಯಾ ಭವಿಸ್ಯತಿ ; ಯತಃ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಾಂತಂ ಯುದ್ಧೇ ನಿಯೋ
ಕ್ಷ್ಯತಿ - ಮತ್ಸ್ಯಾತನೋದ್ವಿಗ್ನಂ ಶ್ವಮಜ್ಞಂ ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ || ೫೯ ||

ಆಗುವದು; ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯತಃ - ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಃ -
ನಿನಗೆ ಕರ್ಮವಾಸನಾ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸಂಜ್ಞಲ್ಪಾನುಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ದೇಹ ಸಂಬಂಧವೂ
ಸ್ವಭಾವವೂ, ತ್ವಾಂ-ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು, ಯುದ್ಧೇ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ-
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ; ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಡವು; ಅದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿ ಯು? ಎಂದರೆ
ಸರ್ವರ ಹೈಷೀಕಗಳಿಗೂ ಈಶನಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವವರಿಂದ ಹಾಗೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು
ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ಸ್ಯಾತನೋದ್ವಿಗ್ನಂ-ಕರ್ಮವಾಸನಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವ
ನನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ, ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾಸೆಂದು ಪರಿತಾಪವನ್ನು ಪಡುತ್ತಿರುವ,
ಅಜ್ಞಂ ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನೀನು ಈಗ ಉದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿರುವೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು
ತಿಳಿಯಲಾರದೇ ಇರುವ ತ್ವಾಂ - ನಿನ್ನನ್ನು, ಪ್ರಕೃತಿಃ - ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು,
ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ - ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ. ನಾನು ಸ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು, ಲೀಲಾವಿಧಾತಿ ನಾಯಕನು,
ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ದೇಹವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ
ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ನಿನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಈ ದುಷ್ಕರಲಿಲ್ಲಾ ಹತವಾಗುವ ಮಾಡುತ್ತದೆ; ನಾನೇ
ನಗುತ್ತಾ ಈ ಲೀಲೆಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿರುವೆನು; ನಿನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಈ ಲೋಕವು
ನಿಪುಂಟಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವವರಿಂದ ನಿನ್ನ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪ
ವು ಸಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಹಸನ್ನಿವಭಾರತ ಎಂಬಲ್ಲಿ
(ಗೀ ೨೦೦.) ಇದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ತೀರಬರುವವರಿಂದ ಅರ್ಜುನ
ನನ್ನು ಅಜ್ಞನೆಂದು ಶ್ರೀಯತೀವರೈರ. ಹೇಳಿದರೇ; ನಾ ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾ ಪಾಶ್ಚನೇಂದು
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತಕಾರಕನ ಸಂಕಲ್ಪ
ವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಕಷ್ಟವು. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಬುಲಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ
ಸಂಕಟಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರೂಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಅಂಜ್ಞಕ್ಕೆ
ತೆರಳುವದು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಮಂಥರೆಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ, ಕೈಕೆಯೇ ಮೂಲಕ ಯುವ
ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವು ತೆರಳುತ್ತಾನೆ.
ಹಾಗೆಯೇ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಿಯಾಗಿಯೂ ದುರ್ರೋಧನಾದಿಗಳ ಹತರಾಗಬೇಕೆಂದೇ ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿಯೇ,
ಇನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಹೋದರೆ ಸಂಧಿಯೆಲ್ಲಾಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ತಾವೇ ಹೋಗಿ ದುರ್ರೋಧನ
ನಿಗೆ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಸಂಧಿಯಾಗದೆ ಯುದ್ಧಾರಂಭವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾವಿ
ಸಂಜ್ಞಲ್ಪವನ್ನು ಅರಿಯುವದು ಕಷ್ಟವು. ಅಂತಹ ಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ಅರಿಯದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ
ಅರ್ಜುನನು ಅಜ್ಞನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ "ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಂ ಭವ
ಸಮಸಾರ್ಥಿ (ಗೀ ೧೧-೩೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದೃಢ ಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು-
ಇದರಿಂದ ಪರ್ಮವಾಸನವೇನಾಯಿತು ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು
ಎಂದಿಗೂ ಕೈಗೊಡುವದಿಲ್ಲವು. ಲೋಕ ಗುರುವಾದ ನನ್ನ ಪರಮೋಪದೇಶವನ್ನು ನಿರಾ
ಕರಿಸಿ, ನನಗೆ ಪರತನ್ತ್ರನಾಗಿರುವ ನೀನು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಮಹಿಮೆ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ
ದುದರಿಂದ ನೀನು ಅಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ಈ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಫಲವೆಂಬ
ಭಾವವು, ಮಹರ್ಷಿಯು "ಮೋಹಶ್ರಮಂಪ್ರಯಾತಾಸಾ ವಾಕನಾರೇಣುಕುಂತಿಕಾ"
ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನು ಸ್ವತಃ ತನಗೆ ಕಲ್ಪಿತ ಉಂಟೆಂಬ ಮೋಹದಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು

ಭಾ. ಅವ. ತದುಪಪಾದಯತಿ—

ಮೂ. ಸ್ವಭಾವಜೀನ ಕೌನ್ತೇಯ ನಿಬದ್ಧ ಸ್ವೋನ ಕರ್ಮಣಾ |

ಕರ್ಮಂ ನೇಚ್ಛಸಿ ಯನ್ಮೋಹಾತ್ಪರಿಷ್ಕಸ್ಯ ವಶೋಪಿ ತತ್ || ೬೦ ||

ಹೊಂದಿದವನಾಗುವನ; ಇದು ಅಜ್ಞಾನದ ಫಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಸನಾರೇಣು ಕುಂಠಿತಃ ಕರ್ಮವಾಸನಾದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವದರಿಂದ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ವಿ. ಪು. ೬. ೭. ೧೯) ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲೂ “ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮೇವಾ ಸೌಸೃಜ್ಯಾಣಾಂ ಸರ್ಗಕರ್ಮಣಿ | ಪ್ರಧಾನಕಾರಣೇಭೂತಾ ಯತೋ ವೈ ಸೃಜ್ಯಶಕ್ತಯಃ” ಎಂದೂ “ನೀಯತೇ ತಪತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ವಸ್ತುವಸ್ತುತಾಂ” ಎಂದೂ (ವಿ. ಪು. ೧. ೫. ೫೧, ೫೨) ಕರ್ಮವಾಸನಾಗುವಾಗಿಯೇ ದೇಹಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ತದನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ; ಆದುದರಿಂದ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಾಂತರ್ಯೋಕ್ಷ್ಯತೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನನ್ನ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದರೆ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಲಭಿಸುವದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಹಿತವಾದುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟು. ಸ್ವತಂತ್ರನಿಡೆದರೂ ಅಗಲೂ ನನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆಯೇ ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು; ಆದರೆ ನನ್ನ ಅವಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೇಳಿದೇ ಹೋಗುವಿ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಗರ್ಭಿತವು. ನಿನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತದೆ ಆದದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ಯೋಕ್ಷ್ಯತೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯದೇಹದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೈವಸಜ್ಜಲ್ಪವೆಂಬ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ದೈವಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದೇಹ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಅಗಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಚೇತನವು ಆದ ಹಾಗೆ ನಿಯಮಿಸಿತು? ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ದೇಹವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಮುಖ್ಯ ಪ್ರೇರಕನು ಸರ್ಮೇಶ್ವರನಾಗಿ ತದನು ಗುಣವಾಗಿ ವರಿಸುವನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ನಡೆಸುವ ಚೇತನನು ಅರ್ಜುನನು.

ಭಾಷ್ಯವತಃರಿಕೆಯ ಅರ್ಥ—ತತ್—ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಉಪಪಾದಯತಿ. ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಎರಡೂ ಬೆರದೇನೆ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾನುಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಾದರೋ ನಿನ್ನ ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಈಗಿನ ನನ್ನ ಆಶ್ರಯಣಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೀನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಶನಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮುಂದಿನ ೬೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಸುವ್ಯಕ್ತವು. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವೇನೂ ಅಲ್ಲವು; ಅದರ ಉಪಪಾದನೆಯು ಎಂಬುದ. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ನೀನು ಯದ್ವಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿದರೂ, ಅದೂ ಸಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ನಿನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲ; ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತೀಯೇ ಅವನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳೆಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾದರವರು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ—ಹೇ ಕೌನ್ತೇಯ - ಓ ಕುಂಠಿತಪ್ರತನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸ್ವಭಾವಜೀನ - ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವತಾತ್ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಕರೀರದ

ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಈಗ ನೀನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ್ದೀಯೇ, ಅಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ೪೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "ಕಾರ್ಯಂತೇಜೋ ಧೃತಿರ್ದಾರ್ಪಣಂ ಯುದ್ಧೇಜಾಪ್ಯಪರಾ ಯಸಂ" ಎಂದು ಇವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ - ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಅಂತಹ ಶೌರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸ್ಥೇನ ಕರ್ಮಣಾ - ನಿನಗೇನೇ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ, ನಿಬದ್ಧತೆ - ನೀನು ಚಣ್ಣಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನಿನಗೆ ಈಗ ಕರ್ಮವಶಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜನ್ಮ ಕೃನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆ; ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನೀನು ನಿಬದ್ಧನು ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಆದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಂಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ; ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ನಿನಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವು ಇದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಾಸ್ತಂ ನಿಯೋಕ್ಯಸಿ" ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. "ವಿಧಿವಿಹಿತಂ ಬುದ್ಧಿರನುಸರತಿ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಗುಣವಾಗಿ, ಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರೇರಣೆಯು, ಈತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹಾಗೆಯೇ "ವಿಧಿನೂಪನಮಸಂಹಾರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. (ರಾಮಾ. ಸಂದರ) ಹೀಗಿರುವಾಗ, "ಮೋಹಾತ್ - ಮೋಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಹಿತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಾನೇ ಸ್ವನಂತಸ್ತು ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಯತ್ಯಾವ ಯುದ್ಧಾದಿಕರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಂತೇಜಃಸ್ಯಪಿ - ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಕೂಡ, ತತ್ - ಆದನ್ನೇ, ಅವಶಃ - ನಿನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಶವಾಗಿ ದೇನೇ ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದೇನೇ, ತತ್ - ಆಯ್ದವನ್ನೇ ಕರಿಷ್ಯಸಿ - ಮಾಡುವಿ. ಈಗಲೇ ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಪೂರ್ವಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ಮರೆತು ನಿನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತೀಯೇ; ಅಥವಾ ಈಗ ನೀನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದರೆ, ಆಗ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ಬರುವಾಗ ಹೇಡಿಯೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸುವರು, ಆಗ ಕೋಪ ಬಂದು ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ಮರೆತು ನೀನೇ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತೀಯೇ. ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೇನೆಂದರೆ? ನಿನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ದುಷ್ಟರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ಹನನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ; ಆದನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ನಡೆಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ನನಗುಂಟು. ಅದುವರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪ್ರಥಮಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ಮರೆತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ; ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ರಾಮಾವತಾರಿಯಾಗಿರುವಾಗ್ಯ, ನನ್ನ ಹಿತವಾದ ರಾಜನು, ನನ್ನನ್ನು ಪಟ್ಟಾಧಿಪತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸುಸಜ್ಜಲ್ಪವು ನೆರವೇರಿಕೇ? ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಸಂದರ್ಶನವೂರ್ದಕವಾದ ಅನಂದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಮಂಥರೆಯಮೂಲಕ ಆ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಒದಗಿಸಲಿಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವ್ಯಾಜವನ್ನು ತಂದು ಹಾಕಿ, ನಿನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ನಡೆಯದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಸಲು ಸದ್ವೀರ್ಮನಾದ ನನಗೆ ಶಕ್ತಿಯುಂಟೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟುದೂರ ಎತಕ್ಕೆ? ನಿನ್ನ ಜೊಪ್ಪಭಾತವಿಗೆ ಯುದ್ಧವಿಷ್ಟು ವಿಲ್ಲವು; ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದರಲ್ಲೇ ಆತನಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. "ಗೋವಿಂದೇತಿ ಯದಾ ಕ್ರಂದತ್ಕೃಷ್ಣಾ ಮಾಂ ದೂರವಾಸಿನಂ || ಋಣಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಿವ ಮಾ ಹೃದಯಾಣ್ಣಾಹ ಸರೈತಿ " ಎಂದು ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗವು ನಡೆವ, ಆಕೆಮು ಗೋವಿಂದಾ ಕರೆಡಿಸು ಎಂಬ ರೋದನವು ನನ್ನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಈಗಲೂ ಶಲ್ಯವಾಗಿರುವಾಗ, ಅಂತಹ ನೀಡಲು ನುಕವಾಗಲೇಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಿರುವಾಗ ಸಂಧಿ ಆಯಿತೋ? ಈಗ ಯುದ್ಧವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯದೆ ಹೋದೀತೋ? ನಿನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವದ ಮೂಲಕ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುವ ಹಾಗೆ

ಭಾ. ಸ್ವಭಾವಜಂಹಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಶೌರ್ಯಮ್, ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಶೌರ್ಯಾಖ್ಯೇನ
ಸ್ವೇನಕರ್ಮಣಾ ನಿಬದ್ಧಃ, ತತಃ ಏವಾನಶಃ ಪರೈರ್ಧರ್ಮಣಾ ಮಸಹಮಾನಸ್ತಮೇವ
ತದ್ಯುದ್ಧಂ ಕರಿಸ್ಯಸಿ, ಯದಿದಾನೀಂ ಮೋಹಾತ್ - ಅಜ್ಞಾನಾತ್ ಕರುಂ ನೇಚ್ಛಸಿ

ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುತ್ತೀಯೇ, ಕರ್ತೃತ್ವವೇನೋ ನಿನಗಿದ್ದರೂ, ಅದುಪರಾಕ್ರಮಶಕ್ತಿಗಳು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದುದು; ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವಶಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದೇಹ ಸ್ವಭಾವಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರೇರಿಸುವದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ನನ್ನ ಅಧೀನವಾದುದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವೇನಕರ್ಮಣಾನಿಬದ್ಧಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಆಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪೂರೈಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಶನಾಗದೆ ಅವಶನಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಮಾಡುವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚಾಂತಂ ನಿಯೋಜ್ಯತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುವದು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು. ನಿನ್ನ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದುವುಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಭಾವ ಜಂಹಿ-ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದುಟಾದದು; ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಿನಗೆ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಹುದು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಶೌರ್ಯಂ - ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕರ್ಮವಾದ ಶೌರ್ಯವು; ಇದು ಹಿಂದೆಯೇ ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋಧೃತಿರ್ದಾರ್ಢ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಶೌರ್ಯಂ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನವು; ಹೀಗೆ ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಎಂದರೆ ಶೌರ್ಯಾಖ್ಯೇನ - ಶೌರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಸ್ವೇನಕರ್ಮಣಾ - ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದಿಂದಲೇ, ನಿಬದ್ಧಃ - ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆ; ತತಃ-ಆ ಕುರಣದಿಂದಲೇ, ಆನಶಃ - ನಿನ್ನ ಯುದ್ಧವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮೂರೈಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಶನಾಗದೆ ಬುದ್ಧಿಪರವಶನಾಗಿ, ಪರೈರ್ಧರ್ಮಣಾಂ-ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನೀನು ಹೇಡಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡದೇ ಹೋದೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅವಮಾನವನ್ನು, ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಸಹ ಮಾನಃ - ಸಹಿಸದವನಾಗಿ, ತಮೇವ - ನೀನೇ ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಬಲಾತ್ಕಾರ ಉಪದೇಶಾದಿಗಳಿಂದೂ ಬೇಕಿಲ್ಲದೆ ಎಂಬರ್ಥವು, ಯತ್ - ಯಾವ ಯುದ್ಧವನ್ನು, ಇದಾನೀಂ - ಈಗ, ಮೋಹಾತ್ - ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನಾನೇ ನನ್ನ ಹಿತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಧರ್ಮ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಕರುಂನೇಚ್ಛಸಿ-ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತ್ ಯುದ್ಧಂ - ಆ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ, ಕರಿಸ್ಯಸಿ - ನಡೆಸುವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಶನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವದು ಏತರಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಜವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ, ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಶನಾಗಿ ಬದ್ಧನಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ ಅವಶನೆಂಬ ಭಾವವು. ಕರ್ಮವಾಸನಾ ತುಂಬಾ ಬಲಿಷ್ಠವು, ಈತನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ಅನ್ಯಥಾವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುವಹಾಗೆ ಈತನ ಸ್ವಭಾವವು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ತಾನೇ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತಾಗಿದೆ, ಈ ಶಾತ್ವರ್ಯವೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರೈರ್ಧರ್ಮಣಾಮಸಹ ಮಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಧನವಿದೆ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಅತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ಉಪಪಾದನೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ನನ್ನ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೇಯಲ್ಲಿ

ಭಾ. ಅವ. ಸರ್ವಂ ಹಿ ಭೂತಜಾತಂ ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಣ ಮಯಾ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಗುಣೈನ ಪ್ರಕೃತ್ಯನುಸರ್ತನೇ ನಿಯಮಿತಂ, ತಚ್ಛೃಣು—

ನೀನು ನಡೆಸದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದಾಗಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಿ ಎಂಬುದು ಅತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರ ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೈರ್ಥರ್ಥಣಮಸಹಮಾನೇ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು; ನೀನು ವೀರಕ್ಷತ್ರಿಯನು; ಯುದ್ಧಮಾಡದಿರುವದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೇಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವರು, ಅದನ್ನು ನೀನು ಸಹಿಸುವದಿಲ್ಲವು, ಯುದ್ಧವೇನೋ ನಡೆಯುವದು ಸತ್ಯವು; ನಾನು ಹೇಳಿದಾಗಲೇ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಇರುತ್ತಿತ್ತು; ಅದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದು ಹೇಗಾಯಿತು ಎಂದರೆ ನೀರಿಲ್ಲಾ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಹೋದನಂತರ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ನೀನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿಯೂ ನನ್ನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೇ. ಅಂತೂ ನೀನು ಈಗ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ದೇನೇ ಸತ್ಯವು. ಅದು ಹೇಗೆ ಎನ್ನುತ್ತೀಯೋ ? ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯೇ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನೀನಿಗೆ ಹಾಗೆಯೇ, ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೬೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾವತಾರಿಕೆಯಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಉಪದೇಶರೀತ್ಯ ನಡೆಸದೆ, ನೀನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾ ಸಂಜ್ಞಿಸಿದರೂ, ಅದು ಸಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ನಿನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವವೇ ನನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಮುಂದಿನ ಶಂಕಾಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಡವಾದ ದೇಹಸ್ವಭಾವವೇ ಹೇಗೆ ನಿಯಮನ ಮಾಡೀತು ? ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇನು ಉದಾಹರಣನಾಗಿ ಸಮ್ಮುನಿರುತ್ತಾನೆಯೇ ? ಇಂತಹ ಶಂಕಾಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಯಾವುವೂ ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ನಡೆಯಲಾರವೆಂದು ದೈವಂಜೈವಾಕ್ಯ ಪಂಚಮಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆವು. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವಜನಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ನನ್ನಧೀನವಾದುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೀ ಭಗವಾಢವರು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. - ಸರ್ವಂ ಹಿ ಭೂತಜಾತಂ - ಸಮಸ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಸಮೂಹವೂ. ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಣ - ಸಮಸ್ತ ಚೇತನಾಚೇತನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಅಂತರಾತ್ಮಾವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಚೇತನ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವ, ಮಯಾ - ನನ್ನಿಂದ, ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮಾನುಗುಣೈನ - ಅನಂದಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತ್ಯನುಸರ್ತನೇ - ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ದೇಹ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ, ನಿಯಮಿತಂ - ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ನಿಯಮನ ಪ್ರೇರಣೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವು; ನಾನು ನಿಯಮಿಸುವದಾದರೂ ಮನ ಬಂದಂತೆ ನಿಯಮಿಸುವದಿಲ್ಲವು; ಹಾಗೆ ನಿಯಮಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ನಾನು ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಭೋಗ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುವೆನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಶರೀರಗಳ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. - ತಚ್ಛೃಣು - ಅದನ್ನು ಸಾಧನವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಆ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಪರತಂತ್ರನಾಗಿ ನೀನಿರುವದೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇಂತಹ ಯುದ್ಧಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ನಾನೇ ಕಾರಣನು. ನಾನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಾರಣವು, ನೀನಾದರೂ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ನಿನ್ನದೇಹದ ಸ್ವಭಾವ, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ

ಮೂ. ಈಶ್ವರ ಸ್ವರ್ಗಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ವೇಶೇರ್ಜುನ ತಿಷ್ಠತಿ |

ಭ್ರಾಮರ್ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಯನ್ಪಾರೋಧಾನಿ ಮಾಯಯಾ || ೬೧ ||

ವಿಶೇಷಕಾರಣವು; ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಎಲ್ಲಾತರಹೆಯ ಸಸ್ಯವೃದ್ಧಿಗೂ ನೀರು ಹೇಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಹಾಗೆ ನಾನು ಕಾರಣನು. ನೀವಾದರೋ ಬೀಜಗಳ ಹಾಗೆ, ಆ ಜಾತಿಯ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎಂಬ ಭಾವವು. || ೬೧ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಕರಿಷ್ಯಸಿ ಅವಶೋಪಿ ತತ್” ನೀನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಜ್ಜಲಿಸಿದ್ದರೂ, ಮೈಮರೆತು ನೀನೇ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದೇನು ಹಾಗೆ? ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಆತ್ಮಾ ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸುದುವನ್ನು ಜಡವಾದ ದೇಹದ ಗುಣವು ನಡೆದುದ ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ದೇಹ ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಅಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು? ಎಂಬ ಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವಭಾವಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಹಾಗೆ, ಮಾಡಿಸುವನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ತಾನೇ ಎಂದೂ, ತನಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶಕಾದಿಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಚೇತನರ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತೇನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಹೇ ಅರ್ಜುನ-ಹಿ ಅರ್ಜುನನೇ, ಅರ್ಜುನ ಶಬ್ದವು ಧವಳನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ, ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾವಣಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕಶಿರೋಮಣಿಯಾದವನೇ ಎಂಬ ಭಾವವು; ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸತ್ತ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ಧ್ವನೈರ್ಭವು ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದವು ಮಧ್ಯೆ ಇರುವದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಹೃದ್ವೇಶಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ; ಸರ್ವ ಭೂತಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ - ಸರ್ವ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾನಾಯಣನು ಈಶ್ವರನಾದುದರಿಂದ, ಸರ್ವ ಭೂತಾನಾಂ - ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ, ಈಶ್ವರನು. ನಿಯಾಮಕನು; ಗೀತಾ ಸಂಗ್ರಹ ಶ್ಲೋಕ ದಲ್ಲಿ “ವ್ಯಾಪಸಾದ್ವರ್ತಾತ್ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯಮ್ಯಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ, ಸರ್ವವೂ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ತಾನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆತ್ಮವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ಯಾಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮನಗಳ ಮೂಲಕ ಭರಿಸಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವೆಂಬ ಭಾವವು. “ತಸ್ಯೋಷ್ವತಃ ತದೇವಾನು ಪ್ರಾವಿಶತ್” “ವಿನೇತಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ” “ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಶ್ಚಾಸ್ತಜ ನಾನಾಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ” ಎಂಬ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ “ಅಹಂ ಆತ್ಮಾಗುಡಾಕೇಶ” (ಗೀ ೧೦ ೨೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಗೀತಾಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ, ಪುರಾಣೀ ಹಾಸಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು; ಇಂತಹ ಸರ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನು, ಹೃದ್ವೇಶೀ - ಜೀವಾತ್ಮನ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೇ ತಿಷ್ಠತಿ - ರೂಪವನ್ನು ತಳೆದು ಇರುತ್ತಾನೆ; ಏನು ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಯೇ; ಉಪಾಸೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವು, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ - ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಮಾಯಯಾ - ಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದೇಹ ಸ್ವಭಾವಾನು ಗುಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ, ಭ್ರಾಮರ್ಯಃ - ಭ್ರಮಾಯುಕ್ತರು ಸುಮ್ಮನೆ ಕಲೆ ಹುಳಿತ ನಾಯಿಯು ಸುತ್ತುವಹಾಗಿ, ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಾ, ತಿಷ್ಠತಿ - ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಇರುತ್ತಾನೆ. “ಯ ಅಶ್ವನಿ ತಿಷ್ಠಃ - ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (ಐ. ೭. ೨೨.) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಿಷ್ಠತಿ

ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇಲ್ಲಿ ಹೃದ್ದೇಶೇ ತಿಷ್ಠತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಸರ್ದದೇಹದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವು? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೃತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದಹರಕ ಹರವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಬೋಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಸ್ವಾಂತಂಹ್ಯನ್ನಾಸನಂ ಮನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃಚ್ಛಬ್ದವು ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ತನ್ನೂಲಕ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನೂ ಈಶ್ವರನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಸರ್ರ ಪೂಜೆ ನಿಯನ್ತ್ರತ್ವವೂ ಉಂಟೆಂಬ ಭಾವವು. ಆಥವಾ, ದಹರ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ “ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ” ಎಂಬ (೧. ೩. ೧೩) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯವಾದ (೮. ೧. ೧) “ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಜೀವಾತ್ಮನ ಶರೀರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿ ದಹರ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮ ಪುರುಷನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಹೃದ್ದೇಶವು ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ (ಛಾ. ೮. ೧. ೩) ರಲ್ಲಿ “ಏಷೋನ್ನರಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ” ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ. ಈ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕ್ಷೇತ್ರೇಯದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ “ಹೃದಯಂ ತದ್ವಿ ಜಾನೀಯಾದ್ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಯತನಂ ಮಹತ್” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. ಹೀಗೆ ರೂಪವನ್ನು ತಳೆದು “ಈಶ್ವರಃ ಹೃದ್ದೇಶೇರ್ಜುನ ತಿಷ್ಠತಿ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಶಕ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ “ಅಜುಗ್ಢಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ” (ಕಠ. ೨. ೪. ೧೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ತಿಷ್ಠತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವಾದ ೨. ೬. ೧೭) “ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋನ್ತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃದ್ದೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ರೂಪತಃ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನ್ತರಾತ್ಮಾವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನೂ ಶರೀರವನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಯನ್ತ್ರಶಬ್ದ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ, ಭ್ರಾಮರ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ, ದುಷ್ಪ್ರಕಯಗಳು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂತವರಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ಸಾರಥಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಆ ಹಯಗಳು ವಿಪರೀತಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಈ ರಥಿಮಾವ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭಾವವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಇಂತಹ ಭ್ರಮಣವು ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಸರ್ರನಿಯನ್ತ್ರವಾದ ತಾನು ಅವನಿಗೆ ಕರ್ಮನುಸಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಳೇಬರಾದಿಗಳ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರ ನಡೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆಕರಣ ಕಳೇಬರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದುದು ತಾನಾದರೂ, ಅವರವರುಗಳ ಕರ್ಮಗಳೇ ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ವೇನೈವ ನಿರಿತಂ ದೇಶೇನ್ತ್ರಿಯಾನಸ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಖ್ಯಂ. ಯನ್ತ್ರಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ವಾಖ್ಯಾನವು. ತನ್ನಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಕರ್ಮಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಯನ್ತ್ರವು ಎಂಬುದೇ ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಅತ್ಮಾನಂ ರಥಿನಂ ವಿದ್ವಿಶರೀರಂ ರಥವೇವಚ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು(ಕಠ. ೩. ೩) ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂದೇಯವು. ಯನ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚಕ್ರಗಳು ಮತ್ತೂ ಭಾಗಗಳು ಭ್ರಮಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆಯೋ, ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ದೇಹರಚನೆಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯತೆಯೂ ಅವುಗಳ ಭ್ರಮಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿ ಜೀತವನಿದ್ದಾನೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು;

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ದೇಹ ಸ್ವಭಾವವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ನಿಂತುಹಿಟ್ಟರೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅವಕಾಶವು? ಹೀಗೆ ಉದಾಸೀನನಾದರೆ ಸದ್ವೈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ರಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ವಿಶೇಷಕಾರಣವು ಕರ್ಮನುಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶರೀರ

ಭಾ. ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವನಿಯಮನ ಶೀಲೋ ವಾಸುದೇವಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ಬೀಶೇ ಸಕಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಮೂಲಜ್ಞಾನೋದಯಪ್ರದೇಶೇ ತಿಷ್ಠತಿ. ಕಥಂ ಕಿಂ ಕುರ್ರಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ? ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಾನಿ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಮಾಯಯಾ ಭ್ರಾಮಯೇ ಸ್ವೇನೈವ ನಿರ್ಮಿತಂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಖ್ಯಂ ಯನ್ತ್ರ ಮಾರೂಢಾನಿ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಮಯ್ಯಾ ಮಾಯಯಾ ಗುಣಾನು

ವಾದರೂ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರಣವು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು; ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —

ಈಶ್ವರಃ ಎಂದರೆ ಸರ್ವನಿಯಮನ ಶೀಲಃ ವಾಸುದೇವಃ - ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರವನು ನಿಯಮಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವಸುದೇವ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು, ವಾಸುದೇವ ಶಬ್ದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವೆಯನ್ನೀಯುತ್ತಿರುವ ಪರ ವಾಸುದೇವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು; ಅಥವಾ, ವೃತ್ತತಿಯಮೂಲಕ ವಾಸುದೇವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ತೋರಿಬರುವದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಭಾಷ್ಯವು. ಸರ್ವತ್ರಾಸೌ ಸಮಸ್ತಂ ಚ ವಸತ್ಯ ಶ್ರೇತಿ ವೈಯತಃ ಎಂಬ ಪುರಾಣೋಕ್ತಿಯು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ - ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮಾವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವ ರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು, ಹೃದ್ಬೀಶೇ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಮೂಲಜ್ಞಾನೋದಯ ಪ್ರದೇಶೇ - ಸಮಸ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞರ ಸಕಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತಾದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ತಿಷ್ಠತಿ - ಇರುತ್ತಾನೆ. ಏನು, ಉದಾಸೀನನಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪನಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆಸುಮ್ಮನೆ ಇರುತ್ತಾನೆಯೋ? ಸಾಂಖ್ಯರ ಆತ್ಮತತ್ವದ ಹಾಗೆಯೋ? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವೆಂದು, ಕಥಂ ಕಿಂ ಕುರ್ರಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆ? ಏನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ? ಮಾಯಯಾ ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಾನಿ-ಪ್ರಕೃತಿ ಮೂಲಕ ಯನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಲೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ ಇರುವ, ಸರ್ವಭೂತಾನಿ - ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭ್ರಾಮಯೇ - ಸುತ್ತುಸುವವನಾಗಿ, ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವೇನೈವ ನಿರ್ಮಿತಂ - ಈಶ್ವರನಾದ ತನ್ನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾವಸ್ಥಂ - ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಖ್ಯಂ ಯನ್ತ್ರಂ - ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಯನ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಅರೂಢಾನಿ - ಹತ್ತಿದ, ಸರ್ವಭೂತಾನಿ - ಸಮಸ್ತ ಜೀವನನ್ನೂ, ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಮಯ್ಯಾ ಮಾಯಯಾ-ಸತ್ತರಜಸ್ತನ್ನೋಗುಣಮಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ, ಗುಣಾನುಗುಣಂ ಆ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಪ್ರವರ್ತಯೇ - ಈ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನಾಗಿ, ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯರ್ಥಃ - ಈಶ್ವರನು ಅಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವು- ಸುಮ್ಮನೆ ತಿಲಿಯ ಹಾಗೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಜೀವಾತ್ಮನ ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರೇರಕ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಜೀವನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನು ಎಂದರೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರನು ನಿಯಮಿಸಿ ವೈಷಮ್ಯ ನೈವೈರ್ಯಣಗಳಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವು. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಪೂರೈಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪಾಪವಾದ ಕರಣ ಕಳೇಬರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವೋ, ತದನುಸಾರವಾಗಿ ಭೋಕ್ತಾವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ,

ಗುಣಂ ಪ್ರವರ್ತಯಂಸ್ತಿಸ್ತತೀತ್ಯರ್ಥಃ|ಪೂರ್ವಮಪ್ಯೇ ತದುಕ್ತಮ್. ಸರ್ವಸೃಜಾಹಂ
ಹೃದಿಸನ್ನಿವಿಷ್ಟೋ ಮತ್ತಃ ಸ್ತೃತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂ ಚ" ಇತಿ. "ಮತ್ತ
ಸ್ವರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ" ಇತಿ ಚ. "ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠ ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಶ್ರುತಿಶ್ಚ ||೬೦||

ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗುವನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಲ್ಲದೆ ತೃಣಮುಪಿ
ನಚಲತಿ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞರ ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳೂ ನಡೆಯುವ
ದಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಮಾಣ
ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. — ಪೂರ್ವಮಪ್ಯೇ ತದುಕ್ತಮ್ - ಹಿಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅಭಿ
ಪ್ರಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಎಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ "ಸರ್ವಸೃಜಾಹಂ ಹೃದಿಸನ್ನಿವಿಷ್ಟೋ ಮತ್ತಃ
ಸ್ತೃತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂಚ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ (ಗೀ. ೧೫. ೧೫) ಮತ್ತು ಮತ್ತಸ್ವರ್ವಂ ಪ್ರವ
ರ್ತತೇ" (ಗೀ. ೧೦. ೮) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ. ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಆಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಇದಕ್ಕೆ
ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಇತ್ಯಾದಿ
ಕಾಶ್ರುತಿ: ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇತರ ಆನೇಕ ಅಂತರಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ
ಶ್ರುತಿಗಳು ಅದಿಪದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ "ವಿಷಸರ್ವಭೂತಾನೃತಾತ್ಮಾಽ
ಪಹತಸಾತ್ಮಾದಿವ್ಯೋದೇವ ಎಕೋನಾರಾಯಣ: ಎಂಬ ಸುಬಾಲೋಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಇಂತಹ ಅಂತರಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ "ಸರ್ವ
ನಿಯಮನ ಶೀಲಃ ವಾಸುದೇವಃ" ಎಂಬ, "ಸರ್ವತ್ರಾಸೌ ಸಮಸ್ತಂಚ ವಸತ್ಯತೇ
ತಿ ವೈಯತಃ | ತತಸ್ತ ವಾಸುದೇವೇ ತಿ ವಿದ್ವದ್ಭಿಃ ಪರಿಪತ್ಯತೇ" (ಪಿ ಪು ೧. ೨-೧೨) ಎಂಬ,
ಮತ್ತು "ವಾಸನಾದ್ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ವಾಸಿತಂತೇ ಜಗತ್ಪ್ರಯಮ್ | ಸರ್ವಭೂತನಿವಾಸೋಽಸಿ
ವಾಸುದೇವ ನರ್ವೇಸ್ತುತೇ" ಎಂಬ "ಸರ್ವಭೂತನಿ ವಾಸಕ್ತ ವಾಸದೇವ ಸ್ತುತಃ ಸ್ತುತಃ"
(ಭಾರ. ಮೋ. ೧೬೬) ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸ್ವಭೂತಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾವಾದದಿಂದ
ವಾಸುದೇವನೆಂದು ಹೇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಷೆಯುಂಟಿಟ್ಟು ವಸುದೇವ ಪುತ್ರ
ನಾದ ತನಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ವಾಸುದೇವಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಾಂತ
ರಾಮಿ ಯಾಗಿರುವವನು ಚತುರ್ಮುಖನಾಗಿ, ರುದ್ರನಾಗಲಿ, ಇಂದ್ರನಾಗಲಿ ಅಲ್ಲವು. ಸಾರಾ
ಯಣನೆಂದೇ ಸುಬಾಲೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಾನಿ ಎಂಬುದರ ವಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಯನ್ತ್ರವು ಸ್ತೋತ್ರೈವ ನಿರ್ಮಿತಂ
ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ - ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳನ್ನು ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೃಗಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವನ್ನು ದೇವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನಾಗಿಯೂ,
ವನುಷ್ಯರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರನ್ನು ಸರ್ವ ಸಂಪತ್ತನ್ನುದ್ದಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರನ್ನು ದಂದ್ರ
ರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವರನ್ನು ಅರೋಗ್ಯ ಭಾಗ್ಯವನ್ನುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರನ್ನು ರೋಗ
ಗಳಿಂದ ನರಳ ವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆ ವಿಷಮ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಶಾನು ಕಾರಣವಲ್ಲವು, ಇದರಿಂದ ತನ
ಗೇನೂ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯನ್ತ್ರಂ
ಸ್ತೋತ್ರೈವ ನಿರ್ಮಿತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ
ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಮಾಯೆಯಾ ಶಬ್ದವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೂ ಸ್ವಕೀಯೆಯಾ ಸತ್ಯಾದಿಗುಣ
ಮಯ್ಯಾ ಮಾಯೆಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ದೇಹ ಉಂಟಾಗುವದೂ, ಅದರ ಸ್ವಭಾವ
ಉಂಟಾಗುವದೂ ತನ್ನೂಲಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಂಟಾಗುವದೂ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಪೂರ್ವಕರ್ಮ
ಯತ್ತವಾದುವೆಂಬ ಭಾವವು.

ಭ್ರಾಮರ್ಯ ಎಂಬ ಪದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಭವವು ಬೇಡವೆಂದು ಸಹ್ಯವಿಸಿದರೂ, ಅದು ಸಾಗದೆ, ಸರೈಶ್ವರನು ಆ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ವಿಧಿವಿಹಿತಂ ಬುದ್ಧಿರನುಸರತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. “ವಿಧಿರ್ದಾನ ಮಸಂಹಾರ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪ್ಲವಗೋತ್ತಮಃ | ಸೌಮಿತ್ರಂಮಾಂಜ ರಾಮಂಚ ವ್ಯಸನೈಃ ಪಶ್ಯಮೋಹಿತಾಃ” ಎಂಬ ಅಂಜನೇಯನನ್ನು ಕುರಿತ ಸೀತಾವಾಕ್ಯವು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾನುಭವ ವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೃದ್ಯೇಶೇ ತಿಷ್ಠತಿ ಭ್ರಾಮರ್ಯ ಸರೈಭೂತಾನಿ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಎಂದಿಗೂ ಸರೈಶ್ವರನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ “ವರ್ರ ವಿವಚ ಕರ್ಮಣಿ” (ಗೀ. ೩-೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸರೈಶ್ವರಿತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇತರಗಳಾದ ಲೋಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಂಟು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಜೀತನನ ಹೃದ್ಯೇಶವೆಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ಸಕಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಮೂಲಜ್ಞಾನೋದಯ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯು ? ಯಾವ ಸಲಕರಣೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಮಾಯೆಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಮಾಯಾಂತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಯಿನಂತು ಮಹೇಶ್ವರಮ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನ ಸಾರ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಶರೀರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದ, ಆ ಶರೀರವೇ ಒಂದು ರಥರೂಪ ಯನ್ತ್ರವೆಂಕೆ ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಾನಿ ಮಾಯೆಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಭ್ರಾಮರ್ಯ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದವು “ಸರ್ವಾಜೀವೇ ಸರೈಸಂಸ್ಥೇ ಬೃಹನ್ನೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಹಂಸೋ ಭ್ರಾಮ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಕ್ರೇ,” “ಸೃಘಗಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚಮತ್ಯಾ ಜುಷ್ಯಸ್ತತ ಸ್ತೇನಾ ಮೃತತ್ವ ಮೇತಿ” (ಶ್ಲೋ. ೧-೬) ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥದ ಉಪಪಾದ ನೆಯೇ ಈ ಶ್ಲೋಕವೂ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವೂ. ಸರೈಂ ಆಜೀವೇ - ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೇತು ಭೂತವಾದ, ಸರೈಸಂಸ್ಥೇ-ಸರೈ ಲಯಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತನಾದ, ಇಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಸರೈಲೋಕ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೂ, ಸರೈಜೀತನ ಸತ್ತಾ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮನಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತನಾದ ಎಂಬರ್ಥವು; ಬೃಹನ್ನೇ - ಬೃಹತ್ತಾದ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಚಕ್ರೇ - ಆ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು. ಹಂಸಃ - ಹಸ್ತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಸಾರ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕಾನ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಗಮನ ಶೀಲನಾದ ಜೀವನು, ಭ್ರಮತಿ - ಸುತ್ತುವನು, ಕರ್ಮಾನು ಸಾರವಾಗಿ ಎಂಬ ಭಾವವು; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸುಕೃತದ ಮೂಲಕ ಪೃಥ ಗಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚ ಮತ್ಯಾ - ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ತಾನು ನಿಯಾಮ್ಯನು, ತನಗೆ ಪ್ರೇರಕನು ಸರೈಶ್ವರನು, ತಾನು ದಾಸನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಸರೈಶ್ವರನು, ಸ್ವಾಮಿಯು ಶೇಷಿಯು ತಾನು ಶೇಷನು, ತಾನು ರಕ್ಷಕನು ಆತನು ರಕ್ಷಕನು ಹೀಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಶರಣು ಹೊಂದಿದರೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. ತತಃ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ತೇನಜುಷ್ಯಃ - ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸೇರಿದವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆತನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಅಮೃತತ್ವಮೇತಿ - ಶಾಶ್ವತಕೂಲವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಈ ಯನ್ತ್ರವು ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು ; ಪೂರೈಕರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರ ವಾಗಿ ಅನುಭವವನ್ನು ರಕ್ಷೆ ತಿಕ್ಷೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾದ್ದು. ಸುಖದುಃಖಾನುಭವಗಳಿಗಾಗಿ

ಈ ದೇಹರೂಪ ಯನ್ತ್ರವು. ತನ್ನೂಲಕವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಬೋಧನನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವು. ಇಂತಹ ದೇಹಸಂಪತ್ತಿ: ವಿಚಿತ್ರಾ-ಎಂದು ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ "ವಿಚಿತ್ರಾದೇಹಸಂಪತ್ತಿ: ಈಶ್ವರಾಯ ನಿವೇದಿತುಮಾ" ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹವು ; ಅದರೊಂದಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ತಾನೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು; ಎಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪ ರೂಪ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಇಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿತುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು "ನಿವೇದಯತ ಮಾಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ವಿಭೀಷಣ ಮುಪಸ್ಥಿತಂ" (ರಾ. ಯುಧ. ೧೭-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಶರಣಾಗತಿ ಪರವು. ಈ ಮಾನುಷ ದೇಹವು ದುರ್ಲಭವು; ಬಹು ಸುಕೃತ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು; ಈಗಲೇ ತನಗೆ ಪರಮ ಹಿತವು ಯಾವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದೇಹದೊಂದಿಗಿರುವ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾದ ದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಈ ಚೇತನನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎರಡೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸುಕೃತ ಫಲಾನುಭವವೂ ದುಷ್ಕೃತ ಫಲಾನುಭವಗಳೆರಡೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಸುಕೃತಫಲಾನುಭವವು ಸುಖರೂಪವಾಗಿರುವದ ರಿಂದ ಕುಚೇಲರಿಗೆ ಪಾಪವಾದ ಹಾಗೆ ಉಂಟಾದರೆ ಇಷ್ಟವೇ. ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಲಿಪ್ತ ನಾಗಿರಕೂಡದು. ದುಷ್ಕೃತಫಲಾನುಭವವು ದುಃಖರೂಪವಾಗಿ ಅಹಿತವಾದುದು. ಇದೂ ಕಳೆಯುತ್ತೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ, ಅನುಭವಿಸಲೇ ಬೇಕೇ? ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾರಬ್ಧಾಂಶವೂ ಕೂಡ ತೊಲಗುತ್ತದೆ; ಯಾವಾಗ? ಎಂದರೆ ಈತನು ಸರಸ್ವತೃವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಆತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ದುಃಖ ಗಳು ಬೀಡವೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಅವುಕೂಡ ತೊಲಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಈತನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಭರಣ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಶಾಖಾಗತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಶ್ಚರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಙ್ಕ್ತಿಗಳಿವೆ. "ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತಿಃ ಸಾಹಸ್ರೀ ಪಾರಬ್ಧಗ್ಯಾಪಿ ಭೂಯಸೀ" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತನು ಕೃಪಾಜಲನಿಧಿಯಲ್ಲವು.

ಈ ನೇಹವು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕನುಗುಣ ವಾಗಿ ಈಶ್ವರನಾದ ತಾನು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು "ಪರಾತ್ಮ ತಚ್ಚಕ್ಷುತೇಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (೨-೩.೪೦) ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನ ಪೂರೈಕರಾನು ಗುಣವಾಗಿ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ, ಸತ್ಪಾದಿಗುಣ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಆತನಿಗೆ ಅಂತರಾತ್ಮ ವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು, ಆತನ ಸ್ವಭಾವಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವೆನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಕಳೆಯದೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಜನ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಉಂಟಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯಾರಿಗೂ ಉಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧನಿವೃತ್ತಿಗೂ, ಈ ದೇಹರೂಪಾ ವಸ್ಥೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೂ, ಏನಾದರೂ ಮಾರ್ಗ ಉಂಟೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಹು ಸುಲಭೋಪಾಯವೇ ಉಂಟು. ಅದರಿಂದ ಅಹಿತ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾಂಶವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಸರಸ್ವ ಪಾಪರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟದ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ, ನಿರತಿಶಯ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷವೂ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿತನ್ಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೇತುಮಾದ-ಈ ಯನ್ತ್ರರೂಪವಾದ ದೇಹವು ತೊಲಗುವದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಇಲ್ಲಿ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು, ಬೋಧಿಸುವದ

ಭಾ. ಅವ. ಏತನ್ಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೇತುಮಾಹ—

೦ಂದ ದೇಹವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. “ಮಾಯಾಂತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಯಿಸಂತು ಮಹೇಶ್ವರಮ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರ ಮಾಯಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ದೇಹನಿವೃತ್ತಿಯು. ಸರ್ದೇಶ್ವರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು ನಮ್ಮ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹೊರ್ತು, ಈ ಹೇಯವಾದ ಅನುಭವಗಳಿಗೂ ಬಂಧಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ತೊಲಗದು. ಆತನನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗವು “ತಸ್ಯ ಚ ವಶೀಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿರೇವ” ಎಂದು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಉದ್ಘೋಷಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ನಡೆಸಿದರೆ, ಸದ್ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸ್ವೇಗವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೆ, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. “ತಾವದಾರ್ತಿ ಸ್ತಥಾವಾಂಛಾ ತವನ್ನೋದ ಸ್ತಥಾಸುಖಮ್ | ಯಾವನ್ನಯಾತಿ ಶರಣಂ ತ್ವಾ ಮಶೇಷಾಘನಾಶನಮ್” ಅರ್ತಿ, ವಾಂಛಾ, ಮೋಹ, ಅಸುಖ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ದೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತನಕವೇ. ಅನಂತರ ಈ ದುರವಸ್ಥೆಗಳು ಯಾವುವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ತೊಲಗುವದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವುಂಟೋ? ಎಂದರೆ ಏತನ್ಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿಯುಂಟೆಂದು ಹೇಳು. ತಾವದ ಅಗಲಿ ಸ್ವಾಮಿ ದೇಶಿಕವರ್ಧರು ಅಪರಾಧಪರಿಹಾರಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧೇತರ ಪೂರ್ವ ಪಾಪ ವಃಖಿಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧೇತರವೆಲ್ಲಾ ನಾಶದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಕಳೆಯುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು? ಎಂದಾಕ್ಷೇಪ ತಂದರೆ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮೂಲಕ ಬಂದುದು ಈ ಶರೀರವೂ ಅದರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ; ಶರೀರವಿರುವ ತನಕ ಆ ಅನುಭವ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು; ಈ ಅನುಭವವು ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖರೂಪವಾದುದು. ಇಂತಹ ದುಃಖವಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೋ? ಎಂದರೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬುದು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತ ದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಬಂಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸುಲಭೋಪಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೇನೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೇಳುವದಿಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ “ಸಾಮೇನ ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ಮಾಯಾ ಮೋಹಂ ಶರನ್ನಿ ತೇ” (ಗೀ ೭-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು “ದೈವೀಹೇಷಾ ಗಃಣಮಯಾ ಮಮ ಮಾಯಾ ದುರತ್ಯಯಾ” ಎಂದು ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಮೇಲಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಸುಲಭೋಪಾಯವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಈಗ ನಿಗಮನದಲ್ಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ಕಳೆ ಬೇಕು. ಅನಿಷ್ಟ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾಂಶವೂ ಕಳೆಯುತ್ತದೆಯೇ? ಇಲ್ಲವೇ ಅನುಭವ ಸಲೀ ಬೇಕೆ? ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಸಂಶಯಾವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸರ್ವಜ್ಞನು ತಿಳಿದು, ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಅದೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಅಭ್ಯುಪಗತ, ಅನಭ್ಯುಪಗತವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಈಗ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು ಅಭ್ಯುಪಗತವು. ಅನಭ್ಯುಪಗತ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು. ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಎರಡೂ ಕಳೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸದ್ವಿಧಾವೇಶ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು ಆದರೆ “ವಿಧಿವಿಹಿತಂ ಬುದ್ಧಿರನುಸರತಿ”, “ಅವಶ್ಯಮನುಭೋ

ಮೂ. ತಮೇವ ತರಣಂ ಗಚ್ಛ ಸ್ವಭಾವೇನ ಭಾರತ |

ತಪ್ತಸಾದಾತ್ ಪರಾಂ ಶಾಂತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ಶಾಶ್ವತಮ್ || ೬೨ ||

ತಪ್ತಮ್ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಶುಭಾಶುಭಮ್” “ನಿಧಿರ್ನೂನ ನ ಸಂಹಾರ್ಯಃ” “ಪಾಪಕೃತ್ಪಾಪ ಮತ್ಸುತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳು ಅಪ್ರಸನ್ನನನ್ನು ಕರಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಹೇ ಭಾರತ-ಓ ಮಹಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದ ಭರತರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅರ್ಜುನನೇ, ಭರತರು ಹೇಗೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ನನ್ನನ್ನು ಸೇರಿದರೋ ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನವಲಂಬಿಸುವದು ಅಂತಹ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ನಿನಗೂ ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಓ ಭಾರತ ಎಂಬ ಸಂಭೋಧನೆಯು, ತಮೇವ - ನಿನ್ನಮುಕ್ತರಿಗೂ ನಿರತಿಶಯಾನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ನಿನಗೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾದ “ಸ್ವಕುರುಪ”ವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ. ಪುನರಾವರ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಾಶ್ವತ ಪದವನ್ನೀಯಲು ತನಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಶಕ್ತಿಯು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ವಾಸುದೇವನಾದ ಅವನನ್ನೇ; ಮಾಮೇವ - ನನ್ನನ್ನೇ ಎಂದೂ, ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಸಾದಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತಮೇವ ತಪ್ತಸಾದಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನು ಎಂಬ ಮಹತ್ತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು. ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಇತರರಿಗ್ಯಾರಿಗೂ ಆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಏನು ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶ್ರುತಿಸುಲ್ಲಾ ಉಪಪಾದಿತವು. “ಕೋಹ್ಯೇವಾನ್ಯತ್ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್ | ಯದೇಷ ಆಕಾರೋ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್, ಏಷ ಹ್ಯೇವ ನಂದಯಾತಿ” ಎಂದರೆ ಈ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾದ ಪರಮಪುರುಷನು ಆನಂದಮಯನಾಗದಿದ್ದರೆ ಆತನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾರುತಾನೇ ಆಮುಷ್ಮಿಕಾದಿ ಸರ್ವಾನಂದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಲಹುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಇದ್ದಾರೆಂದು ತ್ರೈ. ಆನಂದ ೭ ಅನುಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಮೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏನು ಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭಾವೇನ - ಪಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರಾಪಕ ಸರ್ವಾನಂದದಲೂ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ೯-೧೮ ರಲ್ಲಿ “ಗರ್ಭರ್ತಾ ಪ್ರಭುಸ್ಸಾಕ್ಷೀ ನಿವಾಸಕರಣಂ ಸುಹೃತ್ ಎಂಬ “ಭರತಾ ಭಾರತಾಚ ಬಂಧುಕ್ತ ಪಿತಾ ಚ ಮಮ ರಾಘವಃ (ರಾಮಾ. ಅಯೋಧ್ಯಾ) ಎಂಬ ಸರ್ವ ವಿಧ ಬಂಧುವು. ಸರ್ವಹಿತ ಪ್ರದನು, ಶ್ರಾತಾ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸರ್ವಪ್ರದಾತೃತ್ವವೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪರತ್ವ, ಸೌಲಭ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯ, ಔದಾರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಮನೋರಥಗಳೂ ಕೈಗೂಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ, ಆತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಗತಿ ಎಲ್ಲಿಯದು ಎಂದು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಆತನಲ್ಲೇ ಸರ್ವ ಭರವನ್ನು ಇಟ್ಟು ನಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು. ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಮನೋರಥಾನಾಪ್ತಿಗೂ ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು. ಶರಣಂಗಚ್ಛ - ಸರ್ವ ಭರವನ್ನೂ ಆತನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧೀಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಆತನ ಪಾದ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡು. ತಪ್ತಸಾದಾತ್ ಆ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ, ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ, ಈ ಹೇಯಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ಬಿಡುಗಡೆಗೆ, ಇನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸಾಗಲಿ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾದ ಔಷಧವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವು ; ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಇಂತಹ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಪರಮ ಭೇಷವು. ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು, ಪರಾಂಶಾಂತಿಂ - ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು, ಅಂತಹ ಶಾಂತಿಯಾವುದು ? ಎಂದರೆ ಈ ಹೇಯ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ

ಬದುಗಡೆಯೇ ಅಂತಹ ಪರಮ ಸುಖರೂಪವನ್ನೆಯನ್ನೂ. ಶಾಶ್ವತಂಸ್ಥಾನಂ - ಪುನಃ ರಾವೃತ್ತಿರೂಪ ಜನ್ಮ ಸಂತತಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನೂ, ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತಪದವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ - ಕೊಂಡುತಿಯೇ; ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ನಿನ್ನ ಸಕಲ ವಿಧಮನೋರಥಾವಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶರಣಾಗತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲವು. ಆ ಶರಣಾಗತಿಯು (೧) ಸದ್ವಾರಕವು (೨) ಅದ್ವಾರಕವು ಎಂಬದಾಗಿ ಎರಡುವಿಧವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ವಾರಕವು; ಇನ್ನೊಂದರಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂಬ ಭಾವವು; ಅದ್ವಾರಕವೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದರಮೂಲಕವಲ್ಲದೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂಬರ್ಥವು. ಇದೇಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಅದ್ವಾರಕವಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಂಗಿಯಾಗಿಯೂ ಉಪಪಾದಿತವು. ಇದೂ, ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃಪರಮ ಭಕ್ತನು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟನು ಪ್ರಿಯನು; ಆದುದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು ಎಂದು ೧೮-೬೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥಾಭವ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದರು. “ಚಂಚಲಂ ಹಿ ಮನಃಕೃಷ್ಣ” ಎಂದು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಥೆಪಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು, ಪುನಃ ೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾಂತವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಜಿಜ್ಞಾಸುವಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸಲೇ ಎಂದು ೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ, ಪುನಃ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃಪರಮ “ಮಯ್ಯೇವ ಮನ ಅಧತ್ಸ್ಯ ಮಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದರೂ, ಒಡಂಬಡದೆ ಪುನಃ ತಾಳು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಶೋಕಿಸಿದುದರಿಂದ “ಸದ್ವರ್ಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ” ಎಂಬ ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತುಚಿ - ಶೋಕಿಸಬೇಡವೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಅದ್ವಾರಕಪ್ರಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಕೂಡುವೆನೋಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವು. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದುದರಿಂದ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಿಸುವ ಸಮಯವಲ್ಲವು. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ? ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯುದ್ಧವೋತ್ತಮವು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ, ಆಕಾರಣದಿಂದ ಕರ್ಮೋಗವನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು. “ಕಾರ್ಯದೋಮೋಪ ತತ ಸ್ವಭಾವಃ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಧಿವಾಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಅದ್ವಾರಕ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು. ಇದು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು ಮಾಡಿದುದಲ್ಲವು. ತತ್ಪಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿಯು, ಅದ್ವಾರಕ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು. ಚತುರ್ವಿಧಾ ಭಜನೇ ಮಾಂ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥ ಮೋಕ್ಷಗಳಾಗಿಯೂ ಹೇಗೆ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನವು ಸದ್ವಾರಕೋಪಾಯವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಕೂಡ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅದ್ವಾರಕೋಪಾಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳು ಉಪಾಸನವೆಂದು, ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಒಂದು, ಅದರೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಸದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಪುನಃ ಅದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ “ಓ ಕೃಷ್ಣನೇ ನಿನ್ನ ಪರತ್ವಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮಾದದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಣಯದಿಂದಲೂ, ಅಪ

ಹಾಸಕ್ಯಾಗ್ಯೂ, ವಿಹಾರ ಶಯ್ಯಾಸನ ಭೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇ ಕೃಷ್ಣ ಹೇ ಯಾದವ, ಹೇ ಸಖನೇ ಎಂದು, ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ತೋರಿಸದೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷಮಿಸು ಎಂದು “ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಮೃತ್ಯು ಪ್ರಣಿಧಾಯ ಕಾಯಂ ಪ್ರಸಾದಯೇತ್ಯಾಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಪ್ಯರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸು ಎಂದು ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೂ ಅದ್ವಾರಕವು ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾದವನೂ ಈ ಅವ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಕಠದಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯ ಮನ್ಮೋಹಜ್ವರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತದಲ್ಲೂ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಂಹಿತಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಮುಖ್ಯೋಪಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಮನ್ತ್ರವಾದ ದ್ವಯದ ಸ್ವರೂಪವು ಎ ಕೋ ದ್ವಿತೀಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿ ತ್ರೀಮಚ್ಚಿದ್ವತ್ಪರೇಯುಕ್ತ ನಾರಾಯಣ ಇತೀಶ್ವತೇ | ತತ್ಪರೇಚರಣಾ ಶಬ್ದ ಸ್ತುತೃರೇ ಶರಣಂ ತಥಾ | ಪ್ರಪದ್ಯೇ ತತ್ಪರೇಯುಕ್ತಂ ಪರೇನಾರಾಯಣಾಯೇತಿ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಮಃ ಎಂದಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ “ಸಕೃದೇವ ಪ್ರಪನ್ನಸ್ಯ ಕೃತಂ ನೈವಾನ್ಯ ದಿವ್ಯತೇ ಸಕೃಜ್ವಲೇನ ಮನೋಜ ಕೃತಕೃತ್ ಸ್ಪೃಖಿ ಭವೇತ್” “ತ್ವ ಮೇವೋಪಾಯಭೂತೋ ಮೇ ಭವೇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮುತಿಃ | ಶರಣಾಗತಿ ರತ್ನಕೃತ್ ಸಾ ಕೇವೇರ್ಹಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯತಾಮ್” ‘ನೀನೇ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಾಯಭೂತನಾಗಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಆತನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವದು ಶರಣಾಗತಿಯು. ಸನತ್ಕುಮಾರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ, “ಕುಯೋನಿಷ್ಟಪಿ ಸಂಜಾತೋ ಯಸ್ಸಕೃಚ್ಛರಣಾಗತಃ | ತಂ ಮಾತಾ ಪಿತೃಹಂತಾರ ಮಪಿ ಪಾತಿ ಭವಾರ್ಥಿಹಾ” ಎಂದಿದೆ. ಸಾತ್ಯಕಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ “ನಾನುಕೂಲ್ಯಂನನಕ್ಷತ್ರಂ ನ ತೀರ್ಥಾದಿ ನಿಷೇವಣಮ್ | ನಮಸ್ಯತ್ಯ ಗುರುಂ ದೀರ್ಘಪ್ರಣಾಮೈ ಸ್ತ್ರಿಭಿರಂದಿತಃ | ತತ್ಪಾದೌ ಗೃಹ್ಯ ಮೂರ್ಧ್ನಿಸ್ತೇ ವಿಧಾಯ ವಿನಯಾನ್ವಿತಃ | ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ ಮನ್ತ್ರರಾಜಾನಂ ನಿಧಿಕಾಂಕ್ಷೀವ ನಿರ್ಧನಃ | ಲಬ್ಧೈವಂ ಮನ್ತ್ರರಾಜಾನಂ ಮಾಂ ಗಚ್ಛೇಚ್ಛರಣಂನಮಃ” || ದಕ್ಷಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ, ಸರೋಪಾಧಿ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಂ ಜ್ಞೇತೃಜ್ಞಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ನೈಸೇತ್ | ಏತಧ್ಯಾನಂ ಚ ಯೋಗ ಕ ಶೇಷೋ ನೋ ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರಃ” ಎಂದಿರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಸ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ—ನಿವೇದಯಾತ ಸ್ಮಾತ್ಕಾನಂ ವಿಷ್ಣು ವಮಲತೇಜಸಿ | ತದಾತ್ಮಾ ತನ್ನನ ಶ್ಯಾನ್ತ ಸ್ತದ್ವಿಷ್ಣೋರಿತಿಮನ್ತ್ರತಃ || ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಯಮನ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ “ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾಪಶ್ಯನ್ನಿ ಸೂರಯಃ” ಎಂಬ ಮನ್ತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಕೌನಕಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ—“ವಾಚಃ ಪರಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತಾ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ನ್ನಿಯತಂ ಶ್ರಿಯಮ್” | ಇಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವು. ನಿತ್ಯಾನುಪಾಯಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ—“ತ್ವಾ ಮಾರ್ಗಾ ಶರಣಂ ವಿಷ್ಣೋ ಪ್ರಯಾತಾ ದೈತ್ಯ ನಿರ್ಜಿತಾಃ | ನಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸರ್ವಾತ್ಮಂಸ್ತೇಜಸಾ ಪ್ಯಾಯಯಸ್ತ ನಃ | ತಾವದಾರ್ತಿ ಸ್ತಥಾ ವಾಂಛಾ ತಾವನ್ನೋಹ ಸ್ತಥಾಸ ಸಖಮ್” | ಯಾವನ್ನಯಾತಿ ಶರಣಂ ತ್ವಾಮಶೇಷಾ ಘನಾಶನಮ್” ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವು.

ವರಾಹ ಪುರಾಣ—ಮತ್ಪದದ್ವ್ಯಂ ದ್ವ್ಯ ಮೇಕಂ ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ಪರಾಯಣಮ್
ಉದ್ಧರಿಸ್ಯಾನ್ಯ ಹಂ ದೇವಿ ಸಂಸಾರತ್ಸ್ವಯ ಮೇವ ತಾಃ ||

ಪಾದ್ ಪುರಾಣ—ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಭಗವಂತನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ:-

ಭಗವಾ ಕೇನ ಮನ್ತ್ರೇಣ ಸಂಸಾರೋತ್ತರಣಂ ಭವೇತ್ ? ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ಉತ್ತರವು:- “ಸಾಧುಪೃಷ್ಟಂ ಮಹಾಭಾಗ ಸ್ವಲೋಕಹಿತೈಷಿಣಃ | ತಸ್ಮಾ ದ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ವಿ ತೇ ಗುಹ್ಯಂ ಯೇನ ಮಾ ಮಾಪ್ನುಯಾ ನರಾಃ | ಸರ್ವೇಷಾ ಮೇವ ಮನ್ತ್ರಾಣಾಂ ಮನ್ತ್ರ ರತ್ನಂ ಶುಭಾಹ್ವಯಮ್ | ಸಕೃತ್ಪ್ರವೃತ್ತರಣಮಾಶ್ರೇಣ ದದಾತಿ ಪರಮಂ ಪದಮ್ | ಮನ್ತ್ರರತ್ನಂ ದ್ವಯಂ ನ್ಯಾಸಃ ಪ್ರಪತ್ತಿಃ ಶರಣಾಗತಿಃ | ತಸ್ಯೋಚ್ಚಾರಣ ಮಾತ್ರೇಣ ಪರಿ ತುಷ್ಣೋಸ್ಥಿ ನಿತ್ಯತಃ ಹೀಗೆ ದೈವವೆಂಬ ಮನ್ತ್ರರತ್ನದ ಪಠನಮೂಲಕ ಗುರು ಮಹೇಶನ ಶರಣಾ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ—“ಶರಣಂ ತ್ವಂ ಪ್ರಪನ್ನಾ ಯೇ ಧ್ಯಾನಯೋಗವಿವರ್ಜಿತಾಃ ತೇಹಿ ಮೃತ್ಯು ಮತಿರಮೃ ಯಾನ್ತಿ ತದ್ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಮ್”

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಹಿಂಸಾಧರ್ಮ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. “ಯದ್ಭೀನಕಾಮಕಾಮೇನ ನಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನಾಸ್ತರೈಃ | ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಯತ್ಪಾಂಖ್ಯೇನ ಯೋಗೇನ ನಚ ಭಕ್ತಿತಃ | ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಪರಮಂ ಧಾಮ ಯತೋ ನಾ ವರತೇ ಯತಿಃ | ತೇನ ತೇನಾ ಪ್ಯತೇ ತತ್ತತ್ ನ್ಯಾಗೇನೈವ ಮಹಾಮುನೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾದಿ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಲ್ಲಾ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದೂ, ತನ್ಮೂಲಕ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟೆಂದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧವರಿಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಭುವು ಉಪಾಸನವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಉಪ ದೇಶಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಅತಿ ವಿರಳರು ಎಂದು ಉದ್ಧವರು ಭಾವಿಸಿ, ಸ್ವಾಮಿಯು ಕೃಪಾಸಾಗರನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು? ಕೃಪೆಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಸ್ವಾಮಿ ಕೃಷ್ಣನು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣ ಮೂಲಕ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಅನೇಕ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ತನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಸುಮಾರು ೨೦ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಸತ್ಸಂಗದ ಮೂಲಕ”ವಿದ್ಯಾಧರಾ ಮನುಷ್ಯೇಷು ವೈಶ್ಯಶ್ಯಾದ್ರಾಸ್ತ್ರಿಯೋಽನ್ತೈಃ | ರಣಸ್ತಮಃ ಪ್ರಕೃತಯ ಸ್ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಸ್ಮಿ ಯುಗೇಯುಗೇ | ಬದವೋ ಮತ್ತರಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಗಳೂ ಶೂದ್ರರೂ ಅನ್ಯಜರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಗುರು ಮೂಲಕ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ, ಪನ್ನ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿರುವದರಿಂದ ಓ ಉದ್ಧವರೇ ! ನೀವೂ “ಮಾಮೇಕಮೇವ ಶರಣಂ ಆತ್ಮಾನಂಸರ್ವದೇಹಿನಾಮ್ | ಯಾಹಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವೇನ ಯಾಸ್ಯಸ್ಯ ಕುತೋ ಭಯಮ್” || ” ಹೀಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ತಮ್ಮ ಮನೋರಥಾನುಸಾರ ನಿರತಿಶಯ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವರಿ ಎಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. - ಹಾಗೆಯೇ ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಗವಾ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರೂ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ ನಲ್ಲವು; ಅವನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಎಂದು ದೌರ್ವದಿ ಸಹಿತರಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ - “ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಭೂತಾನಾಂ ಪಿತಾ ಮಾತಾಚ ಮಾಧವಃ |

ಗಚ್ಛ್ಯಥ್ವಮೇನಂ ಶರಣಂ ಶರಣ್ಯಂ ಪುರಃಪರ್ವಭಾಃ" ಎಂಬುದಾಗಿ. (ಭಾರ. ವನ ೧೯-೨-೫೬.)

ಶ್ರೀ ಮದ್ರಾನಾಯಣವೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿ ಗ್ರಂಥವು, ಎಲ್ಲವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. (೧) "ಸಕೃದೇವಪ್ರಪನ್ನಾಯ ತವಾಸ್ತೀತಿ ಚಯಾಚತೇ ಅಭಯಂ ಸರ್ವಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದಾಮ್ಯೇ ತದ್ವ್ರತಂ ಮಮ" (ಯುದ್ಧ. ೧೮-೩೩) ಎಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮ ವಾಕ್ಯವು. "ನಿದಿತಸ್ತು ಹಿ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲಃ | ತೇನ ಮೈತ್ರೀಭವತು ತೇ ಯದಿ ಜೀವಿತು ಮುತ್ಸಹೇ | ಪ್ರಸಾದಯಸ್ವ ತಂ ಚೈನಂ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲಮ್ ||" (ರಾ. ಸುಂ. ೨೧-೨೧) "ಸ ತಂ ನಿವೃತ್ತಿತಂ ಭೂಮೌ ಶರಣ್ಯ ಶರಣಾಗತಮ್ | ವಧಾರ್ಹ ಮಸಿ ಕಃಕುತ್ಸಃ | ಕೃಪಯಾ ಸರ್ವಪಾಲಯತ್" (ರಾ. ಸಂದರ. ೩೮-೩೪) ಹೀಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯು ನಲ್ಪುವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವಂತಾದ್ದು.

ಇವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು. ತ್ರೈತ್ತೀಯ ನಾರಾಯಣೇಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸಿಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕವಾದುದ ರಿಂದ ನ್ಯಾಸವು ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಭರನ್ಯಾಸವು ಪ್ರಪದನವು, ಸ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು "ತಸ್ಮಾನ್ನಾಸ್ಯ ಸ ಮೇಷಾಂ ತಪಸಾ ಮತಿರಿಕ್ತಮಾಹುಃ" ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿ, ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಪಾರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯೇ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. "ವಸುರಣ್ಯೈಃ ವಿಭೂರಿಸಿ" ಎಂದಾಂಭಿಸಿ ನ್ಯಾಸಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಭರನ್ಯಾಸ ಪರಶಬ್ದಾರ್ಥವುಳ್ಳದೆಂದು "ಬ್ರಹ್ಮಣೇತ್ಯಾನುಹಸ ಓ ಮಿತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಯುಂಜೀತ, ಏತದ್ವೈ ಮಜೋಪನಿಷದಂ ದೇವಾನಾಂ ಗ. ಹ್ಯಂ ಯ ಏನಂ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮಹಿಮಾ ನ ಮಾ ಪೋತಿ" ಎಂದು ಮುಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಪದನಕ್ಕೆ ಕರಣ ಮನ್ತ್ರವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ವಿಲ್ಲವು. ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ (ಮಂಡಕ ೨. ೨. ೪) ಈ ಪ್ರಪದನದ ಸ್ವರೂಪವೆಂತಾದ್ದೆಂದು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. "ಪ್ರಣವೋ ಧನುಃ ಶರೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಮುಚ್ಯತೇ | ಅಪ್ರಮತ್ತೇನೇವೈವ್ಯಂ ಶರವತ್ಸನ್ಮಯೇ ಭವೇತ್" ಓ ಎಂಬ ಪ್ರಣವು ಧನುಸ್ಸಾಗಿಯೂ ಜೀವಾತ್ಮನು ಬಾಣವಾಗಿಯೂ ರೂಪಕವಾಗಲಪ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ; ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈ ಪ್ರಣವವನ್ನು ತ್ರಿಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಧಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆ ತನ್ಮಯತ್ವಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಹೇಗೆಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷನು ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೂ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗುಣಕನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈತನೂ ಆಗುವನೆಂಬ ಭಾವವು. "ಸ್ವೇನರೂಪೇಣಾಭಿ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸೂತ್ರಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು. ಈ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದವು. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಮೃತಿಯಾದ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸಿರುವೆವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದೆಯೇ ೧೪-೧೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಾಧೀನ ಕರ್ಮೈಶ್ವ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ದೇಹಾದಿಗಳು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಉಂಟಾಗಿರುವಾಗ ಅಂತಹ ಪ್ರಾರಬ್ಧದಿಂದ ಶಾಂತಿಯೂ ಬದ್ಧ ದೆತಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೂ ಎಂದಿಗಾದರೂ ಉಂಟೋ? ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಸುಕೃತರೂಪವಾಗಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅಶಾಶ್ವತವಾದರೂ ಸುಖಾನುಭವರೂಪವಾದರೆ, ಕುಚೇಲರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತನಾಗದೆ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ಅನುಭವಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ದುಷ್ಕೃತ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ದುಃಖರೂಪವಾದದೇ ಅದು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಅನಿಷ್ಟರೂಪವಾದುದು; ಅದುದರಿಂದ ಶರೀರವು ಅನಿಷ್ಟರೂಪವಾದುದೇ. ಇವೆರಾ

ಭಾ. ಯಸ್ಯಾದೇವಂ, ತಸ್ಯಾತ್ಮಮೇವ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಾಸಿತಾರ ಮಾತ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯೇನ ತಸ್ಮಾನ್ಭೈಷವಸ್ಥಿತಂ “ಏತ್ಯಂಕುರು” ಇತಿ ಚ ಶಾಸಿತಾರಂ ಸರ್ವಭಾವೇನ-ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಶರಣಂಗಚ್ಛ - ಸರ್ವಾತ್ಮನಾನುವರ್ತಸ್ವ । ಅನ್ಯಥಾಪಿ ತನ್ಮಾಯಾ ಪ್ರೇರಿತೇನಾಜ್ಞೇನತ್ತಯಾ ಯುದ್ಧಾದಿಕರಣ ಮವರ್ಜನೀಯಮ್; ತಥಾಸತಿ ನಷ್ಟೋ

ಕಳೆದು ಹೋಗಿ ಶಾಶ್ವತಪದ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಮಹತ್ವದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೇಯಾಗಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಸರಿಯಾದ, ದುಃಖಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದ, ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ಎಂದು “ಯದ್ವಿತ್ತಂ ಮಮದೇವೇಶ ತದಾಜ್ಞಾಪಯ ಮಾಧವ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ, ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ, ಕ್ರಮೇಣ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವಾದ ಶಾಶ್ವತಪದವನ್ನು ಕೊಡುವೆನು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಯಸ್ಯಾದೇವಂ - ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮನುಗುಣವಾಗಿ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಸ್ವಾಮಿಯು ಪ್ರೇರಿಸುವನೋ, ತಸ್ಯಾತ್ಮ-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ತ್ವಮೇವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಾಸಿತಾರಂ - ನಾನು ಈಗ ಹೇಗೆ ನಿನಗೆ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ರಥದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ “ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಾಹಂ ಹೃದಿಸ್ಸಿ ವಿಷ್ಣುಃ” ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಬಿಜವಾಡಿಸಿರುವ, ಅತ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯೇನ-ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಡಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಾನ್ಭೈಷವಸ್ಥಿತಂ - ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪರತತ್ವವಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾದವರು ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಂಭೈಷವಸ್ಥಿತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಲೀಲಾ ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವ, “ಇತ್ಯಂಕುರು” ಧರ್ಮಯುಧವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸು, ಇತಿ - ಎಂದೂ, ಶಾಸಿತಾರಂ - ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನು, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಶರಣಂಗಚ್ಛ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುವರ್ತಸ್ವ - ಸರ್ವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಶರಣಂಗಚ್ಛ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಇದರ ಸಾರವತ್ತಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುವರ್ತಸ್ವ - ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದುದರಿಂದ ವಾತ್ಸಲ್ಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನನುೂಲಕವಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವವನನ್ನು ಅನುವರಿಸಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅನ್ಯಥಾಪಿ-ಹಾಗೆ ನೀನು ನಡೆಯದೇ ಹೋದರೆ, ತನ್ಮಾಯಾ ಪ್ರೇರಿತೇನ - ಆ ನಿನ್ನ ದೇಹ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಂಟಾದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ, ಅಜ್ಞೇನತ್ಮಯಾ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನಾದ ನಿನ್ನಿಂದ. ಯುದ್ಧಾದಿಕರಣಂ - ದುಷ್ಟನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡೋಣವು ಅವರ್ದನೀಯಂ - ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು. ಆದಿ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಇತರ ‘ಕ್ಷಾತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರೀ ಭವಜಂ’ (ಗೀ. ೧೮ ೪೩.) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾಗಿ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ಮಾರಿತವು.

ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೈಶ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಾಗ ಅವರವರುಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ೪೨ ಮತ್ತು ೪೩ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಲ್ಲವೂ, ಈ ಆದಿಪದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವು; ತಥಾಸತಿ - ಹಾಗಾಗಲಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ನಷ್ಟೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ-ನಷ್ಟನಾಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಜೀನಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಹೊಂದದೆ ನಷ್ಟನಾಗುತ್ತೀಯೇ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಅತಃ -

ಭವಿಷ್ಯಸಿ; ಅತಸ್ತದ್ವಕ್ತೃಪ್ರಕಾರೇಣ ಯುದ್ಧಾದಿಕಂ ಕುರಿತ್ಯರ್ಥಃ; ಏವಂ ಕುರ್ವಾಣ
ಸ್ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಪರಾಂ ಶಾಂತಿಂ-ಸರ್ವಕರ್ಮಬಂಧೋಪಶಮಂ, ಶಾಶ್ವತಂಚ ಸ್ಥಾನಂ

ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಈಗ ಏನನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ತದ್ವಕ್ತೃಪ್ರಕಾರೇಣ - ಪೂರ್ವಾ
ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಶರಣಹೊಂದಿ, ಯುದ್ಧಾದಿಕ ಕುರು ಇತ್ಯರ್ಥಃ -
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪವಾಗಿ ಆತನ ಧರ್ಮವಾದ ದುಷ್ಪನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಲನ
ಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ಭಾವವು; ಮತ್ತು ಸ್ವವರ್ಣೋಚಿತ ನಿತ್ಯ
ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬುದೂ ಮತ್ತು ಇದಲ್ಲದೆ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಅಜ್ಞಾ
ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುವದೇ ಆತನ ವಿಶೇಷ ಪೀತಿ ಸಂಪಾದಕವೆಂಬುದೂಸೂಚಿತವು. ಏವಂ
ಕುರ್ವಾಣಃ - ನಾನು ಮಾಡಿದ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವನಾದರೆ,
ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ - ಆ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಕಾರುಣ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯಾದಿ ಆಶ್ರಿತೋಪಯುಕ್ತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣ
ಮಹೋದಧಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಪರಾಂಶಾಂತಿಂ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಕರ್ಮಬಂಧೋಪಶಮಂ -
ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಬಂಧಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನೂ, ಪುನಸ್ಸಂಸಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಬಿಡು
ಗಡೆಯನ್ನೂ ಇದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯು, ಅದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತಂಚ
ಸ್ಥಾನಂ - ಆತನು "ಪರಮವೋಮನಿಲಯಃ" ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಪುನಃ
ಪುನರಾವರ್ತಿಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ-ಹೊಂದುತ್ತೀಯೇ,
ಇದೇ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎರಡನ್ನೂ ಈ ಶರಣಾ
ಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಂದುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ನೀನು ಮಾಡದೇ ಇರಲ್ವಾ
ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ನೀನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದರೂ ನಿನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವ ಹೇಗಾದರೂ ನನ್ನ
ಸಂಜ್ಞೆಲ್ಲದಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ನಡೆಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ನನ್ನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ನಡೆಯ
ದಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಇಲ್ಲವು, ನನ್ನ ಆನುಗ್ರಹವೂ ಇಲ್ಲವು. ಹೇಗೂ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳು
ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವಕ
ನಡೆಸಿದರೆ, ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಲಭಿಸಿತು, ನಿನಗೆ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ ಲಭಿಸಿ. ಇಹದಲ್ಲೂ
ಸುಖದಲ್ಲಿದ್ದು, ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಲಭಿಸಿ, ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು
ಬಂದು ಸೇರುವೆ ಎಂದು, ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ. ನನ್ನ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧಿ ದೇಹಾವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ನಾನು ಮಾಡಿರುವ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ
ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದರೆ ನಿನಗೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುವವು. ಈ
ಹೇಯ ದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೂ, ಪರಮ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಎರಡೂ ಉಂಟೆಂದು
ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಮೇವ ಎಂಬ ಮೂಲದ
ಪ್ರಯೋಗವುಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆಹೇಳಿದೆವು. ಇಲ್ಲಿಮಾಮೇವ ಎಂದು
ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ಯಪ್ರಶಾಸಿತಾರಂ ಎಂದು
ಹೇಳಿದರು; ಹೃದಯದಲ್ಲೇವುಸಿರುವಂತವನನ್ನು ಪುನೃತ್ತಿಗೆ ಮೊದಲು ನಾವು ಕೇಳಿದುದಾದರೆ,
ಸಂಯಾದ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವನು; ಕೇಳದೇ ಇದ್ದರೆ ಇಲ್ಲವು;
ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಕಾಮನೆಯಿಂದ ನೋಡುವದು ನ್ಯಾಯವೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಆತನು
ಬುದ್ಧಿ ವಿನೇಕದ್ವಾರಾ ಸಂಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವನು; ಹಾಗೆಯೇ ಗುರೂಪಸದನವನ್ನು ಮಾಡಲೇ
ಬೇಕೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಅವಶ್ಯಮಾಡು ನಿನಗೆ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ ಲಭಿಸುವದು ಎಂಥ
ಹೇಳುವನು. ಬುದ್ಧಿ ವಿನೇಕಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಈ ರಥಿಯಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ

ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಪ್ರಣವವು ಸ್ಫುಟಿತರವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಹೃದಯವು “ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಯತನಂ ಮಹತ್” ಸಂ ಪೂರ್ಣಕಾಮನಿಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ದೇವಾಲಯವು. ಅಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯದ ಕೈ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆತನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸದಾ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ನೀನು ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲೂ ಆತನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ನಿನಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನೀಯುವನು. ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕಾದಿರುವನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಈಷದಹಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವು. ಇದಲ್ಲವೇ ಪರಮ ಪುರುಷನ ನಿರತಿಶಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಾದ ರಥಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷನು ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದು ನ್ಯಾಯವೇ ನ್ಯಾಯವಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದುದರಿಂದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮಹೋ ದಧಿಯು ಲೋಕಕಂಟಕರ ನಿಗ್ರಹರೂಪ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡು; ನಿನಗೆ ಸದ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ಲಭಿಸುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಅಮೋಘಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿ ನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ “ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯೇನ ತ್ವತ್ಸಾರಥ್ಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಂ ‘ಇತ್ಯಂಕುರು’ ಇತಿ ಚ ಶಾ ಸಿತಾರಂ” ಎಂಬ ಅಸದೃಶವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗಾದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಲೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಬುದ್ಧಿ ವಿವೇಕಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂತಿರುವವನು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳುವನು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿದವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನು? ಕಾರುಣ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಜಲನಿಧಿಯು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬುದು ಕೈಮುತಿಕ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವು ಈ ರಥಿಯಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮಹೋದಧಿಯು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಸಾರಥಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಮಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಿಂ ಎಂಬ ಪ್ರಣವವೇ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅಕಾರ ವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿ ಯಾಗಿಯೂ ಮಕರ ವಾಚ್ಯನಾದ ಜೀವನು ರಥಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆಯೂ ಈ ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಅಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ವರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಕಾರ ಚೇತನನಿಗೆ ರಕ್ಷಕನೆಂಬುದನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ, ತನ್ನವಾತ್ಸಲ್ಯಾತಿರೇಕವನ್ನು “ಹಿಮಿತ್ಯೇ ಕಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ”ವು. ಸದ್ವೈಯುತಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲೂ ಇರತಕ್ಕ ದ್ದೆಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಹೇಗೆ ರಥಿಯ ಸಂಚಾರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾರಥಿಯು ಕಾರಣನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ದೇಹಮೂಲಕ ಕಾರಣನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ಆತ್ಮಾನಂ ರಥಿನಂ ವಿದ್ವಿ ಶರೀರಂ ರಥಮೇವಚ | ಬುದ್ಧಿಂ ಚ ಸಾರಥಿಂ ವಿದ್ವಿ ಮನಃಪ್ರಗ್ರಹಮೇವಚ” (ಕರ.೧೨.೨) ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಘೇಯವು. ಈ ವಿವೇಕರೂಪ ಬುದ್ಧಿಯು ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಪುರುಷನಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾರಥಿ ಎಂದು ಹೇಳಿತು. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರನು. ಜೀವನು ಪರ ತಂತ್ರನು; ಅನು ಶೇಷಿಯು; ಜೀವನು ಶೇಷನು; ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಭಾವಗಳೂ ಸಹ ಸೂಚಿತವು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಕ್ಕಾನನ್ನ ಸದ್ವೈಯಕ್ಕೂ ನೀನು ಅಧೀನನು; ಹೀಗೆ ಪರತನ್ತ್ರನಾದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಬೇರೇ ಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲವು; ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮಹೋದಧಿಯನ್ನೇ ಶರಣಂಗಚ್ಛ ಸರ್ವಭಾವೇನ ಎಂದು ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ವರಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಪಾಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಸರ್ವಭಾವೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಸರ್ವಭವನ್ನೂ ಆತನಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. “ಯದ್ವಿತ್ತಂ ನುನು ದೇವೇಶ ತದಾ ಜ್ಞಾಪಯ ಮಾಧವ” ಆತನು ತನಗೆ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ತೋರಿಸಿ

ಪರಮಹತವನ್ನೇ ಮಾಡುವನೆಂಬ ಪೂರ್ಣನಂಬಿಕೆಯಿಂದ “ವಾಸುದೇವಸ್ವರ್ಮಮಿತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ವಸ್ತುಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವು ಭವವಿಂ. ಸ್ವಭಾವೇನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುವಸ್ತು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ ಶಬ್ದವು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಪ್ರಪನ್ನನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ, ಅಜಗಜಾಂತರವು ಫಲದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ೫೮ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ, “ಅನ್ಯಥಾಪಿ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, “ಯುದ್ಧಾದಿಕಂ ಕುರು ಇತ್ಯರ್ಥಃ” ಎಂದು ಮುಗಿಸಿ, ಎರಡು ವಿಧ ಪ್ರವರ್ತನೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ವಿಧ ಪ್ರವರ್ತನೆಯು ಹೇಗೆ ಬಂಧಕವಾಗಿ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಶಕ್ಯಾ ಹೇತವಾಗಬಹುದೆಂದೂ, ಅದೇ ಹೇಗೆ ಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿಗೂ ಸ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಹೇತವಾಗಬಹುದೆಂದೂ, ಬಹು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಶ್ರೀಯತಿವದ್ಯರು ವ್ಯಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನೂ, “ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಸಂಶಾಂತಿಂ” ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವೇದೇಹವಿಯೋಗ ರೂಪ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯೂ, “ಶಾಂತಂ ಸ್ಥಾನಂ” ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಇವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಿ - ಹೊಂದುವಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ಸಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದ ಸರ್ವಾಪ ರಾಧಗಳೂ ಸಾಶಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶ್ರೀರಾಮಪ್ರಭುವಿನ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಡಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. - “ಕಥಂಚಿದುಪಕಾರೇಣ ಕೃತೇ ನೈಕೇನ ತತ್ತ್ವಾತಿ | ನ ಸ್ಮರತ್ಯಪಕಾರಾಣಾಂ ಶತಮಸ್ಯಾತ್ಮವತ್ತಯಾ (ಅಯೋಧ್ಯಾ) ಇಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದುಪಕಾರವು ಶರಣಾಗತಿಯು; ಶರಣಾಗತಿಯು ಸ್ವಾವಿಗೇನಾ ಉಪಕಾರವಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ಕಥಂಚಿತ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಅದರೂ ಸ್ವಪ್ರಿಯಾ ಉದಾರಾಸ್ವರೂಪವೈಶೇ ಎಂಬಷ್ಟು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವನು. ಹಾಗೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ, ನ ಸ ರತ್ಯಪಕಾರಾಣಾಂ ಶತಮಸ್ಯಾತ್ಮವತ್ತಯಾ-ಎಲ್ಲಾ ಅಸಾಧ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಸರ್ವಾ ನಿಷ್ಪಶಾಂತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಭಿಮೋರಶ್ವೇಷ ವಿನಾಶಾ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ (೪ ೧೧ ೨೨) ಉಪಪಾದಿತವು. ಶ್ರೀ ಶಿವಶಿವರೂ ಅಪರಾಧಪರಿಹಾರಾಧಿಕಾರವ್ಷು ನಿಪುಣತರವಾಗಿ ವಿಶದೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಹ ಉಪದೇಶವನ್ನೇ ಸೀತೆಯು ಅನುಗ್ರಹವು ಏಳುದರಿಂದ ಪರಮ ದುರ್ಮಾರ್ಗದವ ರಾವಣನಿಗೇನೇ ಮಾಡಿರುತ್ತಾಳೆ. “ವಿದಿತಸ್ಸುಧರ್ಮಜ್ಞಃ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲಃ | ತೇನಮೈಶ್ರೀ ಭವತು ತೇ ಯದಿ ಜೀವಿತು ಮಿಚ್ಛಿಸಿ | ಪುನಾದಯಸ್ಕಚ್ಚಂ ಚೈನಂ ಶರಣಾಗತ ವತ್ಸಲಮ್ | ಮಾಂಚಾಸ್ಮೈಪ್ರಯತೋ ಭೂತ್ಯಾಸಿವ್ಯಾತಯಿಸು ವ ಹರ್ಷಿ || (ರಾ. ಸುಂ. ೨೧. ೨೧) ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವು ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನು; ಅದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಶರಣ ಹೊಂದು ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಿತುಂ ಎಂಬುದು ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವದರ್ಥವು. “ಮಾಂಚ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು ಅಹಂ ಅಹಂ ಎಂದು ತೋರುವ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಪ್ರಯತೋಭೂತ್ಯು - ಶ್ರೀ ರಾಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಇಷ್ಟಾದಿವ್ಯವೂ ಈ ಆತ್ಮಾತ್ಮ ದೆಂದು ಜೋರಕ್ಕತ್ಯು ಮಾಡಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು, ನಿತ್ಯಾಯಿತುಮಹರ್ಷಿ - ಹಂತಿರಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗು ಎಂಬ ಹಿತೋಪದೇಶವು. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಂತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಸದ್ಭಕ್ತರ, ಬಂಧೇಶವಶಮು ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಶಾಶ್ವತಂಸ್ಥಾನಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಮಪೂಜ್ಯವು ದಿವ್ಯ

ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ, ಯದಭಿಧೀಯತೇ ಶ್ರುತಿಶತ್ಯೈಃ - (೧) ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾಪಶ್ಯನ್ನಿ ಸೂರಯಃ", (೨) "ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾ ನ ಸೃಜನ್ತೀ ಯತಃ, ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಸ್ಸನ್ನಿ ದೇವಾಃ" (೩) "ಯತ್ರ ಯುಷಯಃ ಪ್ರಥಮಜಾಯೇ ಪುರಾಣಾಃ"

ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನಿಟ್ಟು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. - ಹಾಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವ ಸಂವರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು, ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನವು ಒಂದು ದಿವ್ಯವಾದ ಅಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷವೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಪರವಾಸುದೇವನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನುಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಅವರುಗಳ ಕೈಜ್ವರಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ನಿರಂತರಯಾನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂಬ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದಿತ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾದುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ: - ಯದಭಿಧೀಯತೇ ಶ್ರುತಿ ಶತ್ಯೈಃ - ಇಲ್ಲಿ ಯತ್ ಎಂಬುದು ತತ್ ಎಂಬುದರೊಂದಿಗೆ ಹೇಳದೆ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಒಂದುಂಟೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವು; ಶ್ರುತಿ ಶತ್ಯೈಃ - ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಅಭಿಧೀಯತೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. -

(೧) ವಿಷ್ಣೋಃ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ತತ್ - ಮಹಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. ಪರಮಂಪದಂ - ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಣ ಸ್ಥಾನವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು, ಸೂರಯಃ - ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳು, ಮುಕ್ತರನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಸದಾಪಶ್ಯನ್ನಿ - ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ; ಪರಿಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಆತನಿಗೆ ಕೈಜ್ವರವನ್ನೆ ಸಗುತ್ತಾ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವವು

ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಪದಮ್ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ವೈಯೃಧಿಕರಣವು, ಒಂದು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಿಯೂ ಪದಮ್ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೇ ವಿನಃ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದಲ್ಲೇ ಮುಕ್ತರೂ ಅಂತರ್ಗತವಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಿವ್ಯಸ್ಥಾನವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಈಗ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಲೋಕವೇ ವಿನಃ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖನೊಂದಿಗಿನ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾದವೂ ಇದರಿಂದ ನಿರಸ್ತವು. (೨) ಯತ್ರ - ಯಾವ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವೇ - ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಿರುವ ಸಾಧ್ಯಾದೇವಾಃ - ಎಂದಿಗೂ ಬಂಧವೇ ಬೀಡವೆಂಬ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ನಿತ್ಯ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಿತ್ಯ ಸೂರಿಗಳು. ಸಂತಿ - ಸದಾ ಸಂಸಾರಗಂಧವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆಯೋ, ತನಾಕಂ - ಅಂತಹ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ತೇ - ಭರಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡದ ಆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃಗಳು ಮಹಿಮಾ ನಃ - ಅರ್ಚಾರಾದಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಆತಿವಾಹಿರುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ, ಸಚಂತೇ - ಹೋಗಿ ಆವರೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವರು. ಈ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ವಿನಃ, ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಚತುರ್ಮುಖ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಬೋಧಿಸುವ ದಿಲ್ಲವು. (೩) ಯತ್ರ - ಯಾವ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಥಮಜಾಯೇ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ, ಪುರಾಣಾಃ - ಪುರಾತನರಾದ ಯುಷಯಃ - ಮಹತ್ತರದ ಜ್ಞಾನಿ

(೧) ಯುಗ್ಮೇದ ಮತ್ತು ಸುಖಾಲ ೭-೩೦. (೨) ಪುರುಷಸೂಕ್ತ, ಅಷ್ಟಾದಶಿಮಃ.

(೪) “ಪರೇಣನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ” (೫) “ಯೋ ಅಸ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮಃ” (೬) “ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ” (೭) “ಸೋ ಧ್ವನಃ ಪಾರಮಾವೋತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ” ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ || ೬೨ ||

ಗಣಾದ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗೋ” (೪) ಈ ಪೂರಾಶ್ಲೋಕವು ಯಾವುದೆಂದರೆ - ನಕರ್ಮಣಃ ನಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇನ್ಯಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನತಃ | ಪರೇಣ ನಾಕಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ವಿಭಾಜಿತೇಯಾದ್ಯತಯೋವಿಶನ್ತಿ” ಪರೇಣನಾಕಂ - ವಿಷ್ಣುಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗುಹಾಯಾಂ ನಿಹಿತಂ - ಅನೇಕರಿಗೆ ತಿಳಿಯದೇ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ, ವಿಭಾಜಿತೇ - ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಯದ್ಯತಯೋ ವಿಶನ್ತಿ - ಯಾವ ಪರಮಪದವನ್ನು ಯತಿಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಎಂದರೆ ಪರಮಾವಸ್ಥೆಗೆ ಸಮವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ನದೋ, ಅಂತಹ ಅಮೃತತ್ವವು, ನಕರ್ಮಣಃನಪ್ರಜಯಾ ನಧನೇನ - ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಇನ್ನೂ ವಿತರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದರೆ, ತ್ಯಾಗೇನ್ಯಕೇ - ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಕರ್ಮ ಸನ್ಯಾಸ ಮೂಲಕವೆಂದರೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವಮಕುತೂಹಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಏಕೇ - ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರವೇ, ಅಮೃತತ್ವಮಾನತಃ - ಶಾಶ್ವತಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಇದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಿಭಾತಿ ಎಂಬ ಲೋಕ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದವೂ ನಿರಸ್ತವು. (೫) “ಅಸ್ಯ - ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ, ಪರಮೇವ್ಯೋಮಃ - ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ, ಯಃ - ಯಾವ ಪರಮಪುರುಷನು, ಅಧ್ಯಕ್ಷಃ - ಸ್ವಾಮಿಯೋ, (೬) ಈ ಪೂರಾಶ್ಲೋಕವು ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇ - ರ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು ಅನುತ್ತಮೇಷು ಲೋಕೇಷ್ವಿದಂ ವಾನ ತದ್ವದಿದಮಸ್ತಿಸ್ತಂತಃ ಪುರುಷೇಜ್ಯೋತಿಃ” ಇದು ಜ್ಯೋತಿರ್ವರಣಾಭಿಧಾನಾತ್” ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಎಂದು ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭವು. ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು - ವ್ಯಪ್ತಿ ತತ್ವಕ್ಕೂ ಹೊರಗೂ, ಮತ್ತು ಸರ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು - ಪರಿಶೇಷನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಸಮಷ್ಟಿತತ್ವಪರವು, ಅದುದರಿಂದ ಸಮಷ್ಟಿತತ್ವಕ್ಕೆ ಆಚೆಗೂ ಇರುವ, ಅನುತ್ತಮೇಷು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಲೋಕೇಷು - ನಿತ್ಯವಿಭಾತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅತಃಪರೋದಿವೋಜ್ಯೋತಿಃ - ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಪರಮಪದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವಾದ ಯಾವ ಪರಮಪುರುಷನು ದೀಪ್ಯತೇ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೋ ತತಃ-ಇದಂ ವಾನ ತದ್ವದಿದಮಸ್ತಿಸ್ತಂತಃ ಪುರುಷೇಜ್ಯೋತಿಃ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಪುರುಷನ ಕುಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ನೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿತನಾಗಿ ಜಾತರ ತೇಜಶ್ಚ ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅದೂ ಜೋತಿಸ್ತೇ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಈ ದೃಶ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಎಂದರೆ ಪರಮಪದವಾದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವನ್ನು ಜಾತರಾಗ್ನಿ ಶರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸಿತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವು. “ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತಾನ್ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹ ಮಾಶ್ರಿತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ (೧೯) ಈ ತತ್ವವೇ ಉಪನೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರೋ ದಿವೋಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ದೃಶ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆ ದೃಶ್ಯ ಲೋಕವು ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು ಅನುತ್ತಮೇಷು ಲೋಕೇಷು ಎಂದು ಅದನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯ ಶಬ್ದವು ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಲೋಕವಾದ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಶ್ವತಂ ಸ್ವಾತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡ

(೩) (೪) ಕೈ ನಾರಾಯಣೀಯ ೪. ೨೧ (೬) ಭಾಂ. ೩. ೧೩. ೭ (೭) ಕಕ ದಿ. ೩. ೯.

ಬೇಕೇ ವಿನಾ, ಸ್ವರೂಪವೈಕ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. (೭) ಸಃ - ವಿಜ್ಞಾನವಾಗಿ, ಸಮನಸ್ಸನಾಗಿ, ಸದಾಶುಚಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಸನ್ನನು, ಅಧ್ವನಃ - ಸಂಸಾರವಾರ್ಗದ, ಪಾರಮಾರ್ಥೋತಿ - ಆಚೇ ದಡವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವನು; ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ತತ್ - ಅದು, ವಿಷ್ಣೋಃ - ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಪದಂ - ಪದವು. ಇಲ್ಲಿ ಪದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕರು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ; (೧) ಪದ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ, ಚೇತಸನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವನಾದುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಮ್ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. (೨) ಸಮಸ ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಗಳ ಮೋಕ್ಷಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾಸುರೇವಾನುಭವವು ಎಂದಾದುದರಿಂದ ಆಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನು ಪರಮಪದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತವು. ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು ಏಕಾನಿ ನಸ್ಯದಾ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾಯಿನೋ ಯೋಗಿನೋಹಿಯೇ | ತೇಷಾಂ ತತ್ಪರಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಯದ್ವೈಶತ್ಯನಿ ಸೂರಯಃ" (ವಿ. ಪು. ೧. ೬. ೩೯) ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಿಗೆ ಸರೋಕ್ಷತ್ಯುಪ್ಪಸ್ಥಾನವಾದ ಮತ್ತೆ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನೀಯುತ್ತಿರುವ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬಿಡಬಾರಕವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ನ್ಯಾಸರೂ (ಮೋಕ್ಷ ೧೯೬-೪) "ರಮ್ಯಾಣಿ ಕಾಮಚಾರೀಣಿ ವಿನಾನಾನಿಸಭಾಸ್ಯ ಥಾ| ಅಕ್ರೀಡಾ ವಿವಿಧಾ ರಾಜಾ ಪದ್ಮಿನಿ ಶ್ವಾಮಿಲೋದಕಾಃ | ವಿತೇವೈ ನಿರಯಾಸ್ತಾತ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ" ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿರುವ ಸ್ಥಾನವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಇನ್ನೂ ಇತರ ಲೋಕಗಳುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿ, ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ಎಂದರೆ ಲೋಕಪಾಲರ ಮರುತ್ಸುಗಳ, ಸಾಧ್ಯರ ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ, ರುದ್ರಾದಿತ್ಯವಸುಗಳ, ಹೀಗೆ ಇವರೆಲ್ಲರ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆ ಪರಮಪದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸರಕ ಸಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ದ್ವೈತಪರಮವೈಕ್ಯವು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ, ವೈಕುಂಠ ವೆದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಪ್ರಾಕೃತಲೋಕ ಉಂಟೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷನು ಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ ಪರಮಾಸುರೇವರೂಪನು, ಶಾಸ್ತ್ರತವಾದ ಎಂದಿಗೂ ಬದಲಾಯಿಸದೆ ತನಗೇನೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ ವನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿತಿಹಾಸಪುರಾಣಾದ್ಯವು. ಇದೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು, ಇದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. *ಪರಮಂ ಪದಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥ ಉಂಟಾಗಲು ವ್ಯತ್ಯಯ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಪದ್ಯತೇ ಅಸ್ಮಿ - ಈ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರು ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಯಾದುದರಿಂದ ಪರಮ ಪದವು. (೩) "ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಪದಮ್" - ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಆ ಪರಿಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸರ್ಟ್ವತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸ್ಥಿತಿಯು ಪಾಪವಾಗುವುದರಿಂದ ತಾನೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪದ್ಯತೇ-ಗಮ್ಯತೇ ಎಂಬ ವೈಶತ್ಯ

ಯಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ-ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವರರಿಂದ “ತಮಸಃ ಪರಸ್ತಾತ್” “ತಮಸಃ ಪರಾಕೇ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿರ ವದರಿಂದ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಂ ಶಾಶ್ವತಂ ಎಂಬುದು ದಿವ್ಯವೈಕಂಠವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ, ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ “ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ಶಾಶ್ವತಂ ನಿತ್ಯಂ” ಎಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಧವೇ ಬೇರೆ, ಪದವೇ ಬೇರೆ, ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವು ಕೂಡುವದು ಕಷ್ಟತರವು. ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಪರಮಪದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವು. ನಿತ್ಯವಿಭಾತಿ ಶಿಲಾ ವಿಭಾತಿಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದವು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ. ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದವನ್ನೇನೋ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಶಂಕ್ಯನೆಂದು ಅವರು ಹೇಳಿಲ್ಲವು. ಸ್ವರೂಪ ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವೆಲ್ಲಾ ವಿಘ್ನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿಯಮೂಲಕ ಏಕ ಕಂಠ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದಾಸನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವು. ಈ ಶ್ಲೋಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಹೇಳಿರುವದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದವು :- ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ - ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಾತ್, ಪರಾಂ - ಪ್ರಕೃತ್ಯಷ್ಟಾಂ, ಶಾಂತಿಂ - ಉಪರತಿಂ, ಸ್ಥಾನಂಚ - ಮಮ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ, ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ, ಶಾಶ್ವತಂ - ನಿತ್ಯಂ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಅವತಾರಿಕೆಯು—ಹೀಗೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಾಧನವನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ, ಹೀ ಅರ್ಜುನನೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ, ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದನು. ಮುನ್ನ ನಿಗ್ರಹವಾದ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ನಿತ. ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರಿ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಸದ್ಭಾವುನಿಗೆ ಪರಮಹಿತರೂಪವಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಉಳಿದಿರುವದೇನೆಂದರೆ ನನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೀನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಸ್ವಯುಕ್ತ, ನಾನು ಹಿಂದೆ (೫೯. ೬೦, ೬೧ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ನನ್ನ ಸಜ್ಜಾ ಅನುಸಾರ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯದೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದು, ನೀನು ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ನೀನು ಅರ್ಹನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಎಂದರೆ ನಾನು ಹಿಂದೆ ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೂ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಹನಾದರೆ ಹಾಗೆಯೇ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೂ, ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ, ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಪುತಿಬಂಧಕ ಘಟಕಗಳಿಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನೂ ಇವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅವೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಇದರ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಗಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಆರಂಭಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾಗಿ, ಆ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲೇ ಸೇರಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನೀನಿಗೆ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಕಂಟಕರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ನೀನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಶಾಪ್ತರ್ಯವು.

ಮೂ. ಇತಿ ತೇ ಜ್ಞಾನ ಮಾಖ್ಯಾತಂ ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ ಮಯಾ ।
ವಿವೃಶ್ಯೇತದ ಶೇಷೇಣ ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರು ॥ ೬೩ ॥

ಇತಿ - ಈಗ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಸಂಹಿತವಾದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಯಾ - ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯ ಸುಹೃತ್ತಾಗಿ, ನಿನ್ನ ನಿಶ್ಚೇಯವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ತುಂಬಾ ಅದರವುಳ್ಳ ನನ್ನಿಂದ ತೇ-ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಧರ್ಮ ಶಂಕಾಕುಲನಾದ ನಿನಗೆ, ಜ್ಞಾನಮ್ - ಸರಸ್ವತೀಯಸ್ಥಿಗೂ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು, ಆಖ್ಯಾತಮ್ - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಈ ಜ್ಞಾನವೆಂತಾದ್ದು ಎನ್ನತ್ತಿಯೊ ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಮ್ - ರಹಸ್ಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿ ರಹಸ್ಯವಾದುದು; ಸರಸ್ವತೀಯಗಳಲ್ಲೂ ರಹಸ್ಯವಾದುದು ವೇದವು; ಆ ವೇದದ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗವು ಉಪನಿಷತ್ತು; ಅವುಗಳಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಅತ್ಯುಪಾಯಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ಉಪಾಸನ ಮೂಲಕ ಈಶ್ವರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಜ್ಞಾನವೂ, ಸಹ ನಿನಗೆ ಆಖ್ಯಾತಮ್ - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಏತತ್ - ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಅಶೇಷೇಣ - ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ವಿವೃಶ್ಯ - ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದು, ಯಥೇಚ್ಛಸಿ : ನಿನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ನಿನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೂ ಉಚಿತವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅನಿಷ್ಠ ನಿವೃತ್ತಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೂಪ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು, ಅವೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ ತಥಾ ಕುರು - ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡು ಈಗ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ನಿರವೇಕ್ಷವಾಗಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯಂಟಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಕೈಗೂಡಿ ಮೋಕ್ಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಎಂದಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡು; ಶಕ್ತನೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಅದು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಮಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಅದನ್ನೇ ನೀನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ನೀನು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯ ತನುನು. ಅದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅನುಷ್ಠಿಸು, ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಸಲ ನಿನಗೆ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಗುನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗ ಮೂಲಕಮಾಡು; ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ನೀನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿ ನನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಿಷ್ಠನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಪರಾಂ ಶಾನ್ತಿಯನ್ನೂ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನವನ್ನೂ, ಯಥೇಚ್ಛಸಿ - ಹೇಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಆದ ಕ್ಷಾಗಿ ಮೊದಲು ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ, ಕ್ಷತಿಯನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ನನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿ ಅನಿಷ್ಠದೇಹ ಸಂಬಂಧದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಶಾಶ್ವತ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು :—ಹೀಗೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯುದ್ಧವೋತ್ತಮ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಮೂರು ನಿಷ್ಕೆಯಲ್ಲೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಂಚಾಗಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮುಷ್ಯನಿಗ್ರಹವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ನಾನು ವಿಧವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು, ಈಗಲಾದರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಈಗ ತಾವು ಮಾಡಿರುವ

ಭಾ. ಇತಿ - ಏನಂ, ತೇ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ, ಸರ್ಮಸ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ, ಕರ್ಮಯೋಗವಿಷಯಂ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ವಿಷಯಂ, ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯಂಚ, ಸರ್ಮಮಾಖ್ಯಾತಮ್ ; ಏತದಶೇಷೇಣ ವಿಮೃಶ್ಯ ಸ್ವಾಧಿಕಾರಾನುರೂಪಂ

ಉಪದೇಶವು ಸಾರು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ, ಇನ್ನು ಏನನ್ನೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ ಈಗ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಂಗಕ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಧಿಕಾರಾನುರೂಪವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ವ್ಯಾಜೀಕರಿಸಿ ಇತರ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಲದುದರಿಂದ, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅಂಗವಾಗಿ ನಡೆಸಿದರೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರು. ಈಗ ಆ ಇಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ನಾನು ಈಗ ನತ್ತೇವಾಹಂ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಇದುವರೆವಿಗೂ ಹೇಳಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದು, ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ ಎಂದರೆ, ಏನಂ - ಈಗ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ತೇನಿನಗೆ, "ಯಚ್ಚೈಶೋಷಾನ್ವಿಶ್ವತಂ ಬ್ರೂಹಿ ತನ್ನೇ ಎಂದು ಶರಣಾಗತನಾದ ಶಿಷ್ಯನಾದ ನಿನಗೆ, ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ - ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದು. ಸರ್ಮಸ್ಯಾತ್ - ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಗುಹ್ಯಾತ್ - ರಹಸ್ಯಗಳಿಗಿಂತ, ಗುಹ್ಯತರಂ-ಅತಿ ರಹಸ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅದ. ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳ ವಿಷಯವಾದ ಸರ್ಮಂ - ಸಮಸ್ತವೂ, ಅಖ್ಯಾತಮ್ - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ನೀನು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚೈಶೋಷಾನ್ವಿಶ್ವತಂ ಬ್ರೂಹಿ ತನ್ನೇ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಶರಣಾಗತನಾದುದರಿಂದ ನೀನು ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಮುಮುಕ್ಷುವಾದ ಶಿಷ್ಯನಾದುದರಿಂದ, ನಾನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಹಿಡಿಯುವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದು ನನ್ನ ಕರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಲೌಕಿಕಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪಾರ ಲೌಕಿಕ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಆಯುಷ್ಯ ಧನಸ್ಸು ನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿನ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಗುಹ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಗುಹ್ಯತರವಾದುದಾದರೋ ವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಯಥಾಧಿಕಾರ ಬೇಕಾಗಿರುವ, ವ್ಯವಹಿತಾವ್ಯವಹಿತ ಸಾಧನಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಸಮಸ್ತ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈ ಭಾವನೆಯಿಂದ "ಕರ್ಮಯೋಗ ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗವಿಷಯಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯಂಚ ಸರ್ಮಂ ಅಖ್ಯಾತಮ್" ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಇದು ಸರ್ಮಸ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ತ್ರಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಪನೀಯವಾದುದು ಗುಹ್ಯತರವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯಜ್ಞಾನವು ಸರ್ಮಸ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರವೆಂಬ ಭಾವವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ಮಸ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು,

ಜ್ಞಾನಿಯೊಗವು ಅಶಕ್ಯವಾದರೆ ಭಕ್ತಿಯೊಗದಲ್ಲೇ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.

ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅಪಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಿಯೊಗ ಭಕ್ತಿಯೊಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ, ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಿಯೊಗಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೊಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ನಾ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪಪದವನ್ನು ತ್ರಿಯತವರ್ಯರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸುತರಾಂಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ನೆ ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಕೋಷಿತಿ “ ಎಂಬ ಯಾಮಾನುಜನುನಿ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಫಲಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸಮಾಚ್ಛಯವು ಅವಶ್ಯಕವು, ಬರೀ ಅಂಗ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಕು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ವಿದುರ, ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ, ಶಬರಿ ಮೊದಲಾದವರೂ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಸೇರಿದ ಉಪಾಸನದ ಒಲದಿಂದಲೇ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುವರು- ಅಪರಾಧಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಶ್ರೀವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವೇ ವಿನಾ, ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧವು. ಭಾಗವತಸಂಶ್ಲಯಣದಿಂದಲೂ, ಭಾಗವತರು ಈ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುವಾಗ ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಗುಪಾಯವು ಏತಕ್ಕೆ? ಶ್ರೀ ವಿದುರರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದ ಇದ್ದರೂ, ಶೂದ್ರಯೋ ನಾನಹಂ ಜಾತಃ ನಾತೋಽನ್ಯದ್ವಕ್ತುಮುತ್ಸಹೇ” ಶೂದ್ರಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಾದುದರಿಂದ ತಾವು ಕೇಳದ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಸನತ್ಕುಮಾರರಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುತ್ ಎಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಷ್ಟು ದೋಷಾವಹವಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಹೇಳದ ಇದ್ದವರು ಅನುಷ್ಠಿಸುವರೇ? ವಿದುರರು ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿ, ಆದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜತಾರದಲ್ಲಿ ಶಂಬೂಕನೆಂಬ ಶೂದ್ರನು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದಂತೆ ಅತನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಕೃಷ್ಣಾ ವತಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿದುರರು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಇಷ್ಟವಾಗಿ “ವಿದುರಾನ್ಮಾನಿ ಭುಭುಜೇ ಶುಚೀನಿ ಗುಣವಂತಿಚಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಪರಮ ಪುರುಷನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಮಾನುಷಾವತಾರ ರಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನವನ್ನು ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೂಡ ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಿಲ್ಲವು.

ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಬಲದಿಂದ ಈಗ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಸುಕರವಾಗಿ ಫಲಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದೇ ವಿನಾ ಅವು ಮೋಕ್ಷ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಈ ಜನ್ಮದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರೇ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವು. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಈ ಜನ್ಮದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವಾಗುವದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವು. ನಿತ್ಯನೈವಾತ್ಮಿಕಗಳೂ ಯಾವಜ್ಞವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇವೂ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಈ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಒದಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಲೋಕವಿರುದ್ಧವು.

ಭಾ. ಇತಿ - ಏವಂ, ತೇ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ, ಸರ್ವಸ್ವಾದ್ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ, ಕರ್ಮಯೋಗವಿಷಯಂ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ವಿಷಯಂ, ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯಂಚ, ಸರ್ವಮಾಖ್ಯಾತಮ್ ; ಏತದಶೇಷೇಣ ವಿಮೃಶ್ಯ ಸ್ವಾಧಿಕಾರಾನುರೂಪಂ

ಉಪದೇಶವು ಸಾಕು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ, ಇನ್ನು ಏನನ್ನೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ ಈಗ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಂಗಕ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಧಿಕಾರಾನುರೂಪವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ವ್ಯಾಜೀಕರಿಸಿ ಇತರ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಯಥಾಧಿಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಲದುದರಿಂದ, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅಂಗವಾಗಿ ನಡೆಸಿದರೆ ಅನಿಷ್ಟನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರು. ಈಗ ಆ ಇಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ನಾನು ಈಗ ನತ್ಯೇವಾಹಂ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಇದುವರೆವಿಗೂ ಹೇಳಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದು, ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ ಎಂದರೆ, ಏವಂ - ಈಗ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ತೇ ನಿನಗೆ, "ಯಚ್ಚೈರೇಯೋಸ್ಯಾಸ್ತಿತ್ವಿ ತಂ ಬ್ರೂಹಿ ತನ್ನೇ ಎಂದು ಶರಣಾಗತ ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಶಿಷ್ಯನಾದ ನಿನಗೆ, ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ - ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು. ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ - ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಗುಹ್ಯಾತ್ - ರಹಸ್ಯಗಳಿಗಿಂತ, ಗುಹ್ಯತರಂ - ಅತಿ ರಹಸ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅದ, ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳ ವಿಷಯವಾದ ಸರ್ವಂ - ಸಮಸ್ತವೂ, ಅಖ್ಯಾತಮ್ - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ನೀನು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚೈರೇಯೋಸ್ಯಾತ್ ನಿತ್ವಿ ತಂ ಬ್ರೂಹಿ ತನ್ನೇ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಶರಣಾಗತನಾದುದರಿಂದ ನೀನು ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಮುಮುಕ್ಷುವಾದ ಶಿಷ್ಯನಾದುದರಿಂದ, ನಾನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಹಿಡಿಯುವಂತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದು. ನನ್ನ ಕರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಲೌಕಿಕಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪಾರ ಲೌಕಿಕ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಆಯುಷ್ಯ ಧನಸ್ಸು ನಿತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುರಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿನ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಗುಹ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಗುಹ್ಯತರವಾದುದಾದರೋ ವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಯಥಾಧಿಕಾರ ಬೇಕಾಗಿರುವ ವ್ಯವಹಿತಾವ್ಯವಹಿತ ಸಾಧನಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಸಮಸ್ತ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈ ಭಾವನೆಯಿಂದ "ಕರ್ಮಯೋಗ ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗವಿಷಯಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಿಷಯಂಚ ಸರ್ವಂ ಅಖ್ಯಾತಮ್" ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಇದು ಸರ್ವಸ್ವಾದ್ಗುಹ್ಯತರಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ತ್ರಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಪನೀಯವಾದುದು ಗುಹ್ಯತರವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವಸ್ವಾದ್ಗುಹ್ಯತರವೆಂಬ ಭಾವವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಧಿಗತವ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ವಸ್ವಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು,

ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಅಶಕ್ಯವಾದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲೇ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.

ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅಪಾರ್ಥವಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ, ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ವಾ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪಪದಪನ್ನು ತ್ರಿಯವಿವರರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸುತರಾಂಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ನ ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಕೋಸ್ತಿ “ ಎಂಬ ಯಾಮುನಮುನಿ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಫಲಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸಮಂಜಸ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವು, ಬರೀ ಅಂಗ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಕು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ವಿದುರ, ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ, ಶಬರಿ ನೊದಲಾದವರೂ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಸೇರಿದ ಉಪಾಸನದ ಒಲದಿಂದಲೇ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೂ ಉಪಾಸನಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವೇ ವಿನಾ, ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧವು. ಭಾಗವತಸಂಶ್ರಯಣದಿಂದಲೂ, ಭಾಗವತರು ಈ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುವಾಗ ಅವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಗುರೂಪಾಯವು ಏತಕ್ಕೆ? ಶ್ರೀ ವಿದುರರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದ ಇದ್ದರೂ, ಶೂದ್ರಯೋಗ ನಾವಹಂ ಜಾತಃ ನಾತೋಽನ್ಯದ್ವೈತ್ಯಮುತ್ಸಹೇ” ಶೂದ್ರಯೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಾದುದರಿಂದ ತಾವು ಕೇಳದ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಸನತ್ತುಜಾತರಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ ಎಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವದು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಷ್ಟು ದೋಷಾವಹವಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದವರು ಅನುಷ್ಠಿಸುವರೇ? ವಿದುರರು ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿ, ಆದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜತಾರದಲ್ಲಿ ಶಂಖಾಕನೆಂಬ ಶೂದ್ರನು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದಿಂದಲೇ ಅತನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿದುರರು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಇಷ್ಟವಾಗಿ “ವಿದುರಾನ್ತಾನಿ ಭುಭುಜೇ ಶುಚೀನಿ ಗುಣವಂತಿಚ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಪರವ್ಯವುರಹನಿಗೆ ಮೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಮಾನುಷಾವತಾರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನವನ್ನು ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೂಡ ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಿಲ್ಲವು.

ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಬಲದಿಂದ ಈಗ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಸುಕರವಾಗಿ ಫಲಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದೇ ವಿನಾ ಅವು ಮೋಕ್ಷ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಈ ಜನ್ಮದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರೇ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವು. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಈ ಜನ್ಮದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವಾಗುವದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವು. ನಿತ್ಯನೈವಾತ್ತಿ ಕಗಳೂ ಯಾವಜ್ಞೇವಮೂ ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇವೂ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಈ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಒದಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವದು ಲೋಕವಿರುದ್ಧವು.

ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಕಾಟರ್ ಮೀಡಿಯೇಟ್ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿ. ಎ ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಸೇರಿಸು ಎಂದರೆ ಸೇರಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು.

ಅದುದರಿಂದ ವಾ ಎಂಬುದು, ಹೇಗೆ ಯೋಚಿಸಿದರೂ, ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು, ಎಂದಿಗೂ ಕೊಡುವ ದಿಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ವಾ ಎಂಬುದರ ಇನ್ನೆರಡೂ ಅರ್ಥಗಳಾದ ಸಮಜ್ಞೆಯ ಮತ್ತು ಅವ ಧಾರಣಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ? ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಗಳಿಂದಸಾಧ್ಯ ವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಹೇಳಿದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗದ್ದರೆ, ಆಗ ಅದು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರೆ “ದೈವ ಮೇವಾ ಪರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗಿಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವು ಎಂಬರ್ಥವು. ಆದರೆ ಅದರ ಅಂಗವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಗಳು ಆವಾಗಲೂ ಬೇಕು. ಈ ಸಮುಚ್ಚ ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ “ಯಾವನ್ನರಾಮಂ ದ್ರಶ್ಯಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ವಾ ಮಹಾ ಬಲಮ್ | ವೈದೇಹೀಂ ವಾ ಮಹಾ ಭಾಗಾಂ ನಮೇತಾನ್ರಿ ಭವಿಸ್ಯತಿ ||” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭರತಾಚಾರ್ಯರವರ ಅಶಯವು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೀತಾ ಮೂವರನ್ನೂ ನೋಡಬೇಕೆಂಬುದು, ಹಾಗೆ ಅವರುಗಳನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೆ ತನಗೆ ಶಾನ್ತಿ ಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ ವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಸ್ಮರೇವಂತು ಪುನರೈವೇತ್ಯವಧಾರಣವಾಚಕಾಃ” ಎಂದು ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವಾದರೆ, ಏನೊಂದೂ ತೊಂದರೆಯೇ ಇರುವ ದಿಲ್ಲವು; ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ನಿರ್ವಿವಾದ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಮಂಜಸವಾದ ಅರ್ಥವು ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀ ಯತಿ ವರ್ಮರು ವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಸಂದರ್ಭವುಂಟು. ಎಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ “ಸಂಸಾರವಿಷವೃಕ್ಷಸ್ಯ ದ್ವೇಫಲಿಸಮೃತೋಪಮೇ | ಕದಾಚಿದ್ವೇಶವೇ ಭಕ್ತಿ ಸ್ತದ್ಭಕ್ತ್ಯ ರ್ವಾಸಮಾಗಮಃ” (ವಿ: ಪು.) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾ ಎಂಬುದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವೆಂದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಈದಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. (ತಿರು. ೩. ೭. ೧) ಪಾಶುರವಾದ “ಪಯಿಲಂತುಡರೋಳಿ” ಎಂಬ ಪಾಶುರವಂಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗುರು ಬಾಲ ಪ್ರಭೂಧಿಕೆಯಲ್ಲಿ “ವ್ಯಾಸೋವಾ ಸರ್ಮಧರ್ಮಜ್ಞಃ” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಯಥೇಚ್ಛ ಸಿ ತಥಾಕುರು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಢರವರು ಇಷ್ಟ ವಿದ್ದರೆ ಮಾಡು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು ಎಂಬದಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳು ವರು. ಇದೂ ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೋಸಿಮೇ ಎಂದು ಪರಮಕಾರುಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಪುನಃ ಪ್ರಿಯೋಸಿ ಮೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬುದು ಪರಮ ವಿರೋಧವಾದ ವಿಷಯವು. ಇಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯ ಕೃಪಾ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ನೋಡಿ, ಮನಸ್ಸು ಆನಂದಿಸುತ್ತದೆ; ತಲೆ ತೂಗುತ್ತದೆ, ಗಾತ್ರವು ಪುಲಕಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ನಿಗಮನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಗಮನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಭಾವಿಸುವರು; ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಅಶೇಷೇಣ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಗೀತೋಪದೇಶವು ಇಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲಾ ತೋರಿಬರುವದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಪ್ತಾಯವು ನಿರಸ್ತವು. ಯಥೇಚ್ಛವಾತಿಷ್ಠವೆಂಬುದು ಮೂಲದ “ಯಥೇಚ್ಛ ಸಿ ತಥಾಕುರು” ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಢರವರು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸರ್ಮಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನೂ, ಸ್ಥಾನಂ ಶಾಶ್ವತಂ-ಪರಮಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ನಿವೃತ್ಯೈ-
ತದಶೀರ್ಷಣ - ಚನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿ ಯಥೇಚ್ಛ ಸಿ ತಥಾಕುರು - ಈ ಅನಿವೃತ್ತಿವೃತ್ತಿ
ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆ ನಿನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ
ದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಎಂದು
ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೇ ಎನಿಸಿ ಅನ್ಯಥಾ
ಇಲ್ಲವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಾದ ಮೂರೂ
ಅವಶೀರ್ಷಣ ರಹಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ರಹಸ್ಯವಾದುವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದರು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂರೂಪರಂ
ಪರೆಯಾಗಿ ಸಾಧನಗಳು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೇತು
ವಾಗಿ, ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಪಾಯವು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಉಪಾಸನವೇ ಪ್ರಧಾನ
ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಹಿಂದೆಯೂ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಉಪದೇಶವೆಂದು ಪರಮಪುರುಷನೇ ೯.-
೧ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ
ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಾರಭೂತವಾದ ಉಪದೇಶವು ಯಾವದೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ
ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದವುಗಳನ್ನೇ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡ
ುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿ,
ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದು ಯಾವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು
ಗೀತೆಯ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ
ಮುನಿಗಳು ಸಹ ಮುಂದಿನ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು “ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ”
ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಗುರುವಾದ
ಉಪಾಯವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿ, ತ್ರಿವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತರಿಗೂ
ಇತರ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿ ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭೋಪಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಪತ್ತಿರೂಪೋಪಾಯವನ್ನು
ಉಪಾಸನದ ದುಷ್ಕರತ್ವದಿಂದ ದುಃಖಿಸುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮುಂದಿನ ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿ, ಅತನ ದುಃಖೋಪಶಮನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಸಂತೋಷಚಿತ್ತನಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು
ಮಾಡುವಹಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ೬೫ ಮತ್ತು ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ
ಗಳು ಈ ಗುರು ಲಘುರೂಪವಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು
ವುದರಿಂದ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರತಮವಾದವುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇದನ್ನೇ ಯಾಮುನ
ಮುನಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ ಎಂದು, ಉಪಾಯಗಳು ಭಕ್ತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ
ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಭಕ್ತ್ಯಾಪರಮಯಾ ವಾಪಿಪ್ರಪತ್ಯಾ ವಾಮಹಾಮತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಹಂ
ನಾನ್ಯಥಾಪ್ರಾಪ್ತಃ ಮಮಕೈಚ್ಛಿತ್ಯ ಲಿಪುಽಭಿಃ” ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಶ್ರೀ ನಿಗ
ಮಾನ್ತ ದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಾಗೆಯೇ, ಸಾರಾರ್ಥ ಶೇಷತಯಾ ಸಾರತಮಂ ಪ್ರಪ
ದನಂ ಚರಮ ತ್ವೋಕ್ತೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ” ಇತಿ ಸೋಪಿ ಶಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಃ ಇತ್ಯನೇನ್ಯವ
ಕ್ರೋದೀಕ್ಯತಃ ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾಮುನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳೆರಡು
ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ “ನಧರ್ಮನಿಷ್ಠೋಽಸ್ಮಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಗೀತಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹದ ಪ್ರಥಮ
ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಹಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ೫೬ನೆಯ
ಪುಟವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ. ಅದುದರಿಂದ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನವೂ, ೬೬ನೆಯ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರವದನವೂ ಸಹ ಈ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವು.

ಪೂರೈಸುವಲ್ಲಿ ಇಫಟರ್ ಮೀಡಿಯೇಟ್ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗಿತ್ತು. ಬಿ. ಎ ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಸೇರಿಸು ಎಂದರೆ ಸೇರಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರೈಸುವದಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು.

ಅದುದರಿಂದ ನಾ ಎಂಬುದು, ಹೇಗೆ ಯೋಚಿಸಿದರೂ, ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು, ಎಂದಿಗೂ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ನಾ ಎಂಬುದರ ಇನ್ನೆರಡೂ ಅರ್ಥಗಳಾದ ಸಮಚ್ಛಯ ಮತ್ತು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ? ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಗಳಿಂದಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಹೇಳಿದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಅದು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರೆ “ದೈವ ಮೇವಾ ಪರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗಿಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವು ಎಂಬರ್ಥವು. ಆದರೆ ಅದರ ಅಂಗವಾದ ನಿಶ್ಚಯಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಅವಾಗಲೂ ಬೇಕು. ಈ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ “ಯಾವನ್ನರಾಮಂ ದ್ರಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ನಾ ಮಹಾ ಬಲಮ್ | ವೈದೇಹೀಂ ನಾ ಮಹಾ ಭಾಗಾಂ ನಮೇಶಾನ್ರಿಭವಿಸ್ಯತಿ ||” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭರತಾಳ್ವಾರ್ಯವರ ಅಶಯವು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೀತಾ ಮೂವರನ್ನೂ ನೋಡಬೇಕೆಂಬುದು, ಹಾಗೆ ಅವರುಗಳನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೆ ತನಗೆ ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ ನಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಸ್ಮರೇವಂತು ಪುನರ್ದೈವೇತ್ಯವಧಾರಣವಾಚಕಾಃ” ಎಂದು ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವಾದರೆ, ಏನೊಂದೂ ತೊಂದರೆಯೇ ಇರುವದಿಲ್ಲವು; ನೀನು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ನಿರ್ವಿವಾದ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಮಂಜಸವಾದ ಅರ್ಥವು ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಸಂದರ್ಭವುಂಟು. ಎಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ “ಸಂಸಾರವಿಷವೃಕ್ಷಸ್ಯ ದ್ವೇಫಲೇಽವೃತೋಪಮೇ | ಕದಾಚಿದ್ವೇಶನೇ ಭಕ್ತಿ ಸ್ತದ್ಭಕ್ತೃ ರ್ವಾಸಮಾಗಮಃ” (ವಿ. ಪು.) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾ ಎಂಬುದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವೆಂದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಈಡಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. (ತಿರು. ೩. ೭. ೧) ಪಾಶುರವಾದ “ಪಯಿಲಂತುಡರೋಳಿ” ಎಂಬ ಪಾಶುರವಂಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗುರುಬಾಲ ಪ್ರಭೌಧಿಕಯಲ್ಲಿ “ವ್ಯಾಸೋವಾ ಸರ್ಮಧರ್ಮಜ್ಞಃ” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾಕಾರು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽರವರು ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಮಾಡು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು ಎಂಬದಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದೂ ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೋಸಿಮೇ ಎಂದು ಪರಮಕಾರುಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರಿಯೋಸಿ ಮೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬುದು ಪರಮ ವಿರೋಧವಾದ ವಿಷಯವು. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯ ಕೃಪಾ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೋಡಿ, ಮನಸ್ಸು ಆನಂದಿಸುತ್ತದೆ; ತಲೆ ತೂಗುತ್ತದೆ, ಗಾತ್ರವು ಪುಲಕಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಗುಹ್ಯಾದ್ಯುಹ್ಯತರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ನಿಗಮನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಗಮನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಭಾವಿಸುವರು; ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಶೇಷೇಣ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಗೀತೋಪದೇಶವು ಇಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲಾ ತೋರಿಬರುವದರಿಂದ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿರಸ್ತವು. ಯಥೇಷ್ಟವಾಚಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಮೂಲದ “ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾಕಾರು” ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽರವರು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸರ್ಮಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನೂ, ಸ್ಥಾನಂ ಶಾಶ್ವತಂ-ಪರಮಸದಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ವಿಮೃಶ್ಯೈ ತದಶೇಷೇಣ - ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿ ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾಕುರು - ಈ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ಆವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆ ನಿನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೇ ಎನಿಸಿ ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಾದ ಮೂರೂ ಅವಶೇಷೇಣ ರಹಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ರಹಸ್ಯವಾದುವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದರು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂರೂಪರಂ ಪರೆಯಾಗಿ ಸಾಧನಗಳು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೇತು ವಾಗಿ, ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಉಪಾಸನವೇ ಪ್ರಧಾನ ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಹಿಂದೆಯೂ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಉಪದೇಶವೆಂದು ಪರಮಪುರುಷನೇ ೯.- ೧ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಾರಭೂತವಾದ ಉಪದೇಶವು ಯಾವದೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದವುಗಳನ್ನೇ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡ ತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದು ಯಾವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಗೀತೆಯ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ ಮುನಿಗಳು ಸಹ ಮುಂದಿನ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು “ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಗುರುವಾದ ಉಪಾಯವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿ, ತ್ರಿವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತರಿಗೂ ಇತರ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿ ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭೋಪಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಪತ್ತಿರೂಪೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪಾಸನದ ದುಷ್ಕರತ್ವದಿಂದ ದುಃಖಿಸುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮುಂದಿನ ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಅತನ ದುಃಖೋಪಶಮನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಸಂತೋಷಚಿತ್ತನಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವಹಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ೬೫ ಮತ್ತು ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಗಳು ಈ ಗುರು ಲಘುರೂಪವಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ವದರಿಂದ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರತಮವಾದವುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇದನ್ನೇ ಯಾಮುನ ಮುನಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ ಎಂದು, ಉಪಾಯಗಳು ಭಕ್ತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಭಕ್ತ್ಯಾಪರಮಯಾ ವಾಪಿಪ್ರಪತ್ಯಾ ವಾನುಹಾಮತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಹಂ ಸಾನ್ಯಥಾಪ್ರಾಪ್ತಃ ಮಮಕೈಚ್ಛ್ರ್ಯ ಲಿಪ್ನುಭಿಃ” ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಶ್ರೀ ನಿಗ ಮಾನ್ತ ದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹಾಗೆಯೇ, ಸಾರಾರ್ಥ ಶೇಷತಯಾ ಸಾರತಮಂ ಪ್ರಪ ದನಂ ಚರಮ ತ್ಲೋಕೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ” ಇತಿ ಸೋಪಿ ಶಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥಃ ಇತ್ಯನೇನ್ಯೈವ ಕ್ರೋಡೀಕೃತಃ ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾಮುನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳೆರಡು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ “ನಥರ್ಮನಿಷ್ಕೋಽಸ್ಮಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಗೀತಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಹಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ೫೭ನೆಯ ಪುಟವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ. ಅದುದರಿಂದ ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನವೂ, ೬೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಪದನವೂ ಸಹ ಈ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವು.

ಭಾ. ಸರ್ವೇಷ್ಟೇತೇಷು ಗುಹ್ಯೇಷು ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ಶ್ರೈಷ್ಟ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತಮಮ್ ಇತಿ ಪೂರ್ವನೇವೋಕ್ತಮ್, (೧) “ಇದಂತುತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯನಸೂಯವೇ” ಇತ್ಯಾದೌ ; ಭೂಯೋಽಪಿ ತದ್ವಿಷಯಂ ಪರಮಂ ನೇ ವಚಃ ಶೃಣು ; ಇಷ್ಟೇಷಿ ನೇ ದೃಢ ಇತಿ ತತಸ್ತೇ ಹಿತಮ್ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ || ೬೪ ||

ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಗಳು, ಪರಮಹಿತಗಳಾದವು, ಉಪಾಸನ ಪ್ರಪದನಗಳು ಎರಡೇ ಎಂದು ಹೇಳುವದರಿಂದ ೬೫-೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೇ ಗೀತೆಯ ಸಾರಭೂತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕವು.

ನೊದಲು ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ—ಕೆಲವರು ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಗುಹ್ಯೇಭ್ಯಃ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಗುಹ್ಯವಾದವುಗಳಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಗುಹ್ಯವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆಯೂ ಗೀತಾ ೯. ೧ ರಲ್ಲೇ ಇದು ಗುಹ್ಯತಮಂ ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಗುಹ್ಯತಮವು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರಮಹಿತವಾದ ಭಾಗವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಹೇಳುವದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಂ ನೆಂದರೆ, ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವದೆಲ್ಲಾ ಗುಹ್ಯವಾದುವೇ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದು ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಸರ್ವೇಷ್ಟೇತೇಷು ಗುಹ್ಯೇಷು ಗುಹ್ಯತಮಂ ಎಂಬದಾಗಿ; ಸಮಸ್ತಗಳಾದ ಈ ಮೇಲಿನ ರಹಸ್ಯೋಪದೇಶಗಳೆಲ್ಲಲ್ಲಾ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ಶ್ರೈಷ್ಟ್ಯಾತ್ - ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೇ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯು ಇರುವದರಿಂದ, ಗುಹ್ಯತಮಂ - ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದೆಂದು, ಪೂರ್ವನೇವೋಕ್ತಮ್ - ನೊದಲೇ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥವೂ ಸಮಂಜಸವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲೇ ಸಾರತಮವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಾಗವೆಂಬ ಭಾವವು. ಭೂಯಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲೇ ಪುನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾರತಮ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವೆನೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಪರಮವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ತದನಂತರ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ನಿಗಮನವು ಸೂಚಿತವು. ಆದರೆ ಮುಂಚೆ ಅರ್ಜುನನ ಶೋಕ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಮೂಲಕ ಆದೇ ನಿಗಮನವಾಗದೆ ಈ ಗುರೂಪಾಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಲಭೂಪಾಯವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸೆಂದು ಬಹು ಸಚ್ಚಿಹವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು. ಅರ್ಜುನನು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರೆ “ಮಾತುಚಃ” ಎಂದು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಬೇಕಷ್ಟೇ. ಹಿಂದೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದರೆ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಇದಂತುತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯನಸೂಯವೇ” ಇತ್ಯಾದೌ-ಇವೇ ನೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ “ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜಗುಹ್ಯಮ್” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಮಾರಿತವು; ಭೂಯೋಽಪಿ-ಅ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಇನ್ನೊಂದುಸಲ, ತದ್ವಿಷಯಂ-ಕುರಿತು, ಪರಮಂ-ಪರಮ ಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದಿಲ್ಲದ ಅದನ್ನೇ ಮೇವಚಃ - ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಾಗಿ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಕ್ತಪರಾಧೀನನಾದ ನನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು, ಶೃಣು-ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳು ; ಕೇಳುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಕೇಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹೇಳುವದರ ಪ್ರಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಶ್ರೋತಾವಿನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಆದರವನ್ನೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ; ಆದೇನು

ಇಷ್ಟು ಆದರದಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟೋಸಿ ಮೇ ದೃಢಇತಿ - ನೀನು ನನಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ತತಃ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ತೇ - ನಿನಗೆ, ಹಿತಮ್ - ಆ ಗುಹ್ಯತಮವಾಗಿರುವ ಹಿತವನ್ನು, ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ - ಮನಸ್ಸು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವೆನು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯೇ ತನಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ “ಪ್ರಿಯೋಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽನ್ಯತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ (೭-೧೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೇ. ಇದರಿಂದ ಯಮೈವೈಷವೃಣುತೇ ತೇನಲಭ್ಯಃ (ಕಠ. ೨-೨೩) ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ಭಗವತ್ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಭಗವಂತನು ಇಷ್ಟನೆಂದು ವರಿಸಿದರೇನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಅಥವಾ ಪ್ರಪದನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಾಗುವನೆಂಬ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವೂ ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು.

ಇದು ಪರಮಂ ವಚಸ್ಸು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಯಸ್ಮಾದ್ವರ್ಮಾತ್ಪರೋ ಧರ್ಮೋ ವಿದ್ಯತೇ ನೇ ಹ ಕೆಶವನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮವು. ಹಾಗೆಯೇ “ಇಜ್ಯಾಚಾರ ದಮಾಹಿಂಸಾದಾನಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಣಾಮ್ | ಆಯಂತು ಪರಮೋಧರ್ಮೋ ಯದ್ಯೋಗೇ ನಾಽತ್ಮದರ್ಶನಮ್ || ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನವು ಪರಮ ಧರ್ಮವು ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟವು ಧರ್ಮವು. ಉಪಾಸನವು ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಕರ್ಮರೂಪವೇ. ಅದುದರಿಂದ ಕರ್ಮದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನರೂಪ ವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದವು ಇದರಿಂದ ನಿರಸ್ತವು. ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನನಿಧಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಯಾಮನಮುನಿಗಳು “ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಯೋಗಾನಾಂ ತ್ರಿಭಿರನ್ಯೋನ್ಯಸಂಜ್ಞಮಃ” ಮೂರಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಮೂರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಗೀತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶ್ಲೋಕ ವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸಿ.

ಆಗಲಿ ಉಪಚ್ಛಂದನರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮದ ಸ್ತುತಿಗಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಹೇಳಿ ವಂಚಿಸು ತ್ತೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಷ್ಟೋಸಿ, ಇಷ್ಟನಾದವನನ್ನು ಎಂದಿಗಾದರೂ ವಂಚಿಸು ವನೇ ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು. ಭಸ್ಮಾಸುರನನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು. ಕಾಲನೇಮಿಯನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು, ಅಸುರರನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು. ಭಕ್ತರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದೋ? ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಗುಹ್ಯತಮವು ಹೇಗೆ ಎಂಬವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕ ರವರು ಹೇಳಿರುವದೇನೆಂದರೆ—ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ವ್ಯವಹಿತೋಪಾಯಗಳಾಗಿ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಅವ್ಯವಹಿತೋಪಾಯವಾದುದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಗುಹ್ಯತಮವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಎಂಬುದು ; ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶ್ರೀ ಯತಿವದ್ಭರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನು ಸರಿಸಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದ ಲಘುಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ “ಸಂಪ್ರಸೂಪನಿಷತ್ತು ನೋಕ್ಷಸಾಧನತಯಾ ವಿಹಿತವೇದನ ಮಃಪಾಸನ ಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್” ಸಮಸ್ತ ಉಪನಿಷತ್ತು ಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಗೆ, ಈ ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೂ ನೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದುದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನವೆಂದೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವೂ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವೂ, ಬೋಧಾಯನ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು “ಉಪಾಸನಂ ಸ್ಯಾದ್ಭಾವಾನು ಸ್ಕೃತಿಃ” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಉಪಾಸನವು ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ

ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿ ಎಂದರೆ ಏನು ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿಯೇ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಈ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—“ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಾಸ್ತುತ್ಸ್ಮರ್ಮನಾಣಾತ್ಮರ್ಥಪ್ರಿಯತ್ರೇನ ಸ್ವಯಮಸಿ ಆತ್ಮರ್ಥಪ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ಏವ ಪರೇಣಾತ್ಮನಾ ವರಣೇಯೋ ಭವತೀತಿ ತೇನೈವ ಲಭ್ಯತೇ ಪರ ಆತ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟನು ಪ್ರಿಯನೆಂದು ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಯಾವನನ್ನು ವರಿಸುವನೋ ಅವನಿಗೇನೇ ಶಾಶ್ವತಪದವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ—“ಏನಂ ರೂಪಾಧ್ಯವಾನುಸ್ಮೃತಿರೇವ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದೇನಾಭಿಧೇಯತೇ” ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಉಪಾಸನಪರಾಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಎಂಬುವುದರಿಂದ. ಆದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಉಪಾಸನವೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನಾರವರ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಹಾಗಾದರೆ ಗುಹ್ಯಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳ ಉಪಯೋಗವೆಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ಶ್ರೀಯತೀವರ್ಯರು ಅಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ—ಏನಂ ರೂಪಾಯಾಧ್ಯವಾನುಸ್ಮೃತೇ ಸ್ವಾಧನಾನಿ ಯಜ್ಞಾದೀನಿಕರ್ಮಣಿ” ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೇ; ಏನಾ ಅನ್ಯಥಾ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೂ ಮೂರೂ ಉಪಾಯಗಳು ಮೂರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರ ಕೂಗು ಈ ಮೇಲಿನ ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕಯತಿವರ್ಮರುಗಳ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನಾರವರು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವು. ಮೂರೂ ಉಪಾಯವಾದರೆ ತುಲ್ಯಫಲ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು; ಶ್ರೀಯತೀವರ್ಮರು ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, “ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ಶ್ರೈಷ್ಯಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ನೆನಿಸು ಅಭ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದ ಇದಂತು ತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಎಂಬುದರ ದ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿಗಮಾನದೇಶಿಕರವರು, ತು ಶಬ್ದ ಗುಹ್ಯತಮ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವವರಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಭ್ಯಾನ್ಯಾಭಿಧೇಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್, ತಯೋರ್ಹಿ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಗುಹ್ಯತರತ್ವಂ ಚ; ಇದಂತು ಗುಹ್ಯತಮಮ್” ಎಂದು ಶ್ರೈಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪುನಃ ಇನ್ನೂ ಶ್ರೈಷ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಭಿರ್ಹಿ ಭಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಾದಿ ವಿರೋಧಿಪಾಪ ನಿರಸನಮ್” ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪನಿರಸನ ಮಾತ್ರವೇ, ಉಪಾಸನಕ್ಕಾದರೋ, “ಭಕ್ತ್ಯಾತು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿರೋಧಿಸಮಸ್ತ ಪಾಪನಿರಸನಂ ಹಿ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧಮ್” ಎಂದು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪನಿವಾರಣ ಮೂಲಕ “ಮೋಕ್ಷ್ಯಸೇ ಅಶುಭಾತ್” ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಶ್ರೈಷ್ಯವು; ಅದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಗುಹ್ಯಗುಹ್ಯತರಗಳೂ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾಪಾಯವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನ್ಯವಹಿತ ಸಾಧನವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಕರ್ಮಯೋಗವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೆಂಬುದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಪಾರಾಚಾರ್ಯರುಗಳ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗೂ ವಿರೋಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛ ಸಿ ತಥಾಕುರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವದ್ಯರು “ಕರ್ಮಯೋಗಂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗಂ ವಾ ಯಥೇಚ್ಛಮಾಶಿಷ್ಯ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ತಜ್ಞನಿನಗಿಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆಂದು ಅರ್ಥನಾಡುವುದು ತುಂಬಾ ಅನ್ಯಾಯವು. ಶ್ರೀನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರೇ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ “ಸಹಸೈವ ಪೂರ್ಮಪೂರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಾಗೋ ನಯುಕ್ತ ಇತಿ ಭಾವಃ” ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಗುಹ್ಯತಮ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್‌ರವರೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಕರ್ತವ್ಯಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕು ಎಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ಅದರ ಫಲವಾಗಿ “ಮಾಮೇ ವೈಷ್ಯಸಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮೋಕ್ಷ ಫಲಪ್ರದತ್ವ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೇ ವಿನಾ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಗುಹ್ಯತಮವೂ ಎಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಅಂಗಿಯು, ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ತದಜ್ಞಗಳೆಂದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಅವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ “ಮನ್ಮನಾಭವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯವಹಿತ ಫಲಸಾಧನತಯಾ ಗುಹ್ಯತಮಾಜ್ಞಿ ಸ್ವರೂಪ ಪರತ್ವಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ತತ್ಪ್ರಸಾರಪಂ ತಾವತ್ಪ್ರಮಾಣತ ಶ್ರೀಕ್ಷಯತಿ ವೇದಾನ್ತೀಕ್ಷಿತಿ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತದೇಶಿಕರವರು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಶ್ರೀಮದ್ರಹಸ್ಯಸ್ಮೃತಿಯಸಾರದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಮುಪಾಸನಂಚ ಶರಣಂ ವ್ರಜ್ಯೇತಿಚ” ಎಂಬ ಉಪಾಯವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಉಪಾಯಗಳಾದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಎರಡು ಚ ಕಾರದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸದ್ಭಾರಕತ್ವ ಮಾತ್ರವನ್ನೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅದ್ವಾರಕತ್ವವನ್ನೇ ತೋರಿಸಿ, ಪ್ರಪದನಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡು ಆಕಾರಗಳೂ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂಬ ವಾದವು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರುಗಳ ಹೃದಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವದ್ಯರು ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲೇ “ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾನುಗೃಹೀತಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಮನತಾರಯಾಮಾಸ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಅಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಅಂಗ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಗೀತಾಚಾರ್ಯರು “ನಾಹಂ ವೇದೈ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧಾಂಜನದಲ್ಲೂ “ಕರ್ಮಾಪಿ ನ ಕೇವಲಂ ಜ್ಞಾನ ಸಮುಚ್ಛಿತ್ತಂ ವಾಮುಕ್ತಿ ಹೇಶುಃ” ಎಂದು ಅಪುಣೆ ಕೊಡಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ “ದ್ವಯೋರಪಿ ಚ ಭಕ್ತ್ಯಂಗತ್ವಂ ಬಹುಷು ಪ್ರದೇಶೇಷು ಅಭಿ ಹಿತಮ್” ಎಂದು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳೆರಡೂ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳೆಂದು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಾಗಿ ಕರುಣಾನಿಧಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್‌ರವರು ಹಿ ಆರ್ಜುನನೇ ನಾನು ನಿನಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಆರ್ಜುನನಾದಲ್ಲಿ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದ, ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರ ತಮಾರ್ಥವನ್ನು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದೆನು, ಅದು ನಿನಗೆ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದೆನು, ನೀನು ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ನಿನಗೆ ಆ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಪರಮಹಿತವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳಿ ತನ್ಮೂಲಕ ನೀನು ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನೀನು ನನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವಿ ನಿನಗೆ ಸಂಕಯವು ಈತದವಿ ಬೇಡವೆಂದು ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು

ಮಂ. ಮನ್ಮನಾಭವ ಮದ್ಭಕ್ತೋ ಮದ್ಯಾಜೇ ಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು |

ಮಾ ಮೇವೈ ಹೃದಿಸಿ ಸತ್ಯಂ ತೇ ಪ್ರೇಜಾನೇ ಪ್ರಿಯೋ ಸಿ ಮೇ || ೬೫ ||

ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—ಇದರಿಂದ “ವಿದಿತಸ್ಸಹಿ ಭರ್ಮಜ್ಞಶರಣಾಗತವತ್ಸಲಃ” (ರಾ. ಸುಂ.) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಭಕ್ತವತ್ಸಲನ ಕೃಪಾಪ್ರಭಾವವು ಆಗದೃಶವಾದುದೆಂದು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವೂ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವೂ, ಚ್ಯುತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ ಕೃಪಾ ಪ್ರವಾಹ ತರಂಗಗಳೆಂದು ಹೇಳುವದೂ ಕೂಡ, ಅವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯ ವಿಕದೇಶ ಕೂಡ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು.

ಮನ್ಮನಾಭವ—ಇದೀಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗರೂಪ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪದೇಶವು; ಇದನ್ನೇ ಹಿಂದೆ, ಮಯ್ಯೈವ ಮನ ಆಧತ್ಸ ಮಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂದು (ತೇ. ೧೨. ೮) ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರು; ಮನ್ಮನಾಭವ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಅವ್ಯಭಿಚಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮನಸ್ಸು ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ, ಅನ್ಯಫಲಗಳಲ್ಲೂ ಚಲಿಸದ ಹಾಗೆ ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ಫುತಿ ಸಂತಾನವನ್ನಲ್ಪದನಾಗಿ ಆಗುವ; ಅದೇನು ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವದಕ್ಕೆ ತಾನು ಎಂತವನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೋಘ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನೀಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆಯು ಎಂತವನಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾನು ಎಂತವನೆಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಮಯಳಾದ ಅಜ್ಞಾತನಿಗ್ರಹಗಳಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಂದಿಗೇನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಯು; ಹೇಯ ಗಂಧವಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಮಯಾದಧಿಯು; ಸರ್ವಲೋಕ ಶರಣ್ಯನು; ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನು; ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯ ಜಲಧಿಯು; ನಿಖಿಲ ಜಗದಾಧಾರನು; ಸರ್ವಜ್ಞನು; ಸರ್ವಜ್ಞಲಬ್ಧನು; ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರದನು; ಇಂತಹ ಗುಣಗಳೂ ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯೂ ಬೌದ್ಧಾರ್ಯವೂ ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಮನ್ಮನಾಭವ-ಅಂತಹ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಎನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗ, ಎಂದ. ನನ್ನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸು; ನನ್ನಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸು; ಅದು ಕ್ರಮೇಣ ಬೆಳೆದು ನನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಪರಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಗಲಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಇರಲಾರನೆಂಬ ಪರಮಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಎನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸದೆ ಹೋದರೆ ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ “ನಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾವಿದ್ಯತೇ ಆಯನಾಯ” ಬೇರೆಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದರಿಂದ, ನನ್ನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಮದ್ಭಕ್ತೋಭವ - ಒಬ್ಬನನ್ನೊಬ್ಬನು ವ.ನನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಭಯದಿಂದ ನೆನೆಸಬಹುದು. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಲು ಹಾಕುವ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ನೆನೆಸಬಹುದು, ಆದರೆ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಗೆ ಸದಾ ಚಿಂತಿಬೇಕು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. - ಹೀಗೆ ಮನ್ಮನಾಭವ ನಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಮದ್ಭಕ್ತನಾಗಿ ಮನ್ಮನಾಭವ ಎಂದು ಆನೆಯವು. ಮದ್ಭಕ್ತೋಭವ ಎಂದಲ್ಲವು. ಅಮಿತಸ್ಯ ಚದಾತಾರಂ ಎಂದು ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ತನ್ನ ಅತ್ಯಂತ ಲಾವಣ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ ನೋಡುವಳೋ, ಆ ತೆರದಿ ಮದ್ಭಕ್ತಃ-ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರು; ಅಥವಾ ಕಾಮುಕನು ಸದಾ ಕಾಮಿನಿಯನ್ನೇ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಯಾವಾಗ ಸಮಾಗಮ ಲಭಿಸಿತೆಂಬ ಪರಮ ವ್ಯಾಸೋಹದಿಂದ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೋ ಎಂದು “ಯಾ ಪ್ರೀತಿ ರವಿವೇಕಾನಾಂ ವಿಷಯೇಷ್ಯನುವರಿ ನಾತಿತ್ವಾನುಸುಸ್ಥಿರತಸ್ಸಮೇ ಹೃದಯಾನ್ವಾಪಸ್ಮತ್” (ವಿ. ಪು.) ಎಂದು ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಮನ್ಮನಾಭವ ; ಇನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಚಿತ್ತೈ

ಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದರೆ, ಮದ್ಯಾಜೀ - ನೀನು ಮಾಡುವ ಸರ್ವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪವಾಗಿ, ನೀನು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ, ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಭಗವದಾರಾಧನ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ತೃಗಳನ್ನೂ, ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅನುಜ್ಞಾ ಕೈಜ್ಞರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದೇಹ ಯಾತ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನಾನು ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ “ಯತ್ಕರೋಷಿ ಯದಶ್ನಾಸಿ ಯಜ್ಞ ಹೋಷಿ ದದಾಸಿಯತ್” ಯತ್ತಪಸ್ಯಸಿ ಕೌನ್ತೇಯ ತತ್ಪುರುಷ್ಯಮದರ್ಪಣಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಮಯಿ ಸಂಸ್ಥಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂನ್ಯಸ್ಯ” (ಗೀ. ೩. ೩೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನಾರೂಪವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವು, ಏಕೆಂದರೆ ನಾನೇ ಸರ್ವಕರ್ಮಾರಾಧ್ಯನೆಂದು ಹಿಂದೆ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತೇನೆ; ನಾನು ಈಗ ತುಂಬಾ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪಾಪಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ವಿಹಿತಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಎಣಿಸಬೇಡ, ಮದ್ಯಾಜಿಯಾಗಿ ಮನ್ಮಾನಾಭವ; ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ಕುರುನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜೀವೇವಿಷೇಚ್ಛತಗ್ಂ ಸೇವಾಃ (ಈಶಾ ೨) ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು - ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು; ನಮಸ್ಕಾರವು, ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಶಕ್ತನಾದವನಲ್ಲಿ, ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ಶೇಷ ಭೂತನಾದವನಲ್ಲಿ, ಕೃತಜ್ಞ ತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕಷ್ಟನಿವಾರಣಿ ಗಾಗಿಯಾಗಲಿ, ದೇಹವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅಡ್ಡಬೀಳುವದು. ಹಾಗೆ ಬೀಳುವಾಗ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾದವನ್ನು ಕೂಡ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈಗ ಹೇಳಿರುವ ಸಂದರ್ಭವಾದರೋ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತದೇಹವು ತೊಲಗಿ ಪ್ರಾಪಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇನ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಗಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ, ನಮಸ್ಕಾರವು ಶರಣಾಗತಿ ರೂಪವಾಗುವೇ. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ನಿತ್ಯಗಲ್ಲಿ ಭಗವಂತಂ ಅಷ್ಟಾಂಗೇನ ಪ್ರಣವ್ಯ ಶರಣಮಪಿ ಗಚ್ಛೇತ್” ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮವು, “ಉಪಗಾ ಶಿಸ ಚಿ ತ ವಪ್ರಪಾ ಮನಸಾಗಿರಾಪದಧ್ವಂಕರಾಭ್ಯಾಂ ಜನುಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಣಾ ಮೋಃಸ್ವಜ್ಞ ಉಚ್ಯತೇ” ಹೀಗೆ ನಮಸ್ಕುರು - ಶ್ರಣಾಮವನ್ನು ಮಾಡು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾದರೆ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ - ನನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವೆ; ದೇವವಿಷಯಾನಂತರ ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ವಿರಜಾಸ್ನಾನದಿಂದ ಈ ಹೇಯ ಶರೀರವು ಹೋಗಿ, ಅಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವುಂಟಾಗಿ, ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ವಾಸ ಶಾಶ್ವತವಾದ ದಿವ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಎ. ಅಲ್ಲಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ನಿರತಿಶಯಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನನಗೆ ಕೈಜ್ಞರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುತ್ತಾ ಇರುವಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಸತ್ಯಂ - ಇದು ಸತ್ಯವು, ನೀನು ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ನನ್ನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಡಬಹುದು, ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಮಾತಲ್ಲವು, “ರಾಮೋ ದ್ವಿರಾಭಿ ಭಾಷತೇ” ಭಕ್ತರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿನವನಲ್ಲವು. ತೇ ಪ್ರತಿಜಾನೇ - ನಿನಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ; ಅದೇನು ಇಷ್ಟು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತೀ ಎನ್ನುತ್ತೀಯೋ? ಪ್ರಿಯೋಸಿಮೇ - “ನಿತ್ಯಹೃದ್ಯೋಪಿ ಜೀವಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ನೀನು ನನಗೆ ಆತ್ಮರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಲ್ಲವೇ? ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವೆನಿ. ನಾನು ಪ್ರಪನ್ನ ಸಂರಕ್ಷಣೈಕವ್ರತನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭಾವವು; ನಾನೇ ಹಿಂದೆ “ಪ್ರಿಯೋಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋ ತ್ಯರ್ಥಮಹಂ, ಸಚ ಮಮಪ್ರಿಯಃ ಎಂದೂ “ಜ್ಞಾನೀತ್ವಾತ್ಮೈವ ಮೇ ಮತಮ್ ಅಸ್ತಿ ತಸ್ಯ ಹಿ ಯುಕ್ತಾತ್ಮಾ ಮಾಮೇವಾನುತಮಾಂಗತಿಮ್” ಎಂದೂ (ಗೀ. ೭. ೧೭. ೧೮) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭಾವವೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾ. ವೇದಾನ್ತೇಷು (೧) ವೇದಾಹಮೇತಂ ಪುರುಷಂ ಮಹಾನ್ತಂ ಅದಿತ್ಯವರ್ಣಂ

ಹಿಂದಿನ ೬೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ? ಶಿಷ್ಯಗುಣ ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಇರುವದರ ಮೂಲಕ ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಯಾರು ಇಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೋ ಅಂತವನಿಗೇನೇ ಆಚಾರ್ಯನು ಆಕಾರಣದಿಂದ ಹಿತವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವು. ಆ ಹಿತವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವು; ಇದು ಎರಡು ವಿಧವು :- (೧) ಉಪಾಸನೆಯು (೨) ಇನ್ನೊಂದು ಭರಸಮರ್ಪಣೆಯ ರೂಪ ಶರಣಾಗತಿಯು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವೇ ಈ ಹಿತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು ; ಉಪಾಸನವು ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ, ಭರಸಮರ್ಪಣೆಯು ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧ ಹಿತವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಯಾವಾಗ ನಿಗಮನ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರೋ, ಆಗ “ಮನ್ಮತಾಭವ” ಎಂಬ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಮುನ್ನಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ತನಗೆ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧಿ. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಒಂದು ಜನ್ಮವೇ ಸಾಲದು ಇರುವಾಗ, ಪಾಪಗಳು ಕಳೆಯುವಂಥವೆ? ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಕಳವಳದಿಂದ ಶೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶೋಕಿಸಿದನೆಂಬುದು ಮಾರುಚಿ: ಎಂಬ ಕೃಪಾನ್ವಿತವಾದ ಸಮಾಧಿ ನೋಡ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅತಿ ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭರಸಮರ್ಪಣೆಯಾದ ಹಿತವನ್ನು (ಪ್ರಪತ್ತಿ. ಶರಣಾಗತಿ) ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರವೇನು? ಅದರ ಪರಿಕರಗಳಾವುವು? ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆ? ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಮಾಧಾನಗಳು ಯಾವುವು? ಎಂದರೆ ಅದು ಬೇರೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನಿಗಮನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. “ತದ್ವಿದ್ವಿಪ್ರಣಿಪಾತೇನ ಪರಿಪ್ರಶ್ನೇನ ಸೇವಯಾಃ ಉಪದೇಶೈಃ ತ್ರಿವೇಂಶಾಂ ಜ್ಞಾನಿನ ಸ್ತತ್ಪದರ್ಶಿನಃ” ಎಂದಲ್ಲವೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಉದ್ಧವರಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಗೀತೋಪದೇಶವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು. ಉದ್ಧವರಿಗೆ ಅಷ್ಟರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದೆ, ಭರಣ್ಯಸವನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಿ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಅನೇಕರು ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಮೂಲಕವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಭಾಗವತ. ೧೧ನೆಯ ಸ್ಕಂದ (೧೨-೫-೬) ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತೀಯನ್ನರಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆ ಎಂದು ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯು ೬೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಈ ಗೀತೋಪದೇಶವೇ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ “ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ” ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ವೇದಾಂತಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವಾದುದು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಶ್ರೀಯತಿವರ್ಮರು ಅದು ಗುಹ್ಯತಮವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, “ವೇದೇಷು ಪಾರುಷಂ ಸೂಕ್ತಮ್” ಎಂದು ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ಪಾರಭೂತವಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವೊಂದಿರುವ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಉಪಾಸನದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೇದಾನ್ತೇಷು - ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ “ವೇದಾಹಮೇತಂ” ಇತ್ಯಾದಿಷು - ಎಂಬವೇ

ತಮಃಪರಸ್ತಾತ್ | ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇತ್ಯಥವತಿ ಸಾನ್ಯಃ ಪನ್ನಾ ವಿದ್ಯತೇ
ಸಯನಾಯಾ” ಇತ್ಯಾದಿಷು ವಿಹಿತಂ ವಾದನುಧ್ಯಾನೋಪಾಸನಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ
ದರ್ಶನ ಸಮಾನಾಕಾರಂ ಸ್ತೃತಿ ಸಂತಾನ ಮತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯ ಮನ್ಮನಾಭವೇತಿ
ವಿಧೀಯತೇ.

ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಹಿತಂ-ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇದನ, ಧ್ಯಾನ, ಉಪಾಸನ, ಅದಿ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನ, ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ, ಸಮಾಧಿ, ಭಕ್ತಿ, ಧ್ಯವಾಸ್ತೃತಿ; ಮೊದ
ಲಾದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು, ಇಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ದರ್ಶನ ಸಮಾನಾಕಾರಂ -
ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪನಾ ರೂಪವಾದ, ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯಂ - ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಅನಂದದ
ಮೂಲಕ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯೂಪವಾದ, ಸ್ತೃತಿಸಂತಾನಂ - ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ವಿಚ್ಛಿತಿ
ಯಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವು, ಎಂದರೆ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯತೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸೋಣವು;
ಮನ್ಮನಾಭವೇತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ವಿಧೀಯತೇ-ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡು ಎಂದು
ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಭವ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅದು ವಿಧಿಯೇ ಎಂದು ವಿಧಿಯತೇ ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗವು. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯತೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸು ಎಂದು ವಿಧಿಯು. ಪರಮೈಕಾಂತಿಕಾತ್ಯಂತಿಕ
ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು. “ತಸ್ಮೈ ದೃಷ್ಟೇ ಪರಾವರೇ” (ಮಂ.
೨. ೨. ೯) “ನಿಜಾಯ್ಯತಂ ವೃತ್ಯಮುಪಾಪ್ತಮುಚ್ಯತೇ” (ಕಠ. ೩. ೧೫) “ದೃಷ್ಟ್ಯಃ
ಶೋತವ್ಯೋ ಮನಸ್ತವ್ಯೋ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ” (ಬೃ. ೬. ೫, ೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ
ರುವ ದರ್ಶನವು ವಿಶದವಾದ ಸ್ತೃತಿಸಂತಾನವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ “ದರ್ಶನಸಮಾನಾಕಾರಂ
ಸ್ತೃತಿಸಂತಾನಂ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಅದರಿಂದ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯಂ ಎಂಬದಾಗಿ
ಹೇಳಿಕೆಯು. ಹಾಗೆಯೇ ತೈಲಧಾರಾವದನಚ್ಚಿನ್ನವಾದುದು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ.

ವೇಲೆ ವೇದಾಹವೇತಂ ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಪುರಷಸೂಕ್ತವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವೇ
ನೆಂದರೆ—ವೇದಪುರುಷನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಹಂ - ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ಸರ್ವ
ಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವೇದಪುರುಷನಾದ ನಾನು, ಏತಂ - ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಸದೃಶ
ಸ್ವರೂಪಗುಣ ವಿಭವಾದಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಮಹಾಂತಂ - ಅಮಂಚಿನ್ನ ಮಾಹಾ
ತ್ಮೈಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಪುರುಷಂ - ಎಲ್ಲಾ ಜೀತನವರ್ಗವೆಲ್ಲಾ “ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಾಯಮಿತರತಾ”
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ, ವತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವವರಿಂದ
ಪುರುಷೋತ್ತಮನನ್ನು; ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ,
ತಾನು ಆತ್ಮಾವಾಗಿ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರ
ನನ್ನು, ವೇದ-ಆತನಿಂದಂಟಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯಿಂದ ತಿಳಿದಿರುವೆನು; ತಮಃಪರಸ್ತಾತ್ -
ಪ್ರಕೃತಿ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಆಚೆ ಇರುವ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂದೂ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವೆಂದೂ ಹೇಳಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ, ಅದಿತ್ಯವರ್ಣಂ - ಯೆ ಏಷೋಂ ತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ
ಪುರುಷಃ” (ಛಾಂ. ೧. ೬. ೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹಿರಣ್ಮಯನಿತ್ಯುಳ್ಳ, ತಂ-
ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದಿವ್ಯಮಥ್ಯಕ ವಿಗ್ರಹವೇನು, ಅಶ್ರಿತಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಸೌಲಭ್ಯ
ಸೌಖ್ಯ ವಾಸ್ತವ್ಯ ಕಾರುಣ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪರವಾಸುವೇವನನ್ನು,
ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ “ಹ್ರೀಕ್ಷತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪಶ್ಯತೀ” ಭೂಮಿಯೂ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಇಬ್ಬರು
ಯಾರಿಗೆ ಪತಿಗಳೋ, ಅಂತಹ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಏವಂ-
ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸುವಂತವನೆಂದು ಧಾವಿಸಿ, ವಿದ್ವಾನ್-ಆತನಲ್ಲಿ ಶರ

ಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವನೋ, ಮತ್ತು ಶರಣಾಗತವತ್ಪಲನೆಂದು ಆತನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುವನೋ, ಅವನು, ಇಹ - ಈ ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲೇ ಅನ್ಯುತಃ ಭವತಿ - ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಸಮಾನನಾಗುವನು, ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಕ್ಷೇಪವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮರೆಯುವನಾದುವರಿಂದ ಪರಮಾನಂದ ಭಾಕ್ಯಾಗುವನು, ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತ ಸಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ದೇಹಾಪಸಂಸಾನಂತರ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವನ್ನು ತೊರೆದು ಪರಮಾಸುಧೇವ ಸಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅನಂಭಾಕ್ಯಾಗುವನೆಂಬುದು ಕೈಮುತಿಕ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ, ಆತ್ಮನನ್ನೇ ನಮಗೆ ಶರಣಾಗತವತ್ಪಲನೆಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ “ವಿದಿತಸ್ಸಹಿ ಭರ್ಮಜ್ಞ ಶರಣಾಗತವತ್ಪಲಃ” (ಝ.ಸುಂ.) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಆತನು ರಕ್ಷಿಸುವವರ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. “ಶಸ್ತೃ ಚ ವಶೀಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿರೇವ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅಂಗ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ ಉಪಾಸಿಸಿದರಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅಂಗ ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನಾಗ್ನಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರಾಗಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವನೇ ಏನು, ತಬಲರವಾದ ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾನ್ಯೇಸನ್ಯಾದಿವ್ಯತೇಜನಾಯ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿತು, ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಭರಣ್ಯಸನ್ನಿವೇಶನಾಗಲಿ ಗುಹ್ಯತಮತ್ವವೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯತ್ವವೂ, ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವೂ ಉಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಏವಂ ವಿದ್ವಾಃ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಆತನು ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನೆಂಬುದನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣನೆಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣೋ ನಿರಂಜನೋ” ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿದೆಯೆಲ್ಲಾ ಎಂದಾಕ್ಷೇಪ ತಂದರೆ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕೃತ ಹೇಯಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಸಗುಣ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷ ಹೇತುವೆಂಬ “ಯಸ್ಮಿ ಯದಂತ ಸ್ತದಪಾಸಿತವ್ಯಂ” (ಶ್ವೆ. ನಾರು) ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ತಸ್ಮಿ ಯದಂತ ಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್” (ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ. ೧. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ರೇಯೋಪವರ್ಧಕ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯದಷ್ಟೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರತ್ವವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು ಶ್ರೀಶಂಕರಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದ ಕೆಲವು ತಪ್ಪು ತಿಳುವು ಬಹು ತ್ವಾರ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಇತರ ಮಂಕರಗಳು ಸರ್ವ ಗುಣ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಪರಿಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇಳಿವರು. ಅಂತಹ ವಿಶೇಷಣರಹಿತವೇ ದ್ರವ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ಪರಿಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರತಾನೇ “ವೇದಾಹಮೇತಂ” ಎಂದು ಹೀಗೆ ತಾನೇ ಹೇಳಬಲ್ಲದು ? ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವು ಶುಭಾಶ್ರಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಮನ್ನನಾಭವ—ನನ್ನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳವನಾಗು ಏಕಮಪುರುಷನೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಥಿತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ಎಂದು ವಿಖ್ಯಾತನಾದ ನನ್ನಲ್ಲೇ ವನಸ್ಸನ್ನಿಡು; ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಹಿಕಗಳಿಂದ ನೆತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳದುದರಿಂದ ನಿರತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸು ಎಂಬ ಭಾವವು ಅದುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಮದ್ಯಕ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಶ್ರೇಯೋಪವರ್ಧಕ ಭಾಷ್ಯದಷ್ಟೆ “ವೇದನಧ್ಯಾನೋಪಾಸನಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ದರ್ಶನ ಸಮಾನಾಕಾರಂ ಮನ್ನನಾಭವೇತಿ ವಿಧೇಯತೇ” ಎಂದು ಆಪ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಪ್ರೀತಿರೂಪಮನುಧ್ಯಾನ ಭಕ್ತಿರಿತ್ಯಭಿಧೇಯತೇ” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಆಗಲಿ ಹಾಗೆ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದವು ವೇದನ ಧ್ಯಾನ ಉಪಾಸನ

ಭಾ. ಮದ್ಭಕ್ತಃ ಅತ್ಯರ್ಥಮುಕ್ತಿಯಾಃ, ಅತ್ಯರ್ಥಮುಕ್ತಿಯತ್ವೇನ ನಿರತಿಶಯಪ್ರಿಯಾಂ ಸ್ತೃತಿ ಸಂತತಿಂ ಕುರುಷ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ ; ಮದ್ಯಾಜೀ - ತತ್ಪ್ರಾಪಿ ಮದ್ಭಕ್ತ ಇತ್ಯನು ಷಜ್ಯತೇ; ಯಜನಂ-ಪೂಜನಂ, ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯ ಮದಾರಾಧನಪರೋ ಭವ; ಆರಾ

ಶಬ್ದಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರ್ಮಾಯ ಪದವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದ್ವಯ, ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸದೆ, ಮುಂದಿರುವ ಅದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದುದು ವಿತಕ್ತೆ? ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವೇನೆಂದರೆ, ಮುಂದೆ ಮದ್ಭಕ್ತಃ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪರ್ಮಾಯ ಪದಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಘು ಸಿದ್ಧಾಂತದ್ವಯ ಉಪಾಸನ ಪರ್ಮಾಯತ್ವಾತ್ ಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮದ್ಭಕ್ತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯರ್ಥಮುಕ್ತಿಯಾಃ - ಇಷ್ಟೆಂದು ಪ್ರಿಯನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ಯಾವನೋ ಅವನು ಮದ್ಭಕ್ತನೆಂದು ಅರ್ಥಹೇಳಿ, ಆದರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯತ್ವೇನ, ನಿರತಿಶಯಪ್ರಿಯಾಂ ಸ್ತೃತಿ ಸಂತತಿಂ - ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರಿಯನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದರಿಂದ, ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿರೂಪವಾದ, ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು, ಕುರುಷ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ - ಮಾಡು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ; ಎಂದರೆ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರಿಯನು ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ನನ್ನನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸು ಎಂದ. ಹೇಳಿ, ಅದು ಉಪಾಸನವೇ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ಯಾವಜ್ಞಾನವೂ ನಿತ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯವಿತ್ತಿರದಿ ಎಂಬ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಕಲ್ಲಾ, ವಸ್ತು ದೇಹಯಾತ್ರೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯ ಬೇಕಲ್ಲಾ, ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಪದೇಶವು? ಎಂದರೆ ಉತ್ತರವು-ಮದ್ಯಾಜೀಭವ ಎಂದರೆ ಮದ್ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡೆ - ಇವುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತತ್ಪ್ರಾಪಿಮದ್ಭಕ್ತಃ ಇತ್ಯನು ಷಜ್ಯತೇ - ಮದ್ಯಾಜೀಯಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮದ್ಭಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಸಂಭಂಭಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.-ಯಜನಂ ಎಂದರೆ ಪೂಜನಂ-ನನ್ನ ಪೂಜಿಸೋಣವು, ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯಮದಾರಾಧನೋ ಭವ - ನಿನಗೆ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರಿಯನಾದ ನನ್ನನ್ನೇ ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವಂತನಾಗು ; ನನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾತ್ಮಕವೆನ್ನೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಸರ್ವಕರ್ಮಾರಾಧ್ಯನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಆರಾಧನೆಯಾದುದೆಂದೇ ಹೇಳು ; ಮುಂದೆ ಶ್ಲೋಕವು ಈ ನಿತ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯವುಳ್ಳವರನ್ನು ನನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸಕನು ತನ್ನಾಗಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ಇತರರೂ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಗೆ, ಇತಿಕ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಪೂಜನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಫಲಕರ್ತೃತ್ವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾರ್ಥವು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಮದ್ಯಾಜೀ ಭವ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ಹಿಂದೆ ೩-೩೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ "ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನಿಹ್ಯಾ ಧಾತೃಚೇತಸಾನಿರಾರೀರ್ನಿರ್ವರ್ಮಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಯುಧ್ಯಸ್ವ ವಿಕತಜ್ವರಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಉಪದೇಶವೇ ಇಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಾಜೀ ಭವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವು, ಮದಾರಾಧನೋ ಭವ ಎಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆರಾಧನವೆಂದರೇನೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-ಆರಾಧನಂ ಹಿ - ಆರಾಧನವೆ ಬುದ್ಧವಾಗೋ, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಶೇಷವೃತ್ತಿಃ - ತನಗೆ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ದಾಸನು ಕೇವಲನೆಂಬ ಭಾವಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಬಾರವೆಂಬ ಭಾವನೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ತತ್ಪರ್ಯವು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಹೇಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಹಂ ಸರ್ವಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ ಜಾಗ್ರತ ಸ್ವಪತಪ್ತತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾತ್ಮಕವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಆತನ ಕೈಬಾರವೆಂದು ಭಾವಿತವಾಗಿದ್ದು ; ಶೇಷ

ಧನಂ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಶೇಷವೃತ್ತಿಃ ; ಮಾಂ ನಮಸ್ಕರುಃ ; ನಮೋ-ನಮನಂ, ಮಯ್ಯತಿ
ಮಾತ್ರ ಪ್ರಹ್ಲೇಭಾವ ಮತ್ಯಥ-ಪ್ರಿಯಂ ಕುರಿತ್ಯರ್ಥಃ ; ಏವಂ ವರ್ರಮಾನೋ
ಮಾಮೇ ವೈಷ್ಯಸಿ, ಏತನ್ಮತಂ ತೇ ಪ್ರತಿಜಾನೇ - ತವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂ ಕರೋಮಿ ;

ವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಂಕರನು ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಜ್ಞರ್ದವು ; ತಾನು ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯಕ್ತಾದೂಪ
ದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲ. ಸದ್ವಶಿಸಿಯಾದ ಸುವಮಪುರುಷನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ
ನಡೆಸುವ ಆಜ್ಞಾನುಜ್ಞಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳೆಂದೂ, ತನಗಾಗಿ ಮಾಡುವೂ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಎಲ್ಲಾ ಆತನಿಗೆ
ಎಂದೂ ಸಮರ್ಪಿಸುವದೇ ಆರಾಧನೆಯು. ಇದರಿಂದ ಸದ್ವಶೇಷಿಯು ತುಂಬಾ ಪ್ರೀತನಾಗಿವನೆಂಬ
ಭಾವವು. ಮಾದ್ಯಾಜೀ ಭವ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಜ್ಯೋತಿಷೋಪಾಯವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕೇಳಬಲ್ಲದೆಲ್ಲವೆಂದೂ
ಅವು ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಗಳಿಗೇ ಏನೂ ಮೊ ಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಬೆಜ್ಜಗಳ ನಿರಾಸನ
ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮಾದ್ಯಾಜೀ ಎಂದರೆ ಮದಾರಾಧನ ಶಾಲಾಭವ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.
ಇದರಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಯದೇವನು ಪುಷ್ಕರಮಯಜ್ಞರೂಪವನು ಎಂದು ಅಂತರ್ಗತವೆಂದು ಭಾವಿಸ
ಬಹುದು. ಪುಷ್ಕರನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜನವು ಆರಾಧನವು. ಮಾದ್ಯಾಜೀ -
ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಬುದು ಅನುಷ್ಠಾಪನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವವರ ತಾತ್ಪ
ರ್ಯವೇನೆಂದರೆ? ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಅಂಗಿಯು ; ಅದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞಾನುಜ್ಞಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳು ಅಭ್ಯವು
ಅಭ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗಿಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಈ ವಿಷಯವು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಾದ (೨. ೪. ೨೬) "ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಚ ಯಜ್ಞಾ
ದಿಶ್ರುತೇ ರತ್ನನತಾ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿತ್ತಿಗಳನ್ನು "ಕುರುನ್ನೇವೇಹೈಕರಾಣಿ"
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅದು ಸಜ್ಜನವೂ ಸದೇವತತ್ವವೂ ಕುದುರೆಯಾದ
ನಂತರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜೀವನೋಪಾಯವುಗಳ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ
ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಮಿತಕರ್ಮಗಳೂ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವು. ಅದುದರಿಂದ ಮಾದ್ಯಾಜೀ
ಎಂಬುದನ್ನು ಸುಮಾರು, ಮುಂದೆ ಶ್ಲೋಕ ೬೬ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥ ವರಿಷ್ಠ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ
ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿತವು. ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟನಕ್ಕೂ ನೆನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ,
ಮಾಂ ನಮಸ್ಕರು - ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ನಮಃ ಎಂದರೆ ನಮನವು ಇದರ ಅರ್ಥವೇ
ನೆಂದರೆ? ಮಯ್ಯತಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಹ್ಲೇಭಾವ ಮತ್ಯಥ-ಪ್ರಿಯಂ ಕುರಿತ್ಯರ್ಥಃ-ಎನ್ನು ಅತ್ಯಂತ
ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿಷ್ಕೇಶವಾಗಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯನು ಗುರು ಎಂದೇ ಕೃತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವೆಂಬ
ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ನಮಸ್ಕಾರವು ಮೂರು ವಿಧವು:—(೧) ಪಚಾಗ ನಮಸ್ಕಾರ (೨) ದಂಡಪತ್
ನಮಸ್ಕಾರ, (೩) ಅಕ್ಷ್ಯಾಗ ನಮಸ್ಕಾರವೆಂದೂ, ಅವುಗಳ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪ
ಟ್ಟವೆ: "ಪಾದಾಂಜ್ಞಾಳಿಭ್ಯಾಂ ತಾನುಭ್ಯಾಂ ಶಿರಸಿ ಚಾ ಮುಂ ಸ್ಪರ್ಶಃ | ಬದ್ಧಾಂಜಲಿ
ರ್ನಮಸ್ಕರಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಂಜ್ಞಾ ಸ್ಪರ್ಶಾದೀರ್ವತೇನಿಧಾಯ | ದಂಡಪದೇಹಂ ಪ್ರಸಾರ್ಯಚರಣೌ
ಕರಾ | ಬದ್ಧಾ ಮುಕುಳವತ್ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಣಾಮೋ ದಂಡಸಂಜ್ಞಿತಃ || ಪಾದಾಂ ಶಿರಸ್ತಥಾ
ಹಸ್ತಾನಿಕಂಚ್ಚ ಮುಕುಳಾಕ್ಷೃತಃ | ಮನೋಬುದ್ಧ್ಯಭಿಮಾನ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಣಾಮೋಽಪ್ಯಾಜ್ಞಾ
ಸಂಜ್ಞಿತಃ" ಈ ನಮಸ್ಕಾರವೆ ಶರಣ ಗತಿ ರೂಪವಾದುದು. ಇದುವರಿಂದ ವಿಧ ಸಾಧ್ಯವಾಯು
ಗಳಾದ ಉಪಾಸನ, ಧರ್ಮಾಪನ ಎರಡಕ್ಕೂ ಬೇಕು. ಅದುವರಿಂದ ಶ್ರೀಯತಿವರರು "ತನ್ನ
ಜನಿತಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿರೇವ" ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ
ಅಂಗವು. ಅದೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ಸದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು
೬೫. ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯು ; ಅಂಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯು.

ನೋಪಚ್ಯಂದನ ಮಾತ್ರಮ್, ಯತಸ್ತಂ ಪ್ರಿಯೋಸಿಮೇ ; “ಪ್ರಿಯೋಹಿ ಜ್ಞಾನಿ
ನೋಽತ್ಯರ್ಥಂ ಅಹಂ ಸಚಮುಪ್ರಿಯಃ” ಇತಿ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಂ. ಯಸ್ಯ

ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸವನ, ಭರಸಮರ್ಪಣ ವೊದಲಾಗ ಸುಸರುಗಳುಂಟು. ಆದ ದರಿಂದ “ಭಕ್ತಾಃ
ಸರನಯಾ ನಾಪಿ ಪ್ರಪತ್ಯಾ ನಾ ಸುಹು ನುತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಹಂ ನಾನ್ಯಥಾಪ್ರಾಪ್ತಃ ಮನು
ಕೈಶ್ಚ ರೈ ಲಿಪ್ತುಭಿಃ” ಎಂದ. ಶಕ್ತನಾಗಿರೂ ಅಧಿಕಾರವೂ ಇರುವನಿಗೆ ಉಪಾಸನೆ ರೂ
ಅಶಕ್ತನಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಧಿಕಾರ ಹಿನ್ನನಾಗಿಯಾಗಲಿ ಇರುವನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿನಾರ್ಗವೂ, ಹೀಗೆ
ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಯಗಳು. ಮಾಂ ನಮಸ್ಕರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಪ್ರಹ್ಲಿ ಭಾವ
ಮಾತ್ರವೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಲ್ಲವು ; ದ ಸಭೂತನಾಸನನು ಪರಮ ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ
ಆತನಲ್ಲಿ ಸದ್ಭರವನ್ನೂ ಇಟ್ಟು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಗಳ ಕ್ಷಮಾಸಹಾಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿ
ಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಅಂತಃ ಕರಣವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ನಮಸ್ಕರವೆಂಬ ಭಾವವು,
ಅತಿಮಾತ್ರಪ್ರಹ್ಲಿಭಾವದಿಂದ ತಾನೂ, ತನಗೆ ಸೇರಿದ ಸದ್ಭವೂ, “ಮನುನಾಥ ಯದಸಿ
ಯೋಸ್ಯಹಂ ಸಕಲಂ ತದ್ಧಿತವೈವ ಮಾಧವ” (ಅಳ. ೫೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ
ತನ್ನ ನಾಥನಾದ ಪರಮಪುರುಷನವೇ, ತನ್ನ ದುಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವು. ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು
ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ನುಪ್ಪಿಸಿದುದಾದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನಿರತಿಶಯ ಫಲವನ್ನು
ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಏವಂ ವರ್ಮಾನಃ - ಮದ್ಯಕ್ತನಾಗಿ, ಮದ್ಯಾಜಿಯಾಗಿ
ನನ್ನನ್ನಾರಾಧಿಸುವನಾಗಿ ನನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ಚಿತ್ತಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ನನ್ನನ್ನೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ
ಉಪಾಸಿಸುವನಾದರೆ, ಮಾಮೇ ವೈಷ್ಯಸಿ - ನನ್ನನ್ನೇ ಬಂದು ಸೇರುವಿ. ಏತತ್ಸತ್ಯಂ - ಇದು
ಸತ್ಯವು, ತೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸೇ ಎಂದರೆ ತವಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂ ಕರೋಮಿ - ನಿನಗಾಗಿ ಸತ್ಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು
ಮಾಡುವೆನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ತನ್ನ ಸತ್ಯಸಜ್ಜಲ್ಪತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ; ಪ್ರಪನ್ನ ಜನ
ರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸೋಣವೇ ತನ್ನ ಸತ್ಯಸಜ್ಜಲ್ಪವು, ತನ್ನ ಸತ್ಯವ್ರತವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತಾ
ಗಿರುತ್ತದೆ. ನೋಪಚ್ಯಂದನ ಮಾತ್ರಂ - ನಿನ್ನನ್ನು ವಂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದುದಲ್ಲವು ;
ಭಕ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ನನ್ನ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವು ಎಂದಿಗೂ ವಿತಥವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಭಾವವು ; “ದಾಃ ಪತೇತ್ ಪೃಥವೀ ತೀರ್ಥೇತ್ ಹಿಮವಾ ಶಕಲೀ ಭವೇತ್ | ಶ ಪೈ
ತೋಯನಿಧಿಃ ಕೈಷ್ಠೇ ನಮೇ ನೋಘಂ ವಚೋ ಭವೇತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿವೇ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸತ್ಯ
ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದುದು ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾದರೂ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗ
ಬಹುದು, ಸ್ಥಿರವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭೂಮಿಯು ಒಂದು ವೇಳೆ ತೀಳಿಹೋಗಬಹುದು ;
ಹಾಗೆಯೇ ಮೊಡ್ಡದಾದ ಹಿಮವಪ್ರವೃತ್ತವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಚೂರುಚೂರಾಗಬಹುದು ;
ಸಮುದ್ರವಾದರೂ ಒಣಗಿಹೋಗಬಹುದು ; ಓ ದ್ರೌಪದಿಯೇ ನನ್ನ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಕ್ಯಾ
ದರೋ ಎಂದಿಗೂ ವರ್ಧವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದು ಶ್ಲೋಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (ಭಾಗ)
ಈ ಮಾತು ಬೇರೆ ಉಪಚ್ಯಂದನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ವಂಚನೆಯನ್ನೇ ಸಗುವ ಮಾತಲ್ಲವು. ಏಕೆಂ
ದರೆ ನೀನು ಪ್ರಿಯೋಸಿಮೇ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಿಯನನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದೋ
ದುಷ್ಕರವನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು. ಅಸುರರನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ವೇಷದಿಂದ ವಂಚಿಸಬಹುದು.
ಭಸ್ಮಾಸುರನನ್ನು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಕೈ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಅಭಿನಯಿಸಿ ಭಸ್ಮವಾಗುವಹಾಗೆ
ವಂಚಿಸಬಹುದು ; ಯವನನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಓಡಿಹೋಗುವ ಮಾಡಿ ಮುಚುಕುಂದರು ಇರುವಲ್ಲಿಗೆ
ಆತನು ಹಿಂಟಾಲಿಸಿಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ಆ ಮಹಾಭಾಗವತರು ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟು ನೋಡಿ ಆದ

ಮಯ್ಯತಿ ಮಾತ್ರಾ ಪ್ರೀತಿರ್ವರ್ತತೇ; ಮಮಾಪಿ ತಸ್ಮಿನ್ನತಿಮಾತ್ರಾ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ,
ತದ್ವಿಯೋಗ ಮಸದಮಾನೋಽಹಂ ತಂ ಮಾಂ ಪ್ರಾಪಯಾಮಿ; ಅತಸ್ಸತ್ಯಮೇವ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಂ "ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ" ಇತಿ || ೬೫ ||

ರಿಂದ ಆಸುರನು ಬ್ರಹ್ಮವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ವಂಚಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಿಯರಾದ ದ್ರೌಪದಿ, ಪಾಂಡ
ವರು, ಅಕ್ಕೂರ, ಉದ್ಭವ, ವಿಭೀಷಣ, ಅಂಜನೇಯ ಸುಗ್ರಿವಾದಿಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸುವರೋ?
ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ನೋಪಚ್ಛಂದನ ಮಾತ್ರಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಅದೇನು
ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಅಂತಹ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಎಂದೇನಾದರೂ ಕೇಳುತ್ತೀಯೋ, ಹೇಳು
ತ್ತೇನೆ ಕೇಳು - ಯತಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಿಯೋಸಿಮೇ - ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ನೀನು ನನಗೆ ಶರಣಾಗತ
ನಾಗಿ ಪ್ರಪನ್ನನಾಗಿ ವೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುವೆಂಬುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದೆಯೋ, ಆ
ಕಾರಣದಿಂದ ನಿನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು; ಪ್ರಿಯೋಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋರ್ಥ ಮಹಂ
ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ ಇತಿ ಪುರಸ್ಕರಣೋಕ್ತಂ-ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಪ್ರಿಯನು
ನನಗೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಷ್ಟೇ. ಅದರಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ
ಯಸ್ಯ - ಯಾವ ವೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ, ಮಯಿ - ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ, ಅತಿಮಾತ್ರಾ ಪ್ರೀತಿರ್ವರ್ತತೇ - ನಿರತಿ
ಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯು ಇರುತ್ತದೋ, ತಸ್ಮಿ - ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ
ಮಮಾಪಿ - ನನಗೂ ಕೂಡ, ಅತಿಮಾತ್ರಾ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ - ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.
ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತದ್ವಿಯೋಗಂ - ಅಂತಹ ಪ್ರಿಯನಾದ ಪ್ರಪನ್ನನ ವಿಶ್ಲೇಷವನ್ನು,
ಅಗಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು, ಅಸದಮಾನಃ - ಸಹಿಸದವನಾಗಿ, ತಂ - ಅಂತವನನ್ನು, ಮಾಂ ಪ್ರಾಪ
ಯಾಮಿ - ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು; ನನ್ನ ಸಾಯುವವನ್ನು
ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅತಃ - ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸತ್ಯಮೇವ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಂ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಇತಿ ನನ್ನನ್ನೇ ನೀನು ಹೊಂದುವಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ
ಯನ್ನು ಮಾಡಿದುದು ಸತ್ಯವು

ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ
ಹೊಂದುವಿ ಎಂದು ಹೇಳುವವನು, ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುನಾಚ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾಸುದೇವನೇ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಬ್ದವೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಬುದ್ಧವೂ ಎರಡೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ
ವುಳ್ಳವೇ. ಪ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಾಪಕದೇಶಿಯಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಇರುವನು. ಪುರುಷಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲೂ ಈ ಭಗವಂತನು ಯಾರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನೆಂದೂ ಆತನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನೆಂದೂ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ವಾಸುದೇವನೇ ಪರಮ
ಪ್ರಾಪ್ಯವೆಂಬುದನ್ನ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು. ಆಮಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಮೇವ ಎಂದು
ವಿಕವಚನವಿರುವಾಗ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ನಾರಾಯಣನೂ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಯೋಗ ಶಿಷ್ಯನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ
ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿರುವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳ
ದಂತಾಯಿತು. ಶ್ರುತಿಯು "ಸ್ವಧರ್ಮಾತದೇಕಂ" "ಶ್ರದ್ಧಯಾದೇವೋ ದೇವತ್ರಯಾಶ್ಚ ತೇ"
ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ವಿಕೃತ ಅನೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟನೇ ಎನಾ ಈ ಸನ್ನಿಯೋಗ ಶಿಷ್ಯನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪರಮಪುರುಷನೊಬ್ಬನೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನೇ
ಎನಾ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತದಂತರ್ಭವಾಂತತ್ವಂ ನಪೃಥಗ ಭಿತ್ತೇಶ್ರುತಿ
ರಪಿ (ಶ್ರೀಶರಾ.ಶ್ರೀಗುಣ) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವು. ಆದರೆ ಪರಾಶರ

ವ್ಯಾಸ ಶುಕ ಪಾಲ್ವೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಐಕಕಂಠ್ಯದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಯೇ ಇರುತ್ತಾಳೆಂಬುದು ಈ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು — “ಸತ್ಯೈಶ್ಚೈಷಾಜಗನ್ಮಾತಾ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚೈರನಪಾಂಯಿನೀಯಥಾಸರ್ವಗತೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಥೈವೇಯಂ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ” ರಿ. ಪು. ೧. ೮. ೧೦. “ಅರ್ಥೋ ವಿಷ್ಣು ರಿಯಂ ವಾಣೀ” ವಿ. ಪು. ರಾಘವತತ್ರೇ ಭವೇತ್ತೀಶಾ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮನೀ | ಅನ್ಯೇಷುಚಾಪ ತಾರೇಷು ವಿಷ್ಣೋ ರೇಷಾನ್ ಪಾಂಯಿನೀ (ವಿ. ಪು. ೧. ೮.) “ಮಾಮೇಕಂಚ ಶ್ರಿಯಾಯುಕ್ತಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತೋನರೋತ್ತಮಃ | ದ್ವಯೇನ ಮನ್ತ್ರರತ್ನೇನ ಮತ್ತಿಂಯೇಣ ಭಜೇತ್ಸದಾ | ಅಚಿರಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದೇನ ಮಲ್ಲೋಕಂಚ ಸ ಗಚ್ಛತಿ.” (ಪದ್ಮಪುರಾಣ) ವಿದ್ಯಾಸಹಾಯವಾ ದೇವೋವಿಷ್ಣುಕ್ಸೇನೋ ಹರೇಶುಭುಃ (ಮೋಕ್ಷದರ್ಮ) ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ; “ಏಕಾಕೀ ವಿದ್ಯಯಾಸಾಧಂ ವಿಹರಿಷ್ಯೇ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ | ತತೋ ಭೂಯೋ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿಹ ವಿದ್ಯಯಾ (ಭಾರ. ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ) ಅನನ್ಯಾರಾಘವೇಣಾಹಂ ಭಾಸ್ವರೇಣ ಪ್ರಭಾಯಥಾ (ರಾಮಾ ಸುಂ. ಸೀತಾವಾಕ್ಯ) “ಕಥಗ್ಲಚರೀತವ” (ರಾ. ಬಾ.) “ಅನನ್ಯಾಹಿ ಮಯಾಸೀತಾ ಭಾಸ್ವರೇಣ ಪ್ರಭಾಯಥಾ (ರಾ. ಶ್ರೀ ರಾಮೋಕ್ತಿಃ) ಗತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಎಂಬ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಬುದ್ಧಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ಅಂತರ್ಗತವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಂ ಎಂಬ ಪುಣವನ ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಹಾಗೆಯೇ. ಮಹಾರಾಜನಾದ ಜೀವನು ಅಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಉಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ಶೇಷಭೂತನೆಂಬುದು ; ಅಗತ್ಯ ಪ್ರಯಯಾರಾವಃ ಸೀತಮಧ್ಯೇಸುಮಧ್ಯಮಾ | ಪೃಷ್ಠತಸ್ತು ಧನುಷ್ಯಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣೋ ನಜಗಾಮ ಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಮಹರ್ಷಿಯ ಉಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಮೇ ವೈಷ್ಯಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ನನ್ನನ್ನೇ ವಿಷ್ಯಸಿ - ಹೊಂದುವಿ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು. ಈ ಸನ್ನಿ ಯೋಗ ಶಿಷ್ಯನ್ಯಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ, ಸ್ವಾಮಿಯು. ೭ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶ್ವರೂಪ ಗುಣ, ವಿಷ್ಣುತ್ವಶ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ತನಗೂ ಅವನು ಭೂತಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ತಮ್ಮ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಉಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಆದರಿಂದ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸೇರಿರುವೆಂದು “ಕೀರ್ಮಿಶ್ರೀರಾಕ್ಷ ನಾರೀಣಾಂ” (೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ದೆಶೆಯ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅವತಾರಿಕೆಯು. (೧) ತಾನು ರಕ್ತನೆಂದು ಆಜ್ಞೆ ನನಸು. ಭಾವಿಸಿದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾಂಗಕ ವಾದ ಉಪಾಸನೋಪಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಲಿ, ಹಾಗೆಯೇ ತನಗಿರುವ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ೯ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ೧೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗೀತಾಸಾರಭೂತಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಹ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು ; ಆದರೆ, ಈ ಉಪಾಸನ ರೂಪ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾಗ್ರತೆಯು ಬೇಕು. ಅದು ತನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. “ಚಂಚಲಂ ಹಿ ಮನಃಕೃಷ್ಣ” (೩. ೩೪) ಎಂದು ಪ್ರಥಮಶಃ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ೧೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕವಲ್ಲವು ; ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಬಹುದೆಂದು “ಭಕ್ತಾಃ ತ್ವನನ್ಯಯಾಶಕ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಲು ; ಹಾಗೆ ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾಗ್ರತೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅಕ್ಷರ ಮವ್ಯಕ್ತೋ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಕೇಳಲು, ಅದು ಬೇಡ ; ನನ್ನನ್ನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾ ಗಿ ಉಪಾಸಿಸು. ನೀನು ಚಿತ್ತೈ ಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕಷ್ಟವೆಂದಲ್ಲವೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸದೆ. ಹಾಗೆ ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾಗ್ರತೆಯುಂಟಾ

ಮಾ. ಸರ್ದಧರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ

ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ದಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾತುಚಿ:

|| ೬೬ ||

ಗಲು ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಎಂದು "ಅಥ ಚಿತ್ತಂ ಸಮಾಧಾತುಂನಶ್ಶೋಷಿ ಮಯಿಸ್ಥಿರಮ್" ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಕೃಪಾನಿಧಿಯು ಮೂರು ವಿಧ ಸಾಧನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸು ಎಂದ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಯಾವಾಗ ಸುಮ್ಮನಾದರೋ, ಆಗ ಈ ಗುರೂಪಾಯನವು ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ತನಗೆ ಚಿತ್ತ ಚಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ; ತನ್ನ ಪಾಪರಾಶಿಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಶೋಚಿಸು. ತಾನೇ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಕೃಪಾಜಲನಿಧಿಯು ನಿನ್ನ ಸರ್ದಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗುವ ಲಘೂಪಾಯವಾದ ಸರ್ದರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದಾದ ಶಃಣಾಗತಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮೂರ ಚಃ ಶೋಚಿಸಬೇಡವೆಂದು ಸಮಾಧಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುರೂಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಲಘೂಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೨) ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಶಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಉಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ರೋಹಿಣಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶ್ರವಣದವರೂ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಚಂಡಾಲರೇ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ದರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದಾದ ಸುಲಭೋಪಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಗುರೂಪಾಯದಿಂದಲೂ ಸರ್ದಪಾಪಬಿಡಗಡೆಯು ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಈ ಎರಡು ವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉಪಾಸನವನ್ನು ಈ ೧೮ ಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ, ಶರಣಾಗತಿಯ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಒಂದು ಅನುಷ್ಠಾನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದೋ? ಅದರ ಸ್ವರೂಪವೆಂತಾದ್ದು? ಸೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಾನಶಕ್ತನು? ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾವುವು? ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಡವೆ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಣೆ ತಂದರೆ, ಈಗ ಯುದ್ಧಕಾಲವಾಗಿ ಅವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸಮಯವಿಲ್ಲವು. ಅರ್ಜುನನ ಆಶಯವೇನೆಂದರೆ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವ ಸುಲಭೋಪಾಯವುಂಟೋ? ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ತನಗೂ ತನ್ನಂತಹ ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಗತಿಯೇನು? ಎಂದು ಶೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಸುಲಭ ಮಾರ್ಗ ಉಂಟು ಎಂದು ಯಾವಾಗ ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದರೋ ಆಗ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ತನಗಿದ್ದ ಮೋಹವು ತೊಲಗಿತು, ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಾಂಡೀವವನ್ನು ಪುನಃ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿಗ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿಯು.

ಮಾಲಿಕೈ ಅಥವಾ—ಸರ್ದಧರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ - ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದವೆಂದು ಈಗ ನಾನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಿಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಕಷ್ಟವಾದರೆ ಕೇವಲ ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ರತ್ನತ್ರಯ ಮುಂತೆ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನಾಗಿ, ಮಾಮೇಕಂ - ಅನ್ಯದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಮಯಳಾಗಿ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ, ಶರಣಂ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯವನ್ನಾಗಿ, ವ್ರಜ - ಸೇವಿಸು; ಎಂದರೆ ನಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವೆಂದೂ ನಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತನೂ ಎಂದೂ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡು. ಅಹಂ - ಭಕ್ತಾರ್ಥಕ್ಕೆ

ವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೇ ಕಂಕಣಬದ್ಧನಾಗಿಯೂ, ಅವರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತ ದಯಾ ವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಾನು, ತ್ವಾ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಸರ್ವ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ - ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಚಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತಪಾಪಗಳಿಂದ, ಇವುಗಳಲ್ಲೇ ಪುಣ್ಯಗಳೂ ಸೇರಿರುವ, ಮೋಕ್ಷಯುಷ್ಯಾಮಿ - ಬಿಡುಸುವೆನು, ಮಾತುಚಃ ಅಳಬೇಡವೈಯ್ಯಾ ಎಂಬರ್ಥವು. ಯಾವಾಗ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಂತರೋ, ಅಗ ಅರ್ಜುನನು ಹರ್ಷಚಿತ್ತನಾಗಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಗಾಧ ಶೋಕ ಉಂಟಾಗುತ್ತೆಂದೂ ಇದನ್ನು ಸದೃಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರು ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಆತನಿಗಿದ್ದ ಮನಸ್ಸಿನ ಬೇದವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಬೇದವೆಂದು ವಿನೂತಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ ಎಂಬ ಬೇದವೇ ? ಎಂದರೆ ಅದು ಹಿಂದೆಯೇ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿರಬೇಕು ; ಏಕೆಂದರೆ ಸದೃಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡುಸುವೆನು ಅಳಬೇಡವೆಂಬ ಉತ್ತರವು ಸಮಂಜಸವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ವಿಶ್ವರೂಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ವೃಥಾಉಂಟಾಯಿತು, ಅದನ್ನು “ಮಾತೇವ್ಯಥಾ” ಎಂದು (೧೧ - ೪೯) ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ದೈವಾಸುರವಿಭಾಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ತಾನು ಏನಾದರೂ ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವನೋ ಎಂಬ ಶಂಕಾದಿಂದ ಪುನಃ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶೋಕ ಉಂಟಾಯಿತು ; ಆ ಶೋಕವನ್ನು “ಮಾತಚಸ್ತಂವದಂ ದೈವೀ ಮಭಿಜಾತೋಸಿ ಪಾಂಡವ ಎಂದು (೧೬. ೫) ಹೇಳಿ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ಆ ಶೋಕಗಳು ಯಾವುವೂ ಅಲ್ಲವು. ಇನ್ನು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಸದೃಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ - ಸಮಸ್ತಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡುಸುವೆನು, ಅಳಬೇಡವೆಂದರೆ, ಆತನಿಗೆ ಶೋಕವು, ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಚಿತವಾದ ಪಾಪಸಮೂಹವೆಲ್ಲಾ ಹೋಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಶೋಕವು ಹೇಗೆ ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ತೊಲಗುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮತೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸಮಸ್ತವೂ ತಾನೂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೂಂದಿ, ತಾನು ಶರೀರಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಸಮಸ್ತ ಇತಿಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನ್ಯೈತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಅಪ್ರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಲಭಿಸಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ; ಅದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಫಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮತೆ ತ್ಯಾಗ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ, ಆತನಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಶರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಮಿಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಎಂಬ ಸರಸ ಭಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಹಿಂದೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲಿ ಸದೃಧರಾತ್ಮಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗ ಪೂರ್ವಕ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು. ಹೇಗೆಂದರೆ - ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶೋಕವು ಪಾಪಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ವಿಷಯವಾದುದೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಇದಕ್ಕೆ “ತಮೇವ ಶರಣಂಗಚ್ಛ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಅನಿಷ್ಟ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನಂತರವೂ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಳೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು

ಶೋಕಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರೆ ನಾವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಊಹಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂಗ ಶರಣಾಗತಿಯೊಂದಿಗೆ ಕರ್ಮೋಗಾದಿ ಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವದು ಕಷ್ಟವೇ; ಆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಒಂದೊಂದು ಆಪರಾಧಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನೋ ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಪಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದರೆ ಈ ಜನ್ಮದ ಪಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾಯಸ್ಸು ಸಾಲದು. “ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಕಲ್ಪನಿಯತಾನುಭವೇವೈವ ನಾಶ್ಯಮ್” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದವರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ನಾಶವಾಗದಷ್ಟು ಪಾಪಗಳಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಂಚಿತ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಲೆಖ್ಯ ಕೂಡ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬಹಳವಾಗಿರುವಾಗ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಶೋಕವು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದೆಂದೇ - ಊಹಿಸಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಾಪಸಮೂಹಗಳಿರುವಾಗ, ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟುಕಾಲ ಮಾಡಿದರೂ ಮುಗಿಯುವದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ, ನನ್ನ ಗತಿ ಹೇಗೆ ಎಂಬದಾಗಿ ಶೋಕವು. ತನ್ನವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—ಸದ್ವಿಧಾರ್ಥಾನುಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ಮಹಾಪರಾಧಗಳಿಗೂ ವಿಧಿಸಿರುವ ಸದ್ವಿಧಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ರೂಪಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ-ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು, ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂವ್ರಜ-ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ವರಿಸು. ಹೀಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಸದ್ವಿಧಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೋ ವೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ - ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಿಸುವೆನು, ಮಾತುಚೇ - ಅಳಬೇಡ. ಹೀಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸದ್ವಿಧಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಲಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾದುದು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಒಂದೊಂದು ವ್ಯಾಧಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಔಷಧಿಗಳುಂಟು. ಅದರ ಕುಪ್ಪಿ ಮಾತ್ರೆಯು ಸದ್ವಿಧವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ ಹೇಗೆ ಭೇಷಜವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಶರಣಾಗತಿಯು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಒಂದೊಂದು ಆಪರಾಧಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು ಉಂಟು, ಅವರೆ ಶರಣಾಗತಿಯು ಸರ್ವಾಪರಾಧಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಸಲ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿಸುವ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವು ತೊಂಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನು ತನಗೆ ಪಾಪ ನಿವಾರಣೆಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ತತ್ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಯಾವ ಯಾವ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ ಆತನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಪದನ, ಭರನಾಸ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿ, ಅತ್ಯನಿಕ್ಷೇಪವೇವೇದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಉಪಾಯವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಪತ್ತಿಯೂ ಉಪಾಯವು. ಇದುವಿದು ಅರ್ಜುನನಿಂದಲೂ ಒಂದು ಅಂಗಿಯಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸಕೃದನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಲಭ್ಯವಾಯವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಕರ್ಮೋಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿ ಯಾವ ಜ್ಞೇವವೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವದರಿಂದ ಗುರೂಪಾಯವು. ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಈ ಲಭ್ಯವಾಯವು ತ್ರೈತೀಯ, ಕಠ, ಮುಂಡಕ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದ್ರಾತ್ರ, ತ್ರೀಮದ್ಭಗವತ ತ್ರೀಮದ್ಭಗವತ ತ್ರೀಮದ್ಭಗವತ ಪದ್ಮಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಸಂಹಿತ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು, ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನಾವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರು ಶ್ರೀಶಿವರವರ ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾಂದ್ರಪರಿಕರ ವಿಭಾಗ ಉಪಾಯ ವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರ ಮೊದಲು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದವುಗಳನ್ನು ಸರಾಂಶಬರಿಸಬಹುದು. ದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ನದ ಪುಟಗಳು (೮೫೨ - ೧೩೫೧ ಪುಟಗಳು.) ಹೀಗೆ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೂ ಎರಡುವಿಧ ಉಪಾಯಗಳೂ ಉಪಪಾದಿತವು. ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು “ಶಾಧಿನಾಂ ತ್ಯಾಂಪ್ರಪನ್ನಂ” ಎಂದು ಜ್ಞಹ್ವವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವದೇ ಪ್ರಕಟವು ; ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ಸೂಚಿತವು. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ಗಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಸಹ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳೆಂಬುದು “ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪರಮಯಾ ವಾಪಿ ಪ್ರಪತ್ಯಾವಾ ಮಹಾಮತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯೋಹಂ ನಾನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ಯೋ ಮಮಕೈಜ್ಞರ್ಯ ಲಿಪ್ಸುಭಿಃ” ಎಂಬೀ ಪುಮಾಣದಿಂದವ್ಯಕ್ತವು. ಇದು ಹೀಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಗುಣಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಗೀತಾಚರಮೆ ಶ್ಲೋಕನೆಂಬ ಹೆಸರು, ಇದಕ್ಕೆ ಚರಮ ಶ್ಲೋಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಏತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ - (೧) ಗೀತಾ ಕೊನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದಿಸುವ ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದಾಗಲಿ, (೨) ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಪಾಸನ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಕೊನೆಯ ಉಪಾಯವಿದು ಎಂದ್ರ ಅಹಿರ್ಬುದ್ಧ್ಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ “ಯದ್ಯೇನ ಕಾಮಶಾಮೇನ ನ ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನಾಂತರೈಃ | ತೇನ ತೇನಾಪ್ಯತೇ ತತ್ತತ್ ಸ್ವಾಸ್ಥೇನೈವ ಮಹಾಮುನೇ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಾಗಲಿ (೩) ಚರಮ ದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸುಕರವಾಗಿ ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದಾಗಲಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ವದೇಶಿಕರಸರು ಬರೆದಿರುವ ಚರಮ ಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪರಾಂಬರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಾಧ್ಯವಾದಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಡಗಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯಗಳು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ೨೬ ಯತಿದರ್ಶರ ಭಾಷ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುವು.

ಪ್ರಪದನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದರೆ - ಸದ್ಭಕ್ತರಾತ್ಮಪರಿತ್ಯಜ್ಯ - ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳು ಭಕ್ತಿ ಪ್ರದತ್ತಿಗಳೆಂದೇ ಯಾವುದರಿಂದ ಉಪಾಯಾಂತರವಾದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ನೀನು ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ದುಃಖವಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಮಾಮೇಕಂ - ಸತ್ಯದೇವ ಪ್ರಪನ್ನಾಯ ತವ ಸ್ಥಿತಿ ಚ ಯಾಚತೇ | ಅಭಯಂ ಸದ್ಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದಾಮ್ಯೇ ತದ್ಭ್ರತಂ ಮಮ, ಒಂದು ಸುಖ ನಿನ್ನವನ್ನೆಯ್ಯಾ ನಾನು, ನನಗೆ ಇನ್ನಾರು ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ ಕಾಪಾಡು ಎಂದು ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲೂ ದೈನ್ಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ, ಅಂತವರಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಕಂಕಣಬನ್ಧನಾಗಿ ಶರಣಾಗತ ವತ್ಸಲನಾದ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ, ಶರಣಂ ಪ್ರಪ - ಪ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಾಪಕನೆಂದು ತಿಳಿದು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು; ನೀನು ಲೋಕಗುರುವಾದ ನನ್ನ ಮೂಲಕ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಇದ್ದೀಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬ ಮಹಾ ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು ; ಅಹಂ - ಸದ್ಭಕ್ತನಾಗಿ ಸದ್ಭಕ್ತನಾಗಿ, ಪ್ರಪನ್ನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮದಯಾಳುವಾಗಿರುವ ನಾನು, ತ್ಯಾ - ನೀನು ಹಿಂದೆ ಎಷ್ಟು ಅಸಂಖ್ಯೇ ಮಗಳಾದ ಅಕ್ಷತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ರೂಪ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಸತ್ಯಪಾರ್ವೇಭ್ಯಃ - ಯಾವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಆನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಚಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಿಸುವೆನು ಮಾತುಚಃ-ಅಳಬೇಡ ; ಎಂದರೆ ಪುನಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಪುನರಾವರ್ತಿತವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂಬ ಭಾವವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ನನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೇ, ಏನು ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಶೋಕವೂ ನಿನಗೆ ಬೇಡವು.

ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಸರ್ವಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯುಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಶ್ರೀಯಾಮನ ಮುನಿಗಳು “ನಧರ್ಮನಿಷ್ಠೋಽಸ್ಮಿ ನಚಾತ್ಮವೇದೀ ನಭಕ್ತಿಮಾನ್ ತ್ವಚ್ಚರಣಾರವಿಂದೇ” ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ “ಅಕಿಂಚನೋಽನನ್ಯಗತಿ ಪ್ರರಣ್ಯ ತತ್ಪಾದಮೂಲಂ ಶರಣಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ” ಎಂದು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ಅಳವಂದಾರ್ ೨೧) ಆದುದರಿಂದ ಈ ಚರಮಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಯೋಜನೆ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳ ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಜ್ಜಿಗ್ರಹವಾಗಿಯೂ ಬಹು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕರವರು “ಸುದುಃಷ್ಕರೇಣ ಶೋಚೇದ್ಭೋಯೇನ ಯೇನೇಷ್ಟಹೇತುನಾ | ಸ ಸ ತಸ್ಯಾ ದ ಮೇವೇತಿ ಚರಮಶ್ಲೋಕಸಜ್ಜಿಗ್ರಹಃ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ- ಸುದುಃಷ್ಕರೇಣ - ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವ, ಯೇನಯೇನೇಷ್ಟಹೇತುನಾ - ಯಾವ ಯಾವ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಯಃ - ಯಾವನು, ಶೋಚೇತ್ - ಶೋಕಿಸುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯ - ಅಂತಹ ಶೋಕಿಸುವವನಿಗೆ, ಸ ಸಃ - ಆಯಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಾರಣವೂ, ಅದಮೇನೇತಿ - ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವವೇ ವ್ರತವಾಗಿವುಳ್ಳ ಕೃಪಾಮಹೋದಧಿಯಾದ ನಾನೇ ಎಂಬುದೇ ಚರಮ ಶ್ಲೋಕದ ಸಜ್ಜಿಗ್ರಹಾರ್ಥವು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸುದುಃಷ್ಕರವಾಃ ಪಾಪಗಳ ನಿವಾರಣವು ಹೇಗೆ ಆದೀತೆಂದು ಶೋಕಾಕುಲನಾಗಿದ್ದನು; ಆದುದರಿಂದ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ತೊಲಗುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರು ಹೇಳಿದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರರೂ ಅವರುಗಳ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಸಯದಲ್ಲಿನ ದುಃಖವು ತೊಲಗಿ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಉಪಾಯವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧ. ಉಪಾಯಗಳಾದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಸಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೂ ಶರಣಾಗತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವು; ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ವಾಪಸಮೂಹ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವು; ಪ್ರಪತ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿಯಾಗಿ ಆವರಣವು. ಹೀಗೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರರು ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ತಸ್ಯ ಚರಮೇಶಕರಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿ ರೀವ” ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ೧೮-೬೬ ರಲ್ಲಿ “ತಮೇವ ಶರಣಂಗಳಚ್ಛ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂಗಶರಣಾಗತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ.

ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನು. ಹೀಗೆ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಸರ್ವಪಾಪಗಳೂ ಕಳೆದು ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿರುವ ತನಗೆ ಇತಿಕ್ರಮ್ಯತಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಒದಗಿರುವ ಸುಧಾದರಿಶ್ರಾಣ ದುಃಖೈಕವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಇತಿಕ್ರಮ್ಯತೆಯಾದ ಯುಧ್ಧವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವು. “ನಷ್ಟೋಮೋಹಃಸ್ಪೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ” (೧೮-೮) ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿ ಗಾಂಧೀವನನ್ನು ಪುನಃ ಧರಿಸಿ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯುಧ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತಿದ್ದರಿಂದ ವಿಹಿತಕ್ಕಗಳ ತ್ಯಾಗವೂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತನೂ ಕೂಡದೆಂಬ ವಿಸಯವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅರ್ಜುನನ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳೂ ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ವಿಹಿತಕ್ಕಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತನೂ ಕೂಡದೆಂಬುವುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಗ್ರಹಿಸುವವನೇ ಜ್ಞಾನಿಯು.

ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಸಹಕೃತ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಉಪಾಯವು; ಅಶಕ್ತರಿಗೂ ಅದರಲ್ಲೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಸ್ತ್ರೀ ರೂವು ಸಂಚಮರೇ ಮೊದಲಾದ

ಸರ್ವರಿಗೂ ಈ ಪ್ರಪದನವೇ ಉಪಾಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಪರಿತ್ಯಜ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏನರ್ಥವೆಂದರೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದ ನ್ನೇಲ್ಲಾ ತ್ಯಜಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಆನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು. ಅಶಕ್ತರು ಗಣಿವಿಧವೆಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ಶ್ರೀ ಮದ್ರಹಸ್ತಶ್ರಯಾಸಾರದ ಅಧಿಕಾರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಧರ್ಮಾಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಮತಿಯು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸು ವರು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧ ವಿಷಯವು “ಕುರ್ಮಸ್ತೇವೈ ಹ ಕರ್ಮಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇತ್ ಶತಗಾಂ ಸಮಾಃ” “ಅಹರಹಸ್ಸಂಧ್ಯಾ ಮುಪಾಸೀತ” “ಸಂಧ್ಯಾಹೀನೋಽಶುಚಿರ್ನಿತ್ಯ ಮನಹಸ್ಸರ್ವ ಕರ್ಮಸು” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕರದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ ಮನು ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಅನೇಕ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗಳಿಗೂ, ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃರವರೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ “ಸ್ವೇಸ್ವೇಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ” ಎಂಬ ೧೨-೪೬ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ಮತ್ತು “ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವಿಶ್ವತಃ” ಎಂಬ ಶಾರೀರಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವು. ಹೀಗೆ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತೇಗಳನ್ನೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ನಿಗೆ ದುಷ್ಪನ್ನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಯಪಂಪಾಲನೆಗಳು ಇತಿ ಕರ್ಮವೈಯಲ್ಲೇ ಸೇರಿದವಾಗಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಆಜ್ಞಾಭೇದಿಮಮದ್ರೋಹೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವನು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಅರ್ಜುನನಾದುದರಿಂದ ಈ ಲಘುಪಾಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ನಂತರವೇ “ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಸ್ತುತಿರ್ಲಿಂಗಾ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಾಂಡೀವವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೇಗವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಅದು ಸಿಸ್ತೋಪಾಯ, ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಎಂದಿಗೂ ಸಿದ್ಧಿ ಸದು. ಆ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಸುಲಭೋಪಾಯವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ? ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಎಂದು ತಮೋವ ಶರಣಾಗಚ್ಛು ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿತನ್ನೂಲಕ ಸರಸ್ವಾಸಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಪರಮ ನಿತ್ಯೋಪಾಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಉಪಾಯನುಷ್ಠಾನ ಕ್ರಮವು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದುದು ಸಜ್ಜಿಗೊಳಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪ ಟ್ತು. ಆದರೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹರ್ಷವಿರಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಾರ ಕೋಪಕಂಡಿದ್ದನು ; ೨೬ಂದರೆ, ಉಪಾಯವೇನೋ ಉತ್ಪುಷ್ಪವಾದುದೇ ; ಆದರೆ ಅದು ಕೈಗೊಡಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣರೂಪಗಳಾದ ಲೆಖ್ಯವಿಲ್ಲದವು ಪಾಪಸಂಚಯ ಗಳನೆಯಲ್ಲಾ, ಇವುತೋಲಿಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಪರಮ ಕೃಪಯಾ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ “ನಿವಿತ್ತಸ್ಯಹಿಧರ್ಮಜ್ಞ ಶರಣಾಗತವತ್ಪಲಃ” ಎಂಬಿಬಿರುವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವರಾಗಿ, ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಎಡುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿಷ್ಕಾರ್ಥ ಥವು ತಿಳಿಯದೆ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಕೂಡದು. ಆದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯ ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸೂಕ್ತಿಯಾದ ಚರವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಗರ್ಭಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥ ಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾದವೇ. ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಡಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ದೂಷೋಪಪತ್ತಿ ನಮಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭ ವೇನಾದರೂ ಉಂಟೋ ಎಂದರೆ ಪರಮ ಸಾಧ್ಯವಾದ ದೌಪದಿಯು ದುಶ್ಯಾಸನನ ಮಾನ

ಭಾ. ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗರೂಪಾಃ ಸದ್ವಿಧಾರ್ಥಾ ವರಮ ನಿಶ್ಚ್ರೀಯಸ ಸಾಧನ ಭೂತಾ ಮದಾರಾಧನತ್ವೇನ ಅತಿಮಾತ್ರ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಕುರ್ವಾಣ ಏವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಫಲಕರ್ಮಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾ ಮೇಕೇ ಮೇವ ಕರ್ಮಾರ ಮಾರಾಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಮುಸಾಯಂ ಚಾ ನುಸಂಧತ್ಸು;

ಭಂಗಪ್ರಯತ್ನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡಾಗ "ಸಾಹಂ ಕೇಶಗಹಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪರಿಕ್ಲಿಷ್ಟಾ ಸಧಾಂಗತಾ | ಪಶ್ಯತಾಂ ಪಾಂಡುಪುತ್ರಾಣಾಂ ತ್ವಯಿ ಜೀವತಿ ಕೇಶವ" ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ರೋದನಮಾಡಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. "ಶತ್ಯಂ ತೇ ಪ್ರತಿಜಾನಾಮಿ ಕೃಷ್ಣೇ ಜಾಷೋಃ ನಿಗ್ರಹ್ಯತಾಮ್" | ಹತಾಮಿತ್ರಾ ಶ್ರಿಯಾಯುಕ್ತಾ ಅಚಿರಾದ್ರಕ್ಷ್ಯಸೇ ಪರ್ತಿವಿ" ಓ ದ್ರೌಪದಿಯೇ ಇಗೊ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವೆನು ; ಕರ್ಣರನ್ನು ಒರಿಸಿಕೋ. ನಿನ್ನ ಪತಿಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅವರಿಗೆ ಸದ್ವಿಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ನಿದರ್ಶನ ಬೇಕಿಲ್ಲವು.

(೧) ಸದ್ವಿಧಾರ್ಥಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ.—ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗರೂಪಗಳಾದ ಸದ್ವಿಧಾರ್ಥಾ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳನ್ನೂ, ಅವು ಎಂತನೆಗೆರೆ, ಪರಮನಿಶ್ಚ್ರೀಯಸ ಸಾಧನಭೂತಾ - ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಭಗವತಾ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದವು, ಇದರಿಂದ ಅವುಗಳು ತೃಪ್ತಿಸತ್ಪದ್ವಿಲಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ; ಹಾಗೆ ಬಿಡತಕ್ಕವುಗಳಾದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃರವರಿಗೆ ೧೮ ಅಭ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಿ ಬೇಕಾದ ಕ್ಲೇಶವೆಲ್ಲವು ಗು ? ಅದರಿಂದ ಕರ್ಮನಿಶ್ಚ್ರೀಯಸ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದವು, ಇವುಗಳನ್ನು ಮದಾರಾಧನತ್ವೇನ ಸನ್ನ ಅರಾಧನಾರೂಪವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಅತಿಮಾತ್ರಪ್ರೀತ್ಯಾ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಕುರ್ವಾಣ - ವರ್ಣಾಶ್ರಮರೀತ್ಯಾ ಆ ಮೂರನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಈಗ ಅರ್ಹತೆಗೂತರಲ್ಲೋ ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನಾಗಿ, ಹಿಂದೆ ಯಥೇಚ್ಛಸಿತಫಾಕುರು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಫಲಕರ್ಮಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ - ಅವುಗಳ ಫಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರುಪ್ತೇನ್ನಾದಿ ಜೀವಕೋಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಸೂಚಿತವು. ಇದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮತೆಗಳ ತ್ಯಾಗವೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ತ್ಯಾಗವೇ ಏನು ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ; ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಫಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮತೆಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಮಾಮೇಕಮೇವ - ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ, ಕರ್ಮಾರಮಾರಾಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮುಸಾಯಂ ಚಾ ನುಸಂಧತ್ಸು ಇದ. ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಆ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿಸುವವನೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಅರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯನೂ ಸಹ ನಾನೇ ಎಂಬದಾಗಿ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡು ಇಂತಹ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರಣ

ಏಷ ಏವ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಣಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಇತಿ (೧) “ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಮೇ ತತ್ರ ತ್ಯಾಗೇ ಭರತ ಸತ್ತಮ | ತ್ಯಾಗೋಹಿ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ | ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ವಂಪ್ರ ಕೀರ್ತಿತಃ” ಇತ್ಯಾರಭಃ (೨) “ಸಂಯಮಾತ್ಮನಃ ಸತ್ಯಗ ಸ್ವಾತ್ಮಿಕೋಮತಃ | ನಹಿ ದೇಹಭೃತಾ ಶಕ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತುಂ ಕರ್ಮಾಣ್ಯ ಶೇಷತಃ | ಯ ಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ ಸ ತ್ಯಾಗೀ ತ್ಯಕ್ತುರ್ಧೀಯತೇ” ಇತ್ಯರ್ಥಾಯಾದೌ ಸುದೃಢ ಮುಪಸಾದಿತಮ್. ಅಹಂ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೆಂಬರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ನನ್ನನ್ನು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯ ನೆಂದು ಭಾವಿಸು ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವು. ಈತನು ಮಾಡುವ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ವ್ಯಾಜೀಕರಿಸಿ, ಅದ ರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತನು ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶರಣ ಮತ್ತು ಉಪಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನೆಂಬ ಭಾವವು. ಈ ಗುಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈಗ ಲೀಲಾ ಸಾರಥಿ ಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಬರಲಾರನು. ಸಂಹಿತೆಯೇ, “ಉಪಾಯೇ ಗೃಹರಕ್ಷಿ ತೋಃ ಶಬ್ದ ಶರಣ ಮಿತ್ಯಯಂ | ನರತ್ವೇ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಶ್ವೇಷ ಉಪಾಯಾರ್ಥೈಕವಾಚಕಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂದರೆ ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು, ಭರತಮುನಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ “ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೇ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟೇ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವಕಮ್ | ತದೇ ಕೋಪಾಯತಾ ಯಾಚ್ಛಿ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಶರಣಾಗತಿಃ” ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇತರ ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅಕಿಂಚನ್ಯ ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಿನೇ ಉಪಾಯವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡ ಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಪ್ರಪತ್ತಿಯೆಂದೂ, ಶರಣಾಗತಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಏಕಶಬ್ದಾರ್ಥವು ನನ್ನಲ್ಲಿನ ಇನ್ನು ಯಾವದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ನನ್ನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವು. ಅಥವಾ ಏಕಂ - ಇತರ ಯಾರ ಸಹಾಯವು ಬೇಕಿಲ್ಲದೇ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಎಂಬರ್ಥವಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯ ನಿರ ಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದರೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇತರರು ಮಾಡಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಂಬರ್ಥವೇ ತೋರುವಾಗ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಪ.ಮತಾತ್ಮ್ಯಗವೆಂದೂ, ಅವು ಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅವು ವೇದಕ್ಷೇಪ ಸಾಧಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪ ಒಂದಿಂತೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಇಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ತ್ಯಾಗವಾದ ನಿಶೇ ಪಾರ್ಥವುಳ್ಳದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಏಷಏವ ಈಗ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಸುತ್ತಿಕರ್ತೃಗವೇ, ಸರ್ವ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಸವ ಸ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಪರಿತ್ಯಾಗವು, ಇತಿ - ಎಂಬದಾಗಿ, ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಅರ್ಥಾಯಾದೌ - ಈ ೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಸುದೃಢ ಮುಪಸಾದಿತಮ್ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಯಾವುವೆಂದರೆ - “ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣುಮೇ” ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳು, ಅದು ಮೂರರ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು

ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ - ಏವಂ ವರ್ಮಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ
ವಿರೋಧಿಭ್ಯೋಽನಾದಿಕಾಲ ಸಂಚಿತಾನಂತಾಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣರೂಪೇಭ್ಯಃ
ಸ್ವರ್ದೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೇಭ್ಯ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ; ಮಾಶುಚಃ - ಶೋಕಂ ಮಾಕೃಥಾಃ;

ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ಎವಂ ಅಸಂಭವಿ ಹೇಳಿ (೨) "ಏಷಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಂಚೈವ ಸ ತ್ಯಾಗ ಸ್ವಾತ್ತಿ
ಕೋ ಮತಃ | ನಹಿದೇದಭ್ಯ ತಾ ಶಕ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತುಂ ಕರ್ಮಣ್ಯ ಶೇಷತಃ | ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ
ಸತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೇಯ ತೇ" (ಗಂ. ೧೮-೧೧) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಕರ್ಮತ್ರ ಉಂಟಿಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ
ಬಿಟ್ಟು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದಿಗ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮ
೧೪ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಏಕೆಂದರೆ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿ
ಕನಾಗುವದರಿಂದ. ಯಾವನು ಹೀಗೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮನುತೆಯನ್ನೂ ಕರ್ಮತ್ರ ಫಲವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ
ಮಾಡಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಆತನು ತ್ಯಾಗೀ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು.
ಅತ್ಯಧ್ಯಾಯಾದೌ - ಎಂಬದಾಗಿ ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸುದೃಢಮುಪಪಾದಿತಂ -
ಬಹು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವೇ ವಿನಾ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು
ತಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸುದೃಢಮುಪಪಾದಿತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ೧೮ ಅಧ್ಯಾಯ
ಗಳಿಂದಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಪುನಃ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿಯೂ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ
ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಬೇಡ. ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು ಎಂದು, ಎಂದಿಗಾದರೂ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವೋಪ
ದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ? ಆ ಸುವದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವು ಎಂದಿಗೂ ಕೂಡುವ
ದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಾವು ಹೇಳಿರುವ ಸಮಂಜಸಾರ್ಥವೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಧೃಢಮುಪಪಾದಿತಂ
ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಂದೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ - "ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ
ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ" ಇದರ ತ್ವರ್ದೇವೇನೆಂದರೆ? ಏವಂ ವರ್ಮಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ಮೂಲದಲ್ಲಿ
ತ್ವಾ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಶೋರಿಬರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಏವಂ ವರ್ಮಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ಎಂದು ವಿವ
ರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ಫಲಕರ್ಮತ್ರ ಮನುತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಉಪಾ
ಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ
ನಿಂತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು, ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿವಿರೋಧಿಭ್ಯಃ - ನನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಅನಾದಿ
ಕಾಲ ಸಂಚಿತಾನಂತಾಕೃತ್ಯ ಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ರೂಪೇಭ್ಯಃ - ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ
ಸಂಚಿತಗಳಾದ ಲೆಖ್ಯಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಮಾಡಬರುವದನ್ನೂ ಮಾಡಿ, ಮಾಡಬೇಕಾದ
ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸರ್ದೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ - ಸಮಸ್ತಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ - ಬಿಡಿ
ಸುವೆನು; ಮಾಶುಚಃ ಎಂದರೆ ಶೋಕಂ ಮಾಕೃಥಾಃ - ಶೋಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ, ನೀನು
ಶೋಕಿಸುವ ಕೆಲಸ ವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ವಾಗಿ ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿವಿರೋಧಿಭ್ಯಃ ಅನಾದಿಕಾಲ ಸಂಚಿತಾನಂತ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರು
ತ್ತಾರೆ ಪಾಪಗಳು ಎರಡು ವಿಧವು - (೧) ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುವದನ್ನು
ಮಾಡುವದು; ಮತ್ತು (೨) ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿರುವದನ್ನು ಬಿಡುವದು; ಇಂತಹ
ಪಾಪಗಳು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಲೆಖ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹಾಗಿ ಅನಂತಗಳಾಗಿವೆ.
ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎನ್ನುತ್ತೀಯೋ, ನಾನು ಹಿಂದೆ ನೀನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ
ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಪರಂಪರಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಯವನ್ನು ಫಲಕರ್ಮಕರ್ಮತ್ರತ್ಯಾಗ

ಪೂರೈಕೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಸರ್ವಪಾಪಗಳ ನಿವಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾದರೆ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗುತ್ತವೆ; ನೀನು ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶೋಕಿಸುವ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೃಪಾಮಹೋದಧಿಯು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹಿಂದೆಯೇ ಮಾಮೈವೈತ್ಯಸಿ ಎಂಬ ಭರವನ್ನಿತ್ತರು. ಆದರೂ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಪಾಪಸಮೂಹವು ಅನಂತವು, ಅವು ಕಳೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು, ಅಭೈರ್ಯದಿಂದ ಶೋಕಿಸಿದನು, ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಸರ್ವಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿದರೇ ವಿನಾ, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟು ಎಂದು ಏಕೆ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಕೇಳಿಸರೆ, ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿ ಯಾವಾಗ ಅಯಿತೋ, ಆ ಆರ್ಚಿರಾದಿಗತಿಯುಂಟಾಗಿ ಮೇಯ ಶರೀರವು ತೊಲಗಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳುವವರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥೈತ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು: “ಮಾಮೇಕಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಸಮಂ ಸರ್ವ ಭೂತಸ್ಯಂ ಈಶ್ವರಂ ಅಹಮೇವೇತ್ಯೇವ ಮೇಕಂ ಶರಣಂವ್ರಜ, ನಮತೋಽನ್ಯದಸ್ತೀತ್ಯವಧಾರಯ” ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಶ್ಲೋಕದ ಯಾವ ಪದಗಳ ಶಕಾರ್ಥದಿಂದಾಗಲಿ, ಅರ್ಥವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವರು “ಮತ್ತೂ ಪರತರಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಧನಂಜಯ” (ಗೀ. ೭-೭) ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ “ಮತ್ತೂ ಅಸ್ತಿ, ಕಿಂತು ಪರತರಂ ನಾಸ್ತಿ” ಎಂಬರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವು. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂಜೈವ ವಿದ್ವ್ಯನಾದೀ ಉಭಾವಸಿ” ಎಂದೂ, “ಭೂಮಿರಾಪೋನಲೋವಾಯುಃ ಖಂ ಮನೋ ಬುದ್ಧಿರೇವಚ | ಅಹಂಕಾರ ಇತೀಯಂ ಮೇ ಭಿನ್ನಾ ಪ್ರಕೃತಿರಷ್ಟಧಾ|ಅಪರೇಯ ಮಿತಸ್ತ್ವನ್ಯಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ವಿಮೇ ಪರಾಂ|ಜೀವಭೂತಾಂ ಮಹಾಬಾಹೋ ಯಯೇದಂ ಧಾರ್ಯತೇ ಜಗತ್” (ಗೀ. ೭-೨೫) ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಮಲ್ಲೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ “ಕ್ಷರಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಅಮೃತಾಕ್ಷರಂ ಹರಃ, ಕ್ಷರಾತ್ಮಾನೌ ಈಶತೇ ದೇವ ಏಕಃ” (ಶ್ವೀ. ೧೧೦) ಎಂದೂ “ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗ್ಯಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂ ಚ ಮತ್ಯಾ” (ಶ್ವೀ. ೧೧೨) ಎಂದೂ ಮೂರು ತತ್ವಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ “ನಮತೋಽನ್ಯದಸ್ತೀತಿ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಶಾಸ್ತ್ರಪಂಜಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವು. ಇಲ್ಲಿ “ಅಹಂ ತ್ವಾಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ” ಎಂದಿರದದರಿಂದ, ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ, ಅನಾಲೋಚಿತಾಶೇಷಲೋಕಶರಣ್ಯನಾದ ರಕ್ಷಕನಾದ, ಪರಮ ಶೇಷಿಯಾದ ಪಾಪನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಪತಿಯೇ ಬೇರೆ; ಅಶಕ್ತನಾದ, ದೀನನಾದ, ಪರತಂತ್ರನಾದ ರಕ್ಷ್ಯವಸ್ತುವಾದ ಶೇಷನಾದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಬೇರೆ ಎಂದೂ, ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ಪ್ರಭುವೇ ಬೇರೆ, ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ಬೇರೆ ಎಂದೂ ಘಂಟಾಘೋಷದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ವಾಕ್ಯ ಇರುವಾಗ ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ ಭೇದವೇ ವ್ಯಕ್ತವೇ ವಿನಾ ಅಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವು. ಉತ್ತಮಃಪುರುಷಸ್ತನ್ಯೇ (ಗೀ. ೧೫-೧೬) ಎಂಬ ಶ್ರುಮಾಣ ಕೃಂತ ಪುತ್ರವಾದುದು ಇನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇಕೆ?

ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಸ್ವರೂಪತಃ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಕೂಡ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಿಗೆ ಉಪಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರತದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಅವರಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷಃ ಎಂಬುದೇ ಅವರಿಗೆ ಹೇತುವು ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷಃ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವೂ ಒಪ್ಪುವೆವು. ಆದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಯದ್ರೂಪವೆಂದು ವಿನಾ ಶಿವಸತ್ಯಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಅದು ವೇದನ, ಉಪಾಸನ ತತ್ವಗಳಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಸಂತಾನರೂಪವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾಂತ ಸ್ವರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರ

ವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾಂಗಕಚ್ಚು ನವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೇ “ನಿಯತಸ್ಮತು ಸಂನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ನೋಹಾ ತ್ವಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸ್ತವುಸಃ ಪರಿ ಕೀರ್ತತಃ” (೧೮.೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದವೇನೆಂಬುದು “ಸರ್ವಕರ್ಮ ಫಲತ್ಯಾಗಂ ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾಮಂ ವಿಚಕ್ಷಣಃ” (೧೮-೨) ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. “ಏತಾನ್ಯಪಿತು ಕರ್ಮಣಿ ಸಂಗಂತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಾನಿಚಿಕಿರ್ದವಾನೀತಿ ಮೇ ಪಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತ ಮುತ್ತಮಮ್” (೧೯-೧೮) ಎಂಬುದೇ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭವಾನ್ವರ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವಾಗಿರುವಾಗ, ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಉಪಾಸನ ನಿಷ್ಪನ್ನನಿಗೆ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಸಕಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವು?

ಅದರ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ, ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾದ “ನಾವಿರತೋ ದುಶ್ಚರಿತಾತ್” (ಕಠ ೨. ೨೪) “ತೃಜ ಧರ್ಮ ಮಧರ್ಮಂ ಚ” (ಭಾಗ. ೧೧ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ ತ್ಯಾಗವು ಬೋಧಿತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಠಶ್ರುತಿಯ ಪೂರಾವಾಕ್ಯವು—“ನಾವಿರತೋ ದುಶ್ಚರಿತಾ ನ್ನಾಶಾನೋ ನಾಸಮಾಹಿತಃ|ನಾಶಾನ್ತ ಮಾನಸೋವಾಪಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇನೈವ ಮಾಪ್ನುಯಾತ್” ಎಂಬುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಗೆ ದುಶ್ಚರಿತ ಮೊದಲಾದ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೇ ವಿನಾ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಪರದಾರಗಮನ ಪರದ್ರವ್ಯಾಪಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಲ್ಲದೆಯೂ, ನಾನಾ ವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಶಾನ್ತ ಚಿತ್ತನಲ್ಲದೆಯೂ, ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸದೇ ಇರುವವನು, ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲಾರನೆಂದ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳತೇ ವಿನಾ, ವಿಹಿತ ಕರ್ಮ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿಲ್ಲವು.

ಹಾಗೆಯೇ “ತೃಜಧರ್ಮ ಮಧರ್ಮಂಚ” ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದೂ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಾ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದಲ್ಲವು. ಈ ಉಪದೇಶವು ಭಾರತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸರ್ವ ದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. (ಋಷಿ-೪೪) ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಂಧಕಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಪನ್ನನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬರ್ಥವು “ತೃಜಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂಚ ಉಭೇ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇ ತೃಜ | ಉಭೇ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಯೇನ ತೃಜಸಿ ತತ್ತ್ವಜಃ | ಏತತ್ತೇ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಅಖ್ಯಾತ ಮೃಷಿಸತಮ ||” ಎಂಬುದು. ಪೂರಾ ವಾಕ್ಯವು. ಪರಮಹಿತವಾದ ಪರಮಪುರುಷ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ನಂತರ ಮೊಕ್ಷೇತರ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ - ತೃಜಧರ್ಮ ಮಧರ್ಮಂಚ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾಭಸಂಧಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವು ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಅಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣ ರೂಪ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ತೃಜಸು ಎಂಬರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಬೋಧಿಸ ಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇತ್ಯಜ-“ಅಸೃತೇನೈವ ಪ್ರತ್ಯಾಧಾಃ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗಿ, ಸಾಂಸಾರಿಕ ಫಲವುಳ್ಳ ಕರ್ಮವು ಅಸೃತ ವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಸೃತವಲ್ಲದುದು ಯಿತವು ಸತ್ಯವು; ಅದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಕೈವಲ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯಾರೂಪದಿದೆಯಾಗಿವು. ಅದುದರಿಂದ ಉಪ ದೇಶವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ ನೀನು ಆಶ್ರಮನಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯಾಗಿಯಾಗಲಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ; ಅಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡು. ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಫಲಕರ್ಮತ್ಯ

ಮಮತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ - “ಯೇನ ತ್ಯಜಸಿ ತತ್ತ್ವಜ” - ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ನಾನು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ನಾನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ, ನಾನು ಎಂಬ ಮತ್ತು ಫಲಕರ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆ, ಹೀಗೆ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಂಧಕಗಳಾಗಿರುವದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅಹಂಭಾವವು ಯಾತರಿಂದುಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕೂಡ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ಎಂಬ ಹಿತೋಪದೇಶವು.

ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಭಾಗವತದಿಂದ ಉದ್ಭವವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ರವರೇ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ - “ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಉದ್ಭವೋತ್ಪೌಜ್ಯ ಚೋದನಾಂ ಪ್ರತಿಚೋದನಾಮ್” ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಶ್ರುತಮೇವಚ | ಮಾಮೇಕ ಮೇವ ಶರಣಂ ಆತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಮ್ | ಯಾಹಿ ಸಂಸ್ಥಾತ್ಮಭಾವೇನ ಯಾಸ್ಯಸ್ಯ ಕುತೋಭಯಮ್” (ಭಾಗ. ೧೧-೧೨ - ೧೪ ೧೫) ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ—ನಾ ಸವಿದ್ಯಯಾಸ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನು ಉದ್ಭವವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವು.—ಓ ಉದ್ಭವನೇ! “ಚೋದನಾಂ ಪ್ರತಿಚೋದನಾಂ - ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂಚ ನಿವೃತ್ತಿಂಚ - ಪ್ರಸ್ತುತಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಬಿಡತಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ, ಫಲಕಾಮನೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಯಾಗಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ಲೋಕ ೬೬ - ಉಪಾಯಾಂತರ ಉಂಟೆಂದು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೇಗಳಿಗಳು ಅನುಷ್ಠೇಯವು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವು ಎಂದು ಉಪದೇಶಾರ್ಹವಾದುದನ್ನೂ, ಶ್ರುತಮೇವಚ - ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯವಾದರೂ, ಅವುಗಳು ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಅಂಗವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ, ಉತ್ಪೌಜ್ಯ - ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು, ಮಾಂ - ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವಾದಿ, ಆಶ್ರಯ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಿತನ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸುವ ಕಾರಣ್ಯ ವಾಗ್ವಲ! ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌಶೀಲ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣ ಮಹೋದಧಿಗಳಾದ ಸ್ವಸ್ವನ್ನೂ, ಏಕಮೇವ - ಶ್ರಿಯಃಸತಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಪಕನು ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ ಒಬ್ಬನೇಯಾಗಿ, ಅರಕ್ತರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರದತ್ತ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ನನೂ ಬಸನ್ನೇ, ಇನ್ನೂ ಎಂತನನೆಂದರೆ “ಆತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಂ - ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಕಿಮಕೀಟಗಳವರೆಗೂ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೂ ಸಮಸ್ತ ಸಸ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೂ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ, ಸಂಸ್ಥಾತ್ಮಭಾವೇನ - ಉಪಾಯತ್ವ ಉಪೇಯತ್ವ, ಪಿತೃತ್ವ, ರಕ್ಷಕತ್ವ ಶೇಷತಾದಿ ಸರ್ವ ಭಾವಗಳಿಂದಲೂ, ಶರಣಂ ಯಾಹಿ - ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸು. ಯಾಸ್ಯಸ್ಯ ಕುತೋ ಭಯಮ್” - ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಲಿ ಪುನರಾವರ್ತಿರೂಪ ಭಯವಿಲ್ಲದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರುವ, ಎಂದು ಉಪದೇಶವು.

೨. ಈಗ ಹಿಂದೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಸಮಸ್ತೋಪದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಗುಹ್ಯತಮವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ಇದೇ ಅದ್ವಾಯದಲ್ಲೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತ್ರಿವಿಧ ತ್ಯಾಗವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತರವೂ ಈಗ ಪುನಃ ಹೇಳುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಎಂಬುದೊಂದು ಅಕ್ಷೇಪವು; ಇನ್ನೊಂದೇನೆಂದರೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಾಗ ಬೇರೇ ವಿಧವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವದು ನ್ಯಾಯವೇ? ಆತನಿಗೆ ಈಗ ದಾಖಲೆನೋ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಮಾತುಚ್ಚ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಅಕುವನನ್ನು ಕುರಿತಲ್ಲವೇ ಆಳಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದುದು; ಈ

ಭಾ. ಅಥವಾ ಸರ್ವಪಾಪ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಾತ್ಯರ್ಥ ಭಗವತ್ಪ್ರಿಯಪುರುಷ ನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಾ
 ದ್ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ತದಾರಂಭ ನಿರೋಧಿಸಾಪಾನಾ ಮಾನಂತ್ಯಾತ್ ತತ್ಪ್ರಿಯಶ್ಚಿತ್ತ

ದುಃಖವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಅಸಂಖ್ಯೇಯಗಳಾದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗಲು
 ಸಾಧ್ಯವೇ? ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಎಂದು ಏನೋ ಹೇಳಿದರು; ಇಷ್ಟು ಪಾಪಗಳಿರುವಾಗ ಉಪಾಯವು
 ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು ಎಂಬ ಶೋಕವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಕ್ತವು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಾದರೆ ಇಷ್ಟು
 ಪಾಪಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ, ಎಷ್ಟು ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಷ್ಠಾನ
 ಗಳು ಮುಗಿಯುವುವು; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎಂದಿಗೆ ಆತನ ಪಾಪವೆಲ್ಲವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವದು?
 ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದಿನ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಸಿದ್ಧಿರುವದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ರಫಲಕಾರಿಯಾದ
 ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಯವು ಕಷ್ಟವಾದರೆ,
 ನೀನು ಶೋಕಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲವು. ಇನ್ನೊಂದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರ
 ವಿರುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. ಆನರ ವಿಷಯವಾದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು
 ಅವನ್ನಾದರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸು, ಅಂತೂ ನೀನು ನಿನ್ನ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾ ರೂಪಧರ್ಮಯಾದ್ಯವನ್ನು
 ತ್ಯಜಿಸಲು ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸುಲಭೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು
 ತ್ತಾರೆ.—ಇದೂ ಕೂಡ ಸಾರಭೂತವಾದ ಉಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅತಕ್ರೂರಿಗೆ ಸುಲಭೋಪಾಯ
 ವಾಗಿ ಇದೂ ಗುಣ್ಯತಮವೆಂದು ಹೇಳಿದುದಲ್ಲೇ ಸಾರವಾಗಿ ಗೀತಾ ಚರಮಶ್ಲೋಕವೆಂದು
 ಶಾಫಿಪಲ್ಲಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಅಥವಾ—ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಹೇಳಬಹುದು. **ಅಥವಾ** ಎಂದರೆ ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥವೆಂದೇ
 ಭಾವಿಸಿ, ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೋಗದೇ ಹೋದರೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸ
 ಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅಥವಾ** ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದಲ್ಲವು; ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ
 ಅರ್ಥವು ಉದ್ದೇಶ್ಯವೇ. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಮಾಡು ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ
 ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಮಾಡು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ ರವರು ಉಪದೇಶಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು
 ವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೇಳಿಸಿದ ಎಂದು ಭಾವಿಸ
 ತಕ್ಕದ್ದು. ಮಹರ್ಷಿಗಳ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಚರಮ
 ಶ್ಲೋಕದ ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅನೇಕ ರಹಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಉಂಟು ಅವು
 ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸುವವ. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ
 ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವೆವು. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿರುವವರು
 ದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರದ ಚರಮಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರದ ಅರ್ಥ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು
 ಕಟಾಕ್ಷಿಸಬಹುದು ಈ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯ ಹೇಗೆಂದರೆ? ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ - ಭಕ್ತಿ
 ಯೋಗವು, ಸರ್ವಪಾಪವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಾತ್ಯರ್ಥ ಭಗವತ್ಪ್ರಿಯ ಪುರುಷನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಾತ್ - ಸರ್ವ
 ಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಭಗವಂತನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಿಯನಾದ ಪುರುಷನಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿ
 ಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ತದಾರಂಭನಿರೋಧಿಸಾಪಾನಾಂ - ಆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು
 ಆರಂಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳ, (ಇದರಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಗಳೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ
 ಗಳಾದುದರಿಂದ ಸೇರಿದವು) ಅನಂತ್ಯಾತ್ - ಲೆಖ್ಯವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಬಾಹ್ಯವಿರುವದರಿಂದ
 ತತ್ಪ್ರಿಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪಧರ್ಮೈಃ - ಆಯಾ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ
 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಪರಿಮಿತಕಾಲಕೃತ್ಯೈಃ - ಒಂದು ಜನ್ಮದ ಪರಿಮಿತ
 ವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಿಂದ, ತೇಷಾಂ - ಆ ಅಸಾಧಾರಣ, ದಾಸ್ಯ ರತಯಾ -
 ನಿವಾರಣವು ಕಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ, ಆತ್ಮನಃ - ತನ್ನ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಾನೇರ್ಹತಾಂ -

ರೂಪಧರ್ಮೈಃ ಪರಿಮಿತಕಾಲಕೃತ್ಯೈಸ್ತೇಷಾಂ ದುಸ್ತರತಯಾ ಅತ್ಯನೋ ಭಕ್ತಿ
ಯೋಗಾರಂಭಾನರ್ಹತಾ ಮಾಲೋಚ್ಯ ಶೋಚತೋಽರ್ಜುನಸ್ಯ ಶೋಕವ ಪನುರ್ದ
೧೬ ಭಗವಾನುವಾಚ—

ಭಾ. “ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ತರಣಂ ವ್ರಜ” ಇತಿ; ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭ
ವಿರೋಧ್ಯನಾದಿಕಾಲ ಸಂಚಿತ ನಾನಾವಿಧಾನಂತ ಪಾಪಾನುಗುಣಾಃ ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಯ
ಶ್ಚಿತ್ತರೂಪಾಃ ಕೃಛ್ರ ಚಂದ್ರಾಯಣ ಕೊಷ್ಮಾಂಡ ನೈಶ್ವಾನರ ವ್ರಾತಪತಿ ಪವಿತ್ರೇ

ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವದಕ್ಕಿರುವ ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು, ಅಲೋಚ್ಯ - ಅಲೋಚಿಸಿ, ಶೋಚತಃ - ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ಅರ್ಜುನಸ್ಯ - ಅರ್ಜುನನ, ಶೋಕಮಪನುರ್ದ - ಶೋಕವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವರಾಗಿ, ಶ್ರೀಭಗವಾನುವಾಚ - ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ಭಗವಾನ್ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಎನಂದರೆ, ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಈ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅವತಾರಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಭಿನವೇಶ ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಮ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ, “ಜನ್ಮಾಂತರ ಸದಸ್ರೇಷು ತಪೋ ಜ್ಞಾನಸಮಾಭಿಛಿಃ | ನರಾಣಾಂ ಕ್ಷೀಣಪಾಪಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣೇ ಭಕ್ತಿಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ” ಎಂಬ “ಕೃಷ್ಣಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪಕ್ವೇ ತತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ” ಎಂಬ “ಅವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತ್ಯುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ವಿದ್ಯಯಾಮೃತಮಶ್ನುತೇ” ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯು ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದಂಟಾದ ಪಾಪಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನಾನಂತರ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಪಾಪನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ನಿರ್ವಚ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಪಾಪ ವಿನಿರುಕ್ತಾತ್ಮಾರ್ಥಭಗವತ್ಪ್ರಿಯಪುರುಷನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಾತ್ ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಪಾಪಗಳಾದವೋ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಜನ್ಮ ಸಂತತಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಲೆಖನಾಡಲು ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಅನಂತವಾದವು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮೂಲಕ ಕಳೆಯೋಣವೆಂದರೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಎಷ್ಟು ಜನ್ಮಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಆದಿತು? ಹೀಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಂಡು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿ ಕೃಪಾಪರಿಪೂರ್ಣರಾದ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟಪಾಪಗಳೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೂಲಾರಾಯೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಭಸ್ಮವಾಗುವ ಹಾಗೆ, ಒಂದೇ ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ತೋಗುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ತರಣಂ ವ್ರಜ ಇತಿ - ಎಂಬುದೇ; ಈ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳ ನಾಶಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು; ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭ ವಿರೋಧ್ಯನಾದಿ ಕಾಲಸಂಚಿತ ನಾನಾವಿಧಾನಂತ ಪಾಪಾನುಗುಣಾಃ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲು ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕಗಳಾದ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಅನಂತ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ, ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪಾಃ - ಆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳಾದ ಕೃಛ್ರ ಚಂದ್ರಾಯಣ ಕೊಷ್ಮಾಂಡ ಹೋಮ ನೈಶ್ವಾನರೇಷ್ಟಿ ವ್ರಾತಪತೀಷ್ಟಿ ತ್ರಿವೃತ್ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ

ಷ್ಟಿತ್ರಿವಿದಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕಾ ನಾನಾವಿಧಾನನ್ತಾಂಸ್ತ್ವಯಾ ಪರಿಮಿತ ಕಾಲವತ್ತಿ
ನಾ ದುರನುಷ್ಠಾನಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಧರ್ಮಾನ್ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭ ಸಿದ್ಧಿಯೇ
ಮಾಮೇಕಂ ಪರಮಕಾರುಣಿಕ ಮನಾಲೋಚಿತ ವಿಶೇಷಾಶೇಷ ಲೋಕಶರಣ್ಯ
ಮಾಶ್ರಿತ ಪಾತ್ಸಲ್ಯ ಜಲಧಿಂ, ಶರಣಂ ಪ್ರಪದ್ಯಸ್ವ; ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ
ಯ ಛೋದಿತ ಸ್ವರೂಪ ಭಕ್ತ್ಯಾರಂಭ ವಿರೋಧಿಭ್ಯಃ ಸ್ವರ್ದೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೇಭ್ಯೋ
ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ; ಮಾಶುಚಃ || ೬೬ ||

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ನಾನಾವಿಧಾನನ್ತಾಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು, ಪರಿಮಿತಕಾಲವತ್ತಿ ನಾ
ತ್ವಯಾ - ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಜೀವಮಾನವಿರುವ ನಿನ್ನಿಂದ, ದುರನುಷ್ಠಾನಾನ್-ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು
ಅಸಾಧ್ಯಗಳಾಗಿರುವ, ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ - ಆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ - ಸಮಗ್ರ
ವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ತ್ಯಜಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವೇನೂ
ಇಗರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಗವಾಗಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೇ “ಅಹರಹಸ್ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾ
ಸೀತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕು, ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗಾ
ರಂಭಸಿದ್ಧಯಃ - ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭವು ಸಿದ್ಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಾಮೇಕಂ - ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತ
ನಾದ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಅನ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಯಾವುದೂ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದೂ ದೇವತಾಂತರವೆಲ್ಲಾ ಆಶಕ್ತ
ರೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ನಾನು ಎಂತವನೆಂದರೆ ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾಗಿಯೂ, ಅನಾ
ಲೋಚಿತವಿಶೇಷಾಶೇಷ ಲೋಕಶರಣ್ಯಂ - ಗುಣಶಿಲ್ಪವೃತ್ತಿ ಅಭಿಜಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ
ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ ನಿತ್ಯಸ್ವತೆಯ ತಾರತಮ್ಯಗಳನ್ನೊಂದೂ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಲೋಕದ ಸರ್ವತ್ರ ಜನರಿಗೂ
ರಕ್ಷಕನಾದ, ಮತ್ತು ಆಶ್ರಿತ ಪಾತ್ಸಲ್ಯಜಲಧಿಂ - ತನ್ನನ್ನು ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರ
ಯಿಸಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೆ, ದೋಷೋಯದ್ಯುಪಿತಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ -
ದೋಷಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಏನಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವ್ರಾಯನಾದ, ನನ್ನನ್ನು
ಶರಣಂ ಪ್ರಪದ್ಯಸ್ವ-ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ, ಎಂದರೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು
ಮಾಡು; ಅಹಂ - ಇಂತಹ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಾದಿರುವ ನಾನು,
ತ್ವಾ - ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸದುಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ
ಯನ್ನು ಕೇಳಿತಿಳಿದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಸರ್ವ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ - ಎಂದರೆ
ಯಥೋದಿತಸ್ವರೂಪಭಕ್ತ್ಯಾರಂಭ ವಿರೋಧಿಭ್ಯಃ - ನಾನು ಹಿಂದೆ ಗುಹ್ಯತಮವಾಗಿ
ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಭಕ್ತಿಯೋಗ
ವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಸ್ವರ್ದೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ - ಸಮಸ್ತಪಾಪ
ಗಳಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ - ಬಿಡಿಸುವೆನು, ಮಾಶುಚಃ - ಅಳಬೇಡ. ಎಷ್ಟು ಜನ್ಮ
ಸಂತತಿಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೂ ಅವು
ಪರಿಹಾರವಾಗಲಾರವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಜನ್ಮದ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದು
ಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು ಎಂದು ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ
ಲಘುವಾಯವಾದ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು, ಎಲ್ಲವೂ ತೊಲಗುವವು, ನೀನು ಶೋಕಿಸುವ
ಕೆಲಸವಿಲ್ಲವು. ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಮೂಲಕ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ನಿರತಿಶಯಾನಂದವು ಲಭಿಸುವದು
ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವ. ಈ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ವಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಮಾಮೇವ ಯೇ ಪ್ರಪ
ದ್ಯಂತೇ ಮಾಯಾಮೇತಾಂ ತರಂತೀ” (೭-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶರಣಾಗತಿಯು
ಉಪಾಸನ ಭರಣ್ಯಾಸ ಎರಡು ವಿಧೋಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವು. ಉಪಾಸನಾರಂಭದಲ್ಲಿ

ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಗೆ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅದು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಶರಣಾಗತಿಗೆ ಸದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಶರಣಾಗತಿಯು ಇನ್ನೊಂದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಪಾಯವು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದ್ವಾರಕ ಶರಣಾಗತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಾವಾಗ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಳೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಶೋಚಿಸುತ್ತಾನೆಂದನೋ, ಈ ಎರಡನೆಯ ವಿಧ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಭರಣ್ಯಾಸ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು. ನ್ಯಾಸವಿದ್ದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ತ್ರೈತರೀಯ. ನಾರಾಯಣೀಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮಗನು ತಂದೆಯನ್ನು ಕೂತು “ಕಿಂ ಭಗವಂತಃ ಪರಮಂ ವದನ್ತಿ || ಯಾವ ಸಾಧನವು ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು; ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು; ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ, ಅನೇಕ ವೈವಹಿಕೋಪಾಯಗಳಾದ, ಸತ್ಯ, ದಾನ, ಧರ್ಮ, ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಾಯವು “ತಸ್ಮಾನ್ಯಾಸಮೇಷಾಂ ತಪಸಾ ಮತಿರಿಕ್ತಮಾಹುಃ” ನ್ಯಾಸಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪ ಶರಣಾಗತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ. ಆ ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸುವರೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ “ವಸುರಣೋ ವಿಭೂರಸಿ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಓಮಿತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಯುಂಜೀತ” ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಹಿಂ ಎಂದು ತ್ರಿನಾಮತ್ರೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇದೂ ಕರಣಮಂತ್ರವು. ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗುವುವು. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಾದ “ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾ ಘಾಯೋರಕ್ಷೇಪನಿಶಾಶ್ಚ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಘಗಳ ನಾಶವೂ, ಉತ್ತರಾಘಗಳ ಲೇಪವಿಲ್ಲದಿರೋಣವೂ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದ ಪ್ರಸನ್ನನಿಗೆ ಎಂದು ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಲೇಪಿಸದ ಉತ್ತರ ಪಾಪಗಳು ಬುಧ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಲ್ಲವೆ ಅಪರಂಧಗಳೆಂದು ಶ್ರೀಯತಿವರ್ಮರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭರಣ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದನಂತರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಪನ್ನನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಸ್ವನಿಷ್ಠೆಗೂ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾರನು; ಒಂದುವೇಳೆ ಅಂತಹ ಅವರಾಧಗಳ ಸಂಘಟನೆಯುಂಟಾದರೆ, ಪುನಶ್ಚರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಪಾಪನಿಬರ್ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. “ಮನೀಷೀವೈದಿಕಾಚಾರಂ ಮನಸಾಪಿ ನಲಂಘಯೇತ್” | ಅಪಾಯ ಸಂಪ್ಲವೇ ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಸಮಾಚರೇತ್ | ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿಯಂ ಸಾತ್ರ ಯತ್ಪುನಶ್ಚರಣಂ ವ್ರಜೇತ್ || ಎಂದು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಹೋದರೆ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪ ದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವನು.

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶಂಕಾ ಉದಿಸಬಹುದೇನೆಂದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದು. ಹಿಂದೆ ತಮೇವ ಶರಣಂಗಚ್ಛ (ಗೀ. ೧೮-೬೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತವೆಂದೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆರ್ತನಿಗೇನೋ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಧೃಪ್ತನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಹೇಳುವೆವು. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಅನಭ್ಯುಪಗತ ಪ್ರಾರಬ್ಧವೆಂದೂ, ಅಭ್ಯುಪಗತವೆಂದೂ, ಎರಡು ವಿಧವು. ಮುಂದೆ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು ಅನಭ್ಯುಪಗತ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಇದೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲವು. ಅಭ್ಯುಪಗತ

ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಈ ದೇಹಮೂಲಕ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು ; ಇದು ಎರಡು ವಿಧವು, ಅನುಕೂಲ ಪ್ರತಿಕೂಲ ರೂಪವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ಸಮ್ಮತವೇ; ಆದರೆ ಆ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಆತನು ಲಿಪ್ತನಾಗಿರ ಕೂಡದು. ಈಗ ಪ್ರಶ್ನೆ ಏನೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದು, ಅದು ತೊಲಗುತ್ತದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಇದೂ ತೊಲಗುತ್ತದೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ ಎಂದು “ತಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ “ಸರ್ವ ಪಾಪೇಭ್ಯಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದೂ ಸೇರಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗೀ ೧೮-೬೨) ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾನಿಷ್ಠ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಜ್ಞರು “ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತಿಸ್ತು ಸಾಧನೀ ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ಭೂಯಸೀ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದವು “ಸಾಧ್ಯ ಭಕ್ತಿಯರ್ಥಯಾಸಾ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ಲಮಾಷೋಡಶಿಯ ಶ್ಲೋಕನಾದ “ದೇವ ತ್ವಾಂ ಶರಣಂ ಪ್ರಪನ್ನಮಪಿ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ಕೂಡ ತೊಲಗುತ್ತದೆಂದು ಪರಮ ಭಾಗವತರು ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ದೃಷ್ಟ ಪ್ರಪನ್ನನ ವಿಷಯವು. ಆರ ಪ್ರಪನ್ನನಾದರೆ ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳೂ ಒಡನೆಯೇ ತೊಲಗುತ್ತವೆ ಹಿಂದೆ ಗುಹ್ಯತಮನಾದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು “ಮನ್ಮಥಾಘವ ಮಧ್ಯ ಕ್ತಃ” ಎಂದು ಮಾಡಿದರು. ಅದನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಈ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರೆ, ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನ ಬಲದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬ ಧಕಗಳಾದ ಸಮಿಸ್ಪ ಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗುತ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು. ಆದರೆ ಈ ವೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸುಮಾರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಉಪಾಧಾನುಷ್ಠಾನ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕಗಳನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗಲೂ ಮತ್ತು ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಯಜ್ಞೋದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ಪಾಪನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ ಎಂದು ವಾಸನಿಸ್ವರಕ್ಗಳೆಂದೂ, ಹೇಳಿರುವಾಗ ಈ ಶರಣಾಗತಿ ಬೇರೆ ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ ಜಡಗಳಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಯಾವ ಫಲವೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವು. ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಕಗಳಾಗಿ ಅವು ಪಾಪ ನಿವಾರಕಗಳು. ಅಂತಹ ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಒದಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಅವಶ್ಯಕನೆಂಬ ಭಾವವು. ಸರ್ವಲೋಕ ಶರಣತ್ವಕ್ಕೆ “ವಧಾರ್ಹಮಪಿ ಕ-ಕುತ್ಸಃ ಕೃಪಯಾ ಸರ್ವಪಾಲಯತ್” (ಶ್ರೀ ರಾ. ಸಂ. ೩೯೩೮) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗಿ, ಕೃಪಾಗುಣದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಹಾಪರಾಧಿಯಾದ ಶರಣಾಗತನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗು ತ್ತದೆ. ಕಾಕನು ಮಹಾಪರಾಧಿಯು; ಅಂತವನೂ ಕೂಡ ಶರಣಾಗತನಾದುದರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪ ಟ್ಟಿರುವದು ಪರಮ ಕರುಣೆಯ ನೈಭವನಾದುದರಿಂದ ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈತತ ವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಮಕಾರುಣಿಕಂ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಮತಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಕರುಣೆಯು ಮಾತ್ರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಭಗವಂತನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳೆಲ್ಲಾ “ದೋಷಾಭವೇಯುರೇತೆ” ಎಂದು ಶ್ರೀವದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ (ವಯಾಶತಕ. ೫.) ಈ ದಯೆಯ ಪರೀವಾಹವೇ “ದೋಷೋಯದ್ಯಪಿ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತ್ಮತಾಮೇತದಗ್ಧಿ ತಂ” ಎಂದೂ “ಯದಿವಾರಾವಣ ಸ್ವಯಂ” ಎಂದೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವನ್ನು ಹೇಳುವಹಾಗಿ ಮಾಡಿತು. ಹೀಗೆ ಕಾರುಣ್ಯ ಪಾರಮ್ಯವಿರುವದರಿಂದಲೇ, ಅನಾಲೋಚಿತ ವಿಶೇಷಾ ಶೇಷಲೋಕ ಶರಣ್ಯ ನೆಂಬ ಬಿರುದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽರವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳು

ತ್ವದೇನೆಂದರೆ - ಸರಸ್ವತೃ ಪ್ರಭು ವಿಶಾಖಾಂ ಸರಸ್ವತೃ ಶರಣಂ ಸುಹೃತ್ (ಶ್ಲೋಕ ೬೫) ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಶೇಷಿಯಾಗಿ ಪ್ರಭುವು ನಿಯಾಮಕನು, ಸದ್ವಿರಿಗೂ ಸದ್ಗತಿಗೆ ಉಪಾಯವು, ಸರಸ್ವತೃಗೂ ಪ್ರಿಯಸುಹೃತ್ತು ಎಂಬರ್ಥವು. ಹಾಗೆಯೇ "ಸರಸ್ವತೃ ಶರಣಾಂ ರಾಘವಾಯ" ಎಂಬ ವಿಭೀಷಣವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ವಿಭೀಷಣೋ ವಾ ಸುಗ್ರೀವ ಯದಿ ವಾ ರಾವಣಸ್ವಯಮ್" ಎಂಬ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರಭುವಿನ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಶರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನೋ ಆಗ ಆತನು ಎಂತವನೇ ಆಗಲಿ, ರಕ್ಷಣೀಯನು. ನಜಾತಿ ಭೇದಂ ನಕುಲಂ ನಲಿಜ್ಞಂ ನಗುಣಕ್ರಿಯಾಃ | ನದೇಶ ಕಾಲೌ ನಾವಸ್ಥಾಂ ಯೋಗೋಹ್ಯಯಂ ಮಘೇಕ್ಷತೇ" ಈ ಪ್ರಪದನ ರೂಪಯೋಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರಪಂಚಮ ಜಾತಿಭೇದದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ ನಿಕ್ರೃಷ್ಟತೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕುಲದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಭೇದವನ್ನಾಗಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅನಾಲೋಚಿತ ವಿಶೇಷಾಶೇಷಲೋಕಶರಣ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದರೆ ಈ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾದಿಗಳು ತಿವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವೇ ? ಈ "ಅನಾಲೋಚಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ? ಎಂದರೆ, ಈ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರ್ಥವು ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆಶಕ್ತನಾಗಿಯೂ ವಿಳಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸದ ಆರ್ತನಿಗೂ ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ದ್ಯೋತಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಾಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರುವದರಿಂದ "ಅನಾಲೋಚಿತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ಲಘುಪಾಠವು ಐದು ಅಂಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಕೃದಮಷ್ಟೇಯ ಯವು. ಹೀಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಿತನಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಇರುವದರಿಂದಲೇ ಆಶ್ರಿತ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಜಲಧಿಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ "ವಿದಿತಸ್ಯಹಿಧರ್ಮಜ್ಞಃ ಶರಣಾಗತ ವತ್ಸಲಃ | ತೇನ ನೇತ್ರೀ ಭವತು ತೇ ಯದಿ ಜೀವಿತು ನಿಚ್ಛಸಿ | ಪ್ರಸಾದಯಸ್ವ ತ್ವಂ ಚೈನಂ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲಂ" ಎಂಬದಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡು ಕ್ಷಮಿಸುವನು, ನಿನ್ನ ದೋಷವನ್ನು ನೋಡುವದಿಲ್ಲವು ಎಂದು ರಾವಣನಿಗೆ ಸೀತೆಯ ಪರಮಹಿತೋಪ ದೇಶವು. ವಾತ್ಸಲ್ಯವಿರುವದರಿಂದಲೇ ಆಶ್ರಿತನ ದೋಷವು ಪರಿಗಣಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಕಥಂಚಿ ದುಪಕಾರೇಣ ಕೃತೇನೈಕೇನ ತುಷ್ಯತಿ | ನಸ್ಮರತ್ಯ ಪಕಾರಾಣಾಂ ಶತಮಪ್ಯಾತ್ಮವತ್ತಯಾ?" ಇಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಕಥಂಚಿದುಪಕಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸುವನೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಂತರ ಆತನ ಶತಾಪರಾಧಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸುವನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ವ್ರಜ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವದರಿಂದ ಬುದ್ಧ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತಪಡುವದರಿಂದ, ವ್ರಜ ಎಂದರೆ ಅನುಸಂಧತ್ಸ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರು.

ಈ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವಾದ ದ್ವಿತೀಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಸ್ವತಃ ಉಪಾಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ "ರಕ್ಷಿತ್ಯಶೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಃ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವಾದ ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಧ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವ್ರಜ ಎಂದರೆ ಪ್ರಪದ್ಯಸ್ವ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಹಂ ತ್ವಾಂ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವದರಿಂದ ನಾನು ಸರ್ವಜ್ಞನು ನೀನು ಅಜ್ಞನು; ನಾನು ಸರಸ್ವತೃನು ನೀನು ಆಶಕ್ತನು, ನೀನು ದೈನ್ಯದಿಂದ ಇರುವವನು, ನಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನು ನೀನು ನನಗೆ ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲೂ ಅಧೀನನು ನಾನು ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನು ನೀನು

ಕರುಣಿಸೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿರುವನು, ಇತ್ಯಾದಿನೇಕ ಭಾವಗಳು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಬರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ, ಶ್ರುತಿಯು “ಜಾಜ್ಞಾ ದ್ವಾವಜೌ ಈತನೀಶೌ” ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈಗ ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅ ಎಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ಈ ಒಂದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತದ ಮೂಲಕ ತೊಲಗುತ್ತವೆ, ಅನುಷ್ಠಿಸು; ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ನನ್ನನ್ನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ಶರಣು ಹೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು; ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದಲೇ ಯಾವಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶೋಕಿಸುವನೋ, ಆಯಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಉಂಟುಮಾಡುವೆನು, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪದನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯ ಭಾಷ್ಯವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧೋಪಾಯಗಳಾದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಸಿದ್ಧಿಸಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂದು ಶೋಕಿಸಿದರೆ ಅದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಪನಿಬರ್ಹಣಮೂಲಕ ಮುಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿಸಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂದು ಶೋಕಿಸಿದರೆ ಅದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಯತಿವರರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪ್ರಪದನರೂಪ ಶರಣಾಗತಿಯ ಉಪಬ್ರಹ್ಮಣವಾದ ಶರಣಾಗತಿ ಗದ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೊಂದೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು. ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸದೆ, ಕೆಲವರು ಶರಣಾಗತಿಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಉಪಪಾದಿತವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವರು, ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ “ಪರಭಕ್ತಿಪರಜ್ಞಾನಪರಮಭಕ್ತಿಯುತಂ ಮಾಂ ಕುರುಷ್ವ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ. ಪ್ರಪತ್ತಿನಿಷ್ಠನೂ ಕೂಡ ಭಕ್ತೃಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇನೇ ತುಂಬಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಜಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಆತನೂ ಪರಭಕ್ತಿ ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮಭಕ್ತಿಯುತನಾಗುವನೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಹಂ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ರಾಘವ ವಿಭೀಷಣರ ಹಾಗೆ, ರಕ್ಷಕ ರಕ್ಷ್ಯರೂಪ ಬೇಧವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಕೆಲವರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಇರುವನು, ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಶರಣ ಹೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೋ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವು. ಈ ಶ್ಲೋಕವೇ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಫಲವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂಬ ಅಪತಾರಿಕೆಯೂ ಸಹ ಕೂಡುವದಿಲ್ಲವು. “ಸರ್ವಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ” ಎಂದು ಸರ್ವಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಸನ್ಯಾಸವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ತಾಮಸತ್ಯಾಗವಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ ? ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವೆಂಬುದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಪ್ರಥಮ ವಿಧ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಂ ಎಂದರೆ ನಿರ್ದಿಶೇಷನಾದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ಬಾಲರೂ ಕೂಡ ನಗುವರು ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ನಿರ್ವಿಶೇಷನನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುವದರಿಂದ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಏನೂ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಕ ವೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ, ಅವರೆಲ್ಲಾ ಅಶಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ವರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುವದರಿಂದ ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದವು ಹೇಗೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ ? ಇದರಿಂದ ಅಶಕ್ತರಾದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಭರನ್ಯಾಸವು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಸಂಹಿತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪನಿಬರ್ಹಣಕ್ಕೂ, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಉಪಾಯವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವು. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಂಗಿಯು, ಐದು ಅಂಗಗಳು. ಅಂಗಿಯು ಈ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನ

ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸೋಣವು. ಇದು “ಶರಣಂವ್ರಜ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಐದು ಅಂಗಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—(೧) ಅನುಕೂಲ್ಯಸ್ಯ ಸಜ್ಜಲ್ಯಃ (೨) ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಸ ವರ್ಜನಂ” ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ದಧರ್ಮ್ಯಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂಬಲ್ಲಿ (೩) ನೆಯದಾದ ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸವು ವ್ರಜ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಶರಣಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಾಯಾರ್ಥದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ (೪) ನೆಯದಾದ ಗೋಪ್ಯತ್ವ ವರಣವೂ, ಮಾತುಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಿಂಚನ್ಯ, ಅನನ್ಯಗತಿತ್ವಾನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ (೫) ನೆಯದಾದ ಕಾರ್ಪಣ್ಯವೂ ತೋರಿಬರುತ್ತವೆ. ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅನನ್ಯಗತಿತ್ವ ವನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು, ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಪರಿಕರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಈ ಸುಖ ವಾಗಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಕೃತ್ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣುವಾಗಿ ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ರಹ ಸ್ಯವಾದ ಚರಮಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹ ವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವೆವು.

ಸರ್ದಧರ್ಮ್ಯಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ - ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಅಭಿಮತ ಸಾಧನೆಗೆ ಉಪ ಯುಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು. ಅದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಗಳಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾದಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಿರುವುದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಅಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾವ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯು ೩೨ ವಿಧವಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ ಬಹುವಚನವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇವುಗಳ ಪರಿ ತ್ಯಾಗ ವಿವರವೆಂದರೆ ಎಂದರೆ ದುಸ್ತರವಾಗಿ ಅಶಕ್ತತೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದುದ ರಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. “ಆತೋಽಶಕ್ತಾಧಿಕಾರತ್ವಮ್ ಆಕಿಂಚನ್ಯ ಪುಂಸ್ತಿಯಾ | ಅನಜ್ಞಭಾವೋ ಧರ್ಮಾಣಾ ಮಶಕ್ಯಾರಂಭವಾರಣಂ | ತತ್ಪ್ರತ್ಯಾಶಾ ಪ್ರಶಮನಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತು ನ್ಯಾಯಸೂಚನಂ | ಸರ್ದಧರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಸ್ಪೃಧು ಸಮೃತಾಃ || ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಈ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ೬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

೧. ಅಶಕ್ತಾಧಿಕಾರತ್ವಂ - ಕಷ್ಟತರವಾಗಿ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಪರಂಪರೆ ಗಳಿಗೆ ಅಶಕ್ತತೆಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ದುಷ್ಟರವೆಂದು ನೀನು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಎಂಬರ್ಥವು.

೨. ನಿನಗೆ ಬೇರೇ ವಿಧಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನವು ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಂಗಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸದೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಎಂಬರ್ಥವು. ಇದು ಅನಜ್ಞ ಭಾವೋ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಸರ್ದಧರ್ಮ್ಯಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ಯಜ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಲೆಪ್ಪಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳ ಬಹುದು. ೧. ಅನವಾದ, ೨. ವಿಧಿ. ಹೇಗೆಂದರೆ? ಸರ್ದಧರ್ಮ್ಯಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ-ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಬಹು ದುಷ್ಟರವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಶರಣಂ ವ್ರಜ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಧಿಯು. ಆಗಲಿ ಈ ಶರಣಾಗತರೂಪ ವಿಧಿಗೆ ಸೇರಿದವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಅಂಗವಾಗುವಿಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ ಅಂಗವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನವಾದವೇ ಅಲ್ಲವು, ವಿಧಿ ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ ಎಂದರೆ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಆಕಿಂಚನ್ಯವು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ

ಆಗಲೂ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದುದು. ಸ್ವಾತ್ಮಾ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಭಗವದಾ ರಾಢನಾದೀನಾ ಕುರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಸ್ವಾತ್ಮಾ ಎಂಬುದು ವಿಧಿಯಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸದ್ವಶ್ಚವು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಪರಿತ ಜ್ಯ ಎಂಬ ವಿಧಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಭಗವದಾರಾಢನಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣೋಕ್ತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವಿರುದ್ಧವು. ಹೇಗೆಂದರೆ “ಕ ವರ್ಣೇವೇಹ ಕರ್ಯಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೆ ತ್ ಶತಗಂ ಸಮಾಃ” (ಈಶಾವಾಸ್ಯ) “ಅಹರಹ ಸ್ಸಂಧ್ಯಾಮುಸಾಸೀತ” “ಮನೀಷೀ ವೈದಿಕಾಚ ರಂ ಮನಸಾ ಪಿ ನ ಲಂಘಯೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು. ಇವೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ “ಕುರುಕರ್ಮೈವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ” “ಯಜ್ಞೋದಾನ ತಪಶ್ಚೈವ ನ ತ್ಯಾಜಂ ಕಾರ ವೇನ ತತ್” “ಸ್ಯೇಸ್ಯೇ ಕರಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇನರಃ” “ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತ ಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿವಿಂದತಿ ಮಾನಸಃ” ಇತಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಇತರರು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಲ್ಲವು.

೩. ಅಂಕಿಚನ್ಯಪುರಸ್ಕೀಯಾ—ಪ್ರತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬ ಲೆಪ್ಪನ್ನು ವಿಧಿಯಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು.

೪. ಅಶಕ್ಯಾರಂಭವಾರಣಂ-ನಿನಗೆ ಅಶಕ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು; ಪಾಪಗಳು ಕಳೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಷ್ಠಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಈ ಸದ್ವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬ ಭಾವವು.

೫. ಅಶಕ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೆಲವನ್ನಾದರೂ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟಾದರೂ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ. ಎಂಬುದು ತತ್ಪತ್ಯಾಶಾಪ್ರಶಮನಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು.

೬. ಹೀಗೆ ಉಪಾಯಾನ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನಾದರೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ, ಅಂಜ ನೇಯನಿಗೆ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಬಂಧನವು ಹೇಗೆ ರಜ್ಜು ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಹೋಯಿ ತೋ, ಹಾಗೆ ಪ್ರಪದನ ಸಿದ್ಧಿಯು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಯತ್ನಿಸದೆ ಎಂಬುದು “ಸಪ್ತಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ದೇವತಾಂತರ ಆಶ್ರಯಣ ಧರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬಿಡತಕ್ಕವೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಗುರೂಪಸದನವನ್ನೂ ಬಿಡಬಹುದೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ “ತದ್ವಿದ್ಧಿ ಪುಣಿಸಾತೇನ ಪರಿಪ್ರಶ್ನೇನ ಸೇವಯಾ | ಉಪ ದೇಕ್ಷ್ಯಂತಿ ತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞಾನಿನಸ್ತತ್ಪದರ್ಶಿನಃ” ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ವತಃ ಜ್ಞಾನ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಯಿದ್ದರೂ, ಗುರುವು ಪುರುಷಕಾರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ, “ಸಾಪಿಷ್ಠಃ ಕ್ಷತ್ರ ಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್ | ಆಚಾರ್ಯವತ್ತಯಾ ಮುಕ್ತೌ ತಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು.

ಇಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ:- ಸದ್ವಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸದ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಪನ್ನನಾಗುವ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ನೈರಾಶ್ಯಾತಿ ಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಸತಕ್ಕ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ ಸ್ವನಿರ್ಜ್ಞಾತ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಿಡತಕ್ಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಎಂದಿಗೂ ಆಲ್ಲವು. ಭರನ್ಯಾಸ ನಿಷ್ಕನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದೂ

ಯುಕ್ತವಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿದರೆ ಭರಣ್ಯಸಕ್ಕಾ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಅಂಗಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿದರೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. “ಮನೀಷೀ ವೈದಿಕಾಚಾರಂ ಮನಸಾ ಪಿ ನಲಜ್ಞಯೇತ್” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾವನೆಯೂ ಕೂಡ ಕೂಡದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಏನೆಂದರೆ - ಶರಣ್ಯನು ಹೇಗೆ ಈ ಆಶ್ರಿತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವದಕ್ಕೂ ಹೇತುವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ತಾವ್ಯ, ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ತಾನೂ ತನ್ನ ಕ್ರಿಯೆಯಾದ ಭರಣ್ಯವೂ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತುವೆಂದು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನೋಪಾಯವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

“ಮಾಮೇಕಂ ಎಂದು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೂ ಜೀವನಿಗೂ ಇರುವ ಸ್ವರೂಪತೆ ಆಶ್ರಿತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು; “ಜ್ಞಾಜ್ಞಾ ದ್ವಾವಜೌ ಈಶನೀಶೌ (ಶ್ವೇ. ೧. ೯) ದ್ವಾಸುಪೇರ್ಣಾ (ಶ್ವೇ. ೪-೭) “ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತನ್ಯಃ” (ಗೀ. ೧೫-೧೭) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನುಸಂಧೇಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಾರಾಯಣ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಮಹತ್ವಾದ ಆಶ್ರಯಣೋಚಿತವಾದ ಸೌಲಭ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಕೃಪಾದಾರ್ಪಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ನಾನು ಎಂಬದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಏಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ೬ ಅರ್ಥಗಳು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ—“ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯೇವ ಪ್ರಾಪಕತ್ವಂ ಸ್ವಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ನಿವಾರಣಮ್ ಪ್ರಪತ್ತೇ ರ್ವ್ಯಾಜಮಾತ್ರತ್ವ ಮನ್ಯೋ ಸಾಯೈ ರನನ್ವಯಃ || ತದಜ್ಯೈ ರಪ್ಯಸಂಬಂಧ ಸ್ವರ್ವಸಾಧ್ಯೇಷ್ಯಭಿನ್ನತಾ | ಇತ್ಯಮರ್ಥಂ ಪಡಾ ಚಾರ್ಯೈ ರೇಕಶಬ್ದಸ್ಯ ದರ್ಶಿತಾಃ” ಎಂಬುದು ಈ ೬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಿಕೆಯು.

೧. ಪ್ರಾಪಕನೂ, ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಆಭೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮಾಂ ನನ್ನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವು.

೨. ಸ್ವಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ನಿವಾರಣಂ - ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವೇನೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲವು! ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನಾದ ನಾನು ಪ್ರೀತನಾದರೇನೇ ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಇನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲದೆ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂಬರ್ಥವು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಕಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಾಮೇವ - ನನ್ನನ್ನೇ ಎಂದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನನ್ನನ್ನು ಪಾಪಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಮುಕ್ತಿ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವು ಯಾವುದೂ ಬೇಕಿಲ್ಲವೇ? ಸ್ವಪ್ರಾಧಾನ್ಯನಿವಾರಣ ಹೇಗೆ? ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ, ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವಾದ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಕ್ಕೂ ಬೇಕಾದ ಕರಣ ಕಳೇಬರಯೋಗ, ವಿವೇಕಜ್ಞಾನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆತನ ಅಧೀನವು. ಸತ್ತಾ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮನಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆತನಿಂದಲೇ. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವಾದ ಪ್ರಪದನ ತಾನೇ ಏತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ ಮಗುವು ಅಳದೆ ಸ್ತನ್ಯವು ಲಭಿಸಲಾರದಾದುದರಿಂದ, ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯದ ಮೂಲಕ ಆತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಜವೂ ಇಲ್ಲದೆ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಮಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

೩. ಆದುವರಿಂದ, ಪ್ರಪತ್ತೇರ್ವ್ಯಾಜಮಾತ್ರತ್ವಂ-ತಾಯಿಯಾದವಳೊಬ್ಬಳೇ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವಳಾಗಿ ಅಳುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಮುಕುಂದನಾಗಿ, ಆತನು ಈ ವ್ಯಾಜಮಾತ್ರವಾದ ಭರಣ್ಯಸದಿಂದಲೇ ಕೊಡ

ತಕ್ಕವನು. ಶರಣಾಗತಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಕೊಡಲಾರದಷ್ಟೇ, ಆದುದರಿಂದ ಅದು ವ್ಯಾಜ ಮಾತ್ರವೇ. ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂಬುದು ಏಕಶಬ್ದದಿಂದ ದೋಷಿತವು.

೪. ಅನ್ಯೋಪಾಯೈರನನ್ವಯಃ - ಉಪಾಯಾನ್ತರವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ದಿಂದ ಸೇರಿದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಂಬಂಧ ಬೇರಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಏಕಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಕ್ಷಾದರೋ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಬೇಕು. ಈ ಭರನ್ಯಾಸಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದವನು ಆಕಿಂಚನನು ಮತ್ತು ವಿಳಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸದವನು, ಈತನು ಮಾಡಿದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಲೇ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಇನ್ನೇನೂ ಬೇರಿಲ್ಲದೆ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಇದೂ ಏಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅನಂತರ ಉಪಾಸನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಅವಿಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವತಾಂತರ ಆಶ್ರಯಣವೂ ಬೇರಿಲ್ಲವು ಎಂಬುದೂ ಏಕಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

೫. ತದಜೈರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಃ - ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಉಪಾಸನರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಿಗೆ ಅಜ್ಞವು. ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಲ್ಲಾದರೋ ಅವು ಅಜ್ಞವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವಲ್ಲವು. ಹಾಗಾದರೆ ಅವುಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿಯೇ? ಎಂದರೆ ಪೃಥಕ್ಯಾದ "ಅಹ ರಹ ಸ್ವಂಧ್ಯಾ ಮುಪಾಸೀತ" ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಿಧಿಬಲಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವು ಗಳನ್ನು ಪರಮವುರುಷನ ಆಜ್ಞಾ ಕೈಜ್ಞರ್ಮಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆತನ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ "ಆಜ್ಞಾ ಭೇದೀ ಮಮದ್ರೋಹೀ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು. ಪ್ರಪತ್ತಿಯೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಗಳೂ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಫಲವು ದೊರೆಯುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು ಅವುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇನೆ, ಈ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದೇ ಕೊಡುತ್ತದೆಂಬುದೂ ಏಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

೬. ಸರ್ವ ಸಾಧ್ಯೇಷ್ಟಭಿನ್ನತಾ - ಸರ್ವವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಏನೊಂದೂ ವೃತ್ತಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದೇ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆಂಬುದೂ ಏಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. "ಯದ್ಭೇನ ಕಾಶು ಕಾಮೇನ ನಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನಾನ್ತರೈಃ | ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಯತ್ಸಾಂಖ್ಯೇನ ನಯೋಗೇನ ನಭಕ್ತಿತಃ | ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಪರಮಂ ಧಾಮ ಯತೋ ನಾವರ್ರತೇ ಪುನಃ | ತೇನ ತೇನಾ ಪೃತೇ ತತ್ತನ್ಮಾಸೇನೈವ ಮಹಾಮುಖೇ" ಯಾವಉಪಾಯಾನ್ತರಗಳನ್ನೆವಲಂಬಿಸಿ ಪುರುಷಾರ್ಥರಾಮಿ ಗಳಾದ ಆರ್ದನೂ, ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ, ಕೇವಲನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಸಹ ಹೊಂದಲು ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯವೋ, ಅಂತಹ ಅವರುಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಕರವಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಈ ನಾಸವಿದ್ದಿಯಿಂದಂದಲೇ ಹೊಂದುವನು ಎಂಬುದೂ ಏಕಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಆರು ಅರ್ಥ ಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕವರ್ಮರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಪ ನಿವಾರಕ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳೂ ಬೇರಿಲ್ಲವು. ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಹೋಗ ಲಾಡಿಸುವನೆಂಬುದೂ ಏಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಒಂದೊಂದು ರೋಗಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಔಷಧಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದುಂಟು. ಇದು ಕುಸ್ಥೇ ಮಾತ್ರೆಯ ಹಾಗೆ ಸರ್ವರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂತಾದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಏಕ ಶಬ್ದವು. "ಸರ್ವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾರ್ಥಂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವಾಹಾ" ಎಂಬುದು ಅನುಸಂಧೇಯವು.

ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ಏಕ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಾವಾಗ ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾದ ಭಗವಂತನು ಹೇಳಲ್ಪ

ಟ್ಟನೋ ಆಗ ವಿಶೇಷಣಯುಕ್ತನಾದ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಮೇಳಂ ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪರತತ್ವವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬರ್ಥವು. ಈಗ ರುಕ್ಮಿಣೀಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾ ಆದ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹೀಗೆ ರಕ್ಷಣದೀಕ್ಷೆಯೆಲ್ಲಾ ಸಹ ಆಕೆಯೂ ಸಹಧರ್ಮಿಣೀಯಾಗಿ, ಕಂಕಣಬದ್ಧಳು. ಆಕೆಯು ಸ್ವಯೋಂದಿಗೆ ನಿತ್ಯಾನುಪಾಯಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಇರುವವರು. ಪುಷ್ಪವು ಪರಮಳವನ್ನೂ, ರತ್ನವು ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯನು ಕಿರಣವನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಧರಿಸುತ್ತೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಾರಾಯಣನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಅಪೃಥಕ್ವಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ಆಕೆಯನ್ನು ಭಗವಂತನು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಈ ಏಕಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮ ಪುರುಷನೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಾದಿ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಚೇತನನಿಗೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವದೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೊಂದಿಗೇ ಇರುವನೆಂದೂ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದತ್ವದಲ್ಲೂ ಅನ್ವಯವುಂಟೋ? ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಗ್ರೇಹರಹಿತ ಪರಾಶರ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸಂಸಾರಾರ್ಣವ ತಾರಿಣೀಂ ಎಂದೂ, ವಿಮುಕ್ತಿ ಫಲದಾಯಿನೀಂ ಎಂದೂ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಕಾಂ ಪದ್ಮನೇಮಿಾಂ ಶರಣಮಹಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಲಕ್ಷ್ಮೀರೈತನಶ್ಯತಾಂ - ಸಂಸಾರಬಂಧವು ನಾಶವಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಶ್ರಿಯಂ ವಸಾನಾ ಮಮೃತತ್ವನಾರ್ಯ ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಏಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತನಾದ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು “ಅನೀತವಾದಗಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಮ್” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೊಂದಿಗೆ ಒಬ್ಬನಾದ ಪರತತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು “ಏಕಾಕೀ ವಿದ್ಯಯಾಸಾರ್ಥಂ ವಿಹರಿಷೇ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ | ತತೋ ಭೂಯೋ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿಹವಿದ್ಯಯಾ” ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾ ಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾಯೈನಮಃ ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಅಷ್ಟೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ “ಏಕೋ ವಿದ್ಯಾ ಸಹಾಯಸ್ತಮ್” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಪಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪೇಯವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅನ್ವಯವುಂಟು. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಹ ಹೃಷೀಕೇಶೋ ದೇವ್ಯಾ ಕಾರುಣ್ಯ ರೂಪಯಾ | ರಕ್ಷಕಸ್ಪರ್ಶಸಿದ್ಧಾಂತೇ ವೇದಾಂತೇಷು ಚ ಗೀಯತೇ” “ಉಪಾಯಂ ವೃಣು ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಂ ತಮುಖೇಯಂ ವಿಚಿಂತಯ” ಎಂಬೀ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಅನುಸಂಧೇಯವು.

ಶ್ರೀ ಶುಕರು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ೬ನೆಯ ಸ್ಕಂದದ ಕೊನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನಕವಾಗಿ ಬಕ್ಷೀ ತತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುಂಸವನ ವ್ರತಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರು ಆರಾಧ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿ ದ್ವಾದಶಾಹುತಿಕೆ ಮನ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣೆಯುಳ್ಳವನೆಂಬುದರಿಂದ ಭಗವನ್ನೂ ರಾಯಣಾಭಿ ಮತಾನುರೂಪಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣವಿಭವೈಶ್ವರೈಯುಕ್ತಳೆಂದೂ, ಪ್ರಿಯಧಾಮೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದಾ ಅಪೃಥಕ್ವಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವವಳೆಂದೂ, ಚೇತನರಾಗಿಲ್ಲಾ ಲೋಕಮಾತೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಆ ವ್ರತದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಯುವಾಂಹಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಭೂ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಪಿತಾಮಹರಾದ ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು ಹೇಳಿರುವ ಯಥಾಸರ್ವಗತೋವಿಷ್ಣುರ್ತಥೈವೇಯಂ

ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಬ್ಬರೂ ವಿಭುಗಳೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ಅವರುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟೆಂದೂ ಜಗತಃ ಕಾರಣಂ ಪರಮ್! ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಹಾಗೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವವಿಧ ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಇಬ್ಬರೂ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯರಾಗಿ ವರದೌ ಸರ್ವವಿಧ ವರಪ್ರದರೆಂದೂ, ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ತಸ್ಯಾ ಅಧೀಶ್ವರ ಸ್ವಾಕ್ಷಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತಿಶೇಷತ್ವವನ್ನೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶರಣಂ ವ್ರಜ ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು. ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯ ಸತಕ್ಕದ್ದು ? ಎಂದರೆ ಸದ್ಗುರುವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಆತನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ದ್ವಯಮನ್ತ್ರವನ್ನು ತಾನು ಉಚ್ಚರಿಸುವದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇದೀಗ ಸಂಪ್ರದಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಶರಣ ಶಬ್ದವು ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಶರಣಂವ್ರಜ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು. ಇದರ ಭಾವವೇನೆಂದರೆ ವ್ರಜ - ಎಂಬುದು ಗತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಬುದ್ಧ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದರಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸಪ್ರಾರ್ಥನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಆತ್ಮರಕ್ಷಾಭರನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಈ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಲೋಕಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪರಮ ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗಲಿ ನಿರ್ಹೇತುಕ ಕೃಪಾನಿಧಿಯಾದವನು ತಾನೇ ರಕ್ಷಿಸದೆ ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂದು ವ್ಯಾಜವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡಬಹುದೋ ? ಆತನ ಶರಣಾನಾಗುವ ಮಹತ್ವಕ್ಕೇ ಕುಂದಕವಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ ಒಂದು ವ್ಯಾಜವನ್ನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ದೇತುವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶರಣನು ಒಂದೊಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಫಲವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವದರಿಂದ ವ್ಯಾಜವು ಅವಶ್ಯಕವು.

ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಉಪಾಸನೆಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತತೆ ಮತ್ತು ಅನಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಮಾಡರಕ್ಕದ್ದು ಭರನ್ಯಾಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಪರಮ ಕೃಪಾದಾರ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತನ ಕೃತ್ಯವು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಹಂ - ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷವು ತೋರಿಬರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಕಚ್ಛಬ್ದವು ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ, ಅಲ್ಲವು ; ಏಕೆಂದರೆ ತಾನು ಈಗ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಬಂಧದಿಂದ ಬಡಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ತಾನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವೇ ಅಂತಹ ಅಘಟಿತ ಘಟಿನಾ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ಈ ಅಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಹಂ ಎಂಬ ಪದವೊಂದಿಗೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವದು ಸಾರ್ಥವತಾಗಿದೆ. ಅಹಂ ಸರ್ವಶಕ್ತನು, ನೀನಾದರೋ ಅಶಕ್ತನು ; ನಾನಾದರೋ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಶೇಷಿಯು ; ನೀನಾದರೋ ದಾಸನು, ಶೇಷನು ; ನಾನಾದರೋ ಸರ್ವ ರಕ್ಷಕನು, ನೀನಾದರೋ ರಕ್ಷ್ಯವಸ್ತುವು ; ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಾರ್ಥಾಭಗಣಿಲ್ಲಾ ತೋರಿಬರುತ್ತವೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಇನ್ನು ಯಾರೂ ರಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವನಾದುದರಿಂದ ಆದನ್ನು ಅರಿತು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ, ಸತ್ ಸಜ್ಜನನಾದ, ಸರ್ವ ಶಕ್ತನಾದ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನೂ ಉದಾರಿಯೂ ಆದ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂದು ತನ್ನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

“ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ” ಎಂದು ಸಮಸ್ತಾ ನಿಷ್ಕನಿವೃತ್ತಿಯಾಗ ಆಯಿತೋ ಆಗ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಲ್ಲಿ ಪಾಪಗಳು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯೋಣವು ; ಆಕೃತ್ಯ ಕರಣ, ಕೃತ್ಯಾಕರಣದೋಷಗಳು. ಇವು ಅಸಾದಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಬಂದಿರುವದರಿಂದ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಬಂಧಕಗಳು. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಪುಣ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಬಂಧಕಗಳಾಗುವದರಿಂದ ಅವೂ ಈ ಪಾಪ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು. 'ಏತೇ ವೈ ನಿರಯಾಸ್ತಾ ತಸ್ಯಾ ನಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ' ಎಂಬ ಪರಾತರ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಸಂಧೇಯವು.

ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಪುಣ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸುಖವೂ ನರಕ ಸಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲಾ ಅದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ, ಅನುಭವವು, ಅಚೇತನಾನುಭವ, (ವಿಷಯ ಸುಖಾನುಭವ) ಆತ್ಮ ಮಾತ್ರಾನುಭವ, ಈಶ್ವರಾನುಭವವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವು. ಇವು ಅನುಕೂಲ ಅನುಕೂಲತರ ಅನುಕೂಲತಮವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿರುವುವು ಹಿತ, ಹಿತತರ ಹಿತತಮವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದರೋ ಈಶ್ವರಾನುಭವರೂಪವಾದ ಅನುಕೂಲತಮವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿತತಮ ಸಾಧನವಾದ ಭರಣ್ಯಾಸವನ್ನು ಶರಣಂ ವಜ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರುವುದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದವನು. "ಶವಾಮೃತಸ್ಯಂದ ನಿಪಾದಪಚ್ಯಜಿಂ ನಿವೇಶಿತಾತ್ಮಾ ಕಥಮನ್ಯದಿಚ್ಛತಿ | ಸ್ಥಿತೇರವಿಂದೇ ಮಕರಂದ ನಿರ್ಭರೇ ಮಧುಮ್ರತೋ ನೇಕ್ಷುರಕಂ ಹಿವೀಕ್ಷ್ಯತೇ" (ಆಳ. ಸ್ತೋತ್ರ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಇತರ ಎರಡು ವಿಧ ಸುಖಗಳನ್ನು ಬಯಸುವನೋ ? ಅವು ಅತನಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಯವು.

ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂದು ಶರಣ್ಯನು ಹೇಳಿದುದು, "ಸಕೃದೇವಪ್ರಪನ್ನಾಯ ತವಾ ಸ್ಥಿತಿ ಚ ಯಾಚತೇ | ಅಭಯಂ ಸರ್ವಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದಾಮ್ಯೇತ ತದ್ವ್ರತಂ ಮಮ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವ್ರತವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಚ್ಛಿಲ್ಲವನ್ನು, ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ವ್ರತವಾದರೆ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮ ಭಾಗವತರು ನನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಬಹುದು. ತನ್ನ ಕೃಪಾ ಗುಣಕ್ಕೆ ಕೊರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ತನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು. ಅದುದರಿಂದ ತಾನು ರಕ್ಷಿಸಲೇಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತುಚ್ಛೇದ ಎಂದರು.

ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರಪತ್ಯುತ್ತರ ಕಾಲೀನ ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಾಘವೂ ಲೇಪಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲವು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಾದ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘಯೋ ರಕ್ಷೇಷವಿನಾ ತಾ ಶದ್ವೈಪದೇಶಾತ್" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಮಸ್ತ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ವಿನಾಶವೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಲೇಪಿಸುವದಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರಿಂದ ಕೆಲವರು ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉತ್ತರಾಘಗಳೂ ಲೇಪಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಹೇಳಿರುವದೇನೆಂದರೆ— "ತದಿದಮಲ್ಲೇಷ ವಚನಂ ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ವಿಷಯಂ ಮನ್ಶನ್ಯಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಉತ್ತರಾಘದ ಲೇಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಪಾಪಗಳ ವಿಷಯವೇ ವಿನಾಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉತ್ತರಾಘಕ್ಕೆ ಲೇಪವೂ ಉಂಟು, ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಉಂಟು. ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಪ ಶಿಕ್ಷೆಯು. "ಯಸ್ಯನಾಹಂ ಕೃತೋಭಾವೋ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಯ ನಲಿಸ್ಯತೇ ಹತ್ವಾ ಪಿ ಸ ಇಮಾಲೋಕಾಃ ಸದಸಿ ನನಿಬಧ್ಯತೇ" ಎಂದು ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಉತ್ತರಾಘವೂ ಲೇಪಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ, ಈಗ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವಾಗಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇತಿ

ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಯ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೇ ಎನಿಸಿ, ಧರ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಲೋಕಕಟಕರಲ್ಲೇ ವರ ಹನನವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಧರ್ಮಯೋಧನನ್ನು ಮಾಡದೇ ಹೇಗೆ (ದೇವೇ "ಪ್ರಿಯೋಮಿ ನ ಪ್ರಿಯೋಽಸೌಮೇ ಮದಾಜ್ಞಾ ವೃತ್ತಿವರ್ತನಾತ್". "ಅಜ್ಞಾಘ್ರೀದೀ ವೇವೇದೋ (ಹೀ)" ಎಂದು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವನು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇದ್ದು ಪ್ರಹರಣಾನ್ವಿತನಾದನು. ಮಾಡಿ, ದೇವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವಗಾಹನವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಹಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ಪುನಃ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ (ಅರ್ಥವೇಂಬ ಕೆಸರಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅಕವೇಶವಾದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಂತಹ ಕೆಸರುಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಪುನಶ್ಚರಣಾಗತರೂಪ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಮೂಲಕ ಕೆಸರನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಕಠಿಣಮನಸ್ಸನಾಗಿ, ಅಗುತಾಹ ವ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿದವನು ಅಲ್ಪ ಶಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅನಂತರ ಉಪಾಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇಡೆಗೆ ಸ್ವಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಅಂತಹ ಪ್ರಪಂಚನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಆಪರಾಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತಾಹಚಾರವು ತುಂಬಾ ಗುರುತರವಾದುದು. ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಸಂಭವಿಸದ ಹಾಗೆ ತುಂಬಾ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರಬೇಕು. ಮಾತುಚ್ಛೇ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ಈ ಚರಮಶ್ಲೋಕೋಕ್ತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವಾದ ಉಪಾಯವೇ, ಸರ್ವ ಪಾಪಗಳು ಕಳೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಅನಿವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಲ್ಲಿಯದು? ಎಂದು ಶೋಚಿಸುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಕಂಡು "ಸರಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾತುಚ್ಛೇ" ಎಂದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಽವತರು ಆತನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದರೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವುದು ದುಷ್ಟರವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರ ಚಂಡಾಲಾದಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಹಾಗೆ ಲಭ್ಯವಾಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಈ ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಮಾತುಚ್ಛೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರೀ ಶೋಕವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲವು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿರೋಧಿಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗ ಪ್ರಪಂಚನಾದುದರಿಂದ ಬಡಿಸಿದವೋ, ಆಗ ನೀನು "ಸ್ಮಾನಂ ಪಾಪೈಸಿ ಶಾಶ್ವತಂ" ಯಾದುದರಿಂದ ನೀನು ಸಂತೋಷಚಿತ್ತನಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ಶರಣಾಗತನಾದುದರಿಂದ ಕೃತಕೃತನಾದೆ. ನೀನು ಅರ್ತನಾದರೆ ಒಡನೆ ವೇದಾವಸಾನ ಉಂಟಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವಿ; ಹಾಗಲ್ಲದೆ ದೃಷ್ಟನಾದರೆ ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರ ಆರ್ಚಿರಾದಿ ಗತಿಯ ಮೂಲಕ ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿ, ಕೈಂಕರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಹರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಎನಿಸಿ ಶೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಈ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಈ ಚರಮಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರವಿರುವವನಿಗೆ ಉಪಾಯವು ಉಪಾಸನೆಯೆಂದೂ, ಅಶಕ್ತನಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಉಪಾಯವು ಭಗವಾಽವತರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಽವತರು ಉಪದೇಶಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು "ಭಕ್ತಾಃ ಪರಮಯಾ ನಾಪಿ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಾವಾಮಹಾಮತೇ" "ಶರಣಂ ತಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಾಯೇ" "ನರಸ್ಯ ಬುದ್ಧಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ ಉಪಾಯಾಂತರ ಮಿಷ್ಯತೇ" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಸಂಹಿತೇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಧಿನಾಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ನುಸುಳಿಸಿ

ಅರ್ಜುನನು ಶ ಸ್ತ್ರೋತವೇಶವನ್ನು ಫಲವಾಗಿ ಹೊಂದಿದನು. ಪುನಃ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತನ್ನ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಾಲ್ಕು ಜನರು ನ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ಎಂದು (ಗೀ. ೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರಿಯೇವೈಶ್ವತ್ಸಾ ಫಾಶೂದ್ರಾ ಸ್ತ್ರೀಃ ಯಾನ್ತಿ ಪರಂ ಗತಿಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳೂ ಭಕ್ತಿಪ್ರಪತ್ತಿಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಸಿದ್ಧವು.

ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ವ್ಯಾಜೀಕರಿಸಿ ಆಕಿಂಚನ್ಯ ಅನನ್ಯಗತಿತ್ವಗಳಿಂದ ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ಸದ್ವಿಗೂ ಕೇಳಿದ ಲಘೂಪಾಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಹಾಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ವರೇ ಭಗವತ ಏಕಾದಶ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ “ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸಂ ಉದ್ಧವೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಈ ಲಘೂಪಾಯವನ್ನೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಪನ್ನರೆಲ್ಲಾ ಅದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನರೀತ್ಯಾ ಪಠಿಸುವದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಹೀಗೆ ಅವಲಂಬಿಸಬಹುದೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀ ತಿರುಕ್ಕೋಟೆಯಾರ್ ನಂಬಿ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶವು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಧರು “ಯತ್ಪದಾಂಬೋ ರುಹಫಾನ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನಮುನಿಗಳನ್ನು ಪರಮಗುರುವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರೀ ಯಾಮುನಮುನಿಗಳು “ನಧ್ಯನಿಷ್ಕೋಸ್ಥಿ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುರೂಪಾಯಾ ನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ. ಭರನಾ ಸವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಆಳವಂದಾರ್ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಲಘೂಪಾಯವನ್ನೇ ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಿಯವರೆಲ್ಲಾ ಈಗ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಚರಮಶ್ಲೋಕದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಚ್ಚಿತ್ರವಾಗಿ ಇಷ್ಟೇ.—“ಮೋಕ್ಷೋ ಪಾಯಾದಿಗಳಾದ ಉಪಾಸನರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ತದ್ವಿಜ್ಞೆಗಳಿಗೂ ಅಶಕ್ತನಾದ ನೀನು, ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಾಗಿ ಅಶ್ರಯೋಪಯುಕ್ತ ಮಹಾಗುಣನಿಧಿಯಾದ ನನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಭರ ನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡು. ಸಮಸ್ತ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಬಂದು ಸೇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ನಿರತಿಶಯಾನ್ವಿತವನ್ನು ಹೊಂದುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು. ನೀನು ಶೋಕಿಸುವ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ನೀನು ಇದರಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗುವುದರಿಂದ, ನೀನು ನಿರ್ಭಯನಾಗಿ ನಿರ್ಭಯನಾಗಿ, ಹೃಷ್ಯಮನಸ್ಸನಾಗಿರು” ಎಂಬುದು.

ಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಿವಾನ್ವಿತಕ್ಕೂ ಅದ್ವೈತಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇರುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥಮೋಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಆಸ್ಥಾನ ಸ್ನೇಹಕಾರುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ರಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ದೇಹಾಶ ಭ್ರಮೆಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅತನು ಮಾಡಿದ ಶರಣಾಗತಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಅತನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬಂತೆಂಬುದೂ ನಿರ್ವಿವಾದ ವಿಷಯವು.

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಗವಂತನೇ ಆರಾಧ್ಯ ನೆಂಬಲ್ಲೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಏನೆಂದೂ ಸಮರ್ಪಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದಿವು. ಆದರೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕಾದುದು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಏಕೆಂದರೆ ಭಗವಂತನ ಭಜನವು ಒನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿನಾಮುಖಿಸರ್ವೇ

ಷಾಂ ಮದ್ಗತೇನಾನ್ತರಾತ್ಮನಾ | ಶ್ರದ್ಧಾವಾ ಭಜತೇ ಯೋ ಮಾಂ ಸ ಮೇ ಯುಕ್ತ
ತನೋ ಮತಃ ಎಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮೂರನೆಯ ಮೊದಲುಗೋಡು
ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೂ ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾದಿ
ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು ಜೀವಾತ್ಮವಿಷಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ
ಭೇದವೇ ಏಕಪಟ್ಟತೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಥಾ ಅಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ಭೇದವೇ ನಶ್ವೇವಾದಂ ಜಾತು
ನಾಸಂ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ನಿತ್ಯೋನಿತ್ಯನಾಂ ಚೇತನಶ್ವೇತನಾನಾಂ” “ಶ್ರುತಗಾತ್ಮಾನಂ
ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚ ಮತ್ವಾ” “ಜ್ಞಾಜ್ಞಾ ದ್ವಾವಜಾ ಈಶನೀಶಾಂ” “ಕ್ಷೇಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಅಮು
ತಾಕ್ಷರಂ ದರಃ, ಪುರಾತ್ಮನಾ ಈಶತೇ ದೇವ ಏಕಃ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮದರ್ಶನವು ಪರ
ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಡ್ಡವೆಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದೀಗ
ತುಂಬಾ ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ ದರ್ಶನಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಭಗವಂತನ
ಉಪಾಸನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮಪರನಾತ್ಮ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದು
ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರವಾದ
ವಿಷಯವೇ ವಿನಾ ಪರಮಾತ್ಮವಿಷಯವಾದುದಲ್ಲವು. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಧನ
ಪರವಾಮದೆಂಬ ವಾದವು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ “ಯೋಗಿನಾಮುಖಿ” ಎಂಬ ಕೊನೆಯ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯೋಗವಾದ ಉಪಾಸನವುಂಟು. ಅದು ಮುಂದೆ
ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ,
೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮವುರುಷನ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
೧೦ಗೆ ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಭಗವದುಪಾಸನವು ಬೋಧಿತವು ಎಂದರೆ ಉಪಾ
ಸನಕ್ರಮವು ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾನಂತರ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಉಪಾಸನಕ್ರಮವು
೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುವದನ್ನೇ ಅಂತರೋಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು
ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದುದು. ಕೆಲವರು ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು ಸರಿಯಲ್ಲವು.
ಏಕೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಎರಡೂ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಅಂಗಗಳ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದ
ವನ್ನು “ಜ್ಞಾನಯೋಗೇನ ಸಾಂಖ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಯೋಗೇನ ಯೋಗಿನಾಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿ
ಸರ್ವೋದ್ರಿಯೋಪರತಿ ಇರುವವನು ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದೂ
ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು
ಜನಕಾದಿಗಳಾಗೆ ಹೊಂದಬಹುದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಇವೆರಡು ನಿಷ್ಠೆಗಳೂ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದೂ “ನಿಶ್ಚೇಯಸ ಕರಾವುಧಾಂ
(ಗೀ. ೫-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಅಷ್ಟು ಲಂಬವಾದ ಅನಂತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವು.
ಕೊನೆವರೆಗೂ “ಸ್ವೇಸ್ವೇ ಕರಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ” (ಗೀ. ೧೮-೪೫) ಎಂಬ
ಉಪದೇಶಕ್ಕೂ “ಕುರ್ದನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಜಿಜಿವಿಷೇಚ್ಛತಂಗಳಸಮಾಃ | ಏವಂ ಕ್ಷಯಿ
ನಾನ್ಯಥೋತೋಸ್ತಿ ನಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇ ನರಃ” (ಈಶಂ) ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಜ
ಯಜ್ಞಾದಿ ಶ್ರುತೇರಶ್ವನತಃ” ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ೩-೪-೨೬ ಮತ್ತು ೨ನೇಕ ಮುಖಿ
ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿ ವಚನಗಳೂ ಅಹರಹಸ್ಯಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೂ
ಸರಮುಖವಿದ್ದವು. ಆದರೆ ದೂರೀಣ ವ್ಯವರಂ ಕರ್ಮ ಎಂದು (೨-೪೯) ಕರ್ಮವು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
ಯಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ವಿಹಿತ ನೈತಿಕಮಿತಿಗಿಂದ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವಲ್ಲವು, ಆ ನಿಂದೆಯ

ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವಾದುದು ; ಫಲಾಭಿಸಂಧಿ ಇರುವ ಕರ್ಮವೀಗ ನಿಂದ್ಯವು, ಬಂಧಕವು. ಫಲಾಭಿಸಂಧಿರಹಿತ ಕರ್ಮವು ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧಕವೆಂಬ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿತು ಎಂದರೆ, ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡು ಎಂದು “ತಸ್ಯಾ ದ್ಯೋಗಾಯ ಯುಜ್ಯಸ್ವ ಯೋಗಃ ಕರ್ಮಸು ಕೌತಲಮ್” (೨-೫೦) ಎಂಬ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಗತಿ ಏನು ? “ಯಸ್ತಾತ್ಮರತಿರೇವಸ್ಯಾತ್” (ಗೀ. ೩-೧೭, ೧೮) ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾಭಿಲಾಷೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಬಂದು ಪರಮಾತ್ಮೈಕರತಿಯುಂಟಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಏನೊಂದೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವು. ಎಂದೂ, ಅಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಇಲ್ಲವು! ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಾನಿಗೇಗ ಕರ್ಮದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು, ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಸರಿಯಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ “ನಾವಿರತೋ ದುಶ್ಚರಿತಾತ್” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗುವ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ “ಕತ್ವಾಪಿ ಸ ಇಮಾಲ್ಲೋಕಾಃ ನದಂತಿ ನನಿಬಧ್ಯತೇ” (ಗೀ. ೧೮-೧೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂದರೂ, ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದೆನು, ನಾನು ಕೊಂದೆನು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರ ಶೂನ್ಯನಾಗಿ ತನ್ನ ಇತಿಕರ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಭಗವತ್ತೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ದುಷ್ಟವಿಗ್ರಹ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ “ಯಸ್ತಾತ್ಮರತಿಃ” ಎಂಬೀ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತದೇತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳೇ ಯಂ ಸನ್ಯಾಸ ಇತಿ ಪ್ರಾಹುರ್ಯೋಗಂ ತಂ ವಿದ್ಧಿ ಸಾಂಜ್ಞವಃ” (ಗೀ. ೬-೨) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ, ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೊಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಆರುರುಕ್ಷೋನುರ್ಯೋಗಮ್” (ಗೀ. ೬-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಿಗೆ ಸಕಲ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲಃ ಸಮಾಧಿಃ ಕಳೆಯುತ್ತದೋ ಅವನಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹಾಗಲ್ಲವೆಂದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಿ, ಈ ಅರ್ಥಗಳೇ ಮೂರು ಸಾಲ್ಕು ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವೆಂದೂ ೩ನೇ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವರು; ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯುಸ್ತಾತ್ಮರತಿರೇವಸ್ಯಾತ್” (ಗೀ. ೩-೧೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗಸನ್ಯಸ್ತ ಕರ್ಮಾಣಂ” (ಗೀ. ೪-೪೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಮನಸಾ ಸನ್ಯಸ್ಯ” (ಗೀ. ೫-೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಇಂತವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಕರ್ಮ ತ್ಯಾಗವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತವರು ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿ ಲೋಕದವರಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ ತಮಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಒಂದು ನೇಳೆ ಬೇಡದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುವುದು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸವೆಂಬುದನ್ನು ಆಯಾ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಉಪಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ಗೀತೆಯ ಸಾರಾಂಶವೇ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂಬುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಗೀತೆಯ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಷ್ಟಿರಾಸ್ತು ಚೋದಿತನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ತಪ್ಪುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಭಾಷೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಎಂಬ ಛೇದಿಯಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಅವು

ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪ ನಿವಾರಕಗಳಾಗಿ ಪಾವನವಾದವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದೂ, ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಪುರೂಷತಃ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದೂ, ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ, ಕರ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದ ತ್ಯಾಗಗಳೆಂದೂ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಯೋಗಿಯು ನಿಸಿದ್ಧಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಒಂದು ನೇಳೆ ವಿಹಿತವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನೆ ಎಂಬ ಅವರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಿಯಿಲ್ಲದ ಉಪಸನ್ಯಾಸವು.

ಕರ್ಮಣೈವಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಮಾಸ್ಥಿತಾ ಜನಕಾದಯಃ (ಗೀ. ೩-೨೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾದ ಜನಕಾದಿಗಳಾದ ರಾಜರುಗಳೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದುದರಿಂದ ಅಂತವರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಇತರರಿಗೆ ಅವಾವರೈಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದೂ, ಮತ್ತು ಹಾಗೆಯೇ ಏನು ಪರಂಪರಾ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ರಾಜರ್ಷಯೋ ವಿದುಃ (ಗೀ. ೪-೨ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾದ ರಾಜರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದುದರಿಂದಲೇ ಇತರರಿಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಲೋಕಸಂಪ್ರಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇತರರಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದೂ ತುಂಬಾ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತು ಏನು ಪರಂಪರಾ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿಮಂ ರಾಜರ್ಷಯೋ ವಿದುಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಗಳಾದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಈ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಿದುದು ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳಿದುದಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸಂಯುಜ್ಜವು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಇವರು ರಾಜರ್ಷಯೋವಿದುಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವಿಹಿತ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವನಿಗೆ ತಾನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದುದರಿಂದ ಇತರರು ತನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಲಿ ಎಂಬ ಇತಿಕರ್ಮಪ್ರಕಾರದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಬಲಕಾರಣವೂ ಉಂಟೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಸರ್ವಸಮಂಜಸವು. ಆದರೆ ಮೊದಲನೆಯವರು ಹೇಳುವದೇ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಒನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜವಿದ್ಯಾರಾಜಗುಹ್ಯಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವಿಲ್ಲ ರಾಜರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ; ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೂ ಉಂಟೆಂದು ಅವರೇ ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಜನಕಾದಿಗಳನ್ನೂ ರಾಜರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಲೋಕಸಂಪ್ರಸಾರ ಪುರೋಜನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪುನಃ ಸನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಯೋಗಶ್ಚ ನಿಶ್ರೇಯಃ ಕರಾವುಭೌ (ಗೀ. ೭೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಏನೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗೌ ಎಂದು (ಗೀ. ೫-೪) ಮುಂದೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡದೆ, ಸನ್ಯಾಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಅಸಮಂಜಸವು. ಕರ್ಮಮಾಡುವದೂ, ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಮಾಡುವದೂ ಎರಡೂ ನಿಶ್ರೇಯಸಕರೌ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಾನೇ ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವೋ ತಿಳಿಯದು. ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಜ್ಞಾನಯೋಗೇನ ಸಾಂಖ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಯೋಗೇನ ಯೋಗಿನಾಂ (ಗೀ. ೩.೩) ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸಾಂಖ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದರೂ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞರೇ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇನಿರುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ೫-೪೭ ರಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಸ್ಥಮದರ್ಶಿನಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲೂ ಅಹಿಂಸತಾಬುದ್ಧಿಯೂ, ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತಾಬುದ್ಧಿಯೂ, ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಾಹ್ಯತಾ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಈಶ್ವರ ವಿಭೂತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲತಾ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಸಮದರ್ಶಿನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇವ್ಯುಟ್ಟಿತು ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿಗದ ವಿಸಯವು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಹೀಗೆ ಅನುಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೂ ಫಲಸಾಮ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾದಿ ಪಿತೃವಃ ತಿರಸ್ಕಾರವೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತದಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂಬ ಸೇವಕೆಯೂ, ಆತ್ಮೈಕ್ಯತೀಕ್ರಮಾದುದಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ವಾದಿಸುವರ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಏನೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ದೇಹ ಮೂಲಕ ಸತ್ಯವಾದ ನೈಚಿತ್ಯ ನೈವಿದ್ಯಗಳೇ ತೋರುತ್ತದೆಂದು ಅಜ್ಞೇಕರಿಸುವವರಿಗೆ ಯತ್ನವಾಗಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲವು. ನಮಗೆ ದೇಹರೂಪೋಪಾಧಿಯ ಮೂಲಕ ವಿದ್ಯಾವಿನಯ ಸಂಪನ್ನತೆ ವೇದಾಲದವುಗಳ ಮೂಲಕ ಛಾತ್ರವು ಮಧ್ಯಮ ಅಥವಾ ಅಧಮಾಧವಾದಿ ಸತ್ಯವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೂ, ಆ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಸಮಸ್ತ ಅತ್ಮರೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸಮ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಸಮವೇಂಬರ್ಥವು ನಮಗೆ ಸಮಂಜಸವು. ಸಮ ದರ್ಶಿತ್ವ ವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಮ ಶಬ್ದವೇ ಕೆಲವು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಮ, ಮಿಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮರುಗಳಿಲ್ಲಾ ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲ ವರು ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ರೂಪಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಆತ್ಮರು ಸಮ ವೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ತಿಳಿಯುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಏನೊಂದೂ ಅಸಂಗತ ವಾದುದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿರುದ್ಧವು. ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಮವೆಂಬರ್ಥವೇ ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿರಸ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು, ಆತ್ಮರುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನರಾದರೂ ಏನೊಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ನಿಲ್ಲವು; ಹೇಗೆಂದರೆ ಕರೀ, ಕೆಂಪು, ಬಿಳುವು ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಹಸಿವಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲು ಭಿನ್ನವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಮವೋ ಹಾಗೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೀತಾ ೨೦-೨೧ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪರಿಂಬರಿಸಬಹುದು. ಸರ್ಮಭೂತಗಳಲ್ಲಿನವ ಆತ್ಮರುಗಳು ಬೆಂಬೇರೆ ಯಾದರೂ "ಅವಿಭಕ್ತಂ ವಿಭಕ್ತೇಷು" ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ಉಪ ಸನೆಯನ್ನು ಸೇಳಿ ಅವಕಾಶ್ಯ ತ್ರೇಷ್ಣವಾದ ಯೋಗವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಾರೂಪ ಭಕ್ತಿಯೋಗವುಂಟೆಂದು ಉಪಾಸನ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮೋಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅದಕ್ಕೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನಿಯ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿ ಅದ್ವೈತ ತಾರ್ಥವು ಕಷ್ಟವು. ಆಳಿನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾತಿವ್ರದತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮ ಫಲಕ್ರಂತ ಸನ್ಯಾಸಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಫಲವನ್ನ ಹೊಂದುವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯೋಗಭ್ರಷ್ಟನನ್ನು ಕೂಡ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ಯೋಗಭ್ರಷ್ಟನು ಪುನಃ ಯೋಗ ಶಾಖಾತ್ಮಿಯಾದ ಯೋಗಜಿಜ್ಞಾಸುವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಆತಿಕ್ರಮಿಸುವನು ಎಂದರೆ ನಾಮರೂಪಗಳಾದ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರ ಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಳ್ಳುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಭ್ಯೋಧಿಕೋಯೋಗೀ ಜ್ಞಾನಿಭ್ಯೋಽಪಿ ಮತೋ ಧಿಕಃ | ಕರ್ಮಭ್ಯಶ್ಚಾದಿಕೋ ಯೋಗೀ ತಸ್ಮಾದ್ಯೋಗೀ ಭವಾರ್ಜುನ | ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸಿ

ಯಾದವನು ಇತರ ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಂದ ವಾಸವುಳ್ಳ ಗ್ರಹಚರ್ಮ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗಿಂತ ಕರ್ಮ ಸೂಚಿ ಸಾಧನವಾದ ಶ್ರೀಷ್ಠನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಲ್ಲವೆ, ಎಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿಗೆ ಅವಿರತಗಳಾದ ತಪಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದೇ ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾಸಾರ್ಥವು ವಿನಂದ್ಯ?ಕೇವಲ ತಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ, ಅತ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ, ಕೇವಲ ಅಶ್ವಿನೀಧಾರಿ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಮಾಡುವರಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ, ಲಭಿಸುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನಿರತಿಕ್ರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸಕ ನಾದ ಯೋಗಿಯು ಸಾಧಿಸುವನಂದ, ಇವೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವು ಎಂಬುದು. ಈ ಕಾರಣವಿಂದ ತಸ್ಮಾದ್ಯೋಗೀಭವಾರ್ಜನ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸಕನಾಗುವುದು ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದೇ ಸ್ವಸ್ತವಸಂಜ್ಞವು.

ವಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಜೀತನಾಜೀತನವೆಂದೂ ತನಗೆ ಶರೀರವ ಗಿ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರೂ ಶ್ವಕೃತಿಗಳೆಂಬೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಜೀತನವು ಎಂಬುದು ಸ್ವನೆಯು ವಿಭಾಗಿಸಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇವೆರಡೂ ಅನಾದಿಮುಗಿದವು ಎಂದು ಮುಂದೆ ಗೀ. ೧೩-೧೭ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧಾನಾದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವು. ವಿಧಾನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಂಕರಾದಿಗಳು ಸುವವಸ್ಥೆಯೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿರಾಪೋ ಎಂದುಂಥವು ಆ ವಿಧ ಬದ್ಧಶ್ವಕೃತಿಯು ಅಪರಾ ಎಂದು ಕೇಳಿ, ಇವಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಷೇಮವಾದ ಶರೀರ ಶ್ವಕೃತಿಯು ಉಚಿತವಾದ ಅನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದಿ ನೋ ಪರಾಂ ಜೀವಿಭೂತಂ ಸುಖಾಬಾಹೋಂಬುಧೇ ಕೇಶಿ ಚ ಚಿತ್ತ ಚಿತ್ತ ಎರಡೂ ಮಯಿ ಸರ್ವ ವಿದ ಪುತ್ರೇತಂ ಎಂಬುದು ತನಗೆ ಅಪಧಕ್ಕಿಂತ ಹೇಳುವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಹೇಳಿ, ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಶ್ವಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂಚೈವ ವಿದ ನಾದೀ ಉಭಯೂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣಾರಂ ಜಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅನಂತ ಶಿವರಾಂ ರಾಂಕರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು. ವಿಧಾನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪರ ಅರ್ಥವು ವಿಶುದ್ಧವಾದುದು ಈ ಚಿಂತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ಬುದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ತ ಸ್ಥಾನವದ್ದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಚಿತ್ತಸ್ಥಾನ ಸಮ್ಪರ್ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲೂ ವಿಶುದ್ಧವಾದವು ಎಂಬುದು ಆವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ರಸೋದಮಪ್ಪು ಎಂಬ ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥರಣೆ, ಕ್ರಿಯೆಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಾಣವಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಮಸ್ತ ಸ್ವರೂಪವೆಲ್ಲಾ ತನಗೆ ಎಂಬುದು ಉಪದೇಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಜುನ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅನುಭವಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು ಮತ್ತು ಆತನ ಅಪ್ರಮಾದ ದಿವ್ಯ ಸಂಗದ ಸುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಸೇರಿದುದಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಆತುಗಳನ, ಬಿಟ್ಟು ರಥದಿಗಲ ಸುಗ್ರಹವೆಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಭಾವನೆಯು ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಿಗೆ ಅವು ಶರೀರನೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಪರಮಪುರುಷ ನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅನನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಅನೇಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅವಕ್ಕೆ ಶರೀರಾತ್ಮ ಭಾವವಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸಮಾಜವು. ಭಿನ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಕಲ್ಪಾಣಗುಣತಾದಂತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದಿಕ್ತದಿಂದ ಅಕಲ್ಪಾಣಗುಣವಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮವೆಂದು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಕೇಯರೂಪವಾದ ದೋಷವೇನೂ ಉಂಟಾಗುವಿಲ್ಲವು. ಆತನಿಗೆ ಸೇಯವಸ್ತುಗಳ ಅತ್ಯತ್ಯವೂ ಅವು ಆತನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರೋಣವೂ ಲಭಿಸಬಹುದು. ರಸೋದಮಪ್ಪು ಕೌಸ್ತೇಯಂ (ಗೀ ೭-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯಭಿಪ್ರಾಯ ನಿರ್ವಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯೆಯಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ತಾನೆ ಗುಣಾಧಿಕನಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವ ಮಿಕ್ಕಲ್ಲವೂ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಯವಾದರೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಅವಾಕ್ಯತವಸ್ತುಗಳು ಎರಡೂ ಸಮವೆಂಬ ಭಿಪ್ರಾಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ರಸವೇ ನಾನು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸಮಂಜಸವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ನಮ್ಮ ಗಾದರೋ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅವುಗಳಿಗೇನೂ ಅತ್ಯಾವಾದುದರಿಂದ ಅಪೃಥಕ್ರೀಡ್ಯ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಶರೀರಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ಭಾವವು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅವನಿ ಗಾದರೋ ಅವರ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾರೂಪಿಗೆ ಹೇಯ ದೋಷ ಪ್ರಸಕ್ತವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ನವ ಗಾದರೋ ಅತನ ಶರೀರವಾದ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳ ಹೇಯತ್ವವು ಅತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು.

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಿಂಕರ್ದ್ವುಹ್ನು ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಶ್ತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಅಧಿಕಾರಿಯು ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಂಶವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿರೂಪಿಸಿರುವೆವು. ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸ್ಫುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧೀನ ನಾವುಗಳು ಜೀವರೂಪಿನ ದೈನಂದಿನ ಪ್ರಳಯ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವ ಹಾ ಪ್ರಳಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳು ೧೭, ೧೮, ೧೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿರೂಪಿಸಿರುವೆವು. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ದಿವಸಾವಸಾನದಲ್ಲೇ ಮಹಾ ಪ್ರಳಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದು ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ವೀರಣ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ಮುಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಸಂಗೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಡುವದೇ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯವು ೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ೧೫-೧೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಭಕ್ತಿಯೊಗ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಕೇವಲಂ ಭಿಪ್ರಾಯವು. ಗಮ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೋ ಅಪ್ರಾಕೃತರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಿಯೊತ್ತ ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಪಾಪಿಗಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಕರ್ಷೆ, ೧೪-೧೫ ರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಜಿಜ್ಞಾಸುವಿಗೆ ಕೃತವ್ಯವಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಅದೂ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೋಡುವೆಂಬುದು ೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಕಂಠನೇನೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಮೊದಲು ಚತುರ್ವಿಧಾ ಭಜನೇ ಮಾಂ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಭಕ್ತರನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಏಕೈಕಾರ್ಥಿಗಳಾದ ಅರ್ತನಿಗೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಇನ್ನೂ ಮಿಕ್ಕ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಿ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ೧೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸುವೂ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ವಿಸ್ಮಯವು. ೧೪-೧೫ ಜ್ಞಾನಿಯ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯ ವಿಷಯವೆಂಬುದು ಯಾವಾಗ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತವೋ, ಪರಿಶೇಷಾತ್ ೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು ಜಿಜ್ಞಾಸುವಿನ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ ವಿಷಯವೆಂಬುದೂ ವ್ಯಕ್ತವು. ಈ ಅಧಿಪ್ರಾಯವೇ ಮುಂದೆ ೧೫-೧೬ ರಲ್ಲಿ ಯದ್ಭಕ್ತಾನ ನಿವರತೇ ತದ್ವಿಮಾ ಪರಮಂ ಮಮ ಎಂಬಲ್ಲೂ ಅನುವಾದರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧ ಉಪಾಸಕರಿಗೂ ಅರ್ಚಾರಾದಿ ಮಾರ್ಗವೂ ನೋಡುವೂ ಉಂಟೆಂಬುದು "ತದ್ಭಕ್ತ ಇತ್ಯ ವಿಮುಃ" ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಅಪ್ರತಿರೇಕಾಲಂಬನಾನ್ವಯತೀತಿ

ಜಾದರಾಯಣಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಕಾಶಕಾರಿಯ ವಿಷಯವೆಂಬ ವಾದವು ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ಯಾನಿಷ್ಠನು ಜಿಜ್ಞಾಸುವು.

ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ—೨೪-೨೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮೋರಾತ್ರೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರಣಕಾಲ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಹಸ್ಸ್ಯ ರಾತ್ರಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೂ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿ ಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ವೇದಾಂತವಾದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೇವಮಾನ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಾರಾದಿಗತಿಯೂ, ವಸ್ತುರೂಪಿಗಳಾದ ಆತ್ಮನೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಗೂ ಪುನರ್ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ವಿಶ್ವಯಾನ ಅಥವಾ ಧೂಮಾದಿಗತಿಯೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಗತಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಮುಂದೆ ೨೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೈತೇಷ್ಯಂ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಈ ವಿಷಯವು ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವವರಿಂದ ದೇಹ ವಿಯೋಗ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ, ಒಂದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪುನರ್ಜನ್ಮವೆತ್ತವ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆದುದರಿಂದ ಯತ್ರಕಾಲೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಶಬ್ದವು ಕಾಲಾಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಪಶ್ಯಾಸ, ಸಂವತ್ಸರ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ತತ್ತ್ವದ ಭಿನ್ನವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹಸ್ತೇರಹಃ ಅತಿವಾಹಕರು ಪರಮಪದವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವವನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಇರದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೀಗ ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇತರರು ಹೇಳುವ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ಸಪ್ತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತ ರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಸಪ್ತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ದೇಹಾವಸಾನವು ಉಂಟಾದವರಿಗೆ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪುನರ್ಜನ್ಮವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದುದು. "ನಿಶಿನೇಶೀನ್ಮ ಸಂಬನ್ಧಸ್ಯ ಯಾವದ್ಧೇಹಭಾವಿತ್ವಾದ್ಧರ್ಶಯತಿಚ" (ಶಾ. ೪-೨-೧೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನಿಗೂ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಎಂದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವು. ಯಾವಾಗ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳ ವಿನಾಶವೂ ಅಶ್ಲೇಷವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಕರ್ತೃಶೇಷವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯುಂಟು. ಹಾಗೆಯೇ "ಆತಶ್ಚಾತ್ಮಯನೇವಿದಕ್ಷಿಣೇ" ಎಂಬ (ಶಾ. ೪-೨-೧೯) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಿಗೂ ಅಪುನರವೃತ್ತಿಯೇ ವಿನಾ ಅವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಸಾಯುಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನ ವಿಶ್ರಾಂತ್ಯಸ್ಥಾನವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ನಿಶಿವೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿತ್ತಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಉಂಟೆಂದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಆ ಕಾರಣವೇ ಈ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮೃತನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. "ತಸ್ಯೇವಂ ವಿದಪೋ" ಎಂಬ ತೈತ್ತರೀಯವು ಚಂದ್ರಸಾಯುಜ್ಯವಿರುವ ವಿದ್ವಾನ್ನನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀ ಭೀಷ್ಮರು ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯರಾ ಎಂದರೆ ಕಾಲವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮರಣಕ್ಕೆ ಹಗಲೂ ಉತ್ತರಾಯಣವೂ ಪುನಃಪದವುವು ಎಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದ ಶ್ರೀ ಭೀಷ್ಮರು ತಮಗೆ ಮರಣ ವಿಷಯವು ಸ್ವಯತ್ನಾ ಯತ್ತವಾಗಿರುವವರಿಂದ ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮೃತಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತೇ? ಚಂದ್ರಮಸ ಸಾಯುಜ್ಯ ಉಂಟಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಿಗೆ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯುಂಟೆಂದ, ಹೇಳಿದ ತೈತ್ತರೀಯ ವಾಕ್ಯವು ಇದರಿಂದ ನಿರಸ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ? ಎಂಬಿನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು ನಾಲ್ಕು ಜನ ಭಕ್ತರ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ವಿನಾ ಇತರರ ವಿಷಯ

ವಾಗಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಅದುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮಾರ್ಗವು ಮುಂದುವರಿದು ಇರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು.

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಾಹಿತ ಚಿತ್ತರಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಕೂಡ ಸುಕರವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದನ್ನು ಕುರಿತು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುವಾಚ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಅದೂ ಕೂಡ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅನನ್ಯ ಭಜನವೃತ್ತಿಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೇಳಿರುವ ಸಂದರ್ಭವಾದುದರಿಂದ, ಸರಿಯಲ್ಲವು. “ಜ್ಞಾನಂ ಯಜ್ಞೇನ ಚಾಪ್ಯನೇ” (ಗೀ. ೯-೧೫) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವೊಂದಿಗೆ ಕೆಲವರು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದು ಏಕಶ್ಲೇಷ ವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಯೋಗ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಸಾಗಲಿ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಒಂದರಿಂದಲೇಯಾಗಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನವು ಪ್ರಥಮೇನ ವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಬಹು ಉಪಾಸತೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗವಾಗಲಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಎನೂ ಇಲ್ಲವು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದಾದರೋ ಕೆಲವರು “ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ಚ” ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲಾ ಕೀರ್ತನ, ಆರಾಧನೆ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳು ಕರ್ಮಯಜ್ಞಗಳು, ಸ್ವಾಮಿಯ ಕೈಂಕರ್ಯಾದಿಗಳು, ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುವರೆಯೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನವಲ್ಲವರಾಗಿ ಸರ್ವ ವಿಶ್ವವೂ ಆತನಿಗೆ ಶರೀರವು ಆತನೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಗುಣಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ; ಇವೇ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ “ಅಹಂಕೃತಃ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಾವು ವಿಶ್ವರೂಪಕನಾಗಿರುವವನ್ನೇ, “ಏಕಶ್ಲೇಷೇನ ಪ್ರಥಮೇನ ಬಹುಧಾ ವಿಶ್ವತೋ ರೂಪಂ” ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ವಿನಿರಣಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. “ಅನನ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ತಯೋನಿ ಮೂಂ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವದೋ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆತನ ಏಕಾಂತ್ಯ ಭಕ್ತರೂ ಈ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಸುಖಪಡುವಕ್ಕಾಗಿ, ದೇವತಾಂತರುಗಳ ಅಥವಾ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪರಿಸುವ ಹೇಳಿರುವದು ನಮಗೂ ಉಪಾದೇಯವೇ. ನಾಲ್ಕು ಜನ ಭಕ್ತರು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳೂ ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ವೈವಿಧ್ಯವೂ ಉಪಪಾದ್ಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ವಿಷಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದು ಕಷ್ಟವು.

ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಎಸ್ಮರೇಣಾತ್ಮನಃ ಯೋಗಂ ವಿಭೂತಿಂಚ” (ಗೀ. ೧೦-೧೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋಗ ರಹಿತ ಭಗವಂತನ ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ “ಪಶ್ಯತೇ ಯೋ ಮೈಶ್ವರಮ್” (ಗೀ. ೧೦-೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಯೋಗವೆಂದರೆ ನನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರತ್ವನ ಯೋಗವೆಂಬ ಮತ್ತು “ಏಕಾಂ ವಿಭೂತಿಂ ಯೋಗಂಚ (ಗೀ. ೧೦-೭) ಈ ನನ್ನ ವಿಭೂತಿಯನ್ನೂ ನನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಯೋಗವನ್ನೂ ಸಹ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಯೋಗವು ಹಿಂದೆ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗದ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯೇ ವಿನಾ ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಆಗಲಿ, ೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಮುತ್ಯರ್ಯುಕ್ತ” ಎಂದು ಕರ್ಮವಿಷಯವು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದು ಉಪಾಸನಾಂಗವಾಗಿ ಕೇಳಿದ ಭಗವಂತನು ನಿತ್ಯನೈವಿತ್ತಿರಾದಿಗಳು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೨೧ನೆಯ

ಶ್ಲೋಕದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವು, ಜಗತ್ಪ್ರಸಾರಪದ ವಿಕವೇರದ ವರ್ಣನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಂದಲೇ ನಿರಸ್ತವು.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವರೂಪನ ದಿವ್ಯ ಮುದ್ರೆಗಳ ವಿಗ್ರಹದ ಆನುಮಾನಗಳು ಈ ವಿಶ್ವವೈಷ್ಣವೂ ಎಂದು ಗರ್ವನೆ ಮಾಡುವರೆ, ಈ ವಿಶ್ವವು ಆಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ, ಎಂದರೆ ನಿಕೃವಿಭೂತಿ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿ ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಭೂತಿ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿರುವದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವನ್ನೂ ಕೃತಾರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವರೂಪ ಒಂದೇ ತೋರುವದು ಎಂಬ ಭಾವವು ಸರಿಯಲ್ಲವು.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವು ತಪ್ಪಿರಲಿಲ್ಲವು. ಅಕ್ಷರೋಪಾಸನವು ಭಗವದ್ವಾಸನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಶ್ರುತವೇನೋಪಾಸನವೇ ಸ್ವರಸ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ತಾವುಗೇ ಭೇದವನ್ನು ವಾಧಿಸುವ ತಾರ್ಕಿಕ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲಾ ಏನೋ ಅವಸ್ಥಾ ಭೇದಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾವಿಸತಕ್ಕವಲ್ಲವು, ಅವಸ್ಥಾಭೇದವು ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಕ್ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಸ್ವರೂಪವು, ಅದೇ ಅವಿಭೂತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಲಾಣಗಣ ಸಮಸ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಾಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ನಿರ್ಗುಣರು ಸಗುಣವಾಗುವರು ಎಂದರೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೇ.

೧೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚಾಪಿ ನಾನಂ ವಿದಿ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ ವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಮಹಿಮೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಇತರಾಂಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವೇ ಸರಮಾರ್ಗವು. ಅಲ್ಲಿ “ಯತ್ಕೃತಾ” ಎಂಬ ಶಾಶ್ವತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲವು. ಕ್ಷೇತ್ರವು ನಿತ್ಯವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ, ಅದು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲವು. “ಮಹಾ ಭೂತಾನಾಂ ಹಂಕಾರಃ” ಎಂಬೀ ನೊಂದಲಾದುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಅನ್ಯತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ, ಕ್ಷೇತ್ರವೈಷ್ಣವ್ಯ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳು ವಿಶಾಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಾದಿತವಾದವೇ. “ತಸ್ಯಾದನ್ಯತ್ವ ಮುತ್ಪನ್ನಂ ತ್ರಿಗುಣಂ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮ” ಅನ್ಯತ್ವಂ ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲೇ ಸಂಪ್ರಲೀಯತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದಲೇ ಅನ್ಯತ್ವವೂ ತ್ರಿಗುಣವೂ ಉಂಟಾದವೆಂದೂ ಅವುಗಳು ಆ ಸರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಿ ಸರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಏಕೀಭಾವವೂ ಬೇರೇಬೇರೆ ಆಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮವೂ ಸಹ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಸ್ವತಃ “ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂಚೈವ ವಿದ್ಯಾಸದೀ ಉಭಾವಬಿ” ಎಂಬುದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ೧೩ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಪದ್ಧಿಶ್ಚೈವ ಹೇತುಮದ್ವಿರ್ವಿನಿಶ್ಚಿತೈ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷ್ಯವಾದ ಜ್ಞೇತ್ರಾದಿ ತತ್ತ್ವ ವ್ಯಪಸ್ಥಾಪನ ಪಂಚಿಂಚಿತಿವಾದಿ ಪ್ರಣೇತಾನಿ ಸೂತ್ರಪದಾನಿ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವು. ಪಂಚ ಶಿಖ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಸ್ವಾದ್ವಿ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ.

ಮುಕ್ತ ಮದ್ಯಕ್ಕೆ ಏತದ್ವಿಜ್ಞಾಯ ಮದ್ಯಾನಾಯೋ ಪಪದ್ವತೇ (೧೬. ೧೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಗಮನ ಮಾಡಿ ಮದ್ಯವಾ ಯೋಪಪದ್ವತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ “ಜ್ಞೇಯಂ ಯತ್ಕೃತ್ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ” (೧೬. ೧೩-೧೪) ಜ್ಞೇಯಂ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು.

ನೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನೆಂದರೆ ದೇಹ ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮ ವಿಷಯವಾದುದು “ಇತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ತಥಾಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಚೋಕ್ತಂ ಸಮಾಸತಃ” (ಗೀ. ೧೩-೧೮) ಎಂದು ನಿಗಮನಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂರೂ ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವೂ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿ ಸಾಧನವೂ, ಆತ್ಮತತ್ವವಾದ ಜ್ಞೇಯದ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವೂ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗವಾದುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಾದ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಮೋಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಏನೊಂದೂ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಮಮಯೋಽರ್ಪಣಂ ಹೃತ್ಸರ್ವಗರ್ಭಂ ನಿದಾಮ್ಹ ದಮ್ಹ” (ಗೀ. ೧೪-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಪ್ಪುಥಸ್ತಿದ್ಧ ನಿಶೇಷಣಗಳಾದ ಅಪರಾಕ್ರಮ್ಯತಿಯಾದ ಅಚಿತ್ತೂ, ಪರಾಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಚಿತ್ತ ಇವುಗಳೇ ಹೇಳಿರುವದು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಮತ್ತು ಆವೃತ್ತ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿರುವದರ ಸೇರುವಿಕೆಗೆ ಗರ್ಭವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ, (ಗೀ. ೧೨-೨೨) ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದು “ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಸಂಯೋಗಾತ್ಪ್ರದ್ವಿದ್ವಿ ಭರತರ್ಷಭ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ. ಗರ್ಭ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಚೇತನನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಉಚಿತವಾದುದು. “ಅನೇನ ಜೀವೇನ ಅತ್ಮನಾ ನು ಪ್ರವಿಶ್ಯ ನಾನುರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರಣವಾಣಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆನುಸಂಧೇಯವು.

“ಸರ್ವದ್ವಾರೇಷು ದೇಹೇ ಸ್ಥಿರ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಜಾಯತೇ | ಜ್ಞಾನಂ ಯದಾ ತದಾ ವಿದ್ಯಾದ್ವಿವೃದ್ಧಂ ಸತ್ಯ ಮಿತ್ಯುತ” (ಗೀ. ೧೪-೧೧) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಜ್ಞಾನವೆಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಬಹುಮಂತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವಾದುದೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತರ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ವಿಷಯವೆಂದು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೂ ಏನೂ ವಿರೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದು ರಾಜಸತಾಮಸ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಂಥಾ ಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವಾದುದು ; ರಜಃಕಾರ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಲೋಭಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಲೋಭದಿಂದಂಟಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಸರಿಯಲ್ಲವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಲೋಭಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಮುಂದಿನ ತಮಃಕಾರ್ಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅಪ್ರಕಾರೋಽಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರಕಾರದ ನಿಷೇಧದ ಹಾಗೆಯೇ ರಜಸ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದು ನ್ಯಾಯವಾದದೇ. ಹಿಂದಿನ ರಜಃಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೇಳಿ, ಕರ್ಮಣಾಮಾರಂಭ ಎಂದು ಹೇಳುವದೇನೂ ಪುನರುಕ್ತಿ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು. ತ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೇ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗೋಬಲೀವರ್ತನ್ಯಾಯಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಮೋಜನದ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಆರಂಭವೆಂಬರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವು.

ಹದಿನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ತಮೇವ ಚಾದ್ಯಂ ಪುರಾಣಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇದ್ಯತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಸೃತಾ ಪುರಾಣೇ” (೧೫-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಯತಃ” ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಈ ಪಾಠಾಂತರ ವಿಷಯ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಾಠವೆಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಪಾಠವನ್ನೇ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಎಂದು ಉತ್ತಮವುರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪದೇಶಕರು ಭಗ

ಮಂತನೇಯಾದುದೆಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧೀತ್ ಎಂಬ ವಿಧಿ ವಾಕ್ಯವೇ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಮಾಯಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ಹಿತೋಕ್ತಿಯು.

“ಮಮೈವಾಂಬೋ ಜಿವಲೋಕೇ ಜಿವಭೂತಸ್ಸನಾತನಃ” (ಗೀ. ೧೫. ೭) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಮೈವಾಂಶಃ ನನ್ನ ಭಾಗ, ಅವಯವ, ಏಕದೇಶವೆಂದು ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲದ ಈಶ್ವರನ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವದರಲ್ಲೇನೂ ಅರ್ಥ ವಿರೋಧವು ನಮಗೂ ಇಲ್ಲವು ಅವಯವವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಘಟಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಘಟವೆಂಬ ಅವಿದ್ಯಾಂಶ ಉಪಾಧಿಯು ತೊಲಗಿದರೆ ಅಂಶವಾದ ಘಟಾಕಾರವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೇಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವದನ್ನು ನಾವೂ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿಪುಣತರವಾಗಿ ಶೌನಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಘಟಧ್ವಂಸೇ ಘಟಾಕಾರೋ ನಭಿಸ್ತೋ ನಭಸಾಯಥಾ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹೇಯವಿಧ್ವಂಸೇ ವಿಷ್ಣ್ವಾಪ್ಯೇನ ತಥಾ ಪುನಾರ್ಗಿ | ಅಲ್ಲೇ ಇದರ ಉಪಪಾದನದಲ್ಲಿ ಯಥಾ ಗ್ನಿರಗ್ನೌ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವರೂಪನತ್ಯ ಸುನುಜೀತಂ” ಎಂದು ಹೇಳುವದರಿಂದ, ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವಾಗಿ ಶರೀರವಾಗಿ, ಅಪೃಥಕ್ವಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವಯವವೆಂಬುದು ನಮಗೂ ಸಮ್ಯಕ್ತವೇ. ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಅನೇಕ ವೈಧರ್ಯಗಳು, ಅಣುವಿಭುವಾಗಿಯೂ, ಕರ್ಮವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಕರ್ಮವಶ್ಯವಾಗಿ, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ ವರ್ಜನಾಗಿ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಯುತನಾಗಿ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವೈಧರ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಯುಕ್ತ ದೇಹಾದಿ ಇಲ್ಲರೂ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಸಮರಾಗುವದರಿಂದ ಆ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಈ ಪರಮಾತ್ಮಾಂಶನಾದ ಜೀವನಿಗಿದ ವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದಲ್ಲ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. “ಅತ್ಯೇತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ” “ಅವಿಭಾಗೇನ ದೃಷ್ಟ ತ್ಯಾತ್” (ಶಾ. ೧೫. ೩. ೪, ೩) ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವಾಗ, ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಪೃಥಕ್ವಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಪರಮಾತ್ಮನು ತನಗೆ ಅತ್ಮನು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಆದುದರಿಂದ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವಾಗಿ ಅವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ, “ತೃಂ ವಾ ಅಹ ಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದಾಗಿ. “ಅಹಂಬ್ರಹ್ಮಾಸಿ” ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರಕ್ಕೂ ಅಸ್ಮಿ ಎಂದೇ ಉಪಪಾಸಿತತ್ವದ್ದು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅತ್ಯೇತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂಬುದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ಎಂದರೆ “ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾಶರೀರಮ್. ಯ ಅತ್ಮಾನ ಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ, ಸತ ಆತ್ಮಾನೈರ್ಮಯ್ಯಮೃತಃ” “ಐಕದಾತ್ಮ್ಯ ಮಿದಂ ಸದ್ವಿಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನಗೂ ಅತ್ಮಾವೆಂದೂ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರದ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವೆಂದೂ, ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ; ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಅಂಶವೆಂದೆ ಭಾಗ, ಅವಯವ, ಏಕದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅರ್ಥಗಳು ನಮಗೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ತಾನು ಅತ್ಮಾ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃವರು “ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಾಹಂ ಹದಿ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ” (ಗೀ. ೧೫-೧೫) ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಮ್ಮ ಅರ್ಥವೇ “ಜೀವ ಭೂತಾಂ ಮಹಾಬಾಹೋ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಗೀ. ೭-೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃವರು ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಅಪೃಥಕ್ವಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡರೂ ಈ ಸ್ವವಾಕ್ಯಕ್ಕೇ ನಾವು ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಕೊಡಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವು.

“ವಿಷಯಾನುಪಶೇವತೆ” (ಗೀ. ೧೫-೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಜೀವಭೂತನು ವಿಷಯೋಪಭೋಗ ವನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲಾಚರಣೆ ಉದಾಸೀನ ಭಾವ, ಮತ್ತು ಭೋಗಗಳಿಂದ

ಆತನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಮಂಥಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂತ ರ್ಯಾಮಿಯಾಗುವವನು ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಉಚಿತವಲ್ಲದುದಾಗಿ, ದೇಹಕ್ಕೂ ಕಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ನಿರಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿ ತೊಂಡು ಹೋಗುವನೆಂದು ಉತ್ಪ್ರಾಂತೀಕರಣಃ | ಗೃಹೀತ್ವೇ ತಾನಿ ಸಂಯಾತಿಸಿ (ಗೀ. ೧೫-೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಅಪ್ಪಧಕ್ಕಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಆತನ ಅವಯವ, ಶರೀರವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೂ ವಿನೋದೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲವು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದರೆ ಪಶ್ಯನ್ನಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಿತಮ್" (ಗೀ. ೧೫-೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರೀರ ವಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ "ಸದ್ವ್ಯಚಾಹಂ ಹೃದಿಸ್ತಿವಿಷ್ಠಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ ಮಾತ್ಮನ ಅಂತರ್ಮಿತ್ರವನ್ನೂ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಪೃಥಕ್ಕಾದವನು ಎಂದ ಹೇಳುವದೇ ಯುಕ್ತವು, ಆಗಲಿ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವೆಂಗೂ ಎರಡನೆಯ ಹೇಳಿಕೆಯು ಅದರ ಅನುವಾದವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿ ದರೆ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ "ದ್ವಾಸುಪರಾ ಸಯೋಜಾ ಸಖಾಮಾ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಬಲವಿರುವದ ರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ "ದ್ವಾ ನಿಮಾ ಪುರುಷೇಲೋಕೇ" ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ "ಉತ್ಮಮ ಪುರುಷ ಸ್ತನ್ಮ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವದರಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿವು ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಪುರುಷನ ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೂ ೧೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜೀವೇಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಂಟು. ಆದು ಲೋಕತ್ರಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಭರಣಾದಿ ರೂಪವಾದುದು ; ಎರಡನೆಯ ಜೀವನ ಈಶ್ವರತ್ವವು ಆತನ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಯಮನರೂಪ ವಾದುದು. ಈ ಶರೀರವಲ್ಲದೆ ಕೊಂಡಿರುವ ನಿಯಮನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಜೀವಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ "ಆತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಿತಮ್" (ಗೀ. ೧೫-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎಂದರೆ ಶರೀರವು. ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಪ್ರಕಾರ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಗಳಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರವೆಂಬರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಂಯೋಗವಾದಂಥ, ಅ ಅರ್ಥ ವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೇದೈಶ್ಚ ಸತ್ಯೈ ರಹಮೇವ ವೇದಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೇದವೇದ್ಯನು ಹೇಗೆ ? ಅದಿಕ್ಕೆ ವೈಶ್ವಾ ನರ ಇಂದ್ರ ವರಾಣಾದಿಗಳ ವಿಷಯವು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಹಮೇವವೇದ್ಯ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಸತ್ಯ ಶರೀರಕನಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಾವಾಗಿರುವದರಿಂದ ನಾನೇ ಅವುಗಳೂ ಅಗಿ, ಪುಧಾನ ನಾಗಿ ನಾನೇ ತೀಯತಕ್ಕವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು. **ವೇದಾಂತಕೃತ್** ಎಂದರೆ ವೇದಾಂತಾರ್ಥ ಸಂಪ್ರದಾನಕೃತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತೀರಿ. ವೇದವಿಧಿಗಳಿಂದ ಸದ್ವ್ಯಚಾರಾಧ್ಯತೆಯೇ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದರಿಂದ, **ವೇದಾಂತಕೃತ್** ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ವೇದ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸುವವನಿಗೆ ಫಲಪ್ರದಾತನೂ ತಾನೇ ಎಂಬರ್ಥವು ಉಚಿತವು. ಈ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆಯೇ ಎತ್ತಿರುವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿರುವೆವು. ವೇದಗಳೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮಿಂದ ಬಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದುದರಿಂದ ತಾವೇ ವೇದಗಳ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರೂ ಉಪದೇಶಿಸು ವರೂ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜೀವಾತ್ಮವರ್ಗವು ಬದ್ಧರೆಂದೂ ಮುಕ್ತರೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವೆಂದು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಕೂಟಸ್ಥನಾದ ಮುಕ್ತನೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಈ ಇಬ್ಬರಾದ ಪುರುಷ ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ತಾನು ಅವರಿಗೆ ಸತ್ತಾದಾಯಕನಾಗಿಯೂ ನಿಯಾ

ನುಕನಾಗಿಯೂ ಅವರುಗಳಹಾಗೆ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಜ್ಞಾನತೀರೋಹಿತಸ್ವರೂಪ ಕ್ಷರಣಸ್ವಭಾವ
ವಿಲ್ಲದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ತಾನು ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷ
ನಾದರೆ ವಿಕಾರ ಹೊಂದದ ತಾನು ಅಧಿಕನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಏನಿರುತ್ತದೆ?
ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವು ನಿರರ್ಥಕವು. ಆ ಉಪದೇಶವು ಯಾರಿಗೆ ? ತನ್ನಗೆ ತನ್ನ ಉಪದೇಶವೇ ?
ಇತ್ತಾದಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ ಅಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ ? ಒಂದು ಕ್ಲಾಸಿನಲ್ಲಿ
ಒಬ್ಬನೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಇದ್ದು ಇವನೇ ಸರೋತ್ತಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ. ಈ ಪುರುಷೋ
ತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸರೋತ್ತಮನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ ? ಅನ್ಯೂಂ ಬಂದಕ್ಕೆ ನೀನೇ
ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತೀರಿ. ಇದರಿಂದಲೇ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿ
ಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ ?

“ಕೊಟಿಸ್ತೋಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ” (ಗೀ. ೧೫.೧೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೊಟಿಸ್ಥಃ ಎಂದರೆ ರಾಶಿಯ
ಹಾಗೆ ಇರುವವ ಎಂಬವಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಸಂಸಾರ ಬೀಜಾನಿರ್ವಾಹಿ ನಕ್ಷರತೀತಿ ಅಕ್ಷರಃ
ಎಂದೂ, ಅರ್ಥ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಕಾರ ಜಾತಮ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದ ನಂತರ, ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ವಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಜ.ತಮ್ ಎಂದು
ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೇ ? ಆಗ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ತೊಲಗಿದ ಮುಕ್ತ ಸಂಘನೆಂದು
ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೇ ? ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಬದ್ಧಮುಕ್ತರುಗಳಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣ
ನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಹದಿನಾಂಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಂತಾರಿಕೆಗೊತ್ತಿ, ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬನೇನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ದೈವೀ ಆಸುರೀ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದುದನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾ
ಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಕರಣಾಂತರದಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಶೋಕವನ್ನು
ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಕಲ್ಪಗ ದೈವೀ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ಅಸುರಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ಇರುವ ಮೋಕ್ಷವ್ಯಾಪ್ತಿ,
ಸಂಸಾರ ಬಂಧಗಳ ಮೂಲಕ ಅನರ್ಥ. ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಯದ್ವೈವ ದೈವೀ ಆಸುರೀ ಸ್ವಭಾವಗಳ ವರ್ಣನೆಯು. ತನ್ನೂಲಕ ಉಂಟಾದ ಅರ್ಜು
ನನ ತಾನೇನಾರೂ ಅಸುರೀಸ್ವಭಾವ ಯುಕ್ತನೇ ಎಂಬ ಶೋಕವೂ ನೀನು ದೈವೀ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ
ಎಂಬ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂವರ ಶೋಕ ಸಮಾಧಾನೋತ್ತಿಯೂ ಆರುಕವೆ. ಆದರೂ ಶ್ರೀ
ಯಾಚುನಮನುಗಳ ಮತ್ತು ಮತಿವರಣ ಅಭಿವ್ರಾಜವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತಸ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ
ಪ್ರಮಾಣಂತೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಸ್ತುತಾ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಶ್ಯ
ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ದೈವೀ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು
ಆಸುರೀಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವೇ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸಾರಭೂತಾರ್ಥವೆಂದು
ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಶ್ರೇವಿಧ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಲ್ಲದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲವು. ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಶ್ಯತೆ
ಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ, ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸದೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮ
ಮಾಡುವನು? ಎಂತವನು ದೈವೀ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೇ? ಆಸುರೀ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೇ?
ಎಂಬ ದೇನೋ ಅರ್ಜುನ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಾ ಒಡನೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ
ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆಸಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಶ್ರದ್ಧಾಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿ
ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋಗಾದಿಗಳೇ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಯಾಗಲಿ ಪ್ರೇತಭೂತಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯಾಗಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನಡೆಸಿದರೂ ಆಸುರಗಳಾಗಿ ನಿರರ್ಥಕ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳಾದರೆ,

ಇನ್ನು ಆಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿಯೇ ನಡೆಸಿದರೆ ಆಸುರೀ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅಭ್ಯಂತರವೇನಿದೆ? ಎಂದು ಮುಂದೆ ೫-೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ “ತಾನ್ವಿದ್ಯಾಸುರ ನಿಶ್ಚಿತಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರದ್ಧಾ ಶ್ರೈವಿಭಿಕ್ಯೇಸದೇಶವು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಮುಂದೆ ೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಹಿಂತ್ಸದಿತಿರ್ನಿದೇಶಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳ ನೂಡುವ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗವಾಗಿ ಈ ಮನ್ತ್ರವು ಪಠಿತವಾದರೆ ವೀರ್ಯಾತಿಶಯವು ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು; ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮನ್ತ್ರವು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಲ್ಲದವರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ. ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವೇನು? ಎಂದರೆ ಈ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇದು ಮುಮುಕ್ಷು ಬುಭುಕ್ಷು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿರುವ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಮನ್ತ್ರವು ಸುಜ್ಞಾನಿಯಾಗಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ವೀರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂಬದನ್ನು ನಾವು ನಿರೋಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ಮುಮುಕ್ಷು ಬುಭುಕ್ಷುಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಮನ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಂ ತತ್ ಹಿಂ ಸತ್ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನುಚಿತವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದಮನ್ತ್ರವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛರನು ಯಾರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲವು.

೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲಶ್ರುತ್ಯ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗಗಳೇ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನರೀತ್ಯಾ ಬೋಧಿತವೆಂದೂ, ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಬೋಧಿತವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದೂ, ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದು ವಿನಾಶಿತವಲ್ಲವೆಂದೂ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೂ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಏನೊಂದೂ ತುಂಬಾ ವಿದೋಧವಿಲ್ಲವು. ಚರಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಏನೇನನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದಂತೋ ಅದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಪ್ರರಿಸಿ ಇಲ್ಲೂ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವೆವು. ಆದರೆ ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳುಂಟು; ಅವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೋದುದರಲ್ಲೂ ಮುಂದೆ ಬರುವುದರಲ್ಲೂ ಈ ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಯಾಮನಾಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಯತಿನರೈರ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಮೋಹರೂಪಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಸಾಕು ಇಲ್ಲಿಗೆ; ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸಬೇಕಾವಿರಿಸಿ ಗಿರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಗಮನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಪಿಶಾಚಶ್ರದ್ಧೆವ ಗುಪ್ತ ಶ ಕರ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶ ಭಾಸ್ಕರ ನಾರಾಯಣೇಯ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರುಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಮಹಾನುಭಾವರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಯಾಮನು ಮುನಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ (ಇದರಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರೂ ಸೇರಿರುವರು.) ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ರ ಸಾರತಮವಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ—ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರತತ್ವವು; ಅನನ್ಯಶರಣರಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಆವಲಂಬಿಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಗಳು ಯಥಾಧಿಕಾರವಾಗಿ ಆತನ ಉಪಾಸನ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿರೂಪ ಆಶ್ರಯಣವು; ಇವೇ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವೆಂದು ಯಾಮನಮುನಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಈ ನಿಗಮನದಲ್ಲೂ ಉದಾಹರಿಸುವೆವು.

ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತೈಕ ಗೋಚರಃ ।

ಸಾರಾಯಣಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ ॥ ೬೬ ॥

ಅದಂದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದರೆ ಉಪಾಯಗಳು ಎರಡು—(೧) ಕರ್ಮ ಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯು (೨) ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರಕೃತಿಯು, ಅಥವಾ ಭಗವಾನ್ನವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವರರಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕೈಯು ವೈಶ್ವರಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೇರಬಹುದು. ಇತರರಿಲ್ಲ ಭರನ್ನಾಸವು; ಇದೇ, “ಭಕ್ತ್ಯಾ ಸರಮಯಾ ನಾ ಪಿ ಪ್ರಸತ್ತಾ ವಾ ಪಾಪಮುಕ್ತೇ |

ಪ್ರಾಪೋಹಂ ನ ನೃಣಾ ಪಾಪಃ | ನ ಮ ಕೈಶ್ವರ ಲಿಪು ಬಿ || ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇಳುತ್ತಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆ ರೀತಿಯ ನಾನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದುಷ್ಟ ನಿರಾಕರಣಾ ಇತಿ ಕರ್ಮವತ್ತಿನು. ಉಪಾಸನೆಯು ಯಾವುದು ಅನುಭವವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ಶರಣಾ ತಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊನೆ ಎಲ್ಲಾ “ಸರ ಧರ್ತೃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಅದು ಲಭ್ಯವಾಗ ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯು ತಿಳಿಸುವದರಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದೇನು? ಎಂದರೆ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ನಿಗಮನವಾದಾ ಹೇಳುವಾಗ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಹಾಯವು ಕೇಳುವ ಸ್ಥಾನೇ ಉಪಾಸನೆಯು ಎಂಬ ಉಪಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುವನೆ, ಆಗ ಆಗಿನ ಶೋಕ ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಭರನ್ನಾಸವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಭರನ್ನಾಸವು ಸ್ವಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು ನಿಪುಣತರವಾಗಿ ಇರಬೇಕು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವಾಗುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿ ಹೋದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪೋಷ್ಣವಾದ ಉಪಾಯವು ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭವಜ್ಞಾನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಲೂ, ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶವು ಶರಣಾಗತಿ ಹಾಗೆವು ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸುವು:—ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು? ಮತ್ತು ಅದರ ಪರಿಕರಗಳವು. ಅನುಷ್ಠಾನ ಕ್ರಮವು ಹೇಗೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳೂ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರ ವಿವರ ಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಸುತಾಂಧ್ಯೂ ಅವರ ಮಕ್ಕಳ ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಸುತಾಂಧ್ಯ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮೇಲೆ ಶರಣಾಗತಿರೂಪೋಪಾಯವು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಈ ಶರಣಾಗತಿಗೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು, ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗವಾದ ಹಾಗೆ, ಅಗವಲ್ಲವು; ಬೇರೆ ವಿಧಿಯಿಂದ ಅವುಗಳು ಅನುಷ್ಠೇಯವು. ಈಗ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದವು ಕರ್ಮಯೋಗವು ಮಾಖುವಾಗ, ತವಂಗಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಪದಿಸುವು. ಎಂಬುದು ಮಾಖುವಾದ ಸಮಾಧಾನವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು - ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅಧಿಕಾರದ ಸಚ್ಚಿತ್ತನಿಗೆ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಇತಿಹಾಸವೆಂಬ ಉಂಟು. ಅದೇನೆಂದರೆ ತನು ಪಡೆದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಚ್ಚಿತ್ತನಾದ ಸತ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧೋಗಸಚ್ಚಿತ್ತು. ಸತ್ಯಂಪ್ರಮಾಯದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಸದಾಚಾರಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧಾಳುನಾಗಿರುವವನಿಗೆ, ಈ ಗುಹ್ಯತಮ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ ವಿನಾ ಇತರರಿಗೆ ಕೂಡಬೆಂಬುವದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗೀತಾರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನೂ ಅನಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನೂ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತೇ - ನನ್ನ ಅಂಶವಾಗಿ ಸರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಿನಾಗಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅದನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದರೆ ನೀನು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾ ಸದಾಚಾರಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನನಗೆ ಪರಮಭಕ್ತನಾಗಿ, ನನ್ನ ಪರಮಹಿತೋದ

ಮೂ. ಇದಂತೇ ವಾಪತಸ್ಯಾಯ ನಾಭಕ್ತಾಯ ಕದಾಚನ |

ನ ಜಾಶು ಶ್ರೂಷವೇ ವಾಚ್ಯಂ ನಚ ಮಾಂ ಯೋಭ್ಯಸೂಯತಿ

|| ೬೭ ||

ದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಲು ತುಂಬಾ ಶ್ರದ್ಧಾಳುನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇಂತಹ ನಿನಗಾಗಿಯೂ, ನಿನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ವರ್ಗಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇದಂ-ಈ ಗುಹ್ಯತಮ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತತ್ಪರಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ, ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಿಷಯದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕದಾಚನ - ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೇಯಾಗಲಿ, ಅತಪಸ್ಯಾಯ - ತಪಶ್ಚರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ತಪಶ್ಚಬ್ಧವು ಇತಿ ಕರ್ಮತಾರೂಪ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮ ನಿಷೇಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು, ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಸಂಸ್ಕರದಾಯಿವೆ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧಿ ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಸದಾಚಾರಸಮ್ಮತನಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯೋಗನಿಷ್ಠನಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ - ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. (ವಿಧಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು), ಮತ್ತು ಅಭಕ್ತಾಯ - ಪರಮಹಿತೇಷದೇಶಿತನಾಗಿರುವ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯನಿಗಂತೂ ಅಥವಾ ನನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನಿಗೂ, ತೇ - ಇಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬುದು ತ್ವಯಾ - ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ನನ್ನಿಂದ, ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ - ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ ಸದಾಚಾರನೇ ಆಗಲಿ ಮತ್ತು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಭಕ್ತಿಯು ಇರಲಿ ಆದರೆ ಅಶುಶ್ರೂಷವೇ - ನೀನು ಹೇಳುವ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಬೇಕೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧಾರಹಿತನಿಗೂ ಸಹ, ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ - ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಾಗಿರಲಿ, ಎಂತವನಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಃ - ಯಾವ ದುಷ್ಟನು, ಮಾಂ - ನನ್ನನ್ನು, ಅಭ್ಯಸೂಯತಿ - ದ್ವೇಷಿಸುವನೋ, ತಸ್ಯೈ - ಅವನಿಗಂತೂ, ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು, ನಚವಾಚ್ಯಂ - ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇ ಅಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಇದಂತೇ - ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ತೇ ಇದಂ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನಿನಗಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ರಹಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇವರಿಂದ ಇಂತಹ ದುರ್ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದ ಸತ್ಪುತ್ರನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅಂತಹ ಸಚ್ಚಿತ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು ಸರಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯು ಅಹೋ ಅಹೋ ಎಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅತಪಸ್ಕನಾಗಿಯೂ ಅಭಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಅಶುಶ್ರೂಷವಾಗಿಯೂ ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನಿಗೆ ಉಪದೇಶವು ಕೂಡದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರು. ಇವರಿಂದ ಭಗವದ್ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ಪರಮಾಚಾರ್ಯನಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯೂ, ಆಚಾರ್ಯನು ಉಪದೇಶಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ ತಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಶಿಷ್ಯನನ್ನೇ ಹುಡುಕಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೇ ವಿನಾ, ಇವು ಇಲ್ಲದ ಶಿಷ್ಯನು ಬಂದು ಡಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದು ವರ್ಣಿಸಿತು. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೂ ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪತ್ತು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ಗುರುವಿಗೂ ಕೂಡ ಹಾನಿಕರವು, ಆತನ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸ್ವೇದದಿಂದಲಿರುವದರಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಜಾನುಕೃತಿ ಎಂಬ ಮಹಾಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾದ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದ ರೈಕ್ಷರು ಉಪದೇಶವನ್ನಿತ್ತರು. ಹಾಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಈ ಗುಣಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದ ಇವನನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು, ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿಯು

ಒಂದು ಕೇಳಿದನೇ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಹಾನಿಯುಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ಪುನಃ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವುಂಟು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ಗುರುಂ ಪ್ರಕಾಶಯೇ ದ್ವೀರ್ಮಾ ಮನ್ತ್ರಂ ಯತ್ನೇನ ಗೋಪಯೇತ್ | ಅಪ್ರೇಕಾಶ ಪ್ರಕಾಶಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ಷೇಯೇಕೇ ಸಂಪದಾಯುಷೀ” ಎಂಬ ಶೇಷ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವು. (೧೪-೫೦) ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಮನ್ತ್ರ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿಷಯವಾದ ರಹಸ್ಯಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೂ ಗುಹ್ಯತಮ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮನ್ತ್ರೋಪದೇಶ ಸಮಾನನೇ ಆದುದರಿಂದ ಗೋಪನಮಾಡಿ ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಹಾಗೆ ಮಾಡದ ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತೂ ಆಯುಷ್ಯೂ ಎರಡೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಪ್ರಿಯವಾದ ಅತಿಥಿಯನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಪತ್ತು ಆಯುಷ್ಯ ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಆಗಲಿ, ಅದರಿಂದೇನು? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವು; ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತು; ಆಯುಷ್ಯ ಯಾವುದೆಂದರೆ ಪರಮಪದದಲ್ಲಿ ವಶಿಸುವ ಕಾಲವು; ಇವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು ಆದುದರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಎಂತಹ ಶಿಷ್ಯನು ಶಿಕ್ಷಣೀಯನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವೂ ಅನುಸಂಧೇಯವು. (ದೇಶಿಕ ನ್ಯಾಸವಂತಿಕೆ ೩)

ಸದ್ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಸೇವೀ ಸಮುಚಿತ ಚರಿತ ಸ್ತತ್ಪ್ರಬೋಧಾಭಿಲಾಷೀ |

ಶುಷೂಷು ಸ್ತೃಕ್ತಮಾನಃ ಪ್ರಣಿಪತನ ಪರಃ ಪ್ರಶ್ನಕಾಲ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಃ |

ಶಾಸ್ತ್ರೋದಾನ್ವಿತ್ಯನಸೂಯಶ್ಚರಣ ಮುಪಗತ ಶ್ಯಾಸ್ತ್ರವಿತ್ವಾಸಕಾಲೀ |

ಶಿಷ್ಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪರೀಕ್ಷಾಂ ಕೃತ ವಿದಭಿಮತಂ ತತ್ತತ್ ಶಿಕ್ಷಣೀಯಃ || ”

ಇದರ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವು.

ತಪೋನಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೂ ಭಕ್ತನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗಲೂ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಒಂದ್ವಿವೇಕಿ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಶುಶ್ರೂಷುವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು; ಆದುದರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದರೆ ತಪೋನಿಷ್ಠನಾಗಿಯೂ, ಗುರುಭಕ್ತಿ ದೇವಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಗುರು ಶುಶ್ರೂಷಾರತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ವಿಧಿಸಿದರು. ಆದರೆ ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವನಿಗಾದರೋ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಉಪದೇಶವು ಕೂಡಲೇ ಕೂಡದೆಂಬುದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂವರು ತಮ್ಮ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಾನುಗೃಹೀತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಪರಮರಹಸ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದು ಆಯಿತು. ಹೀಗೆ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಗುರುವಿನಿಂದ ಪಡೆದ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಕೃತಜ್ಞತಾರೋಪವಾದ ಇತಿಹಾಸವ್ಯತೆಯುಂಟು; ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಉಪದೇಶವು ಪರಮಗೋಪ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೇನಿಸಿ, ಅನಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ—ಇದಮ್. ಈ ಎಂದರೆ “ನತ್ತೇವಾಹಂ ಜಾತುನಾಶಂ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ “ಮಾತುಚಿಃ” ಎಂದು ಮುಗಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೂ ರಹಸ್ಯೋಪಾಯವಾದ, ಇದಂ ಶಬ್ದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇದೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಮಯಾಖ್ಯಾತಮ್ - ನನ್ನಿಂದ ಈಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾದ ಒಪ್ಪವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು,

ಭಾ- ಇದಂತೇ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಮಯಾಖ್ಯಾತಂ, ಅತಪಸ್ವಾಯ-ಅತಪ್ತ
ತಪಸೇ, ತ್ವಯಾ ನ ವಾಚ್ಯಮ್; ತ್ವಯಿವಕ್ತೃರಿ ಮಯಿ ಚಾ ಭಕ್ತಾಯ ಕದಾಚನ
ನ ವಾಚ್ಯಮ್ ತಪತಪಸೇ ಚಾ ಭಕ್ತಾಯ ನವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ; ನಚ ಶುಶ್ರೂಷವೇ
-ಭಕ್ತಾಯಾಪ್ಯ ಶ ಶ್ರೂಷವೇ ನ ವಾಚ್ಯಮ್; ನಚ ಮಾಂ ಯೇಭ್ಯಃಸೂಯತಿ -
ಮತ್ಸ್ಮರಣೇ ಮದೈಶ್ವರೈ ಮದ್ಗುಣೇಷು ಯೋ ದೋಷ ಮಾನಿಷ್ಯರೋತಿ,
ನ ತಸ್ಮೈ ವಾಚ್ಯಮ್; ಅಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಸ್ತಸ್ಯಾತ್ಮೈವ ಪರಿಕರಿಣೀಯತಾ
ಜ್ಞಾಪನಾಯ || ೬೭ ||

ಅತಪಸ್ವಾಯ ಎಂದರೆ ಅತಪ್ತತಪಸೇ - ತಪೋಮನ್ಯುಷ್ಠಿವದನಿಗೆ, ತ್ವಯಾ - ನಿನ್ನಿಂದ
ನವಾಚ್ಯಮ್ - ಉಪದೇಶಿತತತ್ತ್ವವು; ಮತ್ತು ತ್ವಯಿವಕ್ತೃರಿ - ಉದೇಶಿಕನಾದನಿನ್ನಲ್ಲೂ
ಮಯಿಚ-ಲೋಕಗುರುವಾಗಿ ನೋಕ್ಷ್ರದಾತ ವಾದ ನನ್ನಲ್ಲೂ ಸಹ, ಅಭಿಕ್ತಾಯ-ಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ
ಅಧಿಕಾರಿಗೂ. ಕದಾಚನ ನವಾಚ್ಯಮ್ ಎಂಬ ಗೂ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು; ತಪ್ತತಪಸೇಚಾ ಭಕ್ತಾ
ಯ-ನವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಪೋ ನ ಸ್ಯಾ ನಮದ್ವದಾದರೂ ಮಾಗಾಗ ಭಕ್ತನಲ್ಲವೋ
ಅಗ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆ ಆದ್ದು ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವು. ಇಲ್ಲಿ ತೆ ಎಂಬ ಪದವು, ತ್ವಯಾ ಎಂರ್ಥ
ದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಇದು ತೇ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ
ತೇ ಎಂಬ ಪದವು, ಮೂಲ ತೆ ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಿಂದೆ ೬೩ನೇ ಶ್ಲೋಕ
ದಲ್ಲಿರುವ ಇತಿ ತೇ ಜ್ಞಾನಮಾಖ್ಯಾತಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತೇ ಪದವು ಅರ್ಥವಾಗುವೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ ಚಂದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರತ್ತದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ತೇ ಇದಂ ಎಂದು ಅನ್ವಯಿಸಿದರೆ,
ತೇ ಅಖ್ಯಾತಮ್ ಇದಂ, ಎಂದು ಅಖ್ಯಾತಮ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದಿದೆ; ಅಸೂರಿಂದ ತೇ ಎಂದರೆ ತ್ವಯಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಾರೆ.
ಅಂತೂ ಇದಂ ತೇ ಎಂಬ ಪದವೇಗೂ ಬಹಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವು. ನಚ ಮಾಂ
ಯೇಭ್ಯಃಸೂಯತಿ ಎಂದರೆ ಕಥಿತೇಷು - ಶ್ರುತಿಷ್ಕೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಅಥವಾ ಈ ಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲಿ ನ-ನ ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ. ಮತ್ಸ್ಮರಣವಲ್ಲೂ, ಮದೈಶ್ವರೈ-
ನನ್ನ ವಿಶ್ವರೂಪರೂ ಎಂದರೆ ನಿಯಾಮ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲೂ, ಮದ್ಗುಣೇಷು - ನನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ
ಗಳಲ್ಲೂ, ಯೋ ದೋಷಮಾನಿಷ್ಯರೋತಿ - ಯಾರು ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನಾ
ರೋಪಿಸುವರೋ, ನತಸ್ಮೈವಾಚ್ಯಮ್-ಅ ತವನಿಗಂತೂ ಸಂಸ್ಕೃತನಾ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇ ಆದ್ದು;
ಇಲ್ಲಿ "ತಸ್ಮೈ" ಎಂದು ಹೆಚ್ಚು ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತದೆ. ಅಸೂಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇ
ನಂದರೆ-ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸೋಣವು; ಪಮಪುರ-ತನ
ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣ ವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಾ ಮಹತ್ವವು; ಅಂತಹುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನಾ
ರೋಪಿಸೋಣವು ಅಂದೇಯು; ಇಂತಹ ಅಸೂಯಾಪಂನ. ವಿಶೇಷಾನರ್ಥನೆಂದು ಮುಂದೆ
ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂಬ ವಾದವೂ, ವಿಭೂತಿಯೆಲ್ಲಾ
ವಿಭಾ ಎಂಬ ವಾದವೂ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ-ಕಂದನ್ನು ಸ್ವರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದವೂ ಸರಿ
ಯಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ಸ್ಮರಣೇ ಮದೈಶ್ವರೈ ಮದ್ಗುಣೇಷು
ಯೋದೋಷಮಾನಿಷ್ಯರೋತಿ" ಎಂದು "ಮಾಂ ಅಭ್ಯಸೂಯತಿ" ಎಂಬದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಎಲ್ಲಾ ನಾತಪಸ್ವಯ, ನಾಭಿಕ್ತಾಯ ಎಂದು ಚರ್ತುರ್ಥಿ ವಿಧಕೆ
ಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಂದುದರಿಂದ ಸಾಭ್ಯಸೂಯವೇ ಎಂದು ಅಸೂಯಾಪರನಿಗೂ
ಎಂದರೆ ನನ್ನನ್ನು ನನ್ನ ವಿಶ್ವರೂಪನ್ನೂ ನನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣಗಳನ್ನೂ ದೋಷಿಸುವವನಿಗೂ ಹೇಳತಕ

ದ್ವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಹಾಗೆ ಹೇಳದೆ ಕೊನೆಮುಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯೋಚ್ಯಸೂಯ ತಿ
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೆಂದಾದರೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ:-
ಅಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ - ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದು, ಎಂದರೆ
ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು: ತಸ್ಯ - ಅಂತಹ ಕೃಪಾ
ಸಾಗರವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವವನು. ಅತ್ಯಂತ ಸಂಹರಣೀಯತಾ - ಸ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪವೇಶಕ್ಕೆ
ತ್ಯಾಜ್ಯತೆ ಅಥವಾ ಅನರ್ಹತೆಯನ್ನು, ಜ್ಞಾನನಾಯ - ಜ್ಞಾನಿಸಿಕೆ ಹೂವ ಕ್ಷಣ, ಎಂದರೆ
ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂಬ ಭಾವವು. ಭಗವದ್ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಭವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಸತ್ವಾತ್ಮಕವೂ ಕೂಡದೆಯೇ ಭಾವವು. ಸಾವಿರಾರು ಗೆ ಪುಕನ್ಯಾ ರತಿ ಕೇಳಿದ ಭಗವದ್ವಿಷಯ
ಎಂದು ಮೂವಿಸುವವನಿಗೆ ಅರ್ಪಣೆಯು ಉಪವೇಶವೆಂಬ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಪೂರ್ವಪುರುಷರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶಕ್ತರಾದವರು. ಕೆಚ್ಚು ಅನಧಿಕಾರ ಎಂದು
ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಅತರಸ್ವಭಾವ ಅಭಕ್ತನ ಅಧಿಕಾರವಾಗಲೂ ಕೆಚ್ಚು ಅಯೋಗ್ಯನು; ಆ
ಅಭಕ್ತನಿಂತ, ಅಶ್ರದ್ಧಧಾನವು ಇಲ್ಲವು ಅನರ್ಹನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಅಧಿಕಂತ ಅಯೋಗ್ಯನು
ಭಗವದ್ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠವಾದವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಯೋ, ಶ್ರೀಯತಿವರರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಹರಣೀಯತಾ ಎಂದೂ, ತಪ್ಪಿತಸೇವಾ
ಭಕ್ತಿಯ ಎಂದೂ ಭಕ್ತಿಯಾಗ್ಯ ರುಕ್ಮಾಪನೇ ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳು. ನಾಭಕ್ತಿಯ
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಂಕಾಬಿ ಸಾಗರವ ರವರ ಪುರುಷವ್ಯ ಭಕ್ತನಲ್ಲ
ದವನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಮಾತ್ರವೇ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಂತರ ಗುಣವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಉಪ
ದೇಶಿಕನಾದ ಗುರುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅಂತಹ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಉಪವೇಶವೆಂಬ ಕೂಡದೆಯೇ
ಭಾವವೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದು, ತ್ವಯಿಸಕ್ತರಿ ನುಯಿಚ ಅಭಕ್ತಿಯ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ "ಯಸ್ಯ ದೇವೇ ಪರಾಭಕ್ತಿರ್ಯಥಾದೇವೇ ತಥಾ ಗುರೌ ||
ತಸ್ಯೇತೇ ಕಥಿತಃ ಹೃಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶನೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ" (ಶ್ಲೋಕ ೫. ೬೭) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಉಪಸಮರ್ಪಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಈ ವೇದಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥ
ಗಳೆಲ್ಲಾ ದೇವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಹಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ
ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮಾತ್ರವೆಂಬುದು,

“ ಅಜ್ಞಾನಧ್ಯಾಂತರೋಧಾದ ಘಟಿತರಣದಾತ್ಮಸಾಮ್ಯಾಪಹತ್ಯಾ |

ಜ್ಞಾನಪ್ರಭಂಜನವ್ಯಪ್ರದ ಗುಣತಯಾ ದಿವ್ಯದಿಷ್ಟಿಪ್ರಭಾವಾತ್ |

ನಿಸ್ಪತ್ಯಾಹಾ ನೈಶಂಸಾ ನಿಯತ ರಸತಯಾ ನಿತ್ಯಶೇಷಿತ್ವ ಯೋಗಾತ್ |

ಅಚಾರ್ಯಸನ್ನಿಧಿರಪ್ರತ್ಯುಪಕರಣಧಿಯಾ ದೇವತತ್ವ ದುಪಾಸ್ಯಃ ||

ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಮಾಚಾರ್ಯನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು
ತ್ತವೆಂದೂ ದೇವರನ್ನು ಕೇಳಿ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತೇವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಚಾರ್ಯನೂ ಸಹ ಉಪಾಸ್ಯನು
ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆಗಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. (೧) ಪರಮ ಪುರುಷನ
ಹಾಗೆ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕೋಗಲಾಡಿಸುವವರಿಂದಲೂ (೨) ನಿತ್ಯನಿಷ್ಠಿತಿ ಕಾನು
ಷ್ಠಾನ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನಿಗೆ ಮಾಡಿ ಪುನಃಕರಣವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿ
ಸುವದರಿಂದಲೂ (೩) ಆತ್ಮಸಾಮ್ಯಾಪಹತ್ಯಾತ್ ಸಪ್ತೇಶ್ವರನು ಆತ್ಮಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತ್ವ
ಸುವಹಾಗೆ ಅಚಾರ್ಯನೂ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ತನಗೆ ಸಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ತನಗಿರುವ ಜ್ಞಾನ
ವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯನಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ (೪) ಜನ್ಮಪ್ರಭಂಜನಿ ದಿವ್ಯ
-ದಿಷ್ಟಿ ಪ್ರಭಾವಾತ್.. ಪುನಃಪುನಃ ಜನ್ಮವೆತ್ತುವ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ದಿವ್ಯವಾದ

ವಿಶ್ವಯಂವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಲೂ (೫) ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹಾ ನೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ - ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಯಾರನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸದೇ ಇರುವ ಋಜುಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಲೂ (೬) ನಿಯತ ರಸತಯಾ ನಿತ್ಯಶೇಷಿತ್ವ ಯೋಗಾತ್ - ನಿಯತವಾದ ಅನಂದಭಾವ ಉಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಸದಾ ಶೇಷಿಯಾಗುವವರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಹೇಗೆ ಉಪಾಸ್ಯನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸದಾಚಾರ್ಯನೂ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಪರಮಪುರುಷನಿಗಿಂತ ಆಚಾರ್ಯನೇ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮೇಲು. ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಸೇಶವೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವತಾರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರದಿಂದ ಕೇಳುವ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಕಾರಕವು. ಸದಾಚಾರ್ಯರು ಹುಣ್ಣಿವು. ಅವರ ಸದಾ ಕಂಕಣಬದ್ಧರಾಗಿ ವಸುಷ್ಠುವಾದ ಶಿಷ್ಯರು ಬಂದರೆ ಸಾಕು, ಅವರು ಪರಮ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸದಾಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸದಾ ಕಾದಿರುವವರು. ಆದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತ್ವಯಿವಕ್ತೃರಿ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯನಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಮಯಿಚ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯನ ಪದೇಶವು ಸಂಸಾರೇಶ್ವರನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ; ಇದರಿಂದ “ಸಃಸಿಷ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್” ಆಚಾರ್ಯಪತಯಾ ಮುಕ್ತಾ ತಸ್ಯಾದಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್ || () ವಾಸಿಷ್ಠನಾದ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುವೂ ೭ ಗುಣ ಸುಕೃತಿಯಾದ ಪುಂಡರೀಕನೂ ಇಬ್ಬರು ನಾರದರನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಮತ್ತು “ಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತಿವಾನೇತಿ ಸಂಶಯೋಚ್ಯುತ ಸೇವಿನಾಂ | ನಸಂಶಯೋತ್ರ ತದ್ಭಕ್ತಃ ಪರಿಚರ್ಮಾಂತಾತ್ಮನಾಂ” ಸಿದ್ಧಿಯಿಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಚ್ಯುತಸೇವಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೂ ಇರಬಹುದು; ಆಚಾರ ಸೇವಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ತ್ವಯಿವಕ್ತೃರಿ ಮಯಿಚನಾ ಭಕ್ತಾಯ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವು. ಆಚಾರ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪರಮಪುರುಷಭಕ್ತಿ ಎರಡೂ ಇರುವವರಿಗೇನೇ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಅದು ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಕೂಡದೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಗುರುಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಅಭಕ್ತನಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವವಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವಯಿವಕ್ತೃರಿಮಯಿಚ ಅಭಕ್ತಾಯ ಎಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಕದಾಚನ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಇದುವೇ; ಒಂದುವೇಳೆ ತಪೋನಿಷ್ಠಯಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಭಕ್ತನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ವರಗಳು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಪ್ಪತಪಸಾಚಿ ಅಭಕ್ತಾಯ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು. ಅತಪ್ತನು ಅಯೋಗ್ಯನು; ಒಂದುವೇಳೆ ತಪ್ಪನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಭಕ್ತನೂ ಇನ್ನೂ ಅಯೋಗ್ಯನು, ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಶ್ರದ್ಧದಿಂದ ಇನ್ನೂ ಅಯೋಗ್ಯನು; ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಅಯೋಗ್ಯನು ಭಗವತ್ಯಭ್ಯಸೂಯಕನು ಎಂಬುದು ತತ್ಪರ್ಯವು; ಅದರಿಂದಲೇ ಈ ಅಭ್ಯಸೂಯಕನು ಅತ್ಯಂತಾನರ್ಹನೆಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಭಗವದ್ವೇಷಿಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ನರಾಧಮರೆಂದು ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಂತಹವರಿಗೆ ಅಸುರಯೋನಿಜನ್ಮವೂ, ಅಭೋಗತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ: “ತಾನದಂದ್ವಿಜತಃ ಕ್ರೂರಾಃ ಸಂಸಾರೇಷು ನರಾಧಮಾಃ | ಕ್ಷಿಪಾಮ್ಯುಜಸ್ರಮಾನುರೇಷ್ಟೇವ ಯೋನಿಷು | ಅಸುರೀಃ ಯೇನಿಮಾಶನಾ ಮೂಢಾ ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ | ಮಾಮಪ್ರಾಪ್ಯೇವ ಕೌಂತೇಯ ತತೋ ಯಾಂತ್ಯಥ ಮಾಂಗತಿಂ” () ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಯೋಗ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಕೂಡದೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. “ನ ದೇಯ ವೇತಚ್ಚ ಕಥಾನ್ಯಕಾತ್ಮನೇ ಶರಾಯ

ಮೂ. ಯ ಇದಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಮದ್ಭಕ್ತೇಷ್ಟಭಿಧಾಸ್ಯತಿ |

ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ ಪರಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯತ್ಯ ಸಂಶಯಃ

|| ೬೮ ||

ಕ್ಲೇಶಾಯ ನ ಜಿಹ್ವಬುದ್ಧಯಃ | ನ ಪಂಡಿತಜ್ಞಾಯ ವಿರೋಧತಃ ಪಿನೇ ದೇಯಂ
ತ್ವಯೇವಂ ವಿನಿಬೋಧಯಾದ್ಯಶೇಷದ್ವಾನ್ವಿತಾಯಾಧ ಗುಣಾನ್ವಿತಾಯಾ ಪರ ಪಾದಾದ್ವಿರ
ತಾಯ ನಿತ್ಯಮ್ | ವಿಶುದ್ಧಯೋಗಾಯ ಬುಧಾಯ ಚೈವ ಕ್ರಿಯಾವಶೇಫ ಕ್ಷಮಿಣೀಹಿ
ತಾಯ || " ಅಯೋಗ್ಯೇಷು ವದಜ್ಞಾಪ್ತಂ ಸರ್ವಾರ್ಗಾತ್ಯ ಚ್ಯುತೋ ಭವತ್ |
ಉಷರೇ ನಿವಪೇದ್ವೀಜುಃ ಪಕ್ಷೋ ಕನ್ಯಾಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ | ಸೃಜೇದ್ವಾ ವಾನ
ಮಾಲಾಂ ನಾಪಾಂತ್ರೇಶಃ ಸ್ತಮತ್ಸ್ರಯೇತ್ || " ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿವರಿಸಿದುದೇಶವು ನಿರೋ
ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಚನ್ನುಗ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರ
ತ್ತದೆ. "ಸಂಪನ್ನರತದರ್ಥಂ ವಾ ಮಾಸತ್ರಯ ಮಥಾ ಪಿ ವಾ | ಪರೀಕ್ಷಾ ವಿವಿಧೋ
ಪಾಯೈಃ ಕೃಪಯಾ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋನದೇತ್ || " (ಕಂ ಸ್ಥೂ) ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಉಪ
ದೇಶವನ್ನು ಮಾತತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ "ಲೋಕ" ಎಂತಹ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ
ಇಂತಹ ಪರ ವಿಧ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆ. ಪರ (೧) ಆತನ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮನು
ಷ್ಠಾನ ಪರನಾಗಿಯೂ (೨) ದೇವರಲ್ಲೂ ಅಚ್ಚಾನಾದ ತನ್ನಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯುತನಾಗಿಯೂ
(೩) ಶುಶ್ರೂಷ ಪುನಾಗಿಯೂ (೪) ಅನುಯಾಸಕನಾದೆಂಬ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಇದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ
ತೀಳಿದು ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಒಂದ. ಕೇಳಿದ ಒಡನೆಯೇ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೋ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿ,
ಯಾರಿಗಾದರೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ
ವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆ ಪರಮಪ್ರೀತಿಯು ತಮಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. —ಯಃ—ಸಮಸ್ತ
ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಕಾಮನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ನನ್ನ ಅಂಧನರೂಪದಲ್ಲಿ
ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅಂತಹ ಕರ್ಮನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತನಾದ ಉಪಾಯಿಸಿವನು. ಇದಂ
ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ - ಈಗ ನಾನು ಪರಮ ಕೃಪೆಯಿಂದ ನಿನಗೂ ನಿನ್ನ ಮೂಲಕ ಲೋಕ ಹಿತ ಧರ್ಮ
ವಾಗಿಯೂ ನನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ ರಹಸ್ಯವಾದ ಶಸ್ತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು
ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತನಾದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಗತ ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತ
ನಾದವನಿಗೆ ಶರಣಾಗತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು, ಮದ್ಭಕ್ತೇಷು ನನ್ನನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತಿಯಿಂದ
ಧ್ಯಾನಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ - ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತನೋ, ಸಹ ಎಂದು ಇಟ್ಟು
ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತವನು (ಮಯಿ - ಲೋಕಗುರುವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿತ್ಯೀಯಸ ಫಲವನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರದಾನಕಾರಿಗೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಪರಾ
ಭಕ್ತಿಂ - ಶೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಏಕಾಂಶ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತೃತಿಶಯವನ್ನು
ಕೃತ್ವಾ - ಮಾಡಿ ಇದು ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವು.
ಮಾಮೇವೈಷ್ಯತಿ - ನನ್ನನ್ನೇ ಒಂದು ಸೇರುವನು ಅಸಂಶಯ - ಇದಲ್ಲ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿತಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಿಟ್ಟು ಶೈಲಂ ಎಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿ
ಯಃ - ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಉಪದೇಶವೆಲ್ಲ ಅರ್ಜುನನ ನೆಪದಿಂದ ಸದ್ವಿಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ
ಗಳಿಗೂ ಎಂಬದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಪತ್ತಿ ಈ ಎರಡು
ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪರಮಗುಹ್ಯವಾದವು. ಎರಡಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಡರೆ
ಭಕ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವು; ಅದು ಬೆಳೆದು ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮಾಭಕ್ತಿ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು

ತ್ತನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿತವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಯರು ಹಾಗೆಯೇ ಶರಣಾಗತಿ ಗದ್ಯ ದಲ್ಲ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಮ್ಪುರಣವಿಂದ ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಒಬ್ಬ ಸಚ್ಚಿದ್ವಿಜ್ಞಾನನ ಪರಮ ಪುರುಷನ ಭಕ್ತ ನಲ್ಲಿ ಆದನ್ನು ವಿಸಿಯಾಗಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಅದರಿಂದಲೇ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನ ಮಾಡುವನೆ ತನಗೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ ತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ತಾನು ಆಚಾರ ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವಯಂ ಆಚಾರತೀತಿ ಆಚಾರ್ಯ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿ ತಾನೂ ಉಪಾಸಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯ ವೆಂದು ತಿಳಿಸುವಾಗ್ಯಾಗಿ ಯೇ ಭಕ್ತಿಂ ಸಯಿಪರಾಂ ಕೃತ್ಯಾ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ೩. ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸತ್ಪುತ್ರ-ಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ನನ ಪರಮ ಹಿತವೆಂದುದರಿಂದ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪರಮಾನುಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ. ಪರಾ ಕೃತ್ಯಾ ನಾನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಸನಾದುದರಿಂದ ಆ ವಸ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಿಕೆ ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯ, ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಉಪಾಸನಿಸ್ಪತ್ತಿಯ ಒಟಗುವಹಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೂಲಕ ನನ್ನನ್ನೇ ತೊಂದುವನೆಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಬಿಡುತ್ತಿರುವುದು. ೪. ಸಮ್ಪುರಣವಿಂದ ಅಧಿ ಕರಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಪೃಥುಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮದಕೆ ಸ್ಥಿತಿವನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಅದನ್ನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವಹಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆತನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವಲ್ಲಿ ಎಂಬ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು; ಹಾಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿಗೊಂಡಂತರವೇ ಆಚಾರ ಟೀಕುವು ತಿರುಕ. ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ೫. ಅಭಿಧಾಸತಿ ಎಂಬುದರದ ಸ್ವಿಂಚನೆಯಾಗಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಮ್ಪುರಣವಾಗಿ ಉಪ ದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಇತಿರ್ಶಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. ೬. ಮಾವೇವೈವ್ಯಸ ಎಂದು ಮದ ರಿಂದ ಕರ್ತೃಕರ್ತೃಭೇದವು ಏಕವಾದುದು. ಏಕವಾದುದೇ ಬೇರೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಭೇದವು ತೋರಿಬರುವುದಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವತಾಥ ವಾತ ಕ್ಷರವೈಕೃತ್ಯ ಅಂಕೂಲವಿಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕಿಂ ಮಯಿಪರಾಂ ಕೃತ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಮದಮದ ಇನಿಯಾ ವಿಶೇಷ ವಿಕಯವು ತೋರಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವೇದಕ್ಷರ ತವು ಕಲ್ಪವೆ? ಕೆಲವರ. ಕೇಳುವಹಾಗಿ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಮುಚ್ಚಯವೇ? ಅಥವಾ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಕದಿಂವೆಯುತ್ತಿವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ? ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ, ಮೂರನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವೇ ಮೋಕ್ಷದಾರ ಕನೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷದಾರಯಕವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ನಿರ್ವಿವಾದವು. ಆದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು ಎಂಬುದು ತಾನೇ ಸರಿಯಲ್ಲವು. "ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ" ಎಂದೂ. "ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಆಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ, ನಾನಃ ಪನ್ಥಾ ವಿದ್ಯತೇ ಆಯನಾಯ" ತಮೇವಂ ವಿದಿತಾ ತನ್ಮೃತ್ಯುಮೇತಿ ಎಂದೂ "ಭಕ್ತ್ಯಾತನನಯಾ ಶಕ್ಯೇ" ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂ ವದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿ ವೇದನ, ಉಪಾಸನ ಧ್ಯಾನಾನ್ಯಸ್ತುತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೇ ಉಪಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಮಯ್ಯೇವ ಮನ ಆಧತ್ಸ್ಯ ಮಯಿ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿಪರಾಂ ಕೃತ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವೇ ಆ ಆಧಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಮನ ಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬುದೂ ಎಪ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಕು ಅವಶ್ಯಕವಿವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾದುದು :— "ಕುರ್ಮನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ "ಯಜ್ಞೋ ದಾನತಪಶ್ಚೈವ ಸತ್ಯಾಜ್ಞಂ ಕಾರ್ಮೇವತತಾ" ಎಂಬ, "ಸ್ವೇಸ್ತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ" ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ "ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾಹಯಜ್ಞಾದಿಪ್ರತೀರಶ್ಯವತಾ" (ಶಾ. ಸೂ. ೩.೪.೨೬)

ಮತ್ತು “ ವಿಹಿತಶ್ಚಾಚ್ಚಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಪಿ ” (ಶಾ. ಸೂ ೩. ೪. ೩೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು. ಉಪಾಸನವೂ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಪರಾಶರರು “ಮನ ಏವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕಾರಣಂ ಬಂಧನೋಕ್ಷಯೋಃ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಸಹಾಯ ವಿಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ “ ಪರಮಾಂ ಭಕ್ತಿಂ ಕೃತ್ವಾ ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಇದು ಅನಂತರ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪವಾಗಿ ಜ್ಞಾನರೂಪ ವಾದುದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವು ಅಂಗವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು :—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುತ್ರರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ ಇತಿಕರ್ಮವು ತೆಯು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾನಿಷ್ಠನಿಗೆ ಉಂಟೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಉಪದೇಶಕನಿಗೆ ಉಪಾಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :—ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶವೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸದೇ ಇರೋಣವೂ ಎರಡೂ ಯದ್ಯಪಿ ದೋಷಾವಹ ಗಳಾದರೂ, ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶವು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತದೋಷಾವಹವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—**ಇದಂ-ಈಗ** ನಿನಗೆ ಕೃಪಯಾ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಲಾಗಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯೋಗೋಪಾಯವಾದ, **ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ** ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, **ಮಧುಕ್ತೇಷು-ನನ್ನ** ಭಕ್ತರು ಗಳಲ್ಲಿ ಯಃ-ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದವನು, **ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ** ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯತಿ-ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಹಾಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೋ, **ಸಃ-ಅಂತಹ** ಉಪದೇಶಕನು, **ಮಯಿ-ಅಂತಹ** ಸತ್ಪುತ್ರನಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ, **ಪರಮಾಂ ಭಕ್ತಿಂ ಕೃತ್ವಾ-ನಿರತಿಶಯವಾದ** ನನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಶರಣಾಗತಿ ಯನ್ನುಮಾಡಿ, ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, **ಮಾಮೇವೈಷ್ಯತಿ-ನನ್ನ** ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದುವನು. **ನತತ್ರಸಂಶಯಃ:—ಆ** ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಇಲ್ಲಿ **ಮಧುಕ್ತೇಷು** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅತಪಸ್ಕೃತ್ಯ ಅಶ್ರದ್ಧದಾನತ್ರ, ಭಗವದಭ್ಯಸೂಯತ್ವಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂ ತಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಯೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯು ದೊರೆತರೆ ಅಂತವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವದು ಉತ್ತರ ಕೃತ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯನು ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಉಪದೇಶಿಸದೇ ಹೋದರೆ ವಿದ್ಯಾಚೋರನೆಂದೂ ಗುರುದ್ರೋಹ ಎಂದೂ ನಂದಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವನು ಹಾಗೆ ಸತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕ ದ್ದೆಂದು ಅಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ವಿನೋದೂ ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲವು. ಒಂದನೇಳೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾಪಿಸದೇ ಇದ್ದರೂ, ಹೀಗೆ ಸತ್ಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಕ್ರೂರಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದು ಅನುಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯವಾಗಿ ತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ **ಭಕ್ತೇಷು-ಎಂದಿರುವದರಿಂದ** ಚತುರ್ವಿಧ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂಬ ಅನುಜ್ಞೆಯೂ ದೊರೆಯಿತು. ಆದ್ದರೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ ಆದ ಭಕ್ತರುಗಳು ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕೇಳುವದರಿಂದ, ಅಶಾಶ್ವತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಮುಕ್ತ ರಾಗಬಹುದು.

ಆದರೆ ಶ್ರೀವರ್ಣದವರು ಅಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಇತರರಿಗೆ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಬಹುದೋ? ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “**ಕ್ರಾವಯೇಚ್ಛತುರೋ ವರ್ಣಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಗ್ರತಃ**” (ಭಾರ. ಮೋ ೩.೩೫.೪೮) ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅನುಮತಿಯುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ವಿದುರರೇ ನಿಂತು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಸನತ್ಕುಜಾತರಿಂದ ಉಪದೇಶದೊರೆಯುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು, **ಶ್ರಾವಯೇತ್** ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮೂಲಕ ಕೇಳಲು ಮಾತ್ರವೇ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು. ಪರಾಶರ ವ್ಯಾಸ ಶುಕಶೌನಕಾದಿಗಳು ಪರಮೋದಾರರು. ಎಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಉದಾರಾಶಯದಿಂದ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಎಲ್ಲರೂ ಅದನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ, ಲಘೂಪಾಯವನ್ನು, ಗೀತೆಯೆಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಗುರೂ ಪಾಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಶ್ರೀವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಲಘೂಪಾಯವಾದ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಅಶಕ್ತರಿಗೂ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆಂದು ತುಂಬಾ ಕಠಿಣರಾದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸುಲಭ ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅತನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಹುದು. (೧೮-೬೬) ಮಹಾಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವು ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು “**ಉಪದೇಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಿತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞಾನಿಸತ್ಪದಾರ್ಥನಃ**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣವೇ ನಾಲ್ಕುನೆಯವರ್ಣದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವು ; ಹೀನವರ್ಣದವಳಾದ ಶಬರಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ಮತಂಗ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶುಶ್ರುಷಾತತ್ಪರಳೆಂದು “**ಮುನೀನಾ ಮಾತ್ರಮೇ ಯೇಷಾ ಮಹಂ ಚ ಪರಿಚಾರಿಣೀ**” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು, ತೇಷಾ ಮಿಚ್ಛಾಮ್ಯ ಹಂ ಗಂತುಂ ಸಮೀಪಂ ಭಾವಿತಾತ್ಮನಃ-ಅಂತಹ ಗುರುವಿರುವ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. (ರಾಮಾ. ಅರ. ೭೪.೨೯) ಇದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಸಾಕ್ಷಾದುಪದೇಶವೂ ಅನುಷ್ಠಾನವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇವಿನಾ ಇತರರಿಗೆ ಕೂಡದೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಮತ್ತು ಕೀಳುವರ್ಣದವರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪದೇಶಿಸುವಾಗ ಕೇಳಬಹುದೆಂದು ಅನುಮತಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿಹಾಗಾಯಿತು. **ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ** ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಸಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪಿರುವಹಾಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳೂ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರರೂ ಉಪದೇಶ್ಯರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು **ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯತಿ** ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾದುಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ, ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಇದ್ದು ಕೇಳಲು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ **ಪರಮಾಂಭಕ್ತಿಂ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಸನದ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವು ; ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಗ ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ತನಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಉಪಾಯವಾದ ಭಾಗವತ ಸಂಶ್ರಯಣ ಮೂಲಕ ಅವರು ಮಾಡುವ ಶರಣಾಗತಿಯಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಇದರಿಂದ ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಇತರರಿಗಿಲ್ಲವೆಂಬ, ಮತ್ತು ಮೂರು ವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಇತರರಿಗಿಲ್ಲವೆಂಬ, ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷವು, ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಾದವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿರಸವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು “**ಸರ್ವಸ್ಯ ಶರಣಂ**

ಸುಹೃತ್ ” ಎಂದೂ ಇದನ್ನ ನುಸರಿಸಿಯೇ “ ಸಕೃದೇವಪ್ರಪನ್ನಾಯ ಕನಾಸ್ತೀತಿ ಚ ಯಾಚತೇ | ಅಭಯಂ ಸರಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದಾಮ್ಯೇತದ್ವ್ರತಂ ಮಮ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಇತಿಹಾಸ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ವಿರುದ್ಧವು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಸಃ ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಹೇಳಿದರೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಯಃ ಎಂಬ ಮೂಲದ ಪದವೇ ಸಃ ಎಂಬ ತಪ್ಪುಬ್ಬವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ ಪರಾಂಕೃತ್ವಾ ಎಂದು ಇರುವದಕ್ಕೆ, ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಮಯಿ ಪರಮಾಂ ಭಕ್ತಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ? ಎಂದೂ ಅಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು ; ಪರಭಕ್ತಿಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ; “ ಇಪ್ಪಡಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಮಾಗ ವಿಧಿತ್ತ ಭಕ್ತಿಯೋಗಂ ಪರಭಕ್ತಿ ಎನ್ನು ಪೇಶಪಟ್ಟಿದೆ ” ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಸಿಗಮಾನ್ತದೇಶಿಕರವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಉಪಾಯವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರ ರಹಸ್ಯತ್ರಯ) ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದ ಲಘುಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲೂ, ವೇದನ, ಉಪಾಸನ, ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೆಂದೂ, “ ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿ ರೇವ ಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದೇನಾಭಿಧೀಯತೇ ” ಎಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಇದರ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗುವ ದೆಶೆಯೇಗ ಪರಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ತೀವ್ರಾಪೇಕ್ಷೆಯ ದೆಶೆಯು ಪರಮಭಕ್ತಿಯು ;” ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಭಕ್ತಿಯು ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾಗುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅನ್ವಯಿಸುವಾಗ ಮೇಲೆ ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತಿರುವಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು. ಅನಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾಂ ಭಕ್ತಿಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಆಗ ಉಪಾಸನವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮೀಕೃತ್ವ ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾಗಿ ಅಂತವನೂ ನನ್ನನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಮೂರುವರ್ಣದವರಿಗೆಮಾತ್ರವೇ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿರುವಾಗ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಷಯವು ಏಕೆ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ತಿಳಿಯದವರ ಮಾತಾಗುತ್ತದೆ “ ಸ್ತ್ರಿಯೇವೈಶ್ಯಾಃ ತಥಾ ಕೂದ್ರಾಃ ತೇಪಿಯಾನ್ತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್ ” ಎಂಬ ಕೃಪಾಸಾಗರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಮರೆತು ಹೇಳುವ ವಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ವಾದಮಾಡುವವರು ಗೀತಾ ಚರನುಶ್ಲೋಕದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ರರಣಾಗತಿಯೇ ಆದ ಯಲ್ಲೇ “ ಶಾಧಿಮಾಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಮ್ ” ಎಂದೂ, “ ನಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ನರಾಧಮಾಃ ” ಮತ್ತು ಮಾ ಮೇವ ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ಮಾಯಾ ಮೇತಾಂ ತರಂತೀ ” ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳುವೆವು. ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏನಕಾರದಿಂದ ನನ್ನ ಗೀತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಉಪದೇಶಿಸುವವರಿಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಕ್ಷುದ್ರಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಶೆಯುಂಟಾಗದಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತವರು ನನ್ನ ಸಾಯುಷ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವರೆಂಬ ಭಾವವು. ನ ತತ್ರ ಸಂಶಯಃ ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂಲದ ಅಸಂಶಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಮೂ. ನ ಚ ತಸ್ಮಾನ್ನನುಷ್ಠೇಷು ಕಶ್ಚಿನ್ನೇ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ ।

ಭವಿತಾ ನ ಚ ಮೇ ತಸ್ಮಾದನ್ಯಃ ಪ್ರಿಯತರೋ ಭುವಿ ॥೬೯॥

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಮೊದಲು ಅನಧಿಕಾರಿಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇ ಅಲ್ಲವು; ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದುದಾದರೆ ತನ್ನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅನಂತರ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಹೇಳಿದುದಾದರೆ ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವು ಲಭಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನೇ ಬಂದು ಸೇರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇಂತಹ ಸತ್ಪಾತ್ರನಾದ ಭಕ್ತನನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ ಸಂವಾದ ರೂಪವಾಗಿ ತತ್ಪರಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಯಾವ ಮಹನೀಯನು ಉಪದೇಶಿಸುವನೋ ಅಂತವನು ತಮಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಾಗುವನೆಂದೂ, ಅಂತವನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಿಯನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ದೊರಕುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಬಂದರೆ ಸಾಕು; ಉಪದೇಶಿಸೋಣ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇರಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಗುಣ ಪೂರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ, ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅನಧಿಕಾರಿ ಯಾರು ಎಂದು ಮೊದಲು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ನ್ಯಾಯವು? ಎಂದರೆ, ಅಂತವನು ಶಾಸ್ತ್ರಪಞ್ಚಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ಜನರು ಶಾಸ್ತ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡುವಹಾಗಿ ನಡೆಸಿ ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ **ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ**-ಅಂತವರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಕೂಡದೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ "**ಕದಾಚನ**" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯೇಷು-ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ, **ತಸ್ಮಾತ್**-ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಕನಿಗಿಂತಲೂ, **ಮೇ**-ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನೇಕ ಭಕ್ತರು ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವರೇ ಎಂದು ಅವಸರ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ನನಗೆ, **ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ**-ಸರೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಎಸಗಿದವನು, **ಕಶ್ಚಿತ್**-ಯಾವನೊಬ್ಬ ಭಕ್ತನೂ. **ನಚ**-ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ; ಹಾಗೆಯೇ, **ಭುವಿ**-ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, **ತಸ್ಮಾತ್**-ಅಂತಹ ಭಗವದ್ಗೀತೋಪದೇಶಕನಿಗಿಂತ, **ಮೇ**-ನನಗೆ **ಪ್ರಿಯತರಂ** - ಪ್ರಿಯತರನಾದವನು **ಅನ್ಯಃ** - ಬೇರೆ ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ, **ನ ಚ ಭವಿತಾ**-ಮುಂದಕ್ಕೂ ಯಾರೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು; ಎಂದರೆ ಈಗ ನಾನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಗುಹ್ಯತಮವಾಗಿ, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಸಮಂಜಸವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿದು ಸತ್ಪಾತ್ರನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಆತನಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವನೋ, ಅಂತವನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಕೈಜ್ಞರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಹಿಂದೆಯೂ ಇಲ್ಲವು, ಮುಂದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಂತಹ ಉಪದೇಶಕನಿಗಿಂತ ಪ್ರಿಯತರನು ಮುಂದೆಯೂ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲವು, ಹಿಂದೆಯೂ ಈಗಲೂ ಇರುವವರಲ್ಲಿ ಈತನಿಗಿಂತ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವು. ದಾಸನಿಗೆ ದಾಸನಗುರುಗಳಾದ ಪರಿವ್ರಾಜಕವರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸಮಹಾದೇಶಿಕರವರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪದೇಶವು ಸುಕೃತವಿಶೇಷದಿಂದ ಲಭಿಸಿತು. ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು, ನಾವೇ ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮೂಲಕ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ಗುರುಭೂಷಣವೋಚನೆಗೆ ಸಾಧುವಾದುದೆಂದು

ಭಾವಿಸಿ, ನಾನು ಹೊಂದಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ. “ಮಾ ಮೇ ವೈಷ್ಣು ಸಂತಯಃ” ಎಂಬ ಅಮೋಘವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲಿಸುತ್ತದೆಂದು ನಾನು ನಂಬಿರುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮ ಪ್ರಿಯತರ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತೋರುವ ಭಾವವು ಏನೆಂದರೆ (೧) ಚೇತನನ ಸ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವಗಳು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರದಾತಾ ಅನ್ನ ಬಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದಾತೃವಿಗಿಂತ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬುದು. (೨) ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆತನು ನಾರಾಯಣ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಜ್ಞರೈವು, ಈ ದಾಸಭೂತನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ವಿಧ ಕೈಜ್ಞರೈಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಕೈಜ್ಞರೈವೆಂದು ಆತನು ಭಾವಿಸುವನು ಎಂಬುದು. (೩) ಉದಾರಾ ಸ್ವರೈ ವವೈತೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ನಾಲ್ಕುಜನ ಭಕ್ತರೂ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಜ್ಞಾನೀತ್ವಾತ್ಮೈವಮೇ ಮತಮ್ ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದರು; ಈಗ ಹೇಳಿದುದು ಏನಾಯಿತು ಎಂದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲೂ, ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಚುರ ಗೊಳಿಸುವ ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ, ಸದ್ಬೋಧೈಷ್ಠ್ಯ ಉದಾರಿಯಾಗಿ ಉದಾರತಮನು, ಅದುದ ರಿಂದ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು, (೪) ಅದುದರಿಂದ ಆನೆಯಮೇಲೂ, ಅಂದೋಳನದಲ್ಲೂ, ಸುಪ್ತತ್ರಿಗೆಮೇಲೆಯೂ ಕೂತು ತಿರುಗಾಡದೆ ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮಹಾ ವಿರಕ್ತಿಯಿಂದಿರುವ ಯತಿವರ್ಯರುಗಳೂ ಕೂಡ, ಶಾಧಿಮಾಂ ಶ್ಚಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಎಂದು ಬಂದ ಶಿಷ್ಯವರ್ಯನಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶವು ತಮ್ಮ ಮುಖ್ಯನಾದ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ಪರಮ ಕೈಜ್ಞರೈವೆಂಬುದು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಮುನಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಇಂತಹ ಸದುಪದೇಶವು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಿಯವಾದ ಕೈಜ್ಞರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಂಬಿ, ಅದನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತವು. “ಪಕ್ಷೀ ಚ ಶಾಖಾನಿಲಯಂ ಪ್ರವಿಷ್ಯಃ” ಎಂಬ (ರಾಮಾ ಸುಂದರ.) ಅಮೋಘ ಶ್ಲೋಕವು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯವು. ಗುರುವಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವಾಗ “ದೇಶಿಕೋಮೇ ದಯಾಳುಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪರಮ ದಯೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿ ಫಲದ ಆಶೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೊರೆದು, “ತಸ್ಮೈವಿದ್ವಾಸುಪಸನ್ನಾಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಶಾಂತ ಚಿತ್ತಾಯ ಸಮನ್ವಿತಾಯ | ಯೇನಾಕ್ಷರಂ ಪುರುಷಂ ವೇದಸತ್ಯಂ ಪ್ರೋವಾಚತಾಂ ತತ್ತ್ವತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮ್” (ಮುಂ. ೧೨೧೩) ತಾಂ - ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, ತತ್ತ್ವತಃ-ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರೋವಾಚತಾಂ - ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ಅಜ್ಞಾನಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸದೆ ಇರುವ ಆಯುಧಾರ್ಥವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂಬ ಭಾವವೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳ ಹೃದಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದವರು ಮಾತ್ರವೇ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೇ ವಿನಾ, ಎಲ್ಲಾ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಪಠಿಸಿದವರೂ ಗೀತೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲವೆಂಬುದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು; ಸದುರುವಿನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಜ್ಞಾನವಿರುವವರು ಮಾತ್ರ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೇ ವಿನಾ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವರೆಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೆಂದು ನಂಬತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸೂಚಿತವು ಉಪದೇಶಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುವ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳ ಸಾವಂ ಜಸ್ಯವಿರಬೇಕು.

ಭಾ. ಸರ್ವೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷ್ವಿತಃ ಪೂರ್ವಂ ತಸ್ಮಾದನ್ಯೋ ಮೇ ನ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತೋ ಮೋಃ ಭೂತ್, ಇತ ಉತ್ತರಂ ಚ ನ ಭವಿತಾ, ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಥಮ ಮುಪಾದಾನಂ ಯೋಗ್ಯಾನಾ ಮಕಥನಾದ ಪಿ ತತ್ಕಥನಸ್ಯಾ ನಿಷ್ಪತ್ತಮತ್ಯಾತ್ || ೬೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು :—ಈಗ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ಬೋಕುಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶವು ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಬದ್ಧಜೀವರು ಈ ಸಂಸಾರಾರ್ಣವವನ್ನು ದಾಟಿ ತನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಲೆಂಬ ಕೃಪಾದಾರ್ಪದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ನಿಷ್ಠನಿಗೂ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯು ವಿನೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ -- ಸದಾ ತಾನು ಆಚಾರ್ಯನ ಮೂಲಕ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಸಮಂಜಸವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದವನಾಗಿ ಅದನ್ನು ಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡತು ಉಪದೇಶಿಸುವನಿಗಿಂತ ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೈಜ್ವರವನ್ನು ; ಅಂತವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ತನಗೆ ಯಾರೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :—**ಸರ್ವೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು** - ನನಗೆ ನಾನಾವಿಧ ಕೈಜ್ವರವನ್ನಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ, **ಇತಃ ಪೂರ್ವಂ** ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ, **ತಸ್ಮಾತ್** - ಗುರು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಿಂತಲೂ, **ಅನ್ಯಃ** - ಬೇರೆಯಾಗಿ, **ಮೇ** - ನನಗೆ, **ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ** - ಯಾವನೊಬ್ಬ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೈಜ್ವರವನ್ನೆ ಸಗುವವನು, **ನಾಭೂತ್** - ಉಂಟಾಗಲಾರನು ; ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತತ್ವತಃ ಉಪದೇಶಕನೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತತಮನು. ಇದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸುವದೇ, ತನಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಕೈಜ್ವರವು ಈ ದಾಸಭೂತನಾದ ಚೇತನನು ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನೇಕಮನುಷ್ಯರು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಭಗವತ್ಕೈಜ್ವರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ; ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಆರಾಧನೆ, ದೀಪಾರೋಪಣ, ಮಾಲಾ ಸಮರ್ಪಣೆ, ಉತ್ಸವಾದಿಗಳು, ಭಗವನ್ನೇ ದನರೂಪಕೈಂಕರ್ಯಗಳು, ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಆರ್ತರಕ್ಷಣವಿವೃತ್ತಿ, ವೇದಲಾದ ಅನೇಕ ಕೈಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವರು. ಅಂತಹ ಕೈಜ್ವರಗಳಿಗಿಂತ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೈಜ್ವರವಾದರೋ, ನನ್ನ ಈ ಗೀತೋಪದೇಶವನ್ನು ಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವದು ; ಅದುದರಿಂದಲೇ **ಸರ್ವೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕೈಜ್ವರಪರರೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು ಇದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ **ಮನುಷ್ಯೇಷು** ಎಂಬ ಮತ್ತು **ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ** ಎಂಬ, ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗಿ ತೋರುವ ಭಾವವು ಉತ್ತರಾರ್ಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.—**ಇತಃ ಉತ್ತರಂ ಚ ನ ಭವಿತಾ** - ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಇಂತಹ ಕೈಜ್ವರವನ್ನಾಡುವನಿಗಿಂತ ಮೇಲಾದವನು ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲವು. **ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಥಮ ಮುಪಾದಾನಂ** - ೬೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯಾರು ಅಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವದು, **ಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಅಕಥನಾದಪಿ** - ಯೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸದೇ ಇರುವದಕ್ಕಿಂತ, **ತತ್ಕಥನಸ್ಯ** - ಅಂತಹ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶವು, **ಅನಿಷ್ಪತ್ತಮತ್ಯಾತ್** - ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃ ರವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅನಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ; ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಕೂಡದೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲು ೬೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ೬೮ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಯೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಲ್ಲವೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಅನರ್ಹರನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು ; ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಅನರ್ಹರನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಅಂತಹ ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಅನಧಿಕಾರಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಉಪದೇಶವು

ಮೂ. ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಚ ಯ ಇಮಂ ಧರ್ಮಂ ಸಂವಾದ ಮಾನಯೋಃ |

ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ತೇನಾಹ ಮಿಷ್ಟ ಸ್ನಾ ಮಿತಿ ಮೇ ಮತಃ ||೭೦||

ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಅತಪಸ್ಸುನಾಗಿ, ಅಭಿಕ್ತನಾಗಿ, ಅಶುಕ್ರೋಮನಾಗಿ. ಅಭ್ಯಸೂಯಕರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಈ ಸದ್ಗ್ರಂಥವು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವು; ಅಂತವರುಗಳ ಕರ್ಮವಿವಾಕಾನುಗುಣವಾಗಿ ಹಿತವಾಗುವ ಇತರ ಅಸದ್ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಸತ್ತುಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಡುವಹಾಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಅವರ ಶಿಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವೀಗ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಸೂಚಿತವು ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಅಕಥನಾದಪಿ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಅನಿಷ್ಟವೇ ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ಆಯೋಗ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಅನಿಷ್ಟತಮವಾದರೆ, ಯೋಗ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳದಿರುವುದು ಅನಿಷ್ಟತರವು. ಆದುದರಿಂದ ಸದ್ಗುರುವನ್ನು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯನು ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ, ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧುವಲ್ಲವು. ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕುಂದಕವು ಅನಧಿಕಾರಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇದನ್ನು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ಗುರುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸದೇ ಇರುವದೂಸಹ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯವೇ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು; ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಮುಂಡಕಶ್ರುತಿಯು “ಪ್ರೋವಾಚಿತಾಂ ತತ್ವತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮ್” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೋವಾಚಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ವಿಧಿಸರವೆಂದು ಶ್ರೀಯತಿವರ್ಯರೂ ನಗವಾನ್ತದೇಶಿಕರವರೂ ಭಾವಿಸಿ, ಪ್ರಬ್ರೂಯಾತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗದೆ, ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಗುರುವು ಉಪದೇಶಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ “ಸ ಗುರುಮೇವಾಭಿಗಚ್ಛೇತ್” ಎಂಬ ವಿಧಿಯು ನಿರರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯೋಗ್ಯಾನಾ ಮಕಥನಾದಪಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಪಿ ಶಬ್ದಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. “ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ “ಅನಿಷ್ಟತಮತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕಮಾತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವು; ೬೭, ೬೮, ೬೯ ಈ ಮೂರುಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದು. ||೬೯||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—೬೮ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಗೀತಾರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಸದ್ಗುರುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸದ್ಗುರು ಮುಖೇನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ —ಯಃ-ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಆವಯೋಃ-ಅರ್ಜುನನ ಮತ್ತು ನನ್ನ, ಹೀಗೆ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ, ಸಂವಾದಂ-ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ, ಇಮಂ-ಈ, ಧರ್ಮಂ-ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕರ್ಮಯೋಗ (ಜ್ಞಾನಯೋಗ) ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಧರ್ಮವು ಸರ್ವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೂ ಹೇತುವಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಂ ಎಂದರೆ ಸರ್ವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾರ್ಥವಾದ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಾಧನವಾದ, ಅಥವಾ “ಕೃಷ್ಣಂ ಧರ್ಮಂ ಸನಾತನಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಂತನು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು, ಕ್ರಮೇಣ ಸರ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ, ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ - ಇದರಲ್ಲಿರುವದೆಲ್ಲಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಗುರುಮುಖೇನ ಉಚ್ಚಾರಣಾನುಚ್ಚಾರಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರ

ಭಾ. ಯ ಇಮ ಮಾವಯೋ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಸಂವಾದ ಮಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ, ತೇನ ಜ್ಞಾನಯ ಜ್ಞೇನಾ ಹ ಮಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾ ಮಿತಿ ಮೇ ಮತಃ-ಅಸ್ತಿಯೋ ಜ್ಞಾನಾಯಜ್ಞೋಭಿ ಧೀಯತೇ ತೇನಾಹ ಮೇತದಧ್ಯಯನ ಮಾತ್ರೇಣೇಷ್ಟಸ್ಥಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||೭೦||

ಸುವನೋ, ಸಃ-ಅಂತವನು, ತೇನ-ಅಂತಹ, ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ-ಹಿಂದೆ “ಜ್ಞಾನ ಯಜ್ಞೇನ ಚಾಸ್ಯನ್ನೇ ಯಜಂತೇ ಮಾ ಮುಪಾಸತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಜಗತ್ತಾರಣನು ಧ್ಯೇಯನೆಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಠಿಸುವದೇ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು, ಅದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಅಹಂ-ನಾನು, ಇಷ್ಟಸ್ಥಾಮ್-ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟನಾದವನಾಗುವೆನು ; ಆತನು ನನಗೆ ಹೃದ್ಯ ನಾಗುವನು ; ಆತನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗುವದು, ಇತಿ-ಎಂಬುದು, ಮೇ ಮತಃ-ನನ್ನ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವು ; ಯಾವಾಗ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಆಗ ಅವನು ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಅದರಂತೆ ಅನುಷ್ಠಿಸುವದಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಂಟಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವನೆಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ಧರ್ಮ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಾದನಪೇತಂ ಎಂಬರ್ಥವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾದಪಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು (೧) ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಗೃಹೀತವಾದುದು ಎಂದೂ (೨) ಉಪಾಸನವು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದರೂ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಲಭಿಸುವಂಥಾದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಉಪಾಯವು, ಬರೀ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದೇ, ಕರ್ಮವೇ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಈ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನುಕೂಲಿಸುವದಿಲ್ಲವು ; ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋ ಗವೂ ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಉಪಾಸನವು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದರೂ ಧ್ಯಾನಾನ್ವಿತ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮರೂಪವೂ ಆಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವೆಂಬುದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಮುಖ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ ಜನ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಉಪಾಸನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ತಾನೇ ಏತಕ್ಕೆ ? ಅದು ಬೇಕಾಗುವದಿಲ್ಲವು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು :—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶಾಬ್ದವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಈ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಸಚ್ಚಿಷ್ಣುನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ —ಯಃ-ಯಾವನು, ಇಮಂ-ಈ ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತಾದ, ಧರ್ಮ್ಯಂ-ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ, ಅವಯೋಃ-ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ (ಅರ್ಜುನ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರ) ಸಂವಾದಂ-ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ-ಸದ್ಗುರುವಿನಮೂಲಕ ಅಧಿಕರಿಸುವನೋ, ಶಾಬ್ದರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ ಅಧಿಕರಿಸುವನೋ ಎಂಬಭಾವವು ; ಮುಂದೆ ತೇನ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಈ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಬೋಧಿತವು ; ಯಾವಾಗ ಬರೀತನಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಒಂದುವಿಧವಾದ ಆಪಾತಪ್ರತಿತಿಯುಂಟಾಗಿ, ಅದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಗ್ರಹಿಸುವನೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ ; ಸದ್ಗುರುವಿನಿಂದ ಶ್ರವಣವೂ ಸಮಾನಫಲವುಳ್ಳ ದೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕೆಲವರು ತ್ಯಾಜಿಯಾತ್ ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಯಾವನು ಅಧಿಕರಿಸುವನೋ, ಸಃ-ಅಂತವನು, ತೇನ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ-ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾದ ಉಪಾಸನವು ಒಂದು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವಾಗಿ ಐಕಾಂತಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ಇಷ್ಟ ಸ್ವಾಮಿ-ಆತನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗುವೆನು, ಇತಿ-ಎಂಬುದು, ಮೇಮತಃ-ನನ್ನ ದೃಢಪ್ರಜ್ಞೆ; ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಕ್ಷುಹಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ:—ಅಸ್ತಿ-ಈ ಸಂವಾದರೂಪಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಃ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೋಽಭಿಧೀಯತೇ - ಯಾವ ಜ್ಞಾನ ಯಜ್ಞವು, “ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ಚಾಪ್ಯನೇ ಯಜನೇ ಮಾಮುಪಾಸತೇ” ಎಂದು (೯-೧೫) ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ ತೇನ-ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವದೇ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು, ಅದರಿಂದ ಅಹಂ - ನಾನು, ಏತದಧ್ಯಯನ ಮಾತ್ರೇಣ - ಈ ಗ್ರಂಥದ ಗುರುಮುಖೇನ ಪಠನಮಾಡುವದರಿಂದಲೇ, ಇಷ್ಟಸ್ಯಾ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ-ಹಾಗೆ ಅಧಿಕರಿಸುವವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನಾಗುವೆನು, ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಿಪ್ರಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು, ಆತನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೆಲ್ಲಾ ಕ್ರಮೇಣ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು, ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿ ಪರಂಪರೆಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಗೀತಾ ೪-೩೩ರಲ್ಲಿ “ಶ್ರೇಯೋ ದ್ರವ್ಯಮಯಾದ್ಯಜ್ಞಾತ್ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞಃ ಪರಂತಪ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವಾದರೋ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲವು; ಅದು ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಷಯವು. ಈ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವಾದರೋ ಉಪಾಸನವೇ ಪಠ್ಯವಸಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ ಭಿನ್ನವು “ಕಷಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪಕ್ಷೇ ತತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವತ್ರತೇ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನವೇ ಈ ಜ್ಞಾನ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. “ಸಜ್ಞಾಯತೇ” ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಉಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ವಿ. ಪು. ೬.೫.೮೭) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಂತಹ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಒಂದು ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವನ್ನಾಗಿಯೇ ಭಾವಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಅಂತಹ ಗೀತಾಪಠನವನ್ನು ಮಾಡಿದವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಗೀತೋಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವವನು, ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಕ್ಷುಹತಾತ್ಪರ್ಯವು. “ಯೇ ಅಶ್ವಮೇಧೇನ ಯಜತೇ ಯ ಉಚ್ಛಿನಂವೇದ” “ಯಂ ಯಂ ಕೃತುಮಧೀತೇ, ತೇನ ತೇನಾಸ್ಯೇಷ್ಟಂಭವತಿ” ಇವೇ ವೇದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಆ ಆ ಕೃತುವಿನ ಅಧ್ಯಯನವು ಆ ಆ ಕೃತನುಷ್ಠಾನವು ಫಲಕ್ಕೆ ಸಮವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಗೀತಾ ಪಠನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಎಂಬ ಭಾವವು ಅಧ್ಯೇಷ್ಟತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮಚ್ಛಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವರೂ ಯಜ್ಞಗಳು ವಿಧಿಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಜಪಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಉಪಾಂಶುಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಮಾನಸಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು ಮಾನಸಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುವರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು ಮಾನಸ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅಪ್ರಣೇಕಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ “ಮಯ್ಯೈವ ಮನ ಆಧತ್ಸುಮ ಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ” ಎಂಬ “ಮನ್ನನಾರ್ಥವ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಈ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ ಕಾಣಬಹುದು; ಮನವಿವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕಾರಣಂ ಬಂಧನೋಕ್ಷಯೋಃ”

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಷಿವೋಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಉಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯೇನೋ ಸಾಧುವಾದುದು ; ಆದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನವು ವಾಕ್ಯಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲವು ; ಧೃವಾನು ಸ್ತೃತಿರೂಪವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರವಾದುದು ಬದ್ಧಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು **ಅವಯೋಃ ಸಂವಾದಂ** ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಈ ಭಾರತಯುದ್ಧಾನಂತರವೇ ಈ ಗೀತೆಯು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು, ಏಕೆ ದರೆ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿರಚಿತ ಪಂಚಮವೇದರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತವು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೋಪೇತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣು ಚಕ್ರಸ್ಥ ಸಿಂದ ಭವಿಷ್ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ತವೆಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜುಹೀತವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ, ಅದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ ; ಏಕೆಂದರೆ “ನಾರದೋ ಶ್ರಾವಯೇದ್ದೇನಾ ಅಸಿಹೋ ದೇವಲಃ ಪಿತೃಃ | ಗಂಧರ್ವಯಕ್ಷರಕ್ಷಾಂಸಿ ಶ್ರಾವಯಾಮಾಸನ್ನಿಕುಕಃ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ; ಹೀಗೆ ಈ ಗೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಇತರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವರು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರೆಂದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ವೈಶಂಪಾಯನರಿಂದ ಜನಮೇಜಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತೆಂಬುದೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಸೂಚನೆಗಾಗಿ **ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು ಶ್ರೀ ಸಂಜಯರೂ ಕೂಡ **ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾಚ್ಚುತನಾ** ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಭವಿಷ್ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ತವೆಲ್ಲಾ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಸಕ್ರಮನಸ್ಕರಾದ ಜ್ಞಾನಾ ಗ್ರೇಸರರಿಗೆ ಭಕ್ತವತ್ಸಲನು ತಿಳಿಸುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಈಪದವಿಸಂದೇಹವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು. ಏಕೆ ದರೆ ತನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ತೋರಿಸಿದನೆಂಬುದು “**ಅಮೀಚಕ್ಷಾಂಧ್ಯತರಾಪ್ತಸ್ಯಪುತ್ರಾಃ ಸರ್ದೇಶಹೈವಾವನಿಪಾಲ ಸಂಘೈಃ | ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಸೂತಪುತ್ರ ಸ್ತಥಾಸೌಹಾರಾದ್ಯೋಧಯೈರಪಿ ಯೋಧಮುಖೈಃ | ವಕ್ತ್ರಾಣ ತೇಶ್ವರಮಾಣಾವಿಹಂತಿ**” ಎಂಬ ಅರ್ಜುನೋಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು. ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಾಪ್ರಪಂಚಿತರು ನಮ್ಮ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಹೇಳಿ ದುದು ನಮ್ಮಗಳ ಅವಗಾಹನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವಾಗ ಸಂದೇಹವು ಏತಕ್ಕೆ ? **ಅವಯೋ ಸ್ಸಂವಾದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ರಾಸ್ತ್ರೋ ಪದೇಶವು ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿಗುರುವಿನ ಸಮಪದೇಶವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಭಾರತ, ಭಾಗವತ ರಾಮಾಯಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಗುರುತಿಷ್ಯಸಂವಾದ ರೂಪ ಕಥನವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಾದರೋ, ಗುರುವು ಲೋಕಗುರುವೇ ಆಗಿ, ಶಿಷ್ಯನೂ ತದಂತನೇಯಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ಪರ ಭೂತಾರ್ಥವಾಗಿರುವದರಿಂದ ನಿರತಿಶಯಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಹೇಗೆ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ನೂಚ್ಚಾರಣೆಯರೂಪವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳ ಸಾರಭೂತ ವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವೂ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ **ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದರವಿಲ್ಲದ ಮಹನೀಯರೇ ಇಲ್ಲವು. ಎಲ್ಲಾ ದೇಶದ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಆಸ್ವಾದನಮಾಡಿ ಮೈಮರೆಯಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ

ಮೂ. ಶ್ರದ್ಧಾವಾನನ ಸೂಯಶ್ಚ ಶ್ರಣುಯಾದಪಿಯೋನರಃ |

ಸೋಪಿಮುಕ್ತ ಕ್ರುಧಾಲೋಕಾನ್ತಾಽಪ್ನುಯಾತ್ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಮ್ ||

ಪರಮಭಾಗವತೋತ್ತಮರಾದ ಸಂಜಯರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಸ್ತೃತರಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:— “ರಾಜಾ ಸಂಸ್ಕೃತೈ ಸಂಸ್ಕೃತೈ ಸಂವಾದ ಮಿಮ ಮದ್ಭುತಮ್ | ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ ಪುಣ್ಯಂ ಹೃಷ್ಯಾಮಿಚ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳಿದುದು ಸಾಲದೆ, “ವಿಸ್ಮಯೋಮೇ ಮಹಾರಾಜಾ ಹೃಷ್ಯಾಮಿಚ ಪುನಃ ಪುನಃ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಹೇಳಿ, ವಿಸ್ಮಯವನ್ನೂ ಆನಂದವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ವಿಸ್ಮಯವೂ ಆನಂದವೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು; ಸಾರ ಗ್ರಾಹಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ಅನುಭವಿಸಬಲ್ಲರು. “ಕಲ್ಪುಸಕ್ಕರಸವಿ ಬಲ್ಲವರೇ ಬಲ್ಲರು ” ಎಂಬ ದೇವರ ಪದವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುರುಮುಖೇನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗೀತೆಯನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಇಷ್ಟನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೇ ಅಭಿರುಚಿಯುಂಟಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಸರ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ, ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಲಿ ಕೇಳಿದವನಿಗೆ ಫಲವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಕೇಳುವವನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗುಣಗಳಿರತಕ್ಕದ್ದು; ಆತನಿಗೆ ಗೀತೆಯು ಏನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ, ಅದು ಅರಣ್ಯರೋದನವು ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸೂಯೆಯಿರಕೂಡದು; ಅದು ಸದ್ಭ್ರಾಂಧವು, ಸಾರಭೂತವಾದದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬೇಕು; ಇಂತಹ ಎರಡು ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಕೇಳಿದರೆ, ಅಂತವನಿಗೆ ಎಂತಹ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತವನಿಗೆ “ಅಭಿಮುಖ್ಯಂಚಿಸಾತ್ವಿಕೈಃ | ಸಂಭಾಷಣಂ ಪಡೇತಾನಿಹ್ಯಾಚಾರ್ಯಸೃಷ್ಟಿ ಹೇತವಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ಸಂಘವನ್ನು ಸೇರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅವರಿಂದ ಅಧಿಕರಿಸಿ, ಕಡೆಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಶ್ರವಣಮಾತ್ರ ಫಲವೂಕೂಡ ಅಷ್ಟು ಅಮೋಘವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಒಡನೆಯೇ ಆತನಿಗೆ ನಿರತಿಶಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರಮ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವದರಿಂದ ವಿಳಂಬದಿಂದಾದರೂ, ಆತನ ಭಕ್ತರ ಮಂಡಲಿಗೆ ಸೇರಿ ಅವರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಾದಿಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ ಸದಾಚಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯೋನರಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು, ಇಲ್ಲಿ ನರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು, ಮುಂದೆ ಶ್ರದ್ಧಾವಾ ಅನಸೂಯಶ್ಚ ಎಂದು ಇರುವದರಿಂದ, ವಿಹಿತದಲ್ಲಿ ನರಮತೇತಿ ನರಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಹಿತವನ್ನು ತೋರಿದು ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಶ್ರದ್ಧಾವಾ—ಲೀಲಾ ಸಾರಧಿಯ ಅಮೋಘೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಅನಸೂಯಶ್ಚ—ಆ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ, ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು, ನಮ್ಮ ಹಾಗೆಯೇ ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಒಬ್ಬ

మనుష్యును హేళిదమాతు, ఇత్యాది అసూయాప్రేరితనల్లదవనాగియూ, జాకార దింద ఈ ఎరడు గుణగళు ముఖ్యునాగి శ్రోతావిగే ఇరబేక, ఇల్లదిద్దర ఆ శ్రవణపు ఫలకారియాగువదిల్లవు. ఓండే ౯-౩ రల్లే శ్రద్ధేయిల్లదవనిగే తాను ప్రాప్యనల్లవు, అంతవను పునః పునః సంసారకూపదల్లే బిద్దు నరళువనేందు “అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతపః। ఆప్రాప్యమాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవ ర్త్తుని” ఎంబల్లి హేళల్పట్టరుత్తదే. ఆదుదరింద కరశ్రుతియు “ప్రబుధుఃకం శ్రద్ధ ధానాయ” ఎందు టుపదేరిసిరుత్తదే. కేళబేకేంబ శ్రద్ధేయేనో ఇరబకుదు, అవుగళల్లి దోషగళినే ఎందు తిళియువదక్కాగియూ శ్రద్ధేయిరబకుదు, హాగల్లదే శ్రద్ధేయోందిగే, నిర్దుష్టవాద.దరల్లి దోషవన్ను కుడుకువ అసూయియూ ఇరకూడ దేంబ తాత్పర్యపు, శృణుయోదసి-ఓబ్బ ఆచార్యును పఠనమాడువదన్నాగలి టుపన్యాస మాడువదన్నాగలి కేళదరూకూడ, తానే ప్రవచన పఠనాదిగళల్లిదే సుమ్మనే శ్రవణ మాడిదమాత్రిందిలదరూ కూడ, సోఽపి-అంతవనూ కూడ, ముక్తః-టుపాయవూద భక్తియోగారంభక్కి విరూఢవాద పాపగళింద,బిడల్పట్టవనాగి,పుణ్యకర్మణాం-సాధు కారిగళూద సుకృతిగళూద నన్న భక్తర,శుభా-శ్రేయస్సాధనక్కేకారణరూద, లోకా-జనరన్న కురితు, అంతవరిరువ గుంపన్న, మండలియన్న, ప్రాప్నోయాత్-హేందు వను. సాత్విక సమాగమ సంభాషణగళు అదరింద దోరితు, అదు సదాచార్యప్రాప్తిగే హేతువాగి కేనగే మోక్షప్రాప్తిగూ సద సాధనవాగుత్తదేంబ భావపు. ఈ శ్లోక దల్లి ఎరడు అపిశబ్దగళినే; ఇపుగళ తాత్పర్యవన్న భాష్యదల్లి వ్యక్తపడిసునేవు. ఇల్లి రువ ముక్తః-ఎంబ శబ్దక్కే మోక్షవన్ను హేందిదవనేందాగలి, అథవా ప్రాకృత శరీరదింద బిడల్పట్టవనేందాగలి అర్థహేళలు సాధ్యవిల్లవు; ఏకేందరే శుభా లోకా ప్రాప్నోయాత్పుణ్యకర్మణాం ఎందిరుత్తదే. ఆదుదరింద ముఖ్యార్థవన్ను హేళలు ఆగువదే ఇల్లవు, ఈ అధికారియు సుమ్మనే కేళువవనూదురింద ప్రవచన పఠనాది ఫలగళింద కమ్మియూద ఫలవన్ను హేందువనేంబుదు వ్యక్తపు; సోఽపి ఎంబల్లి అపి శబ్దవే అవరుగళింత కమ్మియూద ఫలవన్ను సూచిసుత్తదే; ఆదుద రింద ముక్తః-ఎంబుదక్కే లాక్షణికార్థవన్నే హేళబేకేంబుదు ఏపర్వ నంతర ఇన్నూ ఈతను టుపాయానుష్ఠానవన్ను ఆరంభిసిదవనూద ప్రయుక్త తదారంభక్కి ప్రతిబంధక పాపగళింద ముక్తః ఎందే అర్థమాడతక్కుద్దు న్యాయపు. శ్రవణపు భక్తియోగారంభక్కి అనుగ్రాహకవాగి పరిణమిసువహాగే పరమ పురుషను దయపా లిసుత్తానేంబుదు తాత్పర్యపు, ఇదన్నంటుమాడువ బగే హేగే? ఎందరే సాత్విక మండలియన్న హేందిసి, అంతవర సంభాషణయింద సదాచార్యప్రాప్తియు లభిసి, తస్మాలక టుపాయారంభ నిష్కర్మగళూ, దేహావసానవూ, మోక్షవూ ఎల్లవూ క్రమవాగి లభిసుత్తదేంబ భావపు. లోక శబ్దక్కే స్థానవిశేషగళూద అగ్ని హోత్రాదిగళ లోకవేందర్థ మాడదే, సుకృతిగళ మండలియన్న హేందు త్తానేంబ అర్థ హేగే? ఎందరే, శ్రీ కృష్ణ భగవావర దివ్యసూక్తి శ్రవణక్కేఅల్పా స్థిర ఫలగళూద స్వర్గాది లోకప్రాప్తిఫలగళల్లి పర్యవసానపు టుచితవల్లపు; ఎంది ద్దరూ స్వల్ప విళంబిందిదాగలి, స్వల్ప ముష్కస్య ధర్మస్య క్రాయతే ముహూర్థ

ಭಾ. ಶ್ರದ್ಧಾವಾನನಸೂಯಶ್ಚ ಯೋನರಕ್ತುಣುಯಾದಪಿ, ತೇನ ಶ್ರವಣಮಾಶ್ರೇಣ ಸೋಪಿ, ಭಕ್ತಿವಿರೋಧಿಸಾಪೇಭ್ಯೋ ಮುಕ್ತಃ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ-ಮಧ್ಯಕ್ತಾನಾಂ ಲೋಕಾರ್ಗ-ಸಮೂಹಾರ್ಗ, ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ ||೭೧||

ಯಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಪರಮಸಾನವು ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಯುಕ್ತವು ; ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಸಹ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದು ಸದಾಚಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ; ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದುದು ತದೀಯರೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ; ಇದು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವದು ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಲೋಕವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ಲೋಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು, “ಆಬ್ರಹ್ಮಭುವನಾಲ್ಲೋಕಾಃ ಪುನರಾವರ್ತಿನೋಜುಃ” ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಮಹರ್ಷಿಯು ಅನ್ಯತ್ರ “ಆವಿರಂಜಾದ ಮಂಗಳಂ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಈ ಲೋಕಗಳು ಶುಭಾರ್ಗ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲು ಹೇಗೆ ಅರ್ಹಗಳು ? ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಶುಭಗಳೇ ; ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರ ಅರ್ಥವೇ ಸರಸ್ವತಮಂಜಸವಾದುದು. ಅಜಾಮಿಳನ ಸ್ವಪುತ್ರ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ಹೇಗೆ ಆತನಿಗೆ ವಿಳಂಬದಿಂದಾಗಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಯಿತೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಳಂಬದಿಂದಲಾಗಲಿ ಈ ಲೀಲಾ ಸಾರಥಿಯ ಅಮೋಘೋಪದೇಶ ಶ್ರವಣವೂ ಸಹ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೭೧||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು:—ಶ್ರದ್ಧಾವಾರ್ಗ-ಈ ಅಮೋಘ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಸಾಹ ವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಅನಸೂಯಶ್ಚ-ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳದು, ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು, ಎಂದು ಇಲ್ಲದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಹೇಳದಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿ ಚಕಾರವಿರುವದರಿಂದ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಪ್ರಣಿಪಾತ, ಪರಿಪ್ರಶ್ನ, ಸೇವೆಗಳು (ಶ್ಲೋ. ವಿ. ಪು.೧) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಯೋನರಃ-ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ತೃಣುಯಾದಪಿ-ಗುರು ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೇಳುವನಾದರೆ ಕೂಡ, ಅಂತವನೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಃ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಏತರಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿವಿರೋಧಿ ಸಾಪೇಭ್ಯಃ ಮುಕ್ತಃ-ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಭಗವದಪಾಸನೆಯು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಶ್ರೀ ಮಚ್ಛಂ ಕರಾಚಾರ್ಯರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯಕ್ತಾನಾಂ-ನನ್ನ ಭಕ್ತರುಗಳ, ಲೋಕಾರ್ಗ ಎಂದರೆ ಸಮೂಹಾರ್ಗ “ಲೋಕಸ್ತು ಭುವನೇಜನೇ” ಎಂದು ನಿಘಂಟು ಇರುವದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಜನಸಮೂಹವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ ಹೊಂದುವನು. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸದಾಚಾರ್ಯನ ಮುಖೇನ ಕೇಳಿದರೂ, ಆ ಆಚಾರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ದೈವಾನುಗ್ರಹವೂ ಉಂಟಾಗಿ, ಆ ಸದ್ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯು ಹುಟ್ಟಿ, ಭಾಗವತ ಸಂಭಾಷ ಣೆಯು ಒದಗಿ, ಉಪಾಯಾರಂಭವಿರೋಧಿ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಸದಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಯಾವನೋಬ್ಬನು ತಾನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಓದಿಕೊಂಡು ತಾನು ಉಪದೇಶಕನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದರೂ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ದೊರೆಯಲಾರದೆಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವು. ಶ್ರವಣವಾಗಲಿ, ಉಪದೇಶವಾಗಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸದಾಚಾರ ಮೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಯುಕ್ತ ವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವು ದುಷ್ಪ್ರಹಯದಹಾಗೆ ಕುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು “ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಸಗುರುಮೇವಾಭಿ

ಮೂ. ಕಚ್ಚಿದೇತಚ್ಚೈತಂ ಸಾರ್ಥತ್ವಯೈಕಾಗ್ರೇಣ ಚೇತಸಾ ।

ಕಚ್ಚಿದಜ್ಞಾನ ಸಮೋಹಃ ಪ್ರಣಿವೃತ್ತೇ ಧನಂಜಯ || ೭೨ ||

ಗಚ್ಛೇತ್, ಸಮಿತ್ಯಾಣಶ್ಚೋತ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಕಮ್ ” ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂ. ೧೨. ೧೨) ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲೂ “ಆಚಾರ್ಯಾದ್ಯೈವ ವಿದ್ಯಾ ವಿದಿತಾಸಾಧಿಷ್ಟಂ ಸ್ವಾಸತ್ (ಛಾಂ. ೪. ೯. ೩) ಆಚಾರ್ಯರಿಂದುಪದಿಷ್ಟವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಸಾಧುತನುತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ವಿದ್ಯೆಯು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬಭಾವವು. ಹಾಗೆಯೇ “ಸಾಸಿಷ್ಠಃ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್ । ಆಚಾರ್ಯವ ತ್ವಯಾ ಮುಕ್ತಾ ತಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್” ಬಹುಪಾಪಿಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧು ವಿಗೂ, ಸುಕೃತಿಯಾದ ಪುಂಡರೀಕನಿಗೂ, ಮುಕ್ತಿಯು ನಾರದರನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿದುದರಿಂದ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶೃಣುಯಾತ್ ಎಂಬಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಶೃಣುಯಾದಪಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವಚನ ಪಠನಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರವಣವು ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ, ಸೋಪಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಪಿ ಶಬ್ದವಾದರೋ ಫಲವಿಳಂಬವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿವಿರೋಧಿ ಸಾಪೇಭ್ಯೋ ಮುಕ್ತಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇನ್ನೂ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನ ದೆಶೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸದಿದ್ದರೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೇ ಸಾಕು; ಮುಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಬರೀಗ್ರಂಥಶ್ರವಣಕ್ಕೇ ಇಂತಹ ಫಲವು ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದಂಟಾದರೆ, ಅರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದುವವರಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬುದು ಕೈಮುತಿಕನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವು; ಇದು ಸೋಪಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಸಿಶಬ್ದದಿಂದ ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೂ ಕೂಡ ಉಂಟು ಎಂದರೆ ಇವನಿಗಾದರೋ ಉಂಟೇಉಂಟೆಂಬ ಭಾವವು ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧವು. ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನದೊಂದಿಗೆ ಕೇಳುವದಾದರೆ ಪರಿಕರಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು, ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನೇ ಸಾಕ್ಷಿಯು. ಲೋಕಗುರುವಿನಿಂದ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದಾನೆ; ಹೇಗೆ ಕೇಳಬೇಕೋ “ಪ್ರಣಿವೃತ್ತಾಭಿವಾದ್ಯಚ” ಎಂದೂ (ವಿ. ಪು. ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕವು) ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆಯೇ ೭೩ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ “ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ” ಎಂದು ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ಪರಭೂತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾನ, ಪಠನ, ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂವರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆನೆಂದರೆ:—ಓ ಪಾರ್ಥನೇ! ಐಕಾಗ್ರ್ಯಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಿಸಿದೆಯಾ, ನೀನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು, ಯಾವ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವೇನು; ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಆಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಭ್ರಮವೇನು; ಇವೆಲ್ಲಾ

ತೊಲಗಿತೇ ? ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ, ಈ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪುನಃ ಆರಂಭಿಸುತ್ತೀಯಾ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನೂ, ತನ್ನೂಲಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಓ ಪೃಥುವಿನ ಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ಪಾರ್ಥ ಎಂಬ ಸಂಖೋಧನೆಯು. ಪುನಃ ಧನಂಜಯನೇ ಎಂದು ಎರಡು ಸಲ ಸಂಖೋಧನೆಯು ವಿಶೇಷ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇ ಪಾರ್ಥ-ಓ ಕುನ್ರೀಪುತ್ರನೇ, ತ್ವಯಾ-ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನಿಂದ, ಏಕಾಗ್ರೇಣ ಚೇತಸಾ-ಏಕಾಗ್ರಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಉಪದೇಶವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ಹಾಗೆ ಸಾಧನದಿಂದ, ಏತತ್ - ಈ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವು ಶ್ರುತಂ ಕಚ್ಚಿತ್-ಕೇಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೇ ಏನು ? ಹೇ ಧನಂಜಯ-ಓ ಅರ್ಜುನನೇ, ತೇ-ಅಜ್ಞಾನ ದಿಂದಂಟಾದ ಸನ್ನೋಹದ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಶಾಧಿಮಾಂ ಎಂದು ಶರಣಾಗತನಾದ ನಿನ್ನ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂನೋಹಃ-ದೇಹವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಈಗ ಎದುರು ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವವರು ನನಗೆ ಗುರುವು, ನನಗೆ ಬಂಧುವು ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಶೇಷ ಭ್ರಮವು, ಪ್ರಣವ್ಯಃ ಕಚ್ಚಿತ್-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಯಿತೇ ಏನು ? ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ಸರ್ವಜ್ಞರು, ಅರ್ಜುನನ ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭ್ರಮಸಹತೊಲಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಲ್ಲವೇ? ಅದರೂ ಏತಕ್ಕೆ ಕೇಳಿದರೆಂದರೆ ಲೋಕವಿಡಂಬನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆತನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರವು ಆತನ ಪ್ರಥಮ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಅನುಮೋದಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಆತನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಆತನ ಪ್ರೇರಣವೂ ಎರಡೂ ಸೇರಿದರೇನೇ ಚೇತನನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟೆಂದು ಹಿಂದೆ ೧೪ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರವಾದುದರಿಂದ, ಅರ್ಜುನನು “ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ” ಎಂದು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನ ಸನ್ನೋಹವು ಜೀವಾತ್ಮ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು. ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಾದ ಅಚಿತ್ತು, ಚಿತ್ತು ಈಶ್ವರ ಈ ಮೂರುತತ್ವಗಳ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇರುವ ಹಾಗೆ, ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಇತ್ತು, ಎಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಿಡಂಬನೆಯು ಆತನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ದೇಶ್ವರನ ವಿಭೂತಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅಜ್ಞಾನವಿತ್ತು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಉಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಅಥವಾ ಅದೇಸ್ವತಃ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬಹುದೇ? ಉತ್ತಮೋಪಾಯವು ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯೇ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕ ಜೀವಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯೇ? ವಿಹಿತಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವು ಸಾಧ್ಯವೇ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೇ? ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವುಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಲೋಕೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಟಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಸಮಸ್ತ ಅಜ್ಞಾನಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಭ್ರಮದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆ ಸರ್ದೇಶ್ವರನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವವೂ, ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲು ಒಂಭತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿ, ಪುನಃ ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಹಾಗೆ ಇನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದನೆಯಿಂದ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವದರ ಮೂಲಕ ಭಗವದುಪದೇಶವು ಸರ್ವಭ್ರಮ ನಿವಾರಕನೆಂಬ ಭಾವವೂ ಅವು ಅರ್ಜುನನ ಶ್ರೋತೃಪಥಕ್ಕೆ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ಬೀಳಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಗುರು

వాదవనూ కూడ తన్న శిష్యున మనస్సు జెన్నాగి గ్రహిసువహాగే మోదలు సజ్గురవా
గియు అనంతర విస్తరిసియు లుపదేశిసి, ఆతను బ్రహ్మవిత్తాదనే, ఇల్లవే ; ఎంబు
దన్ను ప్రశ్నిసి తిళిదు, హాగే జెన్నాగి తిళియద్దిరే పునః పునః “జీవోదయతీవ
హృష్యః” ఎంబల్లి ఠేళిరువహాగే బేసరగొల్పదే పునః పునః సంతోష జిత్రదిందుపదే
శివతక్కుదేంబుదు ప్రదర్శిసల్పట్టుతు శిష్యునూ సక తనగిరువ సంశయగళిల్లా తోల
గువహాగే ఏకాంతమనస్సనాగి సావధానదింద గ్రహిసతక్కుదేంబుదూ, హిగే గురుశిష్య
క్రమవు ఈ శ్లోకదింద ఏర్పట్టుతు. సర్వేశ్వరను ఠే పార్థ, ధనంజయు ఇత్యాది
సంబోధనగళింద తనగే అర్జుననల్లిరువ ప్రియ్యతిశయవన్ను ప్రకటిసిదహాగే,
గురువు శిష్యునల్లి పరమదయాళుత్వవన్నూ, శిష్యును సర్వేశ్వరనల్లిరువమ్మ భక్తియున్నూ
తన్న గురువనల్లి తోర్పడిసతక్కుదేంబు భావపూ సూజితవు. శిం రబ్ధశ్చింత కట్టిజ్జబ్బవు
ప్రశ్నిసువదరల్లిరువ అనురాగవ్యంజకవు. సాధారణవాగి కుశల ప్రశ్నయల్లికట్టిజ్జబ్బు
వన్ను ప్రయోగిసువ వాడికేయన్ను రామాయణాదిగళిల్లి కండిరువేవు. **ప్రణవ్యః** ఎంబ
ల్లిరువ లుపసర్గదింద అజ్ఞానదిందుంటాద ఈ సమ్మోహవ హోయితు ఎందు దాక్షిణ్య
కాగిగురువు శిష్యునన్న కురితు కేళుత్తనల్లా ఎందు ఒప్పతక్కుదల్లవు నిర్భయవాగియు
నిన్న మనస్సిన సర్వసంశయ విపర్యయరూప కశ్రులవేల్లా సంపూర్ణవాగి తోలగితో
ఇల్లవో ఠేళు ఎంబ భావవు తోరెబరుత్తదే ప్రకర్షణ నష్టనాయితే ఠేళు,
దాక్షిణ్యవేనూ బేడె ఎంబుదు వ్యక్తవు ; స్థూలనల్లి లుపాధ్యాయను తన్న లుపదేశ
వన్న జెన్నాగి గమనిసద శిష్యునన్న జెన్నాగి తిళిదియా ? సంశయవు హోయితో ?
ఎందు కేళిదరే, ఆతను దాక్షిణ్యకాగి తిళియితు ఎందు ఠేళిదహాగే ఠేళిదే, సంపూ
ర్ణవాగి నోహవ నష్టనాయితే ఠేగే. తిళిసు ఎంబుదు అభిప్రాయవు.

ఈ శ్లోకదిల్లి ఇన్నొందు ఆచార్యకృత్యపూ లుపదేశిసల్పట్టుతు. ఇంతక బ్రహ్మ
విద్యారూపవాద లుపదేశవన్న మూడిదనంతర విషయవేల్లా జెన్నాగి అవగాహనేగే
బంతే ఎందు శిష్యునన్నూ ప్రశ్నిసి, పరీక్షిసి, జెన్నాగి తిళియద్ది పక్షదల్లి మనస్సు
ఠిడియువహాగే పునః ఇన్నొందు విధవాగి లుపదేశిసతక్కుదు ఎంబ భావవు సూజి
తవు. అర్జుననూ మధ్యే మధ్యే తనగే జెన్నాగి తిళియదంశవన్ను కేళి తిళిదిరుత్తానే.
ఈ కౌనేయిల్లూహాగేయే **కట్టిదజ్ఞాన సంమోహః ప్రణవ్యః** ఎందు కేళిదనంత
రపూ సందేహవన్ను తోర్పడిసిద్ద పక్షదల్లి కరుణాళువాద శ్రీ కృష్ణభగవాన్రవరు
ఆ సందేహవన్ను ఠేగెగలాడిసలు సిద్ధవాగిద్దరు. ముందే **నష్టోన్మోహః
స్మృతిర్లబ్ధా** ఎందు ఠేళువదరింద అల్లిగే లుపదేశవన్ను ముగిసిదరు. హాగేయే
గురుపూకూడ శిష్యున ప్రశ్నేగే కౌఠిసదే శిష్యును తిళియువ హాగే పునః పునః లుప
దేశిసతక్కుదేంబుదన్ను సక లూఠిసబకుదు. అనేక మతనియరు తిళియద శిష్యును
పూర్వపక్షవన్ను మూడిదరే అదక్కే కౌఠిసి, నిందిసువరు. అంతవరు గురుస్థానక్కే
అహతేయన్ను ఇన్నొ సంపాదిసల్లివేంబుదు వ్యక్తవు. ||౭౨||

భాష్యార్థవు :—సర్వేశ్వరను సర్వజ్ఞునాగి అర్జునను ఠేగే లుపదేశవన్ను
గ్రహిదనేంబుదు తనగే తిళిదిద్దరూ, తిళియదవనహాగే తన్న లుపదేశవు సాఫల్య
వన్ను ఠేగిదితే ఎందు తిళియదేకేంబు కుతూహలవుళ్ళవనాగి ప్రశ్నిసుత్తానే :—

ಧಾ. ಮಯಾ ಕಥಿತಮೇತತ್ಪಾರ್ಥ ತ್ವಯಾ ವಹಿತೇನ ಚೇತಸಾ ಕಚ್ಚಿಚ್ಛ್ರುತಮ್ ?
ತವಾಜ್ಞಾನ ಸಮೋಹಃ ಕಚ್ಚಿತ್ಪ್ರಣಪ್ತಃ, ಯೇನಾಜ್ಞಾನೇನ ಮೂಢೋನ
ಯೋತ್ಸ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತವಾ ? ||೭೨||

ಮಯಾ-ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವ್ಯಾಜೀಕರಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲ
ವುಳ್ಳ ನನ್ನಿಂದ, ಕಥಿತಂ-ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಏತತ್-ಈ ಗುಹ್ಯತಮವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತಾರ
ಭೂತಾರ್ಥವು, ದೇ ಪಾರ್ಥ-ಓ ಕುಂತೀಪುತ್ರನೇ, ತ್ವಯಾ-ನನಗೆ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಿಯನಾದ
ನಿನ್ನಿಂದ, ಅವಹಿತೇನ ಚೇತಸಾ-ಸಮಾಹಿತ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾಗ್ರತೆಯಿಂದ,
ಕಚ್ಚಿಚ್ಛ್ರುತಮ್-ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೇ ಏನು? ತವ-ನಿನ್ನ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ನಿನಗಿದ್ದ, ಅಜ್ಞಾನ
ಸಮೋಹಃ-ಆ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿದ್ದ ವಿಶೇಷಭ್ರಮೆಯು, ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ಗುರುಗ
ಳನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವದು ನ್ಯಾಯವೇ ಎಂದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವು,
ಯೇನ ಅಜ್ಞಾನೇನ-ಯಾವ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮೂಢಃ-ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ನಯೋ
ತ್ಸ್ಯಾಮಿ ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು, ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ-ಎಂದು ಹೇಳಿದವನಾದೆಯೋ,
ಅಂತಹ ಸಮೋಹವು, ಪ್ರಣಪ್ತಃ ಕಚ್ಚಿತ್-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಯಿತೇ ಏನು? ಎಂದು
ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾರವರು ಪರಮ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತೆರದಿ
ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಆ ಜ್ಞಾನವಿತ್ತು ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ ದೇಹದಿಂದಿರುವ ಈ ಆತ್ಮರು
ಗಳು ತನಗೆ ಬಂಧುವು, ಗುರುವು ಇತ್ಯಾದಿ, ಆತ್ಮಾವಿಗೆ ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ದೇಹವು ಉಪಾ
ಧಿನಿಮಿತ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಇವರು ಯಾವಾಗಲೂ ತನಗೆ ಬಂಧುವು, ಗುರುವು
ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವು; ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವದು ಭ್ರಮವು; ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ದುಷ್ಪ್ರಸಂಗವು
ತನ್ನೂಲಕ ಶಿಷ್ಯಪರಿಪಾಲನೆಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದುದು; ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ
ಅದನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದುದರಿಂದ ತಾನು ಅಧರ್ಮಿಯಾಗುವನೆಂಬ ಭ್ರಮವು; ಈ ಭ್ರಮ
ದಿಂದ ನಾನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿದುದು ಎಂಬ
ಭಾವವು. ಇಂತಹ ಅಜ್ಞಾನವೂ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಸಮೋಹವೂ ತೊಲಗಿದವೇ?
ವಿವೇಕಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯಿತೇ? ಎಂಬ ಭಾವವು. ನಾನು ಹೇಳಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಮ
ಹಿತೋಪದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲೂ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತೀಯಾ? ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಸಹ
ಸೂಚಿತವು. ಅಧರ್ಮನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿಯಲ್ಲವೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವದು? ಅಧರ್ಮ
ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದೇ? ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸ
ಬಹುದೋ? ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂಚಿತವು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಂ ಕಚ್ಚಿತ್-ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ವಿಪರೈಯಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದೆಯಾ? ಎಂಬರ್ಥ
ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಂ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು. ಬರೀಕೇಳುವದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ತದನುಗುಣ
ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು ಆ ಕೇಳೋಣವು, ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಸೂಚಿತವು;
ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ತನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ಈತನ
ಶ್ರುತಿಪಥಕ್ಕೇನಾದರೂ ಬಿತ್ತೋ ಎಂಬ ಆಶಯದಿಂದಲ್ಲವೇ? ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿ
ಏಕಾಗ್ರೀಣ ಚೇತಸಾ ಎಂದೂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅವಹಿತೇನಾ ಚೇತಸಾ ಎಂದೂ
ಪ್ರಯೋಗವು.

ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ—

ಮೂ ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಸ್ತೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾನ್ಮಯಾಚ್ಯುತ |

ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿ ಗತಸಂದೇಹಃ ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ||೭೩||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಅರ್ಜುನನು ಈ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾವ್ರಜ್ಞನು. ಸರ್ವಸಂಶಯಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗುವ ಹಾಗೆ ಪರಿಪ್ರಶ್ನೇನ ಸೇವಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಂಶಯವಿವರ್ಮಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಲಗಿದವು; ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ನಿನ್ನ ಸಾರಭೂತವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಗೇನೇ ನಿಲ್ಲಿಸದೆ, ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇ ಅಚ್ಯುತ-ಓ ನಾಶರಹಿತನೇ, ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥ ವೇನೆಂದರೆ ಚ್ಯುತಃ-ಪ್ರಪನ್ನರೂಪಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು ನ-ಅಲ್ಲವು, ಅದುದ ರಿಂದ ಅಚ್ಯುತನು; ಇದೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲೇ “ತಸ್ಯಾಹಂ ನ ಪ್ರಣಶ್ಯಾಮಿ” (ಗೀ.) ಎಂದೂ, ಮಿತ್ರಭಾವೇನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ನ ತ್ಯಜೇಯಂ ಕಥಂಚನ (ರಾ. ಯುದ್ಧ ೧೮.೩) ಎಂದೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾ ಆಗಿಯೂ ಶ್ರೀ ರಾಮನಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ, ನಮ್ಮಂತಹ ಭಕ್ತರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದ ಓ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ, ಮಯಾ-ಅಜ್ಞಾನಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದೆ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನಿಂದ, ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್-ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ತನಗೆ ಮೋಹವಿತ್ತೆಂದೂ ಅದು ಹೋಯಿತೆಂದೂ ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ-ಮೋಹವು ಕಳೆಯಿತು, ಮೋಹವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇವರು ನನಗೆ ಬಂಧುಗಳು, ಗುರುಗಳು, ಅದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವದು ಅಧರ್ಮವೆಂಬ ಮೋಹಜ್ಞಾನವು ತೊಲಗಿತು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಇತಿಕ್ರವ್ಯತೆಯು ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನವು, ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನು ಧನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನೆಂಬ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂಬ ಭಾವವು. ಸ್ತೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ-ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯ ವಿವೇಕಜನ್ಯಜ್ಞಾನಗಳ ಸ್ತೃತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು; ಅದು ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ-ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದೇಹರೂಪ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಾದ ತನ್ನ, ಮತ್ತು ಪರಮಪುರುಷನ ಹೀಗೆ ತತ್ವತ್ರಯಗಳ ಸ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವಗಳು ಯಾವುವು? ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಹೇಯವಾದ ದೇಹದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಅದನ್ನು ತಾನು ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು? ಈ ಹೇಯಸಂಬಂಧದ ಬಿಡುಗಡೆಯು ಹೇಗೆ? ಪರಮಪುರುಷನಿಗೂ ತನಗೂ ಸಂಬಂಧವೇನು? ತಾನು ಆತನಿಗೆ ದಾಸಭೂತನಾಗಿ ಅಸ್ತತಂತ್ರನಾಗಿ ದೀನನಾಗಿರುವಾಗ, ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಹೇಗೆ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಏನನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು? ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವಾವುದು? ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾವುವು? ಈಗ ಒದಗಿರುವ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾರ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೇ? ಮಾಡುವದು ತನ್ನ ನಿಶ್ಚ್ರಿಯಸ್ಥಿಗೆ ಸಾಧನವೇ? ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ನಿರ್ಹೇತುಕ ಕೃಪಾನಿಧಿಯಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆನಾದುದರಿಂದ, ಸ್ತೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ-ಯಥಾವತ್ತಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನೋದಯವು ಲಭಿಸಿತು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಮುಂದೆ ಅವರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಮೋಹವೆಂತಾದ್ದು, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸ್ತೃತಿಯು ಎಂತಾದ್ದೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಮೋಹವು ತೊಲಗಿ ಸುಜ್ಞಾನವು

ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ಗತಸಂದೇಹಃ-ತೊಲಗಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದೇಹಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿ-ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಜ್ಞಾನಲಭ್ಯವನಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಧರ್ಮವೋ ಬಿಡುವದು ಧರ್ಮವೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವಿತ್ತು. ಅದು ತೊಲಗಿತು. ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಂತನ ಬಾಳೇ ಬಾಳು ; ಇತರರು ಬದುಕಿದ್ದರೂ ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಅಧರ್ಮವು ಅವನಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ, ಧರ್ಮವು ಅಧರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂತವ-ಈ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವು ನನ್ನ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತೆಯು ಎಂದು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಯುದ್ಧಸ್ಯ ವಿಗತಜ್ವರಃ-ಎಂಬ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವೆನು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂ ತವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವಾಗ ತನ್ನ ಸ್ಥಿರಸಜ್ಜುವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡನೋ, ಅಂತಹ ಸ್ಥಿರ ಸಂಕಲ್ಪದ ಸೂಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಸಾಡಿದ್ದ ಗಾಂಡೀವ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಧರಿಸಿದನೆಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು ; ಏಕೆಂದರೆ ಯತ್ರ ಪಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ ಎಂದು ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂತನೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಸರೈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇಲ್ಲಿ ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂ ತವ-ಎಂಬುದರಿಂದ, ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತನು ತನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದಲೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಸರೈಶ್ವರನು ಇರುತ್ತಾನಾದುದರಿಂದ, ನೀನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ನಿನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡುವೆನು ; ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗ-ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅಶಕ್ತನೆಂದು ತೋರಿದರೆ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವನೆಂಬರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂ ತವ-ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿಸಿದ ಹಾಗೆ, ಈ ತನ್ನ ಗುಹ್ಯತಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿದ ಸರ್ರೂ ಸಹ ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂ ತವ-ಎಂದು ಹೇಳಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಭಗವಂತನ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವು. ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸಿದಹಾಗೆ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಕೃಪಾಸಾಗರನು ತಾನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು, ಆತನ ಮೂಲಕ ಗೀತಾ ಚರಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಹಾಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯು ಅಜ್ಞವಾಗಿರುವ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶರಣಾಗತಿಯು ಅಜ್ಞಿಯಾಗಿರುವ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಅನುಷ್ಠಿಸುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿಸುವೆನು ಎಂಬ ಭಾವವು ಕರಿಷ್ಯೇ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಕರಿಷ್ಯೇ-ಎಂದು ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿ ಈ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸದಿದ್ದರೆ ಈತನಿಗೆ ಪರಮ ನಿಶ್ಚೇಯಸಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವು ಇದರಿಂದ ದ್ಯೋತಿತವು. ಕರಿಷ್ಯೇ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಕರ್ಮ ರೂಪವಾದುದೇ ; ಬರೀ ಜ್ಞಾನರೂಪಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನೇ ಎನಾ ತಿಳಿಯುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವು. ಉಪಾಸನವು ಬರೀ ಜ್ಞಾನ ರೂಪವೇ ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತರ್ವಾ-ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಹೇಳದೆ “ ಕರಿಷ್ಯೇವಚನಂ ತವ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ

ಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ ಮಾಡಲೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಧೇಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತೇನೆಂಬುದೂ ಕರಿಷ್ಠೇ ವಚನಂ ತವ - ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವು; ಏಕೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಾನತಪಶ್ಚೈವ ನಶ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್ ” ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಭಗವದ್ವಚನವಷ್ಟೇ? ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರಾಗಿ ದಾರಪುತ್ರಸಹೋದರ ಮಿತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧೇಯಾಂಶ ವಿಷಯವೂ ಪೌರಜಾನಪದ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗಿ ಸರೈಭೂತಹಿತೇರತಃ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವೂ, ಭಗವದ್ವಚನದಲ್ಲೇ ಸೇರಿದವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಇವೂ ಕೂಡ ಕರಿಷ್ಠೇವಚನಂತವ ಎಂಬ ಸಜ್ಜಲ್ಪದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಾದ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯ ಅಮೋಘೋಪದೇಶವು ಏನೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಸರೈವಿಧ ಇತಿಕರ್ಮವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ, ಫಲಕರ್ಮತ್ವಮಮತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತ್ಯಜಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಆರಾಧಿಸಿದುದಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಭಗವಂತನು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಉಪಾಯವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ಪುನಃ ಈ ಹೇಯದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವನು; ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಆರ್ಜುನನು ಕರಿಷ್ಠೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂಬ ಅಮೋಘವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಕರಿಷ್ಠೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ಯುದ್ಧಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಭಗವಂತನ ಉಪದೇಶವು ನಿರರ್ಥಕವಾಯಿತೆಂದೇ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸಾರಗ್ರಾಹಿಗಳಲ್ಲದವರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕರಿಷ್ಠೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತೇನೆಂಬ ಸರಸವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನಮೇಕರ್ಮಮುಕ್ತಿ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆಯೋ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವು. ನೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದಿಂದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಸರೈವಮಾರ್ಗ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರೈಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವು ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೋ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುವದಿಲ್ಲವು. ನೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನಮೂಲಕವೇ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಮಗೂ ಸಾಧುವಾದುದು. ಆದರೆ ಅದು ಆ ಏಕಾಂತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದುಂಟಾಗಿರುವ ಧ್ಯಾನ ಉಪಾಸನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲಧಾರೆಯಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಮೃತಿಸಂತಾನರೂಪವಾದುದು; ಮತ್ತು ಸರೈವಮಾರ್ಗ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ ವಿಷಯವೆಂದು ತೋರಿರುವೆವು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಅರ್ಜುನನು “ ನಮೇಕರ್ಮಮುಕ್ತಿ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ “ ಕರಿಷ್ಠೇವಚನಂತವ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಕರಿಷ್ಠೇ ವಚನಂತವ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವೂ, “ ನಮೇಕರ್ಮಮುಕ್ತಿ ” ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಅರ್ಥವೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದುವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವು ಎಂದರೆ ನಾವು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಅವರವರುಗಳ ಅರ್ಥವು ಅವರವರಿಗೆ ಗ್ರಾಹ್ಯವು. ಶ್ರೀವಿದುರರೂ ಕೂಡ “ಯಾವಜ್ಞೇವಂತು ತತ್ಕುರ್ಯಾತ್ ಯೇನ

ಭಾ. ಮೋಹಃ—ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಂ, ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾನ್ಮಮ ತದ್ವಿನಿಷ್ಠಂ ; ಸ್ತೃತಿಃ—ಯಥಾ ವಸ್ತಿ ತತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ, ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವತಚ್ಛಲಬಂಧಂ, ಅನಾತ್ಮನಿ ಪ್ರಕೃತಾವಾತ್ಮಾಭಿಮಾನ

ಪ್ರೇತ್ಯಸುಖಂವಸೇತ್ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದೂ ಅರ್ಜುನನೂ ಕರಿಷ್ಕೇವಚನಂತವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನವ್ಯತಿರಿಕ್ತಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸಕೃತ್ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದನಂತರವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವು ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ “ಕರಿಷ್ಕೇವಚನಂತವ” ಎಂಬಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವು. **ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ನಷ್ಟೋಮೋಹಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಬೇರೇ, ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶೇಷನೇ ಬೇರೆ; ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ತನಗೆ ಶೇಷಭೂತ ನಾದವನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಸಂತೋಷಿಸುವನೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ ಏಕಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು. ತಾನೇ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಅನುಗ್ರಹಿಸುವದು ತನಗೇನೇ ಇನ್ನೊಂದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವೆಂಬುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗ ತೋರುತ್ತದೆ “**ನಿತ್ಯಃ ಚೇತನಃ ಏಕಃ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಬದಾನಾಂ ಚೇತನಾನಾಂ ಕಾಮಾದಿದಧಾತಿ**” ಎಂದಲ್ಲವೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತನಗೆ ಮೋಹವಿತ್ತೆಂದೂ, ಸಂದೇಹವಿತ್ತೆಂದೂ, ಸ್ತೃತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ, ಋಜುಭಾವದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳು ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ತಿದ್ದಿದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯರಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತಾಭಾವವನ್ನು ಇಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಅರ್ಜುನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಂಭಾವ ಕೋಪ ಅಗೌರವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಗುರುಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯುಂಟೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೌರವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಸಹ ಈ ಅರ್ಜುನನ ಕರಿಷ್ಕೇವಚನಂತವ ಎಂಬ ಅಮೋಘೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ಅಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಖಂಡಿಸಿದರೆ, ಬಿದ್ದರೂ ಮೀಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕುತರ್ಕಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವದನ್ನು ಕಂಡಿರುವೆವು. ಇಂತಹ ಕುತರ್ಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ವಿವೇಕದಿಂದ ದೂರೀಕೃತವಾಡಿ ಗುರುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಗಳಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನು ಗುಣವಾಗಿ ವರ್ತಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಅರ್ಜುನನ ಕರಿಷ್ಕೇವಚನಂತವ ಎಂಬ ಅಮೋ ಘೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು:—ಇಷ್ಟುದೂರ ತತ್ಸಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಉಪದೇಶವೇನು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬಹು ಶಾಸ್ತ್ರತೆಯಿಂದ ಸದುತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದುದೇನು, ಅರ್ಜುನನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಮ ದಯಾವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಿದುದು ಏನು, ಲೋಕದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಉಪಾಯದ್ವಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ೬೫, ೬೬ರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದುದು ಏನು, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಮಹತ್ವಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕೃಪಾಜಲನಿಧಿಗೆ ನಾವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇನಿರುತ್ತದೆ? ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತನ್ನ

ಭಾ. ರೂಪೋ ಮೋಹಃ ಪರಮಪುರುಷಶರೀರತಯಾ ತದಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಕೃತ್ವೇಸ್ಯ ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುನಃ ಅತದಾತ್ಮಾಭಿಮಾನರೂಪಶ್ಚ ; ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕರೂಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ

ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಿತಾವಾದವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಮಸ್ತ ಉಪಕಾರಗಳಿಗೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಏನನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ, ಆತನು ಏನಾದರೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆ “ಜಾಢಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಜ್ಞಾನಕರವಾದುದು ಹೇಗೆ ಪುತ್ರನ ಇತಿಕರ್ಮವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲೂ ಲೋಕಪಿತಾವಿನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ “ಜಾಢಮ್” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ ಕರಿಮೈ ವಚನಂ ತವ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸರೋಪದೇಶವನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೋಹವೆಂದರೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಂ-ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವು; ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್-ತಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ತದ್ವಿನಷ್ಟಂ-ಆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು; ಸ್ಫುಟಿ-ಎಂದರೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ತತ್ವಜ್ಞಾನಂ-ಸತ್ಯವಾಗಿರುವ ತತ್ವತ್ರಯಗಳ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು, ತಜ್ಞ-ಆದೂಕೂಡ ಲಬ್ಧಂ-ದೊರೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತತತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ “ಸನೋದೇವತ್ಯುಭಯಾ ಸ್ವತ್ಯಾ ಸಂಯುನಕ್ತು” ಎಂಬ ತೈತ್ತರೀಯ ವಾಕ್ಯವೇ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರದಲ್ಲಿಯೂ, “ಸನೋಬುದ್ಧ್ಯಾಶುಭಯಾ ಸಂಯುನಕ್ತು” ಎಂದುಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಫುಟಿ ಮತ್ತು ಯಥಾರ್ಥಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾಪದಗಳಾದವು. ನಷ್ಟವಾದ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವು ಎಂಥಾದ್ದು, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಎಂಥಾದ್ದೆಂದರೆ. ಮುಂದೆವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ—(೧) ಅನಾತ್ಮನಿ-ಪ್ರಕೃತೌ, ಆತ್ಮಾವಲ್ಲದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ ರೂಪೋ ಮೋಹಃ—ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನರೂಪವಾದ ಭ್ರಮೆಯು, ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಯಾವ ಯಾವವಿಧ ಭ್ರಮೆಯು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—(೨) ಪರಮಪುರುಷ ಶರೀರತಯಾ—ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತದಾತ್ಮಕಸ್ಯ—ಆ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನೇ ಆತ್ಮಾವಾಗಿವುಳ್ಳ, ಕೃತ್ವೇಸ್ಯ—ಸಮಸ್ತವಾದ, ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುನಃ—ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ, ಅತದಾತ್ಮಾಭಿಮಾನರೂಪಶ್ಚ ಮೋಹಃ—ಆ ಪರಮಪುರುಷನು ಆತ್ಮಾವಲ್ಲವೆಂಬ ಮೋಹವೂ ಸಹ; ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ತಾನೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವತಂತ್ರರೂ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯು, ಶ್ರುತಿಯು ಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತುವಾದ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸರೋಪಶರೀರನಿಗೆ ಶರೀರವೆಂದೂ ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸರೋಪಶರೀರನು ಆತ್ಮಾವೆಂದೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ (ಗೀ. ೧೦-೨೦ ಪರಾಂಬರಿಸಿ) “ತತ್ಸರ್ವಂ ವೈ ಹರೇಸ್ತನಃ” “ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಶರೀರಂ ತೇ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮಹರ್ಷಿವಾಕ್ಯಗಳುಂಟು, ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿತ ನಿಯಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸರೋಪಶರೀರ ಕಾರಣವು ಎಂಬುದೇ ಸ್ಫುಟಿಯು ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧಗಳಾದ ಭ್ರಮೆಗಳುಂಟು ಅವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—(೧) ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಾಂತಿಯು.—ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬುದು; (೨) ಸ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮಭ್ರಾಂತಿಯು; ಯಥಾರ್ಥವಾದ ತತ್ವತ್ರಯಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದರೆ ಇವೆರಡೂ ತೊಲಗುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ದೇಹವು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದುದು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿರುವುದು, ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ತಿಳಿಯುವದು, ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದರೆ ಅಂತಹಮೋಹವು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮಭ್ರಾಂತಿಯು ತೊಲಗಬೇಕಾದರೆ, ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವು ನೆರವೇರದೆ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ. ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ತನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ಸಹ ಅವತ್ಯಕ

ಭಾ. ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನತಯಾ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೃಸಾಯ ಭೂತಸ್ಯ ಬಂಧಕತ್ವ ಬುದ್ಧಿ
ರೂಪಶ್ಚ ಸರೋವಿನಷ್ಟಃ ; ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ತತ್ಸೃಭಾವ ರಹಿತತಾ,

ನೆಂದು ಗೀ. ೧೮-೧೪, ೧೬ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, “ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾ”
(ಮುಂ. ೨.೩.೧) ದ್ವಾವಜಾವೀಶನೀಶಾ” (ಶ್ವೇ. ೧. ೯.) ಮತ್ತು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುವ
ಹಾಗೆ “ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತ್ವನ್ಯಃ” (ಗೀ. ೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ
ತೊಲಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮಭ್ರಾನ್ತೀಗೇನೇ ಸೇರಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಭ್ರಾನ್ತಿಯಾವುದೆಂದರೆ
ದಾಸನಾದ ತಾನೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮ ಪುರುಷನೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ (೩) ಜೀನೇ
ಶೈಕ್ಯಭ್ರಾನ್ತಿಯು- ಆತ್ಮಾವಂದಿರುವನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಮೋಹವು. “ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗ್ಯಂ
ಪ್ರೇರಿತಾರಂಜ ಮತ್ಯಾ” (ಶ್ವೇ. ೧-೧೨) ಪ್ರಧಾನಜ್ಞೇತ್ವಜ್ಞಪತಿಗುಣೀಶಃ (ಶ್ವೇ. ೬.೧೬)
“ಪೃಥಗಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂ ಚಮತ್ಯಾ () “ಕ್ಷರಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಅಮೃತಾಕ್ಷರಂ
ಹರಃ | ಕ್ಷರಾತ್ಮಾನಾವೀಶತೇ ದೇವ ಏಕಃ” (ಮುಂ.) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಭೇದಶ್ರುತಿ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈ ವಿಧ ಸ್ವತಂತ್ರಾತ್ಮ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದುದ
ರಿಂದಲೇ ತತ್ವತ್ರಯದ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನವು ಈ ಮೂರುವಿಧ
ಭ್ರಮಗಳನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರು
ವದರಿಂದ ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿದನು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲವು; ಇನ್ನೂ
ಒಂದು ಭ್ರಮೆಯು ತೊಲಗಿತು ಎಂಬುದೂ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ವಿಹಿತ
ಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೂ ಮತ್ತು ತನಗೆ ಸೇರಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿನ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತ್ಯೇಗಳಲ್ಲೇ
ಸೇರಿದ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳೂ ಬಂಧಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಜುನನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು; ಇದೂ ಒಂದು
ಭ್ರಮವು; ಅವುಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಫಲ, ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಭಗವ
ದಾರಾಧನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ, ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆ
ಭ್ರಮೆಯೂ ತೊಲಗಿತು ಎಂದು ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ
ಭಾವಿಸಬಹುದೆಂದು ಮುಂದಿನವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ರೂಪಸ್ಯ
ಕರ್ಮಣಃ—ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮವು, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನತಯಾ ಪರಮ
ಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ, ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೃಸಾಯ ಭೂತಸ್ಯ—ಆ ಪರಮ
ಪುರುಷನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದುದಕ್ಕೆ, ಬಂಧಕತ್ವ ಬುದ್ಧಿರೂಪಶ್ಚ ಮೋಹಃ
ಆ ಪುನಃಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಾದ ಭ್ರಮವೂ ಸಹ, ಹೀಗೆ
ಸರೋವಿನಷ್ಟಃ—ಸಮಸ್ತ ಭ್ರಮವೂ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ರೂಪೇತಿಕರ್ಮವುಗಳು
ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಬಂಧಕಗಳು ಆದವಾ ಅನಾವಶ್ಯಕಗಳು ಅವುಗಳು ನಿವೃತ್ತಿ
ಧರ್ಮಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವು ಎಂಬ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಪ್ರಥಮತಃ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವು; ಯಾಕೆಂದರೆ
ಶ್ರುತಿಯು “ಕುರ್ಮಸ್ತೇನೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಸೇಚ್ಛತದ್‌ಗಾಂ ಸಮಾಃ | ಏವಂತ್ವಯಿ
ನಾನ್ಯಥೇತೋಸ್ತಿ ನಿಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇನರೇ (ಈಶಾ. ೨) ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ
ಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಭಗವತ್ತೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಭಗವಂತನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸಿ
ದರೆ, ಆ ಕರ್ಮಫಲವು ಬಂಧಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವದಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ
ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಅವು ಅಗತ್ಯ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ನೆತ್ಯಾದ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್ (ಗೀ. ೧೮)
ಎಂಬಲ್ಲೂ, ಸ್ವೇಸ್ವೇಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇನರಃ (ಗೀ. ೧೮. ೪೫) ಎಂಬಲ್ಲೂ

ಭಾ. ಜ್ಞಾತೃತ್ವೈಕ ಸ್ವಭಾವತಾ, ಪರಮಪುರುಷಶೇಷತಾ ತನ್ನಿಯಾಮೃತ್ವೈಕ ಸ್ವರೂಪತಾಜ್ಞಾನಂ, ನಿಖಿಲ ಜಗದುದ್ಭವ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಲಯ ಲೀಲಾಶೇಷದೋಷ

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನಾಗಿ ಇವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ (ಶಾ ಸೂ. ೩.೪.೨೬+೩೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಬಂಧಕಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕ ವೆಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೋ ತಿಳಿಯದು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪನಿವೃತ್ತಿಯಾದರಲ್ಲವೇ, ಉಪಾಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯು? “ಕಸಾಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪಕ್ಷೇ ತತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರವತ್ರತೇ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು “ಅನಭಿಭವಂದರ್ಶಯತಿ” ಎಂಬ (೩.೪.೩೫) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ರವಿಧವಾದ ಭ್ರಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ವತ್ರಯದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ತೊಲಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಸ್ಕೃತಿಯು ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಲ್ಲವೇ, ಭ್ರಮವು ಯದ್ರೂಪವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದಹಾಗೆ, ಆ ಸ್ಕೃತಿಯು ಯದ್ರೂಪವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಗಳು ಲಭಿಸಿದವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. (೧) ಆತ್ಮನಃ ಜೀವಾತ್ಮನ, ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ-ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರೋಣವೇನು, (೨) ತತ್ಸ್ವಭಾವರಹಿತತಾ-ಅದರ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಸತತ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವದೇನು, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆಯೇನು, ಇತರರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವದಾಗಿ ತನಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸದೇ ಇರುವದೇನು, ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, (೩) ಜಾತೃತ್ವೈಕಸ್ವಭಾವತಾ-ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ವಭಾವವಾಗಿರೋಣವೇನು, ಇತರವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನನ್ನೂ ಸಹ ತಿಳಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳೋಣವು, (೪) ಪರಮಪುರುಷಶೇಷತಾ-ತಾನು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನು, ತನ್ನಿಯಾಮೃತ್ವೈಕ ಸ್ವರೂಪತಾ-ಆ ಪರಮ ಪುರುಷನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆತನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಹೀಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಸ್ಕೃತಿರ್ಲಿಖಿತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ಭಾವವು, ಪ್ರಕೃತಿವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೧೫ ರಿಂದ ೩೦ ರ ವರೆಗೂ ಮತ್ತು ೧೩ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾತೃತ್ವೈಕಸ್ವರೂಪತಾಕ್ಕೆ ೧೩-೧೭ ನ್ನು ನೋಡಿ; ಪರಮಪುರುಷಶೇಷತಾ ವನ್ನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನಿಯಾಮೃತ್ವೈಕ ಸ್ವರೂಪತಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ, ೩.೩೦ ರಲ್ಲೂ ೭-೭ ರಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು ೧೮-೬೦, ೬೧ ರಲ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತವು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಹಾಗೆ ಸ್ವರೂಪ ವಿಕಾರ ವಿಲ್ಲದೆ ಜಡಸ್ವಭಾವನಲ್ಲದೆ ಇರುವದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ತಾನು ವಿಲಕ್ಷಣನು; ತಾನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಗುಣಕನಾಗಿ ಮಹಾಪರಿಶುದ್ಧನು, ಈಗ ಈ ಹೇಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ, ಮತ್ತು ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲವು, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಶೇಷಭೂತನಾಗಿ ಅಧೀನನು, ಆತನಿಂದ ನಿಯಾಮ್ಯನು ಏಕೆಂದರೆ, ತಾನೂ ತನ್ನ ದೇಹವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವ ಚಿದಚಿತ್ತೂ ಆತನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಆತನು ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮಾವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಎಂಬ ಭಾವವು, ಇಂತಹ ಜೀವಾತ್ಮ ವಿಷಯದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಜ್ಞಾನವೂ, (೨) ಮತ್ತು ಪರಮಪುರುಷ ಯಾಥಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ೫ ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ, ಅದು ಎಂಥಾದ್ದೆಂಬ ಒಪ್ಪವಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.-ನಿಖಿಲಜಗದುದ್ಭವಸ್ಥಿತಿಪ್ರಲಯ

ಭಾ. ಪ್ರತ್ಯನೀಕ ಕಲ್ಯಾಣೈಕ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾತಿಶಯಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ವರೈ ವೀರೈಶ್ಚ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಸಮಸ್ತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಣ ಮಹಾರ್ಣವ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತಬ್ಬಾಭಿ ಧೇಯ ಪರಮ ಪುರುಷ ಯಾಥಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂಚಿ, ಏವಂರೂಪ ಪರಾಪರತತ್ವ

ಲೀಲ — ಈ ಜಗತ್ತು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಲಯ ಗಳನ್ನೇ ಲೀಲೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ (7-4, 5, 6, 7) ಅಶೇಷದೋಷಪ್ರತ್ಯನೀಕ-ಸಮಸ್ತ ಹೇಯ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಶತ್ರುವಾಗಿ, (ಗೀ. ೯-೯) ಕಲ್ಯಾಣೈಕಸ್ವರೂಪ-ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವದೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ, (ಗೀ. ೯-೧೭-೧೮), ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನವಧಿಕಾತಿಶಯ ಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ವರೈ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಗುಣಗಣಮಹಾರ್ಣವ-ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳ ಷಾಡ್ಗುಣಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಾಯನಾಗಿರುವ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯ-ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಪರಮ ಪುರುಷಯಾಥಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ; ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಇತರರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಇರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದುಸಲ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜಿಹಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು; ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವುದು ಇತರರು ಹೇಳುವದಾಗಿ ಒಂದೇ ತತ್ವವಲ್ಲವು. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಿದಚಿತ್ತಗುಣಾದಿಗಳೆಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಏಕೀಭವಿಸಿರುವವನು. ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬ ವಾದವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು; ಆತನೇ ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತನಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಾದ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಯಪ್ರತ್ಯನೀಕನೆಂದೂ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಕಾರನೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು; ಅವಿದ್ಯಾಗೃಹೀತನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಹೇಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು; ಆತನು ಇತರರು ಹೇಳುವದಾಗಿ ನಿರ್ದಿಶೇಷವಲ್ಲವು; ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನು; ನಿರ್ದಿಶೇಷನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬೋಧಕತ್ವವೂ ಸಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವು; ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ವರೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಶಕ್ತರಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಷಾಡ್ಗುಣಾದಿಯುಕ್ತತೆಯೂ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಪರಾಶರಾದಿಮಹರ್ಷಿಗಳ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ವರೈತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು; ಹಾಗೆ ನಿರ್ದಿಶೇಷನಾದರೆ ಭಗವತ್ಜೈಬ್ದವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಎರಡೂ ಸಾರ್ಥವತ್ತಾಗುವ ದಿಲ್ಲವು; ಹಾಗೆಯೇ ಇತರಪುರುಷರೆಂದರೆ ಅಲ್ಲವೇ ಪರಮ ಪುರುಷಶಬ್ದವೂ ಸಾರ್ಥವತ್ತಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಗಲ್ಲದೇ ಒಬ್ಬನೇ ಇರುವದಾದರೆ ನಿಶ್ಚಯಾಭ್ಯಧಿಕತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ನಿರರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾತೃತ್ವೈಕಸ್ವಭಾವನು ಎಂದು ಏಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ, “ವಿಜ್ಞಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ತನುತೇ” (ತೈ. ಆನಂ. ೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ ಬರೀಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರನು, ಆತನಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವು ಜ್ಞೇಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ “ಅಥ ಯೋ ವೇದೇದಂ ಜಿಘ್ರಾಣೇತಿ ಸ ಆತ್ಮಾ” (ಭಾ. ೮-೨-೫) ಇತ್ಯಾದಿ; ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಜ್ಞೋತ ಏವ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, ಜೀವಾತ್ಮ ಗರಮಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವ ಉಂಟೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು; ಆದರೆ ಆತ್ಮಾವಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವೇನೆಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಾಗಿ ವಿಭವಾದ ಧರ್ಮಭೂತ

ಭಾ. ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ ತದಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ವಕಾ ಹರಹ ರುಪಚೀಯಮಾನ ಪರಮ ಪುರುಷ ಪ್ರೀತ್ಯೈಕ ಫಲ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮ ನಿಷಿದ್ಧಪರಿಹಾರ ತಮದಮಾ ಧ್ಯಾತ್ಮಗುಣ ನಿರ್ವರ್ತೃ ಭಕ್ತಿರೂಪತಾ ಪನ್ನ ಪರಮಪುರುಷೋ ಪಾಸನ್ನೈಕಲಭ್ಯೋ ವೇದಾನ್ತವೇದ್ಯಃ ಪರಮಪುರುಷೋ ವಾಸುದೇವ ಸ್ವಮಿತಿಜ್ಞಾನಂಚ ಲಬ್ಧಿಮ್.

ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತರಾಗಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು. ಆದರೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವನ್ನು, ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉಂಟು ಎಂದು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾತೃತ್ವೈಕಸ್ವಭಾವನೆಂದು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ; ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಲ್ಲಾ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಸ್ಫುರ್ತಿರ್ಲಬ್ಧಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವು ಇನ್ನೂ ಯಾವಜ್ಞಾನವೂ ಅದರಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—(೩) ಏವಂರೂಪ ಪರಾವರತತ್ವಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ತದಭ್ಯಾಸಪೂರ್ವಕ-ಹೀಗೆ ಮೂರುತತ್ವಗಳುಂಟು ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರ ರೆಂಬದಾಗಿ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಪರತತ್ವವು, ಮಿಕ್ಕ ಎರಡಾದ ತತ್ವಗಳಾದ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳು ಅವರ ತತ್ವಗಳು, ಈ ಅವರ ತತ್ವಗಳ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿಯಮನಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣವು; ಆತನೇ ಆ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಶೇಷಿಯು, ಅವರ ತತ್ವವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಾದ ತಾನು ಶೇಷನು, ಆದುದರಿಂದ ತಾನು ಅಂತವನ ಆರಾಧನರೂಪವಾಗಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಎಸೆಗತಕ್ಕದೆಂಬ ಯಥಾರ್ಥ ವಾದ ಜ್ಞಾನವೇನು, ತದಭ್ಯಾಸ-ಅಂತಹ ಆತ್ಮನು ತಾನು ಎಂಬ ಚಿತ್ತನವೇನು, ಇವುಗಳ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಉಪಚೀಯಮಾನ ಪರಮ ಪುರುಷ ಪ್ರೀತ್ಯೈಕಫಲ-ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪರಮಪುರುಷ ಪ್ರೀತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲವಾಗಿವುಳ್ಳ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳೇನು, ನಿಷಿದ್ಧಪರಿಹಾರ-ಕೆಟ್ಟಕರ್ಮಗಳೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ ಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸೋಣವೇನು, ತಮ-ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜಯವೇನು, ದಮ-ಅಂತರಂದ್ರಿಯಗಳ ಜಯವೇನು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಗುಣ-ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮಗುಣದಿಂದ, ನಿರ್ದುರ್ತ್ಯ - ನಿರ್ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಕ್ತಿರೂಪಾಪನ್ನ - ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಪರಮ ಪುರುಷೋಪಾಸನ್ನೈಕಲಭ್ಯಃ-ಪರಮ ಪುರುಷನ ಉಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ವೇದಾನ್ತವೇದ್ಯಃ-ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾದ, ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ, ವಾಸುದೇವನೇ, ಸ್ವಮಿತಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಲಬ್ಧಿಮ್-ವಸುದೇವ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೇ ನೀನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ, ಲಬ್ಧಿಮ್ - ದೊರೆಯಿತು, ಇಷ್ಟು ಜ್ಞಾನವೂವುಳ್ಳ ಸ್ಫುರ್ತಿರ್ಲಬ್ಧಾ-ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನೋಡುವೂಹೋಗಿ ನೋಡುವಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಲಭಿಸಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ:—೧. ದೇಹಕ್ಕೇ ಸರ್ವವಿಧ ವಿಕಾರಗಳಾದ ಭೇದನಾದಿ ವಿಕಾರಗಳು, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿನಾಶಗಳು. ೨. ಆತ್ಮಾವಿಗೆ ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಇಲ್ಲವು, ಇಂತಹ ದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಆತನ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದ ತಿರೋಧಾನವು ಆತನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ವಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಅಧೀನವು. ೩. ಪರಮಪುರುಷನು ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ, ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೇನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು, ಆದರೂ ಅವುಗಳ ಹೇಯಗುಣಗಳು ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಜೀತನರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆತನಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರುವರು.

ತತಶ್ಚ ಬಂಧುಸ್ನೇಹ ಕಾರುಣ್ಯ ಪ್ರವೃದ್ಧ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲಾತ್ಪ್ರಸಾದವ
ಸಾದಾದ್ವಿಮುಕ್ತೋ ಗತಸಂದೇಹಃ ಸ್ವಸ್ಥಃ ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿಃ ಇದಾನೀಮೇವ ಯುದ್ಧಾದಿ
ಕರ್ತವ್ಯತಾ ವಿಷಯಂ ತವ ವಚನಂ ಕರಿಷ್ಯೇ - ಯಥೋಕ್ತಂ ಯುದ್ಧಾದಿಕಂ
ಕರಿಷ್ಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ೭೩ ||

೪. ಪರಮಪುರುಷನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಜೀವಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ವಿಹಿತ ಕಾಮ್ಯ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು. ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಶಮದಮಾದಿ ಆತ್ಮ
ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಐಹಿಕದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು. ೫. ಈ ಹೇಯದೇಹ
ವಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಿರತಿಶಯಸುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ವಿಹಿತ
ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿರೂಪವನ್ನು ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆತ
ನನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ಲಬ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಸ್ಫುತಿರ್ಲಿಂಗಾ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪ ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದೆ
ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿ ಗತಸಂದೇಹಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ತತಶ್ಚ-ಹೀಗೆ ಮೋಹಜ್ಞಾನವು
ಕಳೆದು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ. ಬಂಧುಸ್ನೇಹ ಕಾರುಣ್ಯಪ್ರವೃದ್ಧ ವಿಪ
ರೀತ ಜ್ಞಾನಮೂಲಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅವಸಾದಾತ್-ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಕರುಣೆ
ಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಭ್ರಮರೂಪಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ದೈನ್ಯ
ಭಾವದಿಂದ, ಗತಸಂದೇಹಃ - ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸ್ವಸ್ಥಃ ಸ್ಥಿತೋಸ್ಥಿ-
ಸ್ವಸ್ಥ ಚಿತ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ, ನಾನು ಶಾಂತ ಮನಸ್ಕನಾಗಿದ್ದೇನೆಂಬ ಭಾವವು. ಮುಂದೆ ಕರಿಷ್ಯೇ
ವಚನಂತವ-ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಾನೀಮೇವ - ಈಗಲೇ
ಒಡನೆಯೇ, ಯುದ್ಧಾದಿಕರ್ತವ್ಯತಾ ವಿಷಯಂ - ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ
ಆವಶ್ಯಕ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾನುಷ್ಠಾನದ ವಿಷಯ
ವಾದ, ತವ ವಚನಂ-ತಮ್ಮ ಮಾತನ್ನು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟೋಪದೇಶವನ್ನೂ, ಕರಿಷ್ಯೇ-
ನಡೆಸುವೆನು; ಯಥೋಕ್ತಮ್-ತಮ್ಮ ಉಪದೇಶಾನುಗುಣವಾದ, ಯುದ್ಧಾದಿಕಮ್-
ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದವನ್ನು, ಕರಿಷ್ಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ - ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.
ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂತವ - ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬರ್ಥ
ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು, ಆ ಯುದ್ಧವು ಒಂದುಮಹತ್ತರದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅಂತ್ಯವು. ಇದ
ದೊಂದಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತ
ವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಂತ್ಯವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ
ಪರಮಪದವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು. ಅದು ಕಷ್ಟವಾದರೆ,
ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಆ ವಶ್ಯ ನಡೆಸಬೇಕಾದವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ
ಅನುಷ್ಠಿಸಿಕೊಂಡು ಲಘೂಪಾಯವಾದ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವೆನು. ಈ
ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗಿಯೂ
ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸುವೆನು ಎಂಬ
ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಡೆಸಿ
ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲಿಲ್ಲವು. ಸ್ಫುತಿಯು ಲಬ್ಧವಾಗಿ
ದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿರುವದು " ಸ್ಫುತಿಲಿಂಗೇ ಸದ್ಭಗ್ನಿನೋ ವಿಪ್ರಮೋಕ್ಷಃ " (ಭಾಂ.

೭ ೨೬.೨.) ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಾಯಾರಂಭಮೂಲಕ ಅವಿದ್ಯಾರಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಹೇಯಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯು ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಆದರೆ ಭಾರತ ಅಶ್ವಮೇಧ ಪರ್ದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದೇನೆಂದರೆ “ಯಸ್ತು ತದ್ಭವತಾಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪುರಾಕೇಶವ ಸೌಹೃದಾತ್ | ತ್ಸ ರ್ತಮ್ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಭ್ರಷ್ಟಂ ಮೇ ನಷ್ಟ ಚೇತಸಃ ” ನಷ್ಟ ಚೇತಸ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಓ ಕೇಶವನೇ ಓ ಪುರುಷನೇ ನೀನು ಸೌಹಾರ್ದತೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶವು ಯಾವುದೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮರೆತೆನು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ಉತ್ತರವು — “ಶ್ರಾವಿತಸ್ತುಂ ಮಯಾ ಗುಹ್ಯಂ ಜ್ಞಾಪಿತಶ್ಚ ಸನಾತನಮ್ || ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಿಣಂ ಪಾರ್ಥ ಸರ್ವಲೋಕಾಂಶ್ಚ ಶಾಶ್ವತಾಃ | ಅಬುದ್ಧ್ಯಾ ಮಾಗ್ರಹೀರ್ಮತ್ವಂ ತನ್ಮೇಸು ಮಹದಪ್ರಿಯಮ್ ಸಾಹಿಧರ್ಮೇಸು ಪರಾಪ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರವೇದನೇ || ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಮರಹಸ್ಯವಾದ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಪುನಃ ನಿನಗೆ ಪರಮ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಆ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಆದರೂ ನೀನು ವಿನೇಕಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸದಿರುವುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಅತ್ಯಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾಗಬೇಕಾದವನು, ಎಷ್ಟು ವಿನೇಕಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದೆನೆಂದು ಪರಿತಾಪ ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಜುನನು ಶಾಧಿ ಮಾಂ ಶ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಮ್ ಎಂದು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಾರಭೂತವಾಗಿ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ, ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆರವೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಭಜಸ್ವಮಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ವಿನೇಕಜ್ಞಾನವೂ, ಐಹಿಕದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ “ಭಜಸ್ವಮಾಂ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಸಲು ಕಾಲವಿಳಂಬವುಂಟಾಯಿತು. ಅರ್ಜುನನು ಸಾರಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಿಲ್ಲವು, ತತ್ಪತ್ರಯಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲವು ಪರಾವರತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಿಲ್ಲವು, ತಾನು ಅಣುವಾಗಿ ಅಸ್ತುತಂತ್ರನು, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನನು; ಉಪಾಯವು ಆತನ ಉಪಾಸನವೇ, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿ ಐಹಿಕದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ, ಐಹಿಕತರ್ಕಾನುಷ್ಠಾನವು. ಎಂಬೀ ವಿಷಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲವು. ಎಂದು ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ನಷ್ಟೋಮೋಹಃ, ಸ್ತೂರ್ತಿರ್ಲಬ್ಧಃ, ಗತಸಂದೇಹಃ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ; ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಲ್ಲವು; ಅದೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಎತಕ್ಕೆ ಒಡನೆ ಕೈಗೂಡಲಿಲ್ಲವು? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಸ್ತೂತಿಯು ಪ್ರವಾಹದ ಹಾಗೆಯೇ ಬರುತ್ತಲಿರಬೇಕು. ಐಹಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿಲ್ಲದಿಂದ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನೇಯರು ರಾಜ್ಯತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದ ಹಾಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಐಹಿಕವಾದ ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧವೇ ಮೊದಲಾದವು ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಒಡನೆ ಸಿದ್ಧಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಅಪರಾಧನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಣಿಧಾಯಕಾಯಂ ಪ್ರಸಾದಯೇ ಎಂದು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅನುಸರಿಸಿಬಂದ ಭಗವದನುಗ್ರಹವು ಕೊನೆಗಾದರೂ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸೇರಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಿಹೊಂದಿದನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ಕರಿಸ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡರೂ, ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಡೆಸಿದನೇ

ವಿನಾ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಡನೆಯೇ ನಡೆಸಲಿಲ್ಲವು. ಕ್ರಮೇಣ ನಡೆಸಿದುದರಿಂದ ಕರಿಷ್ಕೇವಚನಂ ತವ ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯೂ ಸಾಧುವೇ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಈ ಶಿಕ್ಷಣಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಶ್ರೀಮದ್ಗೀತಾಭಿಪ್ರಾಯದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದು; ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೂ ಬಹುಸ್ಫುಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕ ವರ್ಮರು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂಸಲಿಲ್ಲವು

ಈ ಶಿಕ್ಷಣಕದಲ್ಲಿ ಮೋಹವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು ೪ ವಿಧವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು :—(೧) ದೇಹವೇ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು; ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವವರು ತನಗೆ ಬಂಧುಗಳು, ಗುರುಗಳು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದುದರಿಂದ; ಇವರಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಅನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವುವು ಈ ಶರೀರಗಳು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವು. (೨) ತಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿದುದರಿಂದ ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಭ್ರಮವು. (೩) ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಿ ನಡೆದುದರಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಅಧೀನವಲ್ಲವೆಂಬ ಭ್ರಮವು. (೪) ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಬಹುದೇ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದರೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎರಡು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯು.

ಲಬ್ಧವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದೆಂದರೆ :—(೧) ಚಿತ್ ಅಚಿತ್ ಈಶ್ವರರೆಂಬ ಮೂರು ತತ್ವಗಳುಂಟೆಂದೂ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ, ಭಗವಂತನು ಅವುಗಳ ಆತ್ಮಾವಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (೨) ಈ ಮೂರುತತ್ವಗಳೂ ಸತ್ಯವಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. (೩) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಚಿತ್ತುಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳ ವಿಕಾರಉಳ್ಳವು - ಬದಲಿ ಜೀತನನು ಸ್ವರೂಪವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಭಾವವಿಕಾರಉಳ್ಳವನು; ನಿತ್ಯರು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಅವರುಗಳು ನಿತ್ಯರಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಸರ್ದೇಶ್ವರ ಸಜ್ಜಲ್ಪಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವರು. ಮುಕ್ತರು ಸ್ವಾಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮಗೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಸ್ವಭಾವ ವಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವರು. ಸರ್ದೇಶ್ವರನೂ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವ ಎರಡರಲ್ಲೂ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನು, ಅಚಿತ್ತು ಚಿತ್ತುಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಾವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು; (೪) ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನಗುಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮವು; ಅವರುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ಥೈರ್ಯಭಾಸಮಾನತ್ವ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೃತ್) ಉಂಟು; ವರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಣುಸ್ವರೂಪರಾದರೂ ಅವರ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನವು ವಿಭುವು; ಬದ್ಧದೇಶಿಯಲ್ಲಿಮಾತ್ರ ಈ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಕ್ಷೋಚವು, ಮುಕ್ತದೇಶಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೋಚವಿಲ್ಲವು. (೫) ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಲಯಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಾರಣನು ಸರ್ದೇಶ್ವರನು, ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವು. ಆತನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು; ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೂ ಹೇಯಸಂಬಂಧವೂ ಆತನಿಗಿಲ್ಲವು, ಆತನಲ್ಲಿ ಹೇಯಗುಣವೇ ಇಲ್ಲವು; ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಮಹೋದಧಿಯು. ಕೃಪಾಮಹೋದಧಿಯಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವವಿಧಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಅವನೇ (೬) ಈಗಿನ ನಮ್ಮ ಬದ್ಧದೇಶಿಯು ಹೇಯವಾದುದು; ನಾವು ಪ್ರಕೃತಿಶಬಂಧ ತೊಲಗುವಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು; ಇದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನು ಅವನೇ; ಅದುದರಿಂದ

ಭಾ. ಅವ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಪುತ್ರಾಃ ಪಾಂಡನಾಶ್ಚಯುದ್ಧೇಕಿಂಕರಿಷ್ಯಂತೀತಿಪೃಚ್ಛತೇ, ಸಂಜಯಉವಾಚೇ.

ಮೂ. ಇತ್ಯಹಂ ನಾಸುದೇವಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಸ್ಯಚ ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ಸಂವಾದ ಮಿಮಮಶ್ರೇಷ್ಠ ಮದ್ಭುತಂ ರೋಮಹರ್ಷಣಂ || ೭೪ ||

ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಆತನ ಆರಾಧನಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಆತನಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಇತರ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತಾರೂಪ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಫಲ, ಕರ್ಮತ್ರ ಸಜ್ಜಗಳ ತ್ಯಾಗಪೂರೈಕವಾಗಿ ಭಗವತ್ತೀತಿಗಾಗಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (೭) ಇಂತಹ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಭಗವಂತನು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ತನ್ನ ಉಪಾಸನವು ಕೈಗೂಡುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ರೋಗವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು, ಪರಿಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವರೂಪ ಆನಂದವನ್ನೂ ತನಗೆ ಸರ್ವವಿಧ ಕೈಂಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸುಕೃತವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವನು; ಎಂಬುದು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವು:—ಇದು ಮುಂದಿನ ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅವತಾರಿಕೆಯು. ಗೀತಾಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯರನ್ನು “ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ಸಮನೇತಾ ಯುಯುತ್ಸವಃ | ಮಾಮಕಾಃ ಪಾಂಡನಾಶ್ಚೈವ ಕಿಮ ಕುರುತ ಸಂಜಯ ” ತನ್ನವರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳೂ ಪಾಂಡವರೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಅವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದರಲ್ಲಾ’ ಎನಾಯಿತು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದನು; ಸಂಜಯರು ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ, ಆತನಿಗೆ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದಾಕ ಭಾವದಿಂದ, ಅಯ್ಯೋ ಈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಹೀಗೆ ವೃದ್ಧನಾಗಿ ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಹಿತದಲ್ಲಿ ಮನುತೆಯು ಕಳೆಯದೆ, ಪಾಂಡವರು ತನ್ನಿಂದ ಪೋಷಿತರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವರನ್ನು ಹೊರಗಿನವರಂತೆ ತನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ ಮಾಮಕರಿಗೆ ಜಯವನ್ನೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನೂ ಕೋರುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನಲ್ಲಾ; ಈತನು ಎಂತಹ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯನು, ಸರೈಶ್ವರನು ಧಾರ್ಮಿಕರಿಗೇನೇ ಸಹಾಯವು, ಅಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ನಿಗ್ರಹರೂಪವೇ ಎಂಬೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಇರುತ್ತಾನಲ್ಲಾ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ, ಈ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದರೂಪ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಸ್ವಾಮಿ ಸಜ್ಜುಬ್ರೂಹ್ಮ ಸಮಸ್ತವೂ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆ, ವಿಹಿತಾಭಿಮಾನವೆಲ್ಲಾ ತೊಲಗಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಜೋಪಾಜ್ಜವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ, ಆತನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು, ಭಗದ್ಗೀತಾವಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ಸ್ಮರಿಸಿ, ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಅಶ್ಚರ್ಯವನ್ನೂ ಆನಂದವನ್ನೂ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಅಮೋಘಾರ್ಥವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಜ್ಜುಹವಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. **ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ-ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ, ಸ್ವಪುತ್ರಾಃ-ತನ್ನ ಸ್ವಂತಪುತ್ರರೂ, ಪಾಂಡನಾಶ್ಚ-ಪಾಂಡವರೂ ಸಹ, ಯುದ್ಧೇ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯಂತೀ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಏನುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಇತಿ-ಎಂಬದಾಗಿ, ಪೃಚ್ಛತೇ-ಕೇಳುವವನಾಗಲಾಗಿ, ಸಂಜಯ ಉವಾಚೇ-ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಪುತ್ರಾಃ-ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಮಾಮಕಾಃ ಎಂದು ಗೀತಾ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವದನ್ನು**

ಅನುಸರಿಸಿದುದೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದವು ; ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮುನಿಯು ತಮ್ಮ ದಿವ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಮಹಾಭಗವತ ಶಿಖಾಮಣಿಯಾದ ಸಂಜಯನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದನ್ನೇ ಸಮ ಗ್ರವಾಗಿ ಸಂಜಯರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಜಯ ಉವಾಚ-ಎಂದು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆನು ಕಾರಣವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು ; ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವೆವು. ಮೊದಲು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ “ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕುರಕ್ಷೇತ್ರೇ” ಎಂಬ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, “ಸಂಜಯ ಉವಾಚ, ದೃಷ್ಟ್ವಾತುಸಾಂಡನಾ ನೀಕಂ” ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ನಿಗಮನದಲ್ಲೂ ಸಂಜಯ ಉವಾಚ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತವೂ ಸಂಜಯವಾಕ್ಯವೇ ಎಂದು ಎರಡುತರದಿಂದ ಎಂಬದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಜಯ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಇದೀಗ ಸಾಕ್ಷಾ ದುತ್ತರವೆಂದು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬುದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮೂರನೆಯ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಜಯವೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೇ, ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಯಾರಿಗೆ ಜಯವೆಂಬುದು ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವು, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಮಹಾಮುನಿಯಾದ ಸಂಜಯನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾಗಿ ಮಂದ ಮತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವದು ನ್ಯಾಯವೆಂಬಂತವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಂಜಯ ಉವಾಚ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸರೈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಹಾಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆತನನ್ನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿ, ಆತನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡವನಿಗೇನೆ ಸದ್ವಿಧ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೇ ವಿನಾ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಆಮೋಘಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಂಜಯರಾದ, ಚನ್ನಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿ ಮಹಾವಿರಕ್ತಿಯಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಹಾಗುರು ವಿನಿಂದ ಅಧಿಕರಿಸಿದ ಮಹಾನುಭಾವರೇಸರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವದ ಕಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಂಜಯ ಉವಾಚ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.

ಇತಿ- ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಹಮ್-ಇಂತಹ ಪರಮಭಾಗ್ಯೋದಯವನ್ನು ಮಹರ್ಷಿ ಯಿಂದ ಪಡೆದ ನಾನು, ವಾಸುದೇವಸ್ಯ-ವಸುದೇವಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಧರವರ ಮತ್ತು ಮಹಾತ್ಮನಃ-ಉದಾರಮನಸ್ಸನಾದ ಅಥವಾ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ವಾಸುದೇವ ಸಹೋದರಿಯಾದ, ಸಾರ್ಥಸ್ಯ-ಪೃಥುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನ, ಅದ್ಭುತಂ- ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ, ರೋಮಹರ್ಷಣಂ-ಹೀಗೆ ಅದ್ಭುತವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ ಮೈಯ್ಯ ಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಾ ಆನಂದದಿಂದ ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಇಮಂಸಂವಾದಂ- ಇವರಿಬ್ಬರ ಈ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ರೂಪವಾದ ಸಂವಾದವನ್ನು ಅಶ್ರೌಷಮ್-ಕೇಳಿತಿಳಿ ದೆನು, ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾತ್ಮನಾದುದರಿಂದಲೇ ಆತನಿಗೆ ಉಪದೇಶವು, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮಹಾತ್ಮನಲ್ಲವೋ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಏಕೆ ಉಪದೇಶಿಸಲಿಲ್ಲವು? ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನನೂ ತನ್ನ ಅಂಶಾವತಾರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶ್ಯಗಳಿಂದ ಶಿಷ್ಯಪರಿಪಾಲನೆ ದುಷ್ಟಸಂಹಾರ ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪನಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನರಾವತಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತೇ ಉಪದೇಶವು. ಸಾರ್ಥನು-ಮಹಾತ್ಮನೆಂದು ಇನ್ನೂ ಏಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ “ವಾಸುದೇವಸ್ಯರ್ಮಿತಿ ಸಮಾಹತಾ ಸುದುರ್ಲಭಃ” ವಾಸುದೇವ ಸದ್ವಿನೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಗೀ) ಈ ಅರ್ಜು

ನನಾದರೋ ವಾಸುದೇವನೇ ತನಗೆ ಸರ್ವವೂ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನು; ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ — ದುರ್ರೋಧನನೂ ಅರ್ಜುನನೂ ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬಯಸುವವರಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಮಲಗಿರುವಾಗ ಆತನ ತಲೆಯಕಡೆಯಲ್ಲಿ ದುರ್ರೋಧನನೂ ಪಾದವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಅರ್ಜುನನೂ ಕುಳಿತು, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಸೈನ್ಯವೂ ಬೇಕೇ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಏನೊಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ತಾನು ಬೇಕೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು; ಮಂದಮತಿಯಾದ ದುರ್ರೋಧನನು ಏಳು ಅಕ್ಕಾಹಿಡಿಯಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ತೆರಳಿದನಂತರ. **ವಾಸುದೇವಸ್ಸರ್ವಂ-ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತಾವು ಯುದ್ಧಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಂದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದುದರಿಂದ ಮಹಾತ್ಮನು;** ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳೊಂದಿಗೂ ಗುರುಗಳೊಂದಿಗೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ಧರ್ಮವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾದ ತಿಳಿಯದಲ್ಲದೆ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅನೋಘವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪದೇಪದೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇತಿಕ್ರಮ್ಯ ತಾರೂಪವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಹೇಗೆ ಲೋಕಹಿತಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಹೇಳುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿ **ಮಹಾತ್ಮನು.** ಈ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ಮೀಶ್ವರಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಪುನಃ ೧೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯೋಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ **“ತಸ್ಮಾತ್ತಜಮ್ಯ ಪ್ರಸಧಾಯ ಕಾಯಂ ಪ್ರಸಾದಯೇ”** ಎಂದು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಸರ್ಮೀಶ್ವರನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸದೇ ಇರುವ ದಿವ್ಯರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತ್ವದಿಂದ ನೋಡುವ ಸುಕೃತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲದೆ, - ಗೀತಾಚರಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆ ಶರಣಾಗತಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸರ್ಮೀಶ್ವರನು ತಾನೇ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದುದರಿಂದ **ಮಹಾತ್ಮನೇ-ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು.** ಹೀಗೆ **ವಾಸುದೇವಸ್ಸರ್ವಂ** ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಏತರಿಂದೆಂದರೆ ಆ ಪರವಾಸುದೇವನೇ, ಈಗಲೂ ವಸುದೇವಪುತ್ರವಾಸುದೇವನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುತ್ತಾನೆಂದು ದೃಢವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವದರಿಂದಲೂ ಮಹಾತ್ಮನು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯುಂಟಾಗಲೆಂದೇ **ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ** ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು. **ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಸಂವಾದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋದರತ್ತೆ ಸೋದರಮಾವಂದಿರ ಮಕ್ಕಳಾಗಿರುವದರಿಂದ ಬಾಂಧವ್ಯವೂ ಪರಮ ಪ್ರೀತಿಯೂ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪರವಾಸುದೇವಮೂರ್ತಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವ ಭಕ್ತನಾದ ನಿತ್ಯಹೃದ್ಯನಾಗಿರುವ ಬದ್ಧಜೀವನಿಗೂ ಪರಮಸೌಹಾರ್ದವು ಉಂಟೆಂದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಿವಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನಿಗೆ ಅಷ್ಟಪ್ರೀತಿಯು ಈ ಕೌಸ್ತುಭ ಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಇಂತಹ ಅದ್ಭುತವಾದ ರೋಮಹರ್ಷಣವಾದ ಸಂವಾದವನ್ನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಉತ್ತರಾರ್ಣವಾಗಿ ಎಂದಿಗೂ ಈ ಲೀಲಾ ಸಾರಥಿಯು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವು. ಇದು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ರೋಮಹರ್ಷಣವು ಹೇಗೆಂದರೆ (೧) ತನ್ನ ನೈಜಸ್ವರೂಪವು ಅಷ್ಟು ಅದ್ಭುತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪವಾದುದಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟೈಭಾಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿ ಏನು, ವಿಭುವಾದ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವೇನು? ಸರ್ವವನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲೇ ತಿಳಿಯುವ ಅದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯೇನು? ಇದರಿಂದ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೊಂಡಿದವನು; ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವು ಇನ್ನೂ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದುದು; ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಆತ್ಮವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿ ನಿಯಮನಾದಿ ಕಾರಣಭೂತ

ಭಾ. ಇತಿ-ಏವಂ, ವಾಸುದೇವಸ್ಯ-ವಸುದೇವ ಸೂನೋಃ, ಪಾರ್ಥಸ್ಯ-ಚ-ತತ್ಪಿತೃಷ್ಯಸುಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ-ಚ, ಮಹಾತ್ಮನೋ-ಮಹಾಬುದ್ಧೇಶ್ವತ್ವದ್ವಂದ್ವಮಾಶ್ರಿತಸ್ಯ-ಮಂ ರೋಮಹರ್ಷಣ ಮದ್ಭುತಂ ಸಂವಾದ ಮಹಂ ಯಥೋಕ್ತ ಮಶ್ವಾಸಂ-ಶ್ರುತ ವಾನ್ ಹಮ್ || ೭೪ ||

ನಾಗಿರುವುದು, ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಹೇಯಗಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣನಾಗಿರುವುದೂ ರೂಪಗಳು ಐದು ತೆರನಾಗಿರುವುದೂ, ತನಗೇನೇ ಅಸಾಧಾರಣನಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವ ದಿವ್ಯಮಂಜುಳ ವಿಗ್ರಹವೂ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯದ್ಭುತ ರೂಪಗಳೂ, ಅಜಹತ್ಸ್ವಸ್ತೃಭಾವವೂ ದಿವ್ಯಚೇಷ್ಟಿತ ಗಳೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಗಾಧ ವಿಭೂತಿದ್ವಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುವುದೂ, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಕಾರವೂ, ಅದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಪಾಯದ ಉಪ ದೇಶವೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅದ್ಭುತವೂ ಮತ್ತು ರೋಮಹರ್ಷಣವೆಂಬ ಭಾವವು. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಐಹಿಕ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶವೇ ಅದ್ಭುತವಾಗಿಯೂ ರೋಮಹರ್ಷಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವದನ್ನು ನಾವೇ ಕಂಡಿರುವೆವು; ಅದರಲ್ಲಿ ಲೋಕಗುರುವೇ ಸ್ವಯಂ ವಕ್ತಾವಾಗಿ ಶ್ರೋತಾತನ್ನಂಶಾವ ತಾರಿಯಾಗಿ ನರನಾಗಿ ಸರೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಸಂವಾದವು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ರೋಮ ಹರ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಷ್ಟೇ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ ಎಂಬ ಸಂಜಯ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾರ್ಥಕವತ್ತಾದುದು. ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಆಶಿಸುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲೇ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ವಿಶೇಷಕೃಪೆ ಯಾದುದರಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಜಯವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಸಂದೇಹವೇತಕ್ಕು? ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಜಯವೇ ವಿನಾ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅಧಿರ್ಮಗಳಾದ ದುಷ್ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಯವೆಲ್ಲಿ ಯದು ಎಂಬ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತೋರಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು:—“ಮಾಮಾಕಾಃ, ಸಾಂಡನಾಶ್ಚೈವ ಕಿಮಕುರ್ಮತ ಸಂಜಯ ” ಎಂಬ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಹೀಗೆ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿಗಮನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—ಸಂಜಯನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನು ಏನೆಂದರೆ, ಇತಿ-ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಸುದೇವಸೂನೋಃ-ವಸುದೇವಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನ್ವರನಿಗೂ, ಪಾರ್ಥಸ್ಯ-ಅರ್ಜುನನಿಗೂ, ಆತನು ಎಂತವ ನೆಂದರೆ, ತತ್ಪಿತೃಷ್ಯಸುಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ-ತನ್ನ ಅತ್ತೆಯಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ, ಕುಸ್ತ್ರಿಯು ವಸುದೇವ ಸಹೋದರಿಯು, ಅದುದರಿಂದ ಪಿತೃಷ್ಯಸುಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ-ಚ-ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು, ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಬಾಂಧವ್ಯವಿರುವದರಿಂದ ಲೋಕಗುರುವಿಗೆ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರೀತಿ ಎಂಬುದು ಸೂಚಿತವು, ಈ ಅರ್ಜುನನು ಇನ್ನು ಎಂತವನೆಂದರೆ ಮಹಾತ್ಮನಃ-ಎಂದರೆ ಮಹಾಬುದ್ಧೇಃ-ಪರಮಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು, ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ತತ್ವದ್ವಂದ್ವಮಾಶ್ರಿತಸ್ಯ-ತನ್ನ ಮಾವನ ಮಗನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನೆಂಬುದನ್ನರಿತು “ಶಾಧಿ ಮಾಂ” ಎಂದು ಆತನ ಪಾದ ಕಮಲಯುಗ್ಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ನಡೆದ, ಇಮಂ ರೋಮಹರ್ಷಣಂ ಅದ್ಭುತಂ ಸಂವಾದಂ-ಹರ್ಷದಿಂದಲೂ, ಅಶ್ಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ರೋಮಾಂಚ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ಈ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ರೂಪ ಸಂವಾದವನ್ನೂ, ಅಹಂ-ನಾನು ಯಥೋಕ್ತಂ - ಈಗ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಪ್ರರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ ರೀತ್ಯಾ, ಅಶ್ವಾಸಮ್ - ಎಂದರೆ

ಮೂ. ವ್ಯಾಸ ಪ್ರಸಾದಾ ಚೈತ್ತ್ರತ ವಾಃ ಏತದ್ಗುಹ್ಯಮಹಂ ಪರಂ |

ಯೋಗಂ ಯೋಗೇಶ್ವರಾ ತ್ವೃಷ್ಟಾ ತ್ವಾಪ್ತಾತ್ಮಹಯಂತ ಸ್ವಯಮ್ || ೭೫ ||

ಶ್ರುತವಾನಹಮ್-ಕೇಳಿತಿಳಿದೆನು ; ಯಾರಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆನೆಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ಪಾರ್ಥನು ಮಹಾತ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಕಮಲದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ರಿತವನಾದುದರಿಂದ ಆತನು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು **ತತ್ಪಾದದ್ವಂದ್ವ ಮಾಶ್ರಿತಸ್ಯ**-ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾವರ್ರಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಏನೆಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವಾಗ ಆ ಪಾದದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದನು. ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸಿ “**ಶಾಧಿನಾಂ**” (ಗೀ ೨-೭೮) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದನು. ಪುನಃ ವಿಶ್ವರೂಪ ಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕ ತನ್ನ ವಿಭವದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತೋರಿದಾಗ, ಸಾಧಾರಣನಾದ ಬಂಧುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಾನಾವಿಧಾಪಚಾರಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾದೆನೇ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಕ್ಷಮಾಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವರೂಪ ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗದೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ವಾಸುದೇವ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ಎಂದೂ ಪಾದದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಜುನನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಪಾಂಡವರೂ ಸಹ “**ಕೃಷ್ಣಾಶ್ರಯಾಃ ಕೃಷ್ಣಬಲಾಃ ಕೃಷ್ಣನಾಥಾಶ್ಚ ಪಾಂಡವಾಃ**” ಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ನಾಥನಾಗಿವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ **ಯಥೋಕ್ತ ಮಶ್ರೇಷ್ಠಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವೆಂಬರ ಸಂವಾದದಿಂದ ಯಥಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದಿಂದ ಹೇಗೆ ವ್ಯಕ್ತವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಯಥಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯವು ತನ್ನಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ; ಅಥವಾ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸರ್ವಾಂಶವೂ ಹೇಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಅದನ್ನೇ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದಾಗಲಿ ಆಗ ಬಹುದು ; ಅಥವಾ ಈಗ ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಾನೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುದೂ ಸಹ ; ಅದುದರಿಂದ ಈಗ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವದರಲ್ಲಿ ಏನೆಂದೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ; ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನನ್ನ ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನಿಡಬಹುದೆಂಬ ಭಾವವು ; ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ ತನಗೆ ಉಪದೇಶ್ಯಾಸಾಧಾರಣದವರಲ್ಲವು, ಸದ್ವಿಜ್ಞರಾಗಿ “**ವ್ಯಾಸಾಯ ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಯ ವ್ಯಾಸರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ**” ಎಂದು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಪಾರಾ ತರೈರು, ಪರಾಶರಪುತ್ರರು ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ || ೭೪ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು :- ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಸಂವಾದಂ ಅದ್ಭುತಂ ರೋಮಹರ್ಷಣಂ ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಮಹಿಮೆಯುಂಟು ತಾವು ಹೇಳಿರುವದರಲ್ಲಿ ಎಂದ್ರ ಸಂಜಯರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು ; ಹಾಗಾದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಿಮೆ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಮಹತ್ತಾದ ಉಪದೇಶಕರು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುರುಗಳಿಗೂ ಗುರುವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಸ್ವಯಂವಕ್ತಾ. ಅದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ನನಗೂ ದಿವ್ಯ ಶ್ರೋತೃಚಕ್ಷುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರು ಅರ್ಜುನನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ

ಭಾ. ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾತ್-ವ್ಯಾಸಾನುಗ್ರಹೇಣ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರಲಾಭಾತ್ ಏತತ್ಪರಂ
ಯೋಗಾಖ್ಯಂ ಗುಹ್ಯಂ ಯೋಗೇಶ್ವರಾತ್-ಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ಚರ್ಮೀರೈಶ್ಚತೇಜಸಾಂ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು — ನೊದಲು ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅನಂತರ ಈ ಲೋಕದ ಗುರು
ಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶದ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿಬಂದ ವಿಷಯವೇನೂ ಇದಲ್ಲವು ;
ಜ್ಞಾನನಿಧಿಗಳಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗ
ವಾಠರವರಿಂದಲೇ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ-ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾತ್
ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಸಾನುಗ್ರಹೇಣ-ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರ
ಲಾಭಾತ್-ಈ ಪ್ರಾಕೃತಚಕ್ಷುಸ್ಸುಶ್ರೋತ್ರಗಳಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯು
ವದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅವರ ದಯೆಯಿಂದ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಶ್ರೋತ್ರಗಳು ಲಭಿಸಿದ್ಯ
ದರಿಂದ, ಏತತ್ ಪರಂ-ಈ ಸರೋತ್ತಮವಾದ ಯೋಗಾಖ್ಯಂ-ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಿ
ಕೊಳ್ಳುವ, ಗುಹ್ಯಂ-ರಹಸ್ಯವನ್ನು, ಯೋಗೇಶ್ವರಾತ್-ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಬಲ ಐಶ್ವರ್ಯ
ವೀರೈಶ್ಚ ತೇಜಸಾಂ ನಿಧೇಃ-ಈ ಪಡ್ಡುಣಗಳಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿ
ಯಾದ ಇಂತಹ ಪರಮ ರಹಸ್ಯವು ನನ್ನಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂಬ ಭಾವವು. ಭಗವತಃ
ಕೃಷ್ಣಾತ್-ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಠರವರಿಂದ, ಸ್ವಯಮೇವ ಕಥಯತಃ-ಅವರು ತಾವೇ ಸ್ವಂತ
ವಾಗಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವರಾಗಿರುವಾಗಲೇ, ಸಾಕ್ಷಾತ್-ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ, ಅವರು
ಹೇಳುತ್ತಿರುವದು ನೋಡುತ್ತಾ ಅಹಂ-ನಾನ, ಶ್ರುತವಾಃ-ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾದೆನು.
ಹೀಗೆ ಯೋಗೇಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ವಿಭೂತಿಯೋಗಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸದ್ವಿವಿಧ
ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯ ಯೋಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ
“ಯೋಗೇಶ್ವರಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೂ
ಇಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಏನೊಂದೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವು ಇಲ್ಲಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದು
ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು ; ಅಲ್ಲಾದರೋ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಸದ್ವಿವಿಧಪೂರ್ಣತೆಯ ಉಪಪಾದ
ನೆಯು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾತ್-ಎಂದು ಇಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ, ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ
ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರಲಾಭಾತ್ ಎಂದು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಎಂದರೆ, ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್
ಶ್ರುತವಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ, ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಹಾಗೆ ಅವರನ್ನು
ನೋಡುತ್ತಾ ಅವರ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾದರೆ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಿಂದ
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಿವ್ಯ ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರಗಳ ಲಾಭವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ
ಭಾಷ್ಯವು. ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರವೆಂಬಲ್ಲಿನ ದಿವ್ಯಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಕೃತ ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರಗಳ
ಮೂಲಕ ಸಂವಾದವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.
ಆಗಲಿ, ಸಂವಾದವನ್ನು ಕೇಳುವದಕ್ಕೇನೋ ದಿವ್ಯಶ್ರೋತ್ರವು ಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದು ; ದಿವ್ಯ
ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ವ್ಯಾಸ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ? ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ
೭೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಮತ್ಯದ್ಭುತಂಹರೀಃ” ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಈ
ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನೂ ನೋಡಲಿ ಎಂಬ ಉದಾರಭಾವದಿಂದ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಸಹ
ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು ಯೋಗಂ—
ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತೋಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ
ವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಬ್ದವು ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ; ಆ

ನಿಧೇ ಭರ್ಗವತಃ ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ಕಥಯತಃ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛ್ರುತ
ವಾಸದಮ್ || ೭೩ ||

ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ವ್ಯವಹಿತೋಪಾಯವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳೂ ಆ ಯೋಗಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಬೋಧಿತವಾಗುವ ದರಿಂದಲೂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವು; ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷದ ಯೋಗವನ್ನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಉಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದಾಗಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವು. ಯೋಗೇಶ್ವರಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಯೋಗಶಬ್ದವು, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಯೋಗವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹೇತುವಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ಯೋಗ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳವು. ಈ ಯೋಗೇಶ್ವರ ಶಬ್ದವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಆತನು ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲವೆಂದೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಗೆ ನಿಧಿ ಎಂಬದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವದು ಸರ್ರವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಿಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಭಾವಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಏನು, ಮಹತ್ತಾದ ರೂಪಗಳ ಮತ್ತು ರೂಪಗುಣಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಏನು ಉಭಯ ವಿಭೂತಿವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಏನು, ಸಕಲ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳ ಈಶ್ವರತ್ವವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಏನು, ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ ವಿಶಿಷ್ಟನು ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು "ಏತಾಂ ವಿಭೂತಿಂ ಯೋಗಂ ಚ ಮಮ ಯೋ ನೇತಿ ತತ್ವತಃ | ಸೋಽವಿಕಂಪ್ಯೇನ ಯೋಗೇನ ಯುಜ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಸಂತಯಃ" (ಗೀ. ೧೦-೭) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು; ಇಂತಹ ಯೋಗೇಶ್ವರನನ್ನು ಏನೊಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮರಾಜ್ಞಾದಕರವಾದ ನವಿಲುಗರಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಿತ್ತುಹಾಕಿದ ನವಿಲಿನಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪುತ್ತದೋ ತಿಳಿಯದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಿಪೂರ್ಣನು; ಅಂತಹ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೊಂದುವದೇ ಮತ್ತು ಅಂತವನಿಗೆ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಎಸಗುತ್ತಾ ಆನಂದದಿಂದಿರುವದೇ ನಮಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪರಮ ಗುಹ್ಯವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ಓ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ನೀನು ನಂಬಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಥಯಥಸ್ವಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಉಪದೇಶಕನೇ ಲೋಕಗುರುವಾಗಿ ಅದನ್ನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ನೋಡಿ ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು ನಿರತಿಶಯವಾದುದು, ಅದುದರಿಂದ ಈ ಗುರೂಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಮ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನೂ ಆನಂದವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವಯಂವಕ್ತಾವಾಗಿ ಇಂತಹ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವದರಿಂದಲೇ ಪಂಚರಾತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ತುಂಬಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯುಂಟು ಪಂಚರಾತ್ರಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ಯ ಸ್ಯವಕ್ತಾನಾರಾಯಣಸ್ವಯಮ್ (ಭಾರ. ಶಾಸ್ತಿ ೩೫-೬೮) ಎಂದು ಪಂಚರಾತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮಿಕ್ಕ ಮತಗಳಿಗಿಂತ ಈ ಪಂಚರಾತ್ರವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ವಕ್ತಾನಾರಾಯಣಸ್ವಯಮ್. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲೂ ವಕ್ತಾ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಆಗಿ, ಆತನ ಶಿಷ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಯರುಗಳಿಂದಲ್ಲದೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ತಿಳಿದುದರಿಂದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಾಗಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಹೆಚ್ಚು ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂ. ರಾಜ್ಞ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂವಾದ ಮಿಮ ಮದ್ಭುತಮ್ |

ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ ಪುಣ್ಯಂ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ || ೭೬ ||

ಭಾ. ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋರಿಮಂ ಪುಣ್ಯಮದ್ಭುತಂ ಸಂವಾದಂ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛೃತಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಮುಹುರ್ಮುಹುರ್ಮಹ್ಯಾಪಿ || ೭೬ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಈ ಸಂವಾದವು ಅದ್ಭುತವಾದುದೆಂದೂ ರೋಮಹರ್ಷ ವಾದುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದನ್ನೇ ಈ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿ ಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕೇಳಿದುದು ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ಮೃತಿಸಹಧಕ್ಕೆ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ; ಹಾಗೆ ಸ್ಮರಿಸಿದ ಸ್ಮರಿಸಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ನನಗೆ ಪದೇಪದೇ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಸಂಜಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ರಾಜ್ಞ-ಓ ರಾಜನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ, ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ-ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವರಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂತರವರ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನನ, ಪುಣ್ಯಂಚ-ಪಾಪವಿಮೋಚನ ಮೂಲಕ ಪವಿತ್ರಕರವಾದುದೂ ಆದ ಇಮಂ-ಈಗ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿರುವ, ಅದ್ಭುತಂ-ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಸಂವಾದಂ-ಸಂವಾದವನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ-ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ, ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ-ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ಹೃಷ್ಯಾಮಿ-ಆನಂದಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಆನಂದವು ಇಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಕೇಶವ-ಶಬ್ದವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂತರವರ ನಿಸ್ಸಮಾಭ್ಯಧಿಕತ್ವವನ್ನೂ ಪರತ್ವವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. “ಕ ಇತಿಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಾಮ ಈಶೋದಮ್ ಸರ್ವದೇಹಿ ನಾಮ | ಅನಾಂತನಾಂಗೇ ಸಂಭೂತೌ ತಸ್ಮಾತ್ಕೇಶವನಾಮನಾ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಕೇಶವಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿತಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. || ೭೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥವು—ಈ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದವು ಅದ್ಭುತವಾದುದು ಅಶ್ಚರ್ಯವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿ ಕೇಳಿದುದರ ಆನಂದವು ಇಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ-ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೇ ಪರತತ್ವವು, ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಶವಶಬ್ದವು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ, ಇಮಂ-ಈ ಎಂದರೆ ಈಗ ನಾನು ಕೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದ ಈ, ಪುಣ್ಯಂ-ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪಸರಿಹಾರವಾದ, ಅದ್ಭುತಂ-ಶಬ್ದತಃ ಮತ್ತು ಅರ್ಥತಃ ಸಹ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಸಂವಾದವನ್ನು, ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛೃತಂ-ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಾನೇ ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಸ್ತುತ್ವಾ-ಸ್ಮರಿಸಿ ಸ್ಮರಿಸಿ, ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ-ಸ್ಮರಿಸಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ಹೃಷ್ಯಾಮಿ-ಆನಂದಿಸುವೆನು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಟುಪ್ಪವೂ ಇದ್ದು ವಿಷಯವೂ ಸರೇಶ್ವರ ಚೇಷ್ಟಿತ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರುಗಳು ಮಾಡುವ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿಯೂ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಕ್ತಾಸ್ವಯಂಲೋಕ ಗುರುವೇ ಆಗಿ, ವಿಷಯವೂ ಪರಮ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಿಸುವದಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯದ್ಭುತವೆಂದೂ ಸ್ಮರಿಸಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಆನಂದ ಕರವೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕೇ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛೃತಂ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ. ತಚ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ರೂಪಮತ್ಯದ್ಭುತಂ ಹರೇಃ ।

ವಿಸ್ಮಯೋ ಮೇ ಮಹಾರಾಜಾ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃ ಪುನಃ ॥ ೭೭ ॥

ಸಂಜಯರು ಪರಮಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ “ಮಾನಸೇ ರಮನ್ತೇ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಆನಂದಿಸುವರಾದುದರಿಂದ, ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ತಾನೇ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಮೋಘಾನುಭವವು ನನಗೇ ವೇದ್ಯವೇ ವಿನಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಾದ ನಿನಗೆ ಉಂಟಾಗಲಾರದು; ಎಂಬ ಭಾವವು. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸಂಜಯರೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಆತನಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ “ಮಾಯಾಂ ನ ಸೇವೇ ಭದ್ರಂತೇ ನ ವೃಥಾಧರ್ಮಮಾಚರೇ । ಶುದ್ಧಭಾವಂ ಗತೋಭಕ್ತ್ಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೇದ್ವಿಜನಾರ್ದನಂ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮಹನೀಯರಾದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಆನಂದವು ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳಾದ ಸಂಜಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿನಾ ಸಾಧಾರಣರಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಆದರೂ ಸಂಜಯರಿಗೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರೀತ್ಯತೀತಿಯಿಂದ ತನಗುಂಟಾಗಿರುವ ಆನಂದವು ನಿರತೀತಿಯವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾರವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲಿ ಎಂಬುದು ಈ ಪರಮಭಾಗವತರ ಆಶಯವು ಸತ್ಪುರುಷರ ಉದ್ದೇಶವೆಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲರೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬುದೇ. ಇಂತಹ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಿಸಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾರವರಿಗೆ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತ್ಯತೀತಿಯವು ಅಮೋಘವಾಗಿರುವಾಗ, ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಅವರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟು “ವಸೇಮು ರಾರ್ಜಾ ಇಹವೀತಶೋಕಾಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯದಿಂದಲೂ ಸಂಜಯರು ಈ ರೀತಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೇಶವಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದುದು ಅದ್ಭುತವಾದುದು, ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವು ಅಪ್ಪಿಷ್ಟಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಾದರೋ ಆ ಸಂವಾದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ ಅತ್ಯದ್ಭುತರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕಂಡದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವೂ ಅಪ್ಪಿಷ್ಟಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—**ಹೇ ರಾರ್ಜ-ಓರಾಜನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಹರೇಃ**—ಪ್ರಸನ್ನ ಪಾಪಹರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ, ತಚ್ಚ ರೂಪಮ್ - ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತೋರಿದ ತನ್ನ ವಿಭೂತಿವಿಸ್ತರ ಪ್ರದರ್ಶಕವಾದ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ-ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡಿದನಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ತಂದುಕೊಂಡು, ಮೇ-ನನಗೆ, ವಿಸ್ಮಯಃ-ಆಶ್ಚರ್ಯವು, ಮಹಾರ್-ಮಹತ್ವಾದುದು ಚಿ-ಹಾಗೆಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ-ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಈ ರೂಪವು ಹೆನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾ ದ್ಭುತವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನೂ ಸಹ ಹೃಷ್ಯಾದ್ಭುತಂ ರೂಪಮುಗ್ರಂ ತವೇದಂ (ಗೀ. ೧೧-೨೦) ಎಂದು ಅದ್ಭುತವೆಂದೇ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು “ಹೃಷಿತೋಸ್ಮಿ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. (ಗೀ. ೧೧-೪೪) ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೇ ಸಂಜಯರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ **ರಾರ್ಜ-ಎಂಬ** ಸಂಬೋಧನೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತೆಯ ವೃತ್ತಾಂತದಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾದ ನೀನು ತಿಳಿಯಲಾರೆ; ಅಂತಹ ಐಹಿಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಖರಿದಾಗ ಮಾಡಿರುವ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಿರುವ ನನಗಾದರೋ ಆ ರೂಪದ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ವಿಸ್ಮ

ಭಾ. ತಚ್ಚ-ಅರ್ಜುನಾಯ ಪ್ರಕಾಶಿತ ಮೈತ್ರರಂ, ಹರೇರತ್ಯದ್ಭುತಂ ರೂಪಂ ಮಯಾ

ಯವೂ ಆನಂದವೂ ಸಹ ವೇದ್ಯವು ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು ; ಈ ಅರ್ಥವು ಮೇಮುಹಾರ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನತುತವ-ಎಂಬುದು ಸೂಚಿತವಾಗುವದರಿಂದಲೂ ವ್ಯಕ್ತವು. ಹೃಷ್ಯಾಮಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾನು ಪರಮ ಸುಕೃತಿಯು ; ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದವುಂಟಾಗಿ ಅವರಿಂದ ದಿವ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಶ್ರೋತೃಲಾಭವೂ, ಪರಮಪುರುಷನೇ ಸ್ವಯಂ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಪರಮ ಗುಹ್ಯವಾದ ಗಳನ್ನು ಕೇಳೋಣವೂ, ಆತನ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡೋಣವೂ ಇವೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಸುಕೃತ ಪರಿಪಾಕದ ಫಲವಲ್ಲವೇ ಎಂದಾಗಲಿ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃಪುನಃ. ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಇಂತಹ ಪರಮ ಸುಕೃತವು ಯಾವಾಗ ಒದಗಿತೋ, ಆಗ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವು ತನಗೆ ಉಂಟೆಂಬುದೂ, ಅದರಿಂದ ತನಗೆ ಪರಮ ನಿಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಉಂಟೆಂಬುದೂ ವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿಯೂ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃಪುನಃ-ಅರ್ಜುನನಿಗೋಸ್ಕರ ತೋರಿದ ಅದ್ಭುತರೂಪವು ತನಗೂಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಪಥಕ್ಕೆ ಬೀಳಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽವರು ನನಗೆ ಪ್ರಸನ್ನರು ; “ತಸ್ಮಿ ಗಪ್ರಸನ್ನೇ ಕಿಮಿಹಾಸ್ತೃ ಲಭ್ಯಮ್” (ವಿ. ಪು.) ಆತನು ಪ್ರಸನ್ನನಾದರೆ ನನಗೇನು ಕಮ್ಮಿ ಎಂಪು ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು.

ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಮತ್ಯದ್ಭುತಂಹರೇಃ ಎಂದು ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ವಿಶ್ವರೂಪ ಒಂದು, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠರೂಪ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವದೆಂಬುದು ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಯಃಪತಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರೂಪವೂ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದುದೇ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನು ಹೇಗೆ “ಭಯೇನಚ ಪ್ರವೃಥಿತಂ ಮನೋಮೇ” ಎಂದು ವಿಶ್ವರೂಪ ದರ್ಶನ ದಿಂದ ಹೇಳಿ, “ವ್ಯಸೇತಃಫೀಃ ಪ್ರೀತಮನಾಃ ಪುನಸ್ತ್ವಂ ತದೇವ ಮೇ ರೂಪಮಿದಂ ಪ್ರಪತ್ಯ” ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಽವರು ಹೇಳಿ ಪರರೂಪವನ್ನು ತೋರಿ ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿದ ನಂತರ ಸೌಮ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹರ್ಷಿತನಾದನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾಾನುಭಾವರಾದ ಸಂಜಯರು ಮೊದಲಿನ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತ್ಯದ್ಭುತವೆಂದು ಹೇಳಿ ತಮಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ವಿಸ್ಮಯ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಚ ಶಬ್ದಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ. ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃ ಪುನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆಗಲಿ, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪರರೂಪವನ್ನು ಈ ನೈಲೀಕದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಂಜಯನಿಗೂ ತೋರಿದುದು ಸರಿಯೇ ? ಎಂದರೆ ಮಹಾಭಾರತಗೀತಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಯಿತೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವು—ಆ ಗೀತಾಮೃತ ಮಹೋದಧಿಯ ಮಧುರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವೂ ಪರಮಾನಂದವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಂದೇನೋ ಹೇಳಿದನು ; ಆತನು ತೋರಿದ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರೂ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ವಿಸ್ಮಯವೂ, ನಿರತಿಶಯ ಹರ್ಷವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಚ್ಚ-ಅದೂಕೂಡ, ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನಾಯ ಪ್ರಕಾಶಿತಮೈತ್ರರಂ ಅರ್ಜುನನಿಗಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಚಿದಚಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ

ಭಾ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರತಂ, ಸಂಸ್ಕೃತೈ ಹೃಷ್ಯತೋ ಮೇ ಮಹಾ ವಿಸ್ತಯೋಜಾಯತೇ,
ಪುನಃಪುನಶ್ಚ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ || ೭೭ ||

ಭಾ. ಅವ. ಕಿಮತ್ರಬಹುನೋಕ್ತೇನ—

ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮಾವಾಗಿ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಉಭಯ ವಿಭೂತಿ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ, ಹರೇಃ - ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಅತ್ಯದ್ಭುತಂರೂಪಂ-ಅತ್ಯದ್ಭುತ ವಾದ ದಿವ್ಯ ಮಂಜುಳವಿಗ್ರಹವು, ಮಯಾ-ನನ್ನಿಂದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರತಂ-ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ನೋಡ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಸಂಸ್ಕೃತೈ ಸಂಸ್ಕೃತೈ-ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಸ್ಮರಿಸಿ, ಹೃಷ್ಯತೋಮೇ-ಸಂತೋಷಿ ಸುತ್ತಿರುವ ನನಗೆ, ಮಹಾವಿಸ್ತಯೋಜಾಯತೇ-ಮಹತ್ತಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವು ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಅದರಿಂದ ಪುನಃಪುನಶ್ಚ-ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ಹೃಷ್ಯಾಮಿ-ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅರ್ಜುನಾಯ ಪ್ರಕಾಶಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಸುದೇವ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹೀಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಸಂಜಯರಿಗೂ ಅದನ್ನು ತೋರಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದುದರಿಂದ ಸಂಜಯರೂ ಆ ಅದ್ಭುತ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದರು; ಮತ್ತು ಮಹಾಳಗಳಿಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಯನು ದಯೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಸರ್ದೇಶ್ವರನ ಅವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವನ್ನು ಎತ್ತಿದ ಸುಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ಲಾಭವುಂಟು. ಹೃಷ್ಯತೋಮೇ-ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೇನೆಂದರೆ, ಆನಂದದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವೂ, ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಆನಂದವೂ, ಹೀಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇ-ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೃಷ್ಯತಃ ಮೇ-ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯವತಾರಕೆಯ ಅರ್ಥವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ತಾವು ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಅವತಾರಕೆಯಲ್ಲಿ, ಏವಂಜ್ಞಾತ್ವಾಪಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾಂಧೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ತಯೋಽಥನವಿಜಯ ಬುಭುತ್ಸಯಾ ಸಂಜಯಂ ಪಪ್ರಚ್ಛ" ಎಂದು "ಮಾಮಾಕಾಃ ಪಾಂಡಸಾಕ್ಷ್ಯವ ಕಿ ಮಕುರ್ದತ ಸಂಜಯ"ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಈ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವೇಗ ಉತ್ತರವು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ, ಕಿಮತ್ರಬಹುನೋಕ್ತೇನ ಎಂಬ ಅವತಾರಕೆಯು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಕಿಮತ್ರಬಹುನೋಕ್ತೇನ-ತುಂಬಾ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋ ಜನವೇನೆಂದು ಸಜ್ಜಹವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ಸಂಜಯರು ಆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹಿಂದೆ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಂಡುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೇ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿಜಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸ ಬಹುದಾಗಿತ್ತು ೧೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨೬-೨೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ "ಅಮಿ ಚ ತ್ವಾಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ" ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, ತನ್ನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಸೂತಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ವಿಶ್ವರೂಪನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜೋರ್ಣಿತರಾದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತಾರೆಂಬ ಅರ್ಜುನವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ವಿಜಯವೂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾಶವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು. ಇದನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸಾಧಾರಣನಲ್ಲವು; ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಕೃಷ್ಣನು ಗ್ರಹವೆಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಿತ್ತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾಶವೆಂಬುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲದೇ ಸಂಜಯರೂ

ಮೂ. ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಯತ್ರ ಸಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ |

ತತ್ರ ಶ್ರೀರ್ವಿಜಯೋ ಭೂತಿ ಧ್ವನಾ ನೀತಿ ಮರ್ತ ಮಮ || ೭೮ ||

|| ಓಂ ತತ್ಸದಿತ ||

ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ತಚ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯರೂಪ ಮತ್ಯದ್ಭುತಂ ಹರೇಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು ; ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ೭೪ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥನಿಗೇನೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನುಗ್ರಹವು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಸಾರ್ಥನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಪಾದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ನಾನಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಸ್ತು ಚ ಮಹಾತ್ಮನಃ ಎಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದರು ತನ್ನ ದುಷ್ಟಪುತ್ರರಲ್ಲಿದ್ದ ಮಮತೆಯಿಂದ ಮಾಮಕರಾದ ತನ್ನವರಿಗೆ ಜಯವು ಸಂಭವಿಸಿತೋ ಎಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅಂಥನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೇ ಹೋದುದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯ ಉಂಟಾಗಲಾರದು, ಪಾಂಡವರಿಗೇನೇ ಜಯವು ಎಂದು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಏನು ನಡೆಯಿತು ಎಂದು ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಈ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು ಉತ್ತರವು. ಹಿಂದೆ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ದುರ್ರೋಧನಾದಿಗಳು ದುಷ್ಟರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲವು ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವು ; ಸಾಧುಗಳಾದ ಪಾಂಡವರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಎಂಬುದೂ ವ್ಯಕ್ತವು ; ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದಿವ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ, ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡು ನಿನಗೆ ಸರ್ವವಿಧವಲ್ಲೂ ಹಿತವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾನೇ ನಡೆಸಿಕೊಡುವೆನೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ನೀನು “ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಂ ಭವ ಸವ್ಯಸಾಚಿ” ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಸಂಜಯರು ತಿಳಿಸಿದ್ದರೂ ಆತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲವು ; ಸಂಜಯರು ಅದನ್ನೇ ಜ್ಞಾಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡ ವಿಶ್ವರೂಪದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪುನಃ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು ಅದುದರಿಂದ ಈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೆ ತಾನೇ ಏನು ? ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆನೇ ಜಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ

ಯತ್ರ-ಈ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಎರಡು ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯೋಗೇಶ್ವರಃ-ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀವಿಧ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳ ಯೋಗ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿ ತಿಸಿಯಮನಾದಿ ಯೋಗಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಕೃಷ್ಣಃ-ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಽವರು ಇರುತ್ತಾರೋ, ಯತ್ರ-ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಸಾರ್ಥಃ-ಪೃಥುವುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನು, ಧನುರ್ಧರಃ-ಗಾಂಧೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎದುರಾಳಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವನೋ, ತತ್ರ-ಆ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ, ಶ್ರೀಃ-ರಾಜ್ಯಧನಧಾನ್ಯಭೋಗಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯು, ಸಮಸ್ತವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಂಟಾಗುವ ಸಂಪತ್ತೂ, ವಿಜಯಃ-ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶದೊಂದಿಗೆ ಜಯವೂ, ಭೂತಿಃ-ಉಂಟಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ, ಧ್ರುವಾ-ಅಚಾಲ್ಯವಾದ, ನೀತಿಃ-ಧರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯೂ ಸಹ ಎಂಬುದು, ಮಮ-ನನ್ನ, ಮತಿಃ-ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪ್ರಾಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಲ್ಲಾ ಮಜುವಾಗಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರು

ವದರಿಂದ ಮುಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸ್ಸಂಶಯವೆಂಬ ಭಾವವು. ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಾಕೃಷ್ಣ-
ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿದ್ದಾನೋ ಆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈತತವಾಗುವ
ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಯಾವನೇ ಆಗಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃವರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಶಮಾಡಿ
ಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಪ್ರಸನ್ನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು.
ಹಾಗೆ ಆತನನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ತಸ್ಯ ಚಿ ವಶೀಕರಣಂ ತಚ್ಚರಣಾಗತಿರೇವ
ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾದದಕಡೆ ಕೂಡು ಪಾದವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ, ಯುದ್ಧ
ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆತಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಅರ್ಜುನನು ಅದೂ
ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಉಪದೇಶಾದಿಯಲ್ಲೇ ಶಾಧಿಮಾಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಎಂದು ಶರಣಾಗತನಾದವನು.
ಪುನಃ ಅಪರಾಧ ಕ್ಷಮಣಕ್ಕಾಗಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾದವನು. ಪುನಃ
ಪ್ರಾಪ್ಯರೂಪಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತನಾದವನು ಹೀಗೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು
ಗ್ರಹವು ಯಾವ ಕಡೆಯುಂಟೋ ಆ ಕಡೆಗೇನೆ “ಶ್ರೀ ವಿಜಯೋಭೂತಿ ದ್ಯವಾನೀತಿಃ” ಎಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪಾಂಡವರು “ಕೃಷ್ಣಾಶ್ರಯಾಃ ಕೃಷ್ಣ ಬಲಾಃ ಕೃಷ್ಣ ನಾಥಾತ್ಮ
ಪಾಂಡವಾಃ | ಕೃಷ್ಣಃ ಪರಾಯಣಂ ತೇಷಾಂ” ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. (ಭಾರ.
ದ್ರೋ. ೧೮೩-೨೪) ಶ್ರೀ ಪರಾಶರರು “ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಸನ್ನೇ ಕಿಮಿಹಾಸ್ತು ಲಭ್ಯಮ್ ” ಎಂದರೆ
ಆ ಪರಮಪುರುಷನು ಪ್ರಸನ್ನನಾದರೆ ಯಾವದು ತಾನೇ ಲಭ್ಯವಲ್ಲವು? ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರು
ಷಾರ್ಥಗಳೂ ಲಭಿಸುವುವು. ಹೀಗೆ ಸಂಜಯರು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿರುವದರಲ್ಲಿ
ಆಶಯವೇನು? ಆತನ ಪುತ್ರರ ವಿನಾಶ ಉಂಟಾಗುವುದು ದುಃಖಿಸಲಿ, ಆತನಿಗೆ ವಿಷಾದ
ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದಲೇ “ಸತ್ಯಂ ಬ್ರೂಯಾಪ್ತಿಯಂ ಬ್ರೂಯೇತ್ ನ ಬ್ರೂಯಾ
ತ್ಯತ್ಯ ಮಪ್ರಿಯಮ್ ” ಸತ್ಯವಾದರೂ ಅಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬ ಧರ್ಮೋಪ
ದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಸಂಜಯರು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಪಜಯವೇ ಎಂದು ಹೇಳ
ಬಹುದೇ? ಎಂದರೆ ಪರಮಭಾಗವತರಾದ ಸಂಜಯರಿಗೆ ಅಂತಹ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡ
ಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಪರಮಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತುಂಬಾ
ಕನಿಕರದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈಗಲಾದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ
ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಹಾಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ದುರ್ಮೋಧನಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಬೋಧಿಸಿ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಮಂಗಳವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಉದಾರ
ಭಾವದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ದುಷ್ಕೃತಿಗಳ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ
ಕಾಲಚೋದಿತನಾದ ದುರ್ಮೋಧನನು, ರಾವಣನ ಹಾಗೆ ಯಾರು ಯಾರು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ವಿನೇಕ
ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ನಷ್ಟನಾದನು; “ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಮೂಢೌ ದುರ್ಮೋ
ಧನದಶಾನನೌ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಹಿತ್ತೈಸಿಗಳ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡದೆ,
ಸುಲಭರಾಗಿ ಅವತಾರ ಪುರುಷರು ಎದುರಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸದೆ
ಕೆಟ್ಟುಹೋದವರು ಇಬ್ಬರು; ದುರ್ಮೋಧನ ರಾವಣರು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಸಂಜಯರ ಹಿತೋಪದೇಶದಹಾಗೆ ರಾವಣನಿಗೇನೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಸೀತಾ
ವಿಭೀಷಣಾಂಜನೇಯರುಗಳ ಉಪದೇಶವು ಸೀತೆಯು “ವಿದಿತಸ್ತು ಹಿ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಶರಣಾಗತ
ವತ್ಸಲಃ ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ (ರಾ. ಸುಂ ೨೧-೨೧.) ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ ಅಂಜನೇಯನು “ಪರ
ದಾರಾ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞ ನೋ ಪರೋದ್ಭಂ ತ್ವ ಮರ್ಹಸಿ ” “ನರದೇವಾಯು

ಜಾನಕೀಂ ಪ್ರತಿದೀಯತಾಂ ” ಎಂದು ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ವಿಭೀಷಣನು “ಸೀತಾಂ ಚ ರಾಮಾಯಾ ನಿವೇದ್ಯ ದೇವೀಂ | ವಸೇಮು ವೀತ ಶೋಕಾಃ ” ಎಂದು ವಿನೇಕವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ದುಷ್ಕರ್ಮವಾಸನಾ ದೂಷಿತ ಮತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಹಿತೈಷಿಗಳ ಉಪದೇಶವು ರುಚಿಸದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಂಜಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ ನಿಂತು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಸಲ್ಲಿವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆತನು “ ಸಂಸ್ಥಾಪ್ತನಾ ಅಂಧ ” ನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಐಹಿಕ ಸರ್ವ ಭೋಗಸಮೃದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವು ವಿಜಯಃ - ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲೂ ವಿಜಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಯೂಭೂತಿ ಶಬ್ದವು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಅನುಕೂಲ ವಿಭೂತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. “ ವಿಭೂತಿರ್ಭೂತಿರೈಶ್ವರ್ಯಂ ” ಎಂದು ಸಿಘಂಟು ಇದೆ, ನೀತಿಃ - ಧರ್ಮವು ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನಭೂತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು; ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಸರ್ವೇಶ್ವರ ನನ್ನು ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಿಗೇನೇ ಈ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂಬ ಅಮೋಘಾರ್ಥವು ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೋಧಿತವು. ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಬ್ದದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಯೋಗ ವಿಭೂತಿದ್ವಯ ಯೋಗಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅದನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವವಕ್ಕಾಗಿಯೇ “ ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ ಸಂತ್ಯಜ್ಯ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯು ಉಪದೇಶಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ಭಗವದ್ವಾಸನ ಭರನ್ಯಾಸಗಳಾದ ಎರಡುವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವು ನಮ್ಮಕಡೆ ಯೋಗೇಶ್ವರನಾದ ಕೃಷ್ಣನಿದ್ದು ಆತನ ಅನುಗ್ರಹವಿರಬೇಕಾದರೆ ಆತನನ್ನು ಶರಣಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದವಶ್ಯಕವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಯತ್ರ ಸಾಘೋಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರುವುದೇನೆಂದರೆ, ಸುಮ್ಮನೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದುದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಇತಿ ಕರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳುಂಟು - ಅವುಗಳೂ ಸಹ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ಆ ಪ್ರಯೋಗವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ; ಅರ್ಜುನನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಮನುನು ಸಾರ ಧನುರ್ಧರನಾಗಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇದ್ದರೆ, ಶ್ರೀ ವಿಜಯವೇ ಮುಂತಾದಿಗಳು ಯಾವುವು ಇಲ್ಲವು. ಇದರಿಂದ ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಭಾವವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಏನೆಂದರೆ-ಚತುರ್ವಿಧಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವು ಅವಶ್ಯಕವು ಈ ಉಪಾಯವು ಎರಡು ತೆರನಾಗಿರುವುದು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯ ಸಾಘೋ ಪಾಯವೆಂಬದಾಗಿ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾದರೋ “ ಕೃಷ್ಣಂ ಧರ್ಮಂ ಸನಾತನಂ ” ಎಂದೂ ಹಾಗೆ ಯೇ “ ಆಮೃತಸ್ಯೇಷಸೇತುಃ ” “ ಯಮೇವೈಷವ್ಯಣುತೇತೇನಲಭ್ಯಃ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೇ. ಸಾಘೋಪಾಯಗಳಾದರೋ ಅಸಮರ್ಥರಾದ ತ್ರಿವರ್ಣ ದವರು ಮೊದಲಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಭರನ್ಯಾಸವು. ತ್ರಿವರ್ಣಸಮರ್ಥರಿಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಾಜ್ಞಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗರೂಪ ಉಪಾಸನೆಯು. ಇಲ್ಲಿ ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ವರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದು ಬೋಧಿತವು. ಯತ್ರ ಸಾಘೋಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗಾರಂಭವು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ಸಾಘೋಪಾಯವು ಬೋಧಿತವು ಹೀಗೆ ಆತನನ್ನು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿ, ಉಪಾಸನ ಅಥವಾ ಶರಣಾಗತಿಗಳಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ, ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ,

ಲಭಿಸುತ್ತವೆಂಬ ಗುಹ್ಯಾರ್ಥವು ಈ ಅನೋಘವಾದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಯತ್ರಸಾರ್ಥೋಧನಾರ್ಥರನಾದರೆ ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಹಾಗೆ “ಪ್ರಣವೋ ಧನು ಶ್ವರೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವರಿಂದ, “ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ” ಯಾವನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಅವನಿಗೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಎರಡನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೂ ಪ್ರಥಮ ಪಾದಕ್ಕೂ ಹೇತು ಹೇತುವದ್ಭಾವವು. ಇದನ್ನೇ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದಲ್ಲಿ “ಯಶ್ಚ ರಾನೋ ನ ಪಶ್ಯೇತ್ತು ಯಂ ಚ ರಾನೋ ನ ಪಶ್ಯತಿ” ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವನು ತನಗೆ ಸರ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ನೋಡುವದಿಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತವನನ್ನು “ಯಂಚರಾನೋನಪಶ್ಯತಿ” ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೃಪಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೋಡುವದಿಲ್ಲವೋ ಎಂಬರ್ಥವು. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು :- “ಉಪಾಯ ಸ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೇ ರುಪನಿಷದಧೀತ ಸ್ಸ ಭಗವಾ ಪ್ರಪತ್ಯತಸ್ಯೋಕ್ತೇ ಪ್ರಪದನನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಗ(ಸ)ತೀ” || ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ತನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ತಾನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನು ; ತಸ್ಯ ಪ್ರಪತ್ಯತ-ಅಂತಹ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೇ-ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ; ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಪ್ರಪದನವು ಒಂದು, ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನವು ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು.

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಗವದ್ಗೀತೆಯ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಅದುದು ನಮ್ಮ ದೇಹವೇ, ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ, ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಆಶಾಸವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿ ಮಾಮಕಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಾದಿ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಿಗೂ ಪಾಂಡವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಸವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿರುವ ವೀರೇಕಾದಿಗಳಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಜಯವು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಉತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅರ್ಥ ಹೇಗೆಂದರೆ :- ಯತ್ರ ಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ - ಯಾರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಪರಮ ಪುರುಷನು ನಿರತಿಶಯ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವನೋ ಯಾರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು ಧನುರ್ಧರಃ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತನಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಪ್ರಣವವನ್ನೇ ಧನುಸ್ಸೆಂದೂ ತನ್ನ ಆತ್ಮನೇ ಶರವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ, ಹಿಮಿತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಯುಜ್ಜಾತ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಐಕಾನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶರವಾದ ಆತ್ಮಾನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದವೇ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವನೋ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಶರಣಾಗತಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಜ್ಞಶರಣಾಗತಿಯನ್ನಾಗಲೀ “ಸರ್ವ ಧರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ” ಎಂಬ ಚರಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನಿಗೆ ಕಾರವಸೇನೆಯು ನಾಶವಾದ ತೆರದಿ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರ ಮುಂತಾದ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ ; ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯವಾಗುವ ತೆರದಿ ಸತ್ಸವೃದ್ಧಿಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವೀರೇಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗುವದರಿಂದ, ಪರಮ ಪುರುಷನು ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವದರಿಂದ, ತತ್ರ-ಅಂತವನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ, ಶ್ರೀ-ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಯವೂ, ಅಥವಾ

ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಮೋಕ್ಷವೂ, “ಅಂತರಿಕ್ಷಗತಶ್ಚೈವಮಾ” “ಸತುನಾಗವರ ಶ್ಚೈವಮಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸದ್ವಚನನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಬಂದ ವಿಭೇಷಣನಿಗೂ, ಮತ್ತು ಮೊಸಳೆಯ ಬ.ಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ದೈನ್ಯದಿಂದಿರುವ ಗರ್ಜೆಂದ್ರನಿಗೂ ಪ್ರಾಶ್ನವಾದ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಭಾವವು ವಿಜಯಃ ಭೂತಿಃ ನೀತಿಃ-ವಹಿಕಾದಿ ಕಾಮಪೂರಣವೂ, ಅರ್ಥಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಪ್ರಸನ್ನನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮವುರುಷನೇ ಕುಚೇಲರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿತೆರದಿ ಕೊಡುವನು ಎಂಬ ಸ್ವಾರ ಸ್ಯಾರ್ಥವೂ ಸಹ ದ್ವ್ಯೇತಿತವು ಯತ್ರಸಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬುದು ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯವಾದ ಅತ್ಮಸಮರ್ಪಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಪ್ರಮಾಣ ಉಂಟೋ? ಎಂದರೆ “ಪ್ರಣವೋ ಧನು ಶ್ವರೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ತಲ್ಲಪ್ತೃ ಮುಚ್ಯತೇ ಅಪ್ರಮತ್ತೇನ ವೇದ್ಯವ್ಯಂ ಶರವತ್ತನ್ಮಯೋ ಭವೇತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೇ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವು. (ಮುಂಡಕ. ೨. ೪) ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಈ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಹೀಂ ಎಂಬ ಪ್ರಣವವೇ ಧನುಸ್ಸು, ಆತ್ಮಾವೇ ಶರವು ಬಾಣವು, ಈ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದು ರೂಪಕ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿ, ಅಪ್ರಮತ್ತೇನ-ವಹಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಡದೆ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ವೇದ್ಯವ್ಯಂ ಗುರಿ ಇಡುವವನು ಹೇಗೆ ಆಕಡೆ ಈಕಡೆ ನೋಡದೆ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನೇ ನೋಡುವನೋ ಹಾಗೆ ಐಕಾಂತ್ಯದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಶರವತ್-ಬಾಣವುಹೋಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಏಕೇಭವಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನಗುಣಕನಾಗಿ ದೇವ ಮನುಷ್ಯದೇಹಗಳಿಗೆ ಕರಣಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತನ್ನಯೋ ಭವೇತ್-“ಮನುಸ್ಯ ಧರ್ಮಮಾಗತಾಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯ ಮುಪೈತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹಾಗೆ ಆಗುವನು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಬೇರೆ ಶರವೇ ಬೇರೆ ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾವೂ, “ಸೃಥಗಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚಮತ್ಮಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ. ಹೇಗೆ ಐಕ್ಯವೆಂದರೆ “ರಾಮ ಸುಗ್ರೀವಯೋರೈಕ್ಯಂ ದೇವ್ತೇಯಂ ಸಮಜಾಯತ” (ರಾಮಾ. ಸುಂದ) ಮಹರ್ಷಿಯು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಆಂಜನೇಯನ ದಿವ್ಯ ಸೂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ತನ್ನಯತ್ವವು. ಪರಮ ವೈತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಾಧರ್ಮ್ಯದಿಂದಲೂ ತನ್ನಯತ್ವವು. ಅರ್ಜುನನು ಇಂತಹ ಅತ್ಮಸಮರ್ಪಣರೂಪವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗೀತಾಚರಮ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಯತ್ರಸಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಂಡೀವಧರನೆಂದು ಇವುಮಾತ್ರವನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಾಗ್ರೇಸರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲವು. ಗಾಂಡೀವವು ತುಚ್ಛವಾದ ಧನುಸ್ಸು. ಈ ಭಾವವನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅವತಾರ ಸಮಾಪ್ತಾನಂತರ ತಾನೇ ತಿಳಿಯುವನು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧನುಸ್ಸಾದರೋ ಮೂಲಮಂತ್ರದ ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು; ಇದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ ಪರಮ ಪುರುಷನಿಗೇನೇ ತಾನು ಶೇಷಭೂತನೆಂದು ತಿಳಿದು, ತನ್ನ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕರಣ ಮಂತ್ರವಾದ ದ್ವಯದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಈ ಅರ್ಥವನ್ನಲ್ಲವೇ ಗೀತಾಚರಮ ಶ್ಲೋಕವು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞನು. ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಧನುರ್ಧರನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಹೇಷ್ವಾಕನು ಎಂಬ ಅನೋಘಾರ್ಥವೂ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತೇ ಶತಸಹಸ್ರಿಕಾಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವೈಯಾಸಿಕಾಂ
ಪರಮಹಂಸಾಂ ಶ್ರೀ ಭೀಷ್ಮಪರ್ಮಣಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಪರಬ್ರಹ್ಮ
ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದೇ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಕಥನ
ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶ ಯೋಗೋನಾಮ ಅಷ್ಟಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮಃ

ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗೂಢಾರ್ಥವಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯು
ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದ ೯೭—೨ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಕಿಮುಕ್ತಧನುಷಾ
ಕಾರ್ಯಮಸಿನಾ ನಾ ಪಚರ್ಮಣಾ | ಮಹೇಷ್ಟಾಸೇ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞೇ ಭರತೇ ಸ್ವಯಮಾಗ
ತೇ” ಎಂಬುದು ಶ್ಲೋಕವು. ಪ್ರಕರಣವೇನೆಂದರೆ ಭ್ರಾತಾ ವನಂಗತನಾಗಿ ಪಿತಾ ದಿವಂಗತ
ನಾದುದರಿಂದ ಪರಮ ದುಃಖಿತನಾದ ಭಕ್ತಿ ಭಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಸರನಾದ ಭರತನು ಶ್ರೀ
ರಾಮನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಸೈನ್ಯ ಮಂತ್ರಿ ಪುರಜನ ಕೋಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆತನ
ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬರಲು;
ಆದನ್ನು ಕಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಆತನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ, ಆತನನ್ನು ವಧಿಸಲು
ಶ್ರೀ ರಾಮನ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ
ಹೇಳುವ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಅಮೋಘೋಕ್ತಿಯು ಸ್ವಪ್ನಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ ಭರತರು ಬಂದಿ
ರುವುದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
ಓ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರನಾದ ಭರತನು ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನೆಲ್ಲವು;
ಆತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು, ನಿನಗೆ ರಾಜ್ಯ ಬೇಕಾದರೆ ಹೇಳು, ಆತನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕೊಡಿಸು
ವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ತೊಡಗಿ, ಭರತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬಾಣವಾಗಲಿ ಕತ್ತಿಯಾಗಲಿ
ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವು; ಏಕೆಂದರೆ ಭರತನು ಮಹೇಷ್ಟಾಸನು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನು
ಎಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆತನ ಬಾಣವು ಮಹತ್ತಾದುದು; ಪ್ರಣವಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ
ಆತ್ಮಾವೆಂಬ ಶರವನ್ನು ಹೂಡಿ, ಅದನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆಯನ್ನು
ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದವನು; ನಿನ್ನ ಬಾಣವು ಆತನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ
ಮಾಡಲಾರದು ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ ಆತನು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನು; ಭರತನು ಹೀಗಿಗ ಮಹೇಷ್ಟಾಸ
ನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಅಥವಾ, ಯತ್ರಸಾರ್ಥೋಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು
ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಹೇಳಬಹುದು:— ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಮುಖಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ
ಘೋರ ರಾವಣನಾದ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಶತ್ರುವನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವೆಂಬ ಬಾಣ
ಸಮೂಹದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಯಾವನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನಿಗೇ ಮೋಕ್ಷಶ್ರೀ
ಮುಂತಾದ್ದೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವತದ ಶೌನಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಧಾರ
ವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು. “ದಶೇಂದ್ರಿಯಾನನಂ ಘೋರಂ ಯೋಮನೋರಜನೀಚ
ರಮ್ | ವಿವೇಕ ಶರಣಾಲೀನ ತಮಂ ನಯತಿ ಲೋಗಿನಾಮ್ ||” ಹೀಗೆ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನಿಟ್ಟೇ ಬರೆಯುವದರಿಂದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಾದಿಗಳು ಮಹಾಕವಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವರು; ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು || ೭೮ ||

ಧಾ. ಯತ್ರಯೋಗೇಶ್ವರಃ-ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯೋಚ್ಛಾವಚರೂಪೇಣಾ ವಸ್ತಿತಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ
ಯೇಯೇ ಸ್ವಭಾವಯೋಗಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸರ್ದೇಷಾಂ ಯೋಗಾನಾಮಿಶ್ವರಃ
ಸ್ವಸಚ್ಚಲೈಯತ್ರ ಸ್ವೇತರ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಭೇದಃ,
ಕೃತ್ಸ್ನಃ-ವಸುದೇವಸೂನುಃ ಯತ್ರ ಚ ಪಾರ್ಥೋಧನುರ್ಧರಃ-ತತ್ತಿತ್ಯಪ್ಯಸುಃ

ಧಾಷ್ಯಾರ್ಥವು:—ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೇನಾದರೂ ಜಯವುಂಟೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ
ಆಶೆಯಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ
ಜಯವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಪಾಂಡವರಿಗೇನೇ ಜಯವುಂಟಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ
ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರಿಗೆ ನಡೆದ ಸಂವಾದವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದರು ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
ನಡೆದ ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದರು ಕೊನೆಗೆ ಆ ಸಂವಾದದ
ಮತ್ತು ವಿಶ್ವರೂಪದ ಅದ್ಭುತವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅರ್ಜುನನು
ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು; ಆಶ್ರಿತವತ್ಸಲನು
ಆ ರೂಪವನ್ನು ಸಹ ತೋರಿಸಿದನು; ಆದುದರಿಂದ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಂತರಿಗೆ
ಪರಮಾನುಗ್ರಹವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯವಿಲ್ಲವು
ಎಂಬುದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಈಗಲಾದರೂ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಹೇಳಿ ಬದುಕಲಿ ಎಂಬ
ಭಾವದಿಂದ ಈ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಸಂಜಯರು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅರ್ಜು
ನನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮಾಡಿದ ಕರುಣಾನಿಧಿಯ ಉಪದೇಶವಲ್ಲವು. ಯಾರು, ಆತನಿಗೆ ಶರಣಾ
ಗತರಾಗಿ, ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ತೆರದಿ, ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಸರಸ್ವ
ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡು ಎಂಬ ಯಾಚ್ಛಾ ಇದ್ದುದಾದರೆ, ಅವರಿಗೆ ತಾನು ಪುಸಸ್ಸನ್ನಾಗಿ
ಸರಸ್ವ ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನೂ ತಾನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದ
ಸಂಜಯರ ಉಪದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು “ಸಂಸ್ತುತನಾ” ಅಂಥನಾದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೋದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆತನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ
ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಯತ್ರ-ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯೋಚ್ಛಾವಚರೂಪೇಣಾವ ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯಾ ಚೇತನಸ್ಯ ಚ ವಸ್ತುನಃ ಯೇ
ಯೇ ಸ್ವಭಾವಯೋಗಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸರ್ದೇಷಾಂ ಯೋಗಾನಾಮಿಶ್ವರಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಉಚ್ಛಾವಚರೂಪೇಣಾವ ಸ್ಥಿತಸ್ಯ-ಕೆಲವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಯೂ
ಕೆಲವು ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇರುವ, ಚೇತನಾಚೇತನಸ್ಯ-ಚ ವಸ್ತುನಃ ಚೇತನ ಮತ್ತು
ಅಚೇತನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ, ಯೇಯೇ ಸ್ವಭಾವಾಃ-ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ವಭಾವ
ಉಂಟೋ, ತೇಷಾಂ ಸರ್ದೇಷಾಂ ಯೋಗಾನಾಂ-ಅಂತಹ ಸಮಸ್ತ ಯೋಗಗಳಿಗೂ, ಈಶ್ವರಃ-
ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ, ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ—ಸ್ವಸಚ್ಚಲೈಯತ್ರ
ಸ್ವೇತರಸಮಸ್ತವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಭೇದಃ-ತನ್ನ ಸಚ್ಚಲೈಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ,
ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಕೃತ್ಸ್ನಃ-
ಎಂದರೆ ವಸುದೇವಸೂನುಃ-ವಸುದೇವ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು, ಇದರಿಂದ
ಅವತರಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಅಜಹತ್ಸ್ವಸ್ವಭಾವನಾಗಿ ಯೋಗೇಶ್ವರನು; ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನು
ಮತ್ತು ಉಭಯ ವಿಭೂತಿನಾಯಕನು, ಹೀಗೆ ಸರ್ವಪೂರ್ಣನೆಂಬ ಭಾವವು. ಯತ್ರಚಪಾರ್ಥೋ
ಧನುರ್ಧರಃ-ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನು ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಎಂದರೆ

ಪುತ್ರಃ ತತ್ಪದದ್ವಂದ್ವೈಕಾತ್ರಯಃ; ತತ್ರಶ್ರೀ ವಿಫಜಯೋ ಭೂತಿ ನಿಫೇತಿ ಕ್ಲ
ಧ್ರುವಾ-ನಿಶ್ಚಲಾ, ಇತಿ ಮತಿ ಮರ್ಮೋತಿ || ೭೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜ ವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯೇ

ಅಷ್ಟಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ರಾಮಾನುಜಾಯನಮಃ

ತತ್ಪತ್ಯಪ್ಪಸುಃಪುತ್ರಃ-ಆತನಿಗೆ ಆತ್ಮೀಯ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನು, ತತ್ಪದದ್ವಂದ್ವೈಕಾತ್ರಯಃ-
ಆತನ ಚರಣಯುಗಲವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಇದು ಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಶರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಣವವನ್ನು ಧನುಸ್ಸಾಗಿ
ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಸರಮಪುರುಷನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಅಂತಹ ಶರವಾದ ಆತ್ಮವನ್ನು
ಸರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೋ, ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣರೂಪ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು
ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾನೋ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿ
ಉಪನಿಷದರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ತತ್ರ-ಆ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ, ಶ್ರೀ-ರಾಜ್ಯಾದಿಭೋಗ್ಯ
ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ, ವಿಜಯಃ-ಶತ್ರುನಾಶವೂ, ಭೂತಿಃ-ಐಶ್ವರ್ಯವೂ, ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಡಳಿತವನ್ನೂ
ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಅಥವಾ, ಉಂಟಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದೇಣವೂ, ನೀತಿಃ-ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಂಟಾದ ಇತಿಕ್ರಮ್ಯತೆಯು ಅಥವಾ ಅಂತಹ
ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಅಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಸಹ, ಧ್ರುವಾ-ಎಂದರೆ, ನಿಶ್ಚಲಾ-
ಶಾಶ್ವತವಾದುದು, ಇತಿ-ಎಂಬುದಾಗಿ, ಮತಿಮರ್ಮ-ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಇತಿ-ಎಂಬುದಾಗಿ
ಸಂಜಯರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಹಿಂದೆ ೭೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗೇಶ್ವರ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ವರೈವೀಶ್ವರಶಕ್ತೀತೇಜಸಾಂ ನಿಧಿಃ ಎಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಸ್ನ ಸ್ತೋಚ್ಛಾವಚೆ
ರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯಾಚೇತನಸ್ಯಚ ವಸ್ತುನೋ ಯೇಯೇಸ್ವಭಾವಯೋಗಾಃ,
ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯೋಗಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಎಂದೂ ಭಿನ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ
ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ;
ಅಥವಾ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಯೋಗನಿಧಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ರೂಪವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯ
ಯೋಗಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದೂ
ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಯೋಗಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಮಾತ್ಮನು
ಸವಿಶೇಷನೆಂದೇ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಹಾಗಾಯಿತು; ನಿರ್ದಿಶೇಷನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ
ವಿಲ್ಲವು ಈಶ್ವರಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ನಿಯಮನ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ
ನಿಯಾಮ್ಯವರ್ಗವು ಉಂಟೇ ಉಂಟು ಎಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ಆದುದರಿಂದ ಸರಮಾತ್ಮ
ನೊಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯವು, ಮಿಕ್ಕವೆಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯೆಯು ಎಂಬ ವಾದವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದುದಲ್ಲವು. ಈತಿ
ತವ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರನಾಗುವದಿಲ್ಲವು ಇಲ್ಲಿ ಧನುರ್ಧರಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು
ಯಾವಾಗ ಕಂಷ್ಯೇ ವಚನಂತವ (ಗೀ. ೧೮-೭೩) ಎಂದು ಸಜ್ಜಿಲ್ಪಿಸಿದನೋ ಒಡನೆ ತಾನು
“ವಿಸ್ತೃಜ್ಯಸತರಂ ಚಾಪಮ್” (ಗೀ. ೧-೪೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಬಿಸಾಡಿದ್ದ ಗಾಂಡಿವವನ್ನು
ಪುನಃ ಧರಿಸಿದನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತಿಮರ್ಮ ಎಂಬುದರಿಂದ
ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ, ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಂತೂ ಸರಮಾತ್ಮನನ್ನು

ಶರಣಾಗತಿಯ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೇ ಚತುರ್ದಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಎನಾ ಇತರರಿಗಲ್ಲ ವೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೂ ಸಂಜಯರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ—ಶೃಣು ರಾಜನು ತೇ ವಿದ್ಯಾಮಮ ವಿದ್ಯಾ ನ ಹೀಯತೇ | ವಿದ್ಯಾಹೀನ ಸ್ತಮೋಘ್ನಸ್ತೋ ನಾಭಿಜಾನಾಸಿ ಕೇಶವಮ್ | ಮಾಯಾಂ ನ ಸೇವೇ ಭದ್ರಂ ತೇ ನವ್ಯಥಾ ಧರ್ಮನಾಚರೇ | ಶುದ್ಧಧಾವಂ ಗತೋ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೇದ್ವಿಜನಾರ್ದನಮ್ ” ೬ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಕೇಳು ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವುದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲವು; ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೇ ವಿದ್ಯೆಯು; ಅಂತಹ ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನೋಗುಣಕ್ಕೆ ವಶನಾಗಿ ಕೇಶವನನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿಯಲಾರೆ; ನಾನು ಪ್ರಕೃತಿಭೋಗವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದಿಲ್ಲವು, ನಾನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸುಪ್ರೀತ ನಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನೆಸಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವೆನು; ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಯೋಗ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಿ ಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಐಕಾಂತ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಮತಿಯು ಧೃವಾ-ಆಲ್ಲವು; ನನ್ನ ಮತಿಯಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲವು; ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇರುವದರಿಂದ, ನನ್ನ ಮತಿಯು ಸಮೀಚೀನವಾ ದುದಾಗಿ ಈಗ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ತತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವು ನನಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವು; ನಿನಗೆ ವ್ಯಕ್ತವಿಲ್ಲದಿರ ಬಹುದು, ನನ್ನದು ಸ್ಥಿರವಾದುದು, ನಿನ್ನದು ಹಾಗಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವು.

ಈ ೧೮ನೆ ಅಧ್ಯಾಯವು ನಾನಾವಿಧ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದ ರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರುಗಳು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರವರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿ ಬರುತ್ತದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು ಶ್ರದ್ಧಾ ತ್ರಯಯೋಗೋನಾಮವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥವು ಉಪಪಾದಿತ ವಾಗಿರುವುದು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿ ಎಲ್ಲೋ ಒಂದು ವಿಷಯ ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿತವಾಗುವದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲವು ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಸನ್ಯಾಸಯೋಗವೆಂಬ ಹೆಸ ರನ್ನೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪ ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ಅರ್ಥವಾದರೆ ಅಪಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ; ಏಕೆಂದರೆ “ಯಜ್ಞೋದಾಸ ತಪಶ್ಚೈವ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಮವೇವತತ್” ಎಂಬ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು; ಕರ್ಮ ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಕರ್ಮತ್ವಫಲ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕ ವಿಹಿತ ಕಲ್ಮಾಸುಷ್ಣಾನವೆಂದರೆ ಇದು ಹಿಂದೆ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಆ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಆ ಹೆಸರನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವು; ಮತ್ತು ಈ ಅಂಶ ಮಾತ್ರವೇ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು, ಅದು ಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯವೂ ಅಲ್ಲವು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ೯ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವೂ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಈ ದೊಡ್ಡ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ “ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಕಥನ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಯೋಗ” ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಚಿತವಾಗಿಯೂ ಸಾರ್ಥಕವತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ೧೭ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾರತಮವಾಗಿ ಗುಹ್ಯ ತಮವಾದುವು ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳಾದುದರಿಂದ, ಇದರಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೂ ಉಂಟು;

ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶವೂ ಉಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತೃಪದೇಶವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ - 1. ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೂ ಶಕ್ತರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯೂ, ೨. ಹಾಗೆ ಶಕ್ತರಲ್ಲದ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಎಂಬುದು.

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಶ್ರೀಮತೇ ನಿಗಮಾನ್ತ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

೧೮ ನೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥವು.

ಅವ-ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಐಹಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೂ, ಮೋಕ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಸಹ ಯಜ್ಞ, ದಾನ ತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳೇ ಸಾಧನ ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು ಅವುಗಳ ಆರಂಭದಲ್ಲೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳುವದರ ಮೂಲಕ, ಓಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವೆಂಬುದನ್ನೂ, ತಚ್ಚಬ್ದವಿರುವದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಹ ಕರ್ಮ ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಸಚ್ಚಬ್ದವಿರುವದರಿಂದ ಐಹಿಕಾದಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾರ್ಹ ಕರ್ಮವೆಂಬುದನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಐಹಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿರುವ ಬುಬ್ರುಕ್ಷವು ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಯೆಂದೂ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಹವು ಕರ್ಮವು ಫಲಮಮತಾದಿಯುಕ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದೇನೆಂದರೆ? ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಶಾರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂದೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತಾವೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವೂ, ಪ್ರಧಾನಫಲಿಯೂ ಆತನೇ ಎಂದೂ, ಸತ್ಯಗುಣವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾದೇಯವೆಂದೂ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನಭೂತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತಸಾಧನಗಳೆಂದೂ, ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪರಮ ಸಾರಭೂತವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತಸಾಧನಗಳು ಗುರುಲಘೂಪಾಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಗವದ್ಭಾವಾಸನ ಮತ್ತು ಆತನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿ ಹೀಗೆ ಎರಡೇ ಉಪಾಯಗಳೆಂದೂ, ಗುರೂಪಾಯವು ತನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುವವನಿಗೆ ಲಘೂಪಾಯವೆಂದೂ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೧. ಹಿಂದೆ ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆರಂಭಿಸುವ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮವು, ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪೋರೂಪವಾದುದೆಂದೂ, ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪವಾದುದೆಂದೂ “ಕರ್ಮಣೈವಾಧಿ ಕಾರಶ್ಚೇ ಮಾ ಫಲೇಷು ಕದಾಚನ” ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಕರ್ಮತ್ಯಾಫಲ ಮಮತಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ “ತ್ಯಾಗೇನ್ನೈಕೇಽಮೃತತ್ವಮಾನತುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದವೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ “ಸನ್ನಾಸಯೋಗಾದ್ಯತಯಃ ಶುದ್ಧ ಸತ್ಯಾಃ ಪರಿಮುಚ್ಯಂತಿಸರ್ವೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನ್ನಾಸ ಶಬ್ದವೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ, ಇವು

ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯಲ್ಲ; ಓ ಬಾಹುಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಏಕಾರ್ಥವುಳ್ಳವೇ? ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಇಲ್ಲಿವೇ ಭಿನ್ನಾರ್ಥವುಳ್ಳವೇ? ಆಗ ತ್ಯಾಗವೆಂದರೇನು? ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೇನು? ಓ ಕೇಶಿ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದ ಪರಮಪುರುಷನೇ, ದಯವಿಟ್ಟು ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

೨. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಢರರು ಉತ್ತರವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಕೂಡ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಹೇಳುವದರಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಾಭಿಪ್ರಾಯ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಅನಂತರ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳು ತುಚ್ಛಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ಅವು ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಕರ್ಮ ಸನ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನ ನಿರರ್ಥಕವೆಂಬ ಅರ್ಥ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭಾವನೆಯೇ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಸರಿಯಲ್ಲವು.

೩. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ ಬಂಧಕಗಳೇ; ಆದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆನ್ನುವರು ಇವರು ಕಾಪಿಲರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳು ಅನುಷ್ಠಿತಕ್ಕವೇ ವಿನಾ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ತ್ಯಾಗಸನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳನ್ನುಳ್ಳವು.

೪. ಹೀಗೆ ವಿವಾದಾಸ್ಪದಗಳಾದ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿರುವಾಗ ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದದ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನೀನು ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನದ ನನ್ನಿಂದಲೇ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ನರಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ ಹಿಂದೆಯೇ (೩-೩೦)ರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಫಲ ಮೂರರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಂಗವು ನಿನಗೆ ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೇ ಪುನಃ ಕೊಟ್ಟು ನೀನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸಿ, ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನುಳ್ಳ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವದರಿಂದ ನಾನು ಫಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ ಮಮತೆಯು ತ್ಯಾಗ. ಈ ಕರ್ಮ ನಾನು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ, ಸದ್ವೀಶ್ವರನೇ ಮಾಡಿಸಿದ್ದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು ಈ ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾಗುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವು ನನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಲತ್ಯಾಗವು. ಹೀಗೆ ತ್ಯಾಗವು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

೫. ಯಜ್ಞದಾನತಪಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಸಾಯುವತನಕ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೇ ಬಿಡತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಚಾರಪರರಾಗಿ ಮನನ ಶೀಲರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಉಪಾಯಸಾಧನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುವು.

೬. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಈ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು

ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದರಿಂದ ತುಂಬಾ ಪವಿತ್ರಕರವಾದುದೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಭಗವದ್ಭಾಸನ ವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಹೇಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಕರ್ಮಗಳೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನರೂಪ ವಾದ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಮಮತೆಯನ್ನೂ, ಫಲ ವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ಬಿಟ್ಟು, ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ದೇಹವಿಯೋಗವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಗತಿಯುಂಟಾಗುವ ತನಕ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕವು ಎಂದು ಭಗವಂತನಾದ ನನ್ನಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

೭. ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವದಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ, ಶರೀರಯಾತ್ರೆಯು ಯಜ್ಞಶಿಷ್ಟಾಶನದಿಂದ ನಡೆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾ ಡುತ್ತದೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ನಡೆಸದವನು ಪಾಪವನ್ನೇ ಭುಂಜಿಸಿ ಪಾಪಿಯಾಗಿ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೇ ಆಹಾರಶುದ್ಧ ವಾಗಿದ್ದರೆ ಸತ್ಪಶುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಸತ್ಪಗುಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾದರೆ ನಿಶ್ಚಲ ವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಇದು ಲಭಿಸಿದರೇ ಸರ್ವಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅನ್ನವು ಭಗವನ್ನಿವೇದನದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಾದರೆ ಮನಸ್ಸು ಪರಿಶುದ್ಧವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವ ಮೇರೆಗೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಇಲ್ಲೂ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ.—ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಾಪನಶ್ಚವು ದೊರೆಯುವದರಿಂದ ಮಹಾಯಜ್ಞಾದಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವವರಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. ಆ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು ಹೀಗೆ ಸುಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಕಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತವೆ? ಅವುಗಳು ಬಂಧಕಗಳೆಂದು ಮೋಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದು ತಾನುಸತ್ಯಾಗವೆನಿಸಿ ತುಂಬಾ ನಿಂದಿತವು.

೮. ಮುಂದೆ ರಾಜಸತ್ಯಾಗವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಈ ರಾಜಸ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಯದ್ಯಪಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ, ಈ ಯಜ್ಞಾದಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ. ಈ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಧರ್ಮದಿಂದ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು; ಅದು ತುಂಬಾ ದುಃಖಕರವಾದುದು, ತುಂಬಾ ಆಯಾಸಕರವಾದುದು, ಬಹು ಕಾಯಕ್ಷೇಶವುಳ್ಳದು ಎಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಜ್ಞಾನರೂಪ ಉಪಾಸನ ದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯೋಣವು ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ತ್ಯಾಗಫಲವಾದ ಭಗವದನಗ್ರಹವಿಲ್ಲವು. ಭಗವ ದನುಗ್ರಹ ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿಗಳನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಭಗವಾಃ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಉಪಾಸ ಕೈಗೂಡುವದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಭಗವಂತನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಮನಶ್ಶಾಂತತೆಯೇ ವಿನಾ ಕರ್ಮವು ಕ್ಷೇಶಕರವೆಂದು ಬಿಟ್ಟುದುದರಿಂದಲ್ಲವು. ಕರ್ಮಮಾಡಿ ಪ್ರೀತನಾದರೇನೇ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಮನಶ್ಶಾಂತತೆಯೂ ಎಂಬ ಭಾವವು.

೯. ಮುಂದೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವೆಂಬುದು ಯಾವುದು, ಅದು ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಕವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಓ ಅರ್ಜುನನೇ!

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಯಾವ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕವು ಎಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮತಾಕರ್ಮೈಶ್ವರ ಫಲಗಳನ್ನು ಯಾವನು ತ್ಯಾಗಮಾಡ ವನೋ, ಅದು ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದೇ ಕರ್ಮ ಸನ್ನಾಸವೂ, ತ್ಯಾಗವೂ, ಎಂಬ ಭಾವವು.

೧೦. ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವು. ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳು ಬಂಧಕಗಳು; ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದವು. ಇವು ಆಕುಶಲ, ಕುಶಲಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗಿಯು ಆಕುಶಲವಾದ ಕಾಮ್ಯವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೂ, ಮಮತಾಕರ್ಮೈಶ್ವರ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಿಸುವದರಿಂದ ಆತನು ಅದನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವು ಕುಶಲಿ ಗಳಾದ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೂ, ಫಲ ಕರ್ಮೈಶ್ವರ ಮಮತೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಆತನಿಗೆ ಸಂಗವಿಲ್ಲವು ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ತ್ಯಾಗಿಯೇ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನು, ಆತನೇ ಸತ್ವಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ಆತನೇ ಸಂಶಯವನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿದವನು.

೧೧. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಅವರಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ದೇಹ ಧಾರಣಾದಿಗಳೂ ನಡೆಯಬೇಕಲ್ಲವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ಕರ್ಮೈಶ್ವರ ಫಲಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನೋ ಅವನೇ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯು.

೧೨. ಮೋಕ್ಷೇತರ ಸಾಧನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿಬಿಟ್ಟು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ, ಹೇಗೆ ಅವುಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಹೋಗುವವು? ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ ತದನುಗುಣವಾದ ಸಸ್ಯವು ಹುಟ್ಟಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.— ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೂರು ವಿಧಗಳಾದ ಫಲಗಳುಂಟು. ೧. ಅನಿಷ್ಟಫಲ. ೨. ಇಷ್ಟಫಲ. ೩. ಮಿಶ್ರ ಫಲನೆಂಬದಾಗಿ. ಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾಗುವ ಅನಿಷ್ಟಫಲವು ನರಕಾದಿ ಫಲವು; ಇಷ್ಟವಾದುದು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವು; ಮಿಶ್ರವಾದುದು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಧನ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ದುಃಖದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಈ ಮೂರು ಫಲಗಳೂ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದವನಿಗೆ ಓ ಕುಂತೀಪುತ್ರನೇ! ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗಿಗಾದರೋ, ಬೀಜವನ್ನು ಹುಂದುಬಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಈ ಮೂರು ಫಲಗಳೂ ಇಲ್ಲವು. ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತಹ ನಿರರ್ಥಕಗಳಾದವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ತಾನೆ ಏಕೆ? ಎಂದರೆ ದೇಹಧಾರಣಾದಿಗಳು ನಡೆಯಬೇ ಕಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೆಂಬ ಭಾವವು.

೧೩. ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳು ಅನಿಷ್ಟ ಇಷ್ಟ ಮಿಶ್ರಗಳಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡು ವಂತಾದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯು ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಮೈಶ್ವರ ಮಮತಾ ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನಡೆಸುವದರಿಂದ ಅವು ಬಂಧಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಗಲಿ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ ಅನುಸಂಧಾನವೇನು ಅಯಥಾರ್ಥವಾದುದೇ ಅಥವಾ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೇ ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು, ಈ ಅಧಿ

ಕಾರಿಯು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕರ್ತಾವಲ್ಲವೆಂದೂ ಐದು ಹೇತುಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸತ್ಯವು, ಅದರ ಅನುಸಂಧಾನವು ಹೇಗೆ ಯಥಾರ್ಥವೆಂದರೆ? ಪರಮಪುರುಷನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಶರೀರ ದಲ್ಲೂ ಅಂತರಾತ್ಮಮಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ನಾವು ಕರ್ಮಸಜ್ಜಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಆತನೇ ನಿಂತು ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವತ್ಯಾಗವು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೇ, ಅದು ದರಿಂದ ಓ ಬಾಹುಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನೇ! ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಐದು ಕಾರಣಗಳೂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಉಪಬ್ರಹ್ಮಣಗಳಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವಾಗಿ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದವುಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿ.

೧೪. ಆ ಐದು ಕಾರಣಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—(೧) ಈ ಜೀತನನಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರವು, ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಅಣುವಾದ ಆತ್ಮನು ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರನು (೨) ತಾನೇ ಕರ್ತಾ ಎಂದೆನಿಸುವನು. ಅಹಂ ಎಂದು ತೋರಿಬರುವ ಜೀವಾತ್ಮಾ. ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗದೆ ಅಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು. (೩) ಹೀಗೆ ಇವು ಇದ್ದರೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸರಿಯಾಗಿರಬೇಕು. (೪) ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳೂ ಈತನ ಜೀವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರಬೇಕು, ಜ್ಞಾನ ಸಜ್ಜಲ್ಪಯತನಾದಿಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. (೫) ಇವೆಷ್ಟಕ್ಕೂ ಮೇಲಾದ ಕಾರಣವು ದೈವಸತ್ಯವು; ಅದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು.

೧೫. ಹೀಗೆ ಶರೀರ ವಾಕ್ಯ ಮನಸ್ಸುಗಳ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದುದೇಯಾಗಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದೇಯಾಗಲಿ ಆರಂಭಿಸುವನೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಐದೂ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿ. ಅದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಕರ್ತಾವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವು ಕೂಡದು. ಇದರಿಂದಲೇ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ, ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಭಗವತ್ತೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ, ಭಗವಂತನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇಬ್ಬರ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಸೇರಿದರೇನೇ ಕಾರ್ಯವೂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯೂ.

೧೬. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಾನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾವಲ್ಲವೆಂದೂ ಸರೈಶ್ವರನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ, ಆತನು ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಕರಣ ಕಳೆಬರಾದಿಗಳ ಗನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಂತಹ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನು ಕೇವಲ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆತನು ದುರ್ಮತಿಯು ಎಂದರೆ ವಿಕರಣ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಆತನಿಗೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನಾದುದರಿಂದ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರನು.

೧೭. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನು ದುರ್ಮತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಸನ್ನತಿಯು ಯಾವನು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದರೋ ತಾನು ಸ್ವತಃ ಕರ್ತಾವಲ್ಲವು. ಸ್ವಾಮಿ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತಾನೇ ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವವಿಲ್ಲದವನಾಗಿರು

ತಾನೋ, ಮತ್ತು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವನಿಗೆ ಆ ಕರ್ಮವು ಲೇಪಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತವನು ಕೇವಲ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಕೊಂದರೂ ಅತನೇನೂ ಕೊಂದ ದೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವದೂ ಇಲ್ಲವು; ಅಂತವನಿಗೆ ಪುನಃ ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. ಆದುದರಿಂದ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಹನನವು ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿ ನೀನಿಗೆ ಬಂಧಕವಲ್ಲವು ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು.

೧೮. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನವು ಸಾತ್ವಿಕಗುಣವೃದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ, ಹ್ಲಾಿಗೆ ಯೇ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳಿಗಿಂತ ಇದಕ್ಕಿರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಹೊರಟು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪವು ಉಂಟಾಗುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿಧಿಯು ಮೂರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.—(೧) ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಕರ್ಮದ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು. (೨) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವು. (೩) ಅಂತಹ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು; ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವಿಷಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು, ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಕರ್ಮವಿಶೇಷ, ತಿಳಿಯುವವನು ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಷಯಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮೂರಂಶವುಂಟು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ—(೧) ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರವ್ಯಾಧಿ ಸಾಧನಗಳು. (೨) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು. (೩) ಕರ್ಮವನ್ನನುಷ್ಠಿಸುವವನು.

೧೯. ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವೂ, ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನೂ ಈ ಮೂರೂ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಪರಿಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ನೀನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅವು ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದವೆಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಭಾವವು.

೨೦. ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವೆಂತಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ವರ್ಣಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗೃಹಸ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲೂ ಯಾವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಪಂಚಾಮ ಹೊಂದುವ ಪ್ರತಿ ಶರೀರಗಳಲ್ಲೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳು ವಿಕಾರಹೊಂದುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರತೆಯಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನಮೊಡನೆ ಫಲಕರ್ಮವು ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅಂತವನ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ತಿಳಿ. ಈ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧಕವು ಎಂಬ ಭಾವವು. ಇದು ೫-೧೮ ರ ಅನುವಾದವು.

೨೧. ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪತಃ ಕೂಡ ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಫಲಗಳನ್ನನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರ ಉಂಟಾದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯುವರೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ರಾಜಸವೆಂದು ತಿಳಿ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು.

೨೨ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಾದರೋ, ಒಂದೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರೇತ ಭೂತ ಗಣವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆರಾಧನರೂಪವಾದುದಾಗಿ ಅತ್ಯಲ್ಪಫಲ ಕೊಡುವದನ್ನೇ ಮಹತ್ಫಲದಾಯಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅದರೊಂದಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನರೂಪ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ರಾಜಸಿಯ ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮಾವೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಬೇರೆಬೇರೆಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುವ ಅಂತಹ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಮತ್ತು ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರೇತಭೂತಾರಾಧನೆ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಫಲದಾಯಕವಾದುದೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೂ ದೂರತರವಾದುದು.

೨೩. ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದ ಆರಂಭ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸವೆಂದು ಮೂರುವಿಧವೆಂದೂ ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವೇ ನಿರತಿಶಯಫಲದಾಯಕವೇ ಎನಾ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅಶಾಶ್ವತ ಫಲಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಕರ್ಮವೂ ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾದಿಗಳ ಕಾಮನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮತಾ ರಹಿತವಾಗಿ ರಾಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ವಿಧ್ಯನುಸಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಕರ್ಮ ಉಂಟೋ ಅದು ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

೨೪. ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಫಲಾವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಬಹು ಪ್ರಯಾಸವುಳ್ಳ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ತಾನೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದು ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ಬಂಧಕವೆಂಬ ಭಾವವು.

೨೫. ತಾಮಸಕರ್ಮಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕ್ಲೇಶಗಳಿವೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ಖರ್ಚು ಬೇಕು, ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗುಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆ ಎನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಷ್ಟಿರಬೇಕು, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯದೆ ಆ ಪರಮಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯಾವ ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದು ತಾಮಸಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ಅನಿಷ್ಟಫಲದಾಯಕವೆಂಬ ಭಾವವು.

೨೬. ಹಾಗೆಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಕರ್ತಾ ಸಹ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಫಲಸಜ್ಜರಹಿತನಾಗಿಯೂ, ಕರ್ಮತ್ವಾಭಿಮಾನರಹಿತನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಪೂರೈಸುವವರೆಗೂ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಯುದ್ಧಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಇತರ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಫಲ ಸಿದ್ಧಿಸಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸದಿರಲಿ ಮನೋವಿಕಾರ ರಹಿತನಾಗಿ ಯಾವನು ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವನೋ, ಆತನು ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವೆನಿಸುವನು. ಅಂತವನು ಸದ್ವಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು.

೨೭. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ, ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸತ್ಪ್ರೀತದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ತನ್ನನ್ನು ನಂಬಿದ ಭಾರ್ಯಾಪುತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಸೇವಕಜನರನ್ನೇ

ಲ್ಲಾ ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವವನಾಗಿ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಆಹಾರದ ಶುಚಿ, ದೇಹದ ಸ್ವಾನಾದಿ ಪವಿತ್ರತೆ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಯುದ್ಧಾದಿ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಫಲಿಸಿದ್ದಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಶೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನೆಸಗುವ ಕಠ್ತ ರಾಜಸನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು

೨೮. ತಾಮಸಾಧಿಕಾರಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.— ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮ ಮಾಡಲು ಅಯೋಗ್ಯನಾಗಿಯೂ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಒಳ್ಳೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದದವನಾಗಿಯೂ. ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಸೇರಿ ಪ್ರಣಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, ಗೂಢವಾಗಿ ಅಭಿಚಾರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಇತರರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಬಯಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೆ ವಂಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವನಾಗಿಯೂ, ಆರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲಸ ಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ ಶ್ರದ್ಧಾ ಇಲ್ಲದೆ ಮಂದಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಹೆಚ್ಚಾದ ದೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿಯೂ, ಇತರರಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನೇ ಬಯಸುವ ಶೀಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯೂ, ಇರುವ ಕರ್ತಾ ಯಾರೋ ಆತನು ತಾಮಸೀ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು.

೨೯. ಹೀಗೆ (೧) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯದ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ (೨) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ (೩) ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಕರ್ತಾವಿನ್ಯಲ್ಲೂ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ ವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಸರ್ವತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ಆರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದರೆ ಹಿಡಿದು ಸಾಧಿಸುವ ಧೃತಿಯಲ್ಲೂ, ಗುಣಭೇದದಿಂದಂಟಾಗುವ ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.— ತತ್ತ್ವಹಿತಗಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಭೇದವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಧೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತವೋ, ಓ ಧನಂಜಯನೇ ನಿನಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವೆನು ಕೇಳು.

೩೦. ಏಕೆ ಸುಖಗಳಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಗಳಿಗೂ ಸಾಧನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಭೂತವಾದ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಯಾವ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಸಮಸ್ತ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಇದನ್ನು ಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ವಿವೇಕಿಸಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆ ಯದೇ ಇರುವದರಿಂದ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹರೂಪಭಯ ಉಂಟೆಂದೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆ ಯುವದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಅಭಯ ಉಂಟೆಂದೂ, ಯಾವ ಬುದ್ಧಿ ಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ತಿಳಿ.

೩೧. ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪೂರೈಕೆಯಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಹೇಗೆ ನಡೆಸಿದರೆ ಬಂಧಕವು ಯಾವುದು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ದೇಶ ಕಾಲಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು, ಹೇಗೆ ಕೂಡದು ಎಂಬ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ರಾಜಸೀ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೩೨. ತಾಮಸಬುದ್ಧಿ ಎಂತಾದ್ದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ತಾಮಸಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಧರ್ಮವೇ ಧರ್ಮವು,

ಧರ್ಮವೇ ಅಧರ್ಮವು; ಇರುವದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವದು; ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವದು. ಪರತತ್ವವು ಅವರ ತತ್ವವೆಂದೂ, ಅವರ ತತ್ವವನ್ನು ಪರತತ್ವವೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ ಭಯ. ಶೋಕ, ವಿಷಾದಗಳೇ ನೊದಲಾದ ಹೀಗೆ ಭಾವಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯು ತಾಮಸವು. ಇದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯ ಕುದೃಷ್ಟಿಗಳ ಮತವು ದೂಷಿತವೆಂದು ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

೩೩. ಧೃತಿಯೂ ಎಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದುದನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವದೂ ಸಹ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಪುರುಷನು ಹಿಡಿದುದನ್ನು ನಡೆಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ, ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಭೂತವಾದ ಉಪಾಸನದಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ವಿಷಯಾದಿ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿ ಅವ್ಯಭಿರತ ಐಕಾಗ್ರ್ಯಚಿತ್ತದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

೩೪. ರಾಜಸಧೃತಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾಕಾಂಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲವು; ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ತನಾಗಿ ಪುರುಷನು ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲೇ ಸಕ್ತನಾಗಿ ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವ ಯಾವ ಧೃತಿಯುಂಟೋ ಅದು ರಾಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

೩೫. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಸ್ವಸ್ಥ ಸುಷುಪ್ತಿ ಭಯವೇನು, ಬಂಧು ಪುತ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಂದಂಟಾಗುವ ಶೋಕವೇನು, ಧನಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬರುವ ವಿಷಾದವೇನು, ಇಂತವುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದವನಾದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕೆಟ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡದೆ ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಧೃತಿಯು, ಓ ಪಾರ್ಥನೇ, ತಾಮಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

೩೬. ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮ ಬುದ್ಧಿಧೃತಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಭೇದಗಳಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳೆಂದುಂಟಾದ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಆ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಓ ಭರತಕುಲ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ನಿನಗೆ ಪರಮಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನ್ನಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವುಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು; ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳು. ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ಅನಂದದಿಂದ ರಮಿಸಬಹುದೋ ಮತ್ತು ಸಾಂಸಾರಿಕ ದುಃಖದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೋ, ಅಂತಹ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವೆನು.

೩೭. ಆ ಸುಖವೆಂಥಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ — ಯಾವ ಸುಖವು ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭ ದೆಶೆಯಲ್ಲೇ ಬಹು ಆಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದಾಗಿ ಅಂತಹ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಾನುಸಂಧಾನವು ಇನ್ನೂ ಉಂಟಾಗದೇ ಇರುವದರಿಂದಲೂ, ಮಂದ ಪ್ರಜ್ಞತೆಯಿಂದ ದುಃಖವಾಗಿ ತೋರುವದರ ಮೂಲಕ ವಿಷದ ಹಾಗೂ ಅನಂತರ ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಯುಕ್ತ ದೆಶೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವ ಉಂಟಾಗಿ ಜನನ ಮರಣಾದಿ ದುಃಖಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಹೋಗುವುವೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಅವೃತದಹಾಗಿ ಭೋಗ್ಯಭೂತವಾಗಿಯೂ, ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಸಾತ್ವಿಕಸುಖವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಪ್ರಸನ್ನನ ಸುಖವು.

೩೮. ವಿಷಯಗಳನ್ನನುಭವಿಸುವ ನೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಸಂಯೋಗ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಯಾವ ಸುಖವು ಅಮೃತದಹಾಗೆ ಭೋಗ್ಯಭೂತವಾಗಿಯೂ ಅನಂತರ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಸುಖಾನುಭವ ತೀರಿದ ನಂತರ ವಿಷದಹಾಗೆ ಕ್ಷೇಶಕರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಸುಖವು ರಾಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಬುಬುಕ್ಷುವಿನ ಸುಖವು.

೩೯. ತಾಮಸಸುಖಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.—ಹಿಂದಿನ ರಾಜಸ ಸುಖದ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವಿಷಯಾನುಭವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪರಿಣಾಮ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ತನಗೆ ಮೋಹಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ನಿದ್ರಾ ಅಲಸ್ಯ ಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದಂಟಾದುದಾಗಿ ಯಾವ ಸುಖವಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ತಾಮಸಸುಖವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವೆಂಬ ಭಾವವು. ಭಂಗೀ, ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತ್ರೀ ಕಾಮಾತುರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ಸುಖಗಳು ಈ ತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದವು. ಇದು ಕೆಟ್ಟ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಬಂದ ಸುಖವು. ದುರ್ಗತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಹೀಗೆ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸುಖಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಿಂದ, ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೇ ಉಪಾದೇಯವೇ ವಿನಾ, ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸುಖಗಳೆಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು.

೪೦. ಈ ಸತ್ಪರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಧೃತಿ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿಗಮನ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ—ಈ ಲೋಕದ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲೆಯಾಗಲಿ, ನಮ್ಮಹಾಗೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲಾಗೊಂಡು ಕ್ರಿಮಿ ಕೀಟಗಳ ವರೆಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದಲ್ಲೂ ಯಾವ ಒಬ್ಬ ಜೀತನನೇಯಾಗಲಿ, ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದ ಸತ್ಪರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವು. ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರೋ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದ ಮೂಲಕ ಆತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅರ್ಪಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ವಿರಜಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಅವಗಾಹನೆಯಾದ ನಂತರ ಈ ತ್ರಿಗುಣಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೇ ವಿನಾ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲವು. ಇದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ತ್ರಿಗುಣಭೇದಯುಕ್ತರಾಗಿ ಬಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಗುಣ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತರೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಭಾವತಃ ಭಿನ್ನರೇ ವಿನಾ ಸಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

೪೧. ಪ್ರಥಮತಃ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವೆಂದೂ, ಅದು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲಸದಲ್ಲೇ ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಫಲ, ತನ್ನ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಮರ್ಪಣೆಯೆಂದೂ, ತಾನೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಅನುಸಂಧಾನ ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಪರಮಪುರುಷನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ ಹೀಗೆ ಗುಣತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಬದ್ಧರಿಗೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಾತ್ವಿಕವೇ ಉಪಾದೇಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಈಗ ಇಂತಹ ಗುಣಕರ್ಮ ಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವೃತ್ತ್ಯಾಸಗಳು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅವು ಹೇಗೆ ಪರಮಪುರುಷಾರಾಧನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರುಗಳ ಸ್ವಭಾವವು ಎಂದರೆ ಅವರುಗಳ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಆಯಾ ಜನ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮವು ಎಂದರೆ ಸತ್ಪರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವಿರುವ

ಭಾವವು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾಧಿಕ್ಯವೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ರಜೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯವೂ, ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಈ ರಜೋಗುಣದೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಪವಾದ ತಮೋಗುಣ ಸೇರಿದಂತೆಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ಸ್ವಭಾವದಿಂದುಂಟಾದ ತಮೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯವೂ ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ! ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಈ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

೪೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಯಮನವೂ, ಅಂತರೇಂದ್ರಿಯವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸೋಣವೂ, ಭೋಗಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ವಿಕಾರದಿರೇ ಉಪವಾಸವೊದಲಾದ ಕಾಯಶ್ಲೇಶಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯೂ ಇದು ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕವು, ಇತರರಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ವಿಕಾರಹೊಂದದ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಇೋಣವೂ, ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ವಧವಾಗಿರೋಣವೂ, ಪರತತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅವರ ತತ್ವವಾದ, ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಸಮಂಜಸವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವೂ, ಸಮಸ್ತ ವೇದಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸತ್ಯವೆಂಬ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರತತ್ವವು, ಆತನು ಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕನು, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನು, ನಿಖಿಲವೇದವೇದಾಂತವೇದ್ಯನು, ಆತನು ಅಖಿಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಾದಿ ಕಾರಣನು, ಉಭಯ ವಿಭೂತಿಯಾಕನು, ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮಾ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತನು, ಸತ್ತಾದಾಯಕನು, ಪ್ರವರ್ತಕನು, ಶೇಷಿಯು, ಜೀವಾತ್ಮನು ಮಾಡುವ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಚೋದಿತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧ್ಯನು, ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಹಿತಪ್ರವರ್ತಕನು, ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಫಲದಾಯಕನು, ಇತ್ಯಾದಿ ಆಸ್ತಿತ್ವ ಬುದ್ಧಿಯು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವು ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೃತ್ತಿಯು ವೇದಾಧ್ಯಯನವು, ಅಧ್ಯಾಪನವೆಂದರೆ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವದು ; ದಾನಪಂಗ್ರಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು

೪೩ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸೋಣವೂ, ಪ್ರವೇಶಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶತ್ರುಸಳಿಂದ ಪರಾಭವವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರೋಣವೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಗಳು ಒದಗಿದರೂ ಹಿಂಜರಿಯದಿರೋಣವೂ, ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತು ಭಯದಿಂದ ಬೆನ್ನುತೋರಿಸಿ ಓಡಿಹೋಗದೇ ಇರೋಣವೂ, ತನ್ನ ಧನಕನಕವಸ್ತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಡೋಣವೂ, ತನಗೆ ಅಧೀನರಾದ ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಯಮನ ಮಾಡೋಣವೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾದವು.

೪೪. ಕೃಷಿಯೂ, ಗೋರಕ್ಷಣೆಯೂ, ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಸ್ತ್ರ ಬೆಳ್ಳಿ ಚಿನ್ನ ಇವುಗಳ ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಧನಾರ್ಜನೆಯ ರೂಪಕರ್ಮವು ವೈಶ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಕರ್ಮವು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಪರಿಚರೈಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದುಂಟಾದ ಧನದಿಂದ ಜೀವನವು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಕರ್ಮವು.

ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೊಂದಿಗೆ, ಅವರುಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಈ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಾದರೋ ಸತ್ವೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಶಮದಮಾದಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗಾದರೋ ಅವರುಗಳ ರಜಸ್ವಮೋಗುಣಗಳ ಅಧಿಕೃತದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವೃತ್ತಿಯಾದರೋ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವದೂ, ಮಾಡಿ ಸೋಣವೂ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವದೂ ಮಾಡಿಸುವದೂ, ದಾನಮಾಡುವದೂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವದೂ ಆಗಿವೆ; ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನವು; ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳು; ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವರ್ಣತ್ರಯರಿಗೆ ಪರಿಚರೈಯೂ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕರು.

ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಶುಭ ಶೋಭನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಮೂರು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನದ್ವಾರಾ ಇನ್ನು ಮೂವರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನು. ವೈಶ್ಯನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಮೂರು ಪಂಗಡದವರಿಗೂ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನೂ, ಗೋರಕ್ಷಣೆ, ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ದ್ವಾರಾ ಸಹಾಯಕನು. ಶೂದ್ರನು ಇತರ ಮೂರು ಪಂಗಡದವರಿಗೂ ಮನೆ ಕಟ್ಟೋಣ, ಕಾಲಿ, ದಾಸವೃತ್ತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವದು. ಹೀಗೆ ಪರಮ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಲೂ ನಾಲ್ಕು ಪಂಗಡದವರೂ ವರ್ತಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪ್ತವಾದುದಾಗಿ ಸರ್ವಸಮಂಜಸವಾದ ಏರ್ಪಾಡೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಯಾ ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಜನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ವರ್ಣದ ನಿಯತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಗ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸದೇ ಹೋದರೆ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹವೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕೇಳಾದ ಜನ್ಮವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಾದಿದೆ ಎಂಬುದೂ ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವು. ಅದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿ, ಅಂತಹ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೂ ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

೪೫. ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಹಾಗೆ ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತನಾದವನು ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು; ಅದನ್ನು ನೀನು ಸಾಮಾನ್ಯನಿಂದ ಕೇಳತಕ್ಕದ್ದು.

೪೬. ನಿತ್ಯಸೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗಾದೀತೆಂಬ ಸಂದೇಹವು ನಿನಗಿರಬಹುದು. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ನಾನೇ ಕಾರಣಭೂತನು. ನಾನೇ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಿನಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮಾವಾಗಿ ಅವೆನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನಾದುದರಿಂದ ಅವರವರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೂ ಆರಾಧಿ

ಸಲ್ಲುಟ್ಟರೂ ಅವರಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ ನಾನೇ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ ನಾನೇ ಪ್ರೀತ ನಾಗುವೆನು ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಹೂವಿನಹಾರವನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ನಿನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಆತ್ಮವಾಗ ನೀನು ಹೇಗೆ ಪ್ರೀತಿಸುವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಭಾವವು

ಆದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದುದನ್ನೇ ಈಗಲೂ ಜ್ಞಾಪಿಸುವೆನು. ಹೀಗೆ ನಿರಾಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ನಿನಗೆ ಸಹಜ ಧರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ನೀನು ಅನುಷ್ಠಿಸು ಇದು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನ್ನುಳ್ಳ ನಿನಗೆ ಸಹಜವಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲೋ ಒಂದೊಂದು ಕಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದಾದ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು.

೪೭. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸುಕರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿ ಇದೆ ಎಂದು (ಗೀ. ೩-೩೫) ಹೇಳಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯ ವಿರುವ ನಿನಗೆ ಸುಕರವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮಾದಗರ್ಭಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಧರ್ಮವಾದ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾಗಿ ಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವು. ಕರ್ಮಯೋಗವು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲೋ ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಗುಣೋಪಿ ಸಿಕ್ಕಪ್ಪ ವಾದುದು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವೇ ಸರಿ. ವಿಗುಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪಿ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಯೋಗವು ವಿಗುಣಃ-ವಿಶೇಷ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ನಿನಗೆ ಹತ್ತು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದೆನು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳನ್ನುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ, ಅದೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯೋ-ಶ್ರೇಯ ಸ್ಕರವಾದುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ವಿಕರ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

೪೮. ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಸೇರಿದವನಾಗಿ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ನಿನಗೆ ನಿಯತವಾದ ನಿತ್ಯಸ್ಥಮಿತ್ತಿ ಕಗಳೊಂದಿಗೆ ಕರ್ಮ ಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಅದು ಮದಾರಾಧನೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಪುನಃ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಅಪರಾಧಗಳು ಯಾವುವೂ ಸೇರುವದಿಲ್ಲವು. ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಕ್ಕಾದರೋ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿಯು ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಮಾದ ಗರ್ಭಿತವು ಜ್ಞಾನಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೆವು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ನೀನು ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೪೯ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಕಾಯಕ್ಷೇಶಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ದುಃಖಕರವಾಗಿ ದೋಷಾವಹ ವಲ್ಲವೇ? ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕ್ಷೇಶವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ.—ಕರ್ಮಯೋಗವು ಸುಕರವೆಂದು ಪ್ರಮಾದರಹಿತವಾದುದೆಂದೂ, ಮತ್ತು ದೇಹಿಗೆ ಸಹಜ ರ್ಮವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆನು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾರಂಭಗಳಿಗೂ ಈ ಕಾಯಕ್ಷೇಶರೂಪ

ದೋಷವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು ಆಗ್ನಿಗೆ ಹೊಗೆಯು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾಯಕ್ಷೇಪಾದಿಗಳು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು. ಆದರೂ ಅವುಗಳು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಕಾಯಕ್ಷೇಪಶರೂಪ ದೋಷವಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ-ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳು ಮುಖ್ಯವು. ಅವು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡತಕ್ಕವಲ್ಲವು

೪೯. ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ತನಾಗದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಪರಮಪುರುಷಕರ್ಮತ್ವಾನುಸಂಧಾನದಿಂದ ತನ್ನ ಕರ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಶಾರಹಿತನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ತ್ಯಾಗ ಹೇಳಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಸನ್ನಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವಾದ ಉಪಾಸನಾರಂಭ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು ; ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯೋಪರತಿಯುಳ್ಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಧ್ಯಾನಯೋಗಾರ್ಹತೆಯನ್ನೇ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು

೫೦. ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಂಟಾದ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಭಿನವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸುವನಾಗಿ, ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಯಾರ್ಥಾತ್ಮ್ಯಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗುವನೆಂಬುದನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವೆನು, ಅದನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿ. ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಪುರುಷನ ಉಪಾಸನರೂಪ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಹೇತುವೋ ಅದನ್ನಲ್ಲವೇ ನಾನು ಈಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು.

೫೧, ೫೨, ೫೩ — ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಕಾರವು ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮತತ್ವವು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವದರಿಂದ ಮಹಾ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂಬ ಯಥಾವಸ್ಥಿತ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನಾಗಿ, ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗವನ್ನೂ, ದ್ವೇಷವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ, ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಏನೊಂದೂ ವಿಘಾತ ಉಂಟಾಗದ ಹಾಗೆ ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಮಿತಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ವಾಕ್ಯ, ದೇಹ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನಾಗಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಯಾರ್ಥಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ, ಆತ್ಮವಲ್ಲದಿರುವದನ್ನು ಆತ್ಮಾನೆಂಬ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತ ಕರ್ಮವಾಸನಾ ಬಲವನ್ನೂ ವಿಹಿತವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳ ಸಂಗವನ್ನೂ, ಅದು ಲಭಿಸದೇ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೋಪವನ್ನೂ, ದುರ್ದಾನವನ್ನೂ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತ್ಯಜಿಸಿದವನಾಗಿ, ಮಮಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾಗಿ, ಆತ್ಮಾನುಭವವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸುಖವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದವನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮಚಿಂತನಮಾಡಿದವನು ಸರ್ವಬಂಧದಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮಹಾ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ಆತ್ಮನು ಎಂಬ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಇದೇ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಆತ್ಮಾಲೋಕನವು ಇನೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವದರ ಅನುವಾದವು.

೫೪. ಹೀಗೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರನಾಗಿ ನನಗೆ ಶೇಷ ಭೂತನೆಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಾಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಕ್ಷೇಶಕರ್ಮಗಳಿಂದ

ಕಲುಷಿತವಾಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಾನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಶೋಕಿಸದೇ, ಯಾವುದನ್ನೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸದೇ, ಹೀಗೆ ಸರ್ವವಸ್ತು ಅನಾದರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾ ಇರುವನೋ, ಅವನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷರೂಪ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಯಾಗುವನು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಫಲವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ತನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲೇ ವಿಶೇಷಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವವು.

೫೫. ಈ ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದೆನಿಸುವ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ನಾನು ಹೇಗಿರುವೆನೆಂದೂ, ಗುಣದಿಂದಲೂ ಉಭಯ ವಿಭೂತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವದರಿಂದಲೂ ನಾನು ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವೆನೆಂದೂ, ತಿಳಿದು ನನ್ನನ್ನು ಇಂತಹ (ಪರಭಕ್ತಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವನು. ಹೀಗೆ ಪರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಪರಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ನಿರತಿಶಯವಾಗಿ ಪರಮಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

೫೬. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಾದ ಆಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂತೂ ಫಲಶ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನ್ನ ಆರಾಧನಾರೂಪವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದರೆ, ನನ್ನ ಭಕ್ತಿಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು, ಮೊದಲು ಪರಭಕ್ತಿ ಎಂದೆನಿಸಿ ನನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ, ಪರಜ್ಞಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆಂದೂ, ಅದು ಇನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು ನಿರತಿಶಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಮಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಪರಮ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಐಹಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳು, ದೇಹಯಾತ್ರೆ, ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳ ನೋಡಣೆ, ಸುತಮಹಿತ್ಯಗಳ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲವು. ಅವುಗಳು ಬಂಧಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಈ ಪ್ರಪನ್ನನು ನನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನಡೆಸುವದರಿಂದ ಬಂಧಕಗಳಾಗದೆ, ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವು ಶಾಶ್ವತಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೇ ಹೇತುವಾಗುತ್ತವೆ. (೩.೩೦)

೫೭. ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ, ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ನೀನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು—ನಿನಗೆ ನಾನೇ ನಿಯಾಮಕನು ಶೇಷಿಯು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನೀನು ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳು ಅವು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೇ ಆಗಲಿ, ಐಹಿಕವಾದವೇ ಆಗಲಿ, ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವು ನನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾದುವೆಂದು ನನ್ನಲ್ಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ನಾನೇ ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತನೆಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನನ್ನನ್ನೇ ಐಕಾಂತ್ಯದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೫೮. ಹೀಗೆ ನನ್ನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ನೀನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಜ್ಞಾಕೈಂಕರ್ಯಗಳೇನು, ನಿನ್ನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪಗಳಾದ ಇತರ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳೇನು, ಇವುಗಳನ್ನು

ನಾನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿರಹಿತವಾಗಿ ನಡೆಸಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ, ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವು ದೊರೆತು, ನಿನಗೆ ಸಮಸ್ತ ದಾಟಲು ಅಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನು ದಾಟುವಿ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ನನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಲ್ಲಂಘಿಸಿ, ನಾನೇ ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಯಾವುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿತವನು ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವದಿಂದ ನನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳದೆ ಹೋದರೆ ನೀನು ವೃಥಾ ಆತ್ಮನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿ ನಾನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾರೂ ಇದು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಇದು ಅಲ್ಲವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

೨೯ ಇನ್ನೂ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು—ನೀನು ನನ್ನ ಹಿತೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳದೆ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ, ನಿನಗೆ ಅಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದೆ ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ನೀನು ನಡೆಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ನಿನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ನಡೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಿತಾಹಿತ ಜ್ಞಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಉಂಟೆಂಬ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ, ಈ ನಿನ್ನ ಸಜ್ಜಲವು ಸುಳ್ಳಾಗಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ಆಗುವದು; ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮರೂಪ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಸಜ್ಜಲವುನುರೂಪವಾಗಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಹಾಗೆ ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ. ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂತಿರುಗಿದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಹೇಡಿ ಎಂದು ಅವಮಾನಿಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಪುನಃ ನೀನೇ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವಿ ಎಂಬ ಭಾವವು.

೩೦ ಹಿಂದಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಓ ಕುಂತೀ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ. ನಿನಗೆ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಶೌರ್ಯಾದಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಿ. ಯಾವುದನ್ನು ನೀನು ಮೋಹ ಬುದ್ಧಿಯಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಲಿಪ್ಪವಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆ ನೀನು ಪೂರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ, ಅದನ್ನೇ ಇತರರು ಲಾಘವದಿಂದ ಹೀಯಾಳಿಸಿದುದನ್ನು ಸಹಿಸದೇ, ನೀನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಡೆಸುವನು ನೀನು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲವು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅವರವರುಗಳ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರಿಗೇನೇ ತಿಳಿಯದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

೩೧ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣಿಜಾತವೆಲ್ಲಾ ಅವರುಗಳ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿಬದ್ಧರಾಗಿರುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು—ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು ನಾನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಆತ್ಮವಾಗಿ ಭರಿಸಿ, ಅವರೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಸ್ವತ್ತಾಗಿ ನಾನು ಅವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ವಾಸುದೇವನಾದ ನಾನು ಈಶ್ವರನು. ನಾನು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವುಗಳ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲೇ ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವೆನು ಹೀಗೆ ಆ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಯುಂಟಾದ ದೇಹವೆಂಬ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವರವರುಗಳ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು ಇದನ್ನು ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ

“ ಸದ್ವೈಶ್ವರಾಹಂ ” ಎಂಬ (ಗೀ ೧೫-೧೫) ರಲ್ಲೂ ಮತ್ತು “ ಮತ್ತಸ್ತದ್ವೈಶ್ವರಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ” (ಗೀ ೧೦-೮) ರಲ್ಲೂ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. “ ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ (ಬೃ. ೫-೭-೨೨) ಹಾಗೆಯೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

೬೨. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೂ, ತನ್ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ, ವಶವಾಗಿ ಹೋದರೆ ಗತಿ ಏನು? ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಸುಕೃತವಾಗಿ ಐಹಿಕ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಬಂಧ ವಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ದುಃಖರೂಪ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಭವವು, ಅಗ್ನಿ ಮಧ್ಯ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಅದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಾಯವುಂಟೋ? ಎಂದರೆ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವೆಂದು ಏರ್ಪಟ್ಟಂತರ, ಸದ್ವೈಶ್ವರಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ, ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೂ ಜಲಧಿಯಾಗಿ, ನಿನಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಮಾಡು ಎಂದು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಸದ್ವೈಶ್ವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಶರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ, ಅನಿಷ್ಟ (ಪಾಪಗಳ) ನಿವೃತ್ತಿಯೂ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು “ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ” ಎಂಬ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಹೊಂದುವಿ.

೬೩. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕಾದಿರುವ ನಾನು, ಪ್ರಿಯಭಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ “ ನತ್ವೇವಾಹಂ ಜಾತುನಾಸಂ ” ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗಗಳಾದ ಕರ್ಮೋಗ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಮಸ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆನು. ಈ ನನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ನೀನು ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರೀತ್ಯಾ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿಸಬೇಕೋ, ಹಾಗೆ ನೀನು ಆ ಕರ್ಮೋಗ ದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೬೪. ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ರಹಸ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಸದ್ವೈಶ್ವರವಾದ ಪರಮ ರಹಸ್ಯವಾದುದು. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆಯೇ ೯ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ೧೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು. ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳು. ಅದೇನು ಇಷ್ಟುದೂರ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತೀ ಎನ್ನುತ್ತೀಯೋ? ನೀನು ನನಗೆ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮ ಆತ್ಮನು ಎಂಬುದು ಸತ್ಯವಾದ ವಿಷಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪುನಃ ಮಾಡುವೆನು. ಇಷ್ಟುದೂರ ಓ ಅರ್ಜುನನೇ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಹೇಳುವೆನು.

೬೫ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಉಪಾಯವು, ಧ್ಯಾನ, ಉಪಾಸನ, ವೇದನಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಸರೈಶ್ವರನ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಐಕಾಂತ್ಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸೋಣವು. ಅದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಐಕಾಂತ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸನ ಮೂಲಕ ಭಜಿಸು. ಮಧ್ಯಕ್ತನಾಗು ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲು ಅಳವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವವನಾಗಿ, ನನಗೆ ನಿರಂತರವೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮತ್ತು ನಿನಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿಯೂ ದಯಾಕರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಅನವರತ ಸ್ಮರಿಸುವವನಾಗು; ಅದರೊಂದಿಗೆ

ಮದ್ಯಾಜೀ ಎಂದರೆ ನನಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿದಾಯಕವಾದ ನನ್ನ ಆರಾಧನೆ ಮೊದಲಾದ ಆಜ್ಞಾನುಜ್ಞಾಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮತೆ, ಫಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸು; ನಿನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೂ ನನ್ನನ್ನು ಶರಣಹೊಂದಿ ನಮಸ್ಕರಿಸು; ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ನಡೆಸಿದುದಾದರೆ ನನ್ನ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿ ನನ್ನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಿ ಇದು ನನ್ನ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಎಂದು ನಿನಗೆ ಪ್ರಮಾಣಮಾಡಿ ಪರಮಹಿತವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವೆನು; ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯ ಭಕ್ತನಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ.

೬೬ ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟುದೂರ ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ಇಹದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರವೂ ಪರಮಾನಂದದಾಯಕವಾದ ಉಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೂ, ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ತಾನು ಅಶಕ್ತನೇ ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅನಿಷ್ಟಗಳಾದ ಪಾಪಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವ ಬಗೆಹೇಗೆ ಎಂದು ಶೋಕಾಕುಲನಾಗಲು, ಆಗ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂಬ ಪರಮರಹಸ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನು ಶರಣಹೊಂದಿದರೆ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರೂ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಮೂಲಕ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ನೀನು ಶೋಕಿಸಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.— ಇದು ಗೀತೆಯ ಪರಮ ರಹಸ್ಯವಾದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದುದರಿಂದ ಚರಮಶ್ಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಮೂರು ರಹಸ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಅದುದರಿಂದ ಎರಡುವಿಧ ಉಪಾಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತ ಮತ್ತು ಅವ್ಯವಹಿತ ಸಾಧನಗಳಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮದಾರಾಧನ ಭೂತನಾಗಿ ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಅಧಿಕಾರಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿ ಎಂದರೆ ನಿನಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಅದರೊಂದಿಗೂ, ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ, ಮಮತೆ, ಫಲಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಡೆಸಿ ಕೊಡುವವನು; ಅವುಗಳಿಂದ ನಾನೇ ಆರಾಧ್ಯನು; ನಾನೇ ಉಪಾಯನು; ನಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಎಂದು ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ನಾನು, ನಿನ್ನ ಸರ್ವಪರಾಧಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವೆನು. ಆಳಬೇಡ, ಅದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೈಗೂಡಿ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವೂ ಇರುವವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಗುರೂಪಾಯವು. ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳುವ ಲಘೂಪಾಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಕಷ್ಟತರವಾದ ಉಪಾಯವಾದ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲಿ ಸಹಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲವೇ, ಏಕಾಂತ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ ಪಾಪಗಳು ಕಳೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂದೇನಾದರೂ ನೀನು ಶೋಕಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸುಲಭೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು. ಪಾಪಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ; ಸಹಸ್ರಾಪರಾಧಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಕಾಲವೂ ಅನುಕೂಲವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶೋಕಿಸಬೇಕಿಲ್ಲವು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನನುಷ್ಠಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯ

ಭರವನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಬಿಡು ಅದು ಸರ್ವಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪ ಯಜ್ಞವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳೂ ತೊಲಗಿ ನಿನಗೆ ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಆಳಬೇಡವೆಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ತನಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಗತಿ ಇನ್ನು ಯಾರೂ ರಕ್ಷಕ ರಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕಿಂಚನ್ಯ, ಅನನ್ಯಗತಿಯೂ ಮಹಾ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಆತನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವನು ಎಂಬುದು ಸಾರ ಭೂತಾರ್ಥವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗ ಸಂಯುತವಾದ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಿಂಚನ್ಯವೂ, ಮಾಮೇಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಗತಿತ್ವವೂ, ಶರಣಂವ್ರಜ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪ ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯವರ್ಜನದೊಂದಿಗೆ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪವೂ, ಮಾತುಜಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಿಂಚನ್ಯವೂ, ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸವೂ, ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋಪ್ಯತ್ವವರಣವೂ ಬೋಧಿತಗಳು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಪಾಸನೆ ಭರನ್ಯಾಸವೆಂಬದಾಗಿ ಎರಡು ಉಪಾಯ ಗಳೆಂದು ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೬೫ ರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವಾದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ೬೬ ರಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವೆರಡೂ ಹಿತೋಪದೇಶ ಗಳಾಗಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಈ ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೬೭ ಈ ಗೀತೋಪದೇಶ ಶ್ರವಣದಿಂದ ನಿನಗುಂಟಾದ ಇತಿಕರ್ಮವ್ಯತೆ ಏನೆಂದರೆ ನೀನು ಇದನ್ನು ಸತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವಿದ್ಯಾಚೋರನಾಗಿ ಗುರುದ್ರೋಹ ಎಂದೆನಿಸುವಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟು ಪ್ರಥಮತಃ ಅಪಾತ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಥೈವ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ನಿನಗೆ ನನ್ನಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮ ಗುಹ್ಯವಾದ ತತ್ವಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಧಿಕಾರಿಯಾಗುವವನಿಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು. ಒಂದುವೇಳೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದರೂ ಉಪದೇಶಕನಾಗಿ ಗುರುವಾದ ನನ್ನಲ್ಲೂ, ಲೋಕಗುರುವಾದ ನನ್ನಲ್ಲೂ ಸಹ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಎಂದಿಗೂ ಹೇಳಬೇಡ ; ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಆಗಿ ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಕ್ತಿಯೂ ಇದ್ದರೂ, ಗುರುಶ್ರೂಷೆಯ ಮಹಿಮೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಡ ; ಇವೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರೂ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪರೂಪಗುಣ ವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಎಚ್ಚಿಸುವವನಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು.

೬೮. ಹೀಗೆ ಅಪಾತ್ರರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಇಂತಹ ದುರ್ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದ ಸತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಈ ಪರಮ ಗುಹ್ಯವಾದ ತತ್ವಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನನ್ನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹಿತಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನೇ ಕುರಿತು ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವರು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಸಂಶಯವು ಬೇಕಿಲ್ಲವು.

೬೯. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಿಯ ತರವಾದ ಮನುಷ್ಯನೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ಲೋಕವು ಹೇಳುತ್ತದೆ— ಸಮಸ್ತ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ನನ್ನ

ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಈ ನನ್ನ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವನಿಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಾದವನಾಗಿ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗುವವನು ಹಿಂದೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆನು ಈ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಇಂತಹ ಉಪದೇಶಕನಿಗಿಂತ ಮೇಲಾದವರು ಯಾರೂ ಆಗಲಾರರೆಂದೂ, ಪ್ರಿಯ ತರರಾದವರು ಎಂದಿಗೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಭಾವಿಸುವೆನು; ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಭಾವವು.

೭೦. ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಿಸುವವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವವನಿಗುಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಈ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಪರಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಗುರುಮೂಲಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅಂತಹ ಮಹನೀಯರು ಮಾಡುವ ಈ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ, ನಾನು ಅವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯವಾದವನಾಗುವೆನೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪನೆಂಬ ಭಾವವು.

೭೧. ಹೋಗಲಿ, ತಾನೇ ಹೀಗೆ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧಾನ್ವಿತ ನಾಗಿಯೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಸಂವಾದ ವನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಕೂಡ, ಅಂತವನೂ ಸಹ ಭಕ್ತಿವಿರೋಧಿ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಾದ ನನ್ನ ಭಕ್ತರುಗಳು ಇರುವ ಸಂಘವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಅಂತವರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ನನ್ನನ್ನೇ ಬಂದು ಸೇರುವನೆಂಬ ಭಾವವು.

೭೨. ಓ ಪ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ—ನನ್ನಿಂದ ಈಗ ಇಷ್ಟುದೂರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆಯೋ? ನೀನು ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಮೆಯಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಅಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಹೋಯಿತೇ ಏನು?

೭೩. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಈ ಅದ್ಭುತವಾದ ಉಪದೇಶರೂಪಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಓ ಭಕ್ತರನ್ನು ಕೈಬಿಡದ ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ನನಗಿದ್ದ ವಿಪರೀತವಾದ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು; ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ದೊರೆಯಿತು. ಅಚೇತನವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯು ನನಗೆ ಇತ್ತು. ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ ಆತನೇ ಎಲ್ಲಾ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮವಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ನನಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲವು; ಕಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯೂ ನನಗೆ ಇತ್ತು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಂಧಕಗಳೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯೂ ಇತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸಿದರೆ ಭಗವದಾರಾಧನರೂಪ ವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳು ತೊಲಗುವುವು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲವು; ಇನ್ನೂ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಗಳು ಲಭಿಸಿದವು ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಾ ಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪನು ಜ್ಞಾನಗುಣಕನೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ದೆಶಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂಬ, ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯಿತು. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನಿದ್ದಾನೆಂಬ, ಆತನು ಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೇಕನಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನೆಂಬ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ, ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸು

ದೇವಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಪಕನೂ ನೀನೇ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಲಭಿಸಿತು. ಆತನು ತನ್ನ ಆರಾಧನ ರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾಜ್ಞಾರೂಪ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದಲಾಗಲಿ ಭರನ್ಯಾಸದಿಂದಲಾಗಲಿ ವಶ್ಯನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಲಭಿಸಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಕಾರುಣ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶೋಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಗತಸಂದೇಹನಾಗಿ ಈಗ ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಒಡನೆಯೇ ದುಷ್ಟರೊಡನೆ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ನಡೆಸುವನು.

೭೪. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗೀತೋಪದೇಶವು ಮುಗಿಯಿತು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಅದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರರಿಗೂ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವೇ ನಾದೀತು ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಜಯರು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಹೀಗೆ ಮಮದೇವ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಪರವಾಸುದೇವಮೂರ್ತಿಗೂ ಆತನ ಅತ್ತೆಯ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಎಂದರೆ ಮಹಾತ್ಮರಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ನರನಾರಾಯಣರಿಗೂ ನಡೆದ ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ಈ ಸಂವಾದವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆನು.

೭೫. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಂಟಾದ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ತ್ರೋತೃಲಾಭದಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಸ್ವತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅದ್ಭುತ ರಹಸ್ಯದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಜ್ಞಾನಬಲೈಶ್ವರ್ಯ ವೀರ್ಯಶಕ್ತಿ ತೇಜಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ, ಉಭಯವಿಭೂತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಠವರೇ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ತಾವೇ ಹೇಳಿದ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆನು.

೭೬. ಓ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮಹಾರಾಜನೇ, ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಚತುರ್ಮುಖ ರುದ್ರರಿಗೂ ಈಶನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದವು ತುಂಬಾ ಪುಣ್ಯಕರವಾದುದಾಗಿ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಆಸಾದಕರವಾದ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಮಹತ್ವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥವನ್ನೂ ಆನಂದನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವೆನು.

೭೭. ಆ ಸಂವಾದದ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಆತನ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ಮರಿಸಿದುದಾದರೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿ ತೋರಿ ತುಂಬಾ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗುತ್ತೇನೆ.

೭೮. ಓ ರಾಜನೇ, ಇನ್ನು ತುಂಬಾ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ನಿತ್ಯವ್ಯ ರೂಪವಿರುವ ಜೀತನಾಜೀತನ ವಸ್ತುಗಳ ಯಾವ ಯಾವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಂಟೋ, ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಗಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿರುವನೋ, ಯಾರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿದ್ದಾನೋ, ಆ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ

ರಾಜ್ಯಾದಿ ಭೋಗ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಹೊಂದುವ ಜಯವೂ, ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ, ಸಮಸ್ತ ನ್ಯಾಯ ಧರ್ಮವೂ ಎಲ್ಲವೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವುವು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯು.

ಅಥವಾ ಯಾವಕಡೆ ಎಂದರೆ ಯಾವನಿಗೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಯೋಗಗಳಾದ ಸ್ವರೂಪರೂಪ ವಿಭವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿರುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿರಲು ಯಾವನು ಪ್ರಣವ ಎಂಬ ಧನುಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ, ಬಾಣವಾದ ತನ್ನ ಆತ್ಮಾವನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಹಾಗೆ ಆತ್ಮನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಹೀಗೆ ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿರುವನೋ, ಇಂತಹ ಶರಣಾಗತನಿಗೆ ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಇಹದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳೂ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಗಳೂ, ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಪದವನ್ನೂ ಹೊಂದುವ ಭೂತಿಯೂ ಎಲ್ಲವೂ ಲಭಿಸುವುವು ಎಂದು ನನ್ನ ಧೃಢನಂಬಿಕೆಯು.

ಇದರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ—ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳೂ ಸಹ ಅರ್ಜುನನಹಾಗೆ ಕೃಷ್ಣಂ ಧರ್ಮಂ ಸನಾತನಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಆತನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ನುಸುಳಿಸಿ, ಪಾಂಡವರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟು, ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದರೆ ಸುಖದಿಂದ ಇಲ್ಲೂ, ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲೂ, ಬಾಳಬಹುದು ಎಂಬುದು.

ಗು ನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವು.

ಶ್ರೀಮತೇ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯ ನಮಃ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಮುನಮುನಯೇ ನಮಃ

ಶ್ರೀಮದ್ಗೀತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹೇ ಅಷ್ಟಾದಶಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಗ್ರಹಶ್ಲೋಕಃ ಇತರೇ ಶ್ಲೋಕಾಶ್ಚ

ಈಶ್ವರೇ ಕರ್ತೃತಾ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವತ್ತೋಪಾದೇಯಶಾಸ್ತ್ರೀಮೇ ।

ಸ್ವಕರ್ಮ ಪರಿಣಾಮಶ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ೨೨ ॥

ಅನ್ವಿತೇ-ಈ ಕೊನೆಯ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳು, **ಉಚ್ಯತೇ** - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ ೧. **ಈಶ್ವರೇ ಕರ್ತೃತಾಬುದ್ಧಿಃ**-ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ; ಇದು ೧೩, ೧೪, ೧೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ; **ದೈವಂಚೈನಾತ್ರಪಂಚಮಂ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ತಾನು, ತನ್ನ ಕಳೇಬರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪ್ರಾಣಚೇಷ್ಟಿತವು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಾರಣಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಕರ್ಮತ್ವವುಂಟೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತಾನು ಮಾತ್ರವೇ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಮೂಢನೆಂದು ೧೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. **ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ತಥಾಕರ್ತಾ** ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ **ಕರ್ತಾಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ಯಾತ್** ಎಂಬ (ಪಾ. ೨. ೩. ೩೩) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಆದರೆ ಅದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ **ದೈವಂಚೈನಾತ್ರಪಂಚಮಂ** ಎಂದಿರುವದರಿಂದ ಅದು ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು “**ಈಶ್ವರಸ್ವರ್ಮ ಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ವೀಶೇಃಜುಗನತಿಷ್ಠತಿ** । **ಭ್ರೂಮಯಗಸರ್ಮಭೂತಾನಿ ಯನ್ತ್ರಾರೂಢಾನಿ ಮಾಯಯಾ** ॥” ಎಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು **ಸರ್ಮಸೃಜಾಹಂ ಹೃದಿಸನ್ನಿವಿಷ್ಯಃ ಮತ್ತಃ ಸ್ಮೃತಿಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂಚ** ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೂ (೧೬ ೧೫. ೧೫) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. “**ಪರಾತ್ಮತಚ್ಛಂಕೇಃ**” ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೂ ಇದನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಈತನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನವೇ ಆದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಧಿನಿಷೇಧವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿರರ್ಥಕವಾದವು ಆಗುವದಿಲ್ಲವೇ ? ಆಗ ಸದ್ಗುರುವಿನಿಂದಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವು, ಎಂಬ ಶಂಕಾಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ “**ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು ವಿಹಿತಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ**” (ಶಾರೀ. ೨ ೩ ೪೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರಣ ಕಳೇಬರಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆತನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ತಜ್ಞಾನ ವೀರೇಕಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಆತನಿಂದ ದಯಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಲ್ಪಿಸಿ ಕೆಲಸವನ್ನಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವು ; ಗುರೂಪದೇಶವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವು. ಅನಂತರ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಸುವನು. ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರ ಸಜ್ಜಲ್ಪವೂ ಕೂಡಿದರೇನೇ ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು, ಇದೇ ೧೩ ರಿಂದ ೧೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು

೨ ಸತ್ಯೋಪಾದೇಯತಾ - ೧೮ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೂರು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ, ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮ, ಬುದ್ಧಿ, ಧೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜತಾಮಸಗಳಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕವೇ ಉಪಾದೇಯವೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (೧೮ ರಿಂದ ೨೫). ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗುಣಗಳಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನಡಗಿಸಿ ಸಾತ್ವಿಕವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಉಪದೇಶವು.

೩. ಸ್ವಕರ್ಮಪರಿಣಾಮಶ್ಚ. ಹೀಗೆ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣಗಳೆಂದೂ ಅವರುಗಳ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವುದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತರಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಕಾರಗಳು ೩೬ ರಿಂದ ೪೬ ರ ವರೆಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ಅನಂತರ ೫೭ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಇದರಿಂದ ಸಂಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

೪. ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾರ್ಥವು— “ತ ಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛಸರ್ವಭಾವೇನ ಧಾರತ” (ಗೀ ೧೮-೬೨) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅಜ್ಞಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ನೀನು ಇದನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇದು ಗುಹ್ಯತಮವಾದ ಉಪದೇಶವು ನೀನು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯತಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು. ಅದರೆ ಅರ್ಜುನನು ಅದು ಅನನ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ದೊರೆಯತಕ್ಕದ್ದೇ, ಅಂತಹ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸಲು, ಆಗ ಕರುಣಾರ್ಥ ಹೃದಯನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ಸುಕರವಾದ ಶರಣಾಗತಿ ಎಂದರೆ ಭರನ್ಯಾಸವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. (ಇದು ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು.) ಉಪಾಯಗಳೆರಡೆಂದೂ ಒಂದು ಭಕ್ತಿಯೋಗವು, ಉಪಾಸನೆಯು ತ್ರಿವರ್ಣರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಿಗೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಪತ್ತಿಯು, ಶರಣಾಗತಿಯು ತ್ರಿವರ್ಣರಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಗಳು, ಶೂದ್ರರು, ಪಂಚಮರು ಮೊದಲಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾಂಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಅದು ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾಗಿ ನಿಂತು ನಾನೇ ನಡೆಸಿಕೊಡುವೆನು ಎಂದು ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯು ಸತ್ಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾರಾಂಶವು. ಇದು ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಾಂಶವು ೬೫ ಮತ್ತು ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇವೆರಡೇ ಭಗವಂತನನ್ನು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ ಉಪಾಯಗಳು. ಈ ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಏನೊಂದೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವರೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಿ, ಭಗವಂತನ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕರು ಅನುಷ್ಠಿಸುವದಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದು ಶೋಚನೀಯ ವಿಷಯವು. ||೨೨||

ಶ್ರೀಮದ್ಗೀತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹೇ ಉತ್ತರಶ್ಲೋಕಾಃ

ಮೂ. ಕರ್ಮಯೋಗಸೃಷ್ಟೀರ್ಥದಾನಯಜ್ಞಾದಿ ಸೇವನಮ್ |

ಜ್ಞಾನಯೋಗೋ ಜಿತಸ್ಥಾಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮನಿಸ್ಥಿತಿಃ || ೨೩ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು:—ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಹತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೊಂದು ಅರ್ಥಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಅಜ್ಞಗಳಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳೆಂಬ ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಸಾಧ್ಯಭಕ್ತ್ಯೀಕಗೋಚರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗದೆ ಹಾಗೆ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ಕರ್ಮಯೋಗವು**, ತಪಸ್ಸು, ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ, ದಾನ ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ದೇವತಾರ್ಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಾಗಲಿ, **ಸೇವನಂ**-ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಆತ್ಮಸಮತ್ವಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಲಭಿಸಿ, ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಶೇಷಭೂತನು. ತಾನು ಅವನಿಗೇನೇ ಭೋಗ್ಯನು ತಾನು ಮಾಡುವದೆಲ್ಲಾ ಆತನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುವವರೆಗೂ ಅನುಷ್ಠಿಸೋಣವು. **ಸೇವನ** ವೆಂದರೆ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವವರೆಗೂ ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಅನುಷ್ಠಿಸೋಣವು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನುಷ್ಠಾನಪ್ರಕಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ನಡೆಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ; **ಯಜ್ಞಾದಿ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಮಿಕ್ಕ ಅನುಷ್ಠಾನಪ್ರಕಾರಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದರಿಂದಂಟಾಗುವಫಲವು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳ ಪರಿಹಾರವೂ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯೂ ಸಹ ಜೀವಾತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಇವುಗಳೇ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲಗಳು. **ಜ್ಞಾನಯೋಗವಾದರೋ, ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮನಿಸ್ಥಿತಿಃ** -ಪ್ರಕೃತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಚಿತ್ತನದಲ್ಲಿರೋಣವು ಇದು ವಿಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಎಂತಹವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಾದೇಯವೆಂದರೆ, **ಜಿತಸ್ಥಾಂತ್ಯೈಃ** - ಮನಸ್ಸು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದೆ ಹಾಗೆ ಸದ್ವೈಸ್ಥಿತ್ಯೋಪರತಿಯುಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅನುಷ್ಠೇಯವು ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೊದಲು ೧೦ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಆತನನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡು ಅದರ ಫಲವಾದ ಆತ್ಮಾಲೋಕನಸಿದ್ಧಿಯು ಕರ್ಮಯೋಗ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಪುನಃ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಲೋಕನಸಿದ್ಧಿಯು ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಪ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಪುನಃ ೧೮ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೪೬-೪೭ ನೆಯ

ಮೂ. ಭಕ್ತಿಯೋಗಃ ಪರೈಕಾನ್ತ್ಯಪ್ರೀತ್ಯಾಧ್ಯಾನಾದಿಷುಸ್ಥಿತಾಃ |

ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಯೋಗಾನಾಂ ತ್ರಿಭಿರನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಜ್ಞಿತಃ ||೨೪||

ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದರಿಂದ, ಅರ್ಜುನಾದಿ ಸಾಧಾರಣಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸಪ್ರಮಾದವೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಿತವಾಗಿ ಜಿತಸ್ಥಾನತ್ವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವವನಿಗೂ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಪದಲ್ಲೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿ ಗುಂಟಾಗುವ ಆತ್ಮರತಿಯು ಎಂದರೆ ಆನಂದವು ಕರ್ಮಯೋಗಿಗಿಲ್ಲವು ||೨೩||

ಬರೀ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಉಪಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಹತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪಾಪಗಳು ತೊಲಗುವದರಿಂದ. ಮುಂದೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗ ವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಪರೈಕಾನ್ತ್ಯಪ್ರೀತ್ಯಾ - ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಧ್ಯಾನಾದಿಷುಸ್ಥಿತಿ - ಧ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನೆ ಮೊದಲಾದ ವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಭಕ್ತಿ, ಧ್ಯಾನ, ವೇದನ, ಜ್ಞಾನ, ಉಪಾಸನೆ, ಧೃವಾನುಸ್ಮೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪದಗಳು; ಆದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಏಕಾನ್ತ್ಯಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಉಪಾಸಿಸೋಣವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಮಹರ್ಷಿಯರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರೀತಿಯು; ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಏಕಾನ್ತ್ಯಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸೋಣವು; “ಪ್ರೀತಿರೂಪಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಭಕ್ತಿರಿತ್ಯ ಭಿಧೀಯತೇ” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ; ಇದೇ ಉಪಾಸನ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಬೋಧಿತ ವಾದುದು; ಇಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾದಿಷುಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ “ಸತತಂ ಕೀರ್ತಯನ್ಮೋ ಮಾಂ ಯತನಶ್ಚಕ್ಷುಃಪ್ರವೃತ್ತಾಃ | “ನಮಸ್ಕೃಂತಶ್ಚಮಾಂ ಭಕ್ತ್ಯಾನಿತ್ಯಯುಕ್ತಾ ಉಪಾಸತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತು “ಮಚ್ಛಿತ್ತಾಮದ್ಗತಪ್ರಾಣಾಃ ಬೋಧಯಂತಃ ಪರಸ್ಪರಮ್ | ಕಥಯಂತಶ್ಚಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ ತುಷ್ಯಂತಿ ಚ ರಮಂತಿ ಚ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾ ಸನವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾದ, ನಮಸ್ಕಾರ, ಕೀರ್ತನ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ಇದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯವಾದ ಪರಮಪುರುಷನ ದಿವ್ಯವುಜ್ಜಳ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇಡುವದು ಆನರ್ಥಕವೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಂತವು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದಾಗಲಿ, ಆತನಿಗೆ ಕೈಂಕರ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದರಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವೇದಾರ್ಥಸಂಜ್ಞಿತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ “ಅಶೇಷ ಜಗದ್ಭಿತ್ತಾನುಶಾಸ ಶ್ರುತಿನಿಕರಶಿರಸಿ ಸಮಧಿಗತೋಽ ಯಮುರ್ಥಃ—ಜೀವ ಪರಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಿಕಕ್ರ ವ್ಯತಾಕ ಪರಮಪುರುಷಚರಣಯುಗಲ ಧ್ಯಾನಾರ್ಚನ ಪ್ರಣಾಮಾದಿ ರತ್ನಾರ್ಥ ಪ್ರಿಯಶ್ಚ ತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಫಲಃ” ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಹಿತವನ್ನು ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವದು ಇಷ್ಟೇ. ಜೀವಾತ್ಮನ ಮತ್ತು ಪರಮಪುರುಷನ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ, ತನ್ನ ಇತಿಕ್ರಮ್ಯತಾರೂಪವಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದ ಕಮಲಗಳ, ಧ್ಯಾನ ಅರ್ಪನ, ಪ್ರಣಾಮಾದಿಗಳು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಿಯವಾದುವಾಗಿ ಆತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಫಲವಾಗಿವುಳ್ಳದು” ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದು ಏನೆಂದರೆ—ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ, ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳುಂಟೆಂದೂ, ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೆಂಬ ಭಿನ್ನ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಏತರಿಂದ ಎಂದರೆ? ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೆಸರು ಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಅಂಗಗಳು; ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಅಂಗಿಯು. ಆದರೂ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳು, ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುವು. ಕೆಲವರು ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಮೂರು ಯೋಗಗಳೂ ಉಂಟೆಂಬ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮೂರೂ ಉಪಾಯಗಳೆಂದು ವಾದಿಸುವರು ಇದು ಅಪಾರ್ಥವು. ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳು ಉಂಟೆಂಬುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವು. **ತ್ರಯಾಶಾಮಸಿ ಯೋಗಾನಾಂ.** ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ, **ತ್ರಿಭಿಃ - (೧) ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, (೨) ಜ್ಞಾನ—ಪರಾವರ ತತ್ವ ಜ್ಞಾನ, (೩) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ರೂಪ ಭಕ್ತಿ** ಇವು ಮೂರರಿಂದಲೂ, **ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ** ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸೇರಿರುವಿಕೆಯುಂಟು ಹೇಗೆಂದರೆ—**ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ— (೧) ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಐಚ್ಛಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೂ, (೨) ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಣುತ್ತ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಜ್ಞಾನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ಮತ್ವ, ಅಜ್ಞೇದ್ಯತ್ವ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯತ್ವ, ಆದಾಹ್ಯತ್ವ, ದೇಹಾದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಪರಮಾತ್ಮ ಶೇಷತ್ವ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಯಾರ್ಥಾತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಆತ್ಮಸಮತ್ವಜ್ಞಾನ, ಏಕಿಕವೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಪಾಸ್ಥಿರತ್ವ, ತಾನು ಮಾಡುವದೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ಶೇಷಿಗೆ ಕೈಜ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನವೂ, (೩) ತಾನು ಮಾಡುವ ವಿಹಿತ ಕೈಜ್ವರವೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯೂ, ಇರುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳೂ ಉಂಟು.

ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ (೧) ಆತ್ಮಾದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂಬ ಆತ್ಮಾನುಭವರೂಪ ಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ (೨) ಅಜ್ಞವಾಗಿ ಸತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಆತ್ಮಚಿತ್ತನ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸೋಣವೂ, (೩) ಇವುಗಳಿಂದ ಆರಾಧ್ಯನು ಸರೋತ್ತರನೆಂದು ಆತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೂ, ಇರುತ್ತವೆ.

ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ (೧) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಮೈಕಾನ್ತಿಕ ಭಕ್ತಿಯೂ (೨) ಈ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯದಿಂದ ಮನೋಪ್ರವೃತ್ತಿಮೂಲಕ ತೈಲಧಾರೆಯಹಾಗೆ ಸ್ಪೃಶಿಸಂತಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಭಾಗವೂ, ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸೋಣವು ಮತ್ತು ಆತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ದಿವ್ಯಚೇಷ್ಟಿತಗಳ ಕಥನಶ್ರವಣ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳೂ (೩) ಉಪಾಸನವೇ ಮೊದಲು ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದುದೇ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗುವದರಿಂದ, ಸರಸ್ವತೀಯಸ್ಥಿಗೂ ಆತನೇ ನಿಧಿ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಆತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸೋಣವೂ ಇರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಭಾಗವೂ ಇವೆ ಆದುದರಿಂದ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೆರಡೂ ಇರುವದರಿಂದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವು ಮೂರರಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣನವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯು ನಿರತಿಶಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಒಂದೊಂದರಲ್ಲೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನವ್ಯವಹಾರವು ಸಮಂಜಸವಾದುದೇ ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಹಾಗೆಯೇ ಪರಾರಾಧನರೂಪಿಣಾಂ - ಪರಮಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯರೂಪವಾದ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನಾಂಚ-ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳಿಗೂ, ಶ್ರಿಭಿಃ ಈ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೊಂದಿಗೂ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಪರ್ಕಃ - ಅಜ್ಞಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟು. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಪರಾರಾಧನರೂಪಗಳೆಂದು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ? ಎಂದರೆ “ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹಿ ಮಾನುಷೇಲೋಕೇ ಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತಿ ಕರ್ಮಜಾ” (೪-೧೨) ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿಃ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಎವಂ ಬಹುವಿಧಾಯಿಜ್ಞಾಃ ವಿತತಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಮುಖೇ” ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಧಾಯ ಕರ್ಮಾಣಿ” “ಭೋಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞತಪಸಾಂ ಸರ್ವ ಲೋಕ ಮಹೇಶ್ವರಮ್” (೧೯. ೫-೨೯) ಎಂಬಲ್ಲೂ ಉಪಪಾದಿತವು ಈ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಗಳು ಅಂಗವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಸಂಪನ್ನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವು. ಇದು “ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿ ಶ್ರುತೇರಶ್ವರಮ್” (ಶಾ ೩-೪-೨೬); “ನಿಹಿತಶ್ಚಾಚ್ಚ ಅಶ್ವಮಕರ್ಮಾಪಿ” (೩-೪-೩೨) (ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಪದನಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಿಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, “ಅಹ ರಹ ಸ್ವಂಧ್ಯಾ ಮುಪಾಸೀತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಪರಮಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯ ರೂಪ ದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾತೃಗಳಿಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಕೂಡದೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪ ಟ್ಟಿರುವ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ “ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಶಿಶಿಕಂತಂ ಚ ಯಾಶ್ಚಾನ್ಯಾದೇವತಾಸ್ತೃತಾಃ , ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾನಸೇವನೇ ಯಸ್ಮಾನ್ವಿಮಿಶಂತಫಲಮ್” (ಭಾ ಮೇ. ೩೫೦-೩೬) ಎಂದು ಪ್ರಪನ್ನನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತಾರಾಧನಾದಿಗಳು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ, ಸೂರ್ಯಗ್ನಿ ಇಂ ದ್ರಾದಿ ದೇವತಾರಾಧನ ರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಿಗೂ ಅಂಗ ವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ವಿಧಿಯು ಸಾಧುವೋ? ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ “ಕುರ್ವನ್ನೇವೇದಕರ್ಮಾಣಿ” (ಈಶಾವಾಸ್ಯಾ ೨) “ನಿಯತಸ್ಯ ಚ ಸನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ” (೧೮-೭) “ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ಮಮಿದಂತತಂ । ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂವಿಂದತಿಮಾನವಃ” (೧೮-೪೬) ಎಂಬಲ್ಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ “ಆಚಾರಪ್ರಭವೋಧರ್ಮಃ ಧರ್ಮಸ್ಯಪ್ರಭುರಚ್ಯುತಃ” (ಭಾರ. ಅನು. ೨೫೪-೧೩೯) ಎಂದೂ, “ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರವತಾಪುರುಷೇಣ ಪರಃಪುರ್ನಾ । ವಿಷ್ಣುರಾರಾಧ್ಯತೇಪಂಥಾನಾನ್ಯ ಸ್ತತ್ಪ್ರೋಷಕಾರಕಃ” (ವಿ. ಪು. ೩. ೬. ೭) ಎಂದೂ, ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಧಿಸಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಪುತರ್ಧನ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಸೂರ್ಯಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿಗಳು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡು ವದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವು; ಅಥವಾ “ಸಾಕ್ಷಾದಪ್ಯವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿಃ” ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಶಾರೀ) ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳೂ ಕೂಡ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರರು ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವು ಆದುದ ರಿಂದ ಅನ್ಯದೇವತಾಭಜನದೋಷವು ಇರುವದಿಲ್ಲವು. ಈ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನದ ಆರಂ ಭಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯದೇವತಾರಾಧನಾ ರೂಪವಾದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವು ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಇವುಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡು

ಮೂ. ಆತ್ಮದೃಷ್ಟೇಶ್ವರೋಪೇತೇ ಯೋಗದ್ವಾರೇಣ ಸಾಧಕಾಃ || ೨೫ ||

ವನು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನೋಕ್ಷಧರ್ಮದ “ಯಜ್ಞಾಗ್ರಹರಾಧ್ಯಾಯವಾದ” ೩೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವು. ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೀಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡದೇ ಸಾಯುವತನಕ ಮುಮುಕ್ಷುವು ತನ್ನ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂಬುದು ಸ್ಥಾಪಿತವು. ತನಗೆ ಈ ಗುರೂಪಾಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಲಘೂಪಾಯವಾದ ಭರಣ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ ಪ್ರಸನ್ನನಿಗೂ ಕೂಡ ಆ ಉಪಾಯಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಬೇಡದಿದ್ದರೂ “ಅದರಹಸ್ತಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕು ಹಾಗೆ ನಡೆಸದಿದ್ದರೆ, “ಆಜ್ಞಾಭೇದೀಮಮದ್ರೋಹೀ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಗವನ್ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು || ೨೪ ||

ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಪರಭಕ್ತಿಯು ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮಭಕ್ತಿಗಳು; ಅವುಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಇದು ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ ತ್ರಯೋಪೇತೇ-ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳೂ, ಯೋಗದ್ವಾರೇಣ-ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗವೆಂದರೆ ಸಮಾಧಿರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಐಕ್ಯಾಗ್ರಾಚಿತೆಯಿಂದ ಇಡೋಣವು, ಇದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಆತ್ಮದೃಷ್ಟೇ-ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ, ಆತ್ಮಾವಲೋಕನಕ್ಕೆ, ಸಾಧಕಾಃ-ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಹಿಂದೆಯೇ ೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗದಾವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವನ್ನು ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೂ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲವು; ಒಂದುವೇಳೆ ಅದರಿಂದಲೇ ಲಭಿಸದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವೂ, ಅಪರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವೂ ಸರ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಉಂಟಾದನಂತರವೇ “ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮನ ಶೋಚತಿನಕಾಂಕ್ಷತಿ | ಸಮಸ್ಪರ್ಶೇಷು ಭೂತೇಷುಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಮ್” (ಗೀ. ೧೮-೫೪) ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಪರಭಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೇನೆಂದರೆ-ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ತುತಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಕೀರ್ತನಾದಿ ನಿಷ್ಕೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು. ವೇದಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವು ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ-ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದುದು ಪರಮಪುರುಷ ಸೇವೆಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅನಂತರ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೀತರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಾಪನ್ನಧ್ಯಾನರೂಪ ಭಕ್ತಿರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದೂ, ಅದರಿಂದಲೇ ಪರಮಪುರುಷನು ಲಭ್ಯನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ-“ಪರಮ

ಮೂ. ನಿರಸ್ತನಿಖಿಲಾಜ್ಞಾನೋ ದೃಷ್ಟಾತ್ಮಾನಂ ಪರಾನುಗಮ್ |

ಪ್ರತಿಲಭ್ಯ ಪರಾಂಭಕ್ತಿಂ ತಯೈವಾಪ್ನೋತಿ ತತ್ಪದಮ್ || ೨೬ ||

ಪುರುಷಾರಾಧನರೂಪ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮೋಪಸಂಧೂತ ನಿಷಿದ್ಧಪರಿಹಾರ ನಿಷ್ಕಸ್ಯ ಪರಮಪುರುಷ ಚರಣಯುಗಲ ನ್ಯಸ್ತಾತ್ಮಾತ್ತೀಯಸ್ಯ ತದ್ಭಕ್ತಿ ಕಾರಿತಾ ನವರತಸ್ತುತಿ ಸ್ತುತಿ ನಮಸ್ತುತಿ ಯತನ ಕೀರ್ತನ ಗುಣಶ್ರವಣ ವಚನಧ್ಯಾನಾರ್ಚನ ಪ್ರಕಾಶಾ ದಿಭಿಃ ಪ್ರೀತತ್ವ ಪರಮಕಾರುಣಿಕಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಪ್ರಸಾದ ನಿಧ್ಯಸ್ತಸ್ತಾನೃಧ್ಯಾನೃತ್ಯಾ ನನ್ಯಪ್ರಯೋಜನಾನವರತ ನಿರತಿಶಯಪ್ರಿಯ ವಿಶದತಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಾಪನ್ನಾ ನುಧ್ಯಾನ ರೂಪಭಕ್ತ್ಯೈಕಲಭ್ಯಃ ” ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಕ್ತಿಯು, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಸಿದ್ಧಿಗೂ ಅನಂತರ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ಅನುಧ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಮಹಾಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನೇಯ ರವರೇ ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯದ ಆತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ “ ಉಭಯಪರಿಕರ್ಮಿತಸ್ತಾಂತಸ್ಯ ಕಾನ್ತಿಕಾತ್ಮನೈಕ ಭಕ್ತಿಯೋಗಲಭ್ಯಃ ” ಎಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಉಭಯ ಪರಿಕರ್ಮಿತ - ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಉಪಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಉಪಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಕರ್ಮಾಂಶ ಜ್ಞಾನಾಂಶ ಇವೆರಡ ರಿಂದಲೂ, ಉಪಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ತಾಂತಸ್ಯ - ಪರಿಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನ, ಐಕಾಂತಿಕಃ ಅವ್ಯಭಚರಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಆತ್ಮನಿಕ - ನಿರತಿಶಯವಾಗಿ ತೈಲಧಾರೆಯಹಾಗೆ ಸ್ತುತಿಸಂತತಿರೂಪವಾದ, ಭಕ್ತಿಯೋಗೈಕಲಭ್ಯಃ - ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯನು ಎಂದು ವಿಶದವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳು ಮೂರರಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಪಾಯವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ; ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳು ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವಲ್ಲವು; ಸದ್ವಾರಕವೆಂದರೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಉಪಾಯಗಳೇ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಮಹರ್ಷಿಯರು ಈ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ “ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿಯೋಗಾನಾಂ ತ್ರಿಭಿರನ್ಯೋನ್ಯಸಂಜ್ಞಮಃ ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳದೆ, ಮೂರರಲ್ಲೂ ಮೂರು ಯೋಗಗಳೇ ಇವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಮೂರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಪಾಯಗಳೇ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳುವರು; ಆವಾಗ ಈ ಯಾಮುನೇಯರ ಈ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗೂ “ ಉಭಯ ಪರಿಕರ್ಮಿತ ” ವೆಂದು ಹೇಳಿದ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಗೀತಾರ್ಥಸಂಪ್ರದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕವಾದ “ ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಸಾಧ್ಯಭಕ್ತ್ಯೈಕ ಗೋಚರಃ ” ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಅವರ ಸ್ತುತಿಪಥಕ್ಕೆ ಬರ ಲಿಲ್ಲವು. || ೨೬ ||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಮೂರು ಯೋಗಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನಗಳನ್ನುಳ್ಳವನೂ, ಅಥವಾ ಜಿತಸ್ವಾಂತನಾಗಿ ಸರೈಂದ್ರಿಯೋ ಪರತಿಯುಂ ಟಾಗುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲೇ ತನಗೆ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಿದವನೂ, ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆತನ ಪದವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠ ವನ್ನು ತನ್ನೂಲಕ ಹೊಂದುವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ೧೮ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೫೩, ೫೪ ನೆಯ

ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನಂತರ ಪರಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ, ೫೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆ ಪರಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕವೇ ವಿಶತೇತದನಂತರಂ ಎಂದೂ, ೫೬ ರಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದಮವ್ಯಯಂ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ನಿರಸ್ತನಿಖಿಲಾಜ್ಞಾನಃ - ಜ್ಞಾನಾಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು, ದೃಷ್ಟಾತ್ಮಾನಂ - ಐಕಾನ್ಯಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಂದಿದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವನ್ನೂ, ಪರಾನುಗಂ - ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯೋಣವನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷೈಕಶೇಷತ್ವವನ್ನೂ, ಪ್ರತಿಲಭ್ಯ - ಪರಮಾತ್ಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ತಯೈವ - ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ ಪರಮಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ವಿಪಾಕಾವಸ್ಥೆಯಿಂದಲೇ, ಪರಾಂಭಕ್ತಿಂ - ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನೂ ಸಹ, ಪ್ರತಿಲಭ್ಯ - ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ತತ್ಪದಮ್ - ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಚರಣಾರವಿಂದವನ್ನು ಅಥವಾ ಪದ್ಯತೀತಿ - ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಸ್ಥಾನವಾದ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವನ್ನು ಅಥವಾ ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದರಿಂದ “ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾನ ಶೋಚತಿ ನ ಕಾಂಕ್ಷತಿ | ಸಮ ಸ್ವರೇಷು ಭೂತೇಷು ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಮ್ || ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾ ಮುಖಜಾನಾತಿ ಯಾವಾಗ್ ಯಶ್ಚಾಸ್ತಿ ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಃ | ತತೋ ನಾಂ ತತ್ಪ್ರತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದನಂತರಮ್ ” (ಗೀ. ೧೮-೫೪, ೫೫) ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಚ್ಚಿದಾರ್ಥವೇ ಈ ಶ್ಲೋಕವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವು, ಅಪೋಕ್ಷಿತ - ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಏವಕಾರದಿಂದ ಇನ್ನು ಯಾವುದರ ಅಪೋಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂಬ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವು; ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಅವ್ಯವಹಿತೋಪಾಯವೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಯಾವುದೂ ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾಯವಲ್ಲವು ಎಂಬ “ನಾನ್ಯಃ ಸಂಧಾ ವಿದ್ಯತೇ ಅಯನಾಯ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಾವಾಗ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಆತ್ಮಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಶೇಷನೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಆಗ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ಪಾಪಗಳೂ ಭ್ರಮಜ್ಞಾನಗಳೂ ತೊಲಗಿ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಐಕಾಂತ್ಯಭಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗಿ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬ ಭಾವವು. ಆತ್ಮನ ಯಥಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವೂ, ಪರಮಾತ್ಮ ಶೇಷತ್ವವೂ “ನಾಯಂದೇವೋ ನಮರ್ಮೋನಾ ನತಿರ್ಮ್ ಸ್ಥಾವರೋಪಿವಾ | ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯಸ್ತ್ವಾತ್ಮಶೇಷೋಹಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನಃ” ಎಂದೂ () “ದಾಸ ಭೂತಾಸ್ಸತ್ಸರ್ವೇಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ” ಅತೋ ಹ ಮಹಿ ತೇ ದಾಸ ಇತಿಮತ್ಮಾನ ಮಾಮ್ಯಹಮ್ ” ಎಂದೂ (ಮನ್ತ್ರರಾಜಪದಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ರುದ್ರನ ವಾಕ್ಯವು, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪ್ರತಿಲಭ್ಯಪರಾಂಭಕ್ತಿಂ ಎಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದುದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಜ್ಞಾನ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅನಂತರವೇ ಅಪೋಕ್ಷಿತ ತತ್ಪದಂ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಮೂ. ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸ್ತದರ್ಥೀ ಚೇತ್ಸಮಗ್ರೈಶ್ಚರ್ಮಸಾಧಕಃ |

ಅತ್ಯಾರ್ಥೀ ಚೇತ್ಸತ್ರಯೋಷ್ಠೇತೇ ತತ್ಕೈವಲ್ಯಸ್ಯಸಾಧಕಾಃ ||೨೭||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಕರ್ಮಯೋಗನಿಷ್ಠನು ಭಕ್ತಿಯೋಗಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮಯಾರ್ಥಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಾನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷ ಭೂತನೆಂದು ಯಾವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುವನೋ, ಆಗ ಆತನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ವಲಂಬಿಸುವರು ನಾಲ್ಕು ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು “ಚತುರ್ವಿಧಾ ಭಜಂತೇಮಾಂ” (ಗೀ ೭ ೧೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಅವರುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಲ್ಲಾ ಮಧ್ಯಮಪಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇವರು ನಾಲ್ವರೆಂದು ಆಶ್ವನು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯು, ಜಿಜ್ಞಾಸುವು, ಜ್ಞಾನಿಯು ಎಂಬದಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಅನುಭವಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆರ್ತನೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ನಶ್ವರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾನುಭವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಾಗಿ ಅಜಿದಾನುಭವವನ್ನು ಕೋರುವರಾಗಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು; ಜಿಜ್ಞಾಸುವು ಚಿದನುಭವವನ್ನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಕೋರುವನಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು; ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ ಈಶ್ವರಾನುಭವವನ್ನು ಕೋರುವವನಾಗಿ ಐಕಾನ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನು ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧ ಭಕ್ತಾರ್ಥಿ ಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಕೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಫಲಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಹೊಂದುವರು. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನ ರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಬಹು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಸರಿಯೋ? ಎಂದರೆ ಸಾಮಂಜಸ್ಯಕ್ಕೇನೂ ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಎರಡು ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣುಗಳು ರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಫಲಗಳನ್ನು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಪಡೆದಿರುವದು ಲೋಕಸಿದ್ಧವು ಹಾಗೆಯೇ “ಸರೈಭ್ಯಃ ಕಾಮೋ ಭ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವು ಸಮಸ್ತ ಕೋಮಿಕಗಳಾಗಿಯೂ ಅನುಷ್ಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವಂತನೂ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೋರಿದ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕಷ್ಟೇ?

ತದರ್ಥೀಚೇತ್-ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದರೆ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವು, ಸಮಗ್ರೈಶ್ಚರ್ಮಸಾಧಕಃ-ಇಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರೈಶ್ವರನು ಆದರಿಂದ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಬೋಧಿತವು. ಚತುರ್ಮುಖ, ರುದ್ರ, ಇಂದ್ರಾದಿ ಲೋಕಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸರೈಶ್ವರನಿಗೆ ಉಂಟೆಷ್ಟೇ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲವು. ಇವರುಗಳಿಗಾದರೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಕೊಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲವು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತುಂಬಾ ಪ್ರೀತರಾದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಕೊಡಬಲ್ಲರು ಸರೈಶ್ವರನಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲವು. ಆ ಲೋಕಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡುವದಲ್ಲದೆ ತನಗೆ ಸಮನಾದ ಅನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲನು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಧಿಕಾರವೂ ಸ್ವಾಮಿದತ್ತವೆಂದು ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ—“ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ತ್ವಯಾ

ಕರ್ಮ ಸರ್ವಂ ಮಯಿ ನಿವೇಶಿತಮ್ ” ಎಂಬದಾಗಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲೂ “ಯುಗಕೋಟಿ ಸಹಸ್ರೇಣ ವಿಷ್ಣುಮಾರಾಧ್ಯಪದ್ಭೂಃ | ಪುನಸ್ತ್ಯಲೋಕ್ಯಧಾತ್ವತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಿತಿಶುಕ್ರುಮ್ ”. ರುದ್ರನಿಗೂ ಆತನ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ “ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಮೀಡುಷೋ ವಯೋ ವಿಷ್ಣೋರೇಷಸ್ಯ ಅವಭೃತೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ | ವಿದೇಹಿ ರುದ್ರೋ ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹಿತ್ವಂ ಯಾನೇಷ್ವುಂ ವರ್ರಿರಾಶ್ವಿನಾರಾವಿವತ್ ” ಅಸ್ಯ-ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ, ದೇವಸ್ಯ-ಲೀಲಾಪರನಾದ, ಮೀಡುಷಃ-ಉದಾರನಾದ, ವಯಃ-ಶಾಖಾಭೂತನಾದ, ಎಲ್ಲವೂ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ, ವಿಷ್ಣೋಃ-ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನ, ವಿಷಸ್ಯ-ಸರ್ವಮೇಧವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನ, ಅವಭೃತೇರ್ಹವಿರ್ಭಿಃ-ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಾತ್ಮ-ಪರ್ಮವನಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ವಿದೇಹಿ-ಹೊಂದಿದನಷ್ಟೇ, ಹಿ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ; ಏನನ್ನು ಯಾರು ಹೊಂದಿದರೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ರುದ್ರಿಯಂ-ರುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲಾ ಆ ಪ್ರವಾಹನಿತ್ಯಗಳಾಗಿರುವದರಿಂದ, ರುದ್ರ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಮಹಿತಂ-ಮಹಿಮೆಯನ್ನು. ರುದ್ರನು ಹೊಂದಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭವು ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲೂ ಪ್ರೋಕ್ತವು—“ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ರ್ವಮೇಧೇ ಮಹಾತ್ಮಾಹುತ್ವಾತ್ಮಾನಂ ದೇವದೇವೋಬಭೂವ ” ರುದ್ರನು ತಾನು ನಡೆಸಿದ ಸರ್ವಮೇಧವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೇ ಹವಿಸ್ಸಾಗಿ ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾದನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಜಿಜ್ಞಾಸು ವಾಗಿ, ತ್ರಯೋಮೈತೇ-ಈ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳಾದ ಈ ಮೂರೂ ಸಹ, ಆತ್ಮಾರ್ಥೀಚೇತಃ-ತನ್ನ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದಿರುವವನಾದರೆ, ತತ್ಕೈವಲ್ಯಸಾಧಕಾಃ-ಅಂತಹ ಕೈವಲ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೇ ಸಾಧಕಗಳು. ಈ ಕೈವಲ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದನಂತರ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬುದು ಉದಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಅವ್ಯಕ್ತೋಕ್ಷರ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ” (೮-೨೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು “ಅಬ್ರಹ್ಮಭುವನಾ ಲೋಕಾಃ ” (೧೬ ೮-೧೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿಂತ ಈ ಕೈವಲ್ಯರೂಪ ಆತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಯೋಮೈತೇ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ಕೈವಲ್ಯಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಾಧಕಾಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳು ಬೇಕೇ ಎನಾ ಐಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಂಡಿತರುಗಳ ವಾದವು ನಿರಸ್ತವು. ಕರ್ಮಯೋಗವು ಚತುರ್ವಿಧ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಕರಗೂ ಆವಶ್ಯಕವೆಂಬುದು ಶ್ರೀ ಯಾಮುನೇಯರ ದಿವ್ಯಸೂಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಭಕ್ತಿಯೋಗಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗಾಧಿಕಾರಿಗಳು ನಾಲ್ವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು ||೨೭||

ಹೀಗೆ ಅತಿಶಯಿತ್ವಶ್ಚ, ಕೈವಲ್ಯ, ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಿ ಯೋಗಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಭಕ್ತಿಯ ಸಾರಭೂತವಾದ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆಕಾರವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಾದರೆ ತನ್ನ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಹೊಂದುವನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠರು ಪರಮಪುರುಷ ನಿಂದಲೇ ಈ ಐಶ್ವರ್ಯ ಕೈವಲ್ಯ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದರಿಂದ ಇವರುಗಳ ಭಕ್ತಿಯು

ಮೂ. ಐಕಾನ್ತ್ಯಂ ಭಗವತ್ಕೇಶಾಂ ಸಮಾನಮಧಿಕಾರಿಣಾಮ್ |

ಯಾವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಾರ್ಥೀಚೇತ್ತದೇವಾತ್ಮನ ಮತ್ಕುತೇ ||೨೭||

ಅವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು. ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಗತಿತ್ವನು ಸಂಧಾನವುಂಟಾದರೇನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರುಣಿಸುವನು, ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದೇವತಾಭಜನವು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತನಾ ಕೂಡದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷ ವನ್ನೇನೋ ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳು ಕೂಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಲ್ಲವು. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಲು ಆವರಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಲ್ಲಾ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದೇವತಾಭಜನವು ಏಕೆ ಕೂಡದು? ಅವರುಗಳು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿಯೂ ಕೊಡುತ್ತಾರಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಆಗಬಹುದು, ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಅನ್ಯದೇವತಾಭಜನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ಪರಮ ಪುರುಷನ ಧ್ಯಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳುಂಟು. (೧) ಆದು ಭಕ್ತಿಯೋಗವಾಗುವದಿಲ್ಲವು (೨) ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರಮಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲವು; (೩) ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದಂಟಾಗುವ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಧೈರವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಕೊಡುವ ಭೋಗಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯಿತವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆ ನೆಯ ಸಕ್ಷ್ರಹಶ್ಲೋಕವಾದ “ಐಶ್ವರ್ಯಾಕ್ಷರ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ರದೇಶಿಕರವರು “ಐಶ್ವರ್ಯಮತ್ರೇಂದ್ರಪ್ರಜಾಪತಿಭೋಗೇಭೋಗೇಶಿಕರಯಭೋಗಃ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಮಹನೀಯರೂ ಸಹ ಇದರ ಸರಿಯಾದ ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೇ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯವು, ಐಹಿಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಗಳಲ್ಲವು; ಅವಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನಐಶ್ವರ್ಯ ವೆಂದೂ, ಹೇಳುವರು. ಈ ೨೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾನ್ರದೇಶಿಕರವರು “ಏವ ಮತಿತ್ತತ್ವಾನುಭವರೂಪೈಶ್ವರ್ಯಸಾಧಕತ್ವಂ ಭಕ್ತ್ಯುರುಕ್ತಮ್” ಆದರೆ ಈ ಐಹಿಕಾಧಿ ಗಳ ಅನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೇನೋ ಉಂಟು; ಅದೇನೆಂದರೆ ಸರೈಶ್ವರನು ಈ ನಶ್ವರ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿಯಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದನೇ ಎಂಬ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಒಳ್ಳೇ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನೂಲಕ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅಜಾಮಿಳೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕೊನೆಗೆ ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ಹೀಗೆ ಅಶಾಶ್ವತ ಐಶ್ವರ್ಯ ವಾದರೂ ಮೇಲೆ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಹಾಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. (೪) ಇದು ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ, ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ವೀಕ್ಷಣೆಯುಂಟಾಗಿ, ಸಾಧು ಸಮಾಗಮ ಗುರುಪದವನಾದಿಗಳು ಲಭಿಸಿ, ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. “ಮದ್ಭಕ್ತಾಯಾನ್ರಿಮಾಮಹಿ” (ಗೀ. ೭-೨೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರುವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಭಜನವು ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಷಾಂ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಈ ಮೂರುವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನಾಲ್ವರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು; ಆದ್ದರೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ ಇಬ್ಬರೂ ಐಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇಯಾದುದರಿಂದ, ಭಗವತಿ-ಪರಮಪುರುಷನಲ್ಲೇ ಐಕಾನ್ತ್ಯಮ್-ಅನ್ಯ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಐಕಾನ್ತ್ಯವು, ಸಮಾನಂ-ಸಮಾನವಾದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ

ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಾರ್ಥೀಚೇತ್-ಕೋರಿಕೆಯು ಲಭಿಸುವವರೆಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ನಾದರೆ, ತದೇವ-ಆ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನೇ, ಅತ್ಯಂತಮತ್ತು ತೇ-ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಹೊಂದುವನು. ಯಾವಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಾರ್ಥಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಮಧ್ಯಹಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಭಜನವು ಕೂಡದೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕೋರಿಕೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವವರೆಗೂ ಪರಮಾತ್ಮಭಜನವೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶ್ರೀ ವಿಮರರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ “ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ತು ತತ್ಪುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸುಖಂ ವಸೇತ್” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಉತ್ತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು; ಹೇಗೆಂದರೆ ಯಾವಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವವರೆಗೂ, ಪರಾರ್ಥೀಚೇತ್-ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೋರಿದವನಾದರೆ, ತದೇವ-ಆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ, ಅತ್ಯಂತಮತ್ತು ತೇ-ಪರಿಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು. ಈ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆವಲ್ಲ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಐಕಾನ್ಯಿಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾರತ ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧದಲ್ಲೂ (೩೫೪-೩೪, ೩೫) ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ದಿಧಾ ಮಮಜನಾ ಭಕ್ತಾ ಏವಹಿ ತೇ ಸ್ತುತಾಃ | ತೇಷಾ ಮೇಕಾನ್ತಿನಶ್ಚೇಷಾಸ್ತೇಚ್ಛೇಷಾನ್ಯದೇವತಾಃ || ಅಹ ಮೇವ ಗತಿ ಸ್ತೇಷಾಂ ನಿರಾಶೀಃ ಕರ್ಮಕಾರಿಣಾಮ್ | ಯೇತು ಶಿಷ್ಯಾಸ್ತ್ರಯೋ ಭಕ್ತಾಃ ಫಲಕಾಮಾ ಹಿ ತೇ ಮತಾಃ | ಸರ್ವೇ ಚ್ಯವನಧರ್ಮಾಣಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಸ್ತು ಮೋಕ್ಷಧಾಕ್ ||” ಇದರರ್ಥವೇನೆಂದರೆ—ಚತುರ್ವಿಧಾಃ-ಆದ್ರನು, ಜಿಜ್ಞಾಸು, ಅರ್ಥಾರ್ಥಿ, ಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ, ಭಕ್ತಾಃ-ಭಕ್ತಿಯೇಗನಿಷ್ಠರು, ಮಮಜನಾಏವ-ಉದಾರರು, ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಕೀಯಜನರು ಎಂಬವಾಗಿ, ತೇ-ಅವರು, ಸ್ತುತಾಃ-ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವರು ತೇಷಾಂ-ಅವರುಗಳಲ್ಲಿ, ಏಕಾನ್ತಿನಃ-ಅತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸುವವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಅದೇತಕ್ಕೊಂದರೆ, ತೇಚ್ಛೇವ-ಅವರುಗಳೇ, ಅನನ್ಯದೇವತಾಃ-ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ಅನ್ಯದೇವತೆಯನ್ನೂ ಭಜಿಸದೇ ಇರುವವರು; ಅದೇನು ಎಂದರೆ ನಿರಾಶೀಃ ಕರ್ಮಕಾರಿಣಾಂ ಫಲದಲ್ಲೂ, ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಕರ್ಮತ್ವ ಮಮತೆಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು; ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರರಲ್ಲೂ ಆಶೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಕರ್ಮಕಾರಿಣಾಂ-ವಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನುಷ್ಠಿಸುವ, ತೇಷಾಂ-ಆ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಅಹಮೇವಗತಿಃ-ಅವರ ಕೋರಿಕೆಗಳಿಗೆ ನಾನೇ ಗತಿಯು, ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವನು, ಯೇತುಶಿಷ್ಯಾಸ್ತ್ರಯೋಭಕ್ತಾಃ-ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಂದಿಗಳಾದ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿರುವ ಭಕ್ತರು ಯಾರೋ ಎಂದರೆ ಆದ್ರನೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುವೂ, ತೇ-ಅವರು ಫಲಕಾಮಾಃ ಜ್ಞಾನಿಯ ಹಾಗೆ ನಿಷ್ಕಾಮರಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಫಲದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಮತಾಃ-ನನಗೆ ಇಷ್ಟರು. ಸರ್ವೇ-ಹೀಗೆ ಮೂರುವಿಧ ಭಕ್ತರಾದವರೆಲ್ಲರೂ, ಚ್ಯವನಧರ್ಮಾಣಃ-ಮೋಕ್ಷ ಫಲದಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾನುಭವವಿಲ್ಲದವರು; ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಸ್ತು-ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ಯಾರೊಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷಧಾಕ್-ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನಿಯು ಎಂಬರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಆದ್ರನನ್ನೂ ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಯನ್ನೂ ಚ್ಯವನಧರ್ಮವುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಿದುದೇನೋ ಒಪ್ಪಬಹುದು; ಏತಕ್ಕೊಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಆದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸುವೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ಚ್ಯವನಧರ್ಮಯುಕ್ತನು ಆತನಿಗೆ ಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯಲ್ಲಾ? ಕೇವಲನಿವಸಯದಲ್ಲಿ ಚ್ಯವನಧರ್ಮ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಆತನು ಅಕ್ಷರಮನ್ಯುಕ್ತ

ಮೂ. ಜ್ಞಾನೀತು ಪರಮೈಕಾನ್ತೀ ತದಾಯತಾತ್ಮಜೀವನಃ ।

ತತ್ಸಂಶ್ಲೇಷ ವಿಯೋಗೈಕ ಸುಖದುಃಖಸ್ತದೇಕಧೀಃ ॥೨೯॥

ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುವದರಿಂದ, ಈತನಿಗೆ ತತ್ಪ್ರತುನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ತದನಂತರ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಈ ಕೇವಲನಿಗೂ ಒಡನೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಜೈವನಧರ್ಮಯುಕ್ತನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ ಜೈವನಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲವು ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಸ್ತುಮೋಕ್ಷಭಾಕ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲಕಾಮರಾದ ಏಕಾನ್ತಿಗಳಾದ ಮೂರುವಿಧ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗಿಂತ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಭಕ್ತನು ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದು, ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಸ್ತುಮೋಕ್ಷಭಾಕ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನೀ ತ್ವಾ ತ್ವೈವ ಮೇ ಮತಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ “ಮಚ್ಚಿತ್ತಾಮದ್ಗತ ಪ್ರಾಣಾಃ” (ಗೀ. ೧೦-೯) ಎಂಬಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಿ ನಿಗಮನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನೀತು-ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ, ಇಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಮೂರುವಿಧ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ, ಪರಮೈಕಾನ್ತೀ-ಆ ಮೂರು ಜನರು ಏಕಾನ್ತಿಗಳು ಎಂದರೆ “ಭಕ್ತಿರವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ” (ಗೀ. ೧೩-೧೦) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು, ಅನ್ಯದೇವತಾರಾಧನವಿಲ್ಲದವರು, ಈ ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ, ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನನ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನು ; ತೈಲಧಾರೆಯ ಹಾಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ತುತಿ ಸಂತತರೂಪೋಪಾಸಕನು, ತದಾಯತಾತ್ಮಜೀವನಃ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನ ಆತ್ಮನ ಸತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳವನು, ತತ್ಸಂಶ್ಲೇಷವಿಯೋಗೈಕ ಸುಖದುಃಖಃ-ಆ ಪರಮಪುರುಷನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿರುವದನ್ನೇ ಸುಖವಾಗಿಯೂ, ಅಗಲಿರುವದನ್ನೇ ದುಃಖವಾಗಿವುಳ್ಳವನು, ತದೇಕಧೀಃ-ಆತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಸದಾ ಮನಸ್ಸಿನಳ್ಳುವ ನಾಗಿರುವವನು. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವನು. “ಯಸ್ತಯಾ ಸಹನಸ್ತ್ವಗೋ ನಿರಯೋಯಂ ತ್ವಯಾವಿನಾ” ನಿನ್ನೊಂದಿಗಿರುವದು, (ಇಲ್ಲಿ ಆತನ ಚಿತ್ತನವು, ಯಾವುದೋ ಅದೇ) ನನಗೆ ಸ್ವರ್ಗವು ; ನಿನ್ನಿಗಿರುವದೇ, (ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಚಿಂತಿಸದೇ ಇರುವದೇ) ನರಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾಳೆ (ರಾ ಅಯೋಧ್ಯಾ.

) ತದಾಯತಾತ್ಮಜೀವನಃ ಎಂಬ ಭಾವವು “ಮಯಿಸರ್ವಮಿದಂಪ್ರೋತಂ” (ಗೀ. ೭-೭) ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ದೈವಂಚೈವಾತ್ರಪಂಚಮಮ್” (ಗೀ. ೧೮-೫೫) ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಾಂಹೃದ್ದೇಶೇರ್ಜುನತಿಷ್ಠತಿ । ಭ್ರಾಮಯೇ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಯನ್ತಾರೂಢಾನಿ ಮಾಯಯಾ ॥” (ಗೀ. ೧೮-೬೧) ಎಂಬಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸಜ್ಜಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. “ಮಚ್ಚಿತ್ತಾಮದ್ಗತ ಪ್ರಾಣಾಬೋಧಯಂತಃ ಪರಸ್ವರಮ್ । ಕಥಯಂತಶ್ಚಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ ತುಷ್ಯಂತಿಚರಮನ್ರಿಚ” (ಗೀ. ೧೦-೯) ಎಂಬ “ಭವನ್ರಿಭಾವಾ ಭೂತಾನಾಂ ಮತ್ತವನಪೃಥಗ್ವಿಧಾಃ” (ಗೀ.) ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಅನುಸಂಧೇಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ತತ್ಸಂಶ್ಲೇಷವಿಯೋಗೈಕಸುಖದುಃಖಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಶ್ಲೇಷವಿಯೋಗ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಏನೆಂದರೆ—ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಏನೆಂದರೆ ಆತನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯ ಮೂಲಕ ಸದಾ ಚಿಂತಿಸೋಣವು, ಅದಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ಗುಣಜೇಷ್ಠತ

ಮೂ. ಭಗವದ್ವ್ಯಾನಯೋಗೋಕ್ತಿ ವಂದನಸ್ತುತಿ ಕೀರ್ತನೈಃ ।

ಲಬ್ಧಾತ್ಮಾತದ್ಗತಪ್ರಾಣ ಮನೋಬುದ್ಧೀನ್ದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ ॥೩೦॥

ಗಳನ್ನು ಕೇಳುವದು, ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಇತರರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವದು, ಆತನಿಗೂ ಆತನ ಮಹಾ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಸಗುವದು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯ ವಿಷಯ ವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವದು, ಭಗವಂತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವದು, ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವದೇ ಸಂಕ್ಷೇಪವು, ಅದರಲ್ಲೇ ಆನಂದಿಸುವದು ; ಇದಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ವಿಯೋಗವು, ಅದರಿಂದ ದುಃಖಿಸುವದು ಎಂಬ ಭಾವವು ; ಅಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯ ಅಭಾವವನ್ನೇ ಮಹರ್ಷಿಯು “ ಯನ್ಮುಯೂರ್ತಂ ಕ್ಷಣಂವಾಪಿ ವಾಸುದೇವೋ ನಚಿನ್ತ್ಯತೇ । ಸಾದಾಪಿ ಸ್ತನ್ಮಹಚ್ಛಿದ್ರಂ ಸಾಧ್ಯಾನ್ವಿಸ್ತಾಚಿವಿಕ್ರಿಯಾ ” ಎಂದು ನಂದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ; ಮುಂದೆ “ ಏಕ ಸ್ಥಿತ್ಯಸ್ಯತಿಕ್ರಾಂತೇ ಮುಹೂರ್ತೇಧ್ಯಾನವರ್ಜಿತೇ । ದಸ್ಯುಭಿರ್ಮುಷಿತೇನೇವಯುಕ್ತ ಮಾಕ್ರಂದಿತುಂ ಭೃಕಮ್ ” ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಮಿಯ ಧ್ಯಾನವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವು ಕಳೆದುಹೋದರೂ, ಕಳ್ಳರು ಬಂದು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದವನಂತೆ ಫಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳುವದು ಉಚಿತವು ಎಂಬ ಭಾವವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ಜ್ಞಾನಿಯು ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನು ಎಂದು ಸಾಲ್ಪು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದರು. ಇನ್ನೂ ಹೇಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶವಾದ “ ಮನ್ಮಸಾಭವಮದೃಕ್ಶೋ ಮದ್ಯಾಜೀಮಾಂ ಸಮಸ್ಯುರು ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ-ಈ ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ ಇನ್ನೂ ಎಂತವನೆಂದರೆ ಭಗವದ್ವ್ಯಾನ.....ಕೀರ್ತನೈಃ, ಭಗವದ್ವ್ಯಾನ-ಭಗವಂತನ ಅನುಚಿಂತನವು, ಯೋಗ-ಅದರ ಮೂಲಕವಾದ ಅವಲೋಕನವು, ಈ ಯೋಗವು ಎರಡು ವಿಧವು ಬಾಹ್ಯವೆಂದೂ, ಆಂತರವೆಂದೂ ಬಾಹ್ಯಯೋಗವು, ಹೊರಗೆ ಆತನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೈಂಕರ್ಯವು, ಆಂತರವು ಉಪಾಸನೆಯು, ಉಕ್ತಿಃ ಕೈಂಕರ್ಯಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನವು, ವಂದನ-ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಗಳ ಮೂರರಿಂದಲೂ ಪ್ರಣಾಮವು, ಸ್ತುತಿ-ಆತನ ಗುಣಾನುಕಥನವು, ಕೀರ್ತನೈಃ-ಆತನ ಗುಣವಿಭವ ಜೇಷ್ಠತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡೋಣವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಲಬ್ಧಾತ್ಮಾ-ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ; ಇವುಗಳಿಲ್ಲವಾದರೆ ತನಗೆ ವಸ್ತುತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ; ಕರಣ ಕಳೇಬರಜ್ಞಾನ ನಿವೇಕಾದಿಗಳು ಇದ್ದೂ, ಇವು ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ, ವೈರ್ಭವೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ; ಅಥವಾ ಈ ಧ್ಯಾನ, ಯೋಗ ಉಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು “ ಯತ್ಕರೋಷಿಯದತ್ನಾಸಿ ತತ್ಕುರುಷ್ವಮದರ್ಪಣಮ್ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸೋಣ ದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಗವದನುಗ್ರಹಮೂಲಕವಾಗಿ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಅಥವಾ ಇವೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಪ್ರತಿಫಲಕರಣ ಕಳೇಬರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗುವನೆಂಬ ಭಾವವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಇನ್ನೂ ಎಂತವನೆಂದರೆ ತದ್ಗತಪ್ರಾಣಮನೋ ಬುದ್ಧೀನ್ದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ, “ ಮಯ್ಯುರ್ದಿತಮನೋಬುದ್ಧಿಃ ” (ಗೀ ೮-೭) ಎಂದೂ, “ ಅನನ್ಯಚೇತಾಸ್ತತಂ ” (ಗೀ. ೮-೧೪) ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ತದ್ಗತ-ಆ ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಣವಾಯು, ಮನಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಸಜ್ಜಲ್ಪ ವಿಕಲ್ಪವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ಅಂತಃಕರಣವು, ಬುದ್ಧಿ-ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯು,

ಮೂ. ನಿಜಕರ್ಮಾದಿ ಭಕ್ತ್ಯಂತಂ ಕುರ್ಮಾಪ್ತೀತ್ಯೇವ ಕಾರಿತಃ |

ಉಪಾಯತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯನ್ಯಸ್ಯೇದ್ದೇವೇತು ತಾಮುಭೀಃ ||೩೧||

ಇಂದ್ರಿಯ-ಹಿಂದೆ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯವಾದ ಮನಸ್ಸು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುದರಿಂದ ಗೋಬಲೀವರ್ಧನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಹೊರಗಿನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇವುಗಳ ಕ್ರಿಯೆ-ವ್ಯಾಪಾರ ವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಭಾವವು; ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನನ್ನೇ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವೇನೆಂದರೆ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದೆ, ಭಗವಂತನ ಕೈಂಕರ್ಯರೂಪವೃತ್ತಿ ಯಲ್ಲೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಹೇಗೆಂದರೆ—“ವಾಣೀಗುಣಾನುಕಥನೇ, ಶ್ರವಣಂ ಕಥಾಯಾಂ | ಹಸ್ತಚಿಕರ್ಮಸು, ಮನಸ್ತವಸಾದಯೋರ್ದುಃ | ಸ್ಪೃತ್ಯಾಂ, ಶಿರಸ್ತವ ನಿವಾಸಜಗತ್ಪ್ರಣಾಮೇ | ದೃಷ್ಟಿಸ್ಪೃಶತಾಂ ದರ್ಶನೇಸ್ತು ಭವತ್ತನೂನಾಂ” (ಭಾಗ ೧೦-೧೦) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ವಾಕ್ಯ ಅವನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಕಥನದಲ್ಲೂ, ಕಿವಿಯು ಆತನ ದಿವ್ಯಜೀವಿತ್ವಗಳನ್ನು ಕೇಳುವದರಲ್ಲೂ, ಕೈಗಳೂ ಕಾಲುಗಳೂ ಸಹ ಆತನಿಗೆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದರಲ್ಲೂ, ಮನಸ್ಸು ಅವನ ಪಾದಕಮಲವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವದರಲ್ಲೂ, ಶಿರಸ್ಸು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಎಸಗುವದರಲ್ಲೂ, ಕಣ್ಣು ಆತನ ಅವತಾರರೂಪ ದಿವ್ಯಮುಖ್ಯ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ತದೀಯರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರನ್ನವಲೋಕಿಸುವದರಲ್ಲೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರಬೇ ಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದು ಮಾಲೆಯಲ್ಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ—“ಜಿಹ್ವೇಕೀರ್ತಯ ಕೇಶವಂ ಮುರರಿಪುಂ, ಚೇತೋಭಜತ್ರೀಧರಂ, ಪಾಣಿದ್ವಂದ್ಯಸಮರ್ಪಯಾಚ್ಯುತಕಥಾಃ ಶ್ಲೋತ್ರದ್ವಯತ್ನಂ ಶೃಣು | ಕೃಷ್ಣಂ ಲೋಕಯ ಲೋಚನದ್ವಯ, ಹರೇರ್ಗಚ್ಛಾಂಘ್ರಿಯುಗ್ಮಾಲಯಂ | ಜಿಘ್ರಾಘ್ರಾಣಮುಕುಂದಸಾದತುಲಸೀಂ, ಮೂರ್ಧನ್ನಮಾಘೋಕ್ಷಜಮ್” ||೧೬|| ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವು ಮನಸ್ಸು ಅವನನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಯ್ಯೈವಮನ ಅಭಿಕ್ಷೇಪ ಮಯಿಬುದ್ಧಿಂ ನಿವೇಶಯ (ಗೀ. ೧೨-೧೦) ಎಂಬ ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಯ ಉಪದೇಶವು ಅನುಮೋದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೩೦||

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸದಾ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸುವನಾಗಿ, ಉಪಾಸನೆಯ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶ್ರವಣಮನನ ಕೀರ್ತನ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಸತತ ನಿರತನಾಗಿರುವಾಗ ಅಂತವನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಾನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಾದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಏನು? ಅವುಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲವೇ ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂಕೂಡ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುವರು? ಸದ್ವಿಧಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂದಲ್ಲವೇ ಚರಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು? ಇತ್ಯಾದಿ ಆಕ್ಷೇಪಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರಸನ ಮಾಡಿ ಚರಮಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಥಾಧಿಕಾರವಾಗಿಯೂ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮಾನುಸಾರ ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಿಜಕರ್ಮಾದಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ-ತನ್ನ ಸ್ವಕೀಯವರ್ಣಾ ಶ್ರಮಕೃತಗುಣವಾಗಿ ವಿಹಿತ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನದ್ವಾರ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಲಭಿಸಿ ದೇಹಾವಸಾನವಾಗುವ

ವರೆಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ, ಆತನ ಮತ್ತು ಅವನ ಭಕ್ತರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರ ಅನುಜ್ಞಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಧನಾರ್ಜನೆ, ಕುಟುಂಬಭರಣ ಲೋಕೋಪಕೃತಿ ರೂಪ ಸಮಸ್ತ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಐಚ್ಛಿಕಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ನಿಜಕರ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರೀತೈವ-ಕೇವಲ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ, ಕಾರಿತಃ-ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದಲೇ, ಕುರಾತ್ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ; ಹೇಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಉಪಾಯತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ-ಈಗ ತಾನು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವದೆಲ್ಲಾ ನಿರತಿಶಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಉಪಾಯವು, ಎಂಬ ಸಾಧನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿ, ತಾಂ-ಆ ಸಾಧನಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ದೇವೇತು-ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತಾವಾಗಿ, ಲೀಲಾಪರನಾಗಿ, ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲೇ, ಅಭೀಃ-ಯಾವದೊಂದೂ ಭಯವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ನೃಸೇತ್-ಸರ್ವಭರವನ್ನೂ ಅವನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ತು ಶಬ್ದವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೇನೇ ಭಯವಿಲ್ಲದವನಾಗುವನು ; ಆನ್ಯದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನಿಟ್ಟರೆ ಭಯ ತಪ್ಪದೆಂಬುದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಂಗವೆಂದೂ, ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು “ಯಾವಜ್ಜೀವಂತು ತತ್ಪುರಾತ್ ಯೇನ ಪ್ರೀತ್ಯ ಸುಖಂ ವಸೇತ್” (ವಿದುರನೀತಿ) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ, ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಅನುಷ್ಠಿತತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ “ಕುರ್ಮನ್ನೇವೇಹಕರಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಗ್ಂಸಮಾಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಅನುಷ್ಠಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ “ನಿಜಕರಾದಿ ಭಕ್ತ್ಯಂತಂ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರೂ ಗೀ. ೧೮-೫೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿ “ಆಪ್ರಯಾಣಾದಹರಹರನುಷ್ಠೀಯಮಾನ ಕರ್ಮಯೋಗನಿಷ್ಠಾದ್ಯಧ್ಯಾನಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ; ಅವುಗಳು “ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವತತ್” (೧೮. ಗೀ) ಎಂದೂ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾಃವರೂ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಫಲಕರ್ತೃತ್ವ ಮಮತಾ ತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳು ಪುತ್ರ ದಾರ ಸೇವಕಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪ ಕರ್ಮಗಳೂ ಉಂಟು. ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ನಿಜಕರ್ಮ ಎಂಬಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತವು. ಇದು ಗೀತಾ ೧೮-೫೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಸದಾ ಕುರಾಣೋ ಮದ್ಯಪಾತ್ರಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ, ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮಲ್ಲೇ ಕೆಲವರೂ ಸಹ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಭಕ್ತಿಯೋಗನಿಷ್ಠನಿಗಾಗಲಿ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಪತ್ತಿನಿಷ್ಠನಿಗಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕರವರು ಶ್ರೀಮದ್ರಹಸ್ಯತ್ರಯಸಾರದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮನಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮನವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡೋಣವು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಕೂಡದೆಂಬುದು “ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಮೃನ್ಮನಾಜ್ಞಾ ಯಸ್ಯಾಮುಲ್ಲಂಘ್ಯವರ್ತತೇ | ಅಜ್ಞಾಛೇದೀಮಮದ್ರೋಹೀ ಮದ್ಯ ಕೋಪಿ ನ ವೈಷ್ವಜಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು. ನಿಜಕರಾದಿ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ನಿಜ ಶಬ್ದದಿಂದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮನಾನುಸಾರ ನಡೆಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವೂ ತ್ತದೆ. “ಅಹರಹಸ್ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ”, “ಸಂಧ್ಯಾಹೀನೋಽಪುಟಿನಿತ್ಯಂ ಅನರ್ಹ ಸ್ವರ್ಮಕರ್ಮಸು” “ಮನೀಷೀ ವೈದಿಕಾಚಾರಂ ಮನಸಾಪಿ ನ ಲಂಘಯೇತ್” “ಏವಂ

ವಿಲಂಘಯಾಮ್ಯಾಹಂ ಮರ್ಮಾಧಾಂ ವೇದನಿರಿತಾಂ | ಪ್ರಿಯೋಪಿನಪ್ರಿಯೋಸೌಮೇ
ಮದಾಜ್ಞಾ ವ್ಯತಿವರ್ತನಾತ್ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧೇಯಗಳು. ನಿಜ
ಕರ್ಮಾದಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆಂದು, ಕರ್ಮ
ಯೋಗವು ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರೀತ್ಯೇವ ಕುರ್ಮಾತ್ ಎಂದಿರುವದ
ರಿಂದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯನುಸಾರ ಮಾಡಬಹುದು, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯನಿಯಮನವು
ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವಾಸ್ತವವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿಯೇ “ತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರಮಾ
ಣಂತೇ ಕಾರ್ಮಾಕಾರ್ಮವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ” (ಗೀ. ೧೬-೨೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ನಿಜಕರ್ಮಾದಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗ ಮೊದಲು
ಗೊಂಡು ಭಕ್ತಿಯೋಗದವರೆಗೂ ಮಾಡುವ ಅನುಷ್ಠಾನವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಉಪಾಯವು
ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕರ್ಮಯೋಗವು ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಉತ್ಪಾದಕವು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ
ನೇಯರು ಅಪ್ಪಣಿಕೊಡಿಸಿದ ಸ್ವಧರ್ಮಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯ ಸಾಧ್ಯಭಕ್ತ್ಯೈಕಗೋಚರಂ ಎಂಬುದರ
ಆರ್ಥವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಗಮಿಸಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಯೋಗವೂ ಭಕ್ತಿ
ಯೋಗದಹಾಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಯಿತೆಂಬ ಅಪವಿಧ್ಯಾಂಗವು ಇದರಿಂದ ನಿರಸನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
ಉಪಾಯತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾನು ಉಪಾಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವೆ ಎಂಬ
ಭಾವವು ಕೂಡಬೇಕು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತ್ಯೇವ ಎಂಬ ಅಪಧಾರಣವು
ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮನವನ್ನು ನಾವೆಷ್ಟೇ ಬಿಸಿ ಲೋಭಿಸುವದಿಲ್ಲವು. ಈ ನಿಷ್ಕೇಮಿತ್ವಿಕಾದಿ
ಗಳು ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂಬ ಬಾಹ್ಯವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ ದೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ಬಂದ ಉಪದೇಶವು
ತ್ತಾರೆ — ಆದುದರಿಂದಲೇ ಉಪಾಯತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬುದರ ವಿವರವು. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ
ನಿಯಮನಾನುಸಾರವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು, ನಿಜಕರ್ಮಾದಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಜ ಕಲ್ಪದೀಪ
ಲೇ ವ್ಯಕ್ತವು. ಶ್ರೀ ನಿಗಮಾಂತ ದೇಶಿಕಗವರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಹೇಳಿ
ರುತ್ತಾರೇನೆಂದರೆ — “ಪ್ರೀತ್ಯೇವ ಎಜ್ಜರೆ ಅವಧಾರಣಿತ್ತಾಲೇ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯೆ, ದೈವ
ಜೈದಿತ್ತಾರೆನ್ನ ಮಿಡಮ್, ಉಪಾಯತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ, ಎನ್ನು ನಿವರ್ತಿತೆಯಾಲೇ
ಸುವ್ಯಕ್ತಮ್ ” ಮಹೋದರ ಲಿಂಗದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಾವವು ಇದ್ದಿಲ್ಲದೆ, ಅಗ ಫಲ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದಯವೇಯಮ್? ಅದುದರಿಂದ, ನೈಸೇದೇವೇತು ತಾನುಭೀಃ ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗವು. ಈತನ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ. ಈ ಅಜೇತನವಾಗ ಉಪಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ
ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲವು. ಪ್ರಪಂಚವು ಒಂದು ಪ್ಲವಕಾಳು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದುದು, ಉಪಾಸನವು
ದೇಹಾವಸಾನದವರೆಗೂ ಅನುಷ್ಠೇಯವು. ಆತ್ಮಾ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭವೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಯು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಅಪಾರ್ಥಕ ಒಂದುನ್ನುಂಟು
ಮಾಡಿ ಆ ಅಪಾರ್ಥವು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವದೆಂಬುದು ಅಪವಿಧ್ಯಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿ
ತು. ಫಲಪ್ರದಾನವು ಶ್ರಿಯುಪತಿಯೇ ಅದುದರಿಂದ ಆತನ ಪ್ರೀತಿ ಸಂಪಾದಕನಾದುದು
ಈ ನಿಜಕರ್ಮಾದಿ ಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನವು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಪಾಯತಾಂ
ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎಂಬ ಹಿತೋಪದೇಶವು ನ್ಯಾಯವಾದುದೇ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತವಮೃತವಾದುದೇ
ಉಪಾಯತಾಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ “ಮಾಮೋಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ” ಎಂದು
ಹೇಳಿದ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯಲ್ಲೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ದೇವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು
ಅನಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಬಂಧವನ್ನೂ ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ, ಲೀಲಾ
ಪರನಾಗಿ ಈ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯು ಜೀತನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾನುರಾಗವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಡಾಸರ

ಮೂ. ಏಕಾಂತಾತ್ಮಂತದಾಸ್ತ್ಯಕರತಿತ್ವದಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |

ತತ್ತ್ವಧಾನಮಿದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ಗೀತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹಃ ||೩೨||

ನಾದ ಭಗವಂತನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ದೇವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ದೇವೇನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು “ಮಯಿಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ಮುಕ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮತೇಜಸಾ |” ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವದೂ ಒಂದು ಕೈಂಕರ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಆತನ ಪ್ರೀತಿ ಸಂಪಾದನವೇ ತನಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಭಾವಿಸುವನೆಂಬ ಭಾವವು. “ಯಥಾಪ್ರಿಯಾತಿಥಿಂಸ್ರಾಪ್ತಂ ಭಗವಂತಂ ತಥಾರ್ಚಯೇತ್” ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನೆಂಬುದು “ಕೃಷ್ಣಂ ಧರ್ಮಂ ಸನಾತನಂ” (ಭಾರತ ವನ ೭೧ ೧೨೩) ಎಂಬಲ್ಲೂ, “ನಾಯಮಾತ್ಮಾ” (ಕಠ. ೧-೨-೨೩) ಅಥವಾ (ಮುಂ. ೩-೧-೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವು. ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ “ಮತ್ತಃ ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂಚಿ” ಎಂಬಲ್ಲೂ “ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಈ ವ್ಯಾಜರೂಪಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿಯು ಲಭಿಸಿತೋ, ಆಗ ಫಲವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೊಂದೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ತಾನು ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಇರಬಹುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದರೋ “ಅಪಾರ ಕಾರುಣ್ಯ ಸಾಶೀಲ್ಯ ನಾಪ್ರಲೌಢಾರ್ಕಾದಿ ಗುಣನಿಧಿಯು” ಆತನು “ಮಿತ್ರಭಾವೇನ ಸಂಸ್ರಾಪ್ತಂ ನತ್ಯಜೇಯಂ ಕಥಂಚನ” ಎಂದೂ, “ಸಕೃದೇವ ಪ್ರಪನ್ನಾಯ ತವಾಸ್ತೀತಿ ಚ ಯಾಚತೇ | ಅಭಯಂ ಸರ್ವಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದಾಮ್ಯೇ ತನ್ವ್ರತಂಮಮ” ಎಂದೂ, “ಅಪಿಚೇತ್ಸು ದುರಾಚಾರೋ ಭಜತೇನಾ ಮನನ್ಯಭಾಕ್ | ಸಾಧುರೇವ ಸಮನ್ತವ್ಯಃ ಸಮ್ಯಗ್ಗತವಹಿತೋ ಹಿ ಸಃ” “ಮಾನೋಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ | ಅಹಂತ್ವಾ ಸರ್ವಸಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ತನಗೆ ಸಮಾನನಾದ ಅನಂದಾದಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೃಪಾನಿಧಿಯು ಅವಸರ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಭಯವು ತಪ್ಪದು ಎಂಬ ಭಾವವೂ ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವು.

ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು - ಹೀಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ದೈವೀತವಾದ ಅನ್ಯದೇವತಾಭಜನ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವರಾಗಿ, ಇತರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗಿಂತ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಬಲದಿಂದ ತಾವು ಈ ಗೀತಾರ್ಥಸಜ್ಜಿಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದೇ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಏಕಾಂತಾತ್ಮಂತದಾಸ್ತ್ಯಕರತಿಃ-ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಬ್ದವು ಮಧ್ಯೆ ಇರುವದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತಏಕಾಂತ, ಅತ್ಯಂತದಾಸ್ತ್ಯಕರತಿಃ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇತರ ಮೂರು ಭಕ್ತರೂ ಏಕಾಂತಿಗಳೆಂದು ಹಿಂದೆ ೨೮ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಈ ಮೋಕ್ಷಹೊಂದುವ ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ ಪರಮೈಕಾಂತಿಯಾದುದರಿಂದ, ಅತ್ಯಂತ ಏಕಾಂತವೆಂದರೆ ಇನ್ನು ಯಾವುದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಏನು, ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತದಾಸ್ತ್ಯಕರತಿ ತಾನು ಅತ್ಯಂತ ಪರತಂತ್ರನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ತನ್ನ ಶೇಷಿಗೇನೇ ದಾಸನೆಂಬ ಶೇಷತ್ವಾನುಸಂಧಾನವೇನು ಇವುಗಳಲ್ಲೇ ರತಿಃ-ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ, ತಪ್ಪದಮಾಪ್ನುಯಾತ್-ದಿವ್ಯ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುವನು, ತನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೊಂದುವನು

తత్త్వధానం - ఓగి జీవాత్మనాద తాను పరమాత్మనిగి దాస్యీకరసను, ఆదుదరింద ఆతనల్లి రరణాగతియన్న నుష్ఠి, తన్న ఆత్మనన్న ఆవనల్లి సమర్పిసి, ఆవనే ఆవన దాసన విషయద్లల్లి సర్వహితవన్నా మాడువను ఎందు నంబి, ఆతన ప్రితిగి పాత్రనాదరేనే **“నిత్యోనిత్యానాం”** ఎంబ శ్రితియల్లి ఘేళరువ ఠాగి నమగి **విదధాతికామో**-సర్వపురుషార్థగళన్నా కేడువనందూ, పరమృకాన్నిగి తన్న సాయుజ్యవన్నే కేడువనంబ సిద్ధాస్తవన్నే ప్రధానవాగివుళ్ళదు, **ఇదం శాస్త్రమ్**-ఈ లీలాసారథియ వదనారవిందదింద ఠేరటి ఈ భగవగ్గీతాశాస్త్రవు, **ఇతి-ఎంబదాగి, గీతార్థశబ్ద** -భగవద్గీతేయ సారభూతాంశగళ సబ్ద, **హవు** పరమృకాన్నియాగిద్దు తనగి పరమాత్మదాస్యవే పరమ నిశ్చేయస్సిగి సాధనభూత వేందు ఈ గీతాశాస్త్రవు టుపమాదిశువదాదరే, నత్పరవాద ఫలప్రాప్తి విషయవాద ఆర్తన మత్తు అధార్థగళ కధన, ఆవరుగళు మాడతక్కు క్రమ ఇవుగళ టుపమాద నేయు ఈ గీతాశాస్త్రద్లల్లి వితక్కే ఎందు ఆక్షేపిసబకుదు. ఓగి **“అన్యవత్తుఫలం తేషాం”** ఎందు టుపమాదిశువదు ఇవుగళిగాగియూ అన్యదేవతాభజనవు బేకిల్లి వేందు తిళిసువదక్కాగియూ, ఒందు వేళే ఈ నిష్ఠిద్దవావ అన్యదేవతా భజనదింద ఆవరు కేడువదూ, భగవంతన మూలకవాగియే; భగవంతన అనుమతిద్వారవే ఎందు తిళిసువదక్కాగియూ, ఇంతక అశాస్త్రతవాద ఫలక్లేంత తుంబా పిలక్షణవాద, నిరతిరయవాద, ముకుందను మాత్రవే కేడలు సాధ్యవాద మోక్షానందవేందు తిళిసువదక్కాగియూ, మత్తు భగవంతన భజనద మూలక నత్పరవాద ఐత్వర్యాదిగళు లభిసిదరే, **“సత్యయార్థస్య మోక్షస్య సిద్ధయస్సంప్రకిరితః”** ఎందు ఘేళరువ ఠాగి మోక్షప్రాప్తియూ ఠాగియే ఆతన భజనదింద లభిసుత్తదేంబ నంబికేయుంబా గువదక్కాగియూ ఘేళల్పట్టితేందు భావిసతక్కుద్దు

ఇల్లి తద్దాస్యీకరతిః ఎందు ఘేళరువదరింద **“దాసభూతాస్యైతస్సర్వే దాస్యా త్మానః”** ఎంబ పరమాత్మనిగి అత్తన్న పరతంత్రను తాను ఎంబ యథార్థజ్ఞానవిల్లి దవరిగి సంపాత్తనా మోక్షప్రాప్తియన్న ఈ గీతాశాస్త్రవు ఘేళలిల్లివే:బుదు తేరేరి బరుత్తదే. తానే పరమాత్మనేంబ అనుసంధానవిరువవరిగి **మమసాధర్మమా గతాః** ” ఎంబల్లి టుపమాదిశువ మోక్షసుఖవిల్లివేందు తిళిసువదక్కాగియే దాస్యీకరతియుళ్ళవనిగి **“తద్విష్ణోః పరమంపదం”** ఎందు ఘేళరువ తత్వదవే వినా అన్యథా ఇల్లివు, అత్తన్న ఏకాస్త శబ్దదింద అనన్యగతిత్వవు బోధితివాగువ దరింద నమ్మ ఠాగియే జీవకోటిగి సేరి సుకృత పరిపాకదింద స్వల్ప టుత్కృష్ట లోకాధిపతిగళాగిరువ బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదిదేవతగళాదుదరింద అంతవర అనుగ్రహవు ఇంతక నిరతిరయ మోక్షసుఖవన్న కేడువ శక్తియుళ్ళద్లల్లివేంబుదు ద్యోతితవు ఠాగి అన్యదేవతాభజనదింద ప్రాప్తవాగ.వ ప్రయోజన మోక్షప్రాప్తి అల్లివేందూ గి. ౪-౧౨ నేయ శ్లోకదల్లి **“క్షిప్రంఘమానుషేలోకే సిద్ధిభవతికర్మజా”** ఆదు అశాస్త్రత ఫలరూపవాదుదేందూ ఘేళల్పట్టిరుత్తదే మత్తు ౭-౨౩ నేయ శ్లోకవాద **“అన్యవత్తుఫలం తేషాం”** ఎంబ శ్లోకదల్లి **“దేనాదేవ యజ్ఞో యాంతి మద్భక్తా యాంతి మా మసి”** ఎంబల్లి ఈ అభిప్రాయవు వ్యక్తవు. పునః ౯నే

ಅಧ್ಯಾಯದ ೨೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ “ಯಾನ್ತಿ ದೇವವ್ರತಾ ದೇರ್ವಾ ಸಿತ್ತ್ವಯಾನ್ತಿ ಸಿತ್ತ್ವ
ವ್ರತಾಃ | ಭೂತಾನಿ ಯಾನ್ತಿ ಭೂತೇಜಾಃ ಯಾನ್ತಿ ಮದ್ಯಾ ಜಿನೋಸಿಮಾಮ್ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಉಪಪಾದಿತವು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಗಳು ಭಕ್ತಿ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದು ಎಂದು ಪುದ
ರ್ಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತತ್ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಎಂದು ನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ತತ್ಪ್ರದಮಾಪ್ತಿಯಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿ
ಬರುವ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ನ್ಯಾಸೋಪಾಸನ
ರೂಪ ಸಾಧ್ಯೋಪಾಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದರ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿರುವ ಪರಮೈಕಾಂತಿಯನ್ನು
ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅಂತಹ ಪರಮೈಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರ
ವೆಂದಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಪರಮೈಕಾಂತಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನೇ
ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬದಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು. ಇತಿ ಗೀತಾರ್ಥಸಜ್ಜ್ರಹಃ ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗವಾದ ಮುಮುಕ್ಷುಜನಕ್ಕೆ ಈ ಶೇಷ ಶೇಷೀಭಾವವೇ
ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ಯಭಾವಗಳೇ ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ನಮಗೆ ಉಪಾದೇಯವೇ ವಿನಾ,
ಇತರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಯಾವುವೂ ಈ ಗೀತಾಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವ
ದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇತಿಗೀತಾರ್ಥಸಜ್ಜ್ರಹಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು. ಇದರಿಂದ ವೇದಬಾಹ್ಯ
ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಯಾರೂ ಈ ಗೀತೆಗೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲಾರರು ; ಮತ್ತು
ಇರುವದೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ದಿಶೇಷ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಪರಮಾರ್ಥವು, ಮಿಕ್ಕ ನಾನಾವಿಧ
ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯರೂಪಭೇದಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂಬ ವಾದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು ; ಯತ್ರ
ಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ನಿರ್ದಿಶೇಷ ವಾದವು ಸರಿಹೋಗುವದಿಲ್ಲವು. ಲೀಲಾ
ಸಾರಥಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಉಪದೇಶದಾರಂಭ ಶ್ಲೋಕವಾದ “ನತ್ತೇನಾಹಂ ಜಾತುನಾಸಂ ”
(ಗೀ ೨-೧೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಗ್ರಂಥಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ “ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತ್ವನಃ ” (ಗೀ ೧೫-೧೭)
ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ “ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ ” (ಗೀ ೫೪-೬೬) ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ಯವೇ
ಬೇರೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಪೃಥಗಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚಮತ್ಮಾ” “ದ್ವಾವಜಾ
ಈಶನೀಶಾ ” “ದ್ವಾಸುಪರಾ ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುವ
ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವಾತ್ಮ ಭೇದವೇ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಜೀವಾತ್ಮರು
ಅನೇಕರು ಎಂಬುದನ್ನು “ಮುಮುಸಾಧ್ಯರ್ಮನಾಗತಾಃ | ಸರ್ಗೇಸಿನೋಪಜಾಯಂತೇ
(ಗೀ ೧೪-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನದಿಂದಲೂ “ಮಾಮುಪೇತ್ಯಪುನರ್ಜನ್ಮದುಃಖಾ
ಲಯಮಶಾಶ್ವತಮ್ | ನಾಪ್ನುವನ್ರಿಮಹಾತ್ಮಾನಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಪರಮಾಂಗತಾಃ ”
(ಗೀ. ೮-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಬಹುವಚನವು ಮುಕ್ತದೇಯಿಲ್ಲೂ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿಯೇ
ಜೀವಾತ್ಮರು ಅನೇಕರೆಂಬುದು ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾಪಶ್ಯನ್ತಿ ಸೂರಯಃ
ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಹಾಗಿ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ
ಸಿದ್ಧವು. ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುವದು ನಿತ್ಯೋನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತ
ನಾನಾಂ ಏಕೋಬಹೂನಾಂ ವಿದಧಾತಿಕ್ರಾಮಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೇ ; ಆ ಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
ತತ್ತ್ವವು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲವು, ತನಗೆ ಸೇರಿರುವದಾಗಿ ತನಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ತನಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾಗಿ

ಇನ್ನೆರಡು ತತ್ತ್ವಗಳುಂಟೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ-ಎಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಗೀ ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಭೂಮಿರಾಪೋನಲೋ” ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ೮ ವಿಧವೆಂದು ಅಚಿತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, “ಅಪರೇಯಮಿತಸ್ಯ ಸ್ವಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂವಿದ್ವಿಮೇಷರಾಮಾ” ಎಂದು ಚಿತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇವೆರಡೂ ನನ್ನ ಸ್ವತ್ತು ಎಂದು ಮೇ ಎಂಬುವರಿಂದ ತಿಳಿಸಿ, ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳಾದ ಚಿತ್ ಅಚಿತ್ ಈಶ್ವರರುಂಟು ಎಂಬ, “ಭೋಕ್ತಾಭೋಗ್ಯಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂಚಮತ್ಯಾ” ಎಂಬ “ಕ್ಷರಂ ಪ್ರಧಾನಂ, ಅಮೃತಾಕ್ಷರಂ ಹರಃ, ಕ್ಷರಾತ್ಮಾನೌ ಈಶತೇ ದೇವ ಏಕಃ” ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ, ತತ್ತ್ವ ತ್ರಯಗಳುಂಟು ಎಂಬ ಉಪದೇಶವು. ಹಾಗೆಯೇ “ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂಚೈವ ವಿದ್ವ ನಾದೀ ಉಧಾವಸಿ” (ಗೀ. ೧೫-೧೯) ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಅಚಿತ್ತು, ಚಿತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಹೀಗೆ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸ ಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿವಿಧವಾದಕ್ಕೂ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವೆಲ್ಲವಿದು? ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಿಗೆ ಶೇಷವರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಅವೆಲ್ಲಾ ವಿವಿಧವಾದರೆ, ಆತನು ಸ್ವಂ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಆಗ ವಿಭೂತಿಯೆಲ್ಲಾ ವಿವಿಧವಾದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃರವರು ತುಂಬಾ ಶ್ರಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆ ವಿಭೂತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳೋಣವು ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲವೋ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವರೂಪ ಪ್ರದರ್ಶನವೂ ಸಹ ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಅದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆಲ್ಲಾ ತನಗೆ ಉಪದೇಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ “ದಾಸ್ಯೇಕರತಿಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಚೇತನನಾದ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ದಾಸರಾಗಿಯೂ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಗೀತಾರಾಷ್ಟ್ರವು ಅನೇಕ ಪಾಠ್ಯಾತ್ಮರಿಗೆ ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ತೋರಿ ಇದನ್ನು ಅವರವರುಗಳ ಭಾಷೆಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯು.

ಈ ಶೇಷಶೇಷ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಎಂಟುವಿಧ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೀಗೆ ನವವಿಧ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳೆಲ್ಲಾ ಉಪಪಾದಿಸಿದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರಾಕರಿಸಿ ತಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ವಾದಿಸುವವರಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಹಿತೋಪದೇಶವಾದ ಯುಕ್ತವಾದವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. ಅವರ ವಾದವೇ ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದು ನಮ್ಮ ಶೇಷಶೇಷಭಾವವನ್ನು ಅಬ್ಬೀಕರಿಸಿದರೆ, ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದಿಗೆ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಏಕೀಭವಿಸುವ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನೂ ತೊಂದರೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದ ಶೇಷಶೇಷಭಾವವು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವವರೊಂದಿಗೆ ನಾವೂ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ ಭಗವನ್ನಿ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅವರೂ ನಾವೂ ಸಹ ಗುರಿಯಾಗುವೆವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅರಮನೆಗೆ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಮೋಗಿ ನಾನೇ ರಾಜನು ಎಂದರೆ ರಾಜನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅವನು ಹೇಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವನೋ, ಹಾಗೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೌಂಡ್ರಕ ನಾಸುದೇವ ಇತಿಹಾಸವೇ ನಿರ್ದರ್ಶನವು. ಅದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ರೀತ್ಯಾ ಶೇಷ ಶೇಷ ಭಾವವನ್ನು ಅಬ್ಬೀಕರಿಸುವದು ಈ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಮ ಸಿದ್ಧಿಪಥಿಯು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಗೀತಾರಾಷ್ಟ್ರವು ಏನನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಪರಮ ಹಿತೋಪದೇಶರೂಪದಿಂದ ಈ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಏಕಾಂತಾತ್ಮನೃದಾಸ್ಯೇಕರತಿತ್ವದಮಾಪ್ನುಯಾತ್ | ತತ್ಪ್ರ ಧಾನಮಿದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮ್” ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ದಾಸನೆಂಬ ಏಕಾಂತಾಯುಳ್ಳವನಿಗೇನೇ

ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠವ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಇದೇ ಈ ಗೀತಾಗಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಪರಮೈಕಾನ್ತ್ಯದಿಂದ ಆಶ್ರಯಿತಕ್ಕವು ಎರಡೇ ಉಪಾಯಗಳು. ಶಕ್ತನಿಗೆ ೮೫ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯು ; ಅದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಶೋಕಿಸುವವನಿಗೆ ೬೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶರಣಾಗತಿಯು ಇದೇ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳಾದ ಭಕ್ತಿಪ್ರಸತ್ತಿಗಳು.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ತಿರುನಾರಾಯಣಪುರಂ ವಿಜಯರಾಘವ ಶರ್ಮನ ಶ್ರೀ ಯಾಮುನ ಮುನಿಗಳ

ಗೀತಾರ್ಥಸಬ್ಬ್ರಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಉಪಪಾದನೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವು

ಶ್ರೀಮತೇ ನಿಗಮಾನ್ತ್ರ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

ಇಂತು ಲೀಲಾಸಾರಧಿಯ ದಿವ್ಯನೂತ್ತಿಗೆ ಅನೇಕ ಭಾಷ್ಯಗಳು ಶ್ರೀ ಯತಿವರ್ಮರ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕವರ್ಮರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತನೆ ಮಾಡುವಹಾಗೂ ಇನ್ನೂ ಆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀನಿವಾಸನು ಪರಮ ಕೃಪಯಾ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಬರೆಸಿದುದರಿಂದ, ದಾಸನು ಪರಮಸುಕೃತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆನು. ಅದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಪರಮಾದರದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. “ಧನ್ಯೋಽಸ್ಮಾನು ಗೃಹಿತೋಸ್ತಿ ಕೃತಾರ್ಥೋಽಸ್ಮಿ ದಯಾನಿಧೇ” ಎಂದು ಆ ಕೃಪಾ ಪೀಯೂಷ ಜಲನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನಹವು.

ಈ ಗ್ರಂಥವು ತುಂಬಾ ಅನೇಕವಾದುದರಿಂದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಇದಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲ ಉಂಟಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ ಹೃದಯವನ್ನು ಅರಿತು ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವು ಅವರೇ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಬರೆದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು “ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜಗುಹ್ಯಂ” ಎಂದೂ, “ಗುಹ್ಯತರ” ಎಂದೂ, “ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರ” ಎಂದೂ “ಗುಹ್ಯತಮ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ, ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು ಇದಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲಾರರು ಅದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವವರ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬರೆಯಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕ ವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಡಾರ್ಥವೂ ಧ್ವಂಸಾರ್ಥವೂ ಅಡಗಿರುವದರಿಂದ ಅವು ಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಗ್ರಂಥವು ತುಂಬಾ ಬೆಳೆದುಹೋಯಿತು ಸ್ವಲ್ಪ ಶ್ರಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೂದರರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನಂದವುಂಟಾಗಬಹುದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸನೂ ಸಹ ಇದರಿಂದ ಸಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ನಂಬಿದ್ದೇನೆ ಶ್ರೀ ದೇಶಿಕವರು ಪ್ರಪಂಚನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೃತ್ಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಏನೆಂದರೆ “ಸಂತೋಷಾರ್ಥಂ ವಿನೃತಶತಿಮುಹು ಸ್ವದ್ಧಿರಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ನಿತ್ಯಂ ಬ್ರೂತೇ ನಿಶಮಯತಾಚಿ ಸ್ವಾದಿಸುಖಾತ್ಮತಾನಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ “ಉತ್ತರಕೃತ್ಯಾಧಿಕಾರದ ೧೩೨೦ ನೆಯ ಪುಟ)

ನೋಡಿ) ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಚರ್ಮ ಉಪದೇಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಾರ್ಥಂ ಎನ್ನುವತಿ ಎಂದು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿದರು. ಯಾರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಭಗವಂತನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥಂ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಆದರೆ ಭಗವಂತನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವಲ್ಲ, ಆತನು ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದನೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ತದೀಯರಾದ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾದರೆ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೂ ಸುಪ್ರೀತನಾದನೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆನು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವು ಆಗಲಿ ಅವರೂ ನಿಮ್ಮ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮುಖಸ್ತುತಿಗಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟೆನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಎಂದು ಪುನಃ ಅಕ್ಷೇಪ ತಂದರೆ ಆಗ ಏನುಸಮಾಧಾನವೆಂದರೆ, ವಿವೇಕ ಬುದ್ಧಿಯುತನಾದ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರೆ, ಭಗವಂತನೂ, ತದೀಯರೂ ಸಹ ಪ್ರೀತರಾದರು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

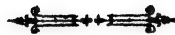
ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಶ್ರೀಮತೇ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ರಾಮಾನುಜಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ನಿಗಮಾಂತ ಮಹಾದೇಶಿಕಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀಯೈನಮಃ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಯನಮಃ

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೇನಮಃ

ಶೌನಕರು ಸೂತಪುರಾಣೀಕರನ್ನು ಕುರಿತು ತಮಗೆ ಲೀಲಾಸಾರಥಿಯ ಮುಖಾರವಿಂದ ದಿಂದ ಹೊರಟ ಗೀತೆಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಸೂತಪುರಾಣೀಕರು ಅದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತಿಳಿಸುವೆವು—

(1) “ ಸರ್ವೋಪನಿವದೋಗಾವೋ ” ಎಂಬುದನ್ನು ಆವತಾರಿಕೆಯಲ್ಲೇ ಉದಾಹರಿಸಿರುವೆವು.

(2) ಸಾರಧ್ಯಮರ್ಜುನಸ್ಯಾದೌ ಕುರ್ವ್ಯ ಗೀತಾವೃತಂ ದದೌ | ಲೋಕತ್ರಯೋಪಕಾರಾಯ ತಸ್ಮೈಕೃಷ್ಣಾತ್ಮನೇ ನಮಃ || ಅರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವು

(3) ಯಸ್ಮಾದ್ಗೀತಾಂ ನಜಾನಾತಿ ನಾಥಮಸ್ತತ್ಪರೋ ಜನಃ ಧಿಕ್ತಸ್ಯ ಮಾನುಷಂ ದೇಹಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕುಲಶೀಲತಾಮ್ ” ಯಾವನು ಗೀತಾಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಇರುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಅಥಮ ಮನುಷ್ಯನು ಬೇರೆ ಇರಲಾರನು ; ಆತನ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ, ದೇಹವೂ, ಜ್ಞಾನವೂ, ಕುಲಶೀಲತೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿದ್ರಾವಾದವು

(4) ತಸ್ಮಾದ್ಧರ್ಮಮಯೇಗೀತಾ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಪ್ರಯೋಜಿಕಾ |
ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಭೂತಾವಿಶುದ್ಧಾ ಸಾ ವಿಶಿಷ್ಟತೇ ||

ತನ್ನ ಇತಿಹಾಸವ್ಯತಿವಿನ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಸುವಂತಾದ್ದಾಗಿ ಸಮಸ್ತಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದುದಾಗಿ ಈ ಗೀತೆಯು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

(5) ದೇವಕೇ ನಂದನಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಗೀತಾಪಾರೇನ ತುಷ್ಯತಿ |
ಯಥಾ, ನವೇದ್ಯದಾರ್ಢನೇನ ಯಜ್ಞತೀರ್ಥ ಪ್ರತಾದಿಭಿಃ ||
ಗೀತಾರ್ಥಿತಾ ಚ ಯೇನಾಪಿ ಭಕ್ತಭಾವೇನ ಚೋತ್ತಮಾ |
ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣಾನಿ ತೇನಾರ್ಥಿತಾನಿ ಸರ್ವಶಃ ||

ಗೀತೆಯ ಪಠನದಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಭಗವಾಃ ಪ್ರೀತನವನ್ನು ಹೊಂದುವಷ್ಟು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸತ್ಪುತ್ರದಾನ, ಯಜ್ಞ, ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಸ್ನಾನ, ವ್ರತ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಗೀತೆಯೊಂದನ್ನು ಪಾರಾಯಣ ಮಾಡಿದರೆ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಾರಾಯಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ.

(6) ಯಃ ಶೃಣೋತಿ ಚ ಗೀತಾರ್ಥಂ ಕೀರ್ತಯತ್ಯೇವ ಯಃ ಪಠಮ್ |
ಪ್ರಾವಯೇ ಚ ಪರಾರ್ಥಂ ವೈ ಸಃ ಪ್ರಯಾತಿ ಪರಂ ಪದಮ್ ||
ತಾಪತ್ರಯೋದ್ಭವಾ ಪೀಡಾ ಸ್ತೌವ ವ್ಯಾಧಿ ಭವೇತ್ಕೃಚಿತ್ |
ನ ಶಾಪೋ ನೈವ ಪಾಪಂಚ ದುರ್ಗತಿ ನರಕಂ ನ ಚ ||

ಫಲಶ್ರುತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅರ್ಥವು ವ್ಯಕ್ತವು.

(7) ಹಾಗೆಯೇ,

ಲಭೇತ ಕೃಷ್ಣ ಪದೇ ದಾಸ್ಯಂ ಭಕ್ತಿಂಚಾನ್ಯಭಚಾರಣೇಮ್ ||
ಅಭಕ್ತ್ಯ ಭಕ್ತಜಂ ದೋಷ ಅಸ್ಪರ್ಶಸ್ಪರ್ಶಜಂ ತಥಾ |
ಜ್ಞಾನಾ ಜ್ಞಾನಕೃತಂ ನಿತ್ಯಮಿನ್ದ್ರಿಯೈರ್ಜನಿತಂ ಚಯತ್ |
ತತ್ಪರಂ ನಾರ ಮಾಯಾತಿ ಗೀತಾಪಾಠೇನ ತತ್ಕೃಣಾತ್ ||

(8) ಗೋಪಾಲೋ ಬಾಲಕೃಷ್ಣೋಪಿ ನಾರದ ಧ್ರುವಾರ್ಷಭೈಃ |
ಸಹಾಯೋ ಜಾಯತೇ ಶೀಘ್ರಂ ಯತ್ರಗೀತಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

(9) ಗೀತಾಮೇ ಹೃದಯಂ ಪಾರ್ಥ ಗೀತಾಮೇಸಾರಮುತ್ತಮಮ್ |
ಗೀತಾಮೇ ಜ್ಞಾನಮತ್ಯಗ್ರಂ ಗೀತಾಮೇ ಜ್ಞಾನಮವ್ಯಯಮ್ ||
ಗೀತಾಮೇ ಪರಮಾ ವಿದ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಾನ ಸಂಶಯಃ |
ಗೀತಾನಾಮಾನಿ ವಕ್ಶ್ಯಾಮಿ ಗುಹ್ಯಾನಿ ಶೃಣು ಪಾಂಡವ |
ಕೇರ್ಮನಾತ್ಸರ್ವಪಾಪಾನಿ ವಿಲಯಂ ಯಾನ್ತಿ ತತ್ಕೃಣಾತ್ ||
ಗಂಗಾ ಗೀತಾ ಚ ಗಾಯತ್ರೀ ಸೀತಾ ಸತ್ಯಸರಸ್ವತೀ |
ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲೀ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾ ಮುಕ್ತಿಗೇಹಿನೀ |

ಇತ್ಯಾದಿ ಇದು ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವು.

(10) ಜನಃ ಸಂಸಾರ ದುಃಖಾರೋಗೀ ಗೀತಾಜ್ಞಾನಂ ಸಮಾಲಭೇತ್ |
ಪೀತ್ವಾ ಗೀತಾವೃತಂ ಲೋಕೇ ಲಬ್ಧ್ವಾಭಕ್ತಿಂ ಸುಖೀ ಭವೇತ್ ||
ವಿತನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸಂಯುಕ್ತಂ ಗೀತಾಪಾಠಂ ಕರೋತಿ ಯಃ |
ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಯಃ ಶೃಣೋತ್ಯೇವ ಪರಮಾಂಗತಿ ಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ||

ಹಾಗೆಯೇ ಭೀಷ್ಮಪರವದ ಗೀತಾಧ್ಯಾಯಗಳ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯವಾದ ೪೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

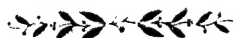
(1) ಗೀತಾ ಸುಗೀತಾ ಕರ್ಮವ್ಯಾ ಕಿಮನ್ಯೈಃ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತರೈಃ |
ಯಾ ಸ್ವಯಂ ಪದ್ಮನಾಭಸ್ಯ ಮುಖಪದ್ಮಾದ್ವಿನಿಃಸೃತಾ || ೧ ||
ಸರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಮಯೀಗೀತಾ ಸರ್ಮದೇವಮಯೋಹವಿಃ |
ಸರ್ಮತೀರ್ಥಮಯೀ ಗಂಗಾ ಸರ್ಮವೇದಮಯೋ ಮನುಃ || ೨ ||
ಗೀತಾ ಗಂಗಾಚಗಾಯತ್ರೀ ಗೋವಿಂದೇತಿ ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತೇ |
ಚತುರ್ಗಕಾರ ಸಂಯುಕ್ತೇ ಪುನರ್ಜನ್ಮ ನವಿದ್ಯತೇ || ೩ ||
ಭಾರತಾವೃತಸರ್ಮಸ್ತು ಗೀತಾಯಾ ಮಥಿತಸ್ಯ ಚ
ಸಾರಮುಧೃತ್ಯ ಕೃಷ್ಣೇನ ಆರ್ಜುನಸ್ಯಮುಖೇ ಹುತಮ್ || ೪ ||

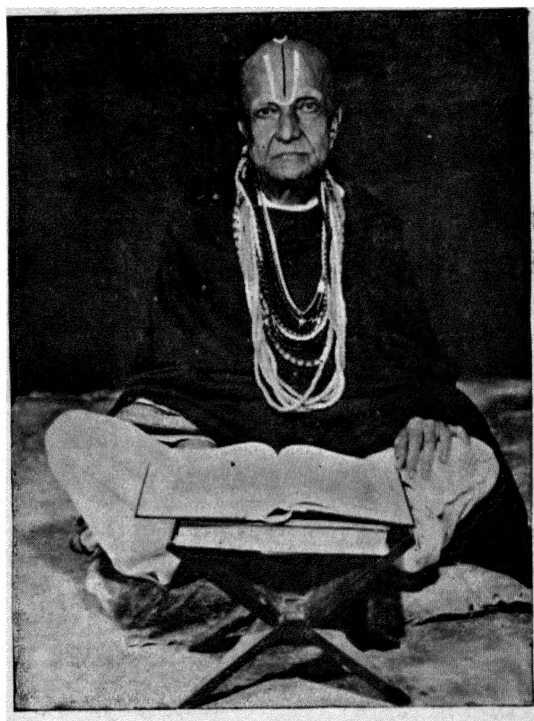
(2) ಯತ್ರಗೀತಾ ವಿಚಾರಶ್ಚ ಪಠನಂ ಪಾಠನಂ ಶ್ರುತಮ್ |
ತತ್ರಾಹಂ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಪೃಥ್ವಿ ನಿಸಸಾಮಿ ಸದೈವಹ ||

ಎಂಬದಾಗಿ ಭೂಮಿದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವು.

ಇಂತು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಗೀತಾಮಹಾತ್ಮೆಯು.

ಶ್ರೀ ಗೀತಾವೃತವರ್ಷಿಣೀ ಶ್ರೀ ಪಾರ್ಥಸಾರಥೈನಮಃ

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಸಿ. ಎಂ. ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯರವರು

